

Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, scholen, schutterye, gilden en regeeringe

<https://hdl.handle.net/1874/40511>

BRONNEN BOUWKUNST ND. NEDERL.
N. STEDEN.

1966/
1322

VII

AMSTERDAM,
 IN ZYNE
 OPKOMST, AANWAS,
GESCHIEDENISSEN,
 VOORREGTEN, KOOPHANDEL,
GEBOUWEN,
 KERKENSTAAT, SCHOOLEN,
 SCHUTTERYE, GILDEN
 EN
REGEERINGE,
 BESCHREEVEN,
 DOOR
JAN WAGENAAR,
 HISTORIESCHRYVER DER STAD.
ZEVENDE STUK.

TE AMSTERDAM,
 By **ISAACK TIRION.**
 M D C C L X V.

Met Privilegie van de Edele Groot- Mogende Heeren Staaten van
 Holland en Westfriesland.

3

D E R D E D E E L.
G E B O U W E N
D E R S T A D
A M S T E R D A M.

E E R S T E B O E K.
W E E R E L D L Y K E G E B O U W E N
en W E R K E N.

I.
S T A D H U I S.

In 't E E R S T E D E E L deezes Werks, eene Over-
algemeene ſchets gegeven hebbende van gang tot
de Opkomst, Aanwas en tegenwoordige ge- de be-
daante der Stad AMSTERDAM; en in der Wee- ſchryving
het T W E E D E, de Geſchiedeniffen dier Stad, reldlyke
door alle tyden, tot digt aan den tegenwoor- en Gees-
digen, hebbende te boek geſteld; gaan wy telyke
nu over, tot eene byzondere beſchryving Gebou-
van 't gene in de Stad merkwaardig is, en, wen: en
vooreerſt, van haare G E B O U W E N en W E R- voor eerſt,
K E N, die, in weerdlyken en geeſtelyken, van de
konnen onderſcheiden worden. Weerd-
lyken.

Wy beginnen met de eerſten, en geeven, Beſchry-
onder de menigvuldige aanzienlyke Weerd- ving van
lyke Gebouwen, waarmede de Stad verrykt 't STAD-
is, met regt, den voorrang aan 't STAD- HUIS.

VII. STUK.

A 2

HUIS,

STAD-
HUIS.

HUIS, welk, in konst en luister, boven alle de anderen uitmunt.

Onder-
zoek naar
de plaats
van het
oudste.

Amsterdam hadt zo dra geene Stads regten en eene Stedelyke Regeering verkreegen omtrent den aanvang der veertiende eeuw (a), of de Stad hadt een Raadhuis noodig, daar de Wethouderschap vergaderde, en de gemeene zaaken bestierde. Ook wordt, in de oudste Keuren, die op Pergament geschreeven; en, gelyk wy, op goede gronden, beslooten hebben (b), voor 't grootste gedeelte, in de veertiende eeuw, gemaakt zyn, reeds gewaagd van *der Stede huys* (c), welk, volgens 't gemeen gevoelen, rustende op eene oude overlevering, omtrent de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel, gestaan heeft. De Digter JOOST VAN DEN VONDEL verklaart zig voor dit gevoelen, in zyne *Inwydinge van 't Stadhuis* (d), zingende:

*Het eerste stondt daer 't I zich uitstrekt in
zyn bedt*

*Met biezen, riet en helm, geboort van we-
derzyde.*

*Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle
wydde,*

Ter eere van Godts Helt, Sint Olof. — —

Ook staat, gelyk wy, reeds by eene andere gelegenheid (e), hebben aangemerkt, nog tegenwoordig, een Huis in de oude Kapelsteeg,

(a) Zie II. Deel, I. Boek, bl. 50 enz.

(b) Voort. bl. XLVIII.

(c) Keurb. C. f. 3.

(d) Poëzy I. Deel, bl. 220.

(e) I. Deel, I. Boek, bl. 22.

steeg, waarvoor men leeft *het oude Stadhuis*: STAD-
welk opschrift 'er reeds gestaan heeft, lang HUIS.
voor dat het huis, in de tegenwoordige ge-
daante, vertimmerd was. Hierdoor, schynt
dan 't gemeen gevoelen bevestigd te wor-
den, dat het eerste Stadhuis, ter deezer
plaatse, gestigt geweest is; ten ware men
wilde vermoeden, dat de naam van *Stad-*
of Stedehuis meer niet te kennen gaf, dan
dat het huis der Stad toebehoorde; in welk
geval, men 'er geen *Raadhuis* door zou be-
hoeven te verstaan. Zo lees ik, van *der Stede*
huys genaempt den engel, op der sluys, dat is,
of de Damsluys, of de oude zyds-Kolks-
sluis, in eene Ordonnantie op het plaatsen
der brandgereedschappen van den negenen-
entwintigsten July des jaars 1550 (*f*). Het
bygevoegde woord *oud* geeft, nogtans, wat
meer te kennen, en schynt op een gewe-
zen *Raadhuis* te zien. Schoon ik dan bely-
den moet, uit geene egte bescheiden, te
kunnen toonen, dat het oudste Stadhuis om-
trent de S. Olofs Kapelle gestaan heeft, neig
ik nogtans tot het oud en gemeen gevoelen;
te meer, om dat, uit oude Schyvers en eg-
te stukken, blykt, dat de S. Olofs-Poort,
van ouds, een gevangenhuis geweest is; en
dat de gevangenen, gemeenlyk, in of na-
by de Stadhuizen, plagten gebouwd te
worden.

Wanneer dit oudste Stadhuis verlaaten, Wanneer
of tot ander gebruik geschikt werdt, is even 'er een
onzeker. Vast gaat alleenlyk, dat, in 't Stadhuis
op de
be-Plaetse

(*f*) Groot-Memor. N. II. f. 24.

6 AMSTERDAMS III. DEEL.

STAD-
HUIS...
of Dam
gestigt
werdt.

begin der vyftiende eeuw, het Stadhuis reeds op *de Plaetse* of Dam geftaan heeft. Sommigen zyn van gedagten, dat dit tweede Stadhuis, digt aan den kant van 't Water of Damrak, ftondt (g). Doch hiervoor vind ik geen grond altoos. COMMELIN heeft een' Rentebrief van den agtentwintigften January des jaars 1418 in 't licht gegeven (h), waarby aan *Jan Beth Walichs zoon*, die een *erve* aan de Stad opgedraagen hadt, welk aan *die plaetse* gelegen, en aan de eene zyde met der *Stede buys ende erve* belend was, van Stads wege, boven 't gene hy reeds ontvangen hadt, eene jaarlykfche rente van vier gouden Engelsche Nobelen beloofd wordt: en 't is, onder de nakomelingen van deezen Beth, van hand tot hand, overgeleverd, dat de Vierschaar, die nevens 't Stadhuis ftondt, op dit aangekocht erf gestigt is geweest. Doch deeze Vierschaar heeft niet aan den waterkant geftaan; maar byna op gelyke rooijing met het midden der Kalverstraate, gelyk uit alle oude afbeeldfels blykt. Het eigenlyk Stadhuis ftondt ten noorden van het erf, waarop, in of na 't jaar 1418, de Vierschaar gestigt werdt: en fchynt de Stad het gebouw van *Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe* gekocht te hebben; alzo men, in den aangehaalden Rentebrief, leeft van *der Stede buys ende erve dat Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe plagh tho te behoren*. Men weet niet zeker, of de Vierschaar terftond in, of kort na

(g) VONDELS Poëzy I, Deel, bl. 221.

(h) Bładz. 254.

na 't jaar 1418, volbouwd werdt. Doch het **STAD-
Stadhuis** stondt 'er zekerlyk, reeds voor dien **HUIS-
tyd**, en wordt, onder den naam van der *Stede
de huys*, vermeld, in eene Handvest van Hertog
Willem van Beijeren van den jaare
1411 (i); waarby, onder anderen, veroor-
lofd wordt, jaarlyks, Waardyns der Lakenen
te kiezen. Het **Stadhuis** en 't **S. Elizabets- of H.** Het ver-
Geefts-Gasthuis, welk 'er nevens stondt, wer- brandt
den, in eenen fellen brand, die den drie-entwin- tweemaa-
tigsten April des jaars 1421 ontstondt, of ver- len,
teerd of zwaarlyk beschadigd (k). En beide
deeze gebouwen eerlang wederom hersteld
zynde, verbrandde het **Stadhuis** andermaal op
den drie-entwintigsten May des jaars 1452
(l). Het werdt, sedert, herbouwd, en eer- 't Wordt
lang met het **S. Elizabets-Gasthuis** en **Kapel-** her-
le vergroot, zo dat het, eindelyk, uit drie bouwde.
gebouwen bestondt. Het noordelykste ge- Deszelfs
bouw was vroegst tot een **Stadhuis** aange- gedaante.
kocht en gestigt geweest. Hierop volgde de
Vierschaar, die eenige voeten voorwaards
uit getimmerd, en rondsom met yzeren tra-
lien afgeslooten was; boven welken, onder
anderen, de metaalen beeldtenissen der Graa-
ven *Willem den VI.*, *Vrouwe Jacoba* en
Hertog Filips van Bourgondie, benevens *Iza-
belle van Portugal*, Gemaalin des laatsten,
in 't kleine, geplaatst waren, die nu nog, in
de **Kamer der Heeren Thesaurieren**, be-
waard worden. Tusschen de tralien der Vier-
schaare, lagen, in laater' tyd, eenige haak-
bus-

(i) Handv. bl. 111. [15.]

(k) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 226.

(l) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 250.

OUDE STADTHUYS

8 AMSTERDAMS III. DEEL

STAD- en HUIS-
bussen, zo sommigen aantekenen (m), wel tot twintig in getal, om, in tyd van nood, de Plaats of Dam schoon te houden. De Vierschaar en de voet van 't noordelyke gebouw waren van witten gehouwen; het overige en grootste gedeelte van 't laatstgemelde van gebakken steen opgemetseld. Tusschen dit gebouw en de Vierschaar, stondt de tooren, die tamelyk hoog, en met een goed uurwerk en slagklok voorzien was. Dit Uurwerk werdt, volgens een besluit der Vroedschap van den jaare 1563 (n), vernieuwd. De toorens spits, in 't jaar 1601, wel zes voeten over zyde hellende, werdt, met zonderlinge behendigheid, in den tyd van drie dagen, volkomen wederom regt gezet (o). Doch alsoe de bouwvalligheid van den tooren voor 't instorten van den zelven vreezen deedt, werdt deszelfs spits, in 't jaar 1615, afgenomen (p), en de Steeklok boven 't plat gehangen. Men besloot, sedert, de slagklok te plaatsen op den Jan-Rooden-Poorts tooren (q). Agter en bezuiden de Vierschaar, stonden S. Elizabets-Kapel (r) en Gasthuis, welken eerlang ook aan 't Stadhuis getrokken werden. In 't Gasthuis, was eene groote zaal, waar de breede Raad, uit de Vroedschap en Rykdom bestaande, en de Watersteden uit het Noorderkwartier van Holland plag-

(m) M. FOKKENS Amst. bl. 100.

(n) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Nov. 1563.

(o) Resol. Vroedsch. N. 8. 17, 23 Febr. 7 Maart 1601. f. 336 verso, 337. Zie ook LAURENTIUS Amsteldam.

(p) Resol. Vroedsch. N. 11. 30 Juny, 1615. f. 149 verso.

(q) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 Febr. 1616. f. 166 verso.

(r) Keurb. D. f. 216 verso.

plagten te vergaderen (s). Voor den ingang ^{STAD-}der zaale, stonden, met gouden letteren, ^{HUIS.} de vier rymregels, vervattende den uitslag van de roekelooze onderneeming der Herdooperen, welken wy, reeds by eene andere gelegenheid (t), te boek hebben gesteld. In 't noordelyke gebouw, was ook eene groote en breede zaal, vanwaar, uit de vensters der Voorpuije, 's Lands Plakaaten en der Stede Keuren werden afgekondigd. Voorts, waren hier en hier omtrent de Kamers van Burgemeesteren, Schepenen, Thesaurieren, Secretarissen en anderen, op de eerste, en de Weeskamer, Assurantie-Kamer en Wisselbank, op de tweede verdieping (u). De Kamer van Burgemeesteren kwam onder den tooren; om welke reden, van ouds, de Acten, voor Burgemeesteren verleeden, dikwils, uit *het Toorentje*, gedagtekend werden. Zo lees ik, onder anderen, onder eene Acte van den jaare 1548, *Actum den xij July a°. utq. int thoerntgen prtibus omnibus burgermyn* (v). Beneden hadt dit gebouw gevangenplaatsen, naar de zyde van de Vogelsteeg. Doch, in 't jaar 1557, werdt, by de Vroedschap, beslooten, drie huizen in de Gasthuissteeg te koopen, tot vergrootinge van 't Stadhuis, en tot het maaken van meerder gevangenissen (w). De

(s) Groot-Memor. N. I. f. 233 verso, in marg. 286 verso.

(t) Zie II. Deel, VI. Boek, bl. 49.

(u) PONTAN. Amst. Libr. II. Cap. XI. p. 210.

(v) Geregistr. in een oud Register ter Thesaurie. Kas N. XI. in het eerste of bovenste Vak.

(w) Resol. Vroedsch. N. 1. 23 Dec. 1557.

TO AMSTERDAMS III. DEEL.

STAD-
HUIS.
De
Vroed-
schap be-
sluit een
nieuw
Stadhuis
te stig-
ten.

De aanwas der Stad hadt, al sedert eeni-
ge jaaren, te wege gebragt, dat het Stad-
huis, schoon dikwils vergroot, veel te be-
krompen was voor de menigvuldige Colle-
gien en Amptenaars, die 'er, ten dienste
der Stede, vergaderen en arbeiden moesten:
ook riep de bouwvalligheid van 't gestigt lang
om een ander en beter, toen de Vroedschap,
in 't jaar 1639, eerst op het aanbouwen van
een nieuw Stadhuis begon te raadpleegen (x).
't Leedt egter nog eenige jaaren, eer 't bou-
wen begonnen werdt. Eerst werden de bur-
gerhuizen gekogt van verscheiden' straaten,
in welker plaats, het nieuw gebouw gestigt
zou worden (y). Men besloot, eerlang, in
May des jaars 1643, met het afbreeken der
overgenomen huizen te beginnen (z). Doch,
't zy dat de duurte der bouwstoffen, of het
verbranden en herbouwen der nieuwe Ker-
ke, in 't jaar 1645, of beide deeze redenen
tevens, en mogelyk nog meer anderen daar
toe gelegenheid gaven; 't liep aan tot diep
in den Zomer des jaars 1648, eer de huizen
van de noordzyde der Gasthuissteeg, bene-
vens alle de huizen, die voor de nieuwe Ker-
ke stonden, afgebroken werden (a). Mid-
derwyl, was men, eenen geruimen tyd te
vooren, begonnen met graaven: en in Ja-
nuary des gemelden jaars, waren de roofter
in 't Fondament gelegd. Op den twintigsten
dier maand, werden de eerste, en op den

De
grondslag
en eerste
Steen van
't gebouw
worden
gelegd.

zes-

(x) Zie II. Deel, XV. Boek, bl. 39.

(y) Resol. Vroedsch. N. 18. 28 Jan. 1640. f. 10 verso.

(z) Resol. Vroedsch. N. 18. 28 Jan. 1643. f. 152 verso.

(a) Resol. Vroedsch. N. 19. 18 July 1648. f. 198 verso.

zesentwintigsten October des jaars 1649, de laatste paalen in 't zelve geheid. 't Getal derzelven beliep dertienduizend zeshonderd negenenvyftig. Doch reeds op den agtentwintigsten October des jaars 1648, was de eerste steen van 't gebouw gelegd, aan den zuidoostelyken hoek, naar de Kalverstraat. Hy was van wit marmer, en omtrent vier voeten dik. Men las 'er deeze woorden op:

*Dezen eersten Fondamentsteen is
gelegd door*

GERBRANDT PANCRAS,
JACOB DE GRAEF,
SYBRANT VALCKENIER,
en
PIETER SCHAEP.

*Der Heeren Burgermeesteren Soonen en Neeven.
Den 28 October M. DC. XLVIII.*

De Burgemeesters, die, ten dien tyde, regeerden, waren Mr. WOUTER VALCKENIER, D^r. GERARD SCHAEP, Heer van Kortenhoef, GERBRAND CLAESZ. PANCRAS en CORNELIS DE GRAEF, Vryheer van Zuidpolsbroek. De laatste was, nevens de Heeren ANTHONY OETGENS VAN WAVEREN, JAN HUYDECOPER en JAN CORNELIS GEELVINCK, by de Vroedschap, verkooren, om opzigt te hebben over 't bouwen. 't Ontwerp van 't Gestigt, gemaakt door de Bouwmeesters *Jacob van Kampen* en *Daniel Stalpert*, werdt, na veel raadpleegens, goedgekeurd. Men viel,

STAD-
HUIS.

De Wet-
houder-
schap
doet haa-
re intrede
in 't
nieuwe
gebouw.
Het oude
was te
vooren
afge-
brand.

viel, van toen af, vlytiglyk aan 't bouwen. Doch de onlusten des jaars 1650, en de opgekomen oorlog met den Staat van Engeland, die de Stad veel kosten baarde, schynen het werk eenigszins gestremd te hebben. Immers, de Vroedschap besloot, toen die oorlog op 't hevigt was, maar eene verdieping te zetten op 't gebouw (*b*), welk men anders hooger zou hebben opgetrokken. In dit besluit, kwam egter verandering, na het treffen der Vrede met Engeland, in 't jaar 1654; also de inkomsten der Stad toen wederom eenigszins waren aangewassen. Men vondt dan geraaden, het Stadhuis, volgens het eerste Ontwerp, te volbouwen (*c*). En 't werk werdt zo yverig voortgezet, dat de Wethouderschap, op den negenentwintigsten July des jaars 1655, haare intrede deedt in 't nieuwe gebouw (*d*), welk egter toen nog geen dak hadt. Wy hebben elders aangekend, hoe 't ongelukkiglyk verbranden van het oude Stadhuis, op den zevenden July des jaars 1652, de Regeering genoodzaakt hadt, haaren intrek te neemen in 't Prinsenhof, terwyl eenige byzondere Kamers elders geplaatst werden (*e*). Van hier werdt alles, ten gemelden tyde, naar 't nieuwe gebouw overgebracht. De kap of het dak werdt ook allengskens voltooid, en grootendeels met leijen gedekt, blykende, uit de *Stads Registers*, dat, nog tot in 't jaar 1682, een

(*b*) Resol. Vroedsch. N. 21. 27 Juny 1653. f. 95.

(*c*) Resol. Vroedsch. N. 21. 10 Febr. 1655. f. 231.

(*d*) Resol. Vroedsch. Lr. A. 30 July 1655. f. 1.

(*e*) Zie II. Deel, XVII. Boek, bl. 187.

een gedeelte ten minste van 't gebouw, met roode pannen, gedekt geweest is (f). Eenige jaaren laater, is de kap van zwaar Iersche hout vernieuwd (g). Ook wordt het gantsche gebouw, door eene geduurige toezigt en onophoudelyken arbeid, in welstand onderhouden.

't Stadhuis, welk, midden in de Stad, aan den Dam, met den voorgevel naar 't oosten, gebouwd is, bestaat, boven den grond, uit drie verdiepingen. De eerste of onderste is binnenswerks twaalf voet negen en een derde duim Amsterdamsche maat hoog; de tweede en derde ieder zesendertig voet. Het dak, dat niet spits toeloopt, maar, van vooren, van agteren, en ter wederzyde, op den kruin, omtrent vier voet breed, en met leijen gedekt is, is ruim vyfentwintig voeten hoog. In 't midden van het dak, regt boven de groote zaal, van welke wy beneden nader spreken zullen, legt een vlak looden plat, ter lengte van honderd en twintig, en ter breedte van zesenvyftig voet en omtrent agt duim. 't Gebouw is, buitenswerks, langs den voor- en agtergevel, breed tweehonderd twee-en-tagtig voet, vier en een derde duim; en diep, van het midden-uitstek van den voor-, tot het midden-uitstek van den agtergevel, tweehonderd vyfendertig voet en vier duim. De hoogte van 't gebouw, met het dak, doch zonder den Tooren, is honderd en zefstien voet, en om-

STAD-
HUIS.

Gedaante
van 't
Stadhuis
van
buiten.

(f) Resol. Vroedsch. L^r. O. 5 Dec. 1682. bl. 341.

(g) Resol. Vroedsch. L^r. R. 22 Dec. 1685. bl. 33. L^r.
AA. 1 Sept. 1700. f. 72.

'T STADHUIS : AAN DE VOOR ZYDE.

STAD-
HUIS.

omtrent drie vierde deelen van een duim. De Tooren, zo ver dezelve boven 't dak uitsteekt, is, met zyn kap en lantaarn, zesenzestig voet, negen en een half duim hoog. In den voor- en agtergevel, zyn drie uitstekken of pavilioenen, een in 't midden, en twee ter wederzyde van elken gevel, in breedte en diepte, met elkanderen overeenkomende. De midden-uitstekken zyn ieder negenentagtig voet en een duim breed, en springen zeventien voet en agt duim van het naakte werk vooruit. De wederzydsche of uiterste uitstekken hebben ieder eene breedte van twee-enveertig voet en zes duim, op eene diepte van niet meer dan vier voet. De zydgevels of wanden, die eveneens gebouwd zyn, hebben ieder ook drie uitstekken: de middelsten zyn ieder negenenzeventig voet drie en een half duim breed, en springen slegts een weinig voorwaards uit: de uitersten komen, in breedte en diepte, volkomenlyk, met die der voor- en agtergevelen overeen. De twee tusschenruimten tusschen de drie uitstekken in den voor- en in den agtergevel zyn even breed, te weeten vierenvyftig voet, twee en drie vierde duim. De tusschenruimten tusschen de uitstekken der wanden beslaan ieder maar omtrent negentien voet in de breedte. Het onderste van 't Stadhuis is als een voetstuk gehouwen, en, rondsom 't gebouw, tot aan de eerste Lyft, agttien voet, vyf en drie vierde duim hoog. Onder den grond, is 't gebouw, tot omtrent zeven voet boven 't heiwerk, van gebakken steen opgemetseld. Al 't overige buitenwerk
bo-

boven den grond bestaat uit witten gehouwen STAD-
Bremer- en Bentheimer steen. HUIS.

In 't voetstuk van 't gebouw, staan ronds- Lichten.
om twee-enzeventig eenigszins langwerpig
vierkante Lichten, die van buiten met dik-
ke koperen en yzeren tralien bezet zyn; drie
in ieder der agt uiterste uitstekken van de
voor-, zyd- en agtergevels: vyf in ieder der
vier tusschenruimten van de voor- en agter-
gevels, en twee in ieder der vier tusschen-
ruimten van de zydgevels. In 't midden-uit- Ingang
stek van den agtergevel, staan agt dierge- van voo-
lyke Lichten, een noordwaards, een zuid- ren en
waards, en zes naar 't westen, drie aan drie, van agte-
ter wederzyde van een langwerpig vierkan- ren.
ten ingang, naar welken, men, langs zes
steen trappen, opgaat, en die met twee
deuren geslooten wordt. Doch in 't midden-
uitstek van den voorgevel, zyn, in de plaats
deezer Lichten, negen ronde boogen, naar
welken men met vier steenen trappen op-
gaat, zeven ooftwaards, een noordwaards,
en een zuidwaards; welke twee laatsten, met
yzeren tralien, geslooten zyn. Voorts, zyn,
aan elken midden-uitstek van de zydgevels,
zes lichten in 't voetstuk. Doot alle deeze
lichten, worden de vertrekken van de on-
derste verdieping boven den grond verlicht.
De Lyft, die 't voetstuk dekt, is, aan de
vier hoeken van 't gebouw, en aan de twee
hoeken van 't midden-uitstek van den voor-
gevel, voorzien van zes groote Lantaarens.
Langs de lichten van 't midden-uitstek en de
twee tusschenruimten van 't voetstuk van den
noorder-zydgevel, door welken, de gaande-
ry

STAD- ry voor de gyzeling licht schept, staat een
HUIS. yzeren hek van zwaare en lange scherpe
spietfen, tot verzekering deezer plaatse.

Kolom- Boven de Lyft van 't voetstuk, staan,
men. rondsom 't gebouw, langs de tweede ver-
dieping, vierennegentig Kolommen van de
Romeinsche of samengestelde bouworde, die,
met de *Basementen* en *Kapiteelen*, zesender-
tig voet en vyf duim hoog zyn: te weeten,
in ieder midden-uitstek van den voor- en ag-
tergevel, agt van vooren en twee aan elke
zyde: in ieder uiterste uitstek van de voor-,
agter- en zydgevels, vyf, te weeten, vier van
vooren, en een naar elke binnen-zyde. In elke
tusschenruimte van den voor- en agtergevel,
staan vier Kolommen, en in ieder midden-
uitstek van de zydgevels, zeven. Tusschen
ieder paar Kolommen, staan twee lichten bo-
ven elkanderen, die beide zo breed zyn als
de lichten der eerste verdiepinge boven den
grond; doch het bovenste is juist vierkant,
en het onderste tweemaal zo hoog als het
bovenste. In elke tusschenplaats van de zyd-
gevels, is, in 't midden van vier evengroo-
te vierkante lichten, een rond licht, waar
door de trappen en portaaln, die naar de
derde verdieping leiden, verlicht worden.
Sieraad Tusschen de onderste en bovenste lichten,
der Lich- en tusschen de twee bovenste vierkante lich-
ten. ten. ten van de tusschenruimten der zydgeveln,
hangen sierlyk uitgewerkte Festonnen: de
ronde lichten zyn met eenen fraai gehouwen
krans omvangen. Boven de Kroonlyst der
Kolommen, van welken wy gesproken heb-
ben, staat, langs de derde verdieping van 't
ge-

I. BOEK. II. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 17

gebouw, een gelyk getal van Korinthische Kolommen, die maar zeven vyftigste deel van een duim hooger zyn dan de eerstgemelden, en tusschen welken, een gelyk getal van lichten en festonnen, in den zelfden rang, grootte en gedaante, geplaatst zyn: zo dat de lichten, zo wel als de kolommen en sieraaden der derde verdiepinge, regt boven die der tweede verdiepinge staan. Doch even onder de Kroonlysten der tweede en derde verdiepinge, zyn, in elke tusschenruimte der zydegevelen, nog zes laage, doch even breede lichten, drie onder, en drie boven, in alles vierentwintig in getal, en tot meer verlichting der trappen dienende. Op de Kroonlyst deezer tweede ry Kolommen, rust het dak: op ieder der vier hoeken van welk, eene vergulde Keizerlyke Kroon, het wettiglyk verkreegen sieraad van het wapen der Stad, door vier vergulde Adelaars, die, staart tegen staart, op een wit steenen voetstuk staan, gedraagen wordt. De Adelaars, die, op den zuidoosterhoek, tegen over de Kalverstraat, staan, zyn van gegooten, de anderen allen van geslaagen koper gemaakt. Uit het dak, welk zesendertig dakvensters heeft, steeken agttien witte steenen Schoorsteenen, te weten, vier uit het voor-, vier uit het agterdak, en vyf uit ieder der twee zyddaken; welke schoorsteenen even eens gebouwd, en, aan alle zyden, met festonnen behangen zyn. Onder ieder der vier binnenwaardiche hoeken van de zyddaken, is een groote waterbak gemetseld, die altoos rykelyk voorzien gehouden

Kroonen
en Ade-
laars op
het dak.

Dakven-
sters en
Schoor-
steenen,

Water-
bakken.

STAD-
HUIS.

den wordt van water, op dat men zig daarvan, by ongeval van brand, zou kunnen bedienen; ten welken einde, ook boven in 't Stadhuis, twee brandspuiten geplaatst zyn, beide aan de westzyde, ter wederzyde van het houten gewelf, boven de Krygsraads-Kamer, die wy, wat laager, beschryven zullen. In ieder der vier waterbakken, legt eene buis, die onder 't dak uitkomt, en aan welke, by ongeval van brand, de slangen der brandspuiten kunnen geschroefd worden. De zoldering onder 't dak, die met steenen gevloerd is, loopt langs de drie zyden der twee open Binnen-plaatfen oostwaards tot tegen 't voetstuk van den Tooren, en westwaards tot aan het houten gewelf van de Krygsraads-Kamer, van welk gewelf zy, met een houten beschoot, afgeslooten is.

Fronte-
spies of
Kap van
den voor-
gevel.

Ieder der bovenste Kroonlysten van den voor- en agtergevel pronkt met eene grootsche Frontespies of Kap, waarin een aanzienlyk getal van meer dan levensgrootte marmeren beelden, door den beroemden *Artus Quellyn*, uitgehouwen zyn. De kap van den voorgevel is twee-entagtig voet breed, en, in 't midden, agttien voet hoog. In den zelve, ziet men Amsterdam verbeeld, als eene staatelyke Maagd, draagende het wapen der Stad op de regter knie, en de Keizerlyke Kroon op het hoofd. Haar zetel wordt van twee leeuwen bewaard. Zy heeft een Olyftak in de hand, en vier zeenimfen reiken haar, van wederzyde, kranfen toe, terwyl twee anderen haar aard- en boomvrugten in den schoot storten. Neptuin, op zyne Schelp-
koets

koets, met den drietand gewapend, bekleedt ^{STAD-} ^{huis.} haare regter zyde, en voor den zetel, doberent twee Tritons, en eenige andere stroomgoden en godinnen. Op de lyst der Frontespies, staan drie metaalen beelden, die ieder twaalf voeten hoog zyn, de *Vrede*, met den palmtak in de regter-, en Merkuurs slangenstaf in de linker hand, in 't midden, en de *Voorzigtigheid* en *Regtvaardigheid*, ter wederzyde. In de Frontespies van den agtergevel, die in gedaante en grootte met die van den voorgevel overeenkomt, is de Koophandel der Stad, ook in de gedaante eener aanzienlyke vrouwe, afgebeeld. Zy heeft den gevleugelden hoed van Merkuur op 't hoofd; het Koggeschip uit het zegel der Stad, waarvan men de mast, de ree en de aangeflaagen zeilen ziet, agter zig; en is voorts omringd van allerlei Stuurmansgereedschap. 't Y en de Amstel zitten, in de gedaante van twee aloude Stroomgoden, voor haar. De bewooners der vier deelen des Aardkloots komen haar, van de eene en de andere zyde, de vrugten van elk gewest aanbieden. Op de lyst, staan, even als op die van den voorgevel, ook drie even groote metaalen beelden; te weeten, een *Atlas*, die een Hemelkloot, welks tekenbeeldtenissen fierlyk verguld zyn, op de schouders torst, tusschen de beelden der *Maatigheid* en *Wakkerheid*. De Tooren van 't gebouw staat, Tooren. midden in 't dak van den voorgevel, op een voetstuk, dat negenendertig voet en twee duim breed en diep is, en maar weinig boven het dak uitsteekt. De tooren zelf is

'T STADHUIS : AANDE ACHTER ZYDE .

STAD- rond, en, tot aan den kap toe, die op agt
 HUIS. halve Korinthische Kolommen rust, eenen-
 veertig voet en drie duim hoog. De kap
 is zeventien voet hoog, en op dezelve rust
 een lantaarn van agt voet zes en een halve
 duim, op welken, een windwyzer staat, ver-
 beeldende het Koggeschip uit het zegel van
 de Stad. In den Tooren, hangt een kon-
 stig Klokken- spel, behalve de gewoonlyke
 slagklokken. De Ton van 't speelwerk is
 zeven en een halve voet groot over 't kruis,
 weegt vierduizend vierhonderd vierenzeven-
 tig ponden, en heeft zeventuizend twee-
 honderd gaatjes tot het stellen der nooten.
Michiel Servaas Nouts van Delft is de eerste
 geweest, die, op den tienden January des
 jaars 1695, tot *Klokkenist* en *Tonnist* van 't
 nieuw gebouwd Stadhuis werdt aangesteld^(h).

Kloeken-
 spel.

Kelders
 en ver-
 trekken
 onder
 den
 grond.

Tot hiertoe, hebben wy 't Stadhuis alleen-
 lyk van buiten beschouwd. Nu treden wy,
 door een' der boogen van 't midden-uitstek
 des voorgevels, naar de onderste verdieping
 van 't gebouw. Laager en onder deezen
 grond, zyn egter ook eenige ruime over-
 welfde Kelders en Vertrekken, die tot ver-
 scheidenerlei gebruik dienen. Men heeft
 aldaar, in den noordelyken vleugel van 't
 gebouw, diepe overwelfde gevangen kel-
 ders, naar welken men, uit de wooning van
 den Cipier, met vyftien steenen trappen,
 nederwaards gaat. Zy scheppen licht van
 de noordelyke open plaats. Oostwaards, zyn
 drie dubbele hokken, in vyf gevangenplaat-
 sen

(h) Groot-Memor. N. IV. f. 179.

fen verdeeld. De gang voor ieder dubbel hok <sup>STAD-
HUIS.</sup> wordt met een' zwaare deur afgeslooten, om den gevangenen de gelegenheid te beneemen van met elkanderen te spreken. Noordwaards zyn twee paarenkele hokken, in den gang voor welken, tusschen elk paar, ook een deur is. De hokken zyn wyders ook nog met byzondere deuren afgeslooten, en ieder hok is voorzien van eene kreb en heimelyk gemak. Aan de zelfde zyde, is een Wynkelder en een Bierkelder, en westwaards een Strookelder, een Turfhok en twee Proviefiekelders ten gebruike van den Cipier. In den zuidervleugel van 't gebouw zyn twee zeer groote overwelfde kelders, die met eenen zwaaren muur van elkanderen afgescheiden zyn. De westelyke, die haaren ingang heeft beoosten de zuidwester opgangen naar de tweede verdieping, dient tot berging van koolen, potten en andere gereedschappen, ten gebruike van den Essayeur van de Wisselbank, en strekt zig voor onder zyne Kamer tot aan de zuider open Plaats uit. De oostelyke kelder, die onder de Kamer van den Ontvanger der Wisselbank legt, strekt tot eene bewaarplaats van den schat der Wisselbank, en heeft eenen zorgvuldiglyk afgeslooten toegang, van welken Commissarissen de sleutels bewaaren.

Doch boven deeze Kelders, op de onderste verdieping, komt men, van vooren, door de zeven voorgemelde boogen in eene lange Gaandery, die tien voet diep, en langs de geheele breedte van het midden-uistek des voorgevels, uitgestrekt is. Ten weder-

Gaande-
ry voor
de Vier-
schaar.

STAD-
HUIS.

einde deezer gaanderye, treedt men, door twee boogen, van gelyke grootte, als de voorgemelde zeven, die, allen vier, door zwaare houten deuren, kunnen geflooten worden, verder binnenwaards. Voorts, ziet men, uit de gaandery, tusschen de twee paar boogen, in de Vierschaar, naar welke men, door de boogen aan de zuidzyde, den naasten toegang heeft.

Vier-
schaar.

De VIERSCHAAR is dertig voet negen en een zeventiende duim breed, negentien voet en drie duim diep, en vierenvyftig voet, tien en drie vierde duim hoog. De ingang der zelve, zuidwaards, is met twee zwaare koperen deuren geflooten, die elf voet hoog, samen zes voet breed, en voor twee derde deelen, naar boven doorlugtig, en met konstig gewerkte tralien versierd zyn. Op de tralien van de westerdeur, leggen een regt en een gevlamd zwaard, kruislings over elkanderen vastgestrikt; op die der oosterdeur een geëffel, over welken, twee bliksem-schigten, in 't midden met arends vleugels gedekt, kruiswyze, geplaatst zyn. Ieder deur heeft daarenboven drie geboogen boomtakken, met bladeren gedekt; tusschen welken, in de wester deur, het zegel, en in de ooster deur, het wapen der Stad vastgemaakt zyn. Daar de deuren elkanderen in 't midden raaken, ziet men een' stam van een' boom met een' slang omslingerd. Tot zo ver, zyn de deuren doorlugtig. Doch laager, daar zy niet doorlugtig zyn, en elk eenige doodshoofden, en twee kruiswysleggende schenkels draagen, leeft men, op de

de eene en de andere deur, het vers van **STAD-
VIRGILIUS.** **HUIS.**

**DISCITE JUSTITIAM MONITI, ET NON TEM-
NERE DIVOS.**

dat is,

*Leert regtvaardigheid betragten,
En geen Godheên te veragten.*

Men ziet, uit de voorgemelde gaandery west-
waards in de Vierschaar, door drie boogswyze
openingen, die agt en een halve voet hoog,
zes voet breed, en ook met getakte koperen
tralien bezet zyn. Om ieder der drie mid-
delste tralien, zyn twee slangen geslingerd:
boven ieder paar slangen, staat Merkuurs
ge vleugelde hoed. De slangen zyn een zin-
nebeeld van de verleiding ten kwaade. On-
der aan de lyst van ieder der drie koperen
tralien, zyn zes ronde gaten, om daaruit,
in tyd van nood, snaphaanen of diergelyk
schietgeweer te leggen, en den Dam te be-
stryken. Ter wederzyde van den ingang der
Vierschaare, zyn twee, en regt daar tegen
over, nog twee kleine boogswyze openin-
gen, insgelyks, met getakte tralien bezet.
Van binnen, is de Vierschaar, grootendeels,
van wit marmer gebouwd. In 't westen, staat
een marmeren Regtbank, tot welke men
langs drie diergelyke trappen optreedt. Op
deeze bank, zitten de Schout en de negen
Schepenen, wanneer de vonnissen der ter
dood veroordeelde misdaadigen gelezen wor-

STAD-
HUIS.

den. Ten noorden, ten zuiden en ten oosten, staan twee ryen gestreepte of uitgehoolde kolommen, ieder ry van een en twee paar boven elkanderen; doch in de vier hoeken staan halve kolommen. De ondersten zyn van de Jonische orde, en omtrent vyftien voeten hoog: de bovensten, die van de Korinthische orde zyn, bereiken de hoogte van agttien voet. Ten westen staat ook diergelyk eene bovenry Korinthische kolommen. Doch beneden ziet men, in de plaats der Jonische kolommen van de overzyde, twee paar naakte Vrouwenbeelden, die drie vakken van een scheiden, welken juist zo groot zyn als de openingen aan de oostzyde, en regt boven en in den rug van den zetel der Regteren komen. De Vrouwenbeelden vertoonen de veroordeelde misdadigen. De twee buitensten bedekken, uit schaamte, haare aangezigten met de handen. De handen der twee anderen zyn op den rug vastgeboeid. In de drie vakken, zyn drie aloude geschiedenissen, overkonstig, in marmer, uitgehouwen. In het middelste, beslegt Salomo den twist tusschen de twee vrouwen, over het leevende kind: in het noordelyke, doet de Roomsche Burgemeester Brutus zyne twee Zoonen onthalzen; en in het zuidelyke, laat Koning Zaleukus zig een oog uitsteeken, om één der oogen van zynen misdadigen Zoon te behouden. Tusschen de twee paaren Vrouwenbeelden, zyn twee smaller vakken, sierlyk met loofwerk doorwrogt. In het noordelyke, ziet men 't wapen der Stad, en in 't zuidelyke, het Kogge-

geschip uit het Stads zegel. Regt tegen STAD-
over de smalle vakken, staan, in 't oosten, HUIS-
in twee diergelyke vakken, tusschen de Jo-
nische kolommen, de beelden der Geregtig-
heid en Voorzigtigheid, kleiner dan lee-
vensgrootte. Boven deeze vier vakken, in
't westen en in 't oosten, en op de zelfde
hoogte, in 't noorden en in 't zuiden, zyn
agt langwerpige smalle vakken, waarin de
wapens van agt regeerende en Oud-Burge-
meesteren, die, in 't jaar 1658, in 't leeven
waren, geplaatst zyn, zynde 'er, juist in dat
jaar, vier van de twaalf overleeden. De agt
overgebleevenen waren GERARD SCHAEF,
NICOLAAS CORVER, ANTHONY OET-
GENS VAN WAVEREN, FRANS BAN-
NING KOK, CORNELIS BICKER, JO-
HAN HUYDECOPER, CORNELIS DE
GRAEF en FRANC VAN DER MEER.
Wyders, ziet men, in het verhemelte, bo-
ven den zetel der Regteren, twee bondel-
bylen boven de regtsoefeningen van Zaleukus
en Brutus; een kruiswys geplaatst zwaard
en palmtak, gedekt met een oog in een be-
straalden kring, boven Salomos regtsoefe-
ning, en twee Meduzas hoofden boven de
smalle vakken uitgehouwen. In 't noorden
der Vierschaare, regt over den ingang, staat
een marmeren gestoelte, waarin de Secre-
taris zig plaatst, om de doodvonnissen te
lezen. Op dit gestoelte, van vooren, is de
Stilzwygendheid afgebeeld, door eene vrouw
met den vinger op den mond, by een doods-
hoofd, en een vliegende gans, met een
steen in den bek. In den rug van 't gestoel-

STAD-
HUIS.

te, zyn schreijende kinderen, met een doods-
hoofd by zig, uitgehouwen. En ter weder-
zyde van het zelve, ziet men twee slangen
om een boom geflingerd, die elk een appel
in den bek hebben, konstiglyk, afgebeeld.
Regt over dit gestoelte, in 't zuiden, ter
wederzyde van den ingang en de Jonische ko-
lommen, staan diergelyke twee om een boom
geflingerde slangen in marmer uitgehouwen.
In 't vak tusschen de Korinthische kolommen
in 't noorden, regt boven den zetel van den
Secretaris, staat Amsterdam, als eene Maagd
verbeeld, op een langwerpig vierkant zwart
marmeren voetstuk, met Merkuurs slangen-
staf in den regter arm, terwijl zy, met bei-
de de handen, Stads Wapenschild voor de
linker borst houdt. Zy heeft de Keizerlyke
Kroon op 't hoofd, en aan haare voeten,
leggen twee leeuwen. Ter wederzyde van
de Maagd, hangen, aan aartige festonnen,
de Wapens der vier Burgemeesteren, onder
welker Regeering, de eerste steen van 't
Stadhuis gelegd is, twee aan elke zyde. Op
't zwart voetstuk, staat, met gouden letters:

IV. Cal. Nov. CIO. IO. C. XLVIII.

QUO COMPOSITUM EST BELLUM
QUOD FOEDERATI INF. GERMAN.
POPULI CUM TRIBUS PHILIPPIS
POTENTISSIMIS HISPANIARUM
REGIBUS TERRA MARIQUE PER
OMNES FERE ORBIS ORAS ULTRA
OCTOGINTA ANNOS FORTITER
GESSERUNT ASSERTA PATRIÆ

LIBERTATE ET RELIGIONE

STADT

AUSPICIIS COSS.

HUIS.

PACIFICATORUM OPTIMORUM

GERBR. PANCRAS, JAC. DE GRAEF,

SIB. VALCKENIER, PET. SCHAEF,

CONSULUM FILII ET AGNATI

JACTO PRIMO FUNDAMENTI

LAPIDE HANC CURIAM

FUNDARUNT.

dat is,

Den negenentwintigsten October (1) des jaars een duizend zes honderd agt en veertig, waarin de oorlog, dien de vereenigde Nederland-sche Volken, met drie Filippen, de magtigste Koningen van Spanje, te lande en ter zee, schier door alle de deelen der weereld, meer dan tagtig jaaren lang, dapperlyk gevoerd hadden, geëindigd, en de Vaderland-sche Vryheid en Godsdiens bevestigd werden; hebben, onder de begunstiging van Burgemeesteren, de beste Vredemaakeren, Gerbrand Pancras, Jacob de Graef, Sybrand Valckenier en Pieter Schaep, der Burgemeesteren Zoonen en Neeven, door het leggen van den eersten grondsteen, dit Raadhuis gestigt.

Ter wederzyde van 't voetstuk, waarop dit Opschrift uitgehouwen is, leggen het Y en de Amstel, in de gedaante van twee aloude stroom-

(1) Anders, wordt het leggen van den eersten steen van 't Stadhuis, overal, op den agtentwintigsten October gesteld.

STAD.
HUIS.

stroomgoden. Het Y, welk ten westen legt, leent op een anker, en stort een' vischryken stroom uit zyn watervat. 't Beeld heeft eene Stevenkroon op 't hoofd, een roer in de linker hand, het Amsterdamsch Koggeschip, met aangelsaagen zeilen, agter, en een zeegedrogt onder zig. De Amstel, die ten oosten geplaatst is, zit rondsom in biezen, lis en andere stroom- en flookgroente; heeft eene kroon van waterloof op 't hoofd, eene kruik op den schoot, en een Otter, die beide de pooten om zyn linker been geslaagen heeft, by zig. Tegen over 't vak, waarin dit alles verbeeld is, heeft men een diergelyk, in 't zuiden der Vierschaare, welk met twee houten deuren geslooten is, die in Burgemeesters Kamer open gaan. Burgemeesteren plaatsen zig in deeze opening, wanneer de Vierschaar gespannen wordt. Aan de west- en oostzyde van de Vierschaar, boven, tusschen de Korinthische kolommen in, zyn, ter wederzyde, drie langwerpige openingen, die met glasraamen plagten geslooten te zyn; doch nu, doorgaands, immers aan de westzyde, open gehouden worden, om te meer lights, door de raamen der voorpuije, te doen vallen op den grooten opgang, agter de Vierschaar. Om dezelfde reden, is ook 't gewelf der Vierschaare niet beschilderd. Zelfs heeft men 't gewelf boven den gemelden opgang, dat met een vlugt vogelen en twee wigtjes, voerende een wimpel, waarop stondt, AUDI & ALTERAM PARTEM, plagt bemaald te zyn, doen overwitten.

Ter

Ter wederzyde van de Vierschaar, is een ^{STAD-}ruim Portaal, waaruit men, langs een' op- ^{HUIS.}gang van zeventien en zeven steenen trap- ^{Vertrek-}pen, van de eene en de andere zyde, naar ^{ken der}de tweede verdieping klimt. Tegen over ^{eerste of}den noordelyken opgang, is de *Kamer der* ^{onderste}*Stads roëdraagende Booden*, en tegen over den ^{verdie-}zuidelyken, slegts eene looze deur. Uit de twee Portalen, komt men in eene gaandery, die, ten zuiden, rondsom eene groote langwerpig vierkante open plaats loopt, en alwaar de voornaamste vertrekken van de eerste verdieping hunnen ingang hebben. Hier ontmoet men eerst den ingang naar de twee *Vertrekken der Boekhouders van de Wisselbank*; daarna den ingang naar de drie vertrekken der *Commissarissen van dezelfde Bank*, allen in 't oosten: voorts, in den zuidoostelyken hoek, twee gemakkelyke steenen opgangen naar de tweede verdieping nevens elkanderen, die gemeenlyk, des nademiddags, beneden met twee deuren, en boven met een yzeren hek geslooten gehouden worden. Hierop volgen, in 't zuiden, de ingangen der twee vertrekken van den *Ontvanger* en van den *Essaijeur van de Wisselbank*; waarop men wederom, in den zuidwestelyken hoek, een dubbelen opgang naar de tweede verdieping ontmoet, die, even als de voorgemelden, des nademiddags, geslooten wordt. In 't westen der Gaanderye, zyn twee ingangen naar de vertrekken der *Concherge* of Kastelein van 't Stadhuis, die te gelyk het hoofd der roëdraagende Booden is. Ten noorden, komt men, uit de Gaanderye,

STAD- derye, door twee groote poorten, op de
 HUIS. open plaats. In de Gaandery, die regt ag-
 ter den grooten dubbelen opgang naar de
 tweede verdieping legt, schept men, door
 vier openingen, die naar buiten met glas-
 raamen, en binnenwaards met yzeren tralien
 bezet zyn, slegts weinig licht van eene meer
 betimmerde open plaats. Ook heeft men,
 in deeze Gaandery, geene andere vertrek-
 ken dan de *Kamer der Burgerwagt*, en eene
Kamer, die nog onlangs tot den *Ontvangst*
der Stads Excyns van 't Beestiaal plagt ge-
 bruikt te worden; doch nu, tot berging van
 ongemunt zilver, door den *Ontvanger van de*
Wisselbank, gebruikt wordt, in 't oosten; by
 ieder van welke twee Kamers, nog een by-
 zonder vertrek is. Voorts, zyn 'er, ter we-
 derzyde, nog twee vertrekkén, die tot ber-
 ging van turf, hout en andere noodwendig-
 heden dienen. In den noordoostelyken hoek
 deezer Gaanderye, is ook een opgang naar
 de tweede verdieping, die met een yzeren
 hek afgeslooten is, welk niet, dan by by-
 zondere gelegenheden, geopend wordt. By
 deezen opgang, heeft de Schryver van 't
 Woord een vertrekje, daar hy 't *Wagtwoord*
 schryft, om het, vervolgens, verzegeld, aan
 de *Provoosten*, en aan de *Kapiteinen*, die de
 wagt hebben, rond te brengen.

Portaal
 binnen
 den op-
 gang van
 den ag-
 tergevel.
 Vertrek- De opgang voor den agtergevel leidt naar
 een aanzienlyk Portaal, welk twee-endertig
 voet, negen duim breed, en twee-enveer-
 tig voet, drie en een derde duim diep is.
 't Gewelf van dit Portaal rust op zes zwa-
 re vierkante pilaaren. In 't zuiden, ontmoet
 men

men hier eerst den ingang naar het groote ^{STAD-} vertrek der Concherge, welk, met een gang, ^{HUIS.} van de lichten aan de straat afgescheiden is. ken in dit Daar na, den ingang naar een geringer ver- ^{Portaal.} trek der Concherge, en voorts een doorgang naar de Gaandery rondsom de zuider open plaats, en naar het voorste gedeelte van 't gebouw. In 't oosten, komt men, uit dit Portaal, door eene ruime poort, in een vertrek, dat voorheen tot eene Wapenkamer geschikt was, en nu door de Ruitervagt, die tot bewaaringe van 't Stadhuis aangefteld is, gebruikt wordt. In 't noorden van 't Portaal, heeft men eerst den ingang naar de wooning van den *Cipier*. Hier komt men eerst in een voorhuis; voorts in een Portaal, en uit het zelve in de *Verhoorkamer*, alwaar de beschuldigden, op de aanklagte van den Hoofd-Officier, door Schepenen, gehoord, en ook aan de paleije gebragt worden. In 't gewelf, welk in twee vakken verdeeld is, zyn fakkels, roeden, tangen en ander foltertuyg, konstiglyk, uitgehouwen. Uit de Boeijen, zyn twee toegangen naar deeze Kamer. Langs den eenen, worden de gevangenen derwaards gebragt, als zy tot halsstraffe gevorderd, of *Capitaal* voorgesteld: langs den anderen, als zy blootelyk verhoord worden. Op de Verhoorkamer noordwaards, volgt een slaapvertrek, daarna eene groote zaal, en vervolgens nog een tweede vertrek, ten gebruike van den *Cipier*. Agter al deeze vertrekken, loopt, in 't oosten, een breede en lange gang, die met eene deur aan 't groote Portaal uitkomt, en de toegang naar de Boeijen en gyzeling is. In deezen gang, ontmoet men eerst ten westen twee ver-

STAD-
HUIS.

vertrekken, waarin de misdaadigen worden geleid, als zy verhoord, aan de paleije gebracht, of *Capitaal* voorgesteld zullen worden. Oostwaards loopt een gang langs de zuidzyde der noorder binnenplaats, in welken gang, drie afgeslooten gevangenplaatsen zyn, elk uit twee hokken bestaande. Juist zulke drie gevangenplaatsen zyn 'er, in een gang, langs de noordzyde der noorderbinnenplaats, die tot eene *Schouts* gyzeling dienen. Regt agter deeze, is de *Civile* gyzeling, uit vyf ruime gevangenplaatsen bestaande, van welken het oostelykste voor vrouwen geschikt is. Alle deeze gevangenplaatsen zyn van de vereischte krebber en heimelyke gemakken voorzien. Voor dezelve loopt een gang, licht scheppende van tusschen 't Stadhuis en de nieuwe Kerke. In den eerstgemelden breeden en langen gang, is oostwaards een ruime afgang naar de noorder binnenplaats, alwaar zulken, die ter dood verweezen zyn, 's daags voor de uitvoering van 't vonnis, de dood aangezeid wordt. Deeze Plaats is, noordwaards en zuidwaards, met hooge houten beschotten, betimmerd, op dat men de gevangenen uit de gaanderye niet zou kunnen zien, of toeroepen. In de gaanderyen en portaaen der onderste verdiepinge, hangen, tegenwoordig, op bekwaame afftanden, zevenentwintig lantaarnen, die 's avonds ontfoken worden.

Ingang
der twee-
de ver-
dieping.

Van de eerste verdieping, treden wy, langs den grooten trap agter de Vierschaar, naar de tweede, door den voornaamsten ingang van vooren, in welken, twee geweldig zwaare doorlugtige koperen deuren hangen,

gen, waarin twee boomstammen, met bladen STAD-
gedekt; twee zonnebloemen en twee zwaa- HUIS.
re Palmtakken afgebeeld zyn. Aan elke zy-
de van dien ingang, is een boogswys o-
pen vak, welk ook met dikke koperen ge-
takte tralien, over welken twee ankers,
kruiswys leggende, en in 't midden twee
slangen afgebeeld zyn, geflooten is. Boven
deeze boogswyze open vakken, zyn twee
langwerpig vierkanten, in ieder van welken,
twee kruiswys leggende palmtakken, die
eene Stevenkroon ondersteunen, en over wel-
ken, een' slang in de rondte legt, van koper
gegooten, geplaatst zyn. Door deezen in-
gang, komt men op de groote Burgerzaal,
een pronkstuk van geregelde Bouwkunde.
De ingang zelf is, binnenwaards, ter weder- Sieraa-
zyde, bezet met half doorgezaagde witte en den van
bonte marmeren Korinthische kolommen, die, den zel-
by drommen, tegen elkanderen staan, en ven bin-
met haare Kapiteelen en Lyft omtrent der- waards,
tien voet hoog zyn. Boven de lyft deezer
kolommen, is, op een voetstuk van ander-
half voet hoog, *Amsterdam*, in de gedaante
eener zedige maagd, op een' laagen ze-
tel, van witten Avendelsteen uitgehouwen.
Zy houdt een' olyftak in de regter-, en de
vredepalmen in de linkerhand. Een adelaar zet
haar de Keizerlyke Kroon op. Stads wapen
versierd haar de borst. De *Sterkte* en *Wysheid*,
en vier wigtjes, met hoorens van overvloed,
bekleeden haare zyden. Voor haare voe-
ten, leggen twee leeuwen. Hoog boven haar
hoofd, staat een groote loopende Uurwyzer.
In de Fries van deezen ingang, zyn de vier

STAD-
HUIS.

Ingang
naar 't
Portaal
van
Schepens
Kamer.

Groote
Burger-
zaal en
gaande-
ryen.

getyden van 't jaar, kennelyk aan de vrugten, die dezelve voortbrengen, met een' zandlooper in 't midden, konstiglyk, in wit marmer, uitgebeeld. Tegen over deezen ingang, ten einde der groote zaale, ziet men een' diergelyken, naar het Portaal voor Schepens Kamer, die ook, ter wederzyde, met juist zulken tegen elkanderen staande Korinthische halve kolommen, bezet is. Op de lyft deezer kolommen, rust, ook op een voetstuk van anderhalf voet hoog, het beeld der *Geregtigheid*, met het *Zwaard* in de regter-, de *Schaal* in de linkerhand, en eene *Zon* agter haar, insgelyks, uit witten *Avendelsteen* gehouwen. Zy treedt de *Onweetendheid* en de *Twist* met voeten. Aan haare regterzyde, ziet men 't beeld van de *Dood*, met een uitgelopen uurglas by zig: aan haare linker-, dat der *Tugtiging*, met de Romeinsche bondelbyl in den regter arm, en een' houten stelt op den schoot, van welken twee zwaare boeijen nederwaards hangen. Boven de *Tugtiging*, vliegen twee harpyen, en boven de *Dood*, twee gevleugelde wigtjes, het eene met een bliksem in de handen, en het andere met geesfelroeden op de schouder. Hoog, boven 't beeld der *Geregtigheid*, tegen 't gewelf aan, is de opstanding ten jongsten dage, in beelden, die tweemaal zo groot zyn als 't leven, door *Adriaan Bakker*, geschilderd. De zaal zelve is honderd en twintig voet lang, zesenvyftig voet zeven en een halve duim breed, en agtennegentig voet hoog van verdieping. Van deeze zaal loopen ten we-

wedereinde breede Gaanderyen, noord-^{STAD-}waards en zuidwaards, langs de voorgemel-^{HUIS.}de open plaatfen, van welken zy, door twee ryen lichten boven elkanderen, verlicht worden; fchoon de onderfte ry, die op de noordelyke open plaats uitziat, door houten lui-ken, van binnen, op de helft geflooten gehouden wordt. De zaal zelve wordt, door drie ryen lichten boven elkanderen, verlicht; doch de helft der onderfte ry aan de noordzyde wordt ook geflooten gehouden. In de gaanderyen, zyn de ingangen naar alle de vertrekken van de tweede, en de opgangen naar de derde verdieping, welker vertrekken alleen boven de gaanderyen en de vertrekken der tweede verdieping komen, zyn de boven de zaal niets dan het reeds gemelde groote en breede plat. De gaanderyen zyn zesendertig voet hoog van verdieping, en zo hoog zyn ook eenige kamers, te weten Burgemeesters Vertrek, de Raadkamer, een gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary. Doch de andere kamers zyn, door eene tuffchen-zoldering of gewelf, in twee even hooge verdiepingen, ieder van agttien voet, onderscheiden.

De zaal en gaanderyen zyn, met derzelver Derzel-
kolommen, beelden en fieraaden, grooten-^{ver Ko-}deels van wit marmer gebouwd. Beide zyn^{lommen.}
zy, ter wederzyde, bezet met gestreepte of
fluitswys uitgehoolde Korinthifche kolom-
men, tuffchen welken, naar de Plaatfen toe,
de lichten gesteld zyn. Langs de zaal, ftaan
twee ryen zulke kolommen boven elkande-
ren, zeven op een' ry: doch maar eene ry

STAD-
HUIS.

in de gaanderyen, die veel laager van verdieping zyn. 't Getal der marmeren kolommen in de gaanderyen beloopt ter wederzyde twee-enzeventig. 't Gewelf der gaanderyen, welk op platte kolommen rust, is met eenig loofwerk versierd.

Kap of
verhe-
melte der
Zaale.

Op de lyft der tweedery kolommen van de zaal, die van Benthemersteen gehouwen en fraai versierd is, rust de Kap derzelve, die, van onderen, welffelswyze, beschooten, en, in 't begin deezer eeuw, konstiglyk beschilderd is. Men ziet hier de *Amsterdamsche Maagd*, in 't midden, zittende in een' wagen, van leeuwen getrokken, op de wolken, met eene gelauwerde bondelbyl op den schoot. Neptunus draagt haar de Stevenkroon op. Merkuur biedt haar zyn' Slangestaf aan, en Cybele de sleutels, die de schatkamers des gantschen aardbodems voor haar ontsluiten. Zy heeft nog andere fieraaden omtrent zig, en onder anderen de Konsten en Weetenschappen, door wigpjes, dryvende op de wolken, verbeeld, terwyl Herkules, aan eenen anderen kant, den *Nyd*, den *Laster* en andere gedrochten, met zyne knods, verdryft. De wolkenhemel wordt omvangen door twee konstig geschilderde lyften; eene, zynde de buitenste, die, ter wederzyde, met een half-rond, inspringt, waarop het Y, de Amstel, twee kindertjes met Stads wapen, en andere fieraaden, in 't graauw, geschilderd zyn. Ook ziet men, in twee *gekorniste* halfronden, ten wedereinde deezer lyfte, de wapens der Heeren *Dirk Bas* en *François de Vroede*, die, in 't jaar 1705, toen tot dit Schilderwerk be-

beslooten werdt, Thesauriers waren. Ter STAD-
wederzyde van deeze wapens, zyn de Planee- HUIS.
ten Sol en Luna, en Cybele en Vulkanus
geplaatst. Op de vier scheppende hoeken
van de lyst, zitten de *Wysheid*, *Gerechtig-*
heid, *Wakkerheid* en *Voorzigtigheid*, met
haare gewoone bysieraaden. De Gerechtig-
heid heeft het afbeeldsel van Keizer Justi-
niaan by zig; eene Weegschaal in de regter
hand, en rust, met den linker arm, op 't
Corpus Juris. Binnen deeze, ziet men eene
tweede lyst, insgelyks, in 't graauw geschild-
derd, uit welker vier scheppende hoeken, vier
Wapenschilden met bondelbylen voortko-
men, ieder van welken, door drie wigjes,
ondersteund wordt: en op welke schilden,
de wapens der Burgemeesteren NICOLAAS
WITSEN, JERONIMUS DE HAZE DE
GEORGIO, GERBRAND PANCRAS en
JOAN GRAAFLAND, die in 't jaar 1705
regeerden, verbeeld zyn. Beide de lysten
zyn, met keurlyke festonnen, zweevende
wigjes en andere aartigheden versierd. Al-
les is geschilderd, door *Jan Hoogzaad* en
Gerard Rademaker, naar de tekeningen van
Jan Goeree. Van dezelfde Schilders, heeft
men ook een afbeeldsel der *Stads Regeerin-*
ge, tegen over 't stuk der Opstandinge van
Adriaan Bakker, aan de andere zyde der
zaale, boven den grooten ingang. Zy wordt
verbeeld door eene vrouw, met eenen staf in
de regterhand en een scheepsroer by zig. De
Eendragt, voor haar gezeten, biedt haar
eenen granaatappel aan. De *Staatkunde*,
met twee aangezigten, en een' verrekyker

STAD-
HUIS.

in de hand, verzelt haar. De *Reden*, met wetboek, passer en toom in de hand, daalt neder uit de wolken, om haar te verlichten. Zy wordt, wyders, omringd van de beelden der *Konsten* en des *Overvloeds*, terwijl de *List* en de *Tweedragt* voor haar de vlugt neemen.

Derzel-
ver inge-
legde
marmer-
en vloer,

De ingelegde vloer der zaale plagt nog meer uit te munten dan het geschilderd gewelf. In den zelven, zag men, in 't midden, een doorgesneeden hemelkloot, waarin zig de Noordpool vertoonde; en de gesternten, zo alsze doorgaands verbeeld worden, benevens de hemelkringen, van geel koper, in 't marmer van den vloer, ingewerkt waren. Doch de beeldtenissen in deez platten hemelkloot zyn, door den tyd, al zeer uitgesleeten. Ter wederzyde van den hemelkloot, lagen, naar beide de einden der zaale toe, twee halve platte aardklooten: in den eenen, ten oosten, waren Europa, Azia en Afrika, en in den anderen, ten westen, Amerika afgebeeld. De kusten werden, door gekleurde steenen, onderscheiden. De evennagtslyn, de zonnweg en de andere kringen waren van geel koper. De tyd en 't menigvuldig betreedn der zaale hadt deeze konststukken ook, voor een gedeelte, beroofd van derzelver oorspronkelijk sieraad. Men hadt, hierom, voor eenige jaaren, ondernomen, de halve aardklooten te vernieuwen. Doch de stof, waarmee de landen en wateren moesten onderscheiden worden, werdt niet bestendig genoeg bevonden; waarom de plaats der halve aardklooten

klooten, konstiglyk, met marmer werdt ge-
vuld, zonder dat 'er de voorige afbeeldfels
in gebragt werden: in welken staat het werk
tot nog toe gebleeven is. Ieder der drie
rondten heeft omtrent twee-entwintig voe-
ten middellyns.

De agt vleugels der vier groote boogen, door welken men, uit de vier hoeken der zaale, in de gaanderyen komt, zyn niet alleen met hangende festonnen, loof, bloemte en vrugten, die, van aapjes en eekhoorentjes, beklauterd en beknabbeld worden, versierd; maar in de ryzende kromten der boogen, worden de vier hoofdstoffen, door agt leggende Avendelsteenen beelden van negen voeten, op tweederlei wyze, afgebeeld. En agt groote festonnen van twintig voeten lang, boven de agt beelden, bestaan uit sieraaden, die op de beelden passen. In de boogen ten oosten der zaale, wordt het VUUR vertoond, door een' jongeling, die een lugtig kleed om 't bloote lighaam, een' bliksem in de regter-, en een' fakkel in de linkerhand heeft. Voor hem legt een Salamander. In de feston boven zyn hoofd, vertoonen zig twee kindertjes in de vlammen, en veelerlei geschut, vuursteenen, vuurige zwaarden enz. Eene naakte gevelgelde vrouw, wier hoofd met wolken overschaduwde en met sterren gekroond is, verbeeldt de LUGT. Zy schoort het zwerk met beide de handen, en heeft een' arenden eene rave aan haare voeten. In de feston, treedt een paauw op de wolken, onder welken, de vier winden blaazen, en 't gevogel-

STAD-
HUIS.

te vliegt. Eene naakte vrouw, met eenen steven, en eene kroon van paarden en zee-gewassen op 't hoofd, en riet en lis, daar een dolfyn den kop uitsteekt, ter wederzyde, verbeeldt het WATER. Aan haare linkerzyde, ziet men eenen haak, riem en anderscheepstuig, en voor haare voeten, kreeften, krabben en diergelyke waterdieren. In de feston boven dit beeld, zyn twee wigtjes, op eene zeefchelp zittende, en water uit kinkhoorens blaazende, by rietgewas, visschen, schelpen, hoorens enz. uitgebeeld. Cybele verbeeldt hier wyders de AARDE. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, een zuigend kind aan de borst, en eenen kemel agter zig, op welken een aap zit, die den toom voert. Aan haare regterzyde, heeft zy eenen leeuw, en voor zig een' wolf en eene slang. In de feston, zitten twee naakte kindertjes op eenen hoop vrugten. In 't midden, ziet men een' harts-kop, en daaronder, ter wederzyde, een' aap, en veelerlei aardvrugten. In de boogen ten westen der zaale, zyn dezelve hoofdstoffen, op eene andere wyze, en met andere of andersgeschikte bysieraaden, afgebeeld. 't VUUR wordt hier vertoond, door eene Moorin, met eene schotel of kom van een zonderling maaksel, daar een Feniks in verbrandt, in beide de handen. Zy heeft de Zon aan haare linkerzyde, en wordt, door eenen der vier winden, aangeblaazen. In de feston boven haar, hangt het wapentuig van Mars, en een keten, met vuursteen en vuurslagen behangen, onder twee smeedende kindertjes. Eene schoone maagd, met een' paauw in den

den regter arm, en eene chameleon op de lin-^{STAD-}
ker hand, verbeeldt hier de LUGT. 't Hair^{HUIS.}
zwiert haar lugtig om 't hoofd. In 't ver-
schiet, zweeft het gevogelte onder haar.
In de feston boven haar, blaazen twee wigt-
jes lugtbellen. Voorts, ziet men hier de
winden, reigers, paradysvogels en ander
lugtgedierte afgebeeld. Eene naakte zeenimf,
met eenen spuitenden waterbol in de regter-
hand, eenen krans van watergroente om 't
hoofd, en een vat, daar zy met den linkerarm
op leent, en welk water en schelpvisschen uit-
geeft, by zig, verbeeldt het WATER. Zy
heeft een rietbosch agter, en veelerlei zee-
gewas voor zig. In de feston, ziet men twee
zeewigtjes, elk met een loopend watervat
op den schoot, en een snoer hoorens en schel-
pen aan de beenen, daar een derde zeewigt,
met eene schildpad aan den staart, de handen
aan slaat. Flora verbeeldt hier de AARDE. Zy
houdt de linkerhand op eenen grooten aard-
kloot; heeft, in de regter, een sikkel; voorts,
eenen bloemkrans om 't hoofd, en eenen
hooren van overvloed voor zig. Agter haar
groeit een wynstok, en voor haare voeten,
kruipen slangen en padden. In de feston
boven haar, ziet men twee Satyrtjes, een'
leeuw en eene leeuwijn, een' slang in 't mid-
den, die zig om een' boom geslingerd heeft,
en veelerlei aardvrugten. Boven de vier boo-
gen, staan, in groote nissen, de *Modellen* der
vier zydbeelden, die, op de kappen der voor-
en agtergevelen, geplaatst zyn. 't Model van
't middenbeeld der *Vrede* van den voorge-
vel, staat, op gelyke hoogte, boven den

STAD-
HUIS.

grooten ingang naar de Burgerzaal, en dat van 't middenbeeld des agtergevels, zynde een *Atlas*, die een' Hemelkloot torst, is boven den ingang naar 't Portaal voor Schepens-kamer geplaatst. De helft van den kloot ver-
toont zig alleen buiten 't naakte werk.

Agt
groote
marmeren beelden in de agt gezigten der gaanderyen.

In de agt gezigten der gaanderyen, staan ook agt witte marmeren beelden, die zes voet en zeven duim hoog zyn, en op agt omtrent even hooge langwerpig vierkante marmeren voetstukken rusten. Vier van deze voetstukken, ten noorden en ten zuiden, zyn alleenlyk langs de kanten; de vier anderen, ten oosten en ten westen, regt in 't midden, met keurlyk gewerkte festonnen, behangen. De beelden vertoonen Cybele, en de zogenaamde zeven Planeeten. *CYBELE* staat, in de noordoostelyke gaandery, tusschen de Raad- en Weeskamer, in de gedaante eener bedaagde vrouwe, welker opperkleed, in den zoom, met bloemen en loof doorwerkt is. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, eenen sleutel en schalmey in de linkerhand; en twee leeuwen voor haare voeten. Met de regterhand, ligt zy haar opperkleed een weinig op. In 't voetstuk, ziet men twee groote hoorens van overvloed, eenige gerceschappen tot den landbouw dienstig, twee fakkels, en een hardersfluit. In de zuidoostelyke gaandery, tusschen Burgemeesters Vertrek en de Thesaurie, staat *DIANA*, verbeeld als eene Jagtgodin, met eene halve maan op 't hoofd, eenen boog op de schouder, en eenen fakkel in de regter hand. Agter haare linkerzyde, vertoont zig eene hinde, en
voor

voor haare voeten, leggen twee zeegedrog-^{STAD.}
ten, en eenige kreeften en krabben. Op 't^{HUIS.} voetstuk, is allerlei jagtgereedschap, en onder anderen een bondel jagers-netten, zeer konstiglyk, afgebeeld. Tusschen de Thesaurie Ordinaris en de Secretary, voor den zuidoostelyken opgang naar de derde verdieping, staat, met den rug naar 't zuiden, MERKUUR, in de gedaante van een' schoon' Jongeling, met een' gevleugelden hoed op 't hoofd, eene stokbeurs in de linker hand en den slangenstaf op den regter arm. Een kraaijende haan en een bok bekleeden zyne zyden. Op 't voetstuk, en in de twee boogen van den gemelden opgang, hangen, ter wederzyde, festonnen van graanen en loof. Tusschen de Secretary en de Thesaurie Extraordinaris, voor den zuidwestelyken opgang, staat, ook met den rug naar 't zuiden, het beeld van JUPITER, in de gedaante van een' sterk gespierd man, vol hair en ruig van baard. Zyn kleed is met sterren bezaaid. Hy houdt den bliksem in de linker hand, en heeft een' arend, met een' donderkloot onder de linker poot, aan dezelfde zyde. Ter regter, staat een ram. Op 't voetstuk, en in de boogen van den opgang, ziet men, ter wederzyde, festonnen van eikenloof en kooren verbeeld. Tusschen den ingang der Thesaurie Extraordinaris en de Kamer der Commissarissen van kleine Zaaken, staat, met den rug naar 't westen, het beeld van APOLLO, in de gedaante van eenen' schoonen baardeloozen jongeling, met krullende hairlokken. Zyn kleed zwiert hem lugtig van de schouders.

In

STAD-
HUIS.

In de linkerhand, houdt hy eenen boog, en met de regter vat hy den pylkoker, die hem over de linker fchouder hangt. De draak Python legt aan zyne voeten, en agter hem staat eene harp. Op 't voetstuk, zyn harp, fchalmei, zakpyp, fluit en ander speeltuig, overkonftiglyk, afgebeeld. Tufchen de Kamer van Schepenen Extraordinaris en de Rekenkamer, staat MARS in volle rusting, met zwaard, fchild en heirbyl gewapend, en een' gevelegelden draak op den helm. Agter hem, staat een wolf, en eene rave aan zyne voeten. Op 't voetstuk, ziet men veelerlei oorlogs- en wapentuig afgebeeld. Hierop volgt, voor de twee noordwestelyke opgangen naar de derde verdieping, het beeld van VENUS, eene fchoone naakte vrouw, die alleenlyk een' luttigen fluijer voor den middel houdt. Zy heeft een' krans van myrthe en roozen om 't hoofd, een' appel in de linkerhand, eene zwaan ter regter-, en eene duif ter linkerzyde, en twee gevlerkte wigtjes voor zig. 't Voetstuk, daar zy op staat, en de vleugels der boogen van den gemelden dubbelen opgang zyn, ter wederzyde, verfierd met afhangende feftonnen van zeehoorens, fchelpen, myrthe en roozen, daar boog en pylkoker, kam, borftel, paarlenfnoer, fpiegel en diergelyk tooigereedschap aan gehegt is. Voor den dubbelen noordoostelyken opgang naar de Kamers van Huwelyksche en Zee-zaaken, staat SATURNUS, in de gedaante van een oud man, met een' kaalen kruin, houdende een' fikkel in de linkerhand, en in de regter een kind,

kind, daar hy de tanden in zet. Agter zy-^{STAD-}
ne voeten, ziet men eene koorenschoof,^{HUIS.}
ploeg en kouter: voor hem, legt een zand-
looper. En aan zyne regterzyde, staat een
hoofd, met twee aangezigten. Op 't voet-
stuk, en in de wederzydsche boogen van den
opgang, zyn aardvrugten, adders, haspels, vlas
en momaanzigten, aartiglyk, uitgehouwen.

De vier hoeken der gaanderyen zyn ge-^{Geschilder-}
schikt, om in dezelve agt geschilderde ta-^{derde}
fereelen te plaatsfen, van welken 'er zes vol-^{Tafereelen, in}
trokken zyn. *Gouvert Flink* was, in 't jaar ^{de hoe-}
1659, tot dit werk aangenomen, en hadt ^{ken der}
de modellen reeds vervaardigd. Doch hy ^{gaande-}
werdt, door de dood, belet, het werk ver-^{ryen.}
der te brengen (i); waartoe, federt, ande-
re meesters de hand geleend hebben. De oor-
log tusschen Civilis en de Romeinen is, in
deeze zes stukken, afgebeeld. Boven de
Thesaurie Ordinaris, spoort Civilis de Bata-
vieren aan tot het opvatten der wapenen,
na de maaltyd, die, by maanlicht, in 't Heilig
Woud, gehouden wordt: en daar naaft, boven
eenen der dubbele opgangen naar de tweede
verdieping, wordt de Kaninefaat Brinio, op
een schild, om hoog geheeven, en tot Veld-
overste ingehuldigd. Het eerste van deeze
twee stukken is, door *Juriaan Ovens* (k),
het andere, door den ouden *Jan Lievensz.*,
geschilderd. In den hoek, boven de op-
gangen naar de Kamers der Commissarissen
van Huwelyksche en Zee-zaaken, en boven
den ingang naar de Weeskamer, zyn twee

vak-

(i) A. HOUBRAKEN Schouw. der Schilders II. Deel, bl. 58.

(k) Id. I. Deel, bl. 274.

STAD-
HUIS.

vakken, in 't jaar 1661, beschilderd, door *Jakob Jordaans*, het eerste, met de overrompeling der Romeinen, in derzelver tenten, by nacht en fakkelligt; het tweede, met de bevestiging der Vrede tusschen Cerialis en Civilis; waarin eene staatelyke vrouw, de Vrede verbeeldende, uit de wolken nederdaalt. Boven den opgang naar de Kamer van Commissarissen van den Honderdsten en Tweehonderdsten Penning, en boven de ingangen der Thesaurie Extraordinaris en der Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, moesten de Overwinningen by Bon en by *Castra Vetera* of oud Leger, geschilderd worden. Doch hier staan nu twee stukken in *Fresco* of natte kalk, die, van de vogtigheid der muuren, en, zo men wil, ook van de onkunde van zulken, die ondernomen hadden, dezelve te herstellen, vry wat geleden hebben. Zy zyn, door eenen *Le Grand*, geschilderd, en vertoonen het eene de opge-regte zegetekens, door de Batavieren, op de Romeinen, veroverd; en het andere de vredehandeling tusschen Civilis en Cerialis, op de doorgebroken brug over den stroom Nabalja. De twee vakken boven de ingangen der Kamer van Schepenen Extraordinaris en der Rekenkamer, en boven den noordwestelyken dubbelen opgang naar de derde verdieping, zyn nog ledig. De twee boogen der gaanderyen aan de oostzyde, zyn ook, van boven, door *Jakob Jordaans*, beschilderd. De noordelyke boog, met het verslaan van Goliath, en de zuidelyke, met dat der Filistynen, door *Simfon*.

Na

Na 't beschouwen der Burgerzaale, en der ^{STAD-}gaanderyen ter wederzyde van dezelve, ^{tree-}huis, den wy nu in de vertrekken der tweede ver- ^{Schik-}diepinge, die hier hunnen ingang hebben. ^{king en} Ter wederzyde van den voornaamen ingang ^{grootte} in 't oosten, ontmoet men, zuidwaards, ^{der Ver-}*Burgemeesters Kamer*, en noordwaards, de ^{trekken}*Justitie-Kamer*, ieder van welken, twintig ^{van de} voet, negen en twee derde duim breed, en ^{tweede} dertig voet diep is. ^{verdie-}Tusschen deeze twee ^{ping.}Kamers, boven de gaandery, die, beneden, voor de Vierschaar is, heeft men de *Puy* of Afleesplaats, die twee-endertig voet en negen duim breed; doch maar tien voet en zeven duim diep is. En deeze drie vertrekken beslaan het midden-uitstek van den voorgevel. In de zuidelyke tusschenruimte van den voorgevel, volgt, op *Burgemeesters Kamer*, *Burgemeesters Vertrek*; en in de noordelyke, op de *Justitie-Kamer*, de *Raadkamer*, ieder van welke vertrekken vyfenveertig voet zeven en een halve duim breed, en dertig voet diep is. Naast *Burgemeesters Vertrek*, volgt, in dezelfde zuidelyke tusschenruimte, een gang, uit welken men, zuidwaards, den ingang heeft naar de *Thesaurie Ordinaris*, die twee vertrekken ten zuiden heeft, en in 't zuider-uitstek van den voorgevel gebouwd is. Diergelyken gang heeft men ook, naast de *Raadkamer* ten noorden, uit welken men, noordwaards, komt in de *Weeskamer*, die, met haare twee vertrekken ten noorden, in 't noorder-uitstek van den voorgevel, is geplaatst. Beide deeze Kamers, de *Thesaurie Ordinaris* en de *Weeskamer*, hebben ieder

eene

STAD-
HUIS.

eene breedte van twee-entwintig voet en een derde van een duim, en eene diepte van vierendertig voet. De vertrekken van ieder van deeze Kamers zyn tien voet en twee derde van een duim breed, en eenentwintig voet vyf en een derde duim diep. In de vier tusschenruimten van de zydgevels, komen de gemeene trappen, langs welken, naar de vertrekken der derde verdiepinge, en naar de vertrekken, die tusschen de tweede en derde verdieping ingestoken zyn, opgaat. In 't midden-uitstek van den zuider-zydgevel, is de *grootte Secretary* geplaatst, benevens de drie vertrekken, tot dezelve behoorende, te weeten het vertrek der *eerste Stads Klerken*, ook de *kleine Secretary* genaamd, en het vertrek der *Ordinaris Klerken*, beide ten oosten, en een geheim vertrek voor de Secretarissen, ten westen. De *grootte Secretary* is dertig voet diep, en zevenenveertig voet een en twee derde duim breed. Tegen over de *Secretary* en derzelver vertrekken, ontmoet men, in 't midden-uitstek van den noorder-zydgevel, ten oosten, de *Affurantie-Kamer*, en ten westen, de *Defolaate-Boedels-Kamer*, die met een' muur van elkanderen gescheiden zyn, en elk een vertrek nevens zig hebben. Beide deeze Kamers met derzelver vertrekken en den tusschenmuur, beslaan juist zo veel plaats, in breedte en diepte, als de *Secretary*, met de haaren. In 't midden-uitstek van den agtergevel, is *Schepens Kamer* geplaatst, die tagtig voet zes en een half duim breed, en twee-entertig voet negen duim diep

diep is. Voor dezelve, is een ruim portaal, STAD-
 en daarin, ter wederzyde, een vertrek voor HUIS.
 de Deurwaarders der Vierschaare en andere
 bedienden. Ieder van deeze vertrekken is
 drie-endertig voet twee en een half duim
 breed, en dertien voet diep. In de noor-
 der-tusschenruimte van den agtergevel, ont-
 moet men, naast aan Schepens Kamer, de
Kamer van Schepenen-Extraordinaris, naar
 welke men ook, uit een portaal ten noor-
 den van Schepens Kamer, toegang heeft.
 In de zuider-tusschenruimte van den agter-
 gevel, heeft men de *Kamer van Commissa-
 rissen van kleine Zaaken*, die een vertrek
 nevens zig heeft. Ieder van deeze Kamers
 is drie-endertig voet negen duim breed, en
 dertig voet diep. Het portaal en 't vertrek zyn
 ieder negen en een derde voet breed, en
 vyftien voet diep. In 't zuider-uitstek van
 den agtergevel, is de *Thesaurie-Extraordi-
 naris* geplaatst, die twee-entwintig voet en
 een derde van een duim breed, en vieren-
 dertig voet diep is, en twee vertrekken ag-
 ter zig heeft, van welken het eene tien voet
 en twee derde van een duim breed, en twee-
 entwintig voet en een derde van een duim
 diep is: het andere is tien voet en twee
 derde van een duim in 't vierkant. Einde-
 lyk, ontmoet men, in het noorder-uitstek
 van den agtergevel, de *Rekenkamer*, die
 ook twee vertrekken heeft, welken, zo
 wel als de Kamer zelve, juist zo groot, en
 op gelyke wyze verdeeld zyn, als de The-
 saurie Extraordinaris en derzelver vertrek-

ken. Tot beide deeze Kamers, heeft men, uit een portaal in de gaanderye, toegang.

Van alle deeze vertrekken bereiken Burgemeesters - Vertrek, de Raadkamer, het zuidelyke en grootste gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary de gantsche hoogte der tweede verdiepinge, te weeten zesendertig voet. Doch de andere vertrekken zyn, door eene zoldering of gewelf, gescheiden van eenige vertrekken boven dezelven, die tot verscheidenerlei gebruik geschikt zyn. Boven Burgemeesters Kamer, de Justitie Kamer en de Puije, heeft men de *Charterkamer*, daar de *Resolutien van den Staat* en veele Stads Brieven en Papieren bewaard worden. Boven de Thesaurie Ordinaris, zyn twee vertrekken, welken ook tot bewaaringe van eenige Stads Schriften, Boeken, Papieren enz. geschikt zyn, en nog een ander, boven het grootste vertrek der Thesaurie, voor den Boekhouder der Ampten. Boven de kleine Secretary, is de *Zegelkamer*. Boven het vertrek der Secretarissen, is een vertrek, tot bewaaringe van oude Registers geschikt. Boven de Thesaurie Extraordinaris, is de *Kamer der Commissarissen van de honderdste en tweehonderdste Penningen*, en boven de Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, een vertrek, welk door de Concharge gebruikt wordt. Boven 't noordelyk gedeelte van Schepens Kamer, is des *Schouts Comptoir*, en boven de Kamer van Schepenen Extraordinaris, het *Comptoir van Schepenen*, naar welke beiden, men, langs

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 51

langs eenen trap uit het Portaal voor Schepens ^{STAD-}
Kamer, als mede langs eenen trap ter zyde van ^{HUIS.}
dezelfde Kamer, toegang heeft. Boven de
Rekenkamer, is de *Kamer van Commissarissen*
van den Levantschen Handel. De *Kamer van*
Commissarissen van Huwelyksche zaaken, by
welke nog twee vertrekken zyn, is boven
de Defolaate-Boedels- en Assurantie-Kamers,
en men heeft, tot deeze Kamer en derzel-
ver vertrekken, toegang, langs de twee trap-
pen, in 't noordoosten en in 't noordwesten
der gaanderyen van de groote zaal. Eindelyk,
heeft men, boven de Weeskamer, die der *Com-*
missarissen van Zee-zaaken, voor welke, ten
westen, een Portaal is. Ten noorden dee-
zer Kamer, is een vertrek, welk door de *Com-*
missarissen van Zee-zaaken; en ten zuiden
een ander, welk, door die van de Weeska-
mer, gebruikt wordt.

Alle deeze ingestoken Kamers zyn voor- ^{Byzonde-}
zien van 't gene vereischt wordt, tot al wat ^{re Be-}
in dezelve verrigt moet worden; doch vor- ^{schryving}
deren, uit hoofde haarer sieraaden, geene
byzondere beschryving. In de Kamer der
Commissarissen van den Levantschen Handel,
hangen eenige geschilderde afbeeldfels van
Levantsche dragten, en andere stukjes, die,
door den onlangs overleeden Heere COR-
NELIS CALKOEN, Ambassadeur van den
Staat aan de Ottomannische Porte, voor wei-
nige jaaren, aan deeze Kamer vereerd zyn.
Doch de andere vertrekken der tweede ver-
diepinge, die hunnen ingang, op de zaale
of in de gaanderyen, hebben, verdienen
naauwkeuriger beschouwd te worden.

STAD-
HUIS.

Wy beginnen met

BURGE-
MEES-
TERS
KAMER.

BURGEMEESTERS KAMER.

Ter wederzyde van een konstig gebeeld rond, boven den ingang van dit vertrek, ziet men twee naakte wigtjes, ieder eene bondelbyl, het teken der Roomsch-Burgemeesterlyke waardigheid, in de hand houdende. Zy hebben twee adelaars voor zig, die ieder een' spiegel, omslingerd met eene slang, gevat houden. Merkuur is, boven dit rond, in een vierkant, uitgebeeld, bezig met den honderdoogigen Argus, die een' wagtſchen hond agter zig heeft, in den slaap te speelen. Aan den vleugel bezyden, en boven het rond, hangen festonnen van eikenloof, granaatappelen, druiven, Indisch graan en ander gewas: alles in marmer gehouwen. Binnen in 't vertrek, staan, aan elke zyde, vier witte marmeren Korinthische kolommen. De marmeren schoorsteenmantel, ten zuiden, voor of ter zyde van welken, de vier regeerende Burgemeesteren zitten aan eene langwerpig vierkante tafel, rust op vier witte marmeren kolommen van dezelfde orde, twee ronden en twee platten. In de fries van den schoorsteenmantel, staat de zegepraal van den Roomſchen Burgemeester *Quintus Fabius Maximus*, in 't klein, in wit marmer, uitgehouwen. De vleugels der openinge, door welke men, noordwaards, in de Vierschaar ziet; doch die gemeenlyk geflooten gehouden wordt, zyn, ter wederzyde, versierd met uitgehouwen festonnen,

han-

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 53

hangende aan ringen, die in de muilen van ^{STAD-}
twee leeuwschoppen vastgemaakt zyn. In de ^{HUIS.}
westelyke felton, ziet men een zwaard, bon-
delbyl en twee schaalen, en op een wimpel,
het woord FORTITER, dat is, *Kloekmoe-*
diglyk: in de oostelyke, zyn een paar groo-
te kruiswyze geplaatste sleutels, een scheeps-
roer, graanen en vrugten, met het woord
PRUDENTER, dat is, *Voorzigtiglyk*, uit-
gehouden. De posten der houten deuren
van de openinge, die in de Vierschaar uit-
ziet, zyn met gesneeden loofwerk versierd.
In 't schoorsteenstuk, staat de reeds ge-
noemde Roomsche Burgemeester *Fabius Ma-*
ximus, die zynen Vader gebiedt van 't paard
te treden, eer hy hem aanspreeke, kon-
stiglyk, door den ouden *Jan Lievenszoon*,
geschilderd (1). Men leeft 'er dit vers van
VONDEL onder:

*De Zoon van Fabius gebied zyn' eigen Vader
Van 't paard te stygen; voor Stads eer en
aghtbaarheid:*

Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbie-
digh nader.

*Dus eert een man van Staat het ampt
hem opgeleid.*

't Zolderstuk is in tweeën verdeeld, en door
Joannes Bronkhorst geschilderd. Voor den
schoorsteen, ziet men de Burgemeesterlyke
aghtbaarheid in de gedaante eener deftige
vrouwe, die een' Scepter in de linker-, en
twee sleutels in de regterhand houdt. Zy
heeft

(1) A. HOUBRAGEN *Schonburgh I. Deel, bl. 298.*

STAD-
HUIS.

heeft den Bybel aan haare regter-, en vee-
 lerlei oorlogsgereedschappen aan haare lin-
 kerzyde. Verscheiden wigtjes omringen
 haar. Onder haar, vliegt 'er een, haar,
 met de regterhand, een' palmtak, en met
 de linker, een' krans van eikenloof toerei-
 kende. Voor de glazen, zyn wigtjes ver-
 beeld, die eene bondelbyl en Keizerlyke
 Kroon draagen. Nevens en tusschen de twee
 deelen van 't zolderstuk, ziet men de wapens
 der Burgemeesteren JOAN HUYDECOPER
 Ridder, Heer van Maarsveen, CORNELIS
 DE GRAEF, Vryheer van Zuidpolsbroek,
 JOAN VAN DE POLL, en HENDRICK
 DIRCKSZ SPIEGHEL, die, in 't jaar
 1655, de eersten in 't nieuwe gebouw zit-
 ting namen, konstiglyk, in hout, uitgehou-
 wen, en verguld. Tegen over den schoor-
 steen, hangen nog twee schilderyen in zwarte
 ebbenhouten lyften, verbeeldende het
 oude, en het tegenwoordige Stadhuis, bei-
 de van vooren. Het eerste is, in 't jaar
 1641, naar 't leeven getekend, en in 't jaar
 1657, geschilderd, door *Pieter Zaanredam*.
 Het tweede is geschilderd, in 't jaar 1667,
 door *Jacob van der Ulft* van Gorinchem (m).
 Beide wordenze voor uitmuntende Konst-
 stukken gehouden: met naame het eerste.
 Eindelyk, hangt, nevens den schoorsteen,
 naar de glazen, het bekende vers van *Con-
 stantyn Huygens*, Heere van Zuilichem, kon-
 stiglyk, met gulden schryffletteren, in eene
 tafel van zwarten toetssteen, die agtentwin-
 tig

(m) A. HOUBRAKEN Schouburgh. I. Deel, bl. 175. II.
 Deel, bl. 197.

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 55

tig duim hoog, vyfentwintig duim breed, ^{STAD-}
en in eene zwarte ebbenhouten lyft gevat is, ^{HUIS.}
gesneeden, door *Elias Noski*, Boheemer van
geboorte, die, hier ter Stede, op de Lau-
riergracht, gewoond heeft (n). 't Gedigt
zelf, schoon dikwils gedrukt, verdient, om
zynen deftigen inhoud, ook hier ter plaatse,
te worden ingevoegd:

G E L U C K

Aan de E. E. Heeren

R E G E E R D E R S

van

A M S T E L R E D A M,

In haer

Nieuwe Stadthuys.

*Doorluchte Stichter en van 's Werelts achtste
wonder,*

*Van soo veel Steens om hoogh op soo veel Houts
van onder,*

*Van soo veel kostelycks soo konstelyck verwrocht,
Van soo veel heerlickheyts tot soo veel nuts ge-
brocht:*

*God, die u Macht en Pracht met Reden gaf
te voegen,*

*God gev' u in 't Gebouw, met Reden en Ge-
noegen,*

*Te toonen wie gy zyt; en, daer ik't al in sluyt;
Heyl zy daar eeuwig in, en onheyl eeuwig uyt.*

*Is 't ook soo voorgeschiedt, dat dese marm'-
re muuren*

Des

(n) F. VON ZESSEN, bl. 209.

STAD-
HUIS.*Des Aerdtrycks uytterste niet hebben te ver-
duuren;**En werdt het noodigh dat het Negende ver-
schyn',**Om 's Achtste Wonderwercks Nakomeling te
zyn;**God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren
Vader,**God soo nabyu, zy die kind'ren soo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw' en
besit',**Daer by dit Nieuwe sta, als 't Oude stondt
by dit.*

CONSTANTER.

Anno CIOIOCLX.

*Zuidwaards naast Burgemeesters Kamer,
treedt men in*BURGE-
MEES-
TERS VER-
TREK.

BURGEMEESTERS VERTREK.

Boven welks ingang, ook een open rond
is, ter wederzyde waarvan, men een zee-
gedrogt heeft afgebeeld, om welk, twee
naakte kindertjes de armen geslaagen hebben.
Voorts, ziet men hier twee hoorens van o-
vervloed. 't Vertrek zelf is voorzien van
twee schoorsteen, welker mantels elk op
vier ronde en vier platte gekleurde Korin-
thische kolommen rusten. De friezen der-
zelven zyn, met loofwerk en naakte kinder-
tjes, aartiglyk, versierd. De twee schoor-
steenstukken munten uit in fraaiheid. Het
noordelyke, welk door *Ferdinand Bol* geschild-
derd is (o), vertoont *Fabricius* in 't Leger
van

(o) A. HOUBRACKEN Schouburgh I. Deel, bl. 302.

van Pyrrhus, die hem, vrugteloos, door ge-^{STAD-}
schenken, of door 't gebriesch eens Elefants,^{HUIS.}
in zynen pligt zoekt te doen wankelen. On-
der 't stuk, leeft men dit vers van VONDEL:

*Fabricius houdt stant in Pyrrhus legertenten.
Het gout verzet hem niet, door schandelycke
zucht,
Nocb elefants gebriesch en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van staet voor gaven,
noch gerucht.*

In 't zuidelyke schoorsteenstuk, door Go-
vert Flink geschilderd, ziet men den Burge-
meester Marcus Curius, zig, op zyne Land-
hoeve, met aardvrugten geneerende: on-
der het zelve, staan deeze regels van den
zelfden Digter:

*Op's Burgemeesters wacht magh Rome veilig
slaepen,
Als Markus Kurius, het aangeboden gout
Versmaênde, zich genoeght met een gerecht van
raepen.
Zo wort door Maetigheid en Trouw de Stadt
gebouwt.*

Ter zyden van de schoorsteenen, hangen,
aan sierlyke festonnen, de wapens der twaalf
Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren,
die 't eerst in dit vertrek zitting genomen
hebben. Diergelyke wapens, ziet men ook,
in 't westen van 't vertrek, boven tegen 't
gewelf, in vier vakken, uitgebeeld. Het ge-
welf is, door Joannes Bronkhorst, met agt
vierkante zolderstukken, beschilderd, waarin
kindertjes, die palmtakken, eikenkransen,

STAD-
HUIS.

en andere diergelyke zinnebeeldige voorwerpen draagen, aartiglyk, verbeeld zyn. In 't gewelf voor de twee schoorsteen, staan deeze woorden uit HORATIUS: *LENE CONSILIUM DATIS. STET CAPITOLIUM FULGENS.* dat is: 't Raadhuis zal luisterryk staan blyven; zo gy zagtelijk regeert. De wand van 't vertrek, ten westen, is, voor weinige jaaren, behangen, met drie Schutters stukken, die, eertyds, in de groote zaale der Kloveniers Doele, gehangen hebben, daar zy groot gevaar liepen van beschadigd te worden; waarom zy herwaards zyn overgebracht. Het zuidelykste is een Schutters gezelschap, door *Govert Flink* geschilderd (p): het middelste een diergelyk gezelschap van den Kapitein *Cornelis de Graef*, geschilderd door *Adriaan Bakker*: het noorde-lykste, door *Joachim Sandrart* geschilderd, is een Korporaalschap van den Kapitein *van Zwieten*, gereed om de Koninginne Moeder van Frankryk, *Maria de Medicis*, wier steenen borstbeeld, in dit stuk, geschilderd is, in te haalen. Op een' rol papier, die van de tafel afhangt, plagt men deeze vyf regels van VONDEL, die nog gedeeltelyk kenbaar zyn, te leezen:

*De Vaen van Zwieten wacht om Medicist'ont-
baalen.*

*Maer voor zo groot een ziel valt Damen markt
te klein,*

*En 't oog der Burgery te zwak voor zulke
straalen.*

Die

(p) A. HOUBRAGEN Schouburgh, II. Deel, bl. 23.

*Die zon van Christenryk is vleesch, noch vel, STAD-
noch been: HUIS.*

*Vergeef het dan Sandrart dat hy haer maelt
van steen.*

Op Burgemeesters Vertrek, volgt de

THESAURIE ORDINARIS.

THESAU-
RIE OR-
DINARIS.

Boven den ingang, ziet men, omtrent zulk een rond, als boven dien van Burge-
meesters Vertrek. Het Portaal voor dee-
ze Kamer plagt van boven beschilderd te zyn
met eene hemelsblauwe lucht, waarin vee-
lerlei gevogelte zweefde; doch is nu over-
gewit. De schoorsteenmantel, in 't zui-
den van 't vertrek zelf, rust op witte mar-
meren Korinthische kolommen, konstig-
lyk, met loofwerk versierd. Ter weder-
zyde tegen den schoorsteenmantel, han-
gen de wapens der Thesaurieren NICO-
LAES TULP en CORNELIS VAN
DRONCKELAER, die 't eerst zitting in
deze Kamer gehad hebben. 't Schoorsteen-
stuk verbeeldt de Egyptische Koorenschuur
ten tyde van den Aardsvader Jozef, geschild-
erd door *Nikolaas de Held Stokade*. Onder
aan de lyst, leest men deze regels, zo men
wil, van VONDEL, schoon ikze, in zyne
uitgegeven Gedigten, niet gevonden heb:

*Geheel Egypte brengt den Ryxvoogt schat en
have*

*En leeft nu zeven jaer by 't uitgereickte graen
Het vrye volk door noot wort 's Konings eigen
slave.*

Eens

*Eens mans voorzichtigheit kan duifenden ver-
zaën.*

Regt tegen over dit schoorsteenstuk, hangt eene schildery van *Kornelis Brizé*, waarin Papieren, Rekeningen, Pergamenten- en andere Brieven, Schetsen enz., als aan een nooteboomen schot ophangende, geschilderd zyn (q). Ter wederzyde van dit stuk, hangen twee schilderyen van *Bartholomeus van der Helst*, ieder met vier Heeren, vermoedelyk, Thesauriers, of Overluiden der Schutters Doelen, en met eenige andere beelden, beschilderd. Boven den ingang naar 't vertrek der Thesaurie, hangt eene afbeelding van oud Amsterdam, naar 't leeven geschilderd, in 't jaar 1536, door *Cornelis Anthoniszoon* (r). Dit stuk is zeer uitvoerig gedaan. Men kan 'er de gebouwen van dien tyd, kennelyk, in onderscheiden. Dezelfde Schilder, aan welken wy, in 't voorgaande gedeelte deezer Beschryvinge, meermaalen, gedacht hebben, heeft, eenige jaaren laater, dezelfde afbeelding, wat verkleind, in houtsnede, uitgegeven. Het zolderstuk deezer Kamer is in vyf paneelen verdeeld. In 't middelste, ziet men eenige wigjes, die kooren en kooren-maaten draagen. In de vier kleine hoekpaneelen, zyn de vier tekens der vrugtbaarste maanden van 't jaar, keutlyk, verbeeld. *Cornelis Holstein* heeft dit zolderstuk geschilderd. Voorts, hangen, in deeze Kamer, nog twee modellen van groo-
ter

(q) Zie VONDELS Poëzy, II. Deel, bl. 330. A. HOUERAKEN Schouburgh II. Deel, bl. 341.

(r) A. HOUERAKEN Schouburgh I. Deel, bl. 23.

ter stukken. Ook staan, boven op eene ^{STAD-}groote kas, in 't westen van de Kamer, de ^{HUIS.}metaalen afbeeldfels van eenige Graaven en Graavinnen, die, boven de tralien der Vierschaare van 't oude Stadhuis, plagten te staan (s). In 't vertrek nevens de Thesaurie, wordt ook eenen konstig gedreeven zilveren drinkhoorn bewaard, die, oudtyds, op de Doelenfeesten, of op de maaltyden der Regeeringe, plagt gebruikt te worden.

Voortgaande, komt men in de

S E C R E T A R Y E,

SECRETARYE.

die twee voornaame deuren heeft. Boven de eene, is een huilende hond uitgehouwen, staande met de beenen over 't lyk van zynen vermoorden meester. In 't verschiet, staat eene hand met een zwaard, boven een brandend outer. Boven de andere, zynde eene looze deur, ziet men eene zittende vrouw, met den vinger op den mond, en eene vliegende gans, met een' steen in den bek. Het eerste is een zinnebeeld der getrouwheid, het andere van het bewaaren van geheimen. Aan de posten der beide deuren, hangen Stads wapen en zegel, zegelringen, gezegelde brieven en hangsloten, aan koorden met kwasten, in marmer uitgehouwen. Diergelyke sieraden ziet men ook, in de noorder-gaanderye, langs de posten der Assurantie- en Desolaate-Boedels-Kamers. Voor den schoorsteen van de groote Secretarye, hangt het afbeeldfel van Maria de Medicis, Koninginne-Moeder van

(s) Zie hier voor, bl. 7.

STAD-
HUIS.

van Frankryk, leevensgrootte en ten voeten uit, door *Gerard Hondborst* geschilderd (t). Tegen den zuidelyken wand van de Kamer, hangt een afbeeldfel van Keizer Karel den vyfden, waarvan de Schilder onbekend is. Boven in 't vertrek, langs den ooster- en noorder-wand, zyn, op eene gaandery, een groot getal van allerlei Registers, in eene nette orde, geplaatst. Beneden staan ook eenige Registers, in kassen. De secreete en verscheiden' andere Registers worden, in kassen, in de kleine Secretarye, bewaard.

Op de Secretarye, volgt de

THESAU-
RIE EX-
TRAORDI-
NARIS.

THESAURIE EXTRAORDINARIS,

boven welker ingang, een rond en twee hoorens van overvloed, ter wederzyde, door wigtjes vastgehouden, met veelerlei landvrugten, op welken twee haanen staan, uitgehouwen zyn. Dezelfde sieraaden staan ook boven de Kamer van

COMMIS-
SARISSEN
VAN
KLEINE
ZAAREN.COMMISSARISSEN VAN KLEINE
ZAAKEN.

En beide deeze Kamers zyn voorzien van fraaije schoorsteen, en met loof en zinnebeelden bewerkte zolderstukken. Tegenwoordig, zitten ook de *Superintendenten der Zyden-Manufactuuren*, en de *Gemagtigden tot het zetten en weegen van 't Brood* in de laatstgemelde Kamer.

Op dezelve, volgt de groote en deftige

SCHE-

(t) A. HOUERAKEN Schouburgh I. Deel, bl. 150.

S C H E P E N S K A M E R.

STAD-
HUIS.

In de fries van den ingang naar 't Portaal SCHE-
 deezer Kamer, zyn twee hoorens van over- PENS
 vloed afgebeeld: de eene is met boeijen en KAMER.
 ketens gevuld, en met hult, distels en an-
 der fcherp loof omringd. Men ziet 'er eene
 hand by, die een' geeffel houdt. Aan 't einde,
 legt eene voetmaat, en in 't midden, staat
 een gevleugeld oog. Uit den anderen hoo-
 ren, reikt eene hand veelerlei vrugten, die,
 door eene andere hand, worden aangegree-
 pen. Ook ziet men hier eene voetmaat. In
 de vleugels van 't Portaal, staan, in den
 eenen, Herkules knods en leeuwenhuid, en
 in den anderen, een toom en gebit aan
 riemen en snoeren hangende, konstiglyk,
 in wit marmer uitgehouwen. 't Gewelf van
 't Portaal is met eenige kranfen en loofwerk
 versierd. Boven den ingang der Kamer,
 leeft men:

AUDI ET ALTERAM PARTEM.

dat is,

Hoor ook de andere partye.

Een gedeelte der Kamer van binnen is, naar 't
 noorden, door een gewelf, dat op een dwars-
 balk en vier sierlyk bewerkte en vergulde
 Breemersteen en zuilen rust, in twee verdie-
 ping en, verdeeld. De bovenste verstrekt
 tot Schouts-Comptoir. Onder dit gewelf,
 hebben Schout en Schepenen eene verheven
 zitplaats. Het steenen gewelf van het ove-
 rige

STAD-
HUIS.

rige en grootste gedeelte der Kamer was, voormaals, door *Erasmus Quellyn*, fraai beschilderd met de Gerechtigheid, de Sterkte, en de Voorzigtigheid, en veele bysieraaden. Doch 't werk was, door de vogtigheid der muuraadje, merkelyk beschadigd: waarom het gewelf, voor omtrent twintig jaaren, op nieuws, met verscheiden' zinnebeelden, opgeschilderd geworden is, in vyf vierkanten, door *Jan Engelbrechts*. In tien andere vierkanten in 't gewelf, zyn de wapens van den Schout en van de negen Schepenen, die in 't jaar 1655 regeerden, uitgebeeld. Voor den grooten schoorsteen, die op vier bonte marmeren zuilen, twee ronden en twee platten, rust, in 't zuiden, is Mozes, met de tafelen der wet van Sinai afkomende, treffelyk, geschilderd door *Ferdinand Bol*(u). In de fries van den schoorsteenmantel, zyn de danseryen der Izraëlitén om 't gulden kalf, en de dartelheden, die 'er mede verzeld gingen, konstiglyk, in 't klein, in marmer, gehouwen. De kleine schoorsteen in 't noorden, agter de zitplaats van Schepenen, heeft thans geen schilderstuk.

Na Schepens Kamer, volgt de Kamer van

SCHEPE-
NEN EX-
TRAORDI-
NARIS.

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS.

Boven den ingang deezer Kamer, en boven dien der Rekenkamer, welke op deeze volgt, ziet men schreiende wigtjes en woedende wolven, met doode schaapen, naakte kinderen, doodshoofden en schenkels onder hun-

ne

(*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. Deel, bl. 302.

ne klauwen, uitgehouwen: ook eenig oor-
 logstuig. Alle welke zinnebeelden spelen
 op het standbeeld van Mars, welk, tusschen
 deeze twee ingangen, geplaatst is. 't Schoor-
 steenstuk, in de Kamer van Schepenen Ex-
 traordinaris, is door den ouden *Jan Lievensz.*
 geschilderd, en vertoont de Gerechtigheid,
 die 't zwaard, op de regter knie, om hoog
 houdt, en in de linker hand, de weegschaal
 heeft. De Vrede en de Voorzigtigheid be-
 kleeden haare zyden. Dit stuk heeft, voor
 deezen, in Schepens Kamer, voor den klei-
 nen schoorsteen, gestaan. Voorts, zyn, uit
 eene der Doelen, ook twee schilderyen, ver-
 beeldende Schutters-gezelschappen, her-
 waards overgebragt. Het eene, tegen over
 de glazen geplaatst, vertoont vierentwintig
 Schutters. Men weet niet, door wien het
 geschilderd is. In het andere, tegen over
 den schoorsteen, welk door *N. Elias*, in 't
 jaar 1639, is geschilderd, staan drie-en-twin-
 tig naamen geschreeven, op een briefje, welk
 gelyk als tusschen de lyst en 't stuk ingesto-
 ken schynt. Onder deezen zyn *d'E. Capi-
 tein Dirk Tjenburg*, *Pieter Adriaansen Raap*,
Luitenant, Fredrik Bontemantel, *Vaandrig*,
 en *Pieter Hasselaer*, *Sergeant*. De bekend-
 ste naamen onder de Schutters zyn *Hans Bon-
 temantel*, *Guillelmus Barteloti*, *Nicolaas Cal-
 koen*, *Wynant Smit* enz. De zoldering der
 Kamer, van welke wy spreken, en die van de

REKENKAMER,

REKEN-
 KAMER.

welke aan deeze volgt, zyn ook, met aartig
 VII. STUK. E loof-

STAD- loofwerk en zinnebeelden, beschilderd en
HUIS- verguld. In de laatstgemelde Kamer, hangen
twee groote wapenborden der Heeren Re-
kenmeesteren.

- Naast aan deeze, treedt men in de

DESOLAA- DESOLAATE-BOEDELKAMER.

TE-BOE-
DELS-
KAMER.

Boven welker ingang, 't verdigtsel van De-
dalus en zynen zoon Icarus, die, met zyne
wasschen vleugels, te dicht aan de zon vloog,
konstiglyk, uitgehouwen is. Voorts, ziet
men hier ledige kisten, brieven, papier en
rekenboeken, daar de rotten aan knabbelen,
aartiglyk, afgebeeld. 't Schoorsteenstuk in
deeze Kamer is, in 't jaar 1657, door *Theo-*
dorus de Keizer, geschilderd, en schynt de
geschiedenis van Ariadne te verbeelden, die,
door Theseus verlaaten zynde, van Bacchus
beschermd en geholpen wordt.

- Op de Defolaate-Boedels-Kamer, volgt de

ASSURAN-
TIE-
KAMER.

ASSURANTIE-KAMER.

Boven den ingang, is een speelende Arion,
in eene stille zee, op een' Dolfyn zittende,
uitgehouden. In 't schoorsteenstuk, is The-
seus, die, na 't verslaan van 't mensch-
paard, de kluwen, welke hem uit den dool-
hof van Minos geholpen heeft, aan Ariad-
ne te rug geeft, door *Willem Brassemary*,
anders *Stryker*, in 't jaar 1657, geschild-
derd.

Na de Assurantie-Kamer, volgt de

WEE S-

WEESKAMER.

STAD-

HUIS.

WEESKA-

MER.

De sieraaden boven derzelver ingang zyn ontleend van de afbeelding van Cybele, die tusschen deeze en de Raadkamer geplaatst is. Ter wederzyde van eene ronde opening, leggen twee leeuwen, naast welken, twee naakte kinderen, op eenige aardvrugten, zitten. De zoldering van 't Portaal voor de Kamer plagt, met eene blaauwe lugt, waarin 't gevogelte vloog, beschilderd te zyn, op gelyke wyze, als die van 't Portaal voor de Thesaurie Ordinaris: doch is ook, al sedert lang, overgewit. In de Kamer zelve, zyn het zolder- en het schoorsteenstuk fraai door *Cornelis Holstein* geschilderd (u). In 't midden van 't zolderstuk, vertoont zig eene bedaagde vrouw, in een donker purperen kleed, zittende op de wolken, waaruit verscheiden' geveugelde wigtjes het hoofd steecken. Haare linkerhand, die eene weegschaal voert, rust op een boek. Met haare regter, ligt zy den slip van haar kleed op, om eenige verlegen kindertjes daar onder te bedekken. In de vier hoeken, ziet men vliegende wigtjes, voorzien van bysieraaden, die op de zorg voor de Weezen zinspeelen. In 't schoorsteenstuk, vertoont zig de Grieksche Wetgeever Lycurgus, zynen neef tot zoon aanneemende. Tusschen de vensters hangt een gedeelte van een stuk van *Petrus Paulus Rubbens*, 't welk veel grooter geweest is, en de

ge-

(u) A. HOUBRAKENS Schouburgh III. Deel. bl. 324.

STAD- geboorte des Heilands verbeeld heeft. 't O-
HUIS. vergebleeven gedeelte, welk men meent uit
den brand van 't oude Stadhuis, of van de
Nieuwe Kerke gered, en sedert hier geplaatst
te zyn, verbeeldt Jozef, agter een' os staande.
Nu komen wy aan de

RAAD-
KAMER.

RAAD-KAMER.

Boven welker loozen ingang, om eene ronde
opening, byna dezelfde fieraaden als boven
de Weeskamer uitgehouwen zyn. De Kamer
zelve heeft, gelyk Burgemeesters Vertrek,
twee schoorsteen, welker mantels op agt
bonte marmeren Korinthische kolommen,
vier ronden en vier platten, rusten. Op de
friezen, is allerlei loof- en beeldwerk, keur-
lyk, in 't klein, uitgehouwen. Het schoor-
steenstuk in 't noorden, fraai, door *Govert
Flink*, geschilderd (v), verbeeldt Koning Sa-
lomo biddende, en de Hemelsche wysheid,
daalende uit de wolken, en hem verstand,
rykdom en eere beloovende. Aan den voet
van 't stuk, leeft men:

*Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen,
Wort hem de Wysheit's nachts beloofd uit 's He-
mels troon,*

*Met eenen Ryckdom, Eer en veel gewenschte
dagen.*

*Waer wysheit raeden mag, daer spant de Staet
de Kroon.*

Voor

(v) A. HOUBRAKEN Schouburgh II. Deel, bl. 24.

Voor den schoorsteen in 't zuiden, ziet men ^{STAD-}den ouden Jethro, zynen schoonzoon Mozes ^{HUIS:} raadende, zeventig oudsten nevens zig te kiezen, om Izraël te regten. 't Stuk is geschilderd, door *Joannes Bronkhorst*. De verkiezing deezer zeventig oudsten zelven, of liever de byeenkomst der verkoorenen voor de Tente, is in een groot stuk, welk vyfenviertig voet breed, en negentien en een halve voet hoog is, en den geheelen westelyken wand van 't vertrek beslaat, in de jaaren 1736, 1737 en 1738, keurlyk, door *Jacob de Wit*, geschilderd. Deeze wand plagt behangen te zyn, en de Raad hadt, reeds in 't jaar 1697, beslooten, dien met een bekwaamer behangfel te versieren (w). Doch daar verliepen veele jaaren, eer zulks in 't werk gesteld wierdt. In 't jaar 1735, werdt 'er, met meer ernst, aan gedagt, en de somme bepaald, die men 'er toe wilde schikken (x). 't Beschilderen van den wand werdt de Wit aanbevolen. Ook versierde hy 't vertrek nog op andere wyzen. De rekening der kosten, die aan 't versieren der Raadkamer besteed werden, beliep, in alles, dertienduizend tweehonderd zevenenvyftig guldens en tien stuivers (y). 't Groote stuk, de verkiezing der zeventig oudsten verbeeldende, wordt van kenners, hooglyk, geroemd. Boven de vier deuren van de Kamer, ter wederzyde der schoorsteen, heeft dezelfde Schil-

(w) Resol. Vroedsch. Lr. Y. 2 Nov. 1697. f. 351.

(x) Resol. Vroedsch. Lr. KK. 28 Jan. 1735. 24 Jan. 1736. f. 449, 607.

(y) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 25 Febr. 1739. f. 421.

STAD-
HUIS.

Schilder, in vier ronde *basrelieven*, en rood-agtig graauw, de vier vereischten in de oudsten afgebeeld, de *Godvreezendheid*, door Abraham, zynen Zoon offerende; de *Waarheid*, door Jeremia, by de ziedende pot en de Amandelroede; 't *Verstand*, door Jozef, in Egipte kooren doende opleggen, en den *afkeer van de Gierigheid*, door Eliza, de geschenken van Naäman den Syrier van de hand wyzende. Onder deeze *basrelieven*, zyn, overeenkomstig met de friezen der schoorsteen, door den zelfden de Wit, ook vier kleine graauwtjes geschilderd, die veelen, in den eersten opslag, voorgekomen zyn, als in wit marmer uitgehouwen. Onder Abraham, ziet men een' hond met een' zegelring, een zwaard, zegels en een' sleutel, de Getrouwheid afbeeldende: onder Jeremia, eenen bykorf, haan, zeef, lamp, pen en inktkoker, vertoonende de Naarstigheid: onder Jozef, een uurwerk, toom en boog, de Maatigheid in 't arbeiden aanduidende; en onder Eliza, Merkuurs staf, een zandlooper, boek en harp, het spreken van gepaste redenen afbeeldende. Tusschen de vensterlichten, is de Hollandsche Maagd, in de gedaante van eene Pallas, ook in 't graauw, door de Wit, geschilderd. Zy heeft een' speer, met den hoed der Vryheid daarop, in de regterhand, en rust, met de linker, op den Bybel, die op een hoog voetstuk staat. Boven haar hoofd, ziet men 't Koggeschip uit Stads zegel. Eindelyk, heeft dezelfde kunstenaar, tusschen de vier bovenste en de vier onderste vensterlichten, nog vier zin-

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 71

zinnebeelden, in 't graauw, geschilderd. In ^{STAD-}
't eerste, de tafelen der Wet, een Altaar, ^{HUIS.}
een' Bybel en eene Lamp, verbeeldende den
Godsdienst: in het tweede, een' burgt, een'
bondel pylen, den hoed der vryheid en een'
krans van eikenloof, aanduidende de *burger-*
lyke Eendragt en derzelver vrugten: in het
derde, eene schaal en gewigt, vaten, pak-
ken en Merkuurs slangenstaf, vertoonende
den *Koophandel*; en in het vierde, een schips
voorsteven, touwen, ankers, compas, graat-
boog, riem, haak en ander scheepsgereed-
schap, de *Scheepvaart* der Stad afbeeldende.
't Gewelf van deeze Kamer is, veel vroeger,
en door eene andere hand, te weeten, door
Erasmus Quellyn, Oom van den beroemden
Beeldhouwer Artus Quellyn, beschilderd.
Men ziet hier de Amsterdamsche Maagd,
zittende op eenen adelaar in de wolken, en
verzeld van de Wysheid, de Kennis, en de
Regtvaardigheid; waarby nog andere zinne-
beeldige sieraaden komen, die, ter oorzaake
der groote hoogte van 't vertrek, 't gezigt
der aanschouweren byna ontwyken. Boven
het groote stuk van de Wit, zyn, in vier
geboogen vakken, vier zinnebeeldige ver-
tooningen van de waardigheid en eigen-
schappen der Burgemeesteren en Raaden
uitgebeeld. In 't noordelykste, ziet men
de Burgemeesterlyke bondelbyl agter eenen
krans van eikenloof: in het volgende, de-
zelfde bondelbyl, beschermd door eenen ge-
kroonden leeuw: in het derde, eenen dolfyn,
spiegel, anker en slang, zinnebeelden van
Voorzigtigheid en *Vertrouwen*: en in het

STAD-
HUIS.

vierde, een' bybel, oijevaar en haan, prenten van Godsdienstigheid en Wakkerheid. Eindelyk, ziet men, aan ieder der vier zyden van de twee schoorsteen, negen, en dus in alles zesendertig wapens van de Raaden, die 't eerst zitting in de Raadkamer gehad hebben: en tusschen de middelste lichten, hangen de wapens der zesendertig Raaden van 't jaar 1737, toen de Raadkamer, op nieuws, versierd werd, in twee reeksen, ieder van agttien: allen, even als de eerstgemelden, in hout gesneden, en met de vereischte kleuren beschilderd. Boven aan elke reeks, staat S. P. Q. A. dat is, *de Raad en 't Volk van Amsterdam*: en onder aan: MDCCXXXVII.

Op de Raadkamer, volgt de

JUSTITIE-KAMER.

JUSTITIE-
KAMER.

Ter wederzyde van de ronde opening boven derzelver ingang, zyn twee kinderen uitgehouwen, draagende ieder eene bondelbyl. Onder aan, staan twee arenden met uitgespreiden vleugels, van welken de eene een bondel pylen, het zinnebeeld der Eendragt, en de andere Merkuurs Slangenstaf gevat heeft. In een vierkant, boven dit rond, ziet men Amfion, de muuren der Stad Thebe stigende, door het speelen op de harp. De Kamer van binnen is, even als Burgemeesters Kamer, ten noorden en ten zuiden, bezet met vier Korinthische kolommen; doch van Breemer steen. De vloer is konstiglyk ingelegd, met drie witte marmeren kruissen uit het wapen der Stad,

Stad, ten wedereinde van welken, twee Stad, groote slagzwaarden leggen. Ter linkerzy- huis, de van den ingang van binnen, gaat men, met steenen trappen, naar de Charterkamer, Ook is hier, in 't noorden, de ingang naar de Raadkamer. 't Zolderstuk is, door Nikolaas de Held Stokade, geschilderd, en bestaat uit drie byzondere verdeelingen. In 't middelste, vertoont zig Amsterdam, in de gedaante van eene maagd, met de Keizerlyke Kroon op 't hoofd; eene weegschaal in de regterhand, en een scepter, met een bestraald oog daarop, in de linker. Zy is verzeld van de Wysheid en Wakkerheid, die boosheid, geweld, bedrog en andere ondeugden met voeten treden. Naar de trappen toe, ziet men eene maagd, die met een geessel de hofsels verjaagt, terwijl twee naakte kindertjes zig onder haar kleed trachten te verschuilen. En naar de glazen toe, vertoont zig nog eene maagd, die, omhangen met den leeuwenhuid, en gewapend met de knods van Herkules, zig bevlytigt om de andere te hulp te komen.

Tusschen Burgemeesters- en de Justitie-Kamer, is, regt boven de gaandery, die voor de Vierschaar legt, de

P U I J E.

of Afleesplaats, zynde ook eene gaandery, Puije, langs het middelste uitstek van den voorgevel. Zy heeft twee ingangen, een' uit Burgemeesters Kamer, en een' uit de Justitie-Kamer: boven welke twee ingangen, binnenwaards, na't

STAD-
HUIS.

fluiten der Vrede met Groot-Britanje, in 't jaar 1674, het volgende rym, met gouden letteren, gesteld werdt. De zes eerste regels van het zelve staan boven den ingang naar de Justitie-Kamer, en de zes laatste boven den ingang naar Burgemeesters Kamer:

*'t Onlanks door Frans geweld
Vernedert Nederlandt,
Gaand', als dat was ghestuit,
In 't Britsche Vree-verbant,
Droogt in d'Orangie zon
De traanen uyt haar oogen:
O Burger-Vaderen
Gebiedend aan het Y,
Dat dit tot Vreugd van U
En Stadt en Staedt gedy;
Soo komt God onvoorziens
't Vernederde verhoogen.*

Vondel leefde nog, toen dit rym hier gesteld werdt. Doch men ziet ligtelyk dat het niet uit zyne penne gevloeid is. 't Is, door sommigen, aan *Joannes Antonides van der Goes* toegeschreeven (z). Doch ik weet niet, op wat grond. Ten minste vindt men 't niet, onder zyne uitgegeven Gedigten. 't Zolderstuk der Puije is, door *Joannes Bronkhorst*, beschilderd, en in drie afdeelingen onderscheiden. In 't middelste, is de Tyd, in 't zuidelyke, het loffelyk Gerugt, en in 't noordelyke, het schandelyk Gerugt, aartiglyk, afgebeeld.

Voor

(z) Gebouwen, Gezigten enz. van Amsterdam gedr. 1736.
bl. 128.

Voor de Justitie-Kamer en een gedeelte ^{STAD-}der Puije, wordt, tot het oefenen van open- ^{HUIS.}baare lyf-en halsstraffe, 's daags voor de uitvoe- ^{Schavot}ringe derzelve, een houten *Schavot* of Straf- ^{en Kaak.}plaats opgeregt; waartoe de paalen, planken, leeningen, en wat 'er meer toe vereischt wordt, zodanig gereed gemaakt is, dat het, in zeer korten tyd, in en uit elkanderen gezet kan worden. De *Kaak*, wanneer menze noodig heeft, wordt voor het noordelykste voorlicht der Justitie-Kamer gesteld.

De vertrekken der tweede verdiepinge ^{Vertrek-}van 't Stadhuis nu beschouwd hebbende, ^{ken der}komen wy, langs verscheiden' opgangen, ^{derde}op de derde Verdieping. Wanneer men ^{verdie-}den trap in 't zuidoosten, gemeenlyk den Too- ^{pinge.}rentrap genaamd, opgaat, ontmoet men, op ^{Gewezen}deezee verdieping, langs den zuider-zyd- ^{Minuten-}vel van 't gebouw, drie vertrekken, naast ^{Kamers.}elkanderen, een groot in 't midden, met vier lichten, en twee kleinen ter wederzyde, ieder met een licht, die, tot in 't jaar 1762 toe, geschikt waren ter bewaaringe van de Registers der verstorvene Notarissen, en hierom *Minuten-Kamers* genaamd werden. Doch op den twaalfden October des gemelden jaars, ontstondt 'er brand in een lang vertrek boven deezee Kamers, welk, eer-tyds, een gedeelte van de Wapenkamer geweest was, en toen tot eene bergplaats van uitgediende papieren gebruikt werdt, behalve, dat de Schilders der Stads gebouwen en werken zig van de overige plaats bedienden, om hunne verwen te bereiden. De vlam sloeg, eer menze blusschen kon, door de vloer van

't

STAD-
HUIS.Tegen-
woordige
Minuten-
Kamers.Kamer
van 't
Groot-
Kraa-
mers-
Gild.

't vertrek, in de westelyke kleine Minuten-Kamer, daar eenige schade veroorzaakt werdt. En dit ongeval heeft gelegenheid gegeven, tot het verplaatsen der Minuten-Kamers, zynde van de drie vertrekken, in welken de Minuten geplaatst plagten te zyn, het middelste nu tot berging van uitgediende boeken van de Wisselbank geschikt. Ten oosten van 't Portaal, welk naar deeze vertrekken toegang verleent, ontmoet men een langen gang, die van 't zuiden naar 't noorden loopt, in welken, aan 't zuideinde, de ingang van een vertrek is, alwaar eenige papieren van Schepens-Comptoir gebergd worden. Oostwaards zyn de ingangen van verscheiden' Kamers, eene van welken, reeds voor eenige jaaren, en twee anderen, in 't jaar 1763, tot *Minuten-Kamers* geschikt zyn. De Minuten der Notarissen zyn hier, in zulk eene goede orde, geplaatst, dat zy, doorgaands, zeer vaardiglyk, gevonden konnen worden. Aan 't noordeinde van den gang, is eene deur der Konstkamer, van welke wy, terstond, spreken zullen. Naar 't zuideinde, is een vertrek, alwaar, tegenwoordig, Stads Excyns van 't Beestiaal ontvangen wordt. Den trap in 't noordoosten der zaale optreedende tot op de derde verdieping, ziet men, rondsom 't Portaal van den trap, vier oude Schutters stukken hangen: een van *Alion*, twee van *Paulus Moreelsen*, en een van *Cornelis Ketel* geschilderd. Ook hangt hier een gedoodverwd stuk van *Gerard de Laireffe*, Caligula verbeeldende, die zyn Paard Burgemeester maakt. Ten

wes-

westen van dit Portaal, is de ingang der ^{STAD-}
Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild, een fraai ^{HUIS.}
 en lugtig vertrek, welk, door twee lichten,
 naar 't noorden uitziет. De schoorsteenman-
 tel rust op houten kolommen, en voor den
 schoorsteen, ziet men vier oude Overluiden
 van dit Gilde, nevens den Gildeknecht, af-
 gebeeld. Boven de deur, die ten zuiden van
 den schoorsteen is, hangt eene oude schil-
 dery van *Jacob Corneliszoon* van Oostzaanen,
 verbeeldende een' bekransden Gilde-Os (2),
 door eenen Schutter gewonnen, met het
 schieten naar de Papegaay. Voor 't beeld
 van den os, leeft men:

*Negentien honderd en twaalf pont,
 Heeft gewogen deze osse al ruym,
 En was hoog sesste halve voet als hy stond
 En dik X. voeten ic liech niet eene kruym,
 De lengte was just XII. voet min III. duym.
 A°. 1564.*

En in de fries der lyfte, staat, met zwarte
 en vergulde letters:

*Dees . os . is . gewonnen . scutterlic .
 Van . Jacob . Reyerszoon . Boon.
 Toen . ten . twiedemaal . die . Papegaay .
 Was . gestelt . vast . suver . schoon .*

Voorts,

(2) Uit eene oude Rekening van dit Gilde, is my
 gebleeken, dat het zelve, op de jaarlyksche Gilde-
 maaltyd, eenen geheelen os plagt te slagten, na dat
 dezelve, voorgegaan van speelluiden, eerst de Stad
 rond geleid was.

STAD-
HUIS.

Voorts, hangen, in dit vertrek, drie Naamborden der Overluiden. Het nieuwste is met eene zeer fraaije vergulde lyst versierd. Nevens dit bord, hangt het volgende zinnryk vers van HERMANUS ASSCHENBERG, die, in 't jaar 1760, Overman van 't Gilde geworden is.

Toen GISSING magtloos was om ieder 't zyn' te geeven,

In groot of klein, in veel of weinig, zwaar of ligt,

Bedacht GERECHTIGHEID, tot nut van 't samenleven,

Gereedschap haar ter hulp, de Maat, 't Getal, 't Gewigt.

Wie recht en trouw verbant, zich roekloos durft vergeeten,

Zyn' Naasten in Gewigt, Getal of Maat, misleid,

Verkrygt in 't eind' zyn loon, door 't wroegende Geweeten,

Dat hem ten beul verstrekt, en ramp op ramp bereid:

Laat dan de trouw en 't recht in all' uw' handel blyken,

Zo zal des Hoogsten gunst nooit van uw' drempel wyken.

Regtkamer der
Diemer-
of Water-
grafts-
Meer.

Uit het gemelde Portaal, treedt men, oostwaards, in eenen korten gang, aan welks oostzyde, de *Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer* is, die voor deezen op de onderste verdieping, in de Kamer, waar, sedert, de Stads-Excyns van 't Beestiaal ontvan-

vangen werdt, en die nu, door den Ont-^{STAD.}
 vanger van de Wisselbank, gebruikt wordt, ^{HUIS.}
 plagt gehouden te worden. 't Is een wel
 geschikt, lugtig vertrek, met drie lichten
 naar 't oosten, nevens welk, westwaards,
 een kleiner vertrek is met twee lichten naar
 't noorden, en een naar 't oosten. In de Regt-
 kamer, hangen, rondsom den wand, eene
 hartenjagt en andere schilderyen. Aan 't zuid-^{Konstkamer.}
 einde van den gang, is de ingang der *Konst-*
kamer, gelykze genoemd wordt, by welke,
 noordwaards, een kleiner vertrek is, het
Konst - Kabinet genaamd. De Konstkamer
 werdt, omtrent het begin deezer eeuw,
 opgeregt, en geschikt tot eene Toon-
 en Verkoopplaats van Schilderyen, Teke-
 ningen, Beelden en andere diergelyke konst,
 waartoe zy, eenige jaaren, gediend heeft.
 Doch de Konst hier ter Stede, sedert eeni-
 gen tyd, merkelyk aan 't vervallen zynde,
 hebben Burgemeesteren, in 't jaar 1748,
 den Schilder *Jan van Dyk* verlof verleend,
 om zig van deeze Kamer te bedienen, tot
 het geeven van onderwys in de Meetkonsti-
 ge beginsels der Schilder- en Tekenkonst,
 byzonderlyk, in de Doorzigtkunde. Ook
 houdt hy 't opzigt over deeze Kamer, die
 nog tot eene Toonplaats van Konststukken
 gebruikt kan worden. Boven de deur, leest
 men deeze verzen van JAN BAPTISTA
 WELLEKENS:

*De Dichtkunst galmt van vreugt, nu dat haer
 stomme suster,
 In 't Raadhuis aan het Y, een Eerplaets is
 vereert:*

Zy,

STAD-
HUIS.*Zy, spraakeloos, vint troost en schuylt nu veel
geruster**By Themis, die, met recht, haer eed'len
geest waardeert.**O Burgervaders! ei! volhardt in Kunst te
queeken,**Zo word, als Orfeus Lier, 't Penfeel een
Hemelteeken.*

De Konstkamer strekt zig, langs de lichten van den voorgevel, uit tot aan de tegenwoordige Minuten-Kamers. Men ziet 'er nog eenige fraaije Schilderyen, Modellen en Prenten, en onder anderen, het afbeeldsel van den beroemden Zeeschilder *Ludolf Bakhuizen*, door hem zelven, in den ouderdom van agtenzestig jaaren, zittende, en levensgrootte, geschilderd. Hy houdt eene schryfpen in de regter-, en een blad papiers, waarop zyn eigen beeld, als in zwarte konst, door hem zelven geschraapt, nog eens te zien is, in de linkerhand. 't Stuk is, in 't jaar 1699, geschilderd, en door den Schilder, die Mede-Opziender der Konstkamer geweest is, aan dezelve vereerd. In 't Konstkabinet, wordt eene verzameling van meer dan zeventuizend Prenten van de beroemdste Italiaansche, Fransche en Nederlandsche Meesters, vervat in twee-envyftig Boekdeelen, bewaard, die, door den konstlieveden Heere *Michiel Hinloopen*, aan de Konstkamer gemaakt, en in 't jaar 1709, door den Heere Burgemeester *Nicolaas Witsen*, Executeur van zynen uitersten wil, aan dezelve uitgeleverd zyn.

Wy

Wy hebben nu de vertrekken der derde verdiepinge langs de zuidzyde, de ooftzyde en een gedeelte van de noordzyde, kortelyk, befchreeven. De gewoonlyke toegang naar de overige vertrekken aan de noordzyde, en naar eenige vertrekken der weftzyde is langs den trap in 't noordweften der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst twee vertrekken, gefchikt ten gebruike van de Defolaate-Boedels-Kamer, die naar 't noorden uitzien, en zo groot zyn, als twee der drie gewezen Minuten-Kamers, in 't zuiden. Zy eindigen tegen den wand der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gilde: voorts, weftwaards, een gang, aan welks zuideinde, de ingang is van eene groote Kamer, waar de uitgediende Boeken en Papieren van de Rekenkamer gebergd worden. Zy heeft vier lichten in 't weften, en een klein vertrek, noordwaards, nevens zig, welk maar een licht in 't weften heeft, en tot het zelfde gebruik dient. Nog meer noordwaards, zyn nog twee vertrekken, gefchikt tot huishoudelyk gebruik van den Cijper, en naar 't weften en noorden uitzierende.

STAD-
HUIS.
Eenige
vertrek-
ken aan
de noord-
en weft-
zyde,
en der-
zelve
gebruik.

De gereedfte toegang naar de overige vertrekken der derde verdiepinge aan de weftzyde is, langs den vierden trap, in 't zuidweften der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst, in een gang ten weften, eene Kamer, met een vertrekje daar nevens ten zuiden, welk drie lichten heeft, twee zuidwaards, en een weftwaards. Zy plagten beide, door de Superintendenten der Zyden-

Overige
vertrek-
ken der
weftzyde.

STAD-
HUIS.

Manufactuuren, die nu in de Kamer der Commissarissen van kleine Zaaken vergaderen, gebruikt te worden; doch hebben nu geen byzonder gebruik. De Schilder van Dyk heeft 'er een' sleutel van, en bewaart 'er de gebeelde steenen, die tot de twee platte halve aardklooten, in den vloer der groote zaale, geschikt waren; doch niet gebruikt zyn.

Gang
naar de
Krygs-
raads-
Kamers.

De gang, waar deeze Kamer ingaat, leidt, ten noorden, naar de kleine, en uit dezelve, door een ruim portaal, naar de groote Krygsraads-Kamer, en is behangen met tien oude Schutters stukken: onder welken, de zogenaamde *Braspennings maaltyd* is, in 't jaar 1533, door *Cornelis Anthoniszoon*, geschilderd; in welk stuk, eenige S. Joris- of Voetboogschutters verbeeld zyn, welker kleeding aan de linkerzyde rood, en aan de regterzyde groen is. In een diergelyk, boven den ingang naar de kleine Krygsraads-Kamer, staat een schutter met een kelkje in de hand, zynde *Claas Gaaf*, Oud-Over-Grootvader van den Heere Burgemeester **NICOLAAS WITSEN**, volgens een opschrift met olie verwen, op den rug van 't stuk. Gaaf is, meen ik, dezelfde, die, in de lysten der Regeeringe, op 't jaar 1529, als Schepen, bekend staat, met den naam van *Claas Gaaf Lambertz*.

Kleine
Krygs-
raads
Kamer.

De *Kleine Krygsraads-Kamer* is een ruim vertrek, waar Kolonellen alleen byeenkomen, en nevens welk, een vertrekje is voor den Secretaris van den Krygsraad. In deeze Kamer, hangen vier oude en kleine en drie
groc.

groote en nieuwer Schutters stukken. Onder de eersten, is 'er een, waarin een perfoon met een bonten mantel, *Cornelis Lambertsz Opzie*, Oud - Over - Grootvader van den gemelden Heere Witsen, verbeeld; gelyk ook, in een opschrift op den rug van 't stuk, te kennen gegeven wordt. Voor den schoorsteen, hangt een stuk van *Paulus Moreelsen*, die Schepen en Raad te Utrecht geweest is. En daar tegen over een optrekkend Corporaalschap van 't vendel van den Kapitein *Frans Banning Kok*, Heer van Purmerland en Ilpendam, in 't jaar 1642, door *Rembrand van Ryn*, geschilderd. In 't oosten, hangt een stuk, beschilderd, door *Jacob Bakker*, met een Corporaalschap uit het vendel van den Kapitein *Jan van Vlooswyk*.

Uit de kleine, komt men, door een portaal, in de GROOTE KRYGSRAADS-KAMER, die zo groot is als Schepens Kamer, daar zy regt boven komt. Zy is van den kap afgescheiden, met een houten gewelf. Aan 't einde der Kamer, staat eene lange tafel, voor de Kolonellen, waarby eene kleine vierkante tafel voor den Secretaris geplaatst is. De Kamer is, aan drie zyden, bezet met drie ryen zitbanken boven elkanderen, op welken de Kapiteinen, Luitenanten en Vindrigs zig plaatsen, wanneer de groote Krygsraad vergadert, of anders de Kapiteinen alleen. 't Vertrek is, wyders, versierd met elf of twaalf Schutters stukken. Onder deez, munt allermeeft uit een van *Bartholomeus van der Helst*, in 't jaar 1648 geschilderd, hangende beneden, aan de zuidzyde

Groote
Krygs-
raads
Kamer.

STAD-
HUIS.

van 't vertrek. 't Verbeeldt een teerend Corporaalschap Burgers, uit het vendel van den Kapitein *Cornelis Jan Wüfen*, die, door zynen Luitenant, *Johan van Waveren*, met de eeuwige Vrede, welke, in 't gemelde jaar, geslooten was, geluk gewenscht wordt. Men wil, dat, voor enkele gedeelten uit dit stuk, eertyds, schatten geboden zyn. Zeker is 't, dat het, door kenners, nimmer zonder verwonderinge beschouwd wordt (a). Agter de zitplaats der Kolonellen, hangt nog een stuk van dezelfde meesterlyke hand; doch in 't jaar 1639 geschilderd. 't Verbeeldt een optrekkend Corporaalschap uit het vendel van den Kapitein *Roelof Bicker*. In 't oosten is ook een groot stuk van *Govert Flink* geplaatst, insgelyks, omtrent het jaar 1648, geschilderd, verbeeldende een Corporaalschap uit het vendel van den Kapitein *Joan Huydecoper*, Heer van Maarsveen. Onder de ouder stukken, is 'er een van den jaare 1625, waarin dertien beelden zyn, van den Kapitein *Albert Coenraads Burg*, den Luitenant *Pieter Evertsz. Hulst*, den Vendrig *Arend van Buil*, den Serjant *Herman Rendorp*, en nog een Serjant en agt schutteren. De drie eersten zitten aan eene tafel, met eene tekening van de oude Waal, eer nog het nieuwe Waals Eiland uit dezelve aangehoogd was, voor zig. Onder de overige stukken, zyn 'er ook eenigen, die, in 't een of in 't ander opzigt, uitmunten. Alle deeze Schutters-

(a) Zie HOUERAKEN Schouburgh II. Deel, bl. 9. III. Deel, bl. 237.

ters-stukken zyn, in of omtrent den aanvang ^{STAD-}
des jaars 1683, uit de Kloveniers- en Hand- ^{HUIS.}
boogdoelen, herwaards overgebragt (b).

De vertrekken der derde verdiepinge bereiken nergens onmiddelyk den kap of het dak van 't Stadhuis, de groote Krygsraads-Kamer alleenlyk uitgenomen, die 'er flegts, door een houten beschot, van afgescheiden is. Alle de overigen hebben eene houten zoldering, boven welken, ten oosten, ten noorden, ten zuiden, en gedeeltelyk ook ten westen, verscheiden' vertrekken geschikt zyn. Zy zyn allen met gewelven van gebakken steen gedekt; welke gewelven, van boven, daar men onder den kap komt, behoorlyk gevuld en met bakken gevloerd zyn.

't Voornaamste van de vertrekken, die ^{Vertrek-}
boven de derde verdiepinge komen, is de ^{ken bo-}
WAPENKAMER, die, eertyds, de gant- ^{ven de}
sche oostzyde en een groot gedeelte van de ^{derde}
noord- en zuidzyde van 't gebouw plagt te ^{verdie-}
beslaan, en nog de gantsche oostzyde, en het ^{ping.}
grootste gedeelte van de noordzyde beslaat. ^{Wapen-}
De gereedste toegang naar dezelve is, langs ^{kamer.}
den trap in 't zuidoosten der gaanderie op de
groote zaale, in 't gemeen den toorentap ge-
naamd. Even binnen den ingang deezer Ka-
mer, die, aan beide haare einden, met zwaare
houten deuren, geslooten is, ontmoet men
eene afgezonderde zitplaats voor den *Commis-*
der Artillerie, en nevens dezelve, een ver-
trek-

(b) Resol. Vroedsch. Lr. O. 5 Decemb. 1682. f. 341.

STAD-
HUIS.

trekje, daar 't geweer schoon gemaakt wordt. Voorts, is hier 't Stads schiet- en zydgeweer, waarmede men, in tyd van nood, spoedig, een groot getal van ingezetenen zou kunnen voorzien, in zeer goede orde, geplaatst. Men heeft 'er hedendaagfche fnaphaanen, met bajonnetten, en anderen: degens, draagbanden, kruidtassen enz.: ook eenig oud zydgeweer, gladde yzeren cuirassen en harnassen; al 't welke, tot eene gedagtenisse der oude wapenrustinge, bewaard wordt.

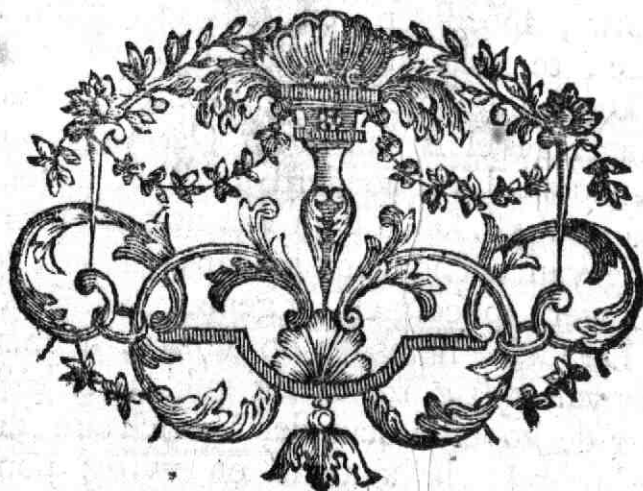
De overige vertrekken boven de derde verdiepinge zyn, in 't zuiden, het lang vertrek, welk weleer een gedeelte der Wapenkamer plagt te zyn, en waar, in 't jaar 1762, de brand ontstaan is: voorts, in 't westen, boven de kleine Krygsraads-Kamer, een groot vertrek, waar eenige uitgediende papieren van de Wisselbank gebergd worden, en aan dezelfde zyde, boven de vertrekken, die door de Rekenkamer en door den Cipier gebruikt worden, eene ruime bergzolder, ten dienste der Defolaate-Boedels-Kamer, en drie andere vertrekken, die tot berging van verscheidenerlei soorten van gemaakt houtwerk, modellen van gebouwen en werktuigen verstrekken. Boven deeze vertrekken, onmiddelyk onder 't dak en den Tooren, onthouden zig dagelyks bedienden van de Stads Uurwerkmaaker, Loodgieter en Leidekker. Ten dienste van dit werkvolk, welk, somtyds, houtskoolen tot soldeeringe gebruiken moet, zyn steenen overwelfde haarden onder 't dak gemaakt, buiten welken, zy niet stookten mogen.

Uit

Uit de stukswyze beschryving van dit ^{STAD-} grootſch gebouw, is ligtelyk af te neemen, ^{HUIS.} dat het der Stad ſchatten gekoſt heeft. Nog ^{Aanmer-} tans, is het my, uit eene berekening van ^{kingen,} een gedeelte der koſten, die ik gezien heb, ^{over de} voorgekomen, dat dezelve niet zo gewel- ^{koſten} dig groot geweest zyn, als eenigen zig ver- ^{van 't} bouwen. Het grove werk van 't ge-
 bouw werdt niet alleen aanbeſteed; maar
 ook de beelden, de koperen deuren, de
 ſchilderſtukken, en andere ſieraaden. En
 gelyk de Schilder-, Bouw- en Beeldhouw-
 konſt, in 't midden der voorgaande eeuwe,
 toen 't Stadhuis geſtigd werdt, den hoog-
 ſten trap van volkomenheid bereikt hadden;
 zo vloeiden de konſtenaars en arbeiders van
 allerlei foorte, in zulk eene menigte, her-
 waards, dat zulks gelegenheid gaf, om het
 gebouw, ſpoediger, en zelfs met minder
 koſten, te volmaaken, dan tegenwoordig
 zou kunnen geſchieden. De Fronteſpies van
 den agtergevel is aan *Artus Quellyn*, voor
 negenduizend vyfhonderd guldens, aanbe-
 ſteed geweest. Doch hem was nog eene ver-
 eering van vyfhonderd guldens beloofd, zo
 hy 't werk ſpoedig en tot genoegen afmaak-
 te. De kleine ſieraaden op de zaale hebben
 ieder van vyftig tot zestiſtig guldens gekoſt.
 Voor de koperen deur der Vierschaare, die
 drieduizend vierhonderd en vyftig pond
 woog, was agtentwintig ſtuyvers het pond
 betaald; doch, naderhand, werdt, voor de
 koperen deur der groote zaale, niet meer
 dan twintig ſtuyvers het pond gegeven. De

STAD-
HUIS.

schilderstukken in de gaanderyen der zaale waren, aan *Govert Flink*, dieze egter, gelyk wy boven (c), hebben aangetekend, niet voltrokken heeft, voor duizend guldens ieder, aanbesteed. Voor het stuk in de Raadkamer, daar *Jethro Mozes* raadt oudsten te kiezen, is aan *Foannes Bronkhorst* ook niet meer dan duizend guldens betaald. Men kan hieruit eenige giffing naar 't beloop der overige kosten maaken, 't Gebouw heeft, zekerlyk, hier te Lande, geene wedergade, en wordt, in andere Landen, door weinige gebouwen geëvenaard, en door nog kleiner getal overtroffen.

(c) *Bladz. 45.*

II. BEURS.

II.

B E U R S.

De Koophandel, die, al vroeg, in Am- Beschry-
ving der
BEURS.sterdam, heeft begonnen te bloeijen, heeft ook aldaar, al vroeg, eene Vergaderplaats voor de Koopluiden noodzaakelyk gemaakt. Nogtans vindt men niet, dat, met ernst, gedacht is, om hun, hier ter Stede, eene bekwaame Vergaderplaats te stigten, dan omtrent het einde der zestiende eeuw. Voor dien tyd, kwamenze, in de Warmoes- Oudste
Verga-
derplaats
derKoop-
luiden.straat, naar 't einde toe, by een (a), en bergden zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen aldaar. Door den tyd nogtans, schynt de plaats hier te eng bevonden te zyn. Immers, uit eene Keure van den negenentwintigsten July des jaars 1592, blykt, dat de Koopluiden, aan 't oosteynde der Nieuwe Brugge (1), vergaderden. Hier stondt een houten huisje, het *Paelhuiske* genaamd, waaraan een klokje hing, welk, ten twaalf uuren op den middag, omtrent een half kwartier lang, geluid werdt; waarna de

(a) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 176.

(1) Men vindt dit bevestigd, in *BREDERODES Moortje* (Act. II, Sc. I.), daar van eens Koopmans Zoon gezeid wordt:

Staagh was by op de brug by de Negocyanten.

En wat laager, van twee luiden, die van de Viskmarkt komen:

Doe ginghen wy de waech neer, t water langhs, over de Korenmarckt, na de beurs.

BEURS.

de Koopluiden de Vergaderplaats verlaaten moesten, zynde het toen de gewoonte, van elf tot twaalf uren, byeen te komen (b). In 't Paalhuisje, waarvan wy spreken, moesten de Schippers het Paalgeld voldoen: en ook de brieven, die zy van Oosten en Westen herwaards bragten, terstond na hunne aankomst, afleggen; waarna dezelve, door den *Paalknegt*, besteld werden (c). Doch alzo de Koopluiden, op deeze hunne Vergaderplaats, voor de guure oostelyke en noordelyke winden, blootstonden, hadt de Vroedschap, al in 't jaar 1586, beslooten, de S. Olofs-Kapel te schikken tot eene Beurs voor de Koopluiden (d). 't Schynt ook, dat de Koopluiden, sedert, in deeze Kapel, en zelfs in de Oude Kerke, beurs gehouden hebben. 't Laatste is af te neemen uit eene orde van Kerkmeesteren der Oude Kerke, van den zeventienden December des jaars 1602, waarby den twee Hondenslaageren belast wordt, *te Beurstyl*, een van beide in de Kerke te zyn (e). Doch in 't jaar 1607, werdt, daartoe, uitgezien eene plaats op 't Rokin, agter 't huis *de Pot* (2), beoosten welk huis, aan de zuidzyde van den Mid-

del.

(b) Keurb. H. f. 19 verso.

(c) Keurb. H. f. 125 verso.

(d) Refol. Vroedsch. N. 5. 16 Aug. 1586.

(e) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, bl. 62.

(2) Op de Beursluis, staat nog eene Pot in den gevel van een huis. Veelligt, is dit huis gebouwd op de plaats, daar, in 't begin der voorgaande eeuw, het huis *de Pot*, waarvan wy spreken, gestaan heeft.

deldam, in 't jaar 1563, de markt van nieu- ^{BEURS.}
 wen Haring gekeurd was (f); en by de
 Vroedschap beslooten, het stigten eener
 Beurze aldaar, met allen ernst, voort te zet-
 ten (g). Men liet twee tekeningen maaken
 van eene nieuwe Beurze, en verkoor de
 kleinste van de twee (h). En in de Lente ^{De Beurs}
 des jaars 1608, werden de grondslagen van ^{wordt}
 't gebouw gelegd. Doch men bevondt wel ^{gestigt.}
 haast, dat het heijen de huizen, die aan den
 Utrechtschen Steiger of oostzyde van 't Rok,
 in stonden, geweldiglyk, zakken deedt;
 waarom beslooten werdt, die huizen af te
 breeken, en de Beurs breeder en korter te
 maaken, dan men eerst voorgenomen hadt
 (i). Op den negenentwintigsten May, werdt ^{De eerste}
 de eerste steen van 't gebouw gelegd, door ^{steen ge-}
Henrik Hooft, jongsten Zoon van den regee- ^{legd.}
 renden Burgemeester *Cornelis Pieterszoon*
Hooft, en Broeder van den beroemden His-
 torieschryver *Pieter Corneliszoon Hooft*. 't
 Werk werdt, vlytiglyk, voortgezet. In 't
 jaar 1611, arbeidde men aan den opgang,
 om welken te bouwen, de Stads Paarden-
 stal, die toen aan den Dam stondt, op de
 Appelmarkt, aan de oostzyde van den nieu-
 we-zyds-Voorburgwal, verplaatst moest
 worden. Ook werdt, in 't jaar 1612, tot
 het maaken van deezen zelfden opgang, nog
 een huis van *Opmeer*, insgelyks aan den Dam
 staan-

(f) Handv. bl. 395.

(g) Resol. Vroedsch. N. 10, 28 April, 14 July 1607. f. 136 verso, 142. verso.

(h) Resol. Vroedsch. N. 10. 1 Sept. 1607. f. 147 verso.

(i) Resol. Vroedsch. N. 10. 17 May 1608. f. 168.

BEURS. staande, voor Stads rekening, overgenomen (*k*). De Beursstraat, daar voor deezen de sleeden plagten te staan, werdt toen ook, met schoone huizen, bezet (*l*). En op den eersten Augustus des volgende jaars, werdt de eerste vergadering, op de nieuwlings gestigte Beurs, gehouden, met zo groot een toeloop van volk, dat de plaats te klein scheen. Men leeft dit, in een zwarten marmeren steen, die in den noordwesterhoek der gaanderij ingemetseld is, in deezer voege:

De eerste
Vergade-
ring ge-
houden.

DOOR GODES ZEEGEN IS TOT GE-
RIEF DER COOPLUYDEN DESE BOR-
ZE GESTIGT, EN AN^o CLOCCVIII. DEN
XXIX MEY DEN I^{sten} STEEN GELEYT,
EN DEN I^{sten} AUG. CLOCCXIII. DE I^{ste}
VERGADERINGE GEWEEST.

't Gebouw was toen tweehonderd voeten lang en honderd vierentwintig voeten breed. Men voer, onder den middelsten boog, op welken het rustte, door, met gestreeken masten (*m*). Ook was 't niet ongeoorlofd, aldaar, met schuiten te overnagten, mids zulks, met kennis van den fluiswagter, geschiedde (*n*). Doch in 't jaar 1622, raakte

(*k*) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 May, 2 Juny 1611, 8,
10 Maart 1612. f. 22, 57.

(*l*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(*m*) PONTAN. Amst. Libr. II. Cap. XXVI. p. 229.

(*n*) Handv. bl. 719.

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 93

te hier in hegtenis zekere *Balthazar Paul*, BEURS: die, door de Spaanschen, als zynde nu, na 't uitgaan van het twaalfjaarig Bestand, den oorlog wederom aangevangen, uitgemaakt was, om, hier ter Stede, brand te stigten (o). Terwyl hy zat, verspreidde zig een gerugt, dat men voorhadt, de Beurs, door middel van een vaartuig met buskruid, onder de zelve gelegd, met de gantsche vergadering der Koopluiden, in de lugt te doen vliegen. Doch wat 'er van de gegrondheid van dit gerugt ook zyn moge; zeker is 't, dat, sedert, de vaart onder door de Beurs, met twee boomen, een in 't Rokin en een in het Damrak afgeslooten werdt. En in laater tyd, heeft men de boogen, daar de beurs op rust, met zwaare houten deuren, digt gemaakt, en dwarsbalken in 't muurwerk gelegd, in de plaats van de boomen (p). De Beurs hadt maar ruim vyfenvyftig jaaren gestaan, toen men besloot, dezelve te vergrooten (q), en in den tegenwoordigen staat te herbouwen. De Tooren, die meer binnenwaards plagt te staan, en met een fraai Klokkenspel en vier Uurwyzers voorzien was (r), werdt toen afgebroken, en in deszelfs plaatse, doch meer zuidwaards, het tegenwoordig kleiner Toorentje gebouwd, waarin alleen een slagklok hangt, behalven het klokje, dat, by 't aangaan der Beurze, geluid word. Terwyl de Beurs vergroot werdt, kwamen de Koop-

De door-
vaart on-
der de
Beurs
wordt be-
let.

De Beurs
wordt
vergroot.

(o) Zie II. Deel, XIII. Boek, bl. 351.

(p) Zie COMMELIN bl. 1170.

(q) Resol. Vroedsch. Lt. F. 9 Aug. 1662, f. 88.

(r) FOKKENS bl. 172.

BEURS. Koopluiden, by goed weder, op den Dam voor 't Stadhuis, en anders in de nieuwe Kerke byeen.

Grootte en gedaante der Beurs. De **BEURS**, gestigt in 't Rokin, ten zuiden van den Middel- of Vygendam, is een langwerpig vierkant gebouw, welk zig van 't noorden naar 't zuiden strekt, en op vyf boogen rust, eene groote in 't midden, en vier kleineren, ter wederzyde. De voorname opgang is in 't noorden, ter eener zyde, langs trappen, en ter anderer zyde, langs eene ryzende vlakte. 't Gebouw zelf is hier, met twee yzeren hekken, afgeslooten. De opgang in 't zuiden, daar 't gebouw ook nog met een houten hek, welk twee ingangen heeft, afgeschut is, heeft thans, ter wederzyde, twee zwaare yzeren hekken, ieder met twee deuren, eene van welken, aan elke zyde, des nagts, open blyft. In den voorgevel van de Beurs, staat het wapen der Stad in 't groot. De agtergevel is, ten tyde der vergrootinge van 't gebouw, versierd geworden, met eenen grooten steenen Merkuur, die eenige vruchten en waaren onder den linker arm heeft, en geplaatst is tusschen twee houten deuren, welken, by heet weder, geopend worden, om versche lugt op de Beurs te brengen. Het maaken van dit beeld is, in 't begin des jaars 1670, aan *Bartholomeus Eggeris*, voor zeshonderd guldens, aanbesteed (s). In 't Frontespies van den agtergevel, ziet men 't wapen der Stad, en eenige baalen, pakken en vaten met koopmanschappen ter wederzyde,

(s) *Vit een klein Registerijte ter Thesaurie, f. 117.*

DE BEURS.

de, uitgehouwen. In 't Langwerpig vierkant BEURS. plein, daar de Koopluiden vergaderen, is omringd van eene breede gaandery, die op drie-en-twintig boogen, uitmaakende zesenvieertig blaauwe arduinsteenen pilaaren, rust. Ieder van deeze Pilaaren heeft zyn nummer, waarby men de Koopluiden, welker meesten hunne vaste standplaatsen hebben, ligtelyk, vinden kan. Ook staan, op de meesten, de naamen der Steden of Gewesten, op welken de Koopluiden, die zig daaromtrent onthouden, handel dryven. Op eenigen, leeft men de naamen der waaren, welken daaromtrent verhandeld worden. En 't een en 't ander wordt ook, op houten borden, onder de gaandery tegen den muur vastgemaakt, aangewezen. Boven elken boog, is eene nis van blaauwen arduinsteen tusschen 't metselwerk ingevoegd, in welken, beelden of andere sieraaden zouden kunnen geplaatst worden. Men treedt, met twee treden, op de gaandery. Op den blaauwen steenen vloer derzelve, wordt, tegenwoordig, in de wintermaanden, eene houten zoldering gelegd; 't welk groot gemak geeft aan de Koopluiden, die, dikwils, omtrent een uur lang, op de Beurs blyven. Ter wederzyde, buitenwaards, rust de gaandery op vierentwintig overwelfde boogen, twaalf aan elke zyde, die, van Stads wege, verhuurd of gebruikt worden. In eene derzelve, zynde de derde aan de oostzyde, wordt een *Corps de garde* van de Nagt- of Ratelwagt gehouden. Boven de gaandery, zyn, ter wederzyde, ook eene soort van gaan-

BEURS. gaanderyen, die in eenige vertrekken onderscheiden, en niet altoos tot het zelfde gebruik geschikt geweest zyn. In 't oosten, plagt het Pand der Lakenkooperen of de *Laken-vent-hal* te zyn; doch de Plaats, die hier toe plagt te dienen, is nu gedeeltelyk geschikt tot eene wooning voor den Opziender der Stads werken en wateren. Het overig gedeelte verstrekt, tegenwoordig, tot eene Stads Timmerloots. In 't westen, zyn verscheidenerlei winkels, onder anderen van boeken, prenten, gereedschappen en fraaijgheden. Ook is hier, naar 't zuiden toe, een vertrek, waar Schilderyen verkogt worden, en agter het zelve, de *Schermschool*. Van de zolder boven deeze gaanderyen, maaken de bewooners van de boogen onder de Beurs eenig gebruik. De Vergaderplaats der Koopluiden op de Beurs wordt ook gebruikt om de waakende schutters der zestig Burgervendelen, des nademiddags, in de zomer, beurtswyze, in den wapenhandel te oefenen (*u*). Ook worden, op deeze plaats, maandelyks, des morgens vroegtyds, de soldaaten, die hier ter Stede in bezetting leggen, betaald. De Brandspuitluiden worden 'er, insgelyks, in 't gebruik der slang-brandspuit onderweezen.

Keuren Op het houden der Beurze zyn, van tyd
op het tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt (*v*),
houden die niet allen schynen te hebben kunnen
der Beur-
zc. naar-

(*u*) Handv. bl. 170.

(*v*) Handv. bl. 1055 enz. [393 enz.]

naargekomen worden. Ook is 'er, in som- BEURS.
migen, nu en dan, verandering gevallen.
De Beurstyd is, onder anderen, niet altoos
eveneens bepaald. In de oudste tyden, plagt
men tweemaal 's daags beurstyd te houden,
's morgens van elf tot twaalf, en 's avonds
van half zeven tot half agt uren (w), in de
maanden May, Juny, July en Augustus;
en in de overige maanden, van een half uur
voor den aanvang van 't luiden der Poort-
klok, tot het ophouden derzelve toe (x).
Naderhand, in 't jaar 1667, is de beurstyd
op twaalf uren, en eens 's daags bepaald;
wanneer de hekken geslooten werden, en
elk, die laater kwam, en door de kleine
deuren wilde ingelaaten worden, zes stui-
vers, ten behoeve der Aalmoesseniers - ar-
men, verbeuren moest. De boete der Ma-
kelaars was, in gelyk geval, op een halven
Ducaton gesteld (y). Doch deeze Keure is
ook in ongebruik geraakt. De Beursklok
wordt, tegenwoordig, tegen twaalf uren
geluid. Ten half een ure, plagten de dub-
bele deuren der yzeren hekken, op de helft
geslooten te worden. Voor de opene in-
gangen, plaatsten zig vier bedienden van 't
Aalmoesseniers-Weeshuis met armboffen,
daar zulken, die na half een ure ter beur-
ze kwamen, een aalmoes in staken, of niet,
naar hun welgevallen. Deeze bedienden ver-
trokken ten een ure, wanneer alle de hek-

ken

(w) Resol. Vroedsch. N: 7. 6 Juny 1592. Keurb. H. f.
19 versd.

(x) Handv. bl. 1055. [393]

(y) Handv. bl. 1057. [926]

BEURS.

ken wederom geopend werden. Doch in de maand July des jaars 1763, is deeze gewoonte afgeschaft. Ten zelfden tyde, zyn 'er drie koperen armboffen, op steenen voeten, gesteld, een binnen den ingang der Beurze in 't noorden, en twee ten weder-einde van den opgang in 't zuiden, waarop de woorden *Aalmoesfeniers Armen* gegooten zyn. En sedert blyven alle de hekken der Beurze tot twee uren open: alzo het thans gemeenlyk zo lang aanloopt, eer de Beurs geheellyk van Koopluiden ontledigd is.

Beurs-
knecht.

Tot onderhoudinge van goede orde op de Beurs, is, van ouds, een *Beursknecht* aangesteld, die, daarenboven, alleen gerechtigd is, om de Biljetten der openbaare Verkoopingen op en aan de Beurs aan te plakken. Hy doet ook de afroepingen van openbaare Verkoopingen en verscheiden' anderen op de Beurs, en geniet, voor ieder derzelven, van zulken, die hem te werk stellen, twaalf stuivers (z). Voorts, moet de Beursknecht zorgen voor het sluiten en ontsluiten der Beurze. Hy voorziet, op zyne kosten, de tafels onder de gaandery van pennen en inkt: waarvoor hem, door de Koopluiden in 't gemeen, een Nieuwjaars-geschenk plagt toegelegd te worden: 't welk, sedert eenige jaaren, by veelen, ik weet niet om welke reden, verzuimd wordt. De Beursknecht bekeurt zulken, die op de Beurs kyven of schelden, en voert, ten teken zyner aanstellinge, een stok in de hand, die, aan 't boven-

ein-

(z) Handv. bl. 1683.

einde, met Stads wapen beschilderd is. Voorts ^{KOOREN-} is 'er een Waaker van de Beurs, die, op ^{BEURS.} op het sluiten en ontsluiten van den opgang boven dezelve, agt geeft.

III.

K O O R E N B E U R S .

Den Koorenhandel een' van de oudste en ^{Kooren-} voornaamste neeringen der Stad ge-^{beurs of} weest zynde, zo is 't niet vreemd, dat de ^{Kooren-} handelaars in Graanen, ook al vroeg, eene ^{markt.} afzonderlyke Vergaderplaats gehouden hebben. Zy kwamen, in de zestiende eeuw, byeen op 't water, op de hoogte der oude brugge, op welke, reeds in de vyftiende eeuw, eene markt van Kooren en Zout plagt te zyn (a); en behielpen zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen daaromtrent, tot geen en kleinen overlast der bewooneren. Om deeze reden, was, al in 't jaar 1547, gekeurd, eene nieuwe Koorenmarkt aan te leggen op den Oude-zyds-Voorburgwal, tusschen de S. Jans- en Halsteegsbruggen (b). 't Schynt egter, dat de Koopluiden, op de voorige plaats, die digt by 't Stads-Excynshuis en by 't Koorenmeetershuis, en derhalve veel gelegener was, bleeven vergaderen. De Regeering besloot dan, weinige jaaren na dat de groote Beurs volbouwd was, tot geryf der Koorenhandelaren,

(a) Keur van S. Maartens dag 1465, in 't Keurb. A. f. 40.

(b) Keurb. E. f. 129 verso.

ren, tegen de oude brugge ten zuiden, eene
 KOORENBEURS of KOORENMARKT, over 't Water, te bouwen (c). 't Werk
 werdt, in 't jaar 1617, voltrokken (d). 't
 Gebouw is van hout, en rust op ingeheide
 paalen. 't Bestaat uit een langwerpig vier-
 kant Plein, dat, van vooren, alwaar een
 zwaare koperen armbos staat, open, en ter
 wederzyde en van agteren, met eene over-
 dekte gaandery beslooten is. De gaandery
 rust op twee en vyftig houten pilaaren. On-
 der dezelve zyn, langs de wanden, eene
 groote menigte geflooten banken en kasjes,
 waarvan de Koopluiden en Makelaars de
 sleutels hebben, en in welken, de monsters
 der graanen bewaard worden. Agter en ne-
 vens de gaandery, zyn twee of drie vertrek-
 ken, tot geryf der Handelaaren, alwaar,
 onder anderen, de Koorenmonsters gewoo-
 gen worden. Op de Koorenbeurs, en den
 Koorenhandel aldaar, zyn ook verscheiden
 Keuren gemaakt (e); op het onderhouden
 van welken, de *Opziender van de Koorenbeurs*
 of *Marktmeeſter*, gelyk hy gemeenlyk ge-
 noemd wordt, agtgéeven moet. Onder an-
 deren, begeeft hy, met goedkeuringe der
 Directeuren van den Oosterschen handel en
 Reederye, de opengevallene banken en kas-
 jes, en geniet, daarvoor, van eene bank,
 twaalf, van eene dubbele kas, tien, en van
 eene enkele kas, zes guldens eens. Doch

Opzien-
 der of
 Markt-
 meeſter.

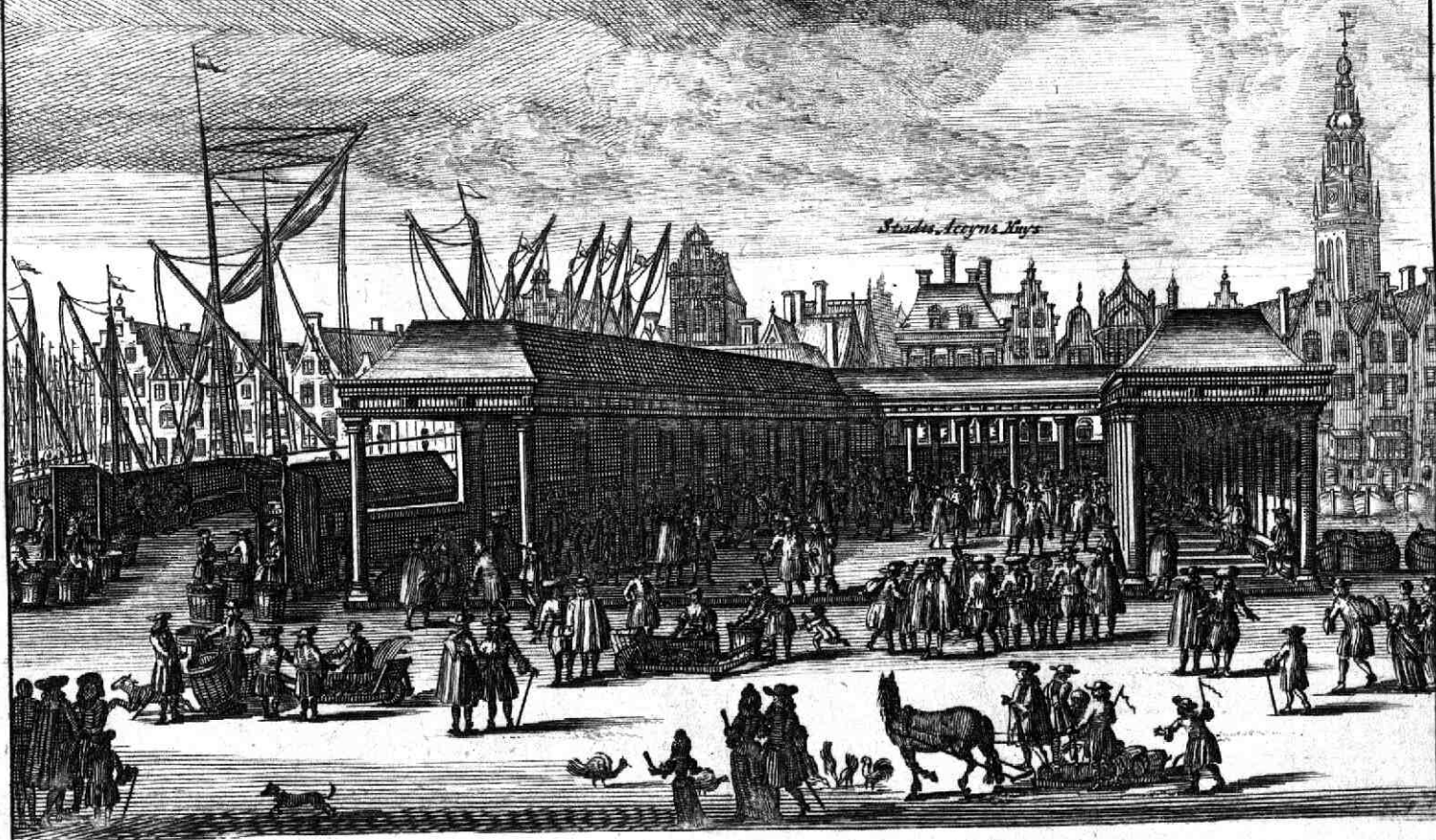
(c) Refol. Vroedsch. N. 11. 4 May 1616. f. 172.

(d) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(e) Handv. bl. 800 enz. 1106 enz.

COOREN-BUERS

Stads-Aegne Ryys

in geval iemand een' Vader, Zoon, Schoon-KOOREN-
 zoon, Weduwe, of Compagnon nalaat, die, BEURS.
 binnen 't jaar, toont den Graanenhandel te
 willen aanhouden, moet de kas of bank des
 overleedenen, op deszelfs naam, worden
 overgetekend, zonder dat 'er den Opzien-
 der meer dan drie guldens voor behoefte be-
 taald te worden: alles volgens eene Keure
 van den agttienden October des jaars 1719
 (f). De Opziender geniet ook het voor-
 deel van het monftergraan, welk, onder 't
 bezigtigen, op de Koorenmarkt, gestrooid
 wordt.

Toen, in 't midden der voorgaande eeu-
 we, het nieuwe Waals-Eiland uit het Y aan-
 gehoogd was, werdt, by de Vroedschap,
 in overweeging genomen, om de Kooren-
 ligters voor dit Eiland te plaatfen, en de
 Koorenbeurs te verleggen op het Plein voor
 den Kampersteiger (g); doch men kwam
 tot geen besluit, en de Koorenbeurs is ge-
 bleeven, daar zy te vooren was. De Koo-
 renhandelaars komen aldaar, dagelyks, des
 morgens en des avonds, byeen; doch by-
 zonderlyk op de drie weekelyksche markt-
 dagen, Maandag, Woensdag en Vrydag,
 wanneer ook een groot getal van Buitenlui-
 den ter Koorenmarkt verfchynt.

(f) Handv. bl. 11c6.

(g) Refol. Vroedsch. N. 21. 3 Maart 1655. f. 242.

KOOREN-
MEETERS-
HUIS.

IV.

KOORENMEETERS-HUIS.

Kooren-
meeters-
Huis.

Tot het meeten, draagen en verschieten der Graanen zyn, van ouds, arbeiders en arbeidsters gesteld geweest, die zig, ten dienste der Koopluiden, plagten byeen te houden in een huisje (*b*), welk, in de zestiende eeuw, op de oude brug stondt. Doch in 't jaar 1558, werdt, by de Vroedschap, beslooten, het zelve op de nieuwe zyds Kolk te verplaatsen (*i*). 't Werdt hier zo sierlyk gebouwd, dat het, in zekere overrompeling der Stad, in 't jaar 1577, door het Staatsch Krygsvolk, voor 't Stadhuis werdt aangezien (*k*). In 't jaar 1620, werdt het, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, herimmerd (*l*). Op den zevenden July, werdt de eerste paal geheid, en op den dertienden, de eerste steen gelegd. 't Is een langwerpig vierkant gebouw, met een steenen opgang aan elke zyde. 't Stads wapen pronkt in den gevel. 't Bestaat, voornaamlyk, uit een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblyf houden, waar boven de Koorenmeeters-Gilde-Kamer is. Onder het zelve, is eene ruime overwelfde Kelder, die ten verblyf der arbeidsters geschikt is. Tegen 't gebouw, ten oosten, staat eene pomp, die ten

(*b*) Keurb. D. f. 135 verso.

(*i*) Resol. Vroedsch. N. 1. 12 April 1558.

(*k*) Zie II. Deel, IX. Boek, bl. 410.

(*l*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

ten gemeenen gebruik der buurte verstrekt. ^{STADS-}
 Het wordt, sedert het jaar 1681, even als de ^{EXCYN-}
 andere Gildenhuizen, door de Gilden, die al- ^{HUIS.}
 daar vergaderen, onderhouden worden (m),
 door het Koorenmeeters Gilde, onderhouden.

V.

STADS-EXCYN-S-HUIS.

An 't oosteinde der oude brugge, op ^{Stads-}
 den hoek der Oude-brugs-steeg, ^{Excyns-}
 stondt, al van ouds, het STADS-EXCYN-S- ^{buis.}
 HUIS, welk, in de jaaren 1637 en 1638,
 vergroot, en in de tegenwoordige gedaante
 herbouwd werdt. Het pronkt met twee
 gevels, versierd met breede hardsteen en ko-
 lommen, en met twee Stads wapens in 't
 noorden. In den Westergevel, staat het jaar-
 tal C I O I O C X X X V I I I. Van binnen, heeft het
 gebouw verscheiden' vertrekken, geschikt
 zo tot den ontvangst van eenigen der Stads-
 Excynzen, met naame die der Graanen, Bie-
 ren, Wynen, Turf en Koolen, als tot de
 byeenkomsten der Commissarissen van den
 Stads-Excyns. De Bier- en Wynwerkers der ^{Bierdraa-}
 oude zyde, gemeenlyk *Bierdraagers* genaamd, ^{gers-}
 hebben, voor 't Excyns-huis, noordwaards ^{Huisjes.}
 tegen de oude brugge, een langwerpig vier-
 kant houten huisje, op paalen in het Dam-
 rak staande, alwaar zy zig, by dage, ont-
 houden. Een diergelyk huisje, ten dienste
 der Bierdraageren aan de nieuwe zyde, plagt,
 nog

(m) Resol. Vroedsch. Lr. N. 14 April 1681, f. 333.

OUDE
WAAG.

nog in de voorgaande eeuw, te staan by de Stads Paardenstal, toen op den Nieuwe-zyds Voorburgwal. Doch het werdt, na 't stigten van 't nieuwe Stadhuis, van daar, op 't Spui, agter 't Begynhof, verplaatst.

VI.

O U D E W A A G .

Oude
Waag.

't **I**s niet geheel zeker, wanneer Amsterdam het regt der Waage, welk, van ouds, aan de Graaflykheid plagt te behoorren, in eigendom, verkreegen hebbe. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (n), gegift, dat Hertog Albrecht van Beijeren het aan de Stad heeft afgestaan, in 't jaar 1389. Zy heeft, ten minsten, al vroeg, gebruik gemaakt van dit regt, en derhalve, reeds in de vyftiende eeuw, eene plaats afgezonderd, alwaar Koopmans-goederen, die by 't gewigt verkogt waren, gewoogen werden. Zulk eene plaats of gebouw werdt, hier en elders, eene *Waag* genaamd. Men vindt van dezelve, reeds in eene Keure van den zesentwintigsten Augustus des jaars 1502, gewag gemaakt (o). En in eene andere van den derden October des jaars 1509, wordt belast, allen *waagbaar* goed in de *waghe* te brengen (p). Deeze oudste Waag stondt, aan of in de Waagsteeg, aan de Plaats of Dam,

(n) II. Deel, II. Boek, bl. 171.

(o) Keurb. B. f. 65 verso.

(p) Keurb. B. f. 118.

Dam, tegen over 't Stadhuis (q). Zy hadt OUDE een steiger, die agter aan 't Damrak uit-WAAG kwam, van welken men gewaagd vindt, in eene Keur van den eenendertigsten October des jaars 1521, beveelende geen *vullens* te brengen op de *Waegh steygher* (r). By de Waag, stondt ook, ten deezen tyde reeds, een *huysge daer die arbeyders in saten*, gelyk, uit eene Keur van den zevenden Februa-ry des jaars 1528, blykt (s). Ook hebben wy, by eene andere gelegenheid, aangetekend, dat de Rederykers eene Kamer boven deeze Waage hadden (t). Doch in 't jaar 1561, werdt, by de Vroedschap, beslooten, eene nieuwe Waag te stigten op de Plaatse of Dam; waartoe, in dat, en in 't volgende jaar, verscheiden' huizen gekogt werden (u). Sommigen hebben aangetekend, dat de eerste steen van 't gebouw, door den Burgemeester *Pieter Kanter*, gelegd was (v). Het werdt, in 't jaar 1566, voltrokken, schoon men 't jaartal 1565 in de gevels gesteld heeft, waarschyndlyk, om dat dezelve, in dat jaar, volbouwd waren. Zo dra de nieuwe Waag gereed was, werdt beslooten, de oude af te breeken (w).

De WAAG, nu de *Oude Waag* genaamd, is een vierkant gebouw van blaauwen Arduin-

(q) Groot-Memor. N. I. f. 284, 297 verso. N. II. f. 11 verso. Resol. Vroedsch. N. 1. 23 April 1550.

(r) Keurb. D. f. 74.

(s) Keurb. D. f. 129.

(t) II. Deel, VI. Boek, bl. 37.

(u) Resol. Vroedsch. N. 1. 10 Dec. 1561. 10 Dec. 1562.

(v) DAPPER bl. 449.

(w) Resol. Vroedsch. N. 2. 28 Dec. 1566. f. 47 verso.

DE WAAG OP DEN DAM.

OUDE
WAAG.

duinsteen, en staat, tegen over 't Stadhuis, op den Dam. Zy is twee verdiepingen hoog tot aan 't dak. De eerste verdieping dient, eigenlyk, tot eene Waage; de tweede tot een Wagthuis voor de Soldaaten, die, hier ter Stede, in bezetting leggen. In het zelve, zyn twee vertrekken, een voor de Opper- en een voor de Onder-Officiers. Boven dezelve, zyn de vertrekken, voor de gemeenen, voorzien met hangzolders, op welken de slaapplaatsen geschikt zyn, en nog hooger, onder 't dak, heeft men twee afgeschooten vertrekken, daar 't geweer geplaatst, en schoon gemaakt wordt. De schoorsteen, balken en bindten der twee eerstgemelde vertrekken zyn, met Stads wapens, trommels, vendels, geweer, en ander snywerk versierd. Men heeft ongeraaden gevonden, eene kelder onder 't gebouw te maaken (x). Het Leijendak der Waage loopt schuin opwaards. Op deszelfs top, staan twee windwyzers, Neptunus en 't Fortuin verbeeldende. Tegen de lyst van 't gebouw van vooren steeken twee fraaije hardsteenen schoorsteenen ten dake uit, en een diergelyke, in 't midden der lyst van den agtergevel. Rondsom het dak, langs de lyst, plagt eene hardsteenen leening of *Balustrade* te loopen, die, reeds in de voorgaande eeuw, weggebroken is. Ter wederzyde van den voorgevel der Waage, die naar 't westen ziet, gaat men, langs eenen dubbelen steenen opgang, op welks plat, twee zittende

(x) Resol. Vroedsch. N. 1. 19 Juny 1563.

de leeuwen, die de wapens van Holland en S. AN.
 van Amsterdam tusschen de klauwen houden, ^{TONIS of}
 gesteld zyn, naar het wagthuis der soldaaten. ^{NIEUWE}
 Onder deezen opgang, is eene der deuren van ^{WAAG,}
 de Waage, even boven welke, tusschen yze-
 ren tralien, een fraaije kleine marmeren
 beeldtenis geplaatst is, vertoonende, zo 't
 schynt, de worsteling van Herkules met
 Entheus. In deeze deur, hangt een paar
 schaalen. Zes paaren diergelyken hangen in
 de zes deuren der agter- en zydgevels; boven
 welke deuren, breede luifels gemaakt zyn,
 onder welken, de waaren, die ter waage
 komen, voor den regen gebergd kunnen
 worden. Midden in de Waage, hangt een
 kleiner paar schaalen, waarop niet dan fyne
 en kostbaare waaren, met koperen gewigt,
 en ponden, halven ponden en vier onsen,
 gewoogen worden. Zy werdt 'er, eerst in
 't jaar 1612, gehangen (y). De zyd- en ag-
 tergevels zyn, in 't midden, versierd met drie
 groote gehouwen wapens der Stad.

VII.

S. ANTONIS- of NIEUWE WAAG.

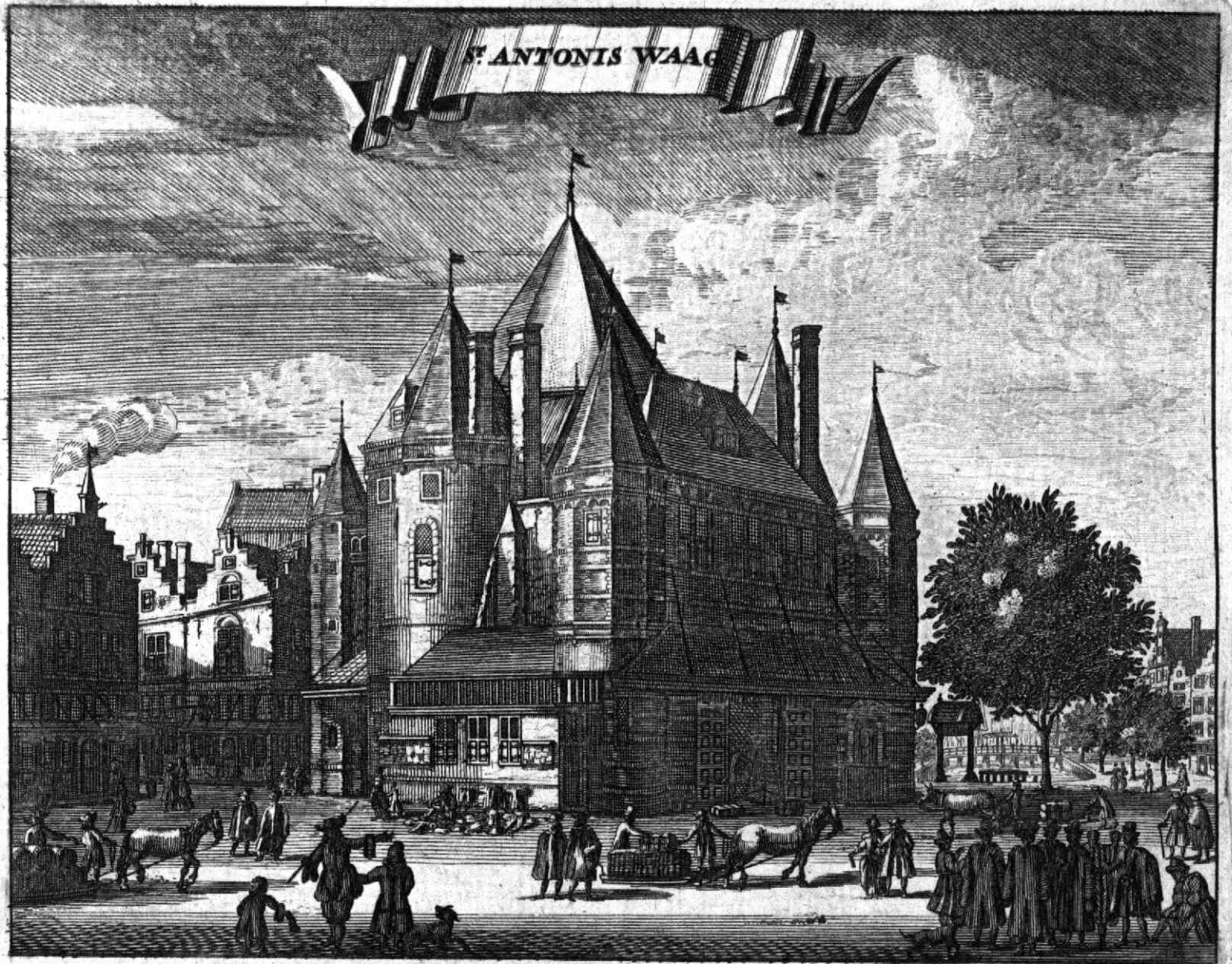
Het toeneemen der Stad in getal van S. Anto-
 nien huizen en inwooners, en de sterke ^{nis- of}
 aanwas des Koophandels, in den aanvang ^{nieuwe}
 der voorgaande eeuw, maakte het opreg- ^{Waag.}
 ten eener tweede Waage noodzaakelyk.
 Men besloot, in de Lente des jaars 1617,
 de

(y) Handv. bl. 1077.

S. ANTONIS- of NIEUWE WAAG. de oude S. Antonis poort, die, sedert eenige jaaren, binnen de Stad getrokken was, hiertoe bekwaam te maaken; 't welk, in het volgende jaar, reeds geschied was (2). 't Gebouw, welk op de S. Antonis- of nieuwe Markt staat, behieldt genoegzaam dezelfde gedaante, waarin het, volgens een oud opschrift, in den muur te leezen, in den jaare 1488, gestigt was. Het heeft rondsom verscheiden spitsopgaande toorentjes. En in 't jaar 1690, is 'er, in 't midden, een dikker spitse korte tooren op gezet. Beneden zyn vier dubbele deuren, tegen over elkanderen, in ieder van welken, met een paar schaa- len, gewoogen wordt. Binnen in de Waage, hangt eene fyne schaal. Van boven en beneden dient dit gebouw ook tot verscheiden andere einden. Men heeft 'er een Wagthuis voor de Schutterye, en onder den middelsten tooren, is eene fraaije Ontleedplaats gebouwd, alwaar de Professoren der Ontleedkunde openbaare Lessen geeven. Voorts, zyn, in het gebouw der Waage, de Gildekamers van de Chirurgyns-, Schilders-, Smids-, Metfelaars- en Schoenlappers - Gilden. Op de S. Antonis-Waage, worden, gelyk in de Waagen op den Dam en Botermarkt, allerlei goederen, die by 't gewigt verkogt worden, gewoogen; maar in 't byzonder, ook geschut en ankers. Om deeze laatsten te beproeven is, digt by deeze Waage, naar de Geldersche Kaai toe, eene *Proefplaats* ge-

Proef-
plaats der
Scheeps-
ankers.

(2) Resol. Vroedsch. N. 12, 4 April 1617. f. 10 verso,
10 Octob. 1618. f. 64 verso.

'T HUIS VAN DE HEER BURGERMEESTER TRIP; EN S^T. ANTHONIS WAAG.

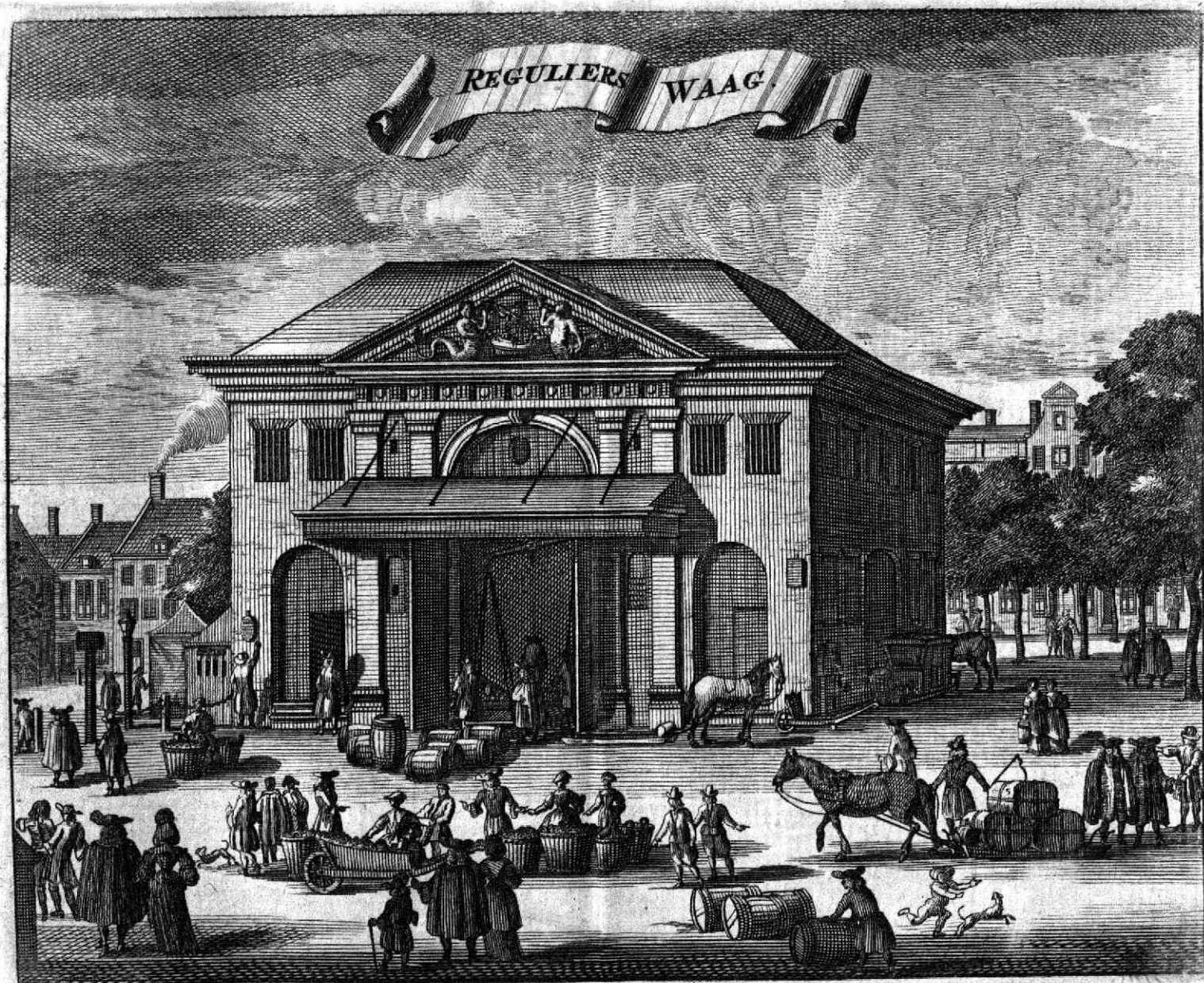
gemaakt, zynde een hoogen paal, waar by ^{REGU-}de ankers worden opgetrokken, waarna men- ^{LIERS-}ze, met het midden der schagt, vallen laat ^{WAAG.} op een zwaar stuk yzers; welk op een blok in den grond vastgemaakt is. En zo zy deeze proef, onbeschadigd, doorstaan, wordenze, door eenen daartoe gestelden *Proefmeester*, voor goed, gemerkt.

VIII.

REGULIERS-WAAG.

De laatste Vergrooting der Stad heeft ^{Regu-}gelegenheid gegeven, tot het aan- ^{liers-}leggen eener derde Waage, waartoe de ^{Waag.}nieuwe Reguliers-Poort, die, eerst in 't jaar 1655, gebouwd was, in 't jaar 1668, geschikt werd. By deeze Waage, werd een groot Plein gelaaten, welk tot eene Botermarkt wordt gebruikt. De ^{REGU-}LIERS-WAAG is een fraai vierkant gebouw, met eenen sierlyken voorgevel, in welks Frontespies, het Koggeschip uit het zegel der Stad, in 't midden van twee Tritons, uitgehouwen is. In de Frontespies van den agtergevel, staat het Stads wapen, door twee leeuwen vastgehouden. In deeze Waage, wordt, met drie paar schaaen, behalven eene fyne schaal, gewoogen. Een ruim bovenvertrek van 't gebouw is tot een Wagthuis voor de Schutterye geschikt.

Tot het bearbeiten der Koopwaaren, die ^{Waag-}ter Waage gebragt worden, zyn, reeds in ^{draagers.}de

REGU-
LIERS-
WAAG.

Wee-
gers.

de voorgaande eeuw, door Burgemeesteren, een genoegzaam aantal van luiden aangesteld, hier *Waagdraagers* genaamd, die, met elkanderen, een Gilde uitmaaken, van welk wy, in de Beschryving der Gilden, nader handelen zullen. De *Waagdraagers* zyn gehouden, by 't weegen, de honderd ponden en de vyftig ponden op de schaal te zetten. Doch 't afweegen geschiedt door de *Weegers*, eertyds *Waagknegts* genaamd (a), die twaalf in getal zyn, en in ééne beurs werken. Zy genieten van elke wik, die zy afweegen, een halven stuiver; en zo zy een' Prik of Schaal buiten de Waage bedienen, drie guldens daarboven. Zo zy, tuschen twaalf en half twee uren, wanneer de Waagen geflooten worden, den Koopman met afweegen ten dienste staan, genieten zy twaalf stuivers, of, zo zy meer dan twaalf wikken doen, een stuiver van elke wik. In 't weegen, moeten zy de hand niet aan de schaal houden. Op een wik van eenhonderd tot zeshonderd pond, mogen zy twee; en op een wik boven de zeshonderd pond, vier pond uitflag geeven (b).

(a) Groot-Memor. N. IV. f. 150 verso.

(b) Handv. bl. 1077, 1078.

IX.

LOM-
BERD.

L O M B E R D

of

BANK van LEENING.

In de dertiende eeuw, hadden zig eenige Oor-
 Koopluiden, uit Italie, naar Frankryk, sprong
 Engeland, en ook naar de Nederlanden be- der Lom-
 geven, onder dekfel van aldaar Koophandel berden,
 te dryven; doch meest met oogmerk, om Lande.
 aan behoefligen geld te leenen, of, op on-
 roerende, en voornaamlyk op roerende goe-
 deren, penningen te fchieten, tot eenen
 hoogen Intrest (c). Zy draagen, in schrif-
 ten van dien tyd, den naam van *Cawarsini*
 of *Coarsini*, die de geslagtnaam van de eer-
 sten of voornaamsten fchynt geweest te zyn.
 In 't jaar 1260, werden zy, om hun over-
 daadig woekeren, uit Brabant verdreeven
 (d). Ook, eerlang, uit Frankryk. Doch 't
 leedt niet veele jaaren, of zy kwamen we-
 derom. En men hadt hen, in de Nederlan-
 den, byzonderlyk in Holland, zo noodig,
 dat zy, zo lang zy 't niet al te grof maakten
 met woekeren, in verscheiden Steden, ont-
 vangen en gedoogd werden. In de veertien-
 de en vyftiende eeuwen, werden zy, ge-
 meen-

(c) MATTH. PARIS *ad annum* 1229. p. m. 249.

(d) MIRÆI Op. Dipl. Tom. I. p. 207.

LOM-
BERD.

En te
Amster-
dam.

meenlyk, *Lomberden* of *Lombaarden* genaamd (3), om dat de meesten of eersten uit Lombardye herwaards gekomen waren. Te Schiedam, bewoondenze, in 't jaar 1327, een steenen huis (e), 't welk, ten deezen tyde, en daar ter Stede, iet ongemeens was. Uit eene Handvest van Delft van den jaare 1342, blykt, dat zy, in die Stad, toen, reeds eenigen tyd, hun verblyf gehad hadden, in een huis, welk de *Camerette*, of ook wel *der Lomberden huis* genaamd werdt (f). Te Oudewater, onthielden zig twee *Lombairden*, in den aanvang der vyftiende eeuw: gelyk klaarlyk blykt, uit eenen brief van den eersten April des jaars 1412 [1413] (g). En 't is zeer te vermoeden, dat zy, ten deezen tyde, ook reeds in Amsterdam, geweest zullen zyn, schoon my niet bekend is, dat 'er, in oude schriften of stukken, eenig gewag van gevonden wordt, voor 't jaar 1477. In eene Keure van den zesden January des gemelden jaars, werdt bevolen, dat elk zyne panden, voor vastenavond, uit de Lombard moest lossen, zonder *dair off enych woker te betalen*. Ook werdt toen belast, voortaan,

(e) WILHELM. PROCURAT. ad annum 1327. in MATTHEI Anal. Tom. II. p. 663.

(f) Zie BLEYSWYCK Delft, bl. 606.

(g) Zie MIERIS Charterb. IV. Deel, bl. 230.

(3) Lombardi quoque illic [Sciedamo] propter lucra commorantes, domo — propria — lapidea. WILHELM. PROCURAT. ad annum 1327. p. 663. *Jacob van der Graft — is een Lombert, ende plecht een banc te houden tot Xselfsteyn. Chron. van 1481 tot 1483. in MATTHEI Anal. Tom. I. p. 439.*

taan, geene panden meer in de Lomberd te brengen, of te ontvangen (b). Uit welke Keure, blykt, dat de naam van *Lomberd*, die eerst aan de Perfoonen gegeven werdt, alreeds tot de Plaats, daar zy zig onthielden, of geld op pand gaven, was overgebracht. Ook ziet men 'er uit, dat de Lomberdhouders het, ten dien tyde, zo grof maakten met woekeren, dat men verboodt, hun *eenigen woeker* te betaalen van de panden, die zy beleënd hadden. Het verbod van panden in de Lomberd te brengen, welk hierby kwam, hieldt, nogtans, niet lang stand. Men scheen de Lomberd niet te kunnen missen, en 't ontbrak niet aan Lomberdhouders, hoe zeer ook 't woekeren, in de Kerkelyke wetten, verbooden was. De Vroedschap deezer Stad verstondt egter, in 't jaar 1547, dat zy zo veel nadeels aan 't gemeen deden, dat men besloot, zyn best te doen, omze ten Lande uit te helpen jaagen (i). Doch dit besluit hadt geen gevolg. In den aanvang der Spaansche beroerten, waren zy nog zo zeer in de gemeene veragting, dat, by eene Synode der Gereformeerde Kerken, te Dordrecht, in 't jaar 1574, gehouden, beslooten werdt, hen niet tot de gemeenschap der geloovigen aan 's Heeren Tafel toe te laten (k). Doch na de verandering hier ter Stede, in 't jaar 1578, prees Willem, Prins van Oranje, der Stad *François Mas-*

zia

(b) Keurb. A. f. 87.

(i) Resol. Vroedsch. N. 1. 18 July 1547.

(k) Kerkel. Handboekje, bl. 134.

LOM-
BERD.
De Lom-
berd
wordt
hier door
byzonde-
re per-
soonen
gehou-
den.

Zy wordt
door de
de Stad
aanvaard.

zia aan, tot het houden eener *Tafel van Leeninge* (l). Na hem, vind ik, dat *Jehan Laignier* (m), en *Sion Luz* Oetroi, voor eenige jaaren, gehad hebben om, hier ter Stede, alleen *Tafel van Leeninge* te houden. De laatste trok, in 't jaar 1611, wel drie en dertig en een half ten honderd's jaars Intrest van de panden, die hy beleende (n). Doch toen zyn Oetroi, in 't jaar 1614, stondt ten einde te loopen, werdt, by de Vroedschap, verstaan, dat het belang der Stede vorderde, dat de *Tafel van Leeninge*, voor Stads rekening, werdt waargenomen. Luz, die wel gezien was ten Hove, bewoog de *Prinsesse Paltsgraavinne*, die met een' *Zusters Zoon* van den *Prinse Maurits* gehuwd was, en den *Stadhouder* zelven, om by de *Regeering van Amsterdam* te verwerven, dat hem vernieuwing van zyn Oetroi, voor nog twintig jaaren, verleend werdt. Men kwam met hem te worde, en vorderde, dat hy de Intresten der panden onder de honderd guldens een derde verminderde. Doch hy hadt hier geene ooren naar. De Vroedschap besloot toen de *Leentafel* aan de Stad te houden, en stelde, reeds op den tweentwintigsten April des jaars 1614, twee *Commissarissen* aan, om het voornaam opzigt op dezelve te hebben, te weeten, *Frans Hendriksz Oetgens*, Oud-Burgemeester, en *Jonas Witsz*. Raad en Oud-Schepen, die

Com-

(l) Resol. Vroedsch. N. 4. 7 Nov. 1578.
(m) *Vit de Stukken ter Thesaurie, oude Laade S. Lr. K.*
(n) Resol. Vroedsch. N. 11. 24 Jan. 1611. f. 9.

Commissarissen van de Bank van Leeninge ge- LOM-
naamd werden (o). BERD.

De Lomberd of Tafel van Leeninge was voorheen gehouden aan de byzondere hui-zen der *geoctrojeerde* Lomberdhouders. Doch nu werdt 'er, van Stads wege, toe geschikt het Turfhuis der Huiszitten aan de oude zyde; welk, in den jaare 1548, op eene open plaats van 't Maria-Magdalenen-Klooster in de Nes, gestigt, en, in 't jaar 1567, tot eene der Predikplaatsen voor de Gereformeerden hier ter Stede geschikt geweest was (p). Het werdt, in 't jaar 1616, tot eene Bank van Leeninge bekwaam gemaakt (q), en is, na de jongste uitlegginge der Stad, met een geheel nieuw gebouw vergroot (r); en in laatter tyd, by meer dan eene gelegenheid, van binnen en van buiten, veel vertimmerd. Doch wegens huur van 't gewezen Huiszitten-Turfhuis wordt nog, jaarlyks, tweeduizend guldens, aan 't Oude-zyds-Huiszittenhuis, betaald.

De LOMBERD, of het HUIS of de Plaats en
BANK VAN LEENINGE bestaat uit drie gedaante
grootte gebouwen, die zig, van den Oude- der Lom-
zyds-Voorburgwal, langs de Lomberdsteeg, berd.
tot in de Nes uitstrekken. Het zuidelykste en nieuwste van deeze drie gebouwen dient, onder anderen, tot eene wooning voor den
Con-

(o) Resol. Vroedsch. N. 11. 17 Jan. 7 July 1612. 31 Dec. 1613. 8 Jan. 22 Apr. 1614. f. 44, 64 verso, 99, 101 verso, 113 verso.

(p) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 214.

(q) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(r) Resol. Vroedsch. Lr. D. 5 Sept. 1663. 12 Jan. 1664. f. 31 verso. 92.

LOM-
BERD.

Concharge van de Bank van Leeninge; en heeft twee ingangen, een' op den Voorburgwal, en een' in de Nes. Boven den eersten, die de aanzienlykste is, zyn, in 't jaar 1740, de volgende agt regels van den Heere BALTHASAR HUYDECOPER, Oud-Schepen deezer Stad, op eenen witten steen, geschreeven:

Hebt gy noch geld, noch goed? gaa deeze deur voorby.

Hebt gy het laatste, en mist gy 't eerste? kom by my:

Geef pand, ik geef u geld. waarom zoude ik u borgen?

Of is het niet genoeg, dat gy van 't myne teert?

Maar eischtge uw pand te rug; zo dientge in tijds te zorgen,

Dat my mijn hoofdsom, met de renten, wederkeert.

Zo help ik u en my; en toon, aan de onderzoekers

Van mijn geheimen, 't graf des eervergeeten woekers.

Het noordelykste der drie gebouwen heeft, insgelyks, twee ingangen, een' op den Voorburgwal en een' in de Lomberdssteeg. Boven den laatsten, ziet men 't brengen van panden in de Lomberd, in steen, uitgehouwen: waarboven deeze woorden, al van ouds, gelezen werden:

*Tot behulp der noodt druftigen is hier gestelt
De Banck van Leninghe voor een cleyn gelt.*

En

I. BOEK. WERELDLYKE GEBOUWEN. 117

En in den voorgevel van het zelfde gebouw LOM-
in de Nes, leeft men: *Anno CIO DCCXIV*, BERD.
den 29 April, geschieden hier de eerste belee-
ninghe.

Onder de drie gebouwen, zyn vyf Pak-
huizen, en twee zeer groote Kelders. De
Kelders en vier der Pakhuizen worden ver-
huurd. Het vyfde dient tot berging van
goederen uit *insolvente* Boedels, die ook,
voor het zelve, verkogt worden.

Van binnen, heeft de Bank van Leening Vertrek-
verscheiden' groote vertrekken, geschikt ken.
tot gebruik van de Heeren Commissarissen
en derzelver bedienden. Onder dezelve,
munt uit de Kamer, daar de Heeren Com-
missarissen vergaderen. Voor den schoor-
steen, zyn deeze verzen van SENECA, in
't jaar 1740, gesteld, door beschikking van
den Heere GERARD VAN PAPENBROEK,
Oud-Schepen deezer Stad, en toen Commis-
saris der Bank van Leeninge:

QUI. STATUIT. ALIQUID. PARTE. INAUDITA.
ALTERA.

AEQUUM. LICET. STATUERIT. HAUD. AE-
QUUS. FUERIT.

Men leeft 'er deeze vertaaling onder van
den bovengemelden Heere HUYDECOPER:

Hoort gy, die klaagt: niet die verweert;
Al spreekt gy recht, gy doet verkeert.

In de Kamer der Commissarissen, is eene kas,
waarin de panden, waarop honderd guldens

LOM-
BERD.

en daarboven beleend is, bewaard worden. En nevens dezelve is een ander vertrek, ook geschikt tot bewaaringe van groote panden, op welke egter minder dan honderd guldens verstrekt is. In nog een ander vertrek, worden de panden van gemaakt Koper en Tin bewaard. Voorts, zyn 'er vier verdiepingen boven elkanderen, allen verdeeld in byzondere vertrekken met hekken afgeslooten: alwaar de panden van Wollen en Linnen, gemaakt en ongemaakt, op rekken, naar de somme, die 'er op geschooten is, onderscheiden, geplaatst zyn. De panden leggen, in deeze vertrekken, op hunne maand en dag, in orde, om te ligter te kunnen gevonden worden. Aan ieder derzelven, is een dubbeld van de de Leencedul vastgemaakt, welk, zo wel als Leencedul, eenige onbekende merktekens vervat, tot voorkoming van bedrog. Het opzigt over de vertrekken der panden onder de honderd guldens, of om beter te zeggen, van tien stuivers tot zes en negentig guldens, is toevertrouwd aan negen *Pandbewaarders* of *Zoekers*; die, wanneer hun de Leencedul, door eenen der *Loffers*, getoond wordt, gehouden zyn, het beleende pand, terstond, te leveren. Zeven hunner zyn over de vertrekken tot Wollen- en Linnen-panden, en twee, over de vertrekken, tot Zilver, Koper en Tin geschikt, aangesteld. De *Zoekers* zyn verplicht, hunne kamers schoon te houden, en, van tyd tot tyd, door het openzetten der vensteren, te verluchtigen. Ook moeten zy de panden, die, door hunne onagtzaamheid, vermist worden, vergoeden.

De

De Bank van Leening is in eene *groote* en *kleine Bank* verdeeld, die ieder afzonderlyk bestierd worden. In de eerste, geschieden alleenlyk beleeningen, boven de honderd guldens: in de laatste, van tien stuivers tot zes en negentig guldens. Van panden, waar op minder dan honderd guldens beleend is, wordt een penning van ieder gulden, ter weeke, Intrest betaald. En deezen worden *kleine Panden* genaamd. Van de *middelbaare Panden*, waarop van honderd tot vierhonderd vyfenzeventig guldens beleend is, plagt zestien stuivers van ieder honderd guldens, ter loopende maand, dat is, negen en drie vyfde ten honderd in 't jaar; en van de *groote Panden*, waarop vyfhonderd guldens en daarboven beleend wordt, een gulden van de honderd, in anderhalve loopende maand, dat is, agt, en naderhand negen ten honderd, in 't jaar, betaald te worden (s). Doch deeze Intrest is, volgens eene Resolutie der Vroedschap van den 28 January des jaars 1656, ten opzigte der middelbaare Panden, op zeven en een vyfde, en ten opzigte der grooten, op zes ten honderd verminderd (t). De Bank beleent niet alleen huisraad, klederen, goud, zilver, juweelen enz.; maar is ook bevoegd tot het beleenen van allerhande Koopmanschappen, buiten 't Huis van Leeninge, in der Koopluiden-Pakhuizen, leggende; doch zy is, op deeze Koopmanschappen, voor andere schuldeischers van den

(s) Handv. bl. 679, 680.

(t) Handv. bl. 681.

LOM-
BERD.

Beleener, niet *gepræfereerd*, dan wanneer Commissariffen dezelve hebben doen verbruggen, en in hunne eigene bewaaringe overbrengen (*u*). Nogtans, geschieden zulke beleeningen, die tot laager Intrest van byzondere perfoonen te bekomen zyn, sedert veele jaaren, niet meer door de Bank van Leeninge. De Stad staat borg voor de herlevering van alle de Panden, die in den Huize van Leeninge gebragt zyn, op de vertoonning der *Leencedulen*, of zogenaamde *Lomberdbriefjes*, en voldoeninge van hoofdsom en Intrest, tot de week of maand, waarin de panden vervallen zyn, ingeslooten. By ongeluk van brand, of diergelyken buitengewoonen ramp, plagt de eigenaar zyn pand te verliezen, en de Stad de penningen, daarop geschooten. Doch alzo, al vroeg, naauwkeurige zorg gedraagen is voor het bewaaken der Bank van Leeninge, van buiten en van binnen, is, sedert, verstaan, dat zulke rampen, door de eigenaars der panden van honderd guldens en daarboven, alleen zouden gedraagen worden, blyvende dezelve verplicht, tot voldoening der penningen, door 't Huis, op hunne panden verstrekt; terwyl de Stad zou instaan, voor de schade, die, door onagtzaamheid, verzuim, ontrouw, en diergelyke, aan de panden komen mogt. De Panden, een jaar en zes weeken gestaan hebbende, zonder dat dezelve geloft, of, door betaalinge der verscheenen Intrest, voor langer tyd, in de Bank van Leeninge gelaaten

WOR-

(*u*) Handy, bl. 681.

worden, kunnen, na verloop van nog zes ^{LOM.}wee-
 ken, door Commissarissen, in 't open-^{BERD.}baar, of anderszins, verkogt worden, ten
 behoeve van den eigenaar; die 't gene 'er
 meer van komt, dan 'er op verstrekt is,
 met de Intrest en kosten, binnen een jaar
 moet komen ontvangen, of het vervalt aan
 de Armen. De koopers, die iet, in 't Huis
 van Leeninge, openlyk, op de Tafel, of
 ook by monde en in 't byzonder, om gereed
 geld, gekogt hebben, zyn verpligt, zulks
 terstond, immers ten langste na zes weken,
 te betaalen, onder bedreiging van *parate*
Executie. De goederen, door de koopers
 niet ontvangen wordende, worden, in eene
 volgende verkooping, ter hunner schade,
 wederom verkogt, zonder dat zy egter eenig
 voordeel genieten van 't gene 'er meer van
 komen mogt. Zo van de verkogte panden
 minder komen mogt, dan 'er op beleend is,
 moeten de eigenaars het kort voldoen (v).
 Wollen-stoffen of andere waaren, die der
 bedervinge onderworpen zyn, worden, in
 gevolge eener Keure van den dertienden
 September des jaars 1686, niet langer dan
 voor een jaar en zes weken beleend (w).
 In geval de Leencedulen vermist of verloo-
 ren zyn, kunnen de panden, onder behoor-
 lyken borgtogt, worden gelost (x). Ten
 voordeele van de Bank van Leeninge, is,
 by meer dan eene Keure, belast, dat nie-
 mant,

(v) Handv. bl. 680, 681.

(w) Handv. bl. 682.

(x) Handv. bl. 681.

LOM-
BERD.

mant, buiten de Bank, eenige roerende of losse goederen mag beleenen tot hooger Intrest dan vier ten honderd (y).

Capitaal
der Bank
van Leeninge.

De penningen, die tot het houden der Bank van Leeninge vereischt worden, werden, by de eerste opregtinge derzelve, op last van de Vroedschap, door Commissarissen, op Intrest genomen. De Thesaurie en de Weeskamer der Stad hebben ook, somtyds, merkelyke sommen aan de Bank van Leeninge verstrekt. Doch alle de geleende penningen zyn, al federt meer dan tagtig jaaren, afgelegd, en de Bank van Leeninge kan gaande gehouden worden uit haar eigen Capitaal, welk meer dan een millioen guldens beloopt.

COMMIS-
SARISSEN.

De opperbestiering der Bank van Leeninge staat, sedert veele jaaren, aan vyf COMMISSARISSEN, die, jaarlyks, na de verandering der Wethouderschap in 't begin van February, door Burgemeesteren, gekooren, of, gelyk gemeenlyk gebeurt, in hunnen dienst gelaaten worden. Zy vergaderen, des voordemiddags, van negen tot elf uren, en houden zelve aantekening van de groote panden, die ook in hunne onmiddelyke bewaaring blyven.

Concher-
ge.

De *Concherge* of *eerste Suppoost* der Bank van Leeninge is Opperboekhouder; heeft zyne wooning in de Bank, en vertoont de persoonē der Commissarissen, in derzelve afwezendheid. Voorts, hebben Commissarissen, tot het bestier der groote Bank, onder

(y) Handv. bl. 681, 682.

der zig een' *Cassier der groote Panden*, die, LOM-
 by 't aanvaarden zyner bedieninge, voor tien BERD.
 duizend guldens, borg stellen moet. Hy Cassiers
 doet, alle maanden, rekening van uitgaave der groo-
 en ontvangst aan Commissarissen. Tot de te en
 kleine Bank, behoort een *Cassier der kleine Panden*, Panden.
Panden, zynde de derde Suppooft in rang:
 voorts, zes *Beleeners*, die alle kleine panden, Belee-
 geen goud noch zilver zynde, waardeeren. ners.
 Volgens deeze waardeering, schiet de Cas-
 sier 'er geld op, en de *Boekhouder* en *Con-* Boekhou-
trarolleur houden 'er aantekening van. Tot ders en
 het waardeeren van goud, zilver en juwee- Contra-
 len, is een byzondere *Waardyn* aangesteld. rolleurs.
 En deeze zyn de Bedienden van de Beleen- Waar-
 kamer. Tot de *Loffers-kamer*, behooren dyn der
 vier *Loffers*, een *Intrest-rekenaar*, wien een Juwee-
Adjunct toegevoegd is, een *Contrarolleur*, en len.
 een *Boekhouder*. Tot deeze *Loffers*, ver- Loffers.
 voegt elk zig, die eenig pand uit de kleine Intrestre-
 Bank begeert te lossen. Die eenig pand be- kenaar.
 leenen wil, is niet gehouden, in persoon, Adjunct.
 in de Bank te verschynen. Commissarissen
 hebben zes en vyftig *Inbrengers* of *Inbreng-* Inbren-
sters aangesteld, die, door de gantsche Stad, gers en
 verspreid zyn, en als Makelaars in beleenin- Inbren-
 ge kunnen worden aangemerkt. Aan dee- sters.
 zen, kan men zyn pand leveren. Zy schie-
 ten 'er de begeerde somme op, die hun,
 wanneer zy de panden in de Bank brengen,
 't welk, dagelyks, tot dertig panden toe,
 geschieden moet; en wanneer de *Waardyn*
 of *Beleeners* oordeelen, dat zy 'er niet te
 veel op verstrekt hebben, door de *Cassiers*,
 te rug gegeven wordt. De *Inbrengers* en
 In-

VLEESCH- Inbrengsters, die de beleende panden ook
HALLEN. lossen, en welken een bepaald loon, voor
hunne moeite, toegelegd is, hebben gemeenlyk een bordje uithangen, waarop te leezen staat: **HIER GAAT MEN IN DE BANK VAN LEENINGE.**

Waakers. Tot bewaaringe der Bank van Leeninge by nacht, zyn twaalf Waakers aangesteld, over welke de Concharge Kapitein is. Zy houden hun verblyf in een Wagthuis onder de Lomberdsbrug. Doch ten wedereinde van de Lomberdssteeg, in de Nes en op den Voorburgwal, zyn twee schilderhuisjes gezet, in welken, twee waakers schildwagt houden. Zy doen ook, 's nagts, de ronde langs de Lomberd, tot verhoeding van diefstal, en andere ongelukken.

X.

VLEESCH-HALLEN.

Oudste
Vleesch-
hallen
hier ter
Stede.

De oudste **VLEESCHHAL**, in eene Akte van den negenden Juny des jaars 1525, het *Vleyschhuys* genaamd, heeft gestaan in de Waagsteeg, tegen over het oude Stadhuis (z): en de steeg, die, van den Oude-zyds-Voorburgwal, regt op deeze Halle aanliep, heeft, zo 't schynt, naar deeze Hal, den naam van *Halsteeg* gekreegen, dien zy, nog heden, draagt. Naast deeze Hal, stondt een huis, het *Hoefyzer* genaamd, gelyk, uit eene Akte van den elf-

(z) Groot-Memor. N. I. f. 234.

elfden December des jaars 1546, blykt (a). VLEESCH-
 In eenen Schepenen-brief van den jaare HALLEN.
 1403, wordt gewaagd van eene *hal in gans-
 oirde*, nu de Nes. En zo deeze eene Vleesch-
 hal geweest is, schynt zy van het gemelde
 Vleeschhuis onderscheiden geweest te zyn,
 en kan, zo wel als dat, den naam aan de
 Halsteeg gegeven hebben. Doch hoe't hier-
 mede ook zyn moge; met het toeneemen
 der huizen in de Stad, kreeg men, door den
 tyd, eene tweede Vleeschhal noodig. De
 Vroedschap besloot, in 't jaar 1563, daar-
 toe een huis te naaften, staande op de Ap-
 pelmarkt, agter het Stadhuis (b). Doch
 ik twyfel zeer, of dit besluit wel ter uitvoe-
 ringe gebragt, en of 'er ooit eene Vleesch-
 hal, ter deezer plaats, geweest zy. Na de
 verandering der Regeeringe, toen veele
 Godsdienstige Gestigten tot weereldlyk ge-
 bruik geschikt werden, kocht de Stad de S.
 Pieters-Kapelle *in Gansoort*, nu de Nes, van
 de Gasthuismeeesters van S. Pieters-Gasthuis,
 voor twee honderd en vyftig guldens jaar-
 lyksche renten, en den afbrek van twee
 huizen (c). En in Augustus des jaars 1582,
 werdt de Hal, uit de Waagsteeg, in de
 gemelde Kapelle overgebragt (d). Zy kreeg
 den naam van de *nieuwe Halle*, en in 't jaar
 1584, werdt, *in de sleech ouer de oude halle*,
westwert op totten burghwall, eene Vlasch-
 markt geplaatst (e). In 't jaar 1586, besloot
 de

(a) Groot-Memor. N. II. f. 2.

(b) Resol. Vroedsch. N. 1. 14 Dec. 1563.

(c) Resol. Vroedsch. N. 4. 8 May 1582.

(d) Keurb. G. f. 241.

(e) Keurb. G. f. 252.

VLEESCH-
HALLEN.

de Vroedschap nog eene Vleeschhal te stellen, aan de nieuwe zyde, 't zy in de oude Halle, of in de Lieve - Vrouwen - Kapelle, of elders (f). Men plaatste, kort hierna, in de Kapelle van 't S. Geertruids - Klooster, op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de oostzyde, bezuiden de Dirk van Hasseltssteeg. Doch hier was zo weinig neering, dat 'er naauwlyks een half beest ter weeke gesleeten werdt. Men besloot dan, in de Lente des jaars 1587, de Vleeschhal van daar te verplaatsen in de Kapelle van 't S. Margareeten - Klooster in Gansoort of de Nes, pas bezuiden de nieuwlings aangelegde Vleeschhal, in de S. Pieters-Kapelle (g); gelyk geschiedde. De Vleeschhal in de S. Pieters - Kapelle, door den tyd te klein bevonden wordende, is geheellyk vernieuwd en vergroot, en heeft den naam van *grote Vleeschhal* gekreegen. De Hal in de oude S. Margareeten - Kapelle wordt *de kleine Vleeschhal* genoemd. In de voorgaande eeuw en deeze, zyn by deeze twee Vleeschhallen, nog drie anderen in de Stad opge-regt, aan de nieuwe zyde; eene op de Westermarkt; eene op de Heerenmarkt; en eene op de Reguliers- of Botermarkt; zo dat 'er, in alles, vyf Vleeschhallen zyn, zonder de twee Vleeschhallen der Jooden daaronder te begrypen.

Tegen-
woordi-
ge vyf
Vleesch-
hallen.

(f) Resol. Vroedsch. N. 5. 10 May 1586.

(g) Resol. Vroedsch. N. 5. 15 Maart 1587.

VLEESCH-
HALLEN.

GROOTE VLEESCHHAL.

De groote Vleeschhal, eertyds de Kapel-
le van 't S. Pieters - Gasthuis, is een
eenvoudig langwerpig vierkant gebouw met
een schuin dak, en zes ingangen, een' van
vooren, een' van agteren en twee op elke
zyde. Zy staat, langs de Boeren - Rivier-
Vischmarkt ten noorden, in de Nes, en
heeft agtenveertig Vleeschbanken. Voor,
boven de groote Vleeschhal is het Comptoir
der Vinders of Keurmeesters van het Vleesch,
welk zynen opgang aan de noordzyde heeft.
Boven den opgang, staat een verken aan de
leêr, en ander geslâgt vleesch uitgehouwen;
waaronder men leeft, DIE VINDERS KA-
MER 1644. Ook heeft men hier de Kamers
der Boekverkoopers-, Aardenwerksverkoo-
pers-, Hoenderkoopers-, Bontwerkers-, en
Vleeschhouwers-Gilden.

Groote
Vleesch-
hal.

KLEINE VLEESCHHAL.

De kleine Vleeschhal, eertyds, de Ka-
pel van 't S. Margareeten - Klooster, staat ook langs de zelfde Vischmarkt in de
Nes, ten zuiden. 't Gebouw is naauwlyks
half zo lang als dat der groote Vleeschhal;
doch merkelyk hooger. Uit het dak, steekt
een spits Toorentje, zonder uurwyzer. Dee-
ze

Kleine
Vleesch-
hal.

**VLEESCH-
HALLEN.** ze Hal heeft twee ingangen, een' van voor-
ren in de Nes, en een' aan 't einde, op de
noordzyde. In dezelve, zyn twintig Vleesch-
banken. Het Genootschap der Geneesmees-
teren houdt zyne vergaderingen, boven dee-
ze Hal.

Agter de groote Hal, plagt, voorheen,
eene markt van nugter Kalfsvleesch te zyn:
en bezyden de kleine Hal, waren overdekte
banken, daar vogels, en gekookte longen,
lever enz., hier ter Stede *versche* waar ge-
naamd, verkogt werden. Ook is, nog in
't laatst der voorgaande eeuw, eene markt
van nugter Kalfsvleesch, op de Grimmenes-
se-fluis, gekeurd geweest (*b*). Doch deeze
markten zyn, sedert eenige jaaren, allengs-
kens, afgenomen, en, eindelyk, geheel
te niet gelooopen.

3.

W E S T E R - H A L.

*Wester-
hal.*

De derde Vleeschhal is, in 't jaar 1619,
onder het aanzienlyk steenen Wagthuis der Schutterye, staande aan de westzy-
de der Keizersgracht, op de Westermarkt,
aangelegd (*i*). Zy heeft drie ingangen, twee
ten wedereinde, en een in 't midden, on-
der den dubbelen opgang naar het Wagthuis.
In deeze Hal, zyn negentien Vleeschban-
ken.

4. HEE-

(*b*) Handv. bl. 1462.

(*i*) J. LAURENTIUS Amsterdam,

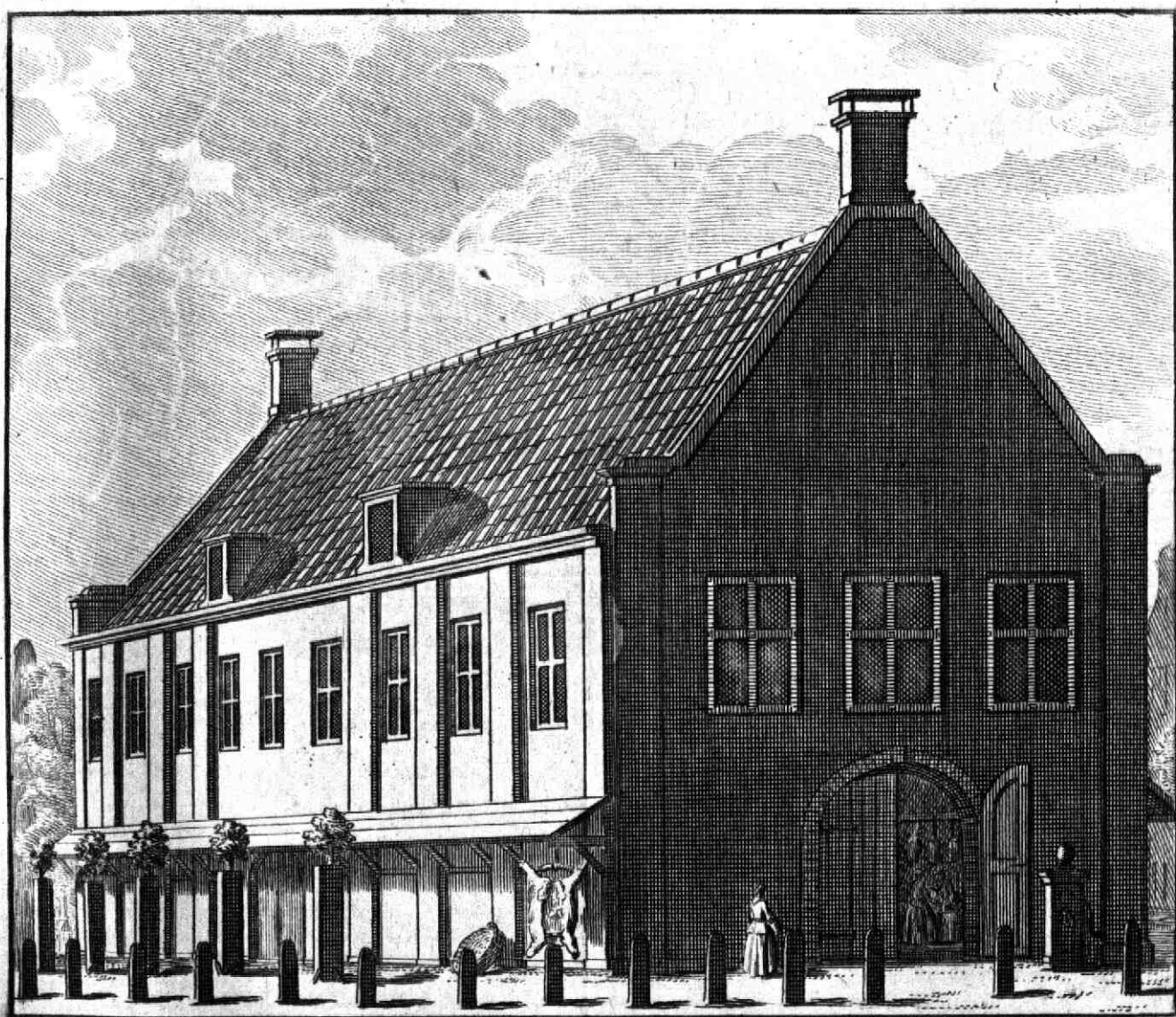
HEERENMARKTS-HAL.

In 't jaar 1617, hadt men een diergelyk *Heeren-
markts-
hal.* Wagthuis en Vleeschhal gebouwd, op de Heeren-markt. Het onderste gedeelte van 't gebouw was ook tot eene Hal geschikt. Doch het werdt, weinige jaaren laater, aan de Westindische Maatschappye afgestaan; en naderhand tot eene herberg, nu het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement genaamd, verhuurd. In den voorgevel van 't gebouw, staan vier Offenkoppen uitgehouwen, ten bewyze, dat het, by den eersten aanleg, tot eene Vleeschhal geschikt geweest is. Doch toen men, in 't jaar 1659, de Stad, voor de laatste reize, hadt begonnen uit te leggen, werdt de vierde Vleeschhal gebouwd, op de Heeren-markt, agter tegen het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement; eerst van hout, en naderhand van steen. 't Is een laag gebouw, met twee ingangen, en agt Vleeschbanken, alleenlyk aan de noordzyde.

NIEUWE of BOTERMARKTS-HAL.

Eindelyk, is, volgens een besluit der *Nieuwe
of Boter-
markts-
hal.* Vroedschap van den jaare 1736 (k), eene vyfde Vleeschhal gebouwd op de Boter-

(k) Resol. Vroedsch. L^{de} LL. 12 Sept. 1736. f. 84.

DE NIEUWE HAL.

VLEESCH-termarkt, die, in 't jaar 1737, voltrokken
HALLEN:werdt. 't Is een steenen gebouw, welk vier
 ingangen, en twintig Vleeschbanken heeft.

Jooden-Behalve deeze vyf Hallen, zyn 'er nog
Vleesch- twee onder de Portugeesche en Hoogduitsche
hallen. Jooden. De eerste staat op de Houtgraft.
 De andere plagt, na het jaar 1672, wanneer
 zy eerst vergund werdt (l), in eene hou-
 ten loots gehouden te worden. Doch in 't
 jaar 1685, werdt den Hoogduitschen Joo-
 den toegestaan, eene Hal en School aan hun-
 ne Synagoge te bouwen (m); gelyk, federt,
 geschied is. De Jooden mogen, buiten dee-
 ze Hallen, geen vleesch verkoopen. Ook
 moeten zy hun leevend vee, in de huizen
 der Vleeschhouweren, die in de Stads Hal-
 len gewoon zyn voor te staan, laten slagten
 of snyden. Zy hebben beëdigde Snyders
 en Keurders, die 't beest alleenlyk moeten
 doodsnyden, en, volgens de Joodsche wet,
 goedkeuren of afkeuren: voorts, het scheel-
 vet zuiveren, na dat het, door de Vleesch-
 houwers, van de darmen afgescheeld is. Al
 wat 'er, wyders, aan 't beest te doen is ge-
 schiedt door de Vleeschhouwers, die de
 zweesrikken, herffens, 't middelrif en hoofd-
 vleesch, met zyn toebehooren, behouden, en
 den Jooden, van den afval, alleenlyk de *Papa-*
de, dat is, den koffem, of kwabbe onder de kin,
 met de tong van 't Rundvee, toeweegen (n).
 De Joodische Hallen, van welken de voor-
 deelen, ten behoeve der armen van elke Na-
 tie,

(l) Handv. bl. 1466.

(m) Groot-Memor. N. VII. f. 126.

(n) Handv. bl. 1466, 1467, 1469.

tie, bekeerd worden, staan onder 't opzigt ^{VLEESCH-} van eenige *Directeurs* of Penningmeesters, ^{HALLEN.} die aan de Parnassim, of Ouderlingen en Penningmeester rekening moeten doen. Geen Jood mag buiten de Hal van zyne Natie geslagt vleesch koopen, uitgenomen tongen, die overal gekogt mogen worden (o).

De Banken in de vier eerstgemelde Hal- Orde op
len plagten, voor deezen, door Burgemees- de Ban-
teren, aan de Vleeschhousers geschonken ken in de
te worden. Alleenlyk, betaalden zy, tot hallen.
in 't jaar 1707, twaalf guldens 's jaars, voor
ieder bank, aan de Thesaurie. Doch toen
werdt deeze *Recognitie* verhoogd, op vier-
endertig guldens, voor ieder bank in de Nes;
zesentwintig guldens, voor ieder bank op de
Westermarkt, en dertig guldens, voor ieder
bank op de Heerenmarkt (p). In de Hal
op de Botermarkt, zyn de banken, altoos,
en in 't eerst aan de meestbiedenden, ver-
huurd geweest, na dat zy eerst, door de
Heeren Thesaurieren, tot het huuren waren
toegelaaten. De Vleeschhousers, die ban-
ken in de vyf Hallen hebben, schuiven, al-
le weeken, eene bank voort, zo dat elk,
op zyne beurt, de gelegenste en ongelegen-
ste plaats bekleedt. In de Kermis alleen,
bekleedt elk zyne plaats twee weeken na elk-
anderen. In de twee Hallen, in de Nes,
gaan de Vleeschhousers zelfs van de eene
in de andere Halle over.

Tot

(o) Handv. bl. 482, 484.

(p) Resol. Vroedsch. L^r. DD. 12 Maart 1707. f. 19.

**VLEESCH-
HALLEN.** Tot het sluiten en ontsluiten der Hallen, worden, door het Vleeschhouwers - Gilde, met toestemming van Burgemeesteren, zekere personen, mannen of vrouwen, een in ieder Halle, aangesteld, die de Hallen, ter bekwaamer tyd, 's morgens en 's nademiddags, openen, en 's middags en 's avonds, wederom sluiten (*q*). Alle werkdagen, wordt Halle gehouden, uitgenomen des Vrydags. En op dien dag en des Zondags voor den middag alleen, en in den Slagttijd, dat is, van half October tot den vierentwintigsten December, mogen de Vleeschhouwers vleesch uit hun huisverkoopen. Op andere dagen en tyden, mogen zy geene stukken vleesch kleiner dan een voet van runderen, kalveren, schaapen of lammeren in huis hebben, uitgenomen 't gene zy, tot hunne huishouding, behoeven, en 't gene, voor de Jooden, geslagt is (*r*). In de Hal, moet het vleesch der zogenaamde *Gildebeesten*, die, met groente en bloemkranfen versierd, door de Stad geleid zyn, op eene afzonderlyke plaats, te koop gelegd worden. En geen vleesch dan dit mag, in de Hal, met palm of gebloemte, of op eenige andere wyze, versierd worden (*s*). Tot in stand houdinge der Vleeschhallen, is ook gekeurd, dat niemant, in de Stad of derzelver Vryheid, eenig vleesch by 't pond verkoopen mag, die geene bank in eene van de Hallen heeft (*t*). Veele andere Keuren

(*q*) Handv. bl. 1462.(*r*) Handv. bl. 773. Keurb. T. f. 235 verso.(*s*) Handv. bl. 906.(*t*) Handv. bl. 1466.

ren omtrent de Hallen zyn, door den tyd, gedeeltelyk in ongebruik geraakt: waarom wy te minder noodig agten, van dezelve te gewaagen.

STAAL-
HOF, ZY-
DE-HAL
en SAAI-
HAL.

XI.

STAALHOF, ZYDE-HAL EN
SAAI-HAL.

De weevery van Lakenen en andere Wollen-Stoffen is eene van de oudste neeringen in Amsterdam. 't Geregt der Stad was, reeds in 't jaar 1411, gemagtigd, om, jaarlyks, op goeden Vrydag, vier of vyf *Waardyns* of Opzigtters en Keurmeefters der Lakenneeringe te kiezen (u): waaruit af te neemen is, dat de Lakenneering hier, toen al, gebloeid moet hebben. In 't jaar 1616, werdt, tot voortzetting der Lakenneeringe, eene *Laken-Vent-Hal* opgeregt. Men befloot, daartoe de S. Agnieten-Kerk te gebruiken, die, sedert eenigen tyd, door de Admiraliteit, gebruikt geweest was. Doch ik weet niet, of deeze Kerk hiertoe wel gebruikt zy. Ik vind, daarentegen, dat men, eenige jaaren hierna, eene *Laken-Vent-hal* gehad heeft, in de gewezen Kerk van 't S. Marias-Klooster, die op 't Rokin, op den hoek van 't Pens- of Kalfsvelds steegje, stondt. De Stad verftrekte eene aanzienlyke fomme, tot bevordering van 't werk (v). Zelfs vindt men,

Oudheid
der Wee-
verye van
Lakenen
en andere
Wollen-
Stoffen,
hier ter
Stede.

Laken-
Vent-hal
opgeregt
en ver-
dweenen.

(u) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 206.
(v) Resol. Vroedfch. N. 11. 17 May, 8 Juny, 17 Aug. 1616.
f. 173 verso, 174 verso, 181.

STAAL-
HOF, ZY-
DE-HAL
en SAAI-
HAL.

men, dat zy, aan eenige Drapiers, geld geschooten heeft, zonder 'er Intrest van te vorderen (w). Doch na dien tyd, is de Lakenneering, allengskens, in merkelyk verval geraakt, tot dat zy, omtrent het midden der voorgaande eeuw, het hoofd wederom begon op te steeken (x). De Laken-Vent-hal, die geheellyk verdweenen was, werdt, in 't jaar 1660, van nieuws, opgericht, en alzo de S. Marias-Kerk, sedert veele jaaren, tot ander gebruik geschikt geweest was, boven de Beurs geplaatst. Burgemeesteren stelden eenen Halmeester over deeze Hal, in welke geene andere Lakenen ontvangen werden, dan die, binnen de muuren of vesten der Stad, gemaakt waren. De Halmeester hieldt aantekening van de Lakenen, die hem om te verkoopen gebragt werden, en berekende de verkogten aan hun, dieze hem hadden gebragt. Voorts, moest hy, voor twaalfduizend guldens, borg stellen, ten genoegen van Burgemeesteren. Het Opper-opzigt over de Laken-Vent-hal was toevertrouwd aan vyf Persoonen, één' uit de Wethouderschap, en de vier anderen door 't Gerecht te kiezen, twee uit de Lakenneering en twee uit de Drapiers (y). Doch deeze Laken-Vent-hal is, in deeze eeuw, wederom afgenomen, en, al sedert veele jaaren, geheellyk verdweenen.

Opreg-
ting van

De Waardyns der Lakenen plagten hunne vergaderingen te houden, op het oude Stad-
huis,

(w) Resol. Vroedsch. N. 11. 5 Nov. 1616. f. 137.

(x) Zie Handv. bl. 1112.

(y) Handv. bl. 1136.

huis, boven de Wisselbank, aan de Voor-STAAL-
 puije, waar de afkondigingen plagten te HOF, ZY-
 geschieden. Hun vertrek werdt, naar het DE-HAL
looden of zegelen der Lakenen, het *Zegelhuis* en SAAI-
 genaamd (z). Doch het verplaatsen der HAL.
 Stads Steenhouwerij, van tegen over de 't Staal-
 Kloveniers-Doele aan den Amstel, omtrent hof, de
 den jaare 1626, gaf gelegenheid, dat de Zyde-ho-
 plaats, daar dezelve gestaan hadt, eerst tot en de
 een *Staalhof* voor de Lakenen, en eene *Saai-*
hal, en in 't jaar 1650, ook tot eene *Zyde-*
hal verbouwd werdt; in welke plaatsen, eg-
 ter, geene Wollen- of Zyden-stoffen te koop
 gebragt, maar alleenlyk gekeurd en gelood
 worden. Omtrent het jaar 1592, schynt 'er
 ook een *Staalhof* voor de Lakenen opgeregt
 geweest te zyn (a). Doch, vermoedelyk,
 is dit het zelfde geweest, welk men ook het
Zegelhuis genoemd heeft, en op 't Stadhuis
 geplaatst hadt. Het *Staalhof* heeft eenen
 deftigen ingang op de Verwersgracht, aan de
 westzyde. De *Zyde-hal* heeft den haaren ten
 noorden van het *Staalhof*: boven aan welken,
 een *Zydeworm* op een moerbeiblad, by eene
 schaal en eenige strengen zyde, afgebeeld is.
 Boven in den zydgevel van het *Staalhof* in
 de *Staalstraat*, staan de woorden, INT
 T A R H O F, in steen uitgehouwen, die te ken-
 nen geeven, dat de Wollen Lakenen aldaar
getard, dat is, genat, gemeeten en gekeurd
 worden. De *Saaihal* heeft haaren ingang, door
 eene ruime poort in de *Staalstraat*, aan de
 noord-

(z) COMMELIN, bl. 714.

(a) HANDV. bl. 1116.

STAAL-
HOF, Zy-
DE-HAL
en SAAI-
HAL.

noordzyde. Boven dezelve, staat een zogenaamde *Agnus Dei* of leggend Lam, welk een vendel draagt, in steen, uitgebeeld. Het

S T A A L H O F

Beschry-
ving van
het Staal-
hof.

heeft, beneden, behalve de wooning voor den knecht, een groot vertrek, daar de Lakens gestaald of gelood, en eene Binnenplaats, daarze, vooraf, opgehangen en gezien worden; eene Kamer, daar de vyf Waardyns der Lakenen, ook *Staalmeesters* genaamd, beurtswyze, en een voor een, driemaal ter weeke, des Dingsdags, des Donderdags en des Saturdags, verschynen, om de blaauwe en zwarte Lakens, de eenigsten, die aan't Staalhof gebragt worden, te keuren en te looden. In dit vertrek, hangen zes schilderyen van Waardyns der zestiende en zeventiende eeuw. De oudste is, met het jaartal 1559, gemerkt. In ieder deezer stukken, zyn vyf Waardyns, zittende, en de knecht van't Staalhof, staande, verbeeld. Voorts, ziet men 'er de Naamborden der Waardyns. Het oudste begint, met het jaar 1539. Boven, zyn ook nog twee bekwaame vertrekken. Het eene is geschikt tot eene vergaderplaats der vyf Hoofdmanen van den Lakenhandel, en der vyfentwintig verkoorenen uit de Lakenhandelaars: het andere, tot de byeenkomsten der Overluiden van het Lakenbereiders-Gilde: van alle welke Genootschappen wy, in de beschryving van't Lakenbereiders-Gilde, nader handelen zullen. Op dezelfde verdieping,

ping, is nog een vertrek, waar, van ouds, STAAL-
de wolle in 't vet gekeurd plagt te worden: HOF, ZY-
welk vertrek, sedert het verdwynen der La- DE-HAL
kenweeveye, niet meer tot dit einde ge- en SAA-
bruikt wordt. Nog hooger, is een vertrek, HAL.
daar de Droogfcheerders hunne proef doen.
Het *Tarhof*, welk nevens het Staalhof staat,
en zynen ingang in de Staalstraat heeft, is
thans van weinig gebruik, en dient flegts
om zekere grove Engelsche Lakens, na dat
zy verkogt zyn, te keuren en te meeten. De
vier *Tarrameesters*, die hier het opzigt over
hebben, komen, in een benedenvertrek
van het Staalhof, byeen.

De

Z Y D E - H A L

bestaat uit een groot bovenvertrek, daar de Beschry-
zyde, ruw en geverwd, gewoogen en ge- ving van
keurd wordt. Voor den schoorsteen, is het de Zyde-
wapen der Stad geschilderd. Nevens dit ver- bal.
trek, is de Kamer der Hoofdmannen van de
Zyde-hal, welker naamen, in verscheiden
borden, langs de wanden, geschreeven
staan. De Overluiden van 't Zydeverwers-
Gilde houden, in deeze Kamer, tegenwoor-
dig, ook hunne byeenkomsten. Voor den
schoorsteen, is het Koggeschip uit het zegel
der Stad geschilderd.

De HOOFDMANNEN DER ZYDE-HAL Hoofd-
zyn, in 't jaar 1656, aangesteld, en zes in mannen
getal; twee Zyde-Handelaars, twee Zyde- derzelve:
Lakenkoopers, en twee Zyde-Verwers.
Van deeze zes perfoonen gaan 'er, jaar-
lyks, in April, een uit ieder tweetal, af:

STAAL-
HOF, ZY-
DE-HAL
en SAAL-
HAL.

in welker plaats, Burgemeesteren drie anderen kiezen, uit een dubbel getal, door de aanblyvenden en afgaanden benoemd. De Hoofdmannen zorgen, voor het onderhouden der Keuren, op het Zydeverwen gemaakt, en beslaan de overtreeders derzelve in boeten. Ook doen zy alle geschillen, die over 't verwen der Zyde ontstaan, ter eerster aanleg af, by uitspraak of bemiddeling, blyvende egter het *appel* aan Schepenen open, na dat de penningen, die iemand, naar 't oordeel van Hoofdmannen, voldoen moet, vooraf, opgebracht zyn. Voorts, wordt de Hal waargenomen door een' *Keurmeeſter*, een' *Proefmeeſter*, een' *Ontvanger*, die een' *Cassier* onder zig heeft, en een' *Knegt*. De Keurmeeſter, die thans ook Boekhouder is, en uit een drietal van Zyde-verwers, by Hoofdmannen benoemd, door Burgemeesteren gekooren wordt, heeft zyne wooning in de Halle, en weegt en keurt de Zyde, die ter Halle gebragt wordt, doorgaands alleen, met hulp van den Knegt, of ook nevens den Proefmeeſter. Alle Zydehandelaars, Fabriqueurs en Zydewinkeliers zyn verpligt, zo menigmaal zy Zyde, in of buiten de Stad, laten verwen, twee eensluidende Briefjes, by hen getekend, te bezorgen aan de Zyde-Halle, inhoudende den naam van den verwer; de plaats, waar de Zyde zal geverwd worden, en hoe veel Zyde, tot ieder kleur, geschikt is. Zo de Zyde karmozyn, dons, hard zwart, of naaien ſtikzyde tot zwart is, moet zy, eerſt ruw, en naderhand, geverwd zynde, nog eens, ter

ter Halle worden gezonden, om gekeurd te STAAL-
worden; waartoe de Keurmeeſter of de HOF, ZY-
Knecht zig, dagelyks, van negen tot half DE-HAL
twee uren, in de Halle, moeten laaten en SAAI-
vinden. Die dit verzuimt, verbeurt de on-
aangegeven Zyde, en duizend guldens daar-
boven. Van ieder pond Zyde wordt zeker
boſgeld, ten behoeve van de Halle, betaald,
welk, door de Hoofdmannen, verhoogd of
verlaagd wordt, naar tyds gelegenheid;
doch niet hooger dan een en een halven
ſtuiver loopen mag. Allen, die Zyde laaten
verwen, moeten, by eede, in handen van
Burgemeeſteren, belooven, dat zy geene
Zyde of Floretten, tegen de Keuren, zul-
len verzwaaren, noch, verzwaard zynde,
verwerken; en dat zy dezelve niet om te
verwen verzenden zullen, voor dat zyze,
ter Zyde - Halle, gezonden of aangegeven
hebben. De jongſte Keur, op het verwen
der Zyde en de Zyde - Halle gemaakt, is
van den vierentwintigſten Maart des jaars
1758 (b).

De

S A A I - H A L

plagt, voor 't jaar 1632, ook tot eene *Vent-* Beſchry-
en Beleenhal van Saaijen en Lakenen te die- ving der
nen. Doch de Vroedſchap beſloot, in 't *Saai-Hal*.
gemelde jaar, deeze *Vent-* en *Beleenhal* af
te ſchaffen (c). Sedert, dient de *Saai-Hal*,
alleenlyk, tot het keuren van geleverde wol-
len

(b) Keurb. T. f. 239 *verſo*.(c) Refol. Vroedſch. N. 16. 4 Sept. 1632. 3 Jan. 1633.
f. 264 *verſo*, 272.

STAAL-
HOF, ZY-
DE HAL
en SAAI-
HAL.

len stoffen. Zy bestaat, beneden, uit twee groote vertrekken, agter elkanderen, het eerste wordt de *Blaauwhal*, het tweede de *Zwarthal* genaamd. In de eerste, worden de blaauwgeverwde; in de tweede, de zwartgeverwde Saaijen en diergelyke stoffen gebragt, om gekeurd en gelood te worden. Boven deeze vertrekken, zyn twee Kamers, eene van de *Hoofdluiden der Saai-neeringe*, die aldaar, om de drie maanden, vergaderen, en eene van de *Staalmeesters der Saaijen*, van welken 'er twee, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, 's morgens, tot het staalen der Saaijen, op de Halle komen. Op de kamer der Hoofdluiden, hangt een groot stuk, waar in vier der eerste Hoofdluiden, *Jaques de Win*, *Pieter Noortdyk*, *Gerrit Kuycken* en *Gerbrant Anslö*, die, in 't jaar 1643, dienden, benevens den Knecht der Saai-Halle, *Jan Stockmans*, geschilderd zyn: welk stuk, door de Hoofdluiden, uit hunne eigen beurze, bekostigd, en aan de kamer alleenlyk geleend is; gelyk, in het Resolutieboek der Halle, op den negenentwintigsten January des jaars 1644, staat aangetekend. Voorts, heeft de Knecht der Saai-Halle zyne woning beneden.

De Hoofdluiden zyn nog vier in getal, twee van welken, jaarlyks, in January, afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeesteren, uit een benoemd dubbel getal van de voornaamste winkeliers, gekooren worden. Zy stellen, alle drie maanden, den prys op het zwartverwen, en draagen

gen zorg, dat de Saaiverwers hunnen eed, ^{KISTEN-}volgens welken, zy geene verboden verw-^{MAAKERS-}stoffen gebruiken mogen, naarkomen: ook ^{PAND.}dat de Lakenverwers niet te gelyk Saaiverwers zyn (d).

De Staalmeesters, die agt in getal zyn, worden allen, jaarlyks, vernieuwd, door Burgemeesteren. Hun werk is, de Saaijen, eerst als zy geblaauwd, en naderhand, als zy zwart geverwd zyn, te doen staalen volgens de Keuren: 't welk, door den Knecht van de Saai-Halle, geschiedt: en waarvoor, volgens eene Keure van den dertigsten January des jaars 1733, een stuiver van ieder stuk blaauw, en een en een halve stuiver van ieder stuk zwart betaald wordt (e). De Staalmeesters mogen, niet slegts in alle Verwe-ryen, maar ook in alle Persferyen en Kalan-deryen, onderzoek doen, of aldaar ook goe-deren geperst of gekalanderd worden, die niet behoorlyk gelood zyn.

XII.

KISTENMAAKERS-PAND.

De Kapel van 't S. Juriaans- of S. Joris-Beschry-
Hof, welk, in de veertiende en vyf-^{ving van}
tiende eeuw, tot een Leproozen-huis dien-^{het Kis-}
de, werdt, gelyk wy, reeds op eene ande-^{termaa-}
re plaats (f), hebben aangetekend, na de ^{kens-}Pand.
ver.

(d) Handv. bl. 1126.

(e) Handv. bl. 1143.

(f) I. Deel, I. Boek, bl. 102.

KISTEN-MAAKERS-PAND. verandering der Regeeringe, geschikt tot een **KISTENMAAKERS-PAND**, voor welk, in 't jaar 1624, de eerste my bekende Ordonnantie gemaakt werdt. Het staat in de Kalverstraat, regt over den Heiligen weg, op den zuiderhoek van de Olieslaagers steeg. 't Gebouw, na de jongste uitlegging der Stad, in de voorgaande eeuw, veel te klein bevonden wordende, werdt merkelyk verbreed, en tot aan 't Rokin toe verlengd, en kreeg het Stads wapen in den voor- en agtergevel. Het heeft twee verdiepingen boven den grond. De benedenste wordt, van agteren aan 't Rokin, gedeeltelyk, gebruikt tot een Pakhuis voor de Concherge; alwaar het huisraad en de goederen, die by *executie* staan te worden verkogt, gebergd worden. In 't overige en grootste gedeelte van 't gebouw, zo wel op de twee bovenste verdiepingen als beneden, stellen de Kistenmaakers of Schrynwerkers deezer Stede, die tot S. Jozefs gilde behooren, allerlei kassen, tafels, stoelen en ander werk, meest van fyn hout gemaakt, openlyk, als in eene winkel, te koop. Over den verkoop staan twee vrouwen, eene van welken, door Burgemeesteren, wordt aangesteld. De andere is de huisvrouw van een' Pandbroeder. Zy verkoopen het werk, tot den prys, die 'er van de Pandbroeders, welken ieder maar één stuk werk in 't Pand mogen hebben, op gesteld is, en genieten ieder een oortje van de gulden. Twee andere oortjes worden genooten door twee Kistenmaakers of Schrynwer-

werkers, die, by beurten, zo wel als de ^{WITWER-}
 vrouw van een' der Pandbroeders, agt da- ^{KERS-}
 gen agtereen, in 't Pand oppassen. Doch ^{PAND.}
 uit deeze vier oortjes moet de huur van 't
 Pand aan de Stad betaald worden, volgens
 eene Ordonnantie van Burgemeesteren van
 den elfden September des jaars 1657 (g). 't
 Getal en de foort of zwaarte der stukken,
 die, op de eerste en tweede zolder, geplaatst
 mogen worden, is, by de Ordonnantie, be-
 paald. De plaatfen in 't Pand worden, by
 lootinge der Overluiden van 't Gilde, onder
 de Pandbroeders, verdeeld. De Pandvrouw
 of Oppasster moet het werk, tweemaal ter
 weeke, afveegen. Die geene open winkel
 houdt mag geen werk in 't Pand brengen.
 Eindelyk, moet de Pandvrouw nette aante-
 kening houden van 't verkogte, en van den
 prys, tot welken het verkogt is.

XIII.

WITWERKERS-PAND.

De Witwerkers, die alleen in week hout, ^{Befchry-}
 en binnenshuis mogen werken, plag- ^{ving van}
 ten, hier te Stede, eene Markt te hebben, ^{het Wit-}
 aan de westzyde van den Singel, tuffchen ^{werkers-}
 de Warmoesgracht en oude Lelieftraat. Doch ^{Pand.}
 deeze Markt werdt, in 't jaar 1667, op de
 nieuwe Reguliers- of Botermarkt overge-
 bragt (h); daar zy egter niet fchynt gehou-
 den

(g) Groot-Memor. N. IV. f. 146 verso.

(h) Handv. bl. 830.

WITWER-
KERS-
PAND.

den te zyn; also den Witwerkeren, den een-
entwintigsten July deszelfden jaars, werdt
toegestaan, op hunne eigene kosten, een
WITWERKERS-PAND op te regten (i).
Men schikte hiertoe het huis, waarin de
Rector der Latynsche Schoole aan de nieu-
we zyde plagt te wonen, welk toen ledig
stondt. Doch dit Pand verbrandde onge-
lukkiglyk, met de drukkerij van Blaauw,
op den twee en twintigsten February des
jaars 1672 (k). Men regtte egter, eerlang,
een ander op, op den Nieuwendyk, by de
Gravenstraat, waarvoor 't Gerecht, den
twintigsten January des jaars 1675, eene
Ordonnantie vaststelde (l). Maar dit Pand,
waarover, onder de Pandbroeders, al vroeg,
merkelyke oneenigheid ontstaan was (m),
schynt niet veele jaaren in stand gebleeven
te zyn. Immers, ik vind 'er, in de *Stads
Registers*, na 't jaar 1691 (n), geen gewag van
gemaakt. En tegenwoordig word't het ge-
wezen huis van den Rector der Latynsche
Schoole aan de nieuwe zyde, in de Graven-
straat, nog kenlyk aan de plak en roede,
die in den gevel staat, wederom tot een
Witwerkers-Pand gebruikt. De Witwerkers
stellen hier, even als de Kistenmaakers, in
't Kistenmaakers-Pand, hunne waaren te
koop.

XIV.

(i) Handv. bl. 1296.

(k) VAN DER HEYDE Beschryf. der Slang-Brandspuiten,
bl. 15.

(l) Handv. bl. 1296.

(m) Handv. bl. 1298.

(n) Zie Handv. bl. 1299.

XIV.

STADS WERKPLAATSEN.

I.

STADS TIMMERTUIN.

De oudste Stads Werkplaats is geweest Beschry-
ving der
de STADS TIMMERTUIN, eertyds, Stads
Werk-
plaatsen.
de *Scafferie* of *Schafferye* genaamd, en ge-
legen, tusschen de Kloosters der oude en
nieuwe Nonnen, ter plaatse, daar, sedert, i.
Timmer-
tuin.
het Oude-zyds-Heeren-Logement gestigt is;
gelyk, uit de Kaart van CORNELIS AN-
THONISZON, klaarlyk, te bespeuren is.
Men vindt van deeze *Scafferie* gewaagd, in
eene Ordonnantie van Burgemeesteren van
den eenentwintigsten Maart des jaars 1528
(o). Eenige jaaren later, werdt beslooten,
dezelve te vergrooten (p): waartoe, eer-
lang, een huis, naar de zyde der lange Brug-
ge, aan den Amstel, gekogt werdt (q). En
't zy dat de Schaffery sedert merkelyk uit-
gelegd, 't zy dat zy wat meer zuidwaards
verplaatst wierdt; men vondtze, in de vol-
gende eeuw, ter plaatse daar, sedert, de
nieuwe Doelestraat is aangelegd, tusschen
de huizen van 't Gasthuis en de Kloveniers-
Doele. Zy hadt hier twee deftige hardstee-
nen poorten: eene van welken, toen men,
in

(o) Groot-Memor. N. I. f. 294 verso.

(p) Resol. Vroedsch. N. 1. 10 Dec. 1562.

(q) Groot-Memor. N. II. f. 94.

STADS
WERK-
PLAAT-
SEN.

in 't jaar 1630, geraaden vondt, den Stads Tuin te verkoopen, voor 't Meisjes-Weeshuis, in de S. Luciensteeg, geplaatst werd. De andere werd, wat laater, gesteld voor de Doorlugtige Schoole, op den Kloveniersburgwal. Men besloot toen, den Timmertuin te verplaatsen op *Jan Pieter Aartsens Land* (r), zynde, zo ik my niet bedriege, een hoek gronds aan de Baangraft, tusschen de Anjeliërsstraat en de Tuinstraat. Immers, 't is bekend, dat de Stads Tuin, aldaar, voor 't jaar 1660, gelegen was, hebbende eenen ingang in de *Tuinstraat* (s), die, waarschynlyk, deezen naam naar den *Stads Tuin*, gekreegen heeft. Doch ter gelegenheid van de jongste vergrooting der Stad, werd de Timmertuin wederom van daar verplaatst, aan de zuidzyde van de Onbekende of Agtergraft, tusschen den Amstel en 't Weesperplein, alwaar dezelve nog tegenwoordig is.

Van ouds, werden, in de Schaffery, ook schuiten en schepen getimmerd, ten dienste der Stad; doch tegenwoordig wordt 'er alleenlyk allerlei Huistimmermans werk gemaakt. Voorts, heeft men 'er byzondere winkels van Wagenmaakers, Smids, Slotenmaakers, Loodgieters en Leidekkers, ten dienste der Stad. De Brandspuiten, en de slangen en lederen emmers, tot dezelve, worden 'er, jaarlyks, gemaakt en versteld. Aan twee zyden en in 't midden van den Timmertuin, zyn lootsen opgeregt, onder wel-

(r) Resol. Vroedsch. N. 16. 11 Dec. 1630. f. 174.

(s) Resol. Vroedsch. Lx. L. 31 May 1677. f. 208.

welken, het gezaagd hout geplaatst wordt. STADS
De ongezaagde balken en 't eekenhout leg- WERK-
gen, agter en bezyden den Tuin, in 't wa- PLAAT-
ter. De Stads Timmermans Baas, die 't op- SEN.
zigt over al 't werkvolk heeft, en de Boek-
houder hebben hunne wooningen aan den
Timmertuin.

2.

STADS STEENHOUWERY en METSELTUIN.

De Stads STEENHOUWERY was, in de 2.
voorgaande eeuw, in de Staalstraat, Steenhou-
by den Groenen Burgwal, tegen over de wery en
Saai-hal, gelyk, uit de Kaart van BALTHA- Metsel-
ZAR FLORISZON, blyken kan. Doch tuin.
zy werdt, eerlang, verlegd, eerst langs den
Stads wal, aan 't einde der Heerengraft,
tegen over de Beulingstraat, van waar zy
zig, tot aan 't einde der Keizersgracht, uit-
streckte (t); en daarna aan de Baangraft,
noordwaards van de plaats, alwaar, in de
jongste vergrooting, de Leidsche gracht ge-
graaven werdt (u). En hier is zy, nog te-
genwoordig. Boven den ingang, leeft men
STADS METSELTUIN. De Stads Met-
felaars-baas heeft 'er zyne wooning, en het
opzigt zo wel over de Steenhouders, als o-
ver de Metselaars. Ook wordt hier de voor-
raad van steen, kalk en andere noodwendig-
heden bewaard, tot de dagelyksche behoef-
ten der Stad.

3. STADS

(t) FIL. VON ZESEN p. 205.

(u) Resol. Vroedich. Lc. D. 8 Juny 1663. f. 4 verso.

STADS
WERK-
PLAAT.
SEN.

3.

STADS SCHUITENMAAKERS-WERF.

3.
*Schuiten-
maakers-
Werf.*

In de vyftiende en zestiende eeuw, toen de Stad, voor haare rekening, Oorlogschepen deedt bouwen, hadt zy eene Scheepstimmerwerf noodig: en hiertoe diende haar de Schaffery, van welke wy boven gesproken hebben. Doch na dat, met de verandering der Regeeringe, het beleid van den oorlog te water gesteld was aan de Collegien ter Admiraliteit, die hier en elders werden opgerecht, hadt de Stad, alleenlyk, eene Werf noodig, tot het maaken van Vlotschuiten, Modderschouwen, Vuilnispraamen, en diergelyken. Hiertoe werdt, by de laatste uitlegging der Stad, eene plaats geschikt op Oostenburg, thans de STADS SCHUITENMAAKERS-WERF genaamd, over welke, een Stads Schuitenmaakers-Baas het opzigt heeft.

4.

STADS GESCHUT- en KLOKGIETERY.

4.
*Geschut-
en Klok-
gietery.*

Het Klockieten werdt, van ouds, hier ter Stede, geoeffend, door iemant, die eene jaarwedde trok van de Stad. Zo vind ik, dat, op den agtentwintigsten July des jaars 1529, aan *Goebel Zael*, twintig guldens 's jaars werden toegelegd, zo lang hy 't Ambagt van Klockieten, in de Stad, oe-

oefenen zou (v). Doch de Vroedschap, al STADS
 voor 't einde der zestiende eeuw, geraa- WERK-
 den gevonden hebbende, jaarlyks, twee PLAAT-
 halve kartouwen te doen gieten, voor re- SEN.
 kening der Stad (w), bediende zig daartoe
 van eene Geschut- en Klokgieterij in een
 bolwerk, leggende, naar de tegenwoordige
 gedaante der Stad, op de Keizersgracht, by
 de Leidsche gracht (x): alwaar derzelver ge-
 dagtenis nog bewaard wordt, in een pak-
 huis, *de Klokgieterij* genaamd, op den hoek
 van 't Molenpad. De naaflaatste uitleg-
 ging der Stad, in 't begin der zeventiende
 eeuw, in welke eenige nieuwe Kerken wer-
 den gebouwd, welker toorens van klokken
 voorzien moesten worden; behalve dat ook
 de uitgestrekte Stads wallen meer geschuts
 vereischten; gaf gelegenheid, tot het op-
 regten eener nieuwe GESCHUT- en KLOK-
 GIETERIJ, die, in 't jaar 1614, gebouwd
 werdt; doch naderhand vernieuwd, en nog
 in wezen is. Zy staat ten einde van de Kar-
 thuijzersstraat, aan de Baangracht, tegenover
 de Zaagmolenspoort, en pronkt met Stads
 wapen in den voorgevel, op welks top,
 een klok staat tusschen twee schuins tegen
 elkanderen staande stukken kanon. In 't jaar
 1681, werdt eerst beslooten, de oude Ge-
 schutgieterij op de Keizersgracht te verkoo-
 pen, en de andere te verhuuren (y); gelyk,
 nog tegenwoordig, geschiedt. In dezelve,
 wordt,

(v) Oud Register ter Thesaurie, Cas N. 11. f. 122.

(w) Resol. Vroedsch. N. 6. 22 Febr. 1592.

(x) FIL. VON ZESSEN p. 206.

(y) Resol. Vroedsch. Lr. O. 30 April 1681. f. 1.

STADS
WERK-
PLAAT-
SEN.

wordt, onder opzigt van den *Stads Geschut- en Klokgieter*, allerlei metaalen geschut en klokken, zo ten dienste der Stad, als van andere Plaatsen, en van byzondere Perfoonen, gegooten. 't Geschut wordt, door middel van eenen zwaaren molen, die met een paard rondgedreeven wordt, na dat het gegooten is, geboord. Van deezen molen, wordt een model, in 't klein, op het Stadshuis, in een geslooten vertrekje, agter de Wapenkamer, bewaard.

5.

PROEFWERF van 't GESCHUT en
de SNAPHAANEN.

5.
Proef-
werf van
't Geschut.

Tot het beproeven beide van klein schietgeweer en van grof geschut, werd, al in 't jaar 1544, eene Werf geordonneerd *achter montelbaen buyten der Kae (z)*, dat is, op het Eiland, welk, sedert, *Uilenburg* genaamd is. Doch na 't vergrooten der Stad, in de voorgaande eeuw, is deeze Proefwerf verder Y-waards verplaatst, op een stuk buitendyks rietland, tusschen de nieuwe vaart en 't Ziekenwater; welk, met sterke houten lootsen, ten dienste van 't arbeidsvolk, bestimmerd is. Geen kanon, noch loopen van snaphaanen mogen, hier ter Stede, verkogt, noch uitgeleverd worden, dan na dat zy beoorlyk geproefd zyn: waartoe zes gezwooren *Proefmeesters* zyn aangesteld. De loopen, die,

(z) Groot-Memor. N. I. f. 312.

die, door de Oost- en Westindische Maat-^{STADS}
schappyen, verzonden worden, zyn hiervan ^{WERK.}
alleenlyk uitgezonderd. De beproeving van ^{PLAAT-}
't geschut geschiedt, met zo veel best kor-^{SEN.}
relkruid, als de kogel zwaar is, tot welken
het stuk geschikt is. De eigenaars betaalen,
behalve voor 't proeven, ook iet voor 't regt
der Geschutwerf, welk aan de Thesaurie-
Ordinaris verantwoord wordt (a).

6.

STADS SALPETERHUIS.

Tot het *rafineeren*, of zuiveren der Sal-^{6.}
peter, die, onder anderen, in 't maa-^{Salpeter-}
ken van Buskruid, gebruikt wordt, werdt, ^{buis.}
in 't begin der voorgaande eeuw, na dat
de grachten en straaten van de naaflaatste
vergrootinge der Stad gerooid waren, een
RAFINEERHUIS opgeregt, nu, in 't ge-
meen, het SALPETERHUIS genaamd. Het
staat, ten einde van de Palmgraft of nieu-
we Braak, aan de noordzyde, en voert het
Stads wapen in den voorgevel, waaronder
men, naar eene ouderwetsche wyze van
spelling, leeft

TREF-FE-NEER-HUIS.

In dit huis, wordt de Salpeter gezuiverd,
onder 't opzigt van drie *Keurmeesters* der
zelve, die eenen Meesterknegt onder zig
hebben, en, van tyd tot tyd, de gerafi-
neer-

(a) Handv. bl. 1091-1093.

STADS
WERK-
PLAAT-
SEN.

neerde Salpeter, eer dezelve aan de koopers geleverd wordt, komen opneemen en keuren.

7.

STADS KAR- en PAARDENSTALLEN.

7.
Kar- en
Paarden-
stallen.

Ten dienste der Sleepers, die Koopmansgoederen naar en van de Waage sleepen, was, al van ouds, een Stads Paardenstal gebouwd aan den Dam (*b*), ter plaatse, daar nu de Beurssteeg is. Doch, ter gelegenheid van het stigten der Beurze, in den jaare 1608, en het maaken van eenen bekwaamen opgang derwaards, in den jaare 1611, werdt men genoodzaakt de Paardenstal te verplaatsen. Men verkoos daartoe eene plaats op de oostzyde van den Nieuwezids-Voorburgwal, bezuiden de Nieuwe Kerke, omtrent de plaats, daar toen de Appelmarkt gehouden werdt. Hier werden eenige huizen van *Jan Dirkszoon*, bygenaamd *Doet 'er niet toe*, overgenomen, en afgebroken (*c*), en de Stal werdt, in 't jaar 1612, volbouwd (*d*). Het stigten van het nieuwe Stadhuis, omtrent veertig jaaren laater, was oorzaak, dat deeze Paardenstal, met een geheel blok huizen, benoorden en agter het oude Stadhuis staande, moest afgebroken worden. En toen werdt eene geheel nieuwe aanzienlyke Stal gestigt, aan de westzyde van den zelfden Voorburgwal,

tuss-

(*b*) Groot-Memor. N. II. f. 221.(*c*) Resol. Vroedsch. N. II. 25 May, 2 Juny 1611. f. 22.(*d*) Groot-Memor. N. II. f. 242.

tusschen de Mol- en Huiszitten-steegen, op ^{STADS} eene steenen brug (e). 't Gebouw was, in ^{WERK-} 't jaar 1661, reeds voltrokken; in 't begin ^{PLAAT-} van welk jaar, eene Ordonnantie gemaakt ^{SEN.} werdt, op 't gebruik der bakken, in de nieuwe stallinge (f). Een gedeelte van 't gebouw, op den Agterburgwal uitkomende, werdt, sedert, geschikt tot eene Stads Apotheek. Doch na dat, in 't jaar 1748, de Posteryen der byzondere Steden, en ook die van Amsterdam aan 't gemeene Land van Holland waren afgestaan, werdt de Stads Paardenstal en drie wooningen daarby behoorende, waaronder ook de Stads Apotheek, in den jaare 1753, aan Holland tot een Generaal-Post-Comptoir verkogt, voor eene somme van vyfenveertig duizend guldens (g). Tot geryf der Sleepers, zyn kleine houten open stallingen gemaakt, zo op den Dam aan 't water, als agter 't Stadhuis. De Stads Apotheek is in 't Gasthuis verplaatst.

Doch tot stallinge voor de paarden, die voor de Afch- en Vuilnis-karren gebruikt worden, en voor de Karren zelven, heeft de Stad nog drie andere gebouwen aangelegd of geschikt, die allen aan afgelegen oorden staan: een by de Leidsche Poort, een ten einde der Reguliersgracht, en een tusschen de Utrechtsche Poort en Amstelbrug. Het laatstgemelde is eerst tot een Stads-Magaz

(e) Resol. Vroedsch. N. 20. 8 Juny 1652. f. 248.

(f) Groot Memor. N. V. f. 42.

(g) Resol. Vroedsch. Lr. RR. 14 Nov. 1753. f. 370.

ARTILLE-
RY- of
WAPEN-
HUIZEN,
en KOO-
RENPAK-
HUIZEN
der STAD.

gazyn, om geschut en wapenen te bergen, aangelegd, en naderhand tot eene Tapyt-
maakery verhuurd geweest; doch wordt,
federt weinige jaaren, gebruikt tot eene
Stalling voor Aschkarren en paarden.

XV.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en
KOORENPAKHUIZEN der STAD.

Beschry-
ving der
Stads.
Artillery-
of Wapen
huizen.

De oorlog met de nabuuren, in welken, Amsterdam, al vroeg in de vyftiende eeuw, is ingewikkeld geweest, heeft aldaar het verzamelen van wapenen, geschut en buskruid, ten dienste der Stede, ook al vroeg, noodzaakelyk gemaakt; en gevolge-lyk ook het stigten van ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, waarin dit alles bewaard werdt. Het buskruid werdt, van ouds, alleen bewaard *in den toernnen* of toorens *omme der Stede*; gelyk duidelyk blykt, uit eene Keure van den vyftienden December des jaars 1507 (b). Doch het oudste Wapen-
huis of *Bushuis*, gelyk het eertyds genoemd werdt, werdt, eerst in 't jaar 1551, aangelegd, op een erf agter 't Paulus Broeders-Klooster (i), naast en benoorden het tegenwoordig Krankzinnigen-huis; en was, in 't jaar 1554, nog niet volbouwd (k). Men scheen, kort na dat het volbouwd was, te
nei-

(b) Keurb. B. f. 98 verso.

(i) Resol. Vroedsch. N.º 1. 17 Oct. 1550. 20 Maart 1551.

(k) Resol. Vroedsch. N.º 1. 16 Nov. 1554.

neigen, om het tot een Pesthuis te schikken, en het Paulus-Broeders-Klooster, welk ge-
noegzaam ledig stondt, tot een Gasthuis te
verkrygen (1). Doch toen, na de verande-
ring der Regeeringe, dit Klooster en de
Kerk tot een ander einde werden vertim-
merd, bleef men zig van het Bushuis be-
dienen, tot het bewaaren der Stads wape-
nen; tot dat het, in den jaare 1603, aan de
Oostindische Maatschappye, tot een Spece-
ry-pakhuis, verhuurd werdt (m). Kort hier-
na (n), stigtte de Stad een ander Wapen-
huis, aan de oostzyde van den Singel of
Koningsgracht, tusschen de Handboogs- en
Voetboogs-Doelen; 't welk nog in wezen
is, en waarin, beneden, tegenwoordig,
meest affuiten, kogels en granaaten worden
bewaard. Op de zolders, plagt veelerlei
handgeweer te leggen: 't welk, sedert, op
de Wapenkamer, boven in 't Stadhuis, ver-
plaatst is. 't Gebouw zelf is sterk en groot;
pronkt, met het wapen der Stad en het jaar-
tal 1606, in den voorgevel, en komt agter
in de Handboogstraat uit.

't Vergrooten der Stad gaf, eerlang, en van
aanleiding tot het stigten van twee nieu-
we Magazynen, of Wapenhuizen. Men
verkoor, hiertoe, een plek gronds, ten
einde der Brouwersgracht, aan de zuidzyde,
tusschen de Baangracht en eene plas waters,
de

(1) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Juny, 5 July 1558.

(m) Resol. Vroedsch. N. 8 14. 22 April 1603. f. 423,

424.

(n) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 Apr. 1605. f. 59 verso.

ARTILLE-
RY- of
WAPEN-
HUIZEN,
en KOP-
RENPAK-
HUIZEN
der STAD.

de *Braak* genaamd (4), die, federt, aange-
hoogd, en met huizen betimmerd is. Hier
werden, in gevolge van een besluit der Vroed-
schap van den jaare 1635 (o), vier aanzien-
lyke Pakhuizen getimmerd, niet, gelyk som-
migen willen (p), in de jaaren 1622 en 1623;
maar, gelyk anderen (q) aantekenen, in de jaa-
ren 1647 en 1648; omtrent welken tyd, de
gantsche Brouwersgracht, van de Heerengracht
af westwaards, eerst bebouwd werdt. Twee
van

(o) Resol. Vroedsch. N. 17. 13 Apr. 1635. f. 86 verso.

(p) COMMELIN, bl. 668.

(q) F. VON ZESSEN, bl. 222.

(4) Twee plaatsen binnen de Stad draagen den naam van *Braak*: de *oude Braak*, binnen den nieuwendyk, tusschen de S. Jakobsstraat en de Nieuwezjds-Armsteeg, en de *nieuwe Braak*, binnen den Haarlemmerdyk, op de Brouwersgracht; van welke laatste wy hier spreken. 't Is te vermoeden, dat zy deezen naam gekreegen hebben, naar twee *doorbraaken* in den dyk, die, in de oudste tyden, dikwils, plagten voor te vallen, en onder anderen, omtrent de jaaren 1362, 1405 en 1510. Zie *Handv. van Rynland* bl. 12, 31, 133. De waterplassen, die, door deeze doorbraaken, veroorzaakt waren, schynen den naam van *Braak* gedraagen te hebben. En zulk eene Braak ziet men, in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZON, even buiten de oude Haarlemmer-Poort aan den Singel, afgebeeld. De plassen, aangehoogd en bebouwd zynde, behielden den ouden naam. In 't jaar 1751, werdt, by 't graaven in de grondslagen van een huis, staande aan de noordzyde van de Brouwersgracht tusschen de Brouwersstraat en Prinsengracht, en dus binnensdyks, het agterend en roer van een tamelyk groot schip gevonden, en daarby een stuk van eene zeer ouderwetsche palmhouten kam. Men mag vermoeden, dat dit schip, of een gedeelte van het zelve, by het doorbreken van den dyk, naar binnen geslaagen, of gedreeven geworden is.

van deeze Pakhuizen of Magazynen staan op de Brouwersgracht; twee anderen op de Baan-
gracht, nevens elkanderen. Zy zyn, boven het onderstuk, vyf verdiepingen hoog, met de vliering, en pronken, boven, tusschen ieder paar voorgevels, met het wapen der Stad. Het onderstuk van een deezer Pakhuizen op de Brouwersgracht wordt, tegenwoordig, ook meest tot berging van affuitten en kogels gebruikt. Op de zolders, worden Stads graanen en andere voorraad bewaard. Doch wanneer de Stad, gelyk tegenwoordig (1764), geenen voorraad van graanen heeft, worden de zolders deezer Magazynen verhuurd. De onderstukken zelve, die eigenlyk tot berging van geschut en kogels zyn aangelegd, worden thans, op een na, ook verhuurd. Men heeft, voor eenige jaaren, in beraad gelegd, om deeze vier Stads Pakhuizen te verkoopen (r); 't welk egter, tot nog toe, niet geschied is.

ARTILLERIE-
RY- of
WAPEN-
HUIZEN,
en KOO-
RENPAK-
HUIZEN
der STAD.

Toen men, in 't jaar 1684, 't zy met of zonder grond, bedugt was, voor eene geweldige onderneeming op de Stad, van de zyde des Prins van Oranje, werdt, by de Vroedschap, beslooten, nog drie lootsen, digt onder de wallen, te timmeren, tot berging van geschut en wapenen (s). En dit besluit werdt, in de jaaren 1686 en 1687, voltrokken, met deeze verandering nogtans, dat men, in de plaats van lootsen, drie lange laage steenen gebouwen deedt op-

Nieuwe
Magazy-
nen.

(r) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 12 Sept. 1736. f. 67.

(s) Resol. Vroedsch. Lr. Q. 13 Juny 1684. f. 142.

ARTILLE- opregten, een binnen het bolwerk de Oos-
RY- of terbeer, by de zogenaamde Heertjes-Lyn-
WAPEN- baan ; een tusschen de Amstelbrug en U-
HUIZEN, trechtsche Poort, en een binnen het bolwerk
en KOO- Osdorp tegen over de Looijersgracht. In het
RENPAK- eerste deezer drie Magazynen en op de werf
HUIZEN nevens het zelve, wordt, tegenwoordig, het
der STAD. grootste gedeelte van 't Stads Metaalen ka-
 non, affuiten en kogels bewaard; zynde het
 geschut, sedert het jaar 1736, uit de Ma-
 gazynen op de Brouwers- en Baangracht, en
 van elders, derwaards overgebracht (*t*). Doch
 de twee anderen zyn, al voor lang, tot een
 ander gebruik, geschikt geweest. Het Ma-
 gazyn tusschen de Amstelbrug en Utrecht-
 sche Poort, laatstelyk tot eene Tapytwee-
 very verhuurd geweest zynde, wordt, se-
 dert weinige jaaren, gebruikt tot eene Stads
 Stal, waarin een gedeelte der Afchkarren,
 en der paarden, die dezelve trekken, ge-
 plaatst worden (*u*). 't Magazyn over de
 Looijersgracht is een Wagenmaakers winkel,
 daar de Stads karren en wagens gemaakt en
 hersteld worden.

De Wapenkamer op het Stadhuis dient,
 sedert het einde der voorgaande eeuw, tot
 berging van al het Stads handgeweer (*v*).
 't Stads Buskruid heeft, tegenwoordig, gee-
 ne bepaalde bewaarplaats. Ik weet niet, of
 het Kruidhuis, welk sommige Grondteke-
 ningen der Stad, omtrent het einde van den
 Kadyk, geplaatst hebben, een Stads gebouw
 ge-

(*t*) Resol. Vroedsch. Lr, LL. 12 Sept. 1736. f. 82.

(*u*) Zie hier voor, bl. 153.

(*v*) Resol. Vroedsch. Lr. Y. 8 Aug. 1696. f. 91.

geweeft zy, of niet. Doch het is, al lang, ARTILLER-
RY of
verdweenen. WAPEN-
HUIZEN,
en KOO-
RENPAK-
HUIZEN
der STAD,
Batte-
ryen.

Rondsom de Stad, zyn, tegenwoordig, zes *Batteryen*, allen met grof Metaalen geschut, leggende op zwaare affuiten, beplant: een van drie agttienponders, aan Keerweër; een van vier vierentwintig, en vier agttienponders, aan de Oosterbeer; een van vier twaalfponders, tusschen het Bolwerk Weteringspunt en de Weteringspoort; een van vier twaalfponders, by het Bolwerk Slooten, even beweften de Leidsche Poort; een van vier vierentwintig ponders, by het Bolwerk Westerbeer, benoorden de Haarlemmer-Poort, en een van gelyke vier vierentwintig ponders, nog meer noordwaards, aan 't Blaauwhoofd.

In vyf *Kazematten*, onder de wallen der *Kazemat-Stad*, staat ook Metaalen geschut, te weeten, drie zesponders onder 't gordyn tusschen de Bolwerken Oosterbeer en Outewaal; drie diergelyke stukken, onder 't gordyn beweften de Weteringspoort; en nog drie diergelyken, onder 't gordyn beweften de Leidsche Poort. In ieder der twee overige *Kazematten*, onder de twee vleugels van de Amstelbrug, staan maar twee zesponders. Voorts, zyn 'er, onder twee boogen van de gemelde brug, naar 't een en 't ander einde toe, twee Kelders, in ieder van welken, drie agttienponders staan, die den Amstel bestryken.

In de zestiende eeuw, stelden Burge-meesteren eenen *Artillerymeester* aan, die 't opzigt hadt over de Stads wapenen. Hy SARISSEN
der AR-
TILLERY.
werdt,

ARTILLERIE- of WAPEN- HUIZEN, en KOOP- RENPAK- HUIZEN der STAD. werdt, zo 't schynt, van ouds, ook *Busmeester* genaamd, en hadt vrye wooning in 't Rondeel aan den Amstel, tot dat het zelve, in 't jaar 1630, door de Stad, verkogt werdt. *Pieter Egbertszoon Vink* is de laatste Busmeester geweest, die in 't Rondeel gewoond heeft (w). Doch in 't jaar 1576, was reeds, by de Vroedschap, beslooten, twee uit den Raade aan te stellen tot *Superintendenten van den Artillerymeester* (x). In de voorgaande eeuw, werdt het getal deezer Superintendenten tot drie gebragt. Zy kreegen toen den naam van COMMISSARISSSEN DER ARTILLERYE (y), en worden, gemeenlyk, uit en door Burgemeesteren, aangesteld. Doch sedert eenige jaaren, zyn 'er wederom maar twee. Zy hebben eenen *Commis der Artillerye* of *Artillerymeester* onder zig, die vier bedienden heeft, twee op de Wapenkamer, en twee aan de Magazynen. Voor den Artillerymeester, is, op den zestienden May des jaars 1759, eene nieuwe Instructie vastgesteld (z). In gevolge van dezelve „houdt hy eene Lyft van 't geschut „en geweer der Stad, waarvan een dub- „beld ter Thesaurie Ordinaris beruſt. Hy „mag geene goederen uit de Magazynen „laaten volgen, veel min verruilen of ver- „koopen, zonder byzondere bewilliging der „Heeren Commissarissen, aan welken hy „jaar-

(w) Aantek. van Schep. G. SCHAEF PIETERSZ.

(x) Refol. Vroedsch. N. 3. 2 May 1576. f. 31 verso.

(y) Refol. Vroedsch. Lr. C. 31 Aug. 1662. f. 204 verso. Lr. F. 1 April 1669. f. 176 verso.

(z) Groot-Memor. N. XII. f. 54.

„ jaarlyks, rekening doen moet; een dub-^{WAGT-}
 „ beld dier rekeninge overleverende ter The-^{HUIZEN.}
 „ faurie. Hy mag geene meerdere Werk-
 „ luiden aanneemen, dan met bewilliging
 „ van Commiffariffen. Hy mag geen deel
 „ hebben in eenigen handel in gefchut, bus-
 „ kruid, lont of eenige anderen waaren, die
 „ in de Magazynen worden opgelegd. Voorts
 „ moet hy zorg draagen, dat de Magazy-
 „ nen en de Geweerkamer, in goeden ftaat
 „ en nette gefchiktheid, onderhouden wor-
 „ den; ten welken einde, hy dezelve, van
 „ tyd tot tyd, moet onderzoeken. Einde-
 „ lyk, is hy verpligt, in de Stad te woonen,
 „ zonder van huis te mogen gaan, dan met
 „ verlof van de Heeren Commiffariffen, of,
 „ in derzelver afwezendheid, van de Heeren
 „ regeerende Burgemeefteren.”

XVI.

WAGTHUIZEN.

Ten dienfte der waakende Schutteren, <sup>Befchry-
 zyn, al van ouds, hier ter Stede, ver-
 fcheiden' Wagthuizen gefchikt geweest, die,</sup> <sup>ving der
 met het aanwaffen der Stad, dikwils, ver-
 anderd zyn (a). Omtrent den jaare 1618,
 werd't in beraad gelegd, om de oude S. O-
 lofs-poort, ten einde der Warmoesstraat,
 bekwaam te maaken tot een Wagthuis. Doch
 alzo zy daartoe niet dienftig bevonden werd't,</sup>

(a) Refol. Vroedsch. N. 12. 4 April. 13 July 1617. f.
 10, 17 verfe.

WAGT-
HUIZEN.

werdt zy, niet lang daarna, afgebroken (b). De tegenwoordige WAGTHUIZEN, alwaar de Hoofdwagt gehouden wordt, zyn vier in getal. Het eerste is in 't Stadhuis, in twee beneden-vertrekken, naast en in de Kamer der roëdraagende Boden: het tweede boven de S. Antonis-Waag, op de nieuwe Markt; het derde, boven de Reguliers-Waag, op de Botermarkt, en het vierde, boven de Westerhal, aan de Westermarkt. Op ieder deezer Hoofdwagten, wordt, doorgaands, alle nagten, met ééne Compagnie Schutters, gewaakt, die, terstond na 't opleezen van de naamen der schutteren, eene schildwagt voor 't Wagthuis uitzet. Behalve deeze Hoofdwagten, zyn 'er nog eenige Bywagten, die, insgelijks, by nacht, uit de Hoofdwagten, bezet worden; te weten, eene boven het Nieuwezijds-Heeren-Logement, eertyds het Westindische Huis, welken naam het, 't gene vreemd is, nog draagt, in de *Ordonnantie voor de Schutterye*, die, jaarlyks, in de *Naamwyzers der Regeeringe en Schutters-Almanachen*, gedrukt wordt: deeze bywagt wordt, door een Corporaalschap, bezet, van welk, nogtans, eenige manschap wordt uitgezonden, om de Wagtplaatsen, by de gewezen oude Stads Herberg, en by de nieuwe Stads Herberg te bezetten: en eene, aan den Kamper-steiger, in een vertrek van 't zogenaamde *Zeeregt*, een aanzienlyk vierkant gebouw, met eene groote poort, boven welke, Stads wapen uitgehouwen is; en twee klei-

(b) Resol. Vroedsch. N. 12. 12 May 1618. f. 57 verso.

kleine deuren ter wederzyde. Het is, in 't ^{WAGT-}jaar 1618, gebouwd (c), en heeft den naam ^{HUIZEN.} van Zeeregt gekreegen, om dat de *Commis-sarissen van de Zeezaaken*, voor het stigten van het tegenwoordige Stadhuis, aldaar, plagten te vergaderen. Van 't Corporaalschap, welk hier de wagt houdt, wordt eenige manschap gezonden, om de Admiraliteits-Loots aan de Peperstraat te bezetten. Nog is 'er eene bywagt in de Loots aan Heertjes Lynbaan, ten einde van den Kadyk, aan de schans. Eenige manschap van 't Corporaalschap, welk hier waakt, bezet Keerweêr, alwaar ook eene wagt van soldaaten is. Voorts zyn de hoofdpoorten, de Haarlemmer, Leid-sche, Utrechtsche, Weesper en Muider, ook ieder met een Corporaalschap bezet. De Raam- en Weteringspoorten worden, met tien of twaalf man, bewaakt. Aan de Zaagmolenspoort is alleenlyk eene wagt van soldaaten. In elke Poort, is een kist met kruid en lood, om zig, daarvan, in tyd van nood, te dienen.

De Hoofdwagt der Stads Bezettinge van soldaaten is boven de oude Waage op den Dam (d). Voorts, bewaaken de soldaaten ook alle poorten en boomen, by dage en by nacht, en stellen wagten uit, aan de twee uiterste bolwerken der Stad, in 't oosten en in westen.

Hoofdwagt der Bezettinge.

(c) Aantek. van Schepen G. SCHAEP PIETERSZ. op 't jaar 1618.

(d) Zie hier voor, bl. 106.

XVII.

TOORENS.

Oude
staat der
muuren
en Tooren-
soms
de Stad.

Wij hebben, in 't *eerste Boek* van 't *EERSTE DEEL*, (bl. 53 enz.) kortelyk, verhaald, hoe de Stad, omtrent den jaare 1480, wanneer zy, tusschen den Singel en Kloveniers-Burgwal, beslooten was, met muuren, in welken, op zekere afstanden, naar de wyze van Vestingbouwen van dien tyd, ronde toorens gemetseld waren, omringd werdt. De Laftaadje, eene aanzienlyke Voorstad ten dien tyde, werdt, wat laater, ook met een Blokhuis en Rondeel gesterkt (e). In de muuren, waren, gelyk uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZON te bespeuren is, binnenwaards, ronde boogen gemetseld, die tot woningen voor behoefte of geringe luiden dienden (f). 't Gebruik van eenigen deezer boogen, immers van die tusschen de Kloveniers-Doele en de S. Antonis-poort, werdt, van Stads wege, aan onvermogenden, om niet, geschonken (g); anderen werden, door de Stad, verhuurd: en onder deezen, waren 'er ook, die, door milddadige luiden, gehuurd werden, om 'er behoefte in te laten wonen (5). De Vroedschap hadt,

(e) I. Deel, II. Boek, bl. 138.

(f) Resol. Vroedsch. N. 8. 13 Sept. 1600. f. 311.

(g) Resol. Vroedsch. N. 5. 7 Jan. 1588.

(5) Hier op ziet BREDERODE, in den *Spaanschen Brabander* (Aft. III.), met deeze woorden:

— An-

L BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 165

hadt, reeds in 't jaar 1557, beslooten, dee- Tooren-
ze boogen digt te maaken (b): en eenige RENS.
jaaren laater, werdt vastgesteld, dezelve,
door niemant, meer te laten gebruiken (i).
Evenwel, bleeven zy in wezen, zo lang de
oude muuren niet afgebroken waren: 't welk,
in 't jaar 1613, nog niet volkomenlyk ge-
schied was (k); schoon men 'er, reeds in 't
jaar 1600 en eerder, toe beslooten hadt (l).
Doch in de jaaren 1602 en 1603, schynen
de meeste, en, in of kort na 't jaar 1613,
de overige oude muuren afgebroken te zyn.
De meeste Toorens, die in de muuren ge-
metfeld waren, werden toen ook geslegt.
Zy hadden, te vooren, tot verscheidenerlei
gebruik gediend. Van den aanvang der zes-
tiende eeuw, of eerder, werdt Stads bus-
kruid, in eenigen deezer toorens, bewaard.
Men heeft nog eene Keur van den vyftien-
den December des jaars 1507, waarin be-
volen wordt, geen buskruid te houden, dan
in *den toernnen omme der Stede* (m). Doch
toen, ter gelegenheid der naaftlaatste uit-
legginge, beslooten werdt, nieuwe bolwer-
ken aan te leggen, van de Haarlemmer- tot
aan

(b) Refol. Vroedsch. N. 1. 11 Juny 1557.

(i) Refol. Vroedsch. N. 3. 22 Sept. 1575.

(k) Refol. Vroedsch. N. 11. 25 Maart 1613. f. 76.

(l) Refol. Vroedsch. N. 8. 17 Jan. 13 Septemb. 27 Nov.
1600. 2 Jan. 1602. 12 Maart 1603. f. 292 verso, 311, 321,
376 verso, 422 verso.

(m) Keurb. B. f. 98 verso.

— — — Anne Klaas in de drie testlen

Die doet so veel goedts (God loontser) bier an de
vesten:

Gy wetet niet, hoe veel booghjes datse 's jaers
wel huurt.

Too-
rens.

aan de Heiligewegs-Poorte, werd, te gelyk, vastgesteld, het buskruid, uit de Stads Toorens, in deeze Bolwerken over te brengen (n). De Toorens, of eenigen derzelven dienden ook tot Wagtplaatsen voor de Burgervendelen. In eene Keur van den zesentwintigsten December des jaars 1512 (o), worden de Wagtplaatsen der Burgerye, tot zestien in getale, opgeteld: de meesten van welken Stads Toorens geweest zyn. Zie hier derzelver naamen:

1. *After de Gasthuysmolen.*
2. *Op onser Vrouwen toernne.*
3. *Op St. Jacobs toernne.*
4. *Op St. Jeroens toernne.*
5. *Op heylige Cruys toernne.*
6. *Op de nuwe brugge.*
7. *Op de Schrey hoeck.*
8. *Op heyman ruysschen toernne.*
9. *by St. Anthonys poirtte.*
10. *After de bekeerde Susteren.*
11. *Op St. Sebastiaens thoerne.*
12. *Op Uleberch.*
13. *Leeuweborch.*
14. *Myert.*
15. *Melys Moolen.*
16. *St. Andries toernne.*

Eindelyk, werden ook sommigen van deeze toorens, van Stads wege, aan byzondere personen verhuurd. In de Stads *Registers*,
is

(n) Resol. Vroedsch. N. 2. 20 Jan. 1601. f. 330.

(o) Keurb. D. f. 1.

is nog eene orde van Burgemeesteren van Tooren vyfentwintigsten April des jaars 1575 ^{RENS.} voorhanden, waarby, aan de bewooners van *der Steden toornen*, gelaft wordt, by hun vertrek uit dezelve, niets mede te neemen van 't gene der Stad toekwam, of daar aan gemaakt was, al hadden zy 't schoon zelven doen maaken (p). Twee van deeze Toorens zyn, na de naaflaatste uitlegging der Stad, met spitsen voorzien, te weten, de Heilige-Kruis-, nu de *Haringpakkers-tooren*, en de *Montelbaans-tooren*: welke laatste, niet in den muur der Stad; maar tot bescherming der Voorstad, de Lastaadje, gestigt was. Een derde Tooren, de *Schreijerstoores* genaamd, heeft alleenlyk een spits oplopend dak met een' windwyzer behouden, gelyk van ouds. De overige Toorens, de *Reguliers-tooren* en de *Jan-Rooden-Poorts-tooren*, zyn, eertyds, Stads Poorten geweest, op welken, ook hooge spitsen gesteld zyn. Van deeze vyf Toorens, die allen in welstand onderhouden worden, moeten wy thans, nog een weinig byzonderer, spreken. Wy beginnen met de twee laatstgemelden.

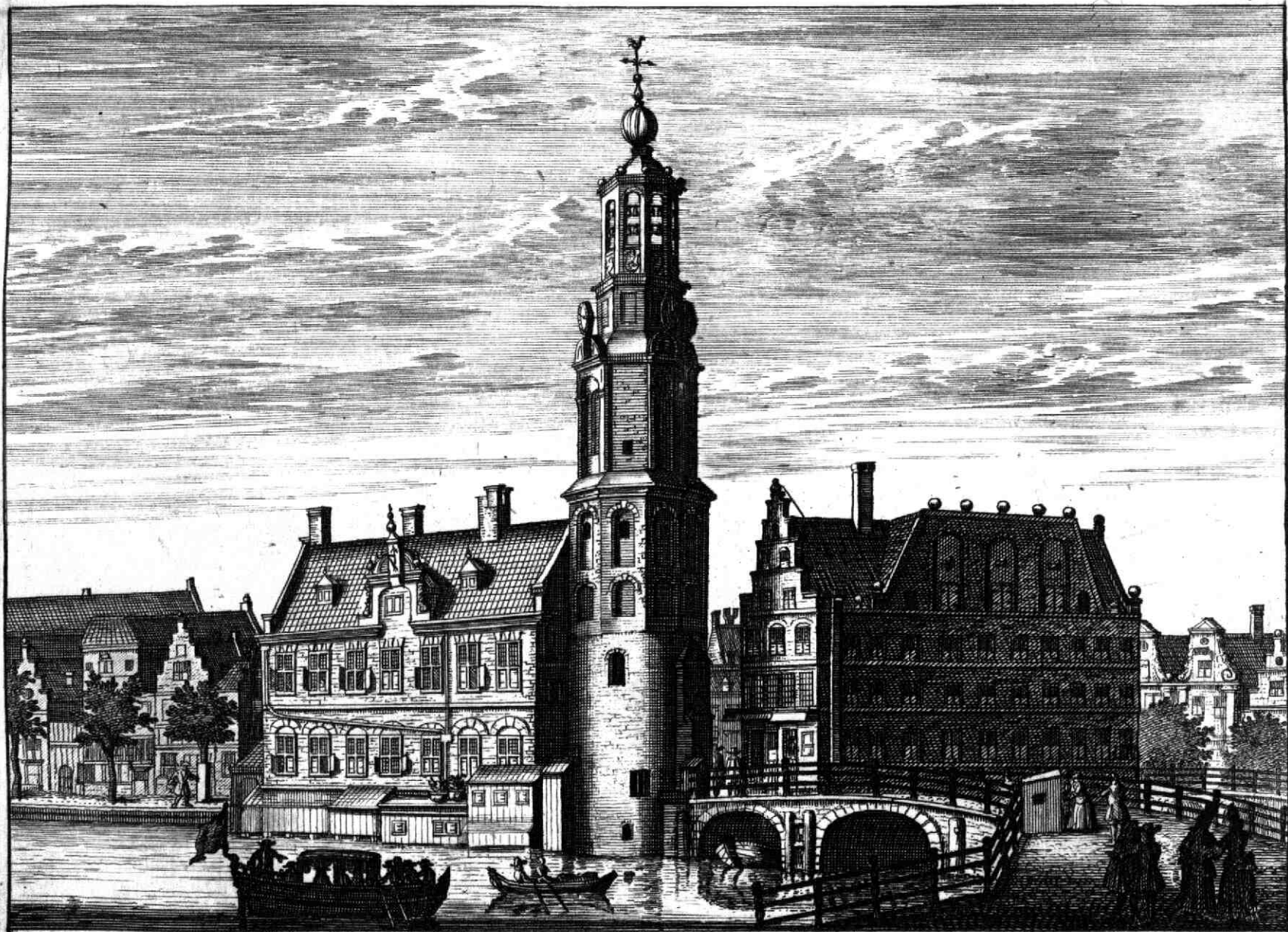
Beschry-
ving der
vyf Too-
RENS.

I.

REGULIERS-TOOREN.

De oudste *Reguliers-poort* stondt, eer de Stad, omtrent den jaare 1480, be-
muurd werd, in de Kalverstraat aan 't Spui, <sup>I. REGU-
LIERS-
TOO-
RENS.</sup> daar

(p) Groot-Memor. N. II. f. 149.

REGULIERS TOOREN.

TOO-
RENS.

daar nu de Offensluis legt. Doch deeze Poort kreeg ook den naam van *Bindwyker - Poort*, dat is, *Binnenwyker - Poort* (q), na dat de Voorstad buiten dezelve, door de bemuuring, van welke wy spreken, binnen de vesten getrokken was. De Poort, die toen gesteld werdt ten einde der Kalverstraat, aan den Singel, werdt ook de *Reguliers-poort* genaamd. En beide de Poorten worden gemeld, in eene Keure van den zesentwintigsten Maart des jaars 1487, waar de Offenmarkt gesteld wordt, *ter plaetse tusschen den twee regulierspoorten, geheten die byndewyck, ende nergent anders* (r). De oudste Reguliers-Poort werdt, eerst in 't jaar 1526, in January, afgebroken (s). In de voorgaande eeuw, werdt, met het uitleggen der Stad, eene derde Reguliers-poort, nu de Waag op de Botermarkt, aangelegd, met welke wy ons, hier ter plaatse, niet behoeven op te houden.

Gelegen-
heid en
Historie
van het
Regu-
liers-
Klooster.

De twee eerstgemelde Reguliers-poorten hebben haaren naam gekreegen naar het Reguliers-Klooster, om welk te stigten, Hertog Albrecht, den eenentwintigsten January des jaars 1394 [1395], aan den Priester, *Gysbrecht Douwe*, en aan eenige andere Priesters, verlof gegeven hadt. Het diende voor Reguliere Kanoniken van den regel van Augustyn, en stondt, in het Kerspel van Nieuwer-Amstel (t), niet verre buiten de

(q) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 51.

(r) Keurb. A. f. 158 verso.

(s) Groot-Memor. N. I. f. 228 verso.

(t) Zie den Giftbrief by DAPPER bl. 324.

de Vryheid der Stad, bewesten den Amstel-Toodyk, en omtrent op de hoogte der Keizers-RENS-graft en Utrechtsche straat. Het Klooster werdt, door den voornoemden Gysbrecht Douwe; door de Priesters *Pieter Nikolaas-zoon van Uitgeest* en *Jan Dirkszoon*, en door den Leek *Jan Sching*, met verscheiden' goederen en inkomsten, begiftigd (u). Rudolf van Diephout, Bisschop van Utrecht, gaf den Regulieren, buiten Amsterdam, in 't jaar 1454, verlof, om hun Klooster, welk gemeenlyk het *Huis van S. Jan Evangelist* genaamd werdt, te vergrooten. In 't jaar 1494, verwierven de Kloosterlingen vryheid, om twee sluizen te mogen leggen in den Amsteldyk, die hier ook de *Reguliersdyk* genaamd werdt (v), en daardoor hunne Landeryen van het overtollig water te ontlasten. Walraven, Heer van Brederode, en toen nog Ambagtsheer van Amsterveen, verleende hun deeze vryheid (w): en 't schynt, dat zy toen sluizen gemaakt hebben, omtrent of op dezelve plaats, waar menze, in de voorgaande eeuw, by de jongste Vergrootinge der Stad, in de Keizers- en Prinsengraften, gelegd heeft. In 't jaar 1532, op den eenendertigsten October, in den vooravond, ontstondt 'er brand in 't Reguliers-Klooster, welk, geheellyk, in de asche gelegd werdt (x). De Kloosterlingen zouden het gaarne heb-

(u) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 204.

(v) Groot-Memor. N. I. f. 253.

(w) Zie den Brief by DAPPER, bl. 325.

(x) Groot Memor. N. I. f. 328 verso.

TOO-
RENS.

hebben willen herbouwen: doch de Regeering van Amsterdam, in 't jaar 1529, de Ambagtsheerlykheid van Amsterveen gekogt hebbende, weigerde daartoe verlof te geven. De Regulieren begaven zig naar Heilo by Alkmaar, en vereenigden zig, in 't jaar 1533, met een Klooster van hunne Orde aldaar (y). De plaats, daar 't Klooster buiten Amsterdam gestaan hadt, met het naaste Land omtrent vier morgen groot, werdt, sedert, tot eene Lustplaats en Boomgaard verhuurd, onder anderen aan den vermaarden Schout van Amsterdam *Willem Dirkszoon Bardes*, die 'er wel twintig jaaren gebruik van gehad heeft (z). Naderhand, werdt het *Reguliers - Hof* te koop geveild. De Stad lei in beraad, om het te naasten (a). Doch het werdt, door het Kapittel van Haarlem, gekogt, welk het, eerlang, in eeuwige erfpagt, uitgaf aan *Jakob Saffius*, Kanonik te Haarlem, die, in 't jaar 1572, *protesteerde* tegen 't slegten van het zelve (b), waartoe egter beslooten werdt, uit vreeze dat 'er de Staatschen in nestelen mogten (c). Alle de boomen werden toen ook om verre gehouwen, de Ooftboomen alleen uitgezonderd (d). Na de verandering der Regeeringe hier ter Stede, in 't jaar 1578, werdt het Reguliers-Hof wederom opgetimmerd en

(y) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 211.

(z) Zie een' Brief by DAPPER, bl. 326.

(a) Resol. Vroedsch. N. 2. 21. Nov. 1571. f. 121.

(b) Zie 'r Protest by DAPPER, bl. 327.

(c) Groot-Memor. N. II. f. 141.

(d) Keurb. G. f. 76 verso.

en beplant, en, van Stads wege, ten min-^{Too-}
ste gedeeltelyk, tot eene herberg verhuurd ^{RENG.}
(6). In de voorgaande eeuw, is het lang
tot een *Hortus-Medicus* of Artseny-tuin ge-
bruikt (c), tot dat het, by de laatste Ver-
grooting der Stad, ten deele vergraaven,
ten deele aan erven uitgegeven en betim-
merd geworden is. Toen, in 't jaar 1663,
de Keizersgracht, omtrent de Utrechtsche
straat, gegraven werdt, vondt men de
grondslagen nog van het Reguliers-Kloos-
ter, rustende op elzen paalen. Men ontdek-
te ook, dat het Choor der Kerke juist ge-
staan hadt op de Utrechtsche straat, alwaar,
sedert, de Peilsluis gelegd werdt (f): de ge-
legenheid der Kerke, ten westen van het
Choor, is hier uit genoegzaam af te nee-
men.

De tweede Reguliers-poort, die naar dit
Klooster genoemd was, en ten einde der
Kalverstraat, aan den Singel, bewesten den
Amstel, stondt, was gesterkt met twee Too-
rens, en door een' muur gehegt aan een' der-
den ronden Tooren, met eene ronde oploo-
pen-

(c) DAPPER, bl. 324.

(f) DOMSELAER III. Boek, bl. 231. COMMELIN, bl. 204.

(6) De Amsterdamsche Martiaal ROEMER VIS-
SCHER bevestigt dit, in de *Quicken*, I. Schok, N. 36.
bl. 19. met deeze woorden:

*Nel beroemde haer tegen Elsge Boelen,
Datse in 't Reguliers Hof, noch op de Doelen,
Haer leven gbeproeft heeft Wyn noch Broot.*

En in de *Rommelfoo*, I. Schok, N. 57. bl. 116,

Adieu Anneken huys en Reguliers Hof.

TOO-
RENS.

pende spits, die aan den oever des Amstels gebouwd was. Tegen deezen muur, was een houten hok voor de Stads Zwaanen (7) getimmerd (g); welk, indien ik my niet bedriege, met het vergrooten der Stad, naderhand, hooger op in den Amstel verplaatst is, en den naam aan den *Zwaanenburgwal* en *Zwaanenburgstraat* gegeven heeft. Tusschen de twee eerstgemelde Toorens der Poorte, was een uurwyzer geplaatst, en boven het dak hing een slagklok. Nevens deeze poort noordwaards, was, in 't jaar 1617, een sterk Wagthuis gebouwd. De Poort bleef omtrent in deezen staat, tot in het jaar 1618, wanneer 'er brand ontstondt in eene Glasblaazerye, die nevens dezelve gebouwd was. De vlam verteerde de poort ende toorens. Doch 't Wagthuis bleef staan. Men hadt, ten deezen tyde, reeds eene andere Reguliers-poort van hout gestigt, ter plaatse waar nu de Waag op de Botermarkt staat; wes-

(g) DOMSELAER III. *Boek*, bl. 216.

(7) J. SIX VAN CHANDELIER gewaagt hiervan in zyn 's *Amsterdammers Winter*, bl. 60. met deeze woorden:

*De trotse baagelblanke swaan
Najaade in Amstels Waterlaan,
Die aan de lindewortels lekt
Is van de poortwacht dicht ombeekt.*

En men vindt 'er nog klaarder van gemeld, in eene orde van Burgemeesteren voor den Bewaarder der Stads Zwaanen van den zestienden Augustus des jaars 1549, die, in een oud *Register ter Thesaurie* (Cas II. f. 124 verso) geboekt, en hier agter onder de *Bylaagen* (L. A) geplaatst is.

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 173

weshalve, beslooten werdt, alleenlyk den Toozuidelyken tooren der verbrandde poorte ^{RENS.} wederom op te bouwen, waarmede, in October des jaars 1619, onder opzigt van den Stads Bouwmeester, *Henrik de Keizer*, een aanvang gemaakt werdt (*b*). Deeze Tooren, die nog in wezen is, en de REGULIERS-TOOREN genaamd wordt, heeft eene fraaije doorlugtige spits, en in dezelve, een keurlyk Klokkenſpel en Slagwerk, met vier uurwyzers. De windwyzer op de spits was, eertyds, eene vergulde Os, ter gedagteniffe der Offenmarkt, die hier omtrent geweest is; doch de os werdt, na weinige jaaren verloops, in een' haan veranderd. Het Wagthuis bleef, na dat de Tooren herbouwd was, nog eenige jaaren ſtaan, wordende de bovenvertrekken van het zelve gebruikt tot Kamers voor verſcheiden Gilden. Doch, in 't jaar 1672, werdt dit Wagthuis tot eene *Munt* bekwaam gemaakt, alwaar Dukaaten, Dukatonen en Ryksdaalders, met den ſtempel der Staaten van Holland, onder aan welken Stads wapen ſtondt, gemunt werden. Wy hebben, elders (*i*), aangetekend, by welke gelegenheid, zulks geſchiedde. Doch het duurde niet lang. De *Munt* is, ſedert, vertimmerd tot eene aanzienlyke Herberg, die, van Stads wege verhuurd, en nog *de Munt* genaamd wordt.

(*b*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

(*i*) II. Deel, XIX. Boek, bl. 403.

TOO-
RENS.

2.

JAN-ROODEN-POORTS-TOOREN.

2.
JAN-
ROODEN-
POORTS-
TOOREN.

By verkorting of verbaftering, wordt deze Tooren ook de *Jan Romperts-* en *Jan-Room-poorts-tooren* (k) genaamd. Doch *Jan-Rooden-Poorts-Tooren* is de regte naam. Ook leeft men, in de oudste *Stads Registers*, gemeenlyk *Jan-Rooden-Poort* (l). De Jan-Rooden-Poort was eene der kleine Poorten van de Stad, in de bemuuring van omtrent den jaare 1480; stondt tusschen de *Korsgens-Poort* en *Gasthuis-molen*, en hadt, vermoedelyk, haaren naam naar eenen *Jan Rode*, die, in of omtrent deze Poort, woonde. De Jan-Rooden-Poort hadt eenen enkelen spitsen Tooren en een' doorgang naar de tuinen en raamen, die, even buiten dezelve, in grooten getale, waren aangelegd. In 't jaar 1554, werdt beslooten, eene Valbrug te leggen buiten de Jan-Rooden-Poort (m). Kort na de tweede uitlegging der Stad, werdt de brug voor de Poort, op verzoek der buuren omtrent de Leliestraat, bezuiden den Tooren verlegd (n). Het afbreeken van den Stadhuis-Tooren, in den jaare 1616, ter oorzaake van deszelfs bouwvalligheid, gaf gelegenheid tot een besluit, om den Jan-Rooden-Poorts-Tooren te vernieu-

(k) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(l) Groot-Memor. N. II. f. 31.

(m) Resol. Vroedsch. N. I. 5 July 1554.

(n) Resol. Vroedsch. N. 8. 19 Sept. 1594, f. 23.

JAN ROODENPOORTS TOOREN, EN SLUIS.

nieuwen, en, met eene hooge spits, uur-Too-
 wyzer en slagklok, te voorzien, alzo de buurt RENS.
 hieromtrent het geryf van den Stadhuis-klok
 miste. De Tooren was, voor 't einde van 't
 volgende jaar, voltrokken, en de slagklok van
 den Stadhuis-Tooren op den zelven overge-
 bragt (o). Men hadt den zelven, van on-
 deren omtrokken en verzwaard, met eenen
 vierkanten muur, en de spits, die drie om-
 megangen of tranfen heeft, voorzien van
 vier uurwyzers. Op den top, werdt een
 doorlugtige Lantaarn geplaatst, en boven
 denzelven een windwyzer: in welken staat,
 de Tooren nog heden onderhouden wordt.
 Hy staat, aan de oostzyde van den Singel,
 tusschen de korte Huiszitten- en Spaarpots-
 steegen. De onderste vertrekken van den
 zelven dienen tot eene wooning voor den
Geweldige of Provoost van de Stads bezettin-
ge. Boven dezelve, is eene Kamer, waar
 de Krygsraad over de Stads bezettinge ver-
 gadert, 't welk, nogtans, zeer zelden voor-
 valt. Nog hooger, zyn twee vertrekken,
 geschikt tot eene gevangenis voor de Offi-
 cieren en soldaaten dier bezettinge; in wel-
 ke vertrekken, ook somtyds, andere gevan-
 genen, die men niet, in de gemeene Stads
 gevangenis, of in het Tugthuis, wilde doen
 opsluiten, geplaatst zyn. Op het eerste Bol-
 werk, noordwaards van de Leidse Poort,
Slooten genaamd, plagt eene galg, en in laa-
 ter' tyd een wip te staan, waaraan de soldaa-
 ten

(o) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 Febr. 1616. f. 166 verso.
 N. 12. 27 Nov. 1617. f. 48.

TOO.
RENS.

ten der bezettinge, die den hals verbeurd hadden, werden opgehangen of met mindere straffe gestraft. Doch zy zyn beide, al sedert veele jaaren, weggenomen. Op de hoogte van den eersten trans of ommegang van den Jan-Rooden-Poorts-Tooren, staat eene brandspuit. Ook is hier een groote regenbak. By zwaar onweder, moeten de Stads Loodgieters-knegts zig, terstond, naar den Tooren begeeven, en de brandspuit gereed maaken, om zig, by ongeval van brand, vaardiglyk, van dezelve te kunnen bedienen. In 't jaar 1648, werdt beslooten, de brug, die ten zuiden van den Tooren lag, ter wederzyde van den zelve, te leggen *(p)*, en in 't volgende jaar, werdt vastgesteld, dezelve niet te betimmeren, gelyk men, in 't eerst, voorgenomen hadt *(q)*. Zy werdt, eerlang, deftig, van steen herbouwd, en rust op drie boogen. Onder den Tooren en brug, zyn twee groote overwelfde kelders, die, ter wederzyde, tot aan 't water loopen. Zy worden nu gebruikt door den Provooft der bezettinge; doch, in 't jaar 1652, werdt, ter gelegenheid van het verbranden van het oude Stadhuis, het gemunt en ongemunt goud en zilver uit de Wisselbank, in dezelve, gebergd. En dewyl de Tooren belette, dat de rytuigen, die, van de eene en de andere zyde, over de brug kwamen, elkan- deren van verre ontdekken en myden konden; werdt, by eene Keure van den zesentwint-

(p) Resol. Vroedsch. N. 19. 14 Nov. 1648. f. 213 verso.

(q) Resol. Vroedsch. N. 20. 28 Jan. 1649. f. 10.

twintigsten April des jaars 1668, bevolen, Tooren dat men, uit de Molsteeg komende, de brug, ^{RENS.} aan den binnen- of zuidwestkant van den Tooren, zou opryden; en, uit of van omtrent de Leliefstraat komende, aan den buiten- of noordoostkant (r).

3.

HARINGPAKKERS-TOOREN.

De HARINGPAKKERS-TOOREN, staande ten einde der Haringpakke-^{3.}rye, oudtyds de *nieuwe-zyds-houttuinen*, digt ^{HARINGPAKKERS-}by de nieuwe Haarlemmer-sluis, droeg, wel-^{TOOREN.} eer, den naam van *Heilige-Kruis-tooren*, of blootelyk van *Kruistooren*. De laatste naam, die, in eenen witten steen, aan den zuidhoek des toorens, plagt uitgehouwen te zyn, is my, reeds in eene Keur van den negenden November des jaars 1508, voorgekomen (s). Vermoedelyk, heeft de tooren dien gekreegen naar het *Kruisgilde*, welk, in de zestiende eeuw, hier ter Stede, in bloei was (t); en, veelligt, zyne byeenkomsten, in deezen tooren, gehouden heeft. Ook diende hy, ten dien tyde, tot eene gevangenis voor zulken, die, om den Godsdienst, in hegtenis raakten: veelen van welken, zo de overlevering wil, van deezen tooren, in 't Y gesmeeten, en verdronken werden: van waar

(r) Keurb. O. f. 178 verso.

(s) Keurb. B. f. 108 verso.

(t) Resol. Vroedsch. N. 2. 27 Febr. 1570. f. 140. Zie ook hier voor, II. Deel, VI. Boek, bl. 36.

HAARINGPAKKERS TOOREN.

Too-
RENS.

waar een gedeelte van den Nieuwe-zyds-Agterburgwal, die niet verre van deezen tooren legt, de naam van *Martelaars-graft* bygebleeven is. De Tooren was toen slegts van een schuin dak voorzien, en hadt geene spits. In 't jaar 1577, werdt beslooten, Stads buskruid in dezelve te plaatfen (u). De buuren, die omtrent deezen Tooren woon- den, klaagende, dat zy geene klok konden hooren; werdt, in 't jaar 1605, vastgesteld, den zelven te verhoogen, en met eene zwaare slagklok te voorzien (v). Het spitsje, welk, tot dien tyd toe, op den Kruistooren gestaan hadt, werdt, sedert, op het dak der Handboogsdoele geplaatst (w); alwaar het nog staat. De Kruistooren nam, na de verandering der Regeeringe, allengskens, den naam van *Haringpakkers-tooren* aan, ter oorzaake der Haringneeringe, welke, ten dien tyde, en nog, voornaamlyk, tusschen deezen Tooren en de Spaarnedammer- of Ybrug, geoefend werdt. Ten teken deezer Neeringe, heeft men eenen vergulden Haring, tot een windwyzer, op het spits van den Tooren, geplaatst. De beëdigde Keurmeesters van den Haring houden hun Comptoir onder in deezen Tooren. Ook wordt, ter zyde van den zelven, het Lootsmans-Comptoir gehouden. Doch ten behoeve van den Gildeknecht der Lootsluiden, is, voor weinige jaaren, een huis op de nieuwe Haarlemmer fluis getimmerd. Voorts, heeft,

in

(u) Resol. Vroedsch. N. 3. 20 Dec. 1577.

(v) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 Aug. 1605. f. 70.

(w) Resol. Vroedsch. N. 10. 10 May 1606. f. 96 verso.

in een boven-vertrek van den Haringpak-Tookers-Tooren, het Tinnegieters-Gilde, ^{fe-rens.} dert eenige jaaren, zyne Gildekamer. De Hoedenmaakers- en Mandenmaakers-Gilden houden 'er ook hunne Comptoiren.

4.

SCHREIJERS-TOOREN.

Deeze staat, pas beoosten de oude-zyds ^{4.} Kolksfluis, of het Kamperhoofd, en ^{SCHREI- JERS-TOOREN.} heeft nog byna dezelfde gedaante, die hy, van ouds, gehad heeft, zynde een rond gebouw van vooren, en plat binnenwaards, of van agteren, met een spits oplopend dak, op welks top, een windwyzer geplaatst is. In den Toorentrans, rondsom het dak, zyn schietgaten gemetsfeld, waarin, voormaals, zo wel als op het Kamperhoofd, geschut geplaatst werdt. Voorts, voerde deeze Tooren, van ouds, byna den zelfden naam als tegenwoordig, te weeten dien van *Schreijershoek*, of, gelyk men eertyds schreef, *Scraye boeck*, *Scrayhouck*, *Scraeyhouck* en *Schreyhoeck*: ook, enkele reizen, *Screyhorn* (x). Doch *horn* en *hoek* waren, oudtyds, woorden van ééne betekenis. 't Gemeen gevoelen is, dat de Tooren zynen naam gekreegen heeft, naar het *schreijen* van zulken, die, hier ter plaatse, het laatste afscheid namen van hunne vrienden, welken, van ouds, aan 't Kamper-

(x) Groot-Memor. N. I. f. 255 verso. Keurb. D. f. 184, E. f. 48 verso, 93 verso, 105.

TOO-
RENS.

perhoofd, plagten fcheep te gaan (y). Ook zegt de overlevering, dat zekere vrouw, in den jaare 1569, 't vertrek van haaren man zo diep ter herte nam, dat het haar niet alleen veel traanen; maar zelfs het verftand kostte. Men ziet, nog tegenwoordig, in den muur noordwaards, een fchreijend Vrouwenbeeld en een afvaarend fchip, in fteen, uitgehouwen, met den naam, SCRAYER HOUCK 1569. daar onder, welk men wil, hier, ter gedagteniffe van dit zonderling voorval, gefield te zyn.

De OPPER-COMMISSARISSSEN der WAALLEN houden thans hunne Vergaderingen, in een boven-vertrek van deezen Tooren, welk, voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd is. In dit vertrek, zyn, voor den fchoorsteenmantel, en in de lyft van een gezigt der Stad van den Y-kant, keurlyk, door *Willem van den Velde*, gefchilderd, de wapens der meeste Heeren Commiffariffen uitgebeeld. De overigen zyn, op een Wapenbord, gefchilderd. Voorts, hangen hier twee fchilderyen. In het eene, in 't jaar 1674, door *Jacob Bakker*, gedaan, ziet men de afbeeldfels der Commiffariffen DIRK CLAASZ. VAN LEEK, JAN VLASBLOM, WESSEL SMITS en HENDRIK LYN-SLAGER; waarby de Havenmeester, met dezelfs knegt, en de Kapitein der Waalredderen in der tyd, fttaande, gevoegd zyn. Het andere, in 't jaar 1747, door *Jan Maurits Quinkhard* gefchilderd, verbeeldt de Heeren

(y) Zie HOOFDS Verscheide Dichten, bl. 224.

ten Commissarissen JOAN AGGES SCHOL-TOO-
TEN, JACOBUS DUPEYROU JANSZ.,^{RENS.}
CAREL LYNLAGER en HENDRIK VAN
CASTRICUM. Boven deeze Kamer, is een
vertrek, welk, weleer, de Kamer van het
Tinnegieters-Gilde geweest is; doch tegen-
woordig, benevens de overige beneden-en
bovenvertrekken van den Tooren, tot eene
wooning voor den Opzigter van 't groot Ha-
ven- en Stroommeesterschap, verstrekt.

5.

MONTELBAANS-TOOREN.

Op meer dan ééne wyze, wordt de naam
van deezen Tooren geschreeven. Vee-^{5.} MONTEL-
len schryven *Montalbaans-tooren*. En sommi-^{BAANS-}
gen leiden den naam af van den *Hertog van* TOOREN.
Alba (z), die, in 't jaar 1568, voorhadt,
omtrent de plaats van deezen Tooren, een
Kasteel te doen stigten. Doch de Tooren
voerde reeds diergelyken naam, lang voor
dat de Hertog van Alva, hier te Lande,
bekend was, en waarschylyk voor zyne
geboorte. Ook vindt men den naam van
den Tooren, in de oudste *Stads Registers*,
nergens, *Montalbaans-tooren* gespeld; maar,
doorgaands, *Montelbaans-*, en enkele reizen
ook *Monkelbaens-* (a), en *Montenbaens-too-*
ren: 't zy dat de Tooren, die gestigt was,
tot dekking der Voorstad *de Lastaadjie*, dee-
zen

(z) F. VAN ZESSEN bl. 150.

(a) Resol. Vroedsch. N. 2, 19 Jan. 1596. f. 107.

BINNENKANT VAN'T NIEUW EILAND, EN MONTÄLBAANS TOOREN.

TOO-
RENS.

zen naam naar het oud en sterk Kasteel *Montauban* in Guijenne bekomen, of van elders ontleend hebbe.

De Montelbaans-Tooren is gestigt, na 't jaar 1512 (b). Ik vind 'er 't oudste gewag van, in de Resolutien der Vroedschap, op het jaar 1537, wanneer de Regenten van het S. Pieters-Gasthuis verlof kreegen, om eene Kraan op te regten op den *toorn van Montelbaan* (c). In 't jaar 1544, gaven Burgemeesteren den *Buſſemakers een erfue achter montelbaan, buyten der kae*, om aldaar hunne Buſſen te beproeven (d). Tegen 't einde der zestiende eeuw, werd de Laftaadje, van *Montenbaan* tot aan den S. Antonisdyk, met eene schans versterkt (e), welke, naderhand, met deſtige huizen, betimmerd is, en nog de *Oude Schans* of *Montelbaans-burgwal* genoemd wordt.

Het uitleggen der Stad aan deeze zyde gaf, in 't jaar 1605, gelegenheid tot het verhoogen van den Montelbaans-Tooren (f); die, met eene nieuwe spits, twee ſlagklokken, en vier uurwyzers voorzien werd. Doch na verloop van eenige jaaren, bevondt men, dat de Tooren zakte, en meer dan vier voeten over zyde helde: weshalve, beſlooten werd (g), de grondſlagen te ontblooten, en, om dezelve, na 't regt zeten

(b) Zie I. Deel, II. Boek, bl. 138.

(c) Refol. Vroedsch. N. 1. 1 Dec. 1537.

(d) Groot-Memor. N. 1. f. 318.

(e) Refol. Vroedsch. N. 6. 16 Jan. 1590.

(f) Refol. Vroedsch. N. 10. 20 Aug. 1605. f. 70.

(g) Refol. Vroedsch. N. 11. 28 Jan. 1611. f. 25.

ten van den Tooren, een' vasten, zwaaren SLUIZEN
voet te heijen. De Tooren werdt, boven en WA-
den grond, ook met eenen muur, ter dikte TERKEE-
van vier en een halve voet, verzwaaard, en RINGEN.
in dien stand gebragt, waarin hy, nog te-
genwoordig, bestaat, en onderhouden wordt.
Thans, verstrekt dezelve tot eene wooning
voor den *Kapitein der Waalredderen*, tot ver-
grootinge van welke, twee vertrekken, op
paalen, agter, en ter zyde tegen den Too-
ren aan, getimmerd zyn.

XVIII.

S L U I Z E N

en

W A T E R K E E R I N G E N .

Zo dra, in de dertiende eeuw, de Dam Oudste
in den Amstel, waarnaar Amsterdam Sluizen
den naam heeft, gelegd was, hadt men, in der Stad.
den zelven, tot behouden van doorvaart Groote
en schuuring, eene Sluis noodig, die, ze- en kleine
kerlyk, terstond na 't leggen van den Dam, Dams-
gemaakt werdt. Ongetwyfeld, was dit ge- sluis.
schied, op kosten van den Heere van Am-
stel; also men vindt, dat de Dorpen Nieuw-
veen en Kalflagen het regt om door Amster-
dam uit te wateren, van Gysbrecht van Am-
stel en deszelfs Broeder Willem, Proost van
S. Jan te Utrecht, gekogt hebben, en, in
't jaar 1364, door Hertog Albrecht, in het

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Andere
Sluizen
of Spui-
jen.

zelve bevestigd geworden zyn (*b*). De Graaven van Holland, de Heerlykheid van Amstel bekomende, hebben ook het regt tot de Sluis in den Middeldam verkreegen. Dezelfde Albrecht schonk de Kolk deezer Sluize, veelligt om te bevisschen; doch zekerlyk om, op 't gewelf boven dezelve, te timmeren en te woonen, den twintigsten January des jaars 1386 [1387], aan *Heere Reinier Simonszoon*, Priester te Amsterdam (*i*). Ten deezen tyde, lag 'er, nevens de *oude* of *grootte*, ook eene *kleine Sluis* in den Middeldam. Beide de Sluizen lagen 'er, naar 't schynt, reeds in 't jaar 1306, gelyk, uit zekere rekening van *Bernd van Dorenweerde*, Baljuw van Amstelland, van wege Bisschop Guy, af te neemen is. Hy verklaart, in dezelve, dat hy, *des dingesdages na Pinksteren* des gemelden jaars, *tot Aemstelredamme* gekomen zynde, *die sluysen besagh* (*k*). Gevolgelyk, zyn 'er toen al meer dan ééne geweest. Door de twee sluizen, van welken wy spreken, was het gedeelte van Amstelland, welk men toen *Afichdoem* noemde, en welk nu *Nieuwer-Amstel* genaamd wordt (*l*), gewoon, uit te wateren (*m*). Doch behalve deeze twee uitwaterende sluizen, waren 'er, in de veertiende eeuw, reeds twee of meer Sluisjes of Spuijen, ten wedereinde van de Stad, dienende, om het water te leiden door de

(*b*) Handv. van Rynland, bl. 354.

(*i*) MIERIS Charterb. III. Deel, bl. 456.

(*k*) Uit Aantek. van Schepen GERARD SCHAEFFIETERSZ.

(*l*) Zie de Oude Kaart van Amstelland voer de Handvesten.

(*m*) Zie Handv. bl. 709. [6.]

de oude en nieuwe graften, nu de Oude- en SLUIZEN
 Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen. en WA-
 Naar den Y-kant, waren 'er twee, eene aan TERKEE-
 de oude zyde, daar, sedert, de Oude-zyds- RINGEN.
 Kolks-fluis gelegd is, *der Stede Sluze* ge-
 naamd (n), veelligt, om dat zy door de Stad
 bekostigd was; en eene aan de nieuwe zy-
 de, zo 't schynt, in den Amsteldyk, daar nu
 de Kolk is. Immers, ik lees, in eenen Sche-
 penen-brief van den jaare 1409, van *vier*
huizen ende erven, ghelegen op ten nyendike,
en streckende van der ouder spoye, die toen,
 veelligt, reeds gedempt was, en nergens kan
 gelegen hebben, dan daar nu de Kolk is,
tot Sinte Jacobs strate toe. Aan de Amstel-
 zyde, was ook eene *spoye* of fluisje, waar-
 schynlyk, op de plaats, nog het *Spuy* ge-
 naamd, van welk ik, in een Schepenen-brief
 van den jaare 1370, gewaagd vind. Van
 eene deezer Spuijen wordt ook gemeld, in
 eene der oudste Keuren, verbiedende, door
 dezelve, te schutten (o).

De Landen in Reyerskoop en op Byle-
 veld, tusschen den Meerendyk en Haanwy-
 ker Kaade, in 't Stigt van Utrecht, plagten,
 volgens eene Handvest van Hertog Albrecht,
 in den Ryn uit te wateren. Doch Hertog
 Willem bewerkte, in 't jaar 1413, een Ver-
 drag tusschen hen, gevoegd met de ingelan-
 den van Agthoven en Mastwyk tusschen den
 Meerendyk en Heerenvliet van S. Cathary-
 nen te Utrecht, ter eener, en de Stad Am-
 ster-

(n) Keurb. A. f. 13.

(o) Keurb. A, f. 14 *verso*.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

sterdam en de ingelanden van Amstelloand, ter anderer zyde, volgens welk, zy hun water, door eene watering, *de Byleveld* genaamd, uit den Ryn by de Haanwyker-Kaade, tot in den Amstel, en voorts, door de Amsterdamsche Sluizen, tot in 't Y loozen mogten. Te gelyk, werdt, aan die van Hermelenwaard, Kokengen en Spangen vergund, in de Byleveld uit te wateren. Doch zy moesten een vierde gedeelte draagen in het onderhoud der twee Sluizen in den Middeldam, en der *Sluis te Ypessloot*, welk de Stad Amsterdam op zig genomen hadt. Een gelyk aandeel moesten zy draagen, in het onderhoud van eene vierde Sluis, die, tusschen de Stad en Ypessloot, gemaakt zou worden. Eindelyk, moesten zy het Heikooper en ander vreemd water keeren uit hun Waterschap (p). De *vierde sluis*, van welke, in dit Verdrag, gewaagd wordt, werdt, sedert, gelegd, ter plaatse, alwaar, na de bemuuring der Stad, omtrent den jaare 1480, de S. Antonis-poort gestigt werdt, en kwam regt onder de gemelde Poort. De Stad nam, in 't jaar 1492, aan, de gemelde Sluis te onderhouden; waarvoor, door de Landen van Reyerskoop, de Proostdy van Mydrecht, en van Ouder- en Nieuwer-Amstel, zekere somme gelds betaald was (q). Op gelyke voorwaarde, nam zy, in 't jaar 1497, het onderhoud der steenen sluize op den Middeldam, *aldernaest 't Stedebuis*, op zig (r): en in 't jaar 1509, dat

van

(p) Handv. bl. 709.

(q) Handv. bl. 711.

(r) Handv. bl. 712.

van de *Oosterfche Sluis* aldaar (s). In 't jaar 1510, verbondt zy zig, uit gelyke oorzaak, aan die van Amsterveen en derzelver aanhang, tot het onderhouden der twee sluizen in den Middeldam, en der fluize onder de S. Antonis-poort (t): alle welke verbindtenissen Amsterdam, heiliglyk, naargekomen is. In 't jaar 1546, werdt de *Westerfluis in den Middeldam* hermaakt (u), en in 't jaar 1594, werdt beslooten, de Damsfluis en Duiker te herstellen (v): 't welk, in 't jaar 1597, eerst volbragt werdt (w).

Ondertuffchen, waren, met het vergrooten der Stad, ook andere sluizen aangelegd. De twee sluizen in den Middeldam keerden, by hooge vlooden, het Y-water uit de Stad. Zo deden ook twee sluizen in den S. Antonis- of Zeedyk, *de oude Kolksfluis*, in de *Stads Registers*, *d'oude zyds Sluyfe* (x), en ook in eenen Schepenen-brief van den tienden July des jaars 1431, waarby een erf, daaromtrent, *an den Zeeburch*, of Zeedyk gelegen, aan 't S. Nicolaas-Gasthuis opgedraagen wordt, *der Stede fluse* genaamd; en de Sluis, boven welke de S. Antonis-poort gestigt werdt. Doch toen de Stad nog binnen de Voor- en Agterburgwallen begreepen was, werdt 'er, ten gelyken einde, nog eene vyfde fluis, aan 't noordeinde der Nieuwe-zyds Voor- en Agterburgwallen, aangelegd, die

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

't Ver-
grooten
der Stad
geeft ge-
legenheid
tot het
maaken
van nieu-
we Slui-
zen.

Nieu-
wendy-
ker- of
Haarlem-
mer-fluis,

(s) Handv. bl. 713.

(t) Handv. bl. 713.

(u) Oud Register ter Thesaurie, Cas N. 11. f. 26.

(v) Resol. Vroedsch. N. 2. 28 Juny 1594. f. 2.

(w) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(x) Groot-Memor. N. 1. f. 275 verso.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Grimnes-
se-sluis.
Offen-
sluis.

Boeren-
verdriet.
Sluisje
voor de
Heilige-
wega-
poort.

de *Nieuwendyker- en Haarlemmer-sluis* ge-
noemd werdt (y), en nu de *Oude Haarlem-
mer sluis* heet. Zy werdt, in, of kort na
't jaar 1594, vernieuwd (z). Aan de Am-
stelzyde, waren, toen reeds, zo 't schynt,
tot keering of tydige doorlaating van het hoo-
ge Amstelwater, en om schuuring en ver-
versching te wege te brengen, in de Oude-
en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen,
ook twee Sluizen gemaakt, eene, ter plaat-
se der Grimnesse-, en eene, ter plaatse der
Offenfluis; welke laatste, in de *Stads Re-
gisters*, ook de *Byntwycker-sluis* genoemd
wordt (a). Doch, veelligt, is de eerstge-
melde sluis laater gelegd geworden. Ter
plaatse van de laatstgemelde Sluis, werdt,
in 't jaar 1526, eene steenen brug gelegd (b).
Toen de Stad, omtrent den jaare 1480, tot
aan den Singel en Kloveniers-burgwal, uit-
gelegd werdt, werden 'er, zo ver my ge-
bleeken is, in eenen geruimen tyd, geene
nieuwe Sluizen gemaakt, uitgenomen het
Verlaat, het *Boeren-verdriet* genaamd, aan
den Singel, waarvan men, in de *Stads Re-
gisters*, op de jaaren 1548 en 1554, ge-
waagd vindt (c), en een *sluisje*, niet verre
van daar, *aan den Heiligen-weg*, voor de
Heilige-wega-poort (d). Het eerstgemelde
strek-

(y) Groot-Memor. N. I. f. 267. Refol. Vroedsch. N. 9.
13 Aug. 1594. f. 12.
(z) Refol. Vroedsch. N. 9. 13 Aug. 1594. f. 12.
(a) Groot-Memor. N. I. f. 311.
(b) Groot-Memor. N. I. f. 328 *verse*.
(c) Groot-Memor. N. II. f. 11. Refol. Vroedsch. N. 1.
5 July 1554.
(d) Groot-Memor. N. II. f. 97 *verse*.

strekte, om het Stads water op eene be- SLUIZEN
 kwaame hoogte te houden, en daarbenevens en WA-
 tot eene doorvaart voor de buitenluiden, TERKEE-
 die, by hoog water of groote drokte, lang RINGEN.
 toeven moesten, eer 'er geschut werdt; van
 waar het Verlaat de naam van *Boeren-ver-*
driet schynt bygebleeven te zyn. Omtrent
 den jaare 1545, werden de *Grimnesse-sluis*
 en de *Offen-sluis* gelegd. De laatste schynt,
 in de plaats der Bindwykerfluis, gelegd te
 zyn. De eerste, veelligt, op eene plaats,
 waar nog geene sluis gelegen hadt. Immers,
 het blykt, uit eene uitspraak der Landvoog-
 desse, Vrouwe Maria, Koninginne van Hon-
 garye, van den agtsten September des ge-
 melden jaars, dat de *spoyen ofte verlaeten aen*
de Veemarckt ofte nyeuwe Zyde, en tusschen
St^e. Marien Convent ende die nyeuwe nonnen,
 welken men, sedert, de *Offen-sluis* en de
Grimnesse-sluis genoemd heeft, niet lang na
 dien tyd, gelegd zyn. De uitspraak is, ook
 in andere opzigten, merkwaardig; en nog
 nimmer gedrukt; waarom wyze, aan 't ein-
 de van dit *Boek*, onder de *Bylaagen (e)*,
 geplaatst hebben.

By de Vergrooting der Stad, die, in 't S. Anto-
 jaar 1601, grootendeels, voltrokken werdt, nis-sluis.
 werden wederom vier nieuwe Sluizen ge- Nieuwe
 maakt, die, door deeze vergrooting, nood- Haarlem-
 zaakelyk geworden waren, te weeten, twee mer-sluis.
 Buiten-sluizen, en twee Binnen-sluizen. De
 twee eersten waren de *S. Antonis-sluis*, aan
 de oude (*f*), en de *nieuwe Haarlemmer-sluis*
 aan

(e) *Lr. B.*

(f) *Groot-Memor. N. II. f. 199 vers.*

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Heilige-
wega-
Sluis.

Jan-
Rooden-
Poorts-
Sluis.

aan de nieuwe zyde: tot het aanleggen van welke laatste, reeds in 't jaar 1594, beslooten was (g), schoon zy beide, niet voor 't jaar 1601, voltrokken werden (h). De nieuwe Haarlemmer-fluis werdt, in 't jaar 1617, vry wat verlengd. De S. Antonis-fluis diende niet, om 't binnen-water te loozen; maar om 't buiten-water te schutten, en dus de wateren der Stad, op eene bekwaame hoogte, te houden (i). De twee anderen, die, in 't volgende jaar, werden voltooid, waren de *Heilige-wega-Sluis*, pas buiten de Heilige-wega-Poort aan den Singel, en de *Jan-Rooden-Poorts fluis*, ook aan den Singel, by de Jan Rooden-Poort. Het water of de kolk der oude S. Antonis-fluis, die onder de S. Antonis-Poort lag, werdt, in 't jaar 1614, overdamd (k), en tot eene markt gemaakt. Doch de fluis, welker deuren, ten einde der markt, aan de Geldersche Kaai, geplaatst werden, hieldt gemeenschap met het Amstelwater, door eene pyp, die nog, onder de Poort, nu de S. Antonis-Waag, doorloopt, en in die Waag, met een groot luik, gedekt is: wordende het Y- en Amstelwater, op de markt, van elkanderen afgescheiden door eene toldeur, by welke eene andere toldeur geplaatst is, die het buiten-water schut, of, door de Huidenvetters floot, in den Oude-zyds-Agterburgwal, doorlaat. Tot bevordering van schuuring en verversching

(g) Refol. Vroedsch. N. 8. 19 May, 7 Juny 1594. f. 2, 4.

(h) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(i) Refol. Vroedsch. N. 10. 20 Maart 1608. f. 164 verso.

(k) J. LAURENTIUS Amsterdam.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

terings-poort; de *Leidsche-Poorts-sluis*, in de Baangraaf aan 't Leidsche Plein, en het *sluisje aan 't kleine Plein*, ten einde der Leidsche graaf; welk laatste, in 't begin van deeze eeuw, wederom gedempt is. In de voorige uitlegging, strekte reeds, tot loozinge van 't vuile Stads water, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-sluis, gelegen ten einde van de Brouwers-graaf. Voorts, maakte men nu, om 't Y-water bekwaamer, in en uit verscheiden' graften der twee laatste uitleggingen, te leiden, een *sluisje of klap in de Leidsche graaf*, by de Keizers-graaf, en een ander *in de Prinsengraaf*, by de Leliengraaf, voor 't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. Ook werdt het vuile water, in 't zuid-oosten der Stad, geloosd, door een *sluisje*, gelegd, *ten einde van den Kadyk*, by de nieuwe vaart.

De Stad
was, in de
voor-
gaande
eeuw,
van bin-
nen, ver-
deeld in
vier Wa-
terboe-
zems.

Door 't maaken van alle deeze sluizen en toldeuren, was de Stad, voor zo ver zy binnen dezelve lag, binnenwaards, verdeeld in vier Polders of Waterboezems. De eerste was afgeschut door de oude Kolks-sluis, de Grimnesse-sluis, de Huidenvetterfloots-toldeur op de S. Antonis of Nieuwe Markt, en eenige rioolen onder 't Gasthuis, en de Godshuizen langs den Kloveniers-burgwal. De grootte of vlakke inhoud van deezen boezem werdt op drie en een halve morgen waters gerekend: de tweede, die twee en dertig en twee derde morgen waters bevatte, was beslooten binnen de oude en nieuwe Haarlemmer-sluizen, de grootte Brouwers-sluis, de Leliesluis, de Scherm-schools-sluis, de Leidsche-Poorts-sluis, de Spie-

Spiegels-fluis, de Reguliers-toldeuren, de Sluizen
 sluizen op de Utrechtsche straat, de Heili- en WA-
 ge-wegs-fluis en de Offen-fluis. De derde TERKEE-
 boezem, die maar zeventien en een derde RINGEN.
 morgen waters inhieldt, lag binnen de Een-
 hoorns-fluis, de kleine Brouwers- of Haar-
 lemmer-Poorts-fluis, de Bullebaks-fluis, 't
 fluisje aan 't kleine Plein, ten einde der Leid-
 sche graft, de Schermfchools-fluis en de Le-
 liesfluis. De vierde boezem, de grootste van
 allen, lag, met den Amstel gemeen, tus-
 schen de Damsluizen, de Offensfluis, de
 Heilige-wegs-fluis, de sluizen op de Utrecht-
 sche straat, de Reguliers-toldeuren, 't fluis-
 je ten einde van den Kadyk, de Scharbiers-
 of nieuwe Raapenburger-fluis, de nieuwe
 S. Antonis-fluis, de Huidenvettersfloots-tol-
 deur, de rioolen onder de Godshuizen, en
 de Grimnesse-fluis. In deezen boezem, re-
 kende men te zyn vyf en dertig morgen wa-
 ters; zo dat de oppervlakte van al het wa-
 ter binnen de sluizen der Stad agt en tagtig
 en een halve morgen besloeg. Buiten de Van bui-
 muuren, was de Stads graft of vest in twee ten in
 boezems onderscheiden. De eerste, die, twee.
 tusschen den Haarlemmer- of Wester-beer
 en den Weterings-beer voor de Weterings-
 poort lag, ontving het Stads vuilwater,
 door de kleine Brouwers-fluis, en loosde het,
 door den grooten duiker, die, in den Haar-
 lemmer-dyk, pas buiten de Haarlemmer-
 Poort, gelegd werdt, in 't Y. De andere
 boezem, die, tusschen den Weesper-beer
 voor de Weesper-poort en den Ooster-beer
 aan den Diemerdyk lag, ontving het Stads

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN-

Verbete-
ring in
den Wa-
terstaat
der Stad,
door het
leggen
van de
Amstel-
fluis.

water, en loosde het, wanneer dezelve te vol werdt, door middel van Watermolens, die agter den Stads Timmertuin geplaatst waren, insgelyks in 't Y. Beide deeze boezems werden gerekend eene oppervlakte van negen en negentig morgen waters te bevatten: de eerste zeven en zestig, en de tweede twee en dertig morgen.

Doch in deezen staat van de Stads wateren, bevondt men, dat zulke boezems inzonderheid, die met den Amstel gemeen lagen, veel te weinig konden ververscht worden, also de Amstel, niet dan by zeer laage ebbe, die zeldzaam voorvalt, eenigen merkelyken aftrek hebben kon. De meeste verversching der gemelde boezems bestondt in het Y-water een weinig te laten *slonfen*, dat is, door de klinketten der Sluisdeuren, en door de Reguliers-toldeuren, te laten afloopen, op den Amstel, die gemeenlyk geen ander water te rug gaf, dan 't gene al lang in de Stad gestaan hadt, en zeer vuil was. In de andere boezems, waren, door den tyd, ook veele ondiepe plaatsen gekomen, vooral omtrent de secreeten onder de bruggen. Ook hadden de menigvuldige rioolen, die in de burgwallen uitliepen, op veele plaatsen, ondiepten veroorzaakt, die, door vaartuigen geroerd wordende, of door warmte, of andere oorzaaken, aan 't gisten geraakt zynde, vry wat stanks verwekten. Men besloot dan, het Y-water, welk, gemeenlyk, vooral des Zomers, twee of drie voet hooger was dan het Amstelwater, uit den Amstel te houden, door het leggen van de Amstel-fluis, die, tus-

schen

fchen de Prinzen-graft en Agter-graft, op de hoogte der Utrechtsche dwarsstraat, in den Amstel, gemaakt werdt (m). Door 't leggen van deeze Sluis, werdt het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte gehouden, en, door de binnensluizen, alomme, door de graften geleid, die dus, doorgaands, tweemaal in een etmaal, ververscht werden, zonder dat de Amstel werdt besmet. Men droeg, sedert, zorg, dat het intappen door andere Y-sluizen geschiedde dan het uittappen, 't welk te wege bragt, dat het water, welk, door het omloopen door de Stad, vervuild geworden was, geloosd zynde, niet zo ligt wederom in de Stad vloeijen kon. De meest besmette boezems kreegen toen, gemeenlyk, dagelyks goeden aftrek van vuil water, alzo de ebbe doorgaands agt of negen duim laager ging, dan 't water, in de Stad, zonder eenigen hinder, geleeden kon worden. Doch als, by zeer hoog buitenwater, de Y-sluizen dicht gehouden moesten worden, deedt men, sedert, door eene toldeur der Amstel-sluis, het Stads water, om het op een' lydelyken peil te houden, een weinig lekken op den Amstel: waardoor, in dien tyd, het Amstelwater, alleenlyk even buiten de sluis, een weinig brak werdt; welk brak water, met de minste ebbe, kon geloosd worden. Men bevondt, dat de Amstel, by 't Oetgens pad, zeer weinige, en by de Schelpbrug, geheel geene brakheid hadt,

(m) Resol. Vroedsch. Lr. G. 31 Octob. 26 Nov. 1670,
6 July 1671. f. 73, 73 verso, 119 verso.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

hadt, zelfs na dat het Stads water, door de opening van eene toldeur, ter wydte van een, of een en een halve voet, een en twintig maalen op den Amstel gelekt hadt (n). De Weesper-beer naderhand weggenomen zynde, bleef de Stads buiten-graft, tusschen de Weterings-beer en Ooster-beer of Diemerdyk, gemeen leggen met den Amstel, en daardoor altoos voorzien van frisch water, wordende het vuile water der Stad aan deeze zyde, federt, door het fluisje ten einde van den Kadyk, geloosd in de nieuwe vaart.

Uit de meeste oude binnensluizen, worden de deuren geligt.

Het maaken van zo veele nieuwe Sluizen, ter gelegenheid van de verscheidene vergrootingen der Stad, en het leggen der Amstel-fluis in 't byzonder, hadt de meeste oude Binnensluizen noodeloos gemaakt; waarom de deuren, uit verscheiden derzelven, van tyd tot tyd, geligt werden, en de doorvaart en waterloop door dezelveu vrygelaaten. Eenige sluizen, gelyk de Jan-Rooden-Poorts-fluis, zyn geheellyk verdweenen: anderen, gelyk het fluisje in den Heiligen weg en het fluisje ten einde der Leidsche graft, werden gedempt. Doch de sluizen, die nog kennelyk overgebleeven; maar van deuren ontbloot zyn, zyn de Offen-fluis, het Boerenverdriet aan 't Spui, de Heilige-wegs-fluis in den Singel, de Schermschools- of Nieuwe Waalen-Kerks-fluis, en de drie Sluizen op de

(n) Zie DANIEL STALPERT Bericht wegens de Wateren deezer Stede, gedrukt 1676.

de Utrechtsche straat. Het wegneemen van alle deeze sluisdeuren, op de drie laatsten na, hadt de Stad, die te vooren binnen de muuren, uit vier water boezems bestondt, gemaakt tot twee Waterboezems van ongelyke grootte, die door de groote Brouwersfluis, de Leliesfluis, het sluisje of de klapdeuren in de Leidsche gracht, de Reguliers-toldeuren, de Amstel-fluis, en de drie Sluizen op de Utrechtsche Straat, gescheiden worden. Doch na het ligten der deuren uit deeze drie sluizen, kan de Stad, ruim zo gevoeglyk, als een enkele boezem, of groote Polder, worden aangemerkt.

Ondertusschen, bevondt men, weinige jaaren na 't leggen van de Amstel-fluis, dat een voornaam gedeelte zo der oude als nieuwe Stad, buiten de Sluizen leggende, met hoog water, onderliep. Hiertoef behoordden, behalve de Bickers-, Prinzen-, en Reaalen-Eilanden in 't noordwesten, en de Eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg in 't zuidoosten der Stad, de Haarlemmer-Houttuinen, Haringpakkery, Texelsche Kaai, 't Water tot aan den Dam, de Oude Teertuinen, de Oude-zyds-Kolk, de Geldersche Kaai en Lastaadje, het nieuwe Waals-Eiland, en de Montelbaans Burgwal tot aan de S. Antonis-fluis, met de straten en graften, die binnen deezen omtrek begreepen waren. De kelders der huizen, die hier stonden, en de benedenste verdiepingen van veele huizen zelve hadden veel overlast van 't hooge water. In zulk een ge-

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Nieuwe
Water-
keerin-
gen ge-
maakt.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

val, waren de bewooners der huizen verplicht, hunne buuren uit de Kelders, met derzelver huisraad, te bergen, tot dat het water gedaald ware. Men weerde, daarenboven, het water uit de huizen, en uit sommige straaten, door, in groeven voor dezelven, breede planken te zetten, welker reeten met potaarde werden dicht gemaakt. Doch deeze middelen konden, dikwils, zo spoedig niet in 't werk gesteld worden, of het water hadt alreeds merkelyke schade veroorzaakt, met naame aan de Koopmanschappen, die, in de pakkelders, lagen, en zo ras niet konden verwerkt worden; behalve, dat het verwerken zelf veel ongemaks en kosten baarde. Men besloot dan, in 't jaar 1681, het voornaamste gedeelte van 't gene buiten de Sluizen lag, te bepolderen, door het leggen eener zwaare Waterkeering op Zeedyks hoogte, in welke, op gelyke hoogte, voor de Sluizen, twee paar Vloeddeuren gelegd werden. Alleenlyk, verkooren de bewooners der Haarlemmer-Houttuinen en Haringpakkerye geene Waterkeering voor hunne huizen (o), willende zy liever den ouden overlast van 't hooge water lyden, dan den gemakkelyker op- en afslag hunner koopwaren missen. In 't jaar 1682, was de Waterkeering voltrokken. Zy werdt, gelegd van den Nieuwendyk af, door de Ramskooy, langs de Texelsche Kaai, de Oude Teertuinen, het nieuwe Waals-Eiland, en de Ygraft. Ook werden de Kadyk of nieuwe Zee-
dyk,

(o) Zie II. Deel, XX. Boek, bl. 43 enz.

dyk, die buiten de Sluizen bleef, en de Haarlemmerdyk, van de Oude Haarlemmer-fluis af, tot aan 't Plein binnen de Poort toe, eerlang, merkelyk, verzwaaard en verhoogd. De Vloeddeuren der Waterkeeringe werden gelegd op vyf plaatfen, onder de Nieuwe Brug, voor de Damsluizen; aan 't Kamperhoofd, voor de oude Kolks-fluis; aan de Laftaadje, voor de Nieuwe Markts- of S. Antonis-Waags-fluis, en ten wedereinde van 't nieuwe Waals-Eiland, voor de S. Antonis-fluis. En op deeze wyze, werdt een groot gedeelte der Stad, zo sommigen hebben aangetekend (p), wel tweeduizend huizen, tegen hoogen vloed, verzekerd; zo dat nu, behalve de te vooren genoemde Eilanden, ten wedereinde van de Stad, alleenlyk de Haarlemmer-Houttuinen en Haringpakkerie en 't gene daar agter legt, ten noordoosten van den Haarlemmerdyk, aan den overlaft van 't hooge water onderworpen blyft.

De Sluizen der Stad zyn zesderlei: 1. Zesderlei Sommigen laten het Y-water in de Stad, tot behoorlyke verversching; of schutten het, by hoogen vloed. Hier toe dienen thans de Nieuwe Markts-, of S. Antonis-Waags-fluis, de oude Kolks-fluis, de Damsluizen, de oude Haarlemmer-fluis en de nieuwe Haarlemmer-fluis, die, met den vloed, worden open gezet, en 't buitenwater, dat versch uit de Zuiderzee herwaards vloeit, tot de vereifchte hoogte, intappen.

Doch

(p) COMMELIN, bl. 253.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Doch by hoogen vloed, worden deeze Sluizen, zo wel als de Waterkeeringen, welke laatsten, anderszins, altoos open staan, digt gehouden. 2. Om het Y-water van het Stads-water af te schutten, dienen thans de Nieuwe Raapenburger- en S. Antonis-slui-zen. 3. Tot uittappinge van 't water, na dat het, door het grootste gedeelteder Stad, gelooopen heeft, diende, voor deezen, alleen de Eenhoorns-fluis, in den Haarlemmerdyk op de Prinsengraft; doch, sedert weinige jaaren, is ook, door de Scharbiers- of nieuwe Raapenburger-fluis, uitgetapt: 't welk nu, in 't kort, wederom veranderd is; zo dat thans, gelyk voormaals, alleen door de Eenhoorns-fluis uitgetapt wordt. Het vuile water, welk, door de Eenhoorns-fluis, wordt uitgetapt, wordt belet wederom in de Stad te loopen, door het digt houden van twee schutdeuren, in het zogenaamde *Boerenver-driet*, by de Roodebrug. 4. Om het Y-water in de Stad op eene bekwaame hoogte te houden, dient de Amstel-fluis, belettende den afloop van het zelve naar den Amstel, die, genoegzaam altoos, met naame des zomers, laager is dan het Y. Ook sluit deeze fluis, zo wel als de Reguliers- en Weteringspoorts-toldeuren, het Stads water van het Amstelwater. 5. Negen Binnenfluizen dienen, om het water, door de Stad, bekwaamlyk, te leiden, en daardoor alle graften te ververschen; als de groote Brouwers-fluis, de kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-fluis, de schutdeuren in de Prinsengraft, by 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis, de Le-
lie-

liefluis, de Raampoorts- of Bullebaks-fluis, ^{SLUIZEN}
 de Lauriergrachts duiker, de schutdeuren in ^{en WA-}
 de Leidſche graft, by de Keizers graft, de ^{TERKEE-}
 Leidſche - Poorts - fluis en de Weterings- ^{RINGEN.}
 Poorts-fluis: eenigen van welken ook het vuile
 water in de buiten boezems loozen. 6. Einde-
 lyk, zyn 'er nog twee Sluizen of duikers, die-
 nende om het vuile water, met behulp van
 Watermolens, te loozen in twee boezems, een
 ten weſten en een ten ooften. De eerſte is
 de groote Duiker in den dyk buiten de Haar-
 lemmer Poort, die vier paar deuren heeft,
 en 't vuile water ontvangt uit de Stads buiten-
 graft of weſtelyken boezem, welke zig, van
 den Weſter-beer buiten de Haarlemmer Poort,
 tot aan den dam onder de Weteringspoorts-
 brug en de toldeuren in denzelven, uitſtrekt.
 De andere kleine Sluis, of *Outewaaler duiker*,
 die twee paar deuren heeft, en tot het
 zelfde einde dient, legt ten einde van den
 Kadyk, en looſt het vuile water, welk,
 beooften den Amſtel, in de nieuwe Stad ge-
 loopen heeft. Wy ſpreken niet van de
 Grimneſſe fluis, die twee Vloeddeuren heeft,
 welken altoos open ſtaan, en alleenlyk,
 tweemaal 's jaars, in 't voor- en najaar, by
 nagt, toegedaan worden, om, na 't volzet-
 ten van de Oude-zyds-Voor- en Agterburg-
 wallen door de Kolkſluis, de rioolen onder
 't Krankzinnigen - Huis, Spinhuis, Oude-
 Mannen - Huis en Gaſthuis, die, met ſchui-
 ven, van den Kloveniers - burgwal en Binnen-
 Amſtel afgeſchut zyn, ſchoon te ſchuuren.

Om te klaarder begrip te hebben van de ^{Wyze}
 wyze, waarop de Sluizen werken, zo tot van de

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

werking
der slui-
zen tot
verzeke-
ring der
Stad te-
gen hoo-
ge vloe-
den.

verzekering der Stad tegen hooge vloedén, als tot verversching van dezelve, moet men weten, dat een gemeene vloed in 't Y ryft tot omtrent tien voeten Rynlandsche maat, beneden de hoogte van den Spaarndammer- en Muider-dyk. Wanneer de vloed tot deeze hoogte beneden den dyk geklommen is, wordt het water gezeid te staan op *Stads- of Amsterdamsch Peil*. De hoogte van den dyk wordt, aan verscheiden' Y-fluizen en aan alle Waterkeeringen, aangewezen door een' witten steen, waarop gehouwen staat:

ZEEDYKS HOOGHTE,

ZYNDE 9 VOET 5 DUIM BOVEN
STADS PEIL.

De peil staat benevens en onder deezen steen, of naast of tegen eene der Sluisdeuren, klimmende de merketters in den zelven op, met drie duimen, 3, 6, 9, 12 enz. tot 104 duimen toe, zynde de gemelde hoogte van 9 voet 5 duim, Amsterdamsche maat. De peiltekens aan de Waterkeering voor de oude Kolks-fluis; aan de Nieuwe Markts-fluis en elders, verschillen hier van een weinig, en klimmen niet zo hoog, in 't aanwyzen der ryzinge van 't water. Zo dra de vloed ryft tot vyf of zes duimen beneden deezen peil, moeten de Y-fluizen; en wanneer dezelve, tot zestien af agttien duim boven den zelven ryft, ook de Waterkeeringen toegezet worden. Wanneer 't water tot vierentwintig duim klimt, wordt het
flot

slot aan de deuren der Waterkeeringen ge-
 hangen: op veertig duim, worden de nood-
 deuren, zynde de binnenste deuren der Wa-
 terkeeringen, toegezet: op vyftig duim, wor-
 den de deuren met balken versperd: op om-
 trent zestig duim, loopt de Slaaperdyk by
 Spaarnedam over, waardoor eenige ontlas-
 ting voor de Stad komt. Ten einde der
 Haarlemmer - Houttuinen, legt een klin-
 ket of schuif, die dicht gemaakt wordt, als
 het water, in de nieuwe Teertuinen, op
 de straat staat. Voorts, moeten, volgens
 eene keure van den twaalfden January
 des jaars 1701, geene Kelders binnen de
 Y-fluizen laager gelegd worden, dan een
 duim boven Stads peil, en buiten de flui-
 zen, doch binnen de Waterkeeringen, niet
 laager dan twee voet boven Stads peil,
 welke peil den Timmerluiden en Metselaar-
 ren, door den algemeenen Opzigter van de
 Sluizen en Wateren der Stad, wordt aange-
 weezen (r). De Kelders, die van ouds
 laager gelegd zyn, hebben, nu en dan, zo
 ter oorzaake van het hooger Amstelwater,
 als vooral, uit hoofde van het hooger loo-
 pen der buitenvloeden, door de geduurige
 verwydering der zeegaten, nog last van 't
 hooge water: met naame in het laagste ge-
 deelte der Stad. Het hoogste gedeelte der
 zelve is de Oude-zyds-Voor- en Agterburg-
 wal, de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburg-
 wal, de Singel, de Heerengraft en de Kei-
 zersgraft, met het gene binnen deezen om-
 trek

SLUIZEN
 en WA-
 TERKEE-
 RINGEN.

(r) Handv. bl. 726.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

trek gelegen is. In dit gedeelte der Stad, kan het water geruſtelyk tot op Stads peil worden ingelaaten. Doch in het overige of laagſte gedeelte, moet het niet hooger dan tot op agt duimen onder Stads peil worden ingetapt. De Sluizen, door welken, het water, in het hoogſte gedeelte der Stad, wordt ingelaaten, hebben, aan 't einde van den Waterboezem van dit hoogſte gedeelte, een verval van omtrent vier of zes duim, dat is te zeggen, dat het water aldaar, gemeenlyk, maar vier of zes duim laager ſtaat, dan aan de Sluizen.

Orde op
het
ſchutten.

Zo dra nu het water, op de vereiſchte hoogte, in de Stad ingelaaten is, worden de intappende Y-fluizen toegezet, en alleenlyk geopend, om vaartuigen door te laaten, waardoor niet dan het ſchutwater, dat is, het water, welk in de kolken tuſſchen de binnen- en buitendeuren der Sluizen geſtaan heeft, en het water, welk door de fluisdeuren heenen lekt, in de Stad komt: 't welk geene ryzing van belang veroorzaaken kan. Doch zo dra de Sluizen twee, en niet meer drie voet, zo als de Keuren ſpreken, water ſchutten, dat is, zo dra het water twee voet hooger ſtaat aan de eene zyde der deuren dan aan de andere, laat men 'er geene vaartuigen meer door (s): wordende zy, vervolgens, toegezet; gelyk ook, wanneer het water nog meerder ryſt, omtrent de Waterkeeringen geſchiedt. Wanneer het water aan de eene zy-

(s) Handv. bl. 716, 718.

zyde hooger is dan het water aan de andere ^{SLUIZEN}
 zyde; doch niet zo hoog, dat 'er geene vaar- ^{en WA-}
 tuigen meer kunnen worden doorgeschut, ^{TERKEE-}
 haalt men, om 't hoogste water eerst met ^{RINGEN.}
 het water, dat in de kolk staat, en daarna
 het kolkwater met het laagste water gelyk
 te doen vloeijen, de klinketten van de vloed-
 en ebdeuren, 't een na 't ander op: waarna
 de Sluisdeuren, in orde, worden opengewon-
 den. En is wel uitdrukkelijk verboden, dat
 iemand de Sluisdeuren of Klinketten ophaa-
 le, voor dat de openstaande deuren en
 klinketten, geheelik, zyn toegedaan, om
 dus te voorkomen, dat het water te hoog
 ryze in de Stad: ten welken einde, de enkele
 deuren, in de Leidsche graft, in de Prinzen
 graft by 't Huiszitten-Huis, en in 't Boeren-
 verdriet by de Roodebrug, ook maar om 't
 uur geopend mogen worden; ten ware 'er
 eerder zes schuiten tevens voor dezelve la-
 gen te wagten (*t*). By hoogen vloed, wanneer
 de Sluizen niet doorschutten, moet egter,
 met de klinketten, geduuriglyk af- en aange-
 flonst worden, om de buiten- en binnen-
 deuren gelykelyk te doen draagen (*u*). Wan-
 neer de Sluizen openstaan, gaat de uitvaart
 voor de invaart: doch regt het tegendeel heeft
 plaats, wanneer het buitenwater, tot op zyn
 peil, ingelaaten wordt. Vischschuiten, sche-
 pen en schuiten met buskruid, schepen met
 beesten, Molenaars-schuiten, Nagtwerkers-
 schuiten, Stads-schuiten, die by daglooners
 ge-

(*t*) Handv. bl. 722.(*u*) Handv. bl. 719.

SLUIZEN
en WA-
TERKER-
RINGEN.

gebruikt worden, en Admiraliteits- en Oost- en Westindische Compagnies-vaartuigen, beladen zynde, hebben, voor alle andere vaartuigen, de voorschutting; doch de vischschuiten, schepen met beesten en Molenaarschuiten moeten, zo zy dit voorregt genieten, en hunne beurt niet afwagten willen, dubbel schutgeld betaalen. Aan de Amstelsluis hebben, behalve de gemelden, ook de Veerschuiten de voorschutting (v). In de vyftiende eeuw, plagten der Stede sluizen, maar drie- of viermaal 's daags, opengewonden te worden, tot het doorlaaten van Vaartuigen (w). Doch met het aanwassen der neeringe en vaart in de Stad, heeft men, in de volgende eeuwen, hierin verandering moeten maaken, en als 't het getyde gedooft, den gantschen dag door, en zo lang de Boomen openblyven, laten schutten. Zelfs worden Stads-, Admiraliteits-, en Oostindische Compagnies-Jagten ook, by nacht, doorgeschut (x).

Werking
der Slui-
zen tot
verver-
fching
der Stad,
en lei-
ding van
't water
door de-
zelfde.

Tot ververfching der Stad, en om 't water, alomme, langs derzelver menigvuldige graften, te leiden, werken de Sluizen in deezer voege: het Y- of Zuiderzee-water, welk, by geregeld getyde, tweemaal in vierentwintig uren, van 't oosten, met den vloed, voor de Stad komt, wordt, door de intappende Sluizen, tot op eene bekwaame hoogte, dat is, tot op eenige duimen beneden Stads peil, ter Stad ingelaaten, terwyl de

(v) Handv. bl. 718.

(w) Kcurb. A. f. 72 verso, 160 verso.

(x) Handv. bl. 719.

de nieuwe Raapenburger- en S. Antonis-
 sluizen, die het Y-water affchutten, en de SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.
 Eenhoorns-fluis, die alleen dient om uit te tap-
 pen, digt gehouden worden. De stroom komt,
 met geregeld getyde, uit de Zuiderzee, over
 't Pampus, in 't Y, en loopt, daar hy diepst
 is, van den vuurtooren by Durgerdam af,
 eerst, met eene flauwe bogt, naar den Wa-
 terlandschen dyk; waarna hy zig Stedewaards
 wendt, en sterkst aanloopt op de Sluis onder
 de S. Antonis- of Nieuwe Markt, alwaarmen
 't eerst het wassen van 't water verneemt, om
 welke reden, het *Comptoir van den Opzien-
 der der Stads Wateren*, ook voor deeze Sluis,
 in een houten huisje, over 't water gebouwd,
 geplaatst is. Het Y is, hier omtrent, ook
 op zyn diepst, voor de Stad. Doch het is,
 op de hoogte van de Ton op de Nes, nog
 veel dieper, gaande aldaar eenen zeer ster-
 ken stroom. Zo dra nu de Sluis onder de
 Nieuwe Markt, en de andere intappende
 Sluizen werken, en 't buitenwater gekomen
 is, tot voor de groote Brouwers-fluis, de
 Leliesfluis en de klap in de Leidsehe graft,
 worden dezelve, midsgaders de Huiden-
 vettersfloots-toldeur, toegezet, waardoor
 't buitenwater geschut en geleid wordt, door
 den Kloveniers-burgwal, den Oude-zyds-
 Voor- en Agterburgwal, het Rokin, den
 Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, den
 Singel, en langs de Brouwersgraft, door de
 Heeren- en Keizersgrachten, en door de dwars-
 grachten en kanaalen, die, met de meesten
 van deezē, gemeenschap hebben, tot voor
 de Amstel-fluis, door welke het geschut
 wordt.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

wordt. Uit den Binnen-Amstel voor de Sluis, vloeit het water, oostwaards, door de Heeren-, Keizers- en Prinsengraften, rondsom en dwars door de Plantaadje, en wordt, met de ebbe, door den duiker, ten einde van den Kadyk, in 't Y geloosd. Het digthouden van de Eenhoorns-fluis, die niet intapt, en het digthouden van de de vloeddeuren der groote Brouwers- en Le-liesluizen, en der schutdeuren in de Leidfche graft veroorzaakt hebbende, dat het water, in de Prinsen graft bewesten den Amstel, laager staat, dan in het overig gedeelte der Stad, vloeit het ingetapte Y-water uit den Binnen-Amstel, noodzaakelyk, derwaards, en beverscht hier de Prinsen- en Baangraften, en de dwarsgraften, die met deezen twee gemeenschap hebben: wordende, om het water te bekwaamer te doen vloeijen langs de dwarsgraften, ten noorden van de Blom-graft gelegen, de schutdeuren in de Prinsengraft, by 't Nieuwe-zyds-Huizitten-Huis, met de ebbe, digt gehouden: en het water, de Stad nu ook aan de westzyde beverscht hebbende, wordt, ten deele door de Eenhoorns-fluis, buiten welke het, door het digthouden van de klap in 't Boerenverdriet, naar de Bickersboom geleid wordt, in 't Y geloosd. De kleine Brouwers- of Haarlemmerpoorts-fluis, die, by 't intappen, open blyft, om het water, uit de Baangraft, naar de Stads buitengraft, te leiden; wordt, by het uittappen, geslooten, om het water, welk de dwarsgraften over de Prinsengraft, en de Baangraft zelve beverscht heeft, te leiden naar de Eenhoorns-fluis. Om

Om de Stad tegen hoogen vloed te beveiligen, en 't water, door dezelve, behoorlyk, te leiden, zyn de Sluizen en Duikers, alomme, van de vereifchte Vloed- en Ebdeuren voorzien. Onder de Y-fluizen, hebben de nieuwe S. Antonis-fluis twee paar Vloed- en twee paar Ebdeuren: de Nieuwe Markts-fluis een paar Vloeddeuren, en de toldeur by de Huidenvettersfloot: de Oude-zyds-Kolksfluis, de oude Haarlemmer-fluis, en de nieuwe Haarlemmer-fluis ieder twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren. Doch de Damsluizen, die, tuffchen de Oude-zyds-Kolksfluis en de oude Haarlemmer-fluis, leggen, hebben ieder maar een paar Vloeddeuren. De nieuwe Raapenburger-fluis heeft vyf paar deuren in alles, te weeten drie paar Vloed- en twee paar Ebdeuren. De Eenhoorns-fluis, beftaande uit twee pypen of kolken, heeft, in de groote pyp of kolk, drie paar Vloeddeuren, en in de kleine, een duiker van twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe opengaan. De Amftel-fluis, voor welke het Y-water gefchut wordt, heeft vier kolken. In de ooftelykfte, leggen twee toldeuren, ter wederzyde van een dam zuidwaards, en twee paar Vloeddeuren, ter wederzyde van een' diergelyken dam noordwaards. Van de drie volgenden, heeft de middelste of groote kolk vier paar Vloed-, en vier paar Ebdeuren: zynde twee paar van elke foorte geplaatft, ter wederzyde van twee dammen, zuidwaards en noordwaards, midden in deeze kolk, leggende. De twee andere wederzyd-

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

Vloed en
Ebdeu-
ren der
byzonde-
re Slui-
zen.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

fche kolken hebben ieder twee paar deuren van elke foorte. Een vyfde kolk in 't westen is, door een' steenen beer, in 't midden, gestopt, en wordt, gevolgelyk, niet gebruikt. De vereeniging tusschen het Stads- en Buiten-Amstel-water wordt belet, door twee toldeuren, op de Reguliersgracht, onder de brug van de Agtergracht, en door twee anderen, leggende onder de twee Valbruggen, in de brug buiten de Weteringspoort. Van de Binnen-fluizen dienen 'er vyf tot schuttinge van het Y-water, by vloed, om het te bekwaamer te leiden, door de graften der Binnenstad: de groote Brouwers-fluis, die twee paar Vloeddeuren heeft; de Leliegrachts-fluis, die ook van twee paar Vloeddeuren voorzien is; de Bullebaks-fluis by de Raampoort, met twee paar Vloed-, en twee paar Ebdeuren; de Sluis aan de Leidsche Poort, met een paar Ebdeuren in 't midden, en twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde; en de Sluis aan de Weteringspoort, insgelyks met twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde, en een paar Ebdeuren in 't midden. De klappen in de Haarlemmer-Houttuinen, by de Roo-debrug; in de Prinsengracht, voor 't Nieuwezids-Huiszitten-Huis; en in de Leidsche-gracht, tusschen de Keizersgracht en Prinsengracht, en de Lauriergrachts-duiker hebben ieder een paar Vloeddeuren. De kleine Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-fluis heeft twee paar Ebdeuren; de duiker buiten de Haarlemmer-Poort, in den dyk, vier paar, en de duiker, ten einde van den Kadyk twee paar Vloeddeuren, die met de ebbe open gaan.

De

De menigvuldige Sluizen, in en om de Stad, van ouds gelegd, en nog tegenwoordig in wezen, en de schikkingen, van tyd tot tyd, omtrent de werking derzelven, gemaakt, hebben egter niet altoos, noch by alle gelegenheden van wind en weder, behoorlyke verversching van water konnen brengen in de graften der Stad: 't zy dat men, somtyds, by hoog getyde, in eenige dagen, geen en genoegzaamen aftrek van water hebben kon; 't zy dat, in den Zomer, by stil weder, het water zo luttel rees en daalde, dat vloed noch ebbe, naauwlyks, eenige merkelyke beweeging in de wateren der Stad, en minst in de graften, die verst van de Y-sluizen lagen, te wege brengen kon. De gewoonlyke oorzaaken van den stank in de graften, die men gemeend hadt, door het leggen der Amstel-fluis, grootendeels, weg te neemen, werkten, in zulke gelegenheden, eerlang, zo sterk als te vooren; vooral, na dat de Stad, digter bewoond dan voorheen, door haare menigvuldige rioolen, de graften, meer en meer, gevuld hadt met vuiligheid, die, met de minste gifting of roering, niet nalaaten kon, vry wat stanks te veroorzaaken. Men sloeg dan verscheiden middelen voor, tot weering van dit ongemak, en vondt, eindelyk, geen bekwaamer, dan het stellen van Watermolens, ten wederende van de Stad, die 't vuile water maalen zouden uit eenen boezem, waarin het, door sluizen of duikers, geloosd was, en het vervolgens uitstorten in 't Y, voor-

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

al, in tyden, wanneer men geen water van belang loozen kon, door de gewoone uit-tappende Sluizen. 't Middel was, ook te voeren, en eer de Amstel-fluis gelegd ware, gebruikt (y), en gesteld boven andere middelen, met naame, boven het inlaaten van het Nederstigtsch-water, tot schuuring en verversching, waarop, somtyds, geraadpleegd was (z). Doch men hadt 'er zo weinig dienst van gehad, dat, in de jaaren 1665 en 1666, beslooten werdt, de Stads Vuilwatermolens buiten de Haarlemmerpoort tot Zaagmolens; en, alzo dit niet gelukken wilde, zelfs tot afbreuken, te verkoopen (a): 't welk, sedert, schynt geschied te zyn. In 't jaar 1687, sloeg Burgemeester Hudde eenige middelen voor, die, zyns oordeels, dienen zouden kunnen, om meerder verversching te brengen in de Stad, byzonderlyk, het maaken van boezems, aan de oude en nieuwe zyde van de Stad, die, door Ros- of Paardenmolens, zouden worden be-maalen (b). Eenigen van deeze middelen werden, sedert, in 't werk gesteld. Doch sommigen van deezen zyn, naderhand, wederom afgeschaft, of in ongebruik geraakt. In 't jaar 1700, werden, ten zelfden einde, eeni-

(y) Resol. Vroedsch. N. 18. 16 Nov. 1640. f. 63. N. 20. 19 Nov. 16 Dec. 1649. f. 48 verso, 50 verso. Groot-Memor. N. III. f. 298 enz.

(z) Resol. Vroedsch. N. 20. 7 Dec. 1651. f. 200 verso.

(a) Resol. Vroedsch. Lr. D. 27 Maart 1665. f. 224 verso. Lr. E. 6 Dec. 1666. 163.

(b) Resol. Vroedsch. Lr. R. 2 Juny 1687. f. 305. Munim.-Reg. N. 6. f. 580 enz.

eenige nieuwe middelen voorgeslaagen, van ^{SLUIZEN} welken wy, elders, breeder berigt hebben ^{en WA-}gegeven (c). Doch, zo 't schynt, al we- ^{TERKEE-}derom, met geen gewenscht gevolg. Te- ^{RINGEN.}genwoordig, heeft men, derhalve, geene andere middelen, om de Stad, by groote stilte, of als 't buiten-water eenige dagen hoog blyft, en men, door de Y-fluizen niet aftappen kan, van 't vuil water te ontlasten, dan dat men, door de vier Watermolens, van welken 'er twee, ten einde van den Kadyk, en twee anderen, buiten de Haarlemmer Poort, aan den Y-kant, staan, de boezems, waarin het vuil water ontvangen wordt, zo laag houde als men kan, 't welk het water uit de Binnenstad derwaards leiden moet, en dus eenige beweging maaken. Doch also men, door middel deezer molens, het Stads water maar een duim in een etmaal kan doen daalen, is ligtelyk te bezeffen, dat zy, doorgaands, weinig meer doen kunnen, dan de Stad ontlasten van 't water, dat 'er, door lekkings en schutting, ingekomen is; waardoor het, van binnen, op eenen draaglyken peil blyft. En zo dra 't buitenwater tot op vierentwintig duim boven peil gereezen is, zyn zy genoodzaakt stil te staan, en kunnen geheel geenen dienst meer doen. De twee Watermolens, die nu ten einde van den Kadyk staan, plagten, voor deezen, te staan, ten einde der nieuwe Vaarte, die, in 't jaar 1675, van de Stad af tot
aan

(c) Zie II. Deel, XXII. Boek, bl. 238.

SLUIZEN
en WA-
TERKEE-
RINGEN.

aan Zeeburg, verlengd was (d); daar zy geplaatst waren, om het vuile water, zo verre van de Stad, als mogelyk ware, uit te werpen. Doch alzo zy toen te grooten boezem voor zig hadden, die daalen moest, eer de Stad ontlast kon worden, werdt, in de Lente des jaars 1759, beslooten, dezelve van daar herwaards te verplaatsen (e), daar zy, dicht aan 't einde van den oostelyken vuilwater boezem, staan, en de Stad hierom spoediger ontlasten konnen. Voorts, is het diepen of uitbaggeren van de graften, in en om de Stad, ook van uitsteekenden dienst, tot voorkominge van den stank der wateren. 't Geschiedt, gemeenlyk, in 't na- en voorjaar, en 's morgens vroeg, op dat de roering zo weinig hinder doen zou, als mogelyk ware.

Opzigt
over
Stads
Wateren
en Graaf-
en Mod-
derwer-
ken.

Over de Wateren der Stede, is een algemeene Opzigter aangesteld, die tegenwoordig, te gelyk, *algemeene Opzigter over de Stads Gebouwen en Werken* is. In de eerstgemelde hoedanigheid, heeft hy eenen *Onder-Opzigter* onder zig, en verscheiden' mindere bedienden. Zy draagen zorg, dat de Schutsluizen en Waterkeeringen, behoorlyk, waargenomen worden, door de Sluiswagters, en geeven agt, op het bekwaamlyk leiden en herleiden van het water door de Stad. In het *Comptoir der Waterkeeringe*, aan de Nieuwe Markt by de fluis, onthouden zig, nagt en dag, eenige bedienden der Waterkeeringe en Wa-

(d) Zie II. Deel, XX. Boek, bl. 19.

(e) Resol. Vroedich. Lr. UC, 20 Maart, 19 April 1759. bl. 121, 145.

Waterleidinge, by beurten; alle uuren aan-^{SLUIZEN}
tekening houdende van de ryzinge en daa-^{en WA-}
linge van 't water, buiten en binnen de Y-^{TERKEE-}
sluizen. 's Nagts zyn 'er vier en een Com-^{RINGEN.}
mandeur. De algemeene Opzigter komt 'er
dikwils: de Onder-Opzigter, dagelyks. En
uit dit Comptoir komen de schikkingen
voort, op het digthouden der Sluizen, en der
Waterkeeringen zelve, by hoogen vloed.
De mindere bedienden der Waterkeerin-
ge zyn omtrent vyf en twintig in getal,
waaronder tien of twaalf Stroovisschers zyn,
die 't stroo en andere dryvende vuiligheid
visschen uit de graften, en wanneer 'er geene
Waterleiding geschiedt, ook op het sluiten
der Waterkeeringen passen: 't welk anders
den Sluiswagteren aanbevolen is. De Wa-
terleiding door de Stad geschiedt alleenlyk
in de zes Zomermaanden, April, May, Ju-
ny, July, Augustus en September, wanneer
men den meesten nood van stank heeft, en,
geduurende welken tyd, de bedienden der
Waterkeeringe ook passen op de Binnenslui-
zen aan de Leidsche graft, Leliegrift en el-
ders. Over de *Graaf- en Modderwerken* der Stad
is ook een *algemeene Opzigter*: onder wien,
alle de Modderluiden, onmiddelyk, staan.
Het modderen van byzondere perfoonen in
der Stede graften, welk, dikwils, ontydig
geschiedde, is, al van ouds, by verscheiden
Keuren, verbooden geweest (f).

XIX.

(f) Keurb. K. f. 103 verso. Handv. bl. 749, 750.

XIX.

W A A L E N.

Beschry-
ving van
de WAA-
LEN.

Het toeneemen der Scheepvaart van Amsterdam gaf gelegenheid tot het diepen eener *Waaie* of ruimen kuil, tot berging van Schepen. De eerste werdt, aan de oude zyde, voor de Lastaasje, aangelegd, en draagt, in de *Registers der Stad*, op het jaar 1512, den naam van *Oude zyds-Waal* (g). Men ziet haare gelegenheid, en hoe zy, door den Montelbaans Tooren, beschermd werdt, afgebeeld in de Kaart van CORNELIS ANTHONISZON, die wy, in 't *eerste Boek* van 't *eerste Deel* deezer Beschryvinge, geplaatst hebben. In 't jaar 1591, werdt beslooten, deeze Waal te beschoeijen (h). Doch het vergrooten der Stad, in 't begin der voorgaande eeuw, een bewys van derzelyver aanwassende Koophandel en Scheepvaart, bragt de Vroedschap, in 't jaar 1610, tot het besluit, om eene nieuwe Waal aan te leggen, aan de west- of nieuwe zyde der Stad, van de hoogte der Wieringerstraat af, noordwaards, die duizend voeten in 't vierkant groot zyn, en, naar giffinge, twee honderd en vyftig duizend guldens kosten zou (i). 't Werk werdt, in 't volgende jaar, aangevangen, en gedekt, door

(g) Groot-Memor. N. I. f. 328 verso.

(h) Resol. Vroedsch. N. 6. 25 May 1591.

(i) Resol. Vroedsch. N. 10. 2 Juny, 5 July 1610, f. 237 verso, 239.

door het Bolwerk *Leeuwenburg* of het Blaau-^{WAALEN.}
 we hoofd, welk, met overleg van Prins
 Maurits (*k*), voor de Zoutkeeten gelegd
 werdt. Alles was, in 't jaar 1612, voltrok-
 ken. Doch in 't jaar 1644, vondt men ge-
 raaden, de Oude Waal te dempen, op te
 hoogen en aan erven te verkoopen, die,
 sedert, betimmerd, en het *Nieuwe-Waals-*
Eiland geworden zyn (*l*). De Oude Waal
 werdt toen, meer Y-waards, verlegd, en in
 den staat gebragt, waarin zy zig nog tegen-
 woordig bevindt. De twee Waalen zyn,
 buitenwaards, en ook naar binnen met paal-
 werk bezet, waardoor de slag van 't water
 gebroken wordt, en welk ook dient, om de
 schepen daar aan vast te maaken. De Oude-
 DE-ZYDS-WAAL is in drieën verdeeld, ^{zyds-}
 het westelykste, ook de *groote Waal* ge-^{Waal.}
 naamd, is de legplaats van allerlei, meest
 groote schepen: in het middelste, de *Braauw-*
of Timmerwaal geheeten, worden de sche-
 pen op zyde gehaald, gebraauwd en hersteld.
 Het oostelykste is een Dok of hok voor 's
 Lands-Oorlogschepen, die hier, aan 's Lands
 Timmerwerf, gemaakt, vertimmerd, of op-
 gelegd worden. Diergelyk een dok of hok,
 voor de schepen der Oostindische Maatschap-
 pye, is, in de voorgaande eeuw, wat meer
 oostwaards, voor het Eiland Oostenburg, aan-
 gelegd. De NIEUWE of NIEUWE-ZYDS-^{Nieuwe-}
 WAAL is in twee deelen onderscheiden, ^{zyds-}
 waarvan het noordelykste de *Nieuwe Waal*,^{Waal.}
 en

(*k*) Resol. Vroedsch. N. 11. 11 Juny 1611. f. 23.

(*l*) Zie I. Deel, II. Boek, bl. 157.

WAALEN. en het zuidelykste de *Vifch- of Rommelhaven* genaamd wordt. Tuffchen beide legt eene Jagthaven, van welke wy, terftond, nader fpreken zullen. Beide de Waalen moeten, van tyd tot tyd, gediept worden. Tot het diepen der Nieuwe Waale, werdt, reeds in 't jaar 1631, beflooten (m).

OPPER-COMMISSARISSEN DER WAALEN. Het opper-opzigt over de Stads Waalen is, door Burgemeesteren, toevertrouwd aan vier **COMMISSARISSEN**, onder welken, de *Opzigter van het Groot Haven- en Stroommeesterschap*, en de *Opperfte of Kapitein van de Waalredders* ftaan. De eerfte heeft eenen knegt, en de andere eenen Luitenant en eenige mindere bedienden, *Waalredders* geheeten, onder zig. De Waalredders bewaaken de fchepen, die in de Waale winterlaage leggen, by dage en by nagte, van Amfterdamsche Kermis af, tot aan het einde van Maart toe. Zy mogen geene fchepen, die dieper gaan dan negen voeten, in de Waalen laaten: ook geene fchepen, die buskruid inhebben. Ook mogen zy, noch iemand anders, met vuur of licht in de fchepen komen. Het Loon der Waalredderen, voor 't bewaaken der fchepen, die in de Waalen overwinteren, of eenigen tyd ver-
toeven, of, terwyl zy aldaar leggen, verkogt worden, is, door myne Heeren van den Geregte, by verfcheiden' Keuren, geregeld. De verfchillen, tuffchen den Kapitein der Waalredderen en de Schippers val-

(m) Refol. Vroedsch, N. 16. 22 July 1631. f. 208 verfe.

vallende, worden, zo 't mogelyk is, by HAVENS minnelyke tusschenspraak van Commissarissen der Waalen, afgedaan, en anders gebragt voor myne Heeren van den Geregte (n).

XX.

H A V E N S.

Ruim genomen, kan men, door de HAVENS der Stad, verstaan, alle de wateren, voor en in dezelve, die tot bekwaame Legplaatsen, voor groote of kleine schepen, verstreken, of kunnen verstreken. Doch, in eenen enger' en eigenlyker' zin, zyn de Havens der Stad de stroom het Y voor dezelve ten noorden, en de Amstel ten zuiden: behalve dat, van binnen, de Montelbaansburgwal, de Geldersche Kaai, het Damrak, en de Singel tot aan den Jan-Rooden-poorts-Tooren, voor bekwaame Havens, gerekend kunnen worden. Van de Jagthavens, in 't Y en in den Amstel, zullen wy, terstond, byzonderlyk, spreken.

De Havens voor de Stad, in 't Y en in Paalen, den Amstel, zyn bezet met twee ryen paalen, die, in 't Y, de Waalen insluiten, en tusschen welke twee ryen paalen, geene schepen of schuiten vernagten mogen (o), op dat de Stad niet, by nagt, van den water-

(n) Handv. bl. 762-764. Verv. bl. 37, 130.

(o) Handv. bl. 756.

HAVENS. terkant, genaderd, en 't sluiken voorkomen
 Boomen. zou worden. In deeze ryen paalen zyn, op be-
 kwaame afstanden, drie en twintig openin-
 gen, die des nagts, met Boomen, zynde lan-
 ge balken, met yzeren pennen bezet, ge-
 slooten worden; waartoe byzondere *Boom-
 sluiters* zyn aangesteld, die, op 't sluiten en
 openen der Boomen, passen moeten. Dus
 heeft men, om van 't oosten te beginnen
 1. de *Oostindische boom*, voor de Oostindi-
 sche Werf. 2. de *Keerweêrs-boom*, tusschen
 Wittenburg en Kattenburg. 3. de *Admirali-
 teits-boom*, voor de Admiraliteits Werf. 4.
 5. de twee *Hannekes-boomen* nevens elkan-
 deren voor de Braauw- of Timmerwaal, op
 de hoogte van 't Westindisch Pakhuis. 6. de
Waals-boom, voor de Oude-zyds-Waal. 7. 8.
 9. de drie *Kraans-boomen*, voor de groote
 Kraan, op de hoogte der Oude Waale en
 Geldersche Kaai. 10. 11. de twee *Nieuwe
 Brugs-boomen*, voor de Nieuwe Brug. 12.
 de *T-brugs- of Nieuwe-Stads-Herbergs-boom*,
 voor de Nieuwe Stads Herberg. 13. 14. de
 twee *Haarlemmer-boomen*, voor de Nieuwe
 Haarlemmer-fluis. 15. 16. de twee *Oude-Stads-
 Herbergs-boomen*, voor de gewezen Oude
 Stads-Herberg, of Rommelhaven. 17. 18.
 de twee *Nieuwe Waals-boomen*, voor de
 Nieuwe-zyds-Waal. 19. 20. de twee *Bickers-
 boomen* voor het Bickers Eiland: en 21. de
Zoutkeets-boom, voor de Zoutkeets-graft.
 Alle deeze Boomen leggen in 't Y. In den
 Amstel, leggen 'er maar twee, 22. 23. de
Amstelboomen, voor de groote Amstelbrug.

De

De Boomen moeten, op het luiden der Boom- HAVENS.
 klok, geslooten worden; ten ware het water
 zo hoog stondt, dat het over de paalen vloei-
 de. Doch de Boom aan de Nieuwe-Stads-
 Herberg blyft open, tot de laatste Veerschuit
 van Buiksloot aangekomen is: en die aan de
 gewezen Oude-Stads-Herberg, tot half tien
 uuren des avonds. De sleutels worden, door
 de Boomsluiters, gebragt, aan de naaste
 poorten, en aldaar in een kistje gelegd,
 waarvan de sleutel, verzegeld, onder de
 Poortfchryfters blyft, tot dat de Boomsleu-
 tels, door de schutters, afgehaald, en in
 de sleutelkist, op 't Stadhuis, gebragt wor-
 den. Doch zo de Boomsluiters te gelyk
 Poortiers zyn, bewaaren zy de sleutels der
 Boomen, en behandigenze aan de schutters.
 De Boomsluiters moeten, des morgens, by
 tyds, aan de Boomen zyn, om de sleutels
 tot het openen derzelven te ontvangen (p).
 Binnen de Boomen, in 't Y, leggen geene
 groote schepen, dan in de Waalen. De
 andere groote schepen leggen, of, op eenen
 afstand van honderd voeten, voor de paalen,
 't welk men *de Laag* noemt, die altoos, zo
 lang dezelve niet vol is, in eene enkele ry
 schepen moet bestaan; of, verder af, *op Stroom*.
 Op de legplaatfen der schepen; op het tee-
 ren en timmeren derzelven, en tegen het
 belemmeren der doorvaart, zyn verscheiden'
 Keuren gemaakt, welker voornaamften, in
 den laatsten druk der *Handvesten* (q), by
 een

(p) Vervolg der Handv. bl. 33.

(q) Bladz. 750-759. Vervolg. bl. 36.

HAVENS. een verzameld zyn. De *Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroommeesterschap*, in 't gemeen, *Havenmeester* genaamd, die onder de Commissarissen der Waalen staat, en zyne wooning in den Schreijers Tooren heeft, draagt zorg voor de onderhouding deezer Keuren. En volgens eene Keure van den twintigsten April des jaars 1753, zyn alle Schippers gehouden, zyne waarschuwingen gade te slaan, en naar te komen (r). Hy heeft dus het algemeen opzigt over alle Havens en wateren, voor en in de Stad. Doch over eenigen van deeze wateren, zyn byzondere *Havenmeesters* gesteld. Men heeft 'er een' over 't Water, tusschen den Dam en de Paapenbrug; een' over 't Water tusschen de Paapen- en Nieuwe Bruggen; een' over 't Y tusschen de Nieuwe Brug en Haringpakkers-Tooren, en een' over de Appelmarkt. Zy zyn allen verplicht, goede orde te houden, onder de menigvuldige Schepen, Schuiten en Vaartuigen, die in de genoemde wateren leggen (s).

Jagthavens.

Behalve de groote Havens, van welken wy gesproken hebben, zyn 'er nog drie kleine of **JAGTHAVENS**, alleenlyk geschikt, tot berging van Speeljagten, Boeijers en Schuiten: twee aan 't Y, by de plaats der gewezen Oude-Stads-Herberg, en ten einde van Kattenburg: en eene in den Amstel, voor en onder de Amstelbrug ten westen, welke laatste, in 't jaar 1718, gemaakt werdt. Over ieder dee-

(r) Vervolg der Handv. bl. 37.

(s) Handv. bl. 757, 758, 759, 781, 782.

deezzer Jagthavens is een *Havenknecht* aange- HAVENS.
steld, die de plaatsen in de Havens verhuurd.

Voorts zyn 'er drie OPZIENDERS over ieder Haven, die, jaarlyks, uit een dubbel getal, benoemd, uit en door zulken, die eigen speelschuiten in de Haven hebben, door Burgemeesteren, gekooren worden. De Opzienders of Overluiden doen jaarlyks rekening, ten overstaan van eenigen uit de belanghebbende; verantwoordende de plaats-huur, en de kosten, die, daartegen, tot onderhoud der Havenen, gedaan zyn. 't Geragt heeft, van tyd tot tyd, verscheiden Keuren gemaakt, tot onderhouding van goede orde, in het bestier en gebruik van deeze Jagthavens (t). Eens 's jaars, doen de Jagten en Boeijers van ieder deezer Jagthavenen een' speeltogt, langs 't Y en langs den Amstel, onder een' verkooren Admiraal, Vice-Admiraal en Schout by Nagt. Zy zyn dan, op 't sierlykst, uitgestreeken, met vlaggen en wimpels, en de grootsten voeren eenigen kleine stukjes geschut, die, van tyd tot tyd, geloft worden, terwyl de trompetten en andere speeltuigen klinken. Men noemt dit vermaak het *zeilen van 't Admiraalschap*, en 't is al zo oud hier ter Stede, dat 'er de Digter CORNELIS GYSBERTSZ. PLEMP, in een Werkje, welk, in 't jaar 1616, in 't licht kwam, reeds gewag van maakt (u).

XXI.

(t) Zie Handv. bl. 759-761.

(u) Amsterod. Monogramm. p. 12.

XXI.

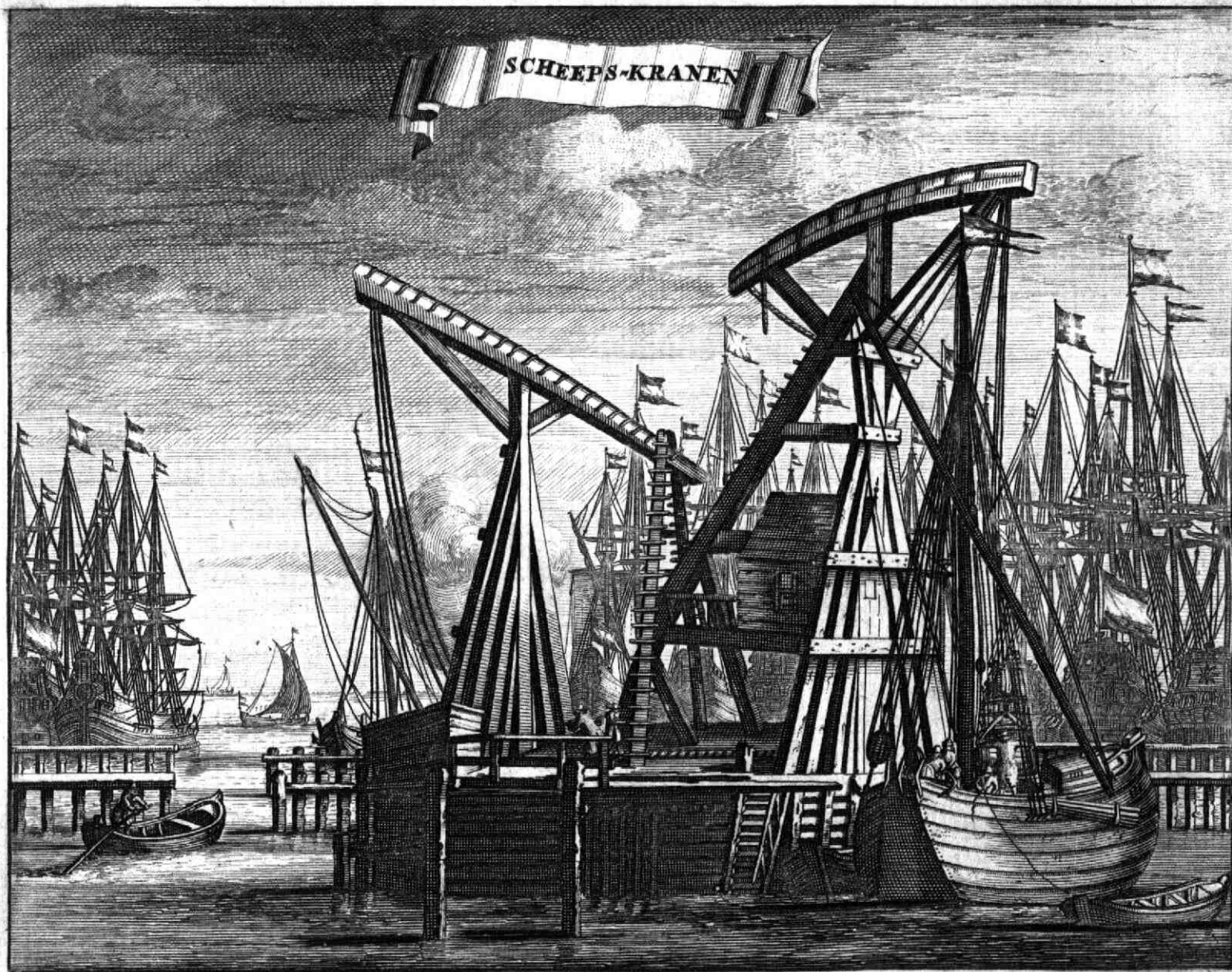
K R A A N E N.

Befchry-
ving der
Kraanen.
Oudste
Kraanen,
hier ter
Stede.

Zo dra de Scheepvaart en Koophandel in Amsterdam ſterk begonden toe te nemen, in de vyftiende eeuw, werdt hier het opregten van eene of meer KRAANEN, zyn- de zwaare ſamengeſtelde Werktuigen, die, tot het inzetten van ſcheepsmasten, en het loffen en laaden van geſchut, molenſteenen, zerken, marmeren blokken, voedervaten en andere zwaare lighaamen, gebruikt worden, noodzaakelyk. De oudſte Kraan, van welke, al op 't jaar 1498, gewaagd word (v), ſtondt, in 't Y, tuſſchen de twee ryen paalen, tegen over den Schreijers-Tooren, gelyk, uit de Kaart van CORNELIS ANTHONIS- soon, te zien is. Zy behoorde aan de Huiſzitten-Armen van de oude zyde, en de Huiſzittenmeesters verhuurden dezelve, in 't gemelde jaar, voor twaalf Koopmans gul- dens jaarlyks. In 't jaar 1511, werdt de- zelfde Kraan, aan *Jacob in de Pelgrim*, voor agt en veertig guldens, verhuurd (w). Doch in 't jaar 1537, kreegen de Regenten van 't S. Pieters-Gaſthuis en de Huiſ-Armen, van Stads wege, verlof, om eene Kraan op te regten, op den *toorn van Montelbaan*, midſ zy dien tooren niet beſchadigden, en Bur- gemeesteren het regt behielden, om de Kraan
weg

(v) Zie COMMELIN, bl. 710 *Aant.*

(w) COMMELIN, als boven.

weg te neemen, of aan andere armen te ^{KRAAN-}
schenken, tegen vergoedinge der kosten (x). ^{NEN.}
't Schynt, dat de eerstgemelde Kraan, door
eenen *Wolfert in de Fuik*, woonende in de
Warmoesstraat, opgeregt was, dieze, in 't
jaar 1538, aan de twee gemelde Godshui-
zen, voor driehonderd Filips guldens, ver-
kocht. In 't jaar 1539, werden 'er nog wel
tweehonderd een en zeventig guldenszeven
stuivers aan vertimmerd (y). Doch na dat
men, in 't jaar 1606, eene spits op den too-
ren van Montelbaan gezet hadt, werdt de
Kraan, die daar gesteld was, weggenomen,
en, zo ik my niet bedriege, eerst in 't jaar
1620, op de Westfriesche Koorenmarkt, nu
de Stroommarkt, geplaatst. Immers, dat aldaar,
in 't gemelde jaar, eene Kraan gesteld werdt,
lees ik in de *Aantekeningen* van Schepen G E-
RARD SCHAEF PIETERSZON en in
het Rym van JACOBUS LAURENTIUS.
Ook vindt men aldaar eene Kraan getekend,
in de nette Kaart van BALTHAZAR FLO-
RISZON. De Kraan, die voor den Schrei-
jerstooren stondt, werdt toen de *oude Kraan* ^{Groote}
geheeten. De andere heette de *kleine Kraan*. ^{en kleine}
De eerste is, in 't jaar 1643, vernieuwd, en
verder Y-waards in geplaatst; doch binnen
de paalen, die, reeds te vooren, verder wa-
ren uitgezet. En kostte deeze vernieuwing
den Godshuizen meer dan veertienduizend
guldens. Men heeft, in 't jaar 1664 en se-
dert, meermaalen, veel aan deeze Kraan,
die

(x) Resol. Vroedsch. 1 Dec. 1537. N. 1. f. 2.

(y) DOMSELAER IV. Boek, bl. 265. COMMELIN, bl. 710.

KRAANEN.

die thans *de groote Kraan* heet, te koste gelegd. Wat de *kleine Kraan* betreft, dezelve heeft, niet veele jaaren, op de Stroommarkt gestaan; maar stondt, reeds omtrent den jaare 1660 of eerder, aan 't einde van 't Bickers-Eiland, by de brug, die naar 't Reaalen-Eiland leidt. Zy dient meest om molensteenen te ligten. Beide deeze Kraanen zyn nog in wezen, en worden, door de gemelde twee Godshuizen, aan byzondere Perfoonen verhuurd (z), die 't regt der Kraane, welk, by verscheiden' Keuren (a), en, laatstelyk, by eene Keure van den agt en twintigsten January des jaars 1756 (b), geregeld is, genieten, en verplicht zyn, de Kraanen te onderhouden. By eene Keure van den dertigsten December des jaars 1760, is verklaard, dat het Kraanregt alleenlyk betaald wordt voor het gebruik van de Kraan en derzelver gereedschappen, en dat de Kraanmeester, daarby, niet meer dan een' of twee man, gelyk van ouds, behoeft te leveren (c). Het S. Jozefs- of Huistimmermans-Gilde is, reeds in 't jaar 1541, alleen bevoegd verklaard, tot het maaken en verhuuren van eene ligter soort van Kraanen, die, by den dag, verhuurd worden, en welker huur ook, door myne Heeren van den Geregte, geregeld is (d). By de groote Kraan, mogen geene schepen leggen, dan zulken, die dezel-

(z) Groot-Memor. N. VIII. f. 90. N. IX. f. 211 verso.

(a) Handv. bl. 1082, 1083.

(b) Keurb. T. f. 220.

(c) Keurb. T. f. 256.

(d) Handv. bl. 1290, 1291.

zelve, tot lossen, of laaden, of inzetten van BRUG-
masten, gebruiken moeten (e). GEN.

XXII.

BRUGGEN.

Tot verversching en sieraad der Stad, en Algemeene Be-
tot geryf der handeldryvende en andere ne Beschryving
ingezetenen, is dezelve doorsneden van vee- van de
le breedte en finalle graften, welker meesten Bruggen.
en voornaamsten, eertyds, en zelfs nog in
de voorgaande eeuwe, aan den waterkant,
en, op eenige plaatsen, ook voor de huizen,
met Lindenboomen bezet waren (f); doch
nu meest met Ypen-boomen bezet zyn. Om
den toegang over deeze graften, van 't eene
gedeelte der Stad naar 't andere, gemakke-
lyk te maaken, zyn, over dezelve, al vroeg,
een groot getal van houten bruggen gelegd.
Wy hebben, op eene andere plaats (g),
aangetekend, dat het getal deezer bruggen,
omtrent den jaare 1500, toen de Stad nog
binnen den Singel en Kloveniersburgwal be-
flooten was, reeds vyf en dertig beliep. De
uitleggingen der Stad, in de zestiende en in
't begin der zeventiende eeuwe, gaven aan-
leiding, tot het maaken van zo veele steenen
en houten bruggen, dat sommigen het getal
derzelven, in den jaare 1628, op omtrent
tweehonderd, berekend hebben (h). Dertig
jaa-

(e) Handv. bl. 763.

(f) FOKKENS bl. 96.

(g) I. Deel, I. Boek, bl. 113.

(h) J. LAURENTIUS Amsterdam.

BRUG-
GEN.

jaaren laater, telde men zeven en tagtig steenen, en honderd zeventien houten bruggen (i). En tegenwoordig zullen 'er wel twee honderd en vyftig wezen, waarvan omtrent de helft steenen zyn, wordende nog, van tyd tot tyd, in de plaats van de houten, steenen bruggen aangelegd. Ook is men, sedert eenige jaaren bezig, met het vernieuwen van verscheiden' steenen bruggen. Alle de bruggen, houten zo wel als steenen, die, nog in de zestiende, en veelen, zelfs in de zeventiende eeuw, houten leeningen hadden, zyn, sedert, met ronde yzeren leeningen, voorzien. Onder de houten bruggen, zyn verscheiden' enkele, en langs den Y-kant, ook eenige dubbele ophaal- of wipbruggen, tot doorlaatinge van schepen met staande masten. En in 't begin deezer eeuw, was, in 't midden der Plantaadje, over de Prinsengraft, eene draaibrug van een zonderling maakfel aangelegd, die niet opgehaald, maar ter zyde uit open gewonden werdt. Doch 't werk was te dikwils ontsteld, en de werking te langzaam: waarom de draaibrug, na verloop van eenige jaaren, wederom in eene ophaalbrug veranderd werdt. Tot het ophalen en nederlaaten der Wipbruggen zyn *Brugwagters* aangesteld: welker loon geregeld is, by myne Heeren van den Geregte, die ook, tegen het belemmeren en beschadigen van de bruggen, en tegen het stoppen van de doorvaart onder dezelve, verscheiden' Keuren gemaakt hebben (k). De

(i) FOKKENS bl. 98.

(k) Handv. bl. 730, 731, 732, 752, 758, 984, 989.

De houten ongevoerde bruggen, die egter, Brug. I GEN. 229 tegenwoordig, een zeer klein getal uitmaken, mogen niet bereeden worden (l), en zyn, hierom, met een' houten boom, afgeslooten. De Stad heeft, reeds by een Privilegie van Hertoge Willem van den vierden November des jaars 1411, het regt verkreegen, om haare bruggen, zo wel als haare straaten, steigers en kaaden, te mogen vermaaken (m).

De vermaardste, en grootste of fraaiste Byzondere beschryving van de deezer Bruggen zyn de Oude-brug, de Nieuwe-brug, de Paapen-brug, de Lange-brug, de Doele-brug, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amstel-brug.

Onder deezen, is, naar alle waarschijnlijkheid, de oudste de

O U D E B R U G.

Zy legt, in het oudste gedeelte der Stad, Oude Brug. over het Damrak, omtrent op de hoogte der Oude Kerke ten oosten, en der plaatse van het Slot der oude Heeren van Amstel ten westen, en schynt weinig jonger te zyn dan de Oude Kerke, naar welke, zy den naasten toegang verstrekte, uit het Slot. Doch wanneer zy eerst gelegd werdt, is, zo wel als de nette tyd van de stigting der Oude Kerke, onbekend. Het oudste gewag, welk ik van de Oude Brugge vinde, is, in eene over-

(l) Handv. bl. 1086.

(m) Handv. bl. 111.

BRUG-
GEN.

overeenkomst van den agttienden Maart des
jaars 1389, die, omtrent honderd jaaren
laater, in een der Stads *Registers* (n), te
boek gesteld is, met dit opschrift: *Roerende*
van Heynric Konincx huys an de oosteynde van
de oude brugghe. In dit stuk, komen *Andries*
Doghede, Jan Nottairt, Jacob ruyssche aerntsz.
ende Jacob van den barge, beraders van der
poirten van aemstelredamme, overeen met Dirck
Fansz., dat hy dat eynde van der brugge van
den *Westeren kant van zynre trappen, die be-*
zyden zyne huysse staet, houden sal oistwairt
boven ende beneden ten ewigen dagen buyten
der poirte cost voirs.: waar tegen hy syn trap-
pe behouden zou ende zynen vryen vuytganck
van zyne trappe voirs. hebben op ter brugge
voirs. tot eeuwigen dage. Uit welke woorden,
waarin de Oude Brug, blootelyk, de brugge
genoemd wordt, in den eersten opslag, zou
schynen te volgen, dat 'er toen nog geene
andere bruggen over het Damrak gelegen
hebben. Doch wy zullen, beneden, eene
reden geeven, om te vermoeden, dat de
Paapenbrug, ten deezen tyde, reeds gelegd
was. 't Slot der overeenkomste, van welke
wy spreken, levert ook een bewys uit van
't gene wy, elders (o), gesteld hebben, dat
het gedeelte der Warmoesstraate omtrent de
Oude Kerke eerder bebouwd geweest is,
dan het einde derzelve naar de Nieuwebrugs-
steeg toe; also de Stad zig, by het zelve,
verbindt, om het paalwerk in het Y zo te
stel-

(n) Groot-Memor. N. I. f. 246.

(o) I. Deel, I. Boek, bl. 20, 22.

stellen, dat de trap, langs welken Dirk ^{BRUG-}Jansz., uit het benedenste gedeelte van zyn ^{GEN.}huis, op de Oude Brug klom, kon staan blyven, in den staat, waarin dezelve toen was: welk beding niet te pas kwam, zo de Warmoesstraat, langs 't Water, toen reeds, tot op de hoogte der Nieuwe Brugge, bebouwd ware geweest, alzo de paalen, die dan buiten in 't Y zouden zyn gezet geworden, den trap van Dirk Jansz., die gestaan moet hebben, omtrent de plaats van den steiger der Overysfelse Veerschepen, onmogelyk, konden bereiken. Zie hier de woorden van het slot der Overeenkomste, waaruit wy dit opmaaken: *Ende wairt dat men hier na der Stede voirs. ommestadtboemde by den Ye, zoe zoude ment also ruym maken, dat dirc Jansz voirs. synen trappe behouden zoude, als se zy nu staet.* Voorts, blykt, uit brieven van de jaaren 1424 en 1426, dat, voor dien tyd, ten wedereinde van de Nieuwe Brugge, zo wel oostwaards als noordwestwaards naar den Nieuwen Dyk toe, het Y-water spoelde, en dat toen aldaar een gedeelte van Stads water uitgegeven werdt, om aan te hoogen (p): 't welk al mede bevestigt, dat de oudste Stad zig niet zo ver Y-waards gestrekt heeft, als de latere. De Oude Brug werdt, in 't jaar 1504, gesloopt, en 't arbeidsloon der brugge, die toen van nieuws gebouwd werdt, beliep, by aanbestedinge, tweehonderd en tagtig guldens (q). Drie en vyftig jaaren

laa-

(p) Groot-Memor. N. I. f. 245, 251, 272 verso.

(q) Groot-Memor. N. I. f. 249 verso.

BRUG-
GEN.

laater, werdt, wederom, tot het vernieuwen der Oude Brugge, beslooten (r). Te vooren, plagt, aan 't westeinde der Brugge, een blokhuis te staan, 't welk de Stad, voor dat de Nieuwe Brug, en de blokhuizen op dezelve, gemaakt werden, aan deeze zyde dekte; doch naderhand noodeloos, en in 't jaar 1550, afgebroken werdt. Men maakte toen een steiger, daar 't gestaan hadt (s). Van ouds, plagten zulken, die werk begeerden, zig te vervoegen op de Oude Brugge, daar zy, door anderen, die hunnen dienst noodig hadden, opgezocht en gehuurd werden; gelyk, uit eene Keure van den zes en twintigsten Maart des jaars 1527, af te nemen is (t). Doch, tegenwoordig, heeft de Brug zelve geen byzonder gebruik. Voor dezelve, zyn de legplaatsen der Veerscheppen naar verscheiden Geldersche en Overysfelfche Steden. Onder de Brug, aan de noordwestzyde, zyn de Comptoiren der Koorendraagers- en Kooren-Ligtermans-Gilden. De oude en trekkende Gildebroeders van 't laatstgemelde Gilde hebben ook een klein huisje op de brugge, in 't zuidwesten, kennelyk aan een' Kooren-ligter, die op de deur geschilderd is; alwaar zy het inkomen, welk hun van ieder Ligtervragt is toegelegd, ontvangen. In 't noordoosten, staan, tegen en op de brugge, het Bierdraagers-huisje, hier voor (u) gemeld, en een huisje voor den

(r) Resol. Vroedsch. N. 1. 24 Nov. 1557.

(s) Resol. Vroedsch. N. 1. 2 Jan. 1550.

(t) Keurb. D. f. 119 verso.

(u) Bladz. 103.

Aantekenaar van verscheiden' Veeren. Ten ^{BRUG}zuidoosten, staat, op den steiger, tegen 't ^{GEN.}Excyns-huis, het Comptoir, alwaar de Turf en Koolen worden aangegeven: en onder de brugge, aan deeze zelfde zyde, is het Comptoir van den Havenmeester over het Damrak, tusschen de Paapen- en Nieuwe-bruggen.

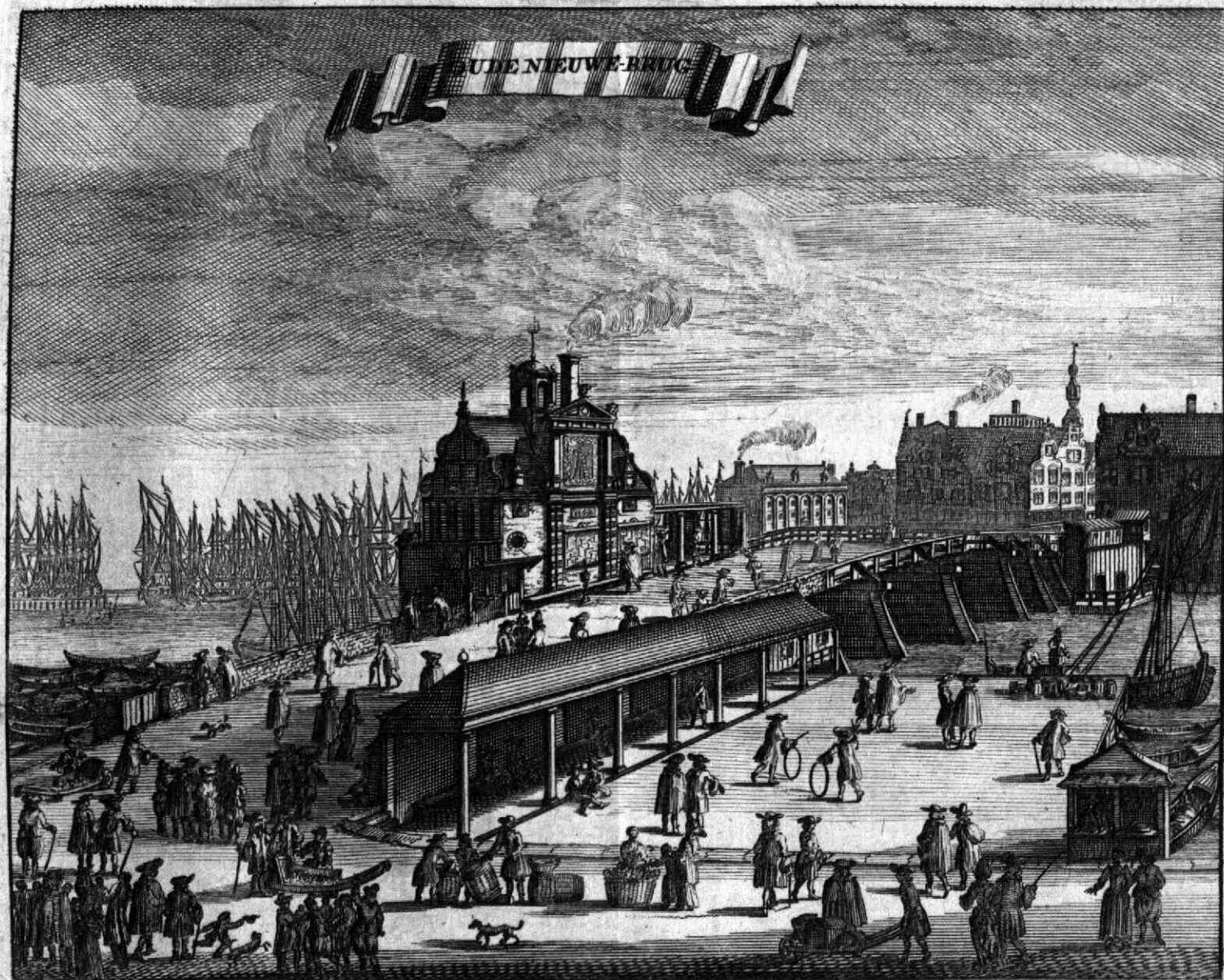
De Oude Brug, die nog van hout gemaakt is, heeft drie gaten tot de doorvaart, en is omtrent drie honderd voeten lang.

Noordwaards van dezelve, over 't Damrak, aan den Y-kant, legt de

NIEUWE BRUG.

Zy is, ongetwyfeld, na de Oude Brug, ^{Nieuwe Brug.}en waarschynlyk, omtrent het einde der veertiende eeuw, gelegd; niet juist, om dat de Oude Brug, in 't jaar 1389, nog blootelyk *de brugge* genoemd wordt; also zy deezen naam, om haare uitsteekendheid, draagen kon, onaangezien 'er, toen reeds, andere Bruggen lagen in de Stad, en zelfs over het Damrak; maar voornaamlyk, om dat de Nieuwe Brug, in stukken van de jaaren 1424 en 1426, reeds onder de naamen van *nye brugghe* en *vuytérste nieuwe brugge* bekend geweest is (v). Voor dat de Nieuwe Brug gelegd was, werdt het Damrak, hier, met een' boom, die in 't midden van eene ry paalen lag, afgeslooten, en door een Wagthuisje beschermd. In 't jaar 1556, en sedert, werdt, meer dan eens, by de Vroedschap,

(v) Groot-Memor. N. I. f. 245, 251, 272 *verse*.

BRUG-
GEN.

fchap, beslooten, de Nieuwe Brug, die, tot dien tyd toe, geheel van hout geweest was, ten wedereinde, van steen te hermaaken (w), 't welk, niet voor 't jaar 1561, voltrokken werdt. Aan den buitenkant der Brugge, werdt toen een paalhuisje gezet, 't welk, naar de gelegenheid des tyds, een net gebouw was, met een doorlugtig toorentje, en in den Voorgevel met eenige kaapen en zeetonnen versierd. Hier werdt het Paalgeld ontvangen. De Vendumeesters of Afslaagers hielden 'er hun Comptoir (x). Ook moesten de brieven, die uit zee werden aangebracht, aan 't Paalhuisje worden afgelegd, om vervolgens, door den Paalknegt, besteld te worden. Doch wy hebben dit, reeds op eene andere plaats, aangetekend, als mede, dat men, in de zestiende eeuw, de Beurs op de Nieuwe Brugge plagt te houden (y). De tyd van de vernieuwinge der Nieuwe Brugge plagt, van buiten, tegen den steenen vleugel aan 't oosteinde, met deeze woorden, aangewezen te worden:

*Doen men schreef XVe. LXI ongelaeckt,
Is dese brugh en Camper hoeft volmaeckt.*

In 't jaar 1596, vindt de Stads Timmerman *Henrick Jacobsz Staets* de oorgaten uit, en een der eersten werdt, in 't midden der Nieuwe Brugge, geplaatst (z). In 't jaar 1624, werdt,

(w) Resol. Vroedsch. N. 1. 6 May 1556. 20 Nov. 20 Decemb. 1559.

(x) Handv. bl. 511.

(y) Zie hier voor, bl. 89.

(z) J. LAURENTIUS Amsterdam,

werdt, naar 't oofteinde der brugge, naast ^{BRUG-GEN.} het Paalhuisje, een verdek of gaandery gemaakt (a), op houten pilaaren rustende, van waar men een ruim uitzigt over 't Y hadt; doch 't welk, by onstuimig weder, van buiten geslooten werdt. En in 't jaar 1661, werdt, tegen 't westeinde der brugge, naar binnen, een vierkant plein gelegd, welk, tegen de Brug aan, eene overdekte gaandery hadt, rustende op agt houten pilaaren. 't Een en 't ander zou dienen tot een *Schippers beurs*, alwaar 't bootsvolk gehuurd werdt. Doch tegenwoordig, geschiedt zulks meest, op de Nieuwe Brug, langs de Texelsche Kaai, en in de herbergen daaromtrent. Ook is de gaandery op de *Schippers beurs*, door ouderdom vervallen zynde, reeds voor lang, afgebroken. Hier staat nu een Comptoir, daar 's Lands Impost der buitenlandsche Fruiten betaald wordt. Onder de brugge, aan deeze zyde, hebben de Kaagschippers, en onder de brugge aan de Zuidooftzyde, de Vlotschuitenvoerders en de Steigerschuitenvoerders hunne *Gilde-Comptoiren*. De Nieuwe Brug is omtrent in den voorgemelden staat gebleeven tot in 't jaar 1681, wanneer zy geheel van steen herbouwd, en alleenlyk van twee openingen, tot doorvaart, voorzien werdt. Ieder deezer openingen wordt, by hoogen vloed, geslooten, door twee paar Vloeddeuren, die aan zes zwaare uitsteekende hoofden, drie naar binnen en drie naar buiten, vastgemaakt zyn, en

(a) Aantek. van Schepen GERARD SCHAEF PIETERSZ. op dit jaar.

BRUG- en hier de Waterkeering maaken. De ge-
GEN. dagtenis van het leggen deezer Waterkeeringe is bewaard, in twee opschriften, in 't Latyn en in 't Nederduitsch, in wit marmer gehouwen, en geplaatst aan de buitenzyde der Nieuwe Brugge, naar 't Y. Boyen elk opschrift, staan de wapens der vier Burgemeesteren, die in 't jaar 1681 regeerden, en onder de opschriften, ziet men de wapens der vier Thesaurieren. Ter wederzyde, zyn de opschriften versierd met Burgemeesterlyke bondelbylen. Het Latynsch Opschrift, welk oostwaards staat, luidt aldus:

OSTIIS FLEVI AESTV MARIS LAXATIS

CATARACTAS AC LAPIDEAS MOLES

QUATVOR IN LOCIS

AD FRENANDAS EXVNDANTES AQVAS

PRO INCOLVMITATE VRBIS

CONRADO A BEVNIN-
 GEN. CORNELIVS A VLOOS-
 WYCK.

JOHANNE HVDDE. JOANNES MVNTER.

JOANNE CORVER. LVDOVICVS TRIP.

NICOLAO OPMEER. QUÆSTORES

CONSVLIBVS. NICOLAVS WITSEN

SENATOR

FIERI CVRARVNT.

A CORNELIO WITSEN L. F. PRIMO HIC JACTO
 LAPIDE VIII. CAL. AVG. MDCLXXXI.

Het

Het Nederduitsch Opschrift, westwaards ^{BRUG-}
gesteld, is: ^{GEN.}

ALS DE ZEEGATEN DOOR EEN REEX VAN EEU-
WEN DUSDANIG OPGESPERT WAAREN, DAT
DE OCEAEN TOT MERCKELYKER HOOGTE
STEEDS INSTORTE, EN DE STADT MET GE-
VAAR VAN INBREUK EN OVERSTROOMING
DREYGD, IS DEZELVE OP VIER PLAATSEN
MET WATERKEERINGEN GESLOTEN.

IN 'T BURGERMEES-	✠	ONDER 'T BELEYD EN
TERSCHAP DER HEE-	✠	GEZAG DER HEEREN
REN	✠	THESAURIERS

COENRAED VAN BEU-	✠	CORNELIS VAN VLOOS-
NINGEN.	✠	WYCK.

JOHANNES HUDDE.	✠	JOAN MUNTER.
-----------------	---	--------------

JAN CORVER.	✠	LOUIS TRIP, EN
-------------	---	----------------

NICOLAES OPMEER.	✠	NICOLAES WITSEN,
	✠	VROEDSCHAP.

DE EERSTEN STEEN ALHIER GELEYT DOOR
CORNELIS WITSEN L. S. (*) IN 'T JAAR 1681. (*) *Lam-*
DEN 25 JULY. *berts*
Soon.

Boven ieder opening der Nieuwe Brugge, is
een Oorgat, welk met een luik geslooten is,
dat opgehaald wordt, om schepen met staan-
de mast door de brug te laten. By 't her-
bouwen der Nieuwe Brugge, zyn het oude
Paalhuisje en het verdek nevens het zelve
geheel weg geraakt. Tot voor weinige jaa-
ren, plagt de Nieuwe Brug, die met klin-
kerts

BRUG-
GEN.

kerts bestraat was, niet bereeden te worden. Doch omtrent den jaare 1750, werd de Brug, in 't midden, met groote straatsteen be-
legd, en daardoor tot een' ryweg bekwaam
gemaakt. Voor de Brug, ten westen, staat
eene koperen Armbos op een' steenen voet,
ten behoeve der Aalmoesseniers-armen.

De derde brug over het Damrak is de

P A A P E N - B R U G.

Paapen-
brug.

Zy is, vermoedelyk, gelegd voor 't mid-
den der veertiende eeuw, om aan de
Geestelyken van S. Nicolaas-Parochie of de
oude zyde der Stade een' toegang te verstre-
ken naar de nieuwe zyde, nader dan over
den Dam. Ik stel den tyd van 't leggen der
Paapen-brugge zo vroeg, om dat ik meen,
dat zy, onder den naam van *Inrebrugge* of bin-
nenste brugge, gemeld wordt, in twee Sche-
penen-brieven van de jaaren 1365 en 1399,
die ik in handen gehad heb. Zy heeft, waar-
schynlyk, den naam van *Paapen-brug* gekree-
gen, om dat zy veel van Geestelyken, die
hier te Lande, veeltyds, *Paapen* genoemd
werden, betreden werdt. Sommigen verhaa-
len, dat de Priesters, op eenen vastenavond,
met fakkelen en toortsen, langs straat zwie-
rende, de eerste Paapen-brug, en een uit-
hangbord, daar 't *Vagevuur* in verbeeld was,
aan brand hebben gestoken; waarna de
brug, die, in de plaats der afgebrande brug-
ge, gelegd werdt, eerst den naam van *Paap-
pen-brugge* gekreegen, en sedert behouden

zou

zou hebben (*b*). De Paapen-brug, die in 't jaar 1604 herbouwd werdt (*c*), is van hout gemaakt, en ongevoerd, waarom zy niet bereeden wordt. Zy heeft, gelyk de Oude Brug, een oorgat in 't midden, en zes openingen ter doorvaart. Zy is omtrent twee honderd en vyftig voeten lang. Zuidwestwaards tegen de Paapen-brugge, staat het Comptoir van het Klein-Binnenlands-Vaarders-Gilde; en onder de brugge, Noordwestwaards, dat van den Aantekenaar van 't Buitenveer op Haarlem.

Zuidwaards van den Dam en Beurs, leggen over 't Rokin nog twee oude bruggen, de Lange Brug en de Doele-brug, en verder over den Amstel nog vier anderen, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amstel-brug. Onder deezen zyn de Doele-brug en de Amstel-brug alleenlyk steenen; de anderen vier allen houten bruggen. De

LANGE BRUG.

is de oudste van allen, en lag'er reeds, toen hier het einde van de Stad was, in de veertiende eeuw. In de Stads Registers, wordt'er, op de jaaren 1562 en 1563, gewag van gemaakt; en stondt toen, op deeze brugge, naar 't westeinde, een Kapelletje, welk aan de Lieve-Vrouwe gewyd was (*d*). Zy is,

(*b*) WALICH SYVAERTS Roomsche Myfterien onidekt f. 18 verso.

(*c*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

(*d*) Groot-Memor. N. II. f. 92 verso, 94.

BRUG-
GEN.

dikwils, vernieuwd geworden. Men bevondt, in 't jaar 1627, dat zy veel te hoog lag. Zy werdt toen wel drie voet een duim verlaagd. Zy hadt, van ouds, negen; doch heeft, tegenwoordig, maar drie gaten ter doorvaart. Omtrent het jaar 1660, werden 'er voor 't eerst yzeren leeningen aan gemaakt (e). DOMSELAER schryft kwalyk, dat deeze Brug, eertyds, de *roode brug* geheeten heeft; gelijk reeds, door COMMELIN (f), is aangemerkt. De roode brug plagt te leggen, alwaar nu de

DOELEBRUG.

Doele-
brug.

legt, die ik ook, enkele reizen, de *lange brugge by de Regulierspoorte* genoemd vind (g). Zy is, waarschyglyk, voor 't begin der zestiende eeuw, gelegd, en eerst van hout gemaakt geweest. Doch ter gelegenheid van het flegten van 't Rondeel, beoosten deeze brugge, omtrent het jaar 1633, in welks plaats, een groot huis gestigt werdt, welk nog het *Rondeel* heet, werdt de Brug van steen herbouwd. Zy rust op agt zwaare zuilen, die zeven boogen maaken, zynde de zuilen gestigt op roosterwerk, welk op zwaare ingcheide paalen rust; waarop de Digter VONDEL het oog gehad heeft, in twee regels, die boven den middelsten boog plagten te staan, en dus luiden:

Agst

(e) J. LAURENTIUS Amsterdam. DOMSELAER IV. *Boek*, bl. 176.

(f) *Bladz.* 628. *Aant.* 6.

(g) *Keurb.* B, f. 94.

Agt zuilen op een ry, een Brug van zwaag- BRUG-
ren last GEN.

Begront den Amstel niet, en staat allyk-
wel vast.

De

H A L V E M A A N S - B R U G

is gelegd, in 't jaar 1626, ter gelegenheid *Halve-*
dat, kort te vooren, de Amstel, hierom- *maans-*
trent, aan de oostzyde, vernauwd en tot *brug.*
erven aangehoogd was. Ook heeft de brug,
zo wel als de steeg bewesten den Amstel, op
welke zy aanloopt, haaren naam gekreegen,
naar haare kromme of halve - maans - wyze
gedaante. Zy is twee honderd drie en ze-
ventig voet lang (b), heeft tien gaten ter
doorvaart, en kan, zo wel als de Blaauwe
en Magere bruggen, in 't midden, wor-
den opgehaald, tot doorlaatinge van groote
vaartuigen. De

B L A A U W E B R U G,

gelegen tegen over de Amstelstraat, plagt *Blaauwe*
de uiterste brug over den Amstel te zyn, na *Brug.*
de uitlegging, die in 't jaar 1601 aangevan-
gen werdt, en hegte twee bolwerken der
Stad aan elkanderen. Zy droeg toen ook
den naam van *Amstelbrug* en van *Leeuwen-*
brug, naar vier Leeuwen, die, op de hou-
ten leeningen der brugge, gesteld waren.
Zy is drie honderd voeten lang, en heeft
dertien gaten ter doorvaart. Na de laatste
ver-

(b) J. LAURENTIUS Amsterdam.

BRUG-
GEN.

vergrooting der Stad, werdt 'er nog eene brug over den Amstel gelegd, die de Amstel-Kerkstraat aaneenhegt, en, om haare smalte, de

M A G E R E B R U G

*Magere
Brug.*

genaamd werdt. Zy is egter, naderhand, merkelyk verbreed; heeft genoegzaam de zelfde lengte als de Blaauwe Brug, en ook dertien gaten ter doorvaart.

Doch de aanzienlykste brug der Stad is de groote steenen

A M S T E L B R U G.

*Amstel
Brug.*

Zy is ook, na de laatste vergrooting der Stad, in den jaare 1662, gestigt, tuschen de twee bolwerken, Ooster-blokhuis en Wester-blokhuis, die zy, even als een gordyn, aaneenhegt. Deeze treffelyke Brug rust op vyf en dertig halfronde boogen, van gebakken steen gemetseld, behalve de buitenkanten der zuilen, en de randen der brugge van boven, die van graauwe gehouwen steen zyn. De Brug heeft eene zwaare yzeren leening, voor welke, weinige jaaren geleeden, binnenwaards, blaauwe steenen pilaartjes gesteld zyn, die 't voetpad van den ryweg der brugge onderscheiden. Voorts, staan, op de Brug, twee Wagthuisjes van gehouwen steen, in welken, des noods, eene schildwagt zou kunnen gesteld worden. Van de vyf en dertig boogen der brugge dienen de drie middelsten tot

GEZICHT VANDE BUITEN AMSTEL: ZIENDE VAN DE GROOTE AMSTEL SLUIS.

tot doorvaart. De overigen, ter wederzy- **BRUG-**
de, dienen, ten deele, tot legplaatfen der **GEN.**
Schuiten en Jagten van de Amstel - Jagtha-
ven. De Brug is zes honderd en zestig voe-
ten lang, en zeventig voeten breed. Van
dezelve heeft men, zo wel naar binnen als
naar buiten, een van de fraaifte uitzigten
der Stad.

De andere voornaame steenen Bruggen
der Stad zyn te veel in getal, om van ieder
derzelven, afzonderlyk, te handelen. Aan en
onder sommigen, gelyk, aan de groote stee-
nen Brug by de Nieuwe Kerk, en elders,
in de oude Stad, zyn ruime kelders of klui-
zen gebouwd. Anderen, gelyk de over-
welfde doorvaart tusschen de Nieuwe-zyds-
Voor- en Agterburgwallen, en tusschen den
Agterburgwal en Singel, zyn met hooge
huizen bezet. Onder de hoekboogen of ga-
ten, van veele houten en steenen bruggen,
zyn ook, inzonderheid in de minst aanzien-
lyke gedeelten der Stad, tot geryf der klei-
ne gemeente, houten secreteen gemaakt,
die, alomme, in twee byzondere vertrek-
ken, voor mans- en vrouws-perfoonen, on-
derscheiden zyn. De hoekboogen van som-
mige bruggen zyn, van Stads wege, tot by-
zondere Comptoiren ter ontvangft van eeni-
ge gemeene middelen; ten dienste der Over-
huiden van eenige Gilden; tot Wagthuisjes,
en tot andere diergelyk gebruik geschikt.

DOELLEN.

XXIII.

D O E L E N.

Oudste
Doelen
hier ter
Stede.

De Schutteryen, reeds in de tiende eeuw, door Keizer Henrik den I., zyn-
de opgeregt, heeft men, naar alle waar-
schynlykheid, al zeer vroeg, in de Holland-
sche Steden, *Doelen* gestigt, in welken, de
Schutters zig, met schieten naar zeker *wit*
of *doel*, in den Wapenhandel oefenden. Te
Amsterdam, was, vroeg in de veertiende
eeuwe, reeds een Genootschap van Schutte-
ren, van welks Doele gewaagd wordt, in
eene overeenkomst tusschen Schout, Sche-
penen en Raade en dit Genootschap van den
vyfden September des jaars 1394 (i). Naar
alle waarschynlykheid, was deeze Doele ge-
legen langs den Oude-zyds-Agterburgwal, om-
trent de oude Doelestraat. Immers, dat,
hier ter plaatse, eene *Doele* geweest zy, geeft
de naam der laatstgemelde straat niet slegts
te kennen; maar 't blykt ook uit verschei-
den' Schepenen-brieven, die nog voor han-
den zyn. In een derzelven van den agtsten
January des jaars 1414, wordt, door 't Ce-
cilien-Klooster, aan de *Oudermans* der *oude*
scutteren verpagt een erve, gelegen *tusschen*
der Stede nye grafte en *Lambrecht Kocx erue*,
en strekkende van *der baluer strate*, dat is,
denk ik, van de helft der Cecilien-Kloos-
ters-steeg, nu de Prinsenhofs-steeg, tot an
der

(i) Handv. bl. 140.

der voirs. scutters duelen. In een' anderen **DOELEN.** van den zesden Maart des jaars 1417, wordt *die scutter duelen* beschreeven, als gelegen *tusschen twee grafen* en hebbende eene sloot ter wederzyde (*k*). In nog' een anderen van den zesden Juny des jaars 1455, wordt getuigenis gegeven van 't pagten van een erf, gelegen *aen den Burgwalle by S. Jans brugge*, en *streckende van der Stede oude grafte tot aen die oude schutters Doele en aen die middelste grafte toe* (*l*). Ook heb ik een Uittreksel uit het *Register van Rooimeesteren der Stede* in handen, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1542, waarby zy verklaaren, geroid te hebben *op d'oude zydes burchwall*, agter op het ledig erf van het huis van Jan Klaaszoon van Hoppen, *een muyre gecomen zynde by ouder tyden van de oude schutters Doulen.* In 't jaar 1413, was deeze Doele nog de eenigste in de Stad. Doch 't leedt niet veele jaaren (*m*), of men regtte nog twee andere Schutteryen op, te weeten, de jonge, of S. Joris-, of Voetboogs-schuttery, en de S. Sebastiaans- of Handboogs-schuttery (*n*), die elk ook haare Doele hadden. De *Voetboogs-Doele*, de oudste van de twee, stondt een weinig benoorden de plaats, alwaar, naderhand, de Heiligewegs-Poort gesteld werdt, en dient nu tot eene Vergaderplaats der Westindische Maatschappye. Ik heb eenen Schepenen-
brief

(*k*) Uit de oorsprongkelyke Schepenen-Brieven.

(*l*) Zie COMMELIN, bl. 209 Aant. (*a*).

(*m*) Keurb. A. f. 62.

(*n*) Handv. bl. 141.

DOELLEN. brief in handen van den agtentwintigsten April des jaars 1458, waarby aan *die Ouermans van die jonge Scutters totten seluen schutters behoef eene tuyne, gelegen buten die byndwyker poirte*, daar ook de Doele lag, opgedraagen wordt. En in een' anderen van den vyftienden July des jaars 1471, wordt, aan dezelfde *jonge scutters, een tuyne, gelegen in hunne dolen, en streckende van deen sloet tot d'ander sloet*, opgedraagen. Ook is my, van elders, gebleeken, dat, in deeze Doele, Warmoes werdt geteeld, die, door de Groenvrouwen, van daar gehaald, en aan de ingezetenen uitgevent werdt (o). De *Handboogsdoele* stondt, eerst, buiten de S. Antonis-poort, aan den S. Antonis dyk (8). Doch zy werdt, ter gelegenheid van den oorlog met de Gelderschen, in 't jaar 1508, afgebroken, en, omtrent vier jaaren laater, Noordwaards van de Voetboogsdoele, op het zogenaamde *Schaapenveld*, wederom opgerigt (p). Zy is, sedert, tot eene deftige Herberg vertimmerd, en nog in wezen. De oude Schuttery zig diep in schulden gesteken hebbende, en omtrent den jaare 1516 vernietigd geworden zynde, werdt haare Doele, van Stads wege, verkogt, en 't gene 'er van kwam, eerlang, besteed, tot het opma-

(o) Confessie van Machtelt Lambert Lepeltax van 20 Febr. 1555. in 't Confessieboek van 14 April 1553. tot 13 Apr. 1564.

(p) Zie II. Deel, V. Boek, bl. 444, 460.

(8) In eenen Schepenen-brief van den jaare 1528, wordt een huis opgedraagen, staande buiten de S. Antonis poort, *binnen 't blockbuys, daer de handboog schutters doelen plegen te weesen.*

I. BOEK. WEERELDLYKE GEBOUWEN. 247

maaken eener nieuwe *Doele voor Kloveniers*; DOELEN.
't welk, in of omtrent het jaar 1522, geschiedde, ten zuideinde der Stad aan den Amstel, daar nu de nieuwe Doelestraat is (q). Zy is, insgelyks, nog tegenwoordig in wezen. Doch wy moeten beide de in wezen zynde Doelen, nog een weinig byzonderer, beschryven. De

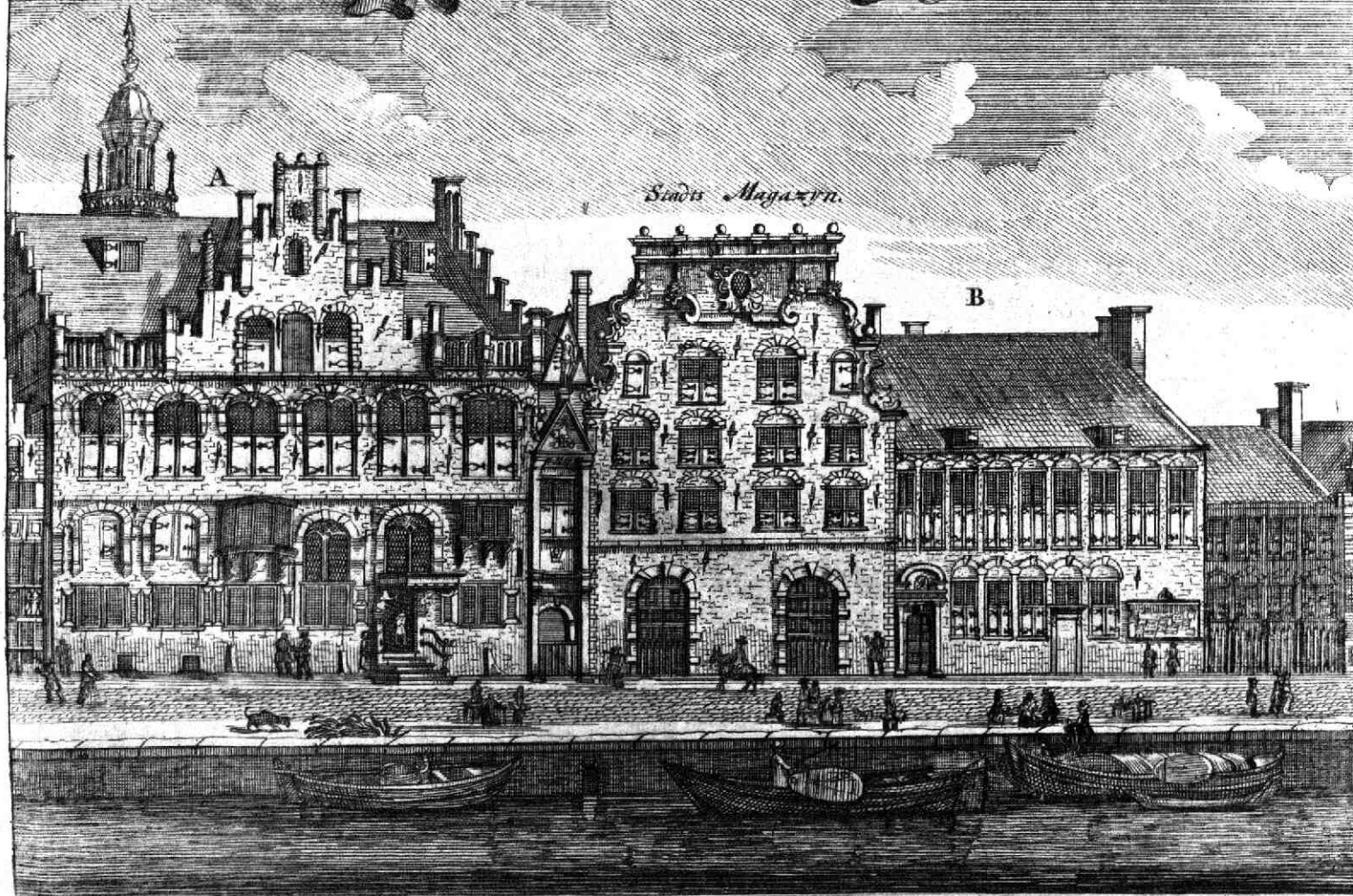
HANDBOOGS-DOELE

staat op de oostzyde van den Singel, tus-Byzonde-
schen 't Spuij en den Heiligen Weg. Zy re be-
was, oudtyds, van de Voetboogs-Doele, schry-
nu het Westindische Huis, gescheiden, door ving der
eene floot of graft, in laater' tyd, de *Vul-boogsdoe-*
lers-graft genaamd, om dat de Lakenvullers le, en
zig, daaromtrent, hadden nedergezet. Doch
deeze graft, die tot in den Singel liep, werd,
in 't jaar 1650, gedempt, en een gedeelte
van den grond, tusschen de voorgevels der
twee Doelen, met een Stads-Wapenhuis,
betimmerd. Ook werden toen, dwars door
de schietperken der twee Doelen, twee
dwarsstraaten gerooid, die van 't Spuij naar
den Heiligen Weg loopen, en waarvan de
oostelykste de *Handboogsstraat*, en de wes-
telykste de *Voetboogsstraat* genaamd wordt.
De Stad schynt den Krygsraad toen, we-
gens het afstaan der Doelen, met derzelver
erven, voldoening gegeven te hebben (r).
De Handboogsdoele plagt, weleer, eenen
def-

(q) Zie II. Deel, IV. Boek, bl. 413. V. Boek, bl. 484.
(r) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 Juny 1642. f. 118. N. 20.
26 Juny 1649. f. 30 verso.

HANDEN B VOET DOELEN

Sincks Magazyn.

DOELN. deſtigen ouderwetſchen voorgevel te hebben, en, nevens den voornaamſten ingang, ten zuiden, eene poort, door welke men naar het ſchietperk ging: boven welke poort, S. Sebaſtiaan, de patroon der Handboogſchutteren (s), met pylen doorſchooten, was uitgehouwen (9). Doch deeze gevel is, reeds voor veele jaaren, afgebroken, en in een' gevel, meer naar de hedendaagſche wyze van bouwen geſchikt, veranderd. Een ſierlyk Toorensſpitsje, welk weleer op den Kruis- of Haringpakkers-tooren geſtaan heeft, en, in 't jaar 1606, op verzoek van de Overluiden der Handboogſchutteren, herwaards overgebracht is (t), ſteekt nog ten dake uit. 't Gebouw der Handboogſdoele heeft, van binnen, verſcheiden' deſtige vertrekken, en boven, eene groote zaal, alwaar de ſchutters, oudtyds, hunne vergaderingen hielden. Men ziet, in 't voorhuis en in de andere vertrekken, nog verſcheiden' ſchuttersgezelfſchappen in ſchilderyen verbeeld. En onder an-

(s) Zie WALIGH SYVAERTS Roomſche Myſter. ontdekt f. 19 verſo.

(t) Reſol. Vroedſch. N. 10. 10 May 1606. f. 96 verſo.

(9) S. Sebaſtiaan, Burger van Milaan, en Hoofdman der eerſte bende, werd't, volgens 't getuigenis der laater Kerkelyke Schryveren, op bevel van Keizer Diocletiaan, om de belydenis van 't Chriſtelyk geloof, door 't Krygsvolk, doorſchooten, omtrent het einde der derde eeuwe. Vide HENRIC. THABORIT. *alioſque Auctor.* apud MATTHAËUM *Fundat. & Fat. Eccl.* p. 544, 545. Zyn beroep en wyze van ſterven ſchynt gelegenheid gegeven te hebben, dat de Handboogſchutters, hier en elders, hem tot hunnen Patroon verkooren hebben.

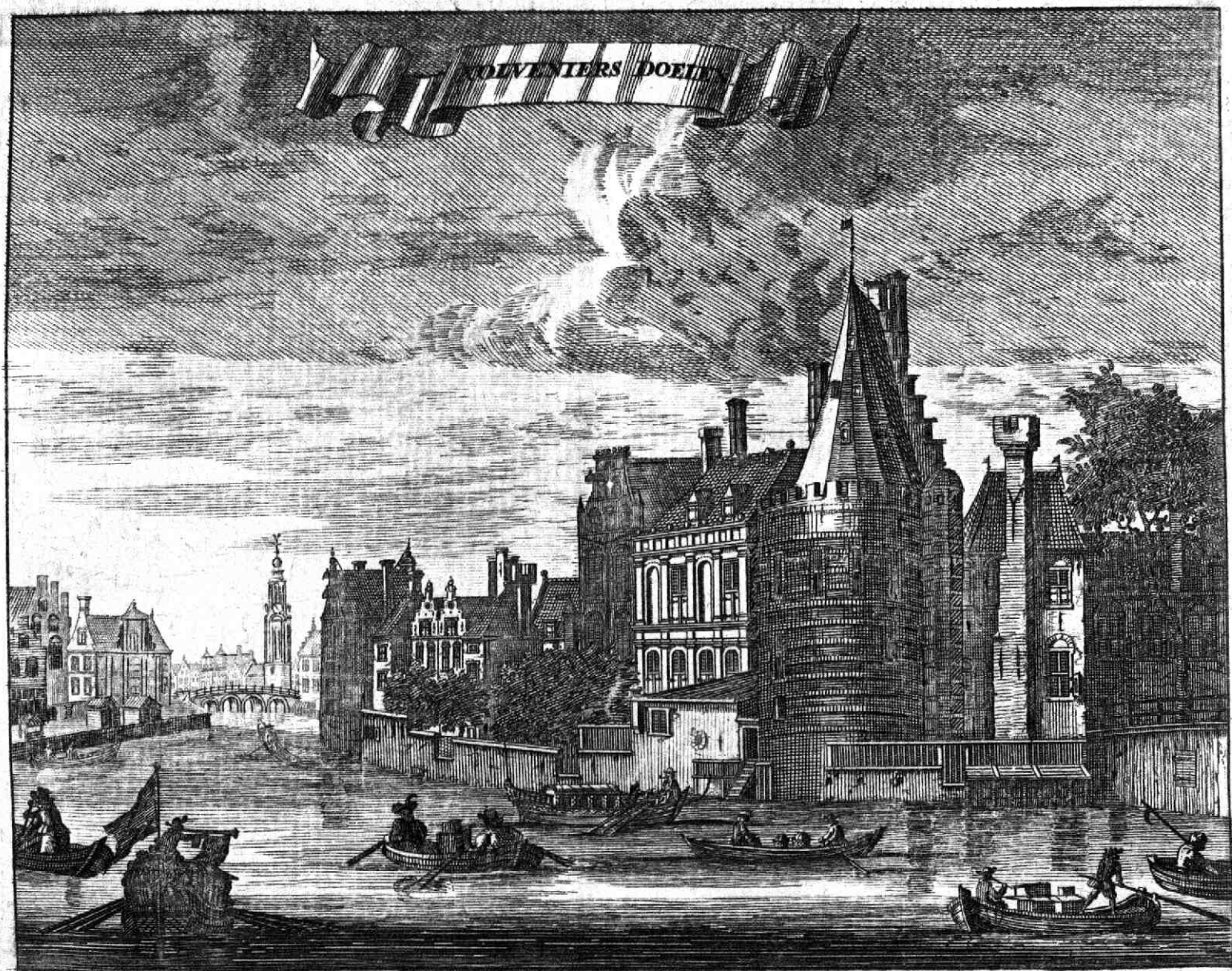
deren hangt, op de groote zaale, een fraai ^{DORLEN.} stuk van *Johannes Spilberg*, verbeeldende het vendel schutters van den Burgemeester en Kapitein *Joan van de Poll* (u), 't welk, omtrent den jaare 1660, geschilderd is. Ook ziet men hier, voor den schoorsteen, een uitvoerig stuk van *Bartholomeus van der Helst*, naar wiens Broeder, die hier Kastelein geweest is, de Doele den naam van *Doele van van der Helst* plagt te draagen. Het is, in 't jaar 1653, geschilderd, en verbeeldt drie Kapiteinen, *Albert Pater*, *Joan Blaauw* en *Joan van de Poll*, welken de eertekenen der schutteren aan den Schilder van der Helst, die by hen aan eene tafel zit, vertoonen. De Handboogsdoele, thans, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, eene voornaame Herberg, wordt van Stads wege verhuurd. De Kastelein wordt, door Burgemeesteren, aangenomen (v). De

KLOVENIERS-DOELE,

staande ten einde van de nieuwe Doele-Kloveniers-straat en Kloveniers-burgwal, is tegenwoordig ook eene aanzienlyke Herberg, alwaar ^{niers-Doele.} openbaare Verkoopingen van huisraad gehouden worden. Zy is, in twee gebouwen, onderscheiden. Het kleinste en geringste staat aan de noordzyde van de Doelestraat, en schynt een overblyffel te zyn van het oude schietperk der Klovenieren; waarom het,

(u) HOUBRAKENS Schouwburg III. Deel, bl. 43.

(v) Groot-Memor. N. V. f. 126.

DOELLEN. het, in't gemeen, *Schietdoele* genoemd wordt. Ook vergadert 'er, van tyd tot tyd, nog een gezelschap van Liefhebberen, om naar het wit te schieten, waarvan wy, in de beschryving der Schutterryen, eenigszins uitvoeriger, handelen zullen. Men treedt, in deeze Schietdoele, door eene kleine Poort, boven welke, *de Klaauw*, het teken der Klovenieren, uitgehouwen is. Van binnen hangen, in eene Gaandery en in een Vertrek, welk op een' kolfbaan uitziet, eenige oude Schuttersstukken. Nevens de kolfbaan, ten noorden, heeft men het schietperk, aan welks einde, een houten vierkante schyf, beplakt met wit papier, waarop twee krin- gen getrokken zyn, ruitswyze, aan eene pen gesteken wordt. De schutters staan onder eene overdekte gaandery, en schieten, door twee poorten, op zekeren afstand van elkanderen geplaatst, in't schietperk, dwars door welk, de floot of het breede riool van 't Gasthuis loopt, welk zig, onder de huizen van de Doelestraat door, in den Amstel ont- laft. Het andere gebouw, thans alleen by den naam van *Kloveniers - Doele* bekend, schynt, in 't jaar 1522, toen de Kloveniers- Schutterry opgeregt werdt, alleenlyk bestaan te hebben in den ouden tooren, *Zwigt* of *Zwyg Utrecht* genaamd, die toen, door de Stad, aan de Kloveniers geschonken werdt, en nog, byna in zyne oude gedaante, on- derhouden wordt (w). De Windwyzer van deezen tooren is een vergulde Papegaai, ter

gedagtenisse van het schieten naar de Pape-DOELEN, gaai, welk, van ouds, door de Kloveniers, plagt te geschieden (x). In den muur van den Tooren, is een steen gemetsfeld, waarop twee kruiswys geplaatste haakbussen, en onder dezelve, de woorden SVYCH WTRECHT, met een' klauw aan elke zyde, uitgehouwen zyn. Doch aan deezen Tooren is, ter wederzyde, zolangs de Doelstraat als langs den Amstel, een ruim gebouw getimmerd, welks ingang in de Doelstraat is. Men treedt naar binnen, door eene groote poort, versierd met bussen en andere merktekens der oude Klovenieren. Voorts, komt men, over eene voorplaats, in huis, en langs een' breeden trap op de groote Schutters zaal, alwaar, voor den eenen Schoorsteen, vier Overluiden der Schutteren, *Albert Koenraad Burch, Jan Vlooswyk, Pieter Reaal en Jacob Willekens*, konstiglyk, door *Govert Flink*, geschilderd zyn. Langs den wand deezer zaale, plagten drie fraaije Schutters-gezelschappen te hangen, die gevaar liepen van, by gelegenheid der openbaare Verkoopingen, of andere samenvloeiing van volk, ligtelyk, beschadigd te worden; waarom zy, op bevel der Heeren Thesaurieren, in Burgemeesters Vertrek, op 't Stadhuis, overgebracht zyn, alwaar wyze nader beschreeven hebben (y). In de Kamer van de Overluiden der Klovenieren, ziet men de Heeren *Cornelis Wit-*

(x) Keurb. E. f. 60.

(y) Zie hier voor, bl. 38.

STADS *Witsen*, *Roelof Bicker*, *Gerrit Reijnt* en
HERBER- *Simon van Hoorn*, in schildery, afgebeeld.
GEN.

XXIV.

STADS HERBERGEN.

Beschry-
ving der
Stads
Herber-
gen, als

Deezen zyn, tegenwoordig, vier in getal, het Oude-zyds-Heeren-Logement, het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement, de Nieuwe Stads-Herberg, en de Nieuwe Stads-Herberg in de Plantaadje.

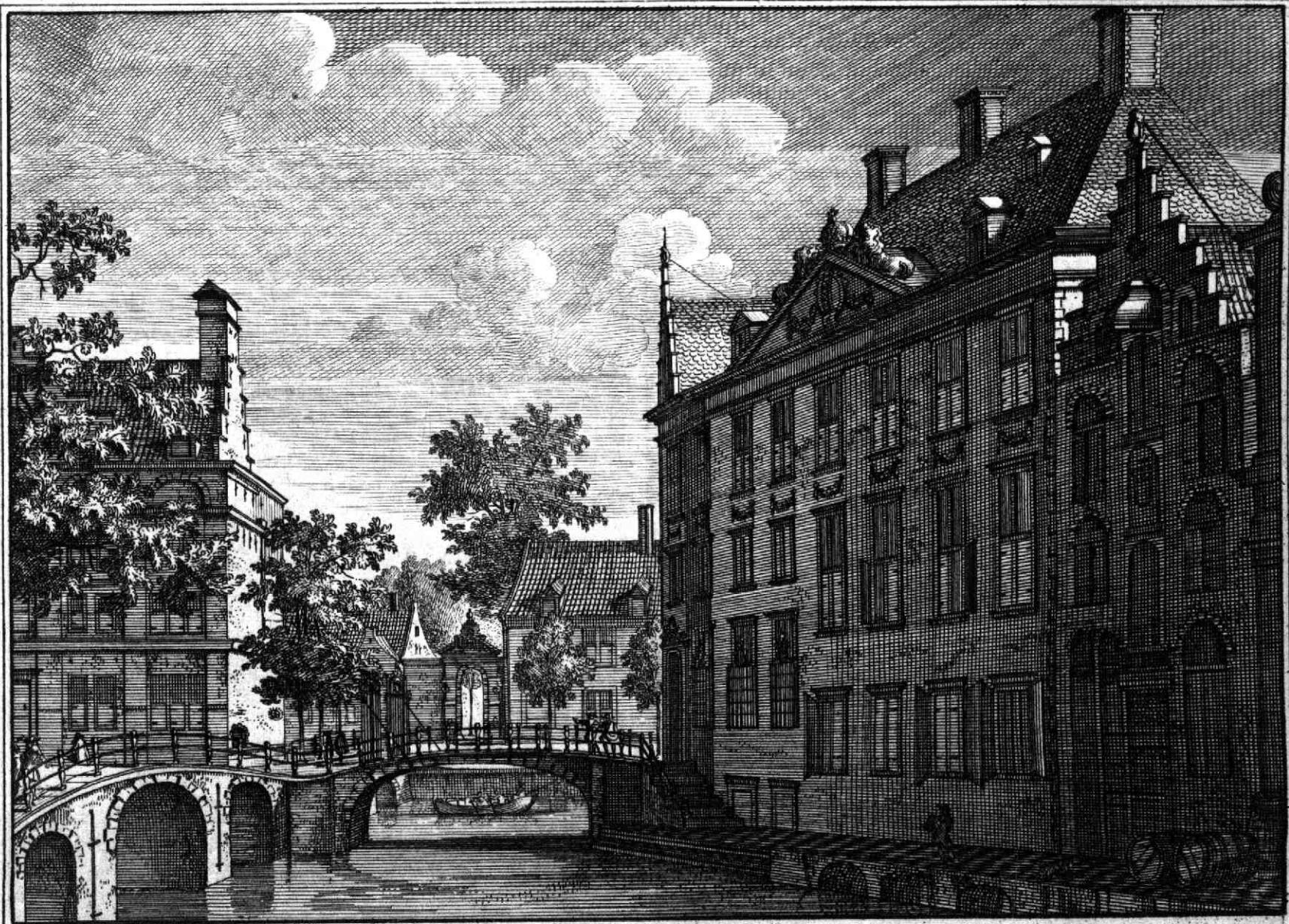
I.

Oude-zyds-Heeren-Logement.

Oude-
zyds-
Heeren-
Loge-
ment.

Het Oude-zyds-Heeren-Logement staat aan de zuidzyde van den Grim-burgwal, ten einde van den Oude-zyds-Voorburgwal. De plaats, daar het zelve gestigt is, behoorde, of grensde ten minste, van ouds, aan het Klooster der nieuwe Nonnen, en verstrekte, in de zestiende eeuw of eerder, tot eenen Stads Timmertuin, toen de *Scafferie* of *Schaffery* genaamd; gelyk, uit de Kaart van CORNELIS ANTHONISZON, en ook van elders blykt (z). Naderhand, werdt, in de plaats der Schafferye, eene Brouwery getimmerd, de *Sleutel* genaamd, die, na eenige jaaren verloops, tot eene Lomberd gebruikt werdt, en nog laater, tot eene wooning voor byzondere Koopluiden verstrekt.

(z) Groot-Memor. N. II. f. 94.

T' OUDE ZYDS HEEREN LOGEMENT; EN ST. PIETERS GASTHUIS.

strekte. Eindelyk, werdt het gebouw door ^{STADS} de Stad gekogt, en tot eene deftige Her- ^{HERBER-} berg en Logement bekwaam gemaakt. 't ^{GEN.} Middelste en aanzienlykste gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1647, vernieuwd is, heeft twee vleugels, die zig, binnenwaards, langs eene groote open plaats strekken. De voorgevel is, tusschen de ligten der tweede en derde Verdiepinge, verlierd met hardsteen en Festonnen, en pronkt, in deszelfs frontespies, met het wapen der Stad, waarboven, twee leggende Leeuwen de Keizerlyke Kroon vasthouden. Men treedt, in 't gebouw, over eene steenen brug, die met een fraai yzeren hek kan afgeslooten worden. Boven den ingang, ziet men, insgelyks, Stads wapen. Van binnen, is het Huis voorzien van een groot getal ruime vertrekken, en onder anderen van eene aanzienlyke behangen zaal, alwaar, dikwils, groote maaltyden gehouden zyn, en in welke ook huislieraaden, kleederen en kostbaarheden, die hier, gelyk in andere voornaame Herbergen, openlyk verkogt worden, ten toon worden gesteld: ten welken einde, ook eenige benedenvertrekken, in den oostelyken vleugel van 't gebouw, langs de Plaats, dienen. Voor den westelyken vleugel, op de Plaats, is een hoog verdek op stylen getimmerd, dienende tot eene zitplaats voor den Secretaris, Aflager, Verkoopers, Makelaars en anderen, also hier, genoegzaam het gantsche jaar door, in 't gemeen des Maandags, Huizen, Hoffteden, Obligatien en andere vaste goederen, zo by willige Ver.

STADS
HERBER-
GEN.

Verkoopinge, als, inzonderheid van den eersten November tot den eersten February, by *Executie*, geveild en verkogt worden.

2.

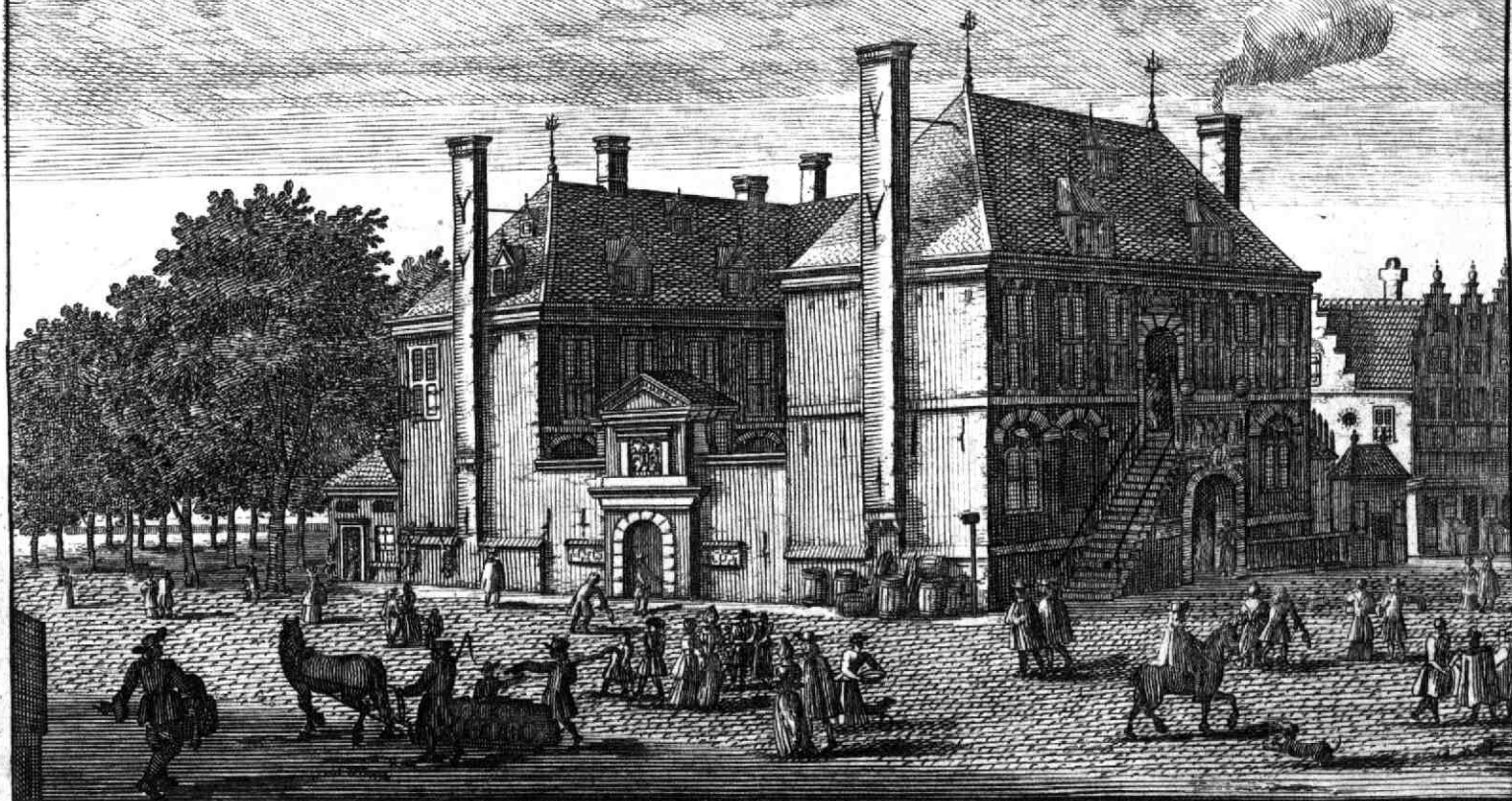
NIEUWE-ZYDS-HEEREN-LOGEMENT.

Nieuwe-
zyds-
Heeren-
Loge-
ment.

Het *Nieuwe - zyds - Heeren - Logement*, staande op den Haarlemmerdyk aan de Heerenmarkt, werdt, in 't jaar 1617, gebouwd tot eene Vleeschhal en Wagthuis van gelyke gedaante als het Wagthuis en de Vleeschhal op de Westermarkt. Men bespeurt dit nog, aan de vier Ofsenkoppen, die, in den voorgevel van 't gebouw, zyn uitgehouwen. Doch de Vleeschhal bleef hier niet lang, en 't gebouw werdt, in 't jaar 1623, aan de Westindische Maatschappye, tot eene Vergaderplaats, afgestaan en verhuurd (a). Men timmerde toen, agter eene open plaats, een nieuw gebouw, met twee vleugels, aan het voorige, agter welk gebouw, eerlang, op de Heerenmarkt, een nieuwe Vleeschhal gezet werdt. De Westindische Maatschappye hieldt hier haare Vergaderingen, tot na 't verlies van Brazil, in 't jaar 1647; wanneer zy in zulk een verval geraakte, dat zy, de huur van 't Huis niet konnende opbrengen, haare Vergaderingen verleide in haar nieuw gebouwd Pakhuis op Raapenburg. 't Westindisch Huis op den Haarlemmerdyk stondt, sedert, verscheiden' jaaren

(a) Resol. Vroedsch. N. 13. 15 May 1623. f. 208 verso.

DE NIEUWE ZYDTS HE
LOGEMENT

ren agtereen, genoegzaam zonder gebruik, ^{STADS} tot dat men, in 't jaar 1657, besloot, het ^{HERBERG} zelve te verhuuren tot eene Herberg (b), ^{GEN.} die, sedert, den naam van het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* gekreegen heeft.

't Gebouw heeft twee ingangen, een' van vooren, onder den steenen trap naar 't Wagthuis, welk hier nog gebleeven is, en een' aan de oostzyde, uitkomende op de Binnenplaats, alwaar, aan deeze zelfde zyde, ook een verdek tot een afslag getimmerd is: wordende alhier de meeste openbaare Verkoopingen van Schepen, en ook somtyds Verkoopingen van Houtwaaren en andere Koopmanschappen gehouden. De Verkoopingen by Executie van Schepen en Koopmanschappen mogen, volgens eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den drie en twintigsten December des jaars 1681, nergens dan hier geschieden (c). Wyders, is het Nieuwe-zyds-Heeren-Logement voorzien van eene groote zaal en verscheiden' andere vertrekken en slaapkamers, bekwaam om aanzienlyke luiden te herbergen. De beide ingangen zyn, van boven, met Stads wapen versierd.

3.

NIEUWE STADS-HERBERG.

An of in 't Y, voor de Stad, plagten *Nieuwe* twee Stads Herbergen op paalen te ^{Stads-}staan, ^{Herberg.}

(b) Resol. Vroedsch. Lr. A. 8 Jan. 1657. f. 189.

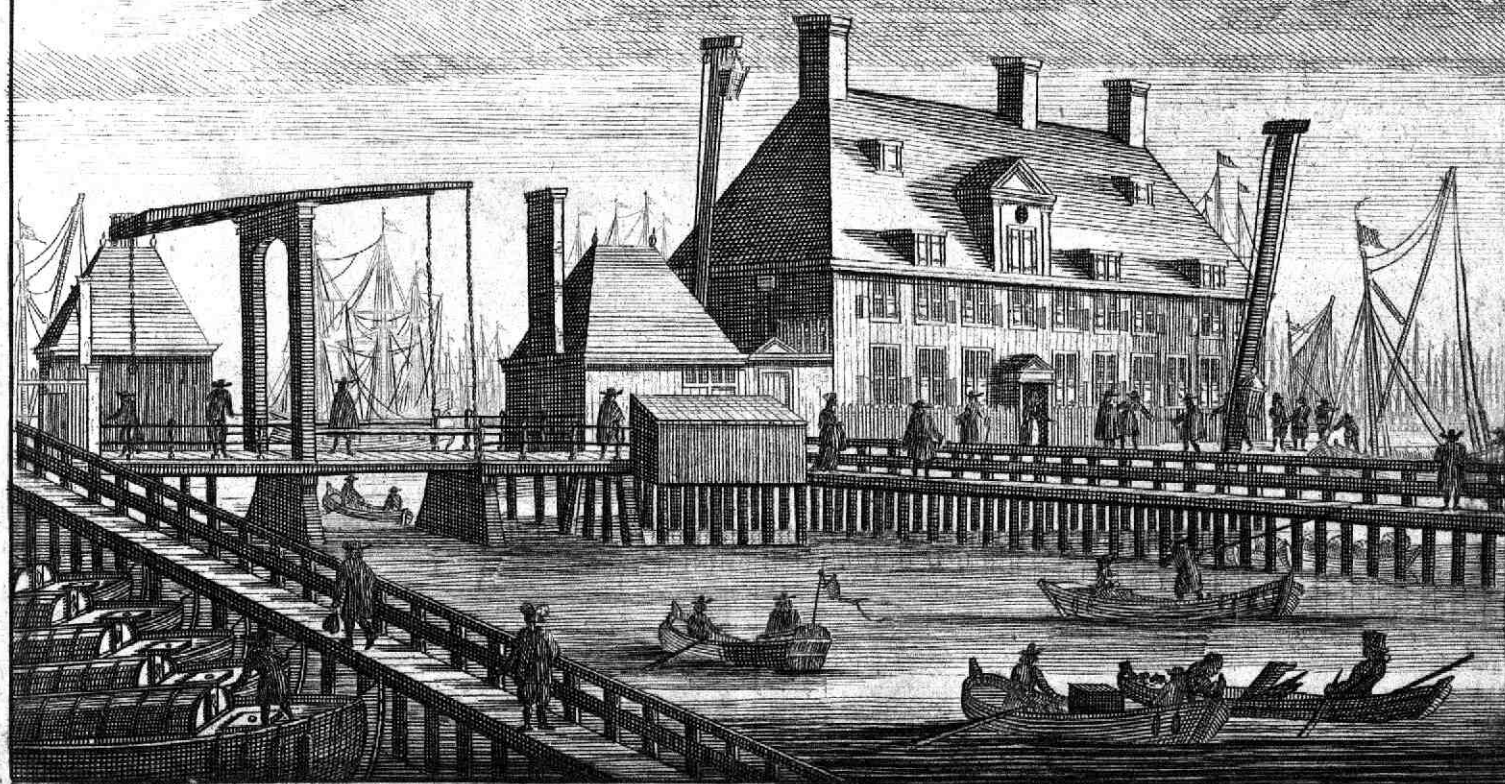
(c) Handv. bl. 1081.

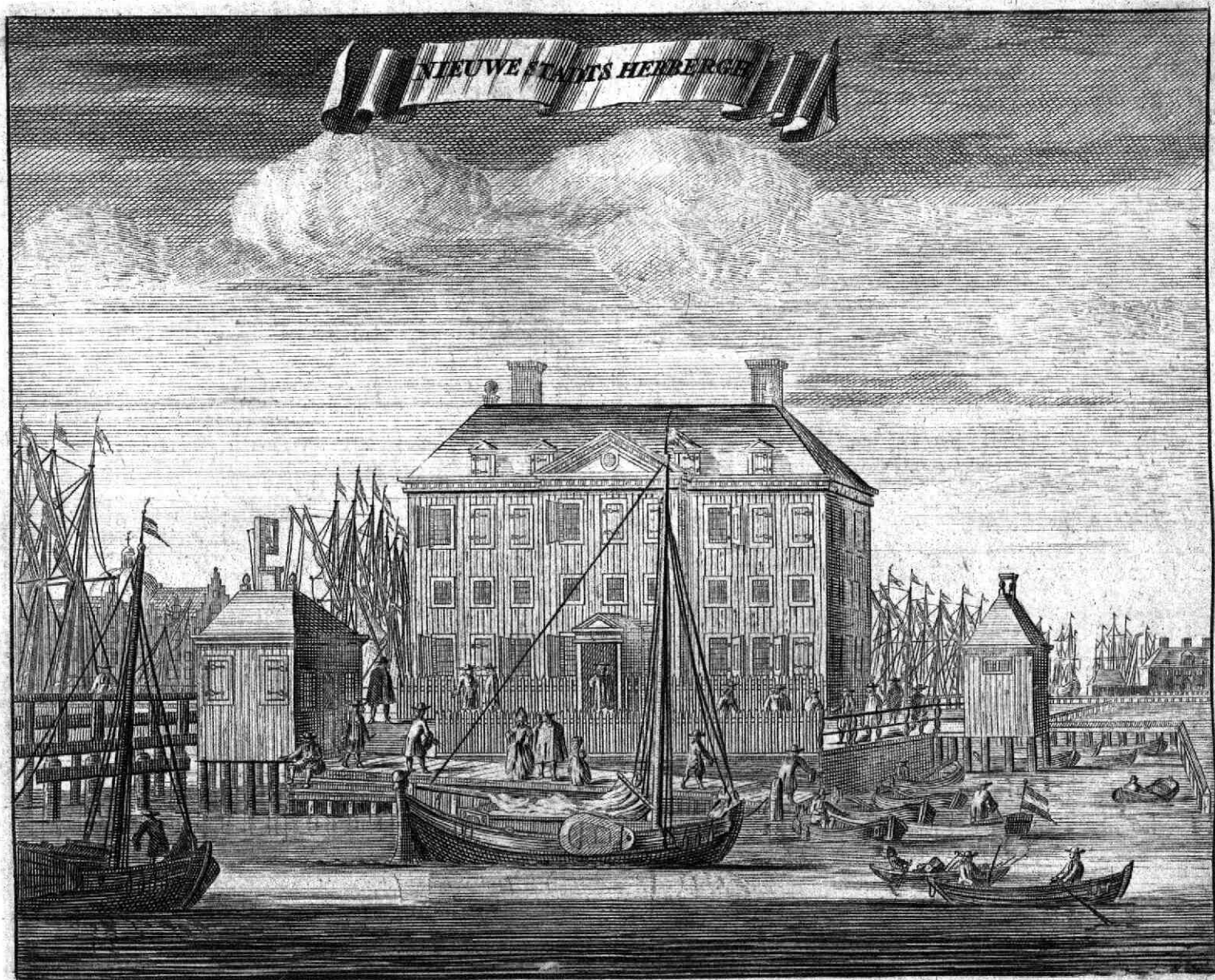
STADS
HERBER-
GEN.

staan, de *Oude- en Nieuwe-Stads-Herberg* genaamd, waarvan de laatste alleen overgebleeven is. De eerste, die 't Leproozenhuis toekwam, stondt op de hoogte der Buiten-Wieringer-straat, zynde een hegt houten gebouw, in den jaare 1613, voornaamlyk, aangelegd, tot geryf van reizende luiden, die, na 't sluiten van den boom, en van eene houten poort op de brug, langs welke men naar deeze Herberg toegang hadt, aan de Stad kwamen, en hier hunne nagtruft neemen konden. Ook werden 'er openbaare Verkoopingen van Zout, en ook wel van Schepen en Scheepsparten gehouden. Doch de neering in deeze Herberg merkelyk verlopen zynde, heeft men, voor eenige jaaren, beslooten, dezelve, ten gronde toe, af te breeken. De brug, van welke wy spreekken, verstrekt thans nog ten toegang naar een Burgerwagthuis, naar eene Jagthaven, en naar een steiger, alwaar eenige kleine schuitjes leggen, geschikt om de luiden aan boord te zetten.

De *Nieuwe Stads-Herberg*, die nog in wezen is, werdt gebouwd, op de hoogte der Spaarnedammer-brug, ter gelegenheid der opregtinge van het Veer over Buiksloot naar de Steden Hoorn, Edam, Monikendam en Purmerende, in den jaare 1660. 't Gebouw werdt, op gelyke wyze als de Oude Stads-Herberg, van hout getimmerd. Doch het is, in laater' tyd, en nog voor weinige jaaren, merkelyk verbeterd, en met een ruim steenen gebouw vergroot; also de neering hier, ter oorzaake van het vermaakelyk uit-

DE STADTS HERBERG

uitzicht over 't Y, merkelyk toegenomen is. STADS
 Men komt, aan de Nieuwe Stads-Herberg, HERBER-
 over eene lange houten Valbrug, de Y-brug GEN.
 genaamd, die ook ten toegang verstrekt
 naar een Burger-Wagthuis; naar den Buik-
 flooter Steiger, en naar eenen kleinen steiger
 voor roeischuitjes. De Nieuwe Stads-Her-
 berg behoort aan de Stad, en wordt, door
 de Heeren Thesaurieren, gemeenlyk, voor
 een zeker getal van jaaren, verhuurd.

4.

NIEUWE STADS-HERBERG, in de
 PLANTAADJE.

Na 't aanleggen der nieuwe Plantaadje, Nieuwe
 in den jaare 1681, vondt men geraa- Stads-
 den, tot weeringe van kleine kroegjes en Herberg,
 kuffen, aldaar, eene enkele Herberg te laa- in de
 ten timmeren, en dezelve, met uitsluiting Plantaad-
 je.
 van alle anderen, te bevoorregten met
 den Wyntap, gelyk, in 't jaar 1688, ge-
 geschiedde (d). De nieuwe Herberg is een
 steenen gebouw van drie verdiepingen, en
 staat in de middellaan, aan de zuidzyde,
 even over de Prinsengraft. De ingang is,
 van boven, met Stads wapen versierd. O-
 penbaare Verkoopingen worden, in deeze
 Herberg, ter oorzaake van derzelver afge-
 legenheid, niet gehouden. Doch men heeft
 'er, eer de byzondere Loteryen verbooden
 waren, in 't begin deezer eeuw, verschei-
 den'

(d) Groot-Memor. N. VII. f. 82 verso.

GENE-
RAAL
POST-
COMP-
TOIR.

den' kleine Loteryen getrokken; en ook, naderhand, eene Lotery ten behoeve van 't Eiland Urk. De opstal deezer Herberge behoort aan byzondere perſoonen.

Wy agten, hiermede, de Weereldlyke Gebouwen, die eenigermate aan de Stad behooren, te hebben afgehandeld. Na 't beſchryven der Godshuizen, zullen wy nog van eenige Gefligten gewaagen, die ſommigen, veelligt, ook tot de Weereldlyke Gebouwen zouden betrekken. Hier ſtaat ons nog te ſpreken, van eenige Gebouwen, die, of aan 't gemeene Land van Holland, of aan de Admiraliteit, of aan de Ooft- en Weſtindifche Maatſchappyen, toebehooren.

XXV.

GENERAAL POST-COMPTOIR.

GENE-
RAAL
POST-
COMP-
TOIR.

Wy hebben, hier voor (*e*), reeds aangetekend, dat, na 't afstaan van de Poſteryen der byzondere Steden en ook der Stad Amſterdam, aan 't gemeene Land van Holland, in 't jaar 1748, de Stads Paardenſtal, hier ter Stede, op den Nieuwe-zyds Voorburgwal, aan de weſtzyde, tuſſchen de Mol- en Huiſzittenſteegen, waarby ook de Stads Apotheek geplaatſt was, in 't jaar 1753, tot een GENERAAL POST-COMPTOIR, voor vyf en veertig duizend guldens, aan 't Land

(*e*) *Bladz. 153.*

Land verkogt werdt. 't Gebouw is, sedert, ADMIRALITEITS
 merkelyk vertimmerd, en heeft het wapen ^{GEBOU-}
 van Holland in den voorgevel gekreegen. ^{WEN.}
 Men treedt, door eene deftige poort, op
 eene ruime plaats, die, ter wederzyde en
 van agteren, met onderscheiden Post-Comp-
 toiren, betimmerd is. Het Brabantsche,
 Fransche en Engelsche staat aan de zuidzy-
 de, het Hamburger en Keulsche aan de
 noordzyde, en het Binnenlandsche aan de
 westzyde. Het overige van 't gebouw is,
 tot woningen voor de Opzienders en voor-
 naamste Bedienden der Post-Comptoiren,
 geschikt. De agtergevel pronkt met een
 Uurwyzer en Slagklok.

XXVI.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Toen, in de veertiende en vyftiende Oudste
 eeuw, de Watersteden, en vooral behee-
 Amsterdam, groot gezag oefenden, over 't ring van
 beleid van den oorloge te water; het uit- de zaa-
 rusten van Oorlogschepen, en het heffen ken der
 van een Pondgeld, om de kosten, daartoe Admira-
 vereischt, te vinden; gelyk, uit veele plaat-
 sen onzer *Historie van de Stad*, heeft konnen
 blyken (f); was 'er, zo 't schynt, geen by-
 zonder gebouw geschikt, tot het waarnee-
 men van de zaaken der Admiraliteit. De
 Byeenkomsten van de Afgevaardigden der
 Watersteden werden, op 't Stadhuis, gehou-
 den;

(f) II. Deel, III. Boek, bl. 208, 212, 225, 270.

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

den; het Pondgeld ontvangen, daar de Regeering zulks geraaden vondt (*g*), en de Oorlogschepen getimmerd, in de *Schaffery*, het *Baardsehuys*, of den Timmertuin der Stad. In den aanvang der Spaansche beroerten zelve, toen Amsterdam alleen, in Holland, de Spaansche zyde hieldt, en de Stadhouder, Graaf van Bossu, aan de Amsterdamsche Regeering schreef „ dat hy zig, met de schepen van oorloge, niet langer begeerde te „ moeijen (*h*)”; schynt de Stad de zaaken der Admiraliteit, op haar eigen gezag alleen, bestierd te hebben (*i*), zonder dat, tot het waarneemen derzelven, eenig byzonder gebouw vereischt werdt. Maar na 't overgaan der Stad aan de Staatsche zyde, in 't jaar 1578, kwam 'er, allengskens, merkelyke verandering in de zaaken der Admiraliteit. De Staaten van Holland en Zeeland eerst, en daarna de algemeene Staaten heften een Convooigeld van de uit- en ingaande goederen, waaruit de kosten, vereischt tot beveiliging der Zee en der stroomen, gevonden werden. Amsterdam hadt, in dit Convooigeld, bewilligd (*k*). En, voor zo ver het zelve, van wege 't gemeene Land, ontvangen werdt, was 'er ook, in de Koopsteden, en vooral in Amsterdam, eene plaats noodig, voor den Ontvanger van het zelve en deszelfs bedienden. Men schikte hiertoe een gedeelte van 't Celle-Zusters-Klooster, ge-

(*g*) Groot-Memor. N. I. f. 97, 101.

(*h*) II. Deel, VIII. Boek, bl. 330.

(*i*) II. Deel, VIII. Boek, bl. 301, 343, 353, 358, 360.

(*k*) II. Deel, X. Boek, bl. 22.

gelegen tusschen den Oude-zyds-Agterburg-
wal en den Zeedyk, op de hoogte van de
Molensteeg. En nog tegenwoordig, staat,
op den Zeedyk, een oud groot huis, welk,
in de Koopbrieven, daarvan voorhanden,
den naam van *het oude Convooi* draagt. Doch
't leedt niet veele jaaren, of dit Convooi
werdt, naar 't S. Cecilien-Klooster, overge-
bragt, alwaar ook, in 't jaar 1597, een der
nieuwlings opgeregte vyf Admiraliteits-Kol-
legien geplaatst werdt.

ADMIRAL-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

ADMIRALITEITS- of PRINSEN-HOF.

't S. **C**ecilien-Klooster, staande op den Ou-
de-zyds-Voorburgwal, zuidwaards
van de oude Doelestraat, en reeds in 't begin
der vyftiende eeuw gestigt, was, niet lang
na de verandering der Regeeringe, in 't jaar
1578, geschikt tot een Logement voor Prin-
sen en groote Heeren, waarnaar het den
naam van *Prinsenhof* gekreegen heeft, die 'er
nog, in 't gemeen, aan gegeven wordt. De
Graaf van Leicester is, zo ver my bekend is,
de eerste Heer van aanzien geweest, die 'er,
in 't jaar 1586, in geherbergd werdt (1). 't
Gebouw werdt, toen reeds, het *Hof van*
zyne Excellentie genaamd, en de Vroedschap
besloot, in Augustus des gemelden jaars, de
Kerk van het zelve te schikken tot een
Scherm.

Beschry-
ving van
het AD-
MIRALI-
TEITS- of
PRINSEN-
HOF.

(1) II. Deel, X. Boek, bl. 607.

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

Schermschool (*m*). Doch deeze Kerk werdt, eerlang, tot een Comptoir, daar 't Convooi-geld ontvangen werdt, vertimmerd. In 't jaar 1591, werdt beslooten, het gedeelte van 't Klooster, daar de Koken plagt te zyn, te verbouwen, tot woningen voor de Leden der Admiraliteit, mids zy, daartoe, een gedeelte der penningen verstrekten (*n*). Het gebouw heette, toen reeds, en gevolgelyk, lang voor dat Prins Maurits aldaar, in 't jaar 1594, geherbergd werdt (*o*), het *Prinsenhof*. In 't jaar 1597, werdt het voornaamste gedeelte van 't Klooster of Prinsenhof geschikt, tot eene Vergaderplaats voor een der vyf Collegien ter Admiraliteit, die toen, door de algemeene Staaten, werden opgerecht: te weeten, voor het tweede in rang. En dit Collegie verklaarde, op den zeventienden April des gemelden jaars, geenem eigendom te hebben aan het Prinsenhof, noch aan de andere erven, die, door de Leden van het zelve, gebruikt werden (*p*). Door den tyd, verkreeg, nogtans, het Collegie den eigendom aan een gedeelte van 't gebouw van de Stad, en in 't jaar 1655, tradt men, over den afstand van het overige, in onderhandeling (*q*). Op den eenentwintigsten January des jaars 1656, werdt eene overeenkomst getroffen, tusschen de

Ad-

(*m*) Resol. Vroedsch. N. 5. 16 Aug. 1586.

(*n*) Resol. Vroedsch. N. 6. 9 April 1591.

(*o*) Zie DOMSELAER IV. Boek, bl. 283. COMMELIN, bl. 722.

(*p*) Groot-Memor. N. IV. f. 69.

(*q*) Resol. Vroedsch. Lr. A. 13, 20 Dec. 1655. f. 37, 47 verso.

Admiraliteit en de Stad, waarby 't geheele vierkant van 't Prinsfen-Hof, met de wooningen en vertrekken, daaraan behoorende, aan de Admiraliteit afgestaan werdt (r). Sedert, is dit gebouw, door vernieuwing en vertimmering, van tyd tot tyd, merkelyk verbeterd. Het aanzienlyk gestigt, welk, voornaamlyk, dient tot de Vergaderplaats van de Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, is, in 't jaar 1661, geheel van den grond op, gebouwd. En in deeze eeuw, zyn de agterste gedeelten der wooningen voor de Raaden, die uit andere Provincien en Steden herwaards worden afgevaardigd, deftig hertimmerd. Zelfs heeft men, nog in den voorleeden jaare 1764, drie deezer wooningen, die op den Oude-zyds-Agterburgwal stonden, van den grond af, herbouwd. Men vindt toen, by 't graaven der grondslagen, nog eenige bekkeneelen en doodsbeenderen, overblyffels der lyken, die, van ouds, in de Kerke of op 't Kerkhof van 't Cecilien-Klooster, begraven zyn geweest. De voornaamste ingangen der wooningen, van welken wy spreken, zyn, op de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen; en zy komen, van agteren, uit aan de ruime plaats van 't Admiraliteits Hof. In 't jaar 1758, werdt het oude S. Cecilien Kerkje afgebroken, en op dezelfde plaats, een nieuw gebouw tot een Comptoir van 't Convooi gestigt. Het Kerkje van 't S. Agnieten-Klooster, meer zuidwaards, op den Oude-zyds-Ag-

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

(r) Groot-Memor. N. IV. f. 88.

ADMIRALITEITS-GEBOUWEN. Agterburgwal staande, is, reeds omtrent den aanvang der zeventiende eeuw, door de Admiraliteit, gebruikt geweest (s): en, nog tegenwoordig, verstrekt het onderste gedeelte van het zelve tot een Pakhuis, alwaar de aangehaalde goederen gebergd worden. Onder 't gemeen, hier ter Stede, wordt dit Pakhuis *de Hel* genaamd (t).

Gedaante, Sie-raaden en Vertrekken van het zelve. 't ADMIRALITEITS-OF PRINSEN-HOF heeft twee aanzienlyke ingangen, een' op den Oude-zyds-Voorburgwal, en een' in de Prinsenhoffsteeg. Door den laatsten, heeft men den naasten toegang naar 't Comptoir van 't Convooi, langs eenen breeden wenteltrap. 't Vertrek, tot dit Comptoir geschikt, is in verscheiden' afgeschooten Plaatsen verdeeld, naar het werk der byzondere Officieren en Bedienden. Ook is, naast of agter het zelve, een vertrek voor den Ontvanger. Wy hebben reeds aangemerkt, dat dit gebouw, weleer, de Kerk van 't Cecilien-Klooster geweest is. Het spits toorentje deezer Kerke steekt nog ten dake uit. De andere Poort leidt, voorby de woning van den Kastelein of Kasteleinsche, op eene groote vierkante Plaats, versierd, in 't midden, met een' fraaijen pomp, aan eene zuil van blaauwen arduinsteen, boven op welke, eene fierlyke glazen Lantaarn staat, en die de plaats beslaat van den Geregtspaal, welke hier, voor deezen, plagt te staan. Aan de zuidzyde deezer Plaats, staat het gebouw, welk, voornaamlyk, dient tot eene

Ver-

(s) Resol. Vroedsch. N. 11. 15 July 1616. f. 174 verso.

(t) Voyez Semaine burlesque d'Amsterdam p. 138.

Vergaderplaats voor de Raaden ter Admiraliteit. De gevel van dit gebouw, welk, voor 't grootste gedeelte, uit gebakken steen, gemaakt is, rust op een wit hardsteen en diergelyke zuilen. 't Gebouw is drie verdiepingen hoog. De kap of frontespies van den gevel is, met fraai hardsteen beeldwerk, versierd, vertoonende, in 't midden, een' Leeuw, die, door twee vliegende wigjes, bekransd wordt; den Hollandschen tuin bewaakt, en twee kruiswys geplaatste Ankers, zynde het wapen der Admiraliteit, vasthoudt. Ter regter zyde, ziet men 't beeld der Gerechtigheid, met een naakt kind, eenen hoorn van Overvloed houdende, by zig; en daar agter Neptuin op een' Walvisch, met een Schip, Compas, Graadboog en Passer. Ter linkerhand, ver- toont zig de Zee-oorlog, omringd van Ges- chut, Roopaarden, Kruidvaten, Ankers, Zeilen, Scheepskisten en Koopwaaren; en gevolgd van Tritons, Meereminnen, Zee- paarden en andere gedrochten. Beneden, ter wederzyde van den ingang van 't gebouw, staan, op fraaije arduinsteenen zuilen, twee Leeuwen, die 't wapen der Admiraliteit voor zig houden. Uit het dak, steeken vier net ge- bouwde schoorsteenen, die vier Oorlogsfche- pen der vlagvoerende Opper-Officiëren, Ad- miraal, Luitenant-Admiraal, Vice-Admiraal en Schout-by-Nagt, tot windwyzers, voeren.

In de eerste verdieping van 't gebouw, zyn het *Comptoir van den Commis der hoof- delyke betaalinge* en het *Comptoir van den Equipagiemeeſter*. Van hier, gaat men, langs

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

eenen breedten trap, naar de tweede verdieping, alwaar de RAADKAMER is, zynde een groot, vierkant vertrek, met twee fraaije schoorsteen, welke mantels en kolommen, met beeldwerk, versierd, en verguld zyn. De twee schoorsteenstukken zyn, konstiglyk, door *Ferdinand Bol*, geschilderd. In dezelve, wordt de geschiedenis van den jongen Manlius, die, om dat hy, tegen last, gestreeden hadt, op bevel zyns Vaders, onthalsd werdt; en Eneas, de pryzen van den scheepsstryd uitdeelende, keurlyk verbeeld. Ook hangt hier het geschilderd afbeeldsel van den Luitenant-Admiraal Michiel Adriaansz. de Ruiter. Voor den ingang der Raadkamer, boven welken, het wapen van Holland, tuschen twee stroomgoden, uitgebeeld is, heeft men een ruim portaal, en in het zelve een *Comptoir voor de Kamerbewaarders*. Ter wederzyde van de Raadkamer, zyn twee vertrekken. In het westelyke, houden de Raaden afzonderlyke *Besoignes*. En hier staat, tegenwoordig, de prachtige Armstoel voor den Admiraal-Generaal of deszelfs *Representant*, die, in den rug, met het wapen van den Huize van Oranje en de spreuk *Je maintiendrai*, en op het kussen, met het wapen der Admiraliteit, bestikt is. Voor den schoorsteen, in 't zuiden, is een Y-gezigte op oud Amsterdam geschilderd. Aan den wand, hangen ook eenige Zeestukjes, en midden in 't vertrek, een fraai *modél* van een Oorlogschip van zes en dertig stukken. Het andere vertrek ten oosten dient tot een Spreekvertrek voor den Raad en Advokaat-
Fis.

Fiskaal en den *Commis-Generaal*. Tegen den wand, ter wederzyde, leggen, op twee rekken, eenige veroverde ſcheeps vlaggen. Uit dit vertrek, komt men, zuidwaards, in een ander, geſchikt voor de *Commisfen ter recherche*, werwaards men, uit het Portaal voor de Raadkamer, een gemeenen toegang heeft. In het zelve, zyn ook eenige vlaggen geplaatſt. Op de derde Verdieping van 't gebouw, zyn de *Secretary* en *Charterkamer* der Admiraliteit, benevens drie of vier kleine vertrekken, die tot Comptoiren voor den Boekhouder van den Equipagie-meester, en voor den Zegelklopper, en tot ander gebruik geſchikt zyn. De *Secretary* heeft twee ſchoorſteenen. In 't Portaal voor dezelve, zyn beſlooten Kaſſen voor de Borden, en ook eenige anderen geplaatſt. In de *Charterkamer*, ten ooften der *Secretarye*, zyn de Notulen van den Raad en andere Stukken en Papieren, door den tegenwoordigen *Chartermeeſter*, den Heere Mr. JAN JACOB HARTSINCK, onlangs, in eene zeer nette orde, geſchikt. Tuſſchen het dak, zyn twee groote looden bakken geſteld, die, gemeenlyk, vol water gehouden worden, om zig van het zelve, by ongeval van brand, te kunnen bedienen. Op de Vliering, worden de gereedschappen nog bewaard, welken men, by de Admiraliteit, in 't oefenen van lyf- en halsſtraffen, plagt te gebruiken.

Tot bewaakinge van 't Admiraliteits- of Waakers Prinſen-Hof, zyn eenige Wagten aangeſteld, die, 's nagts, in vier huisjes, op den Hof.
Ou-

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal, de wagt houden, en in 't jaar 1662, door 't Geregter Stad, gemagtigd zyn, om, even als de gewoonlyke Nagtwagt, te waaken tegen brand en andere ongelukken; als mede tegen huisbraak, overlast en diergelyke onbehoorlykheden, omtrent de plaats, waar zy zig onthouden, voorvallende (u).

ADMIRALITEITS- of LANDS MAGAZYN en SCHEEPS-TIMMERWERF.

Oudste
Admirali-
teits-Ma-
gazyn en
Scheeps-
Timmer-
werf hier
ter Stede.

Na 't opregten der Admiraliteit, in 't jaar 1597, bergde dezelve, te Amsterdam, haare Scheepsgereedschappen in gehuurde Pakhuizen, die, hier en daar, door de Stad, verspreid waren. Doch daar verliepen niet veele jaaren, of haar werdt een erf, op Wiltenburg, tot een Magazyn, en een ander, op Raapenburg, tot eene Timmerwerf afgestaan. De eerste deezer plaatfen geraakte, nogtans, met het vergrooten der Stad, te veel binnenwaards: en zy werden beide, eerlang, te klein bevonden, tot het einde, waartoe zy dienen moesten. In 't jaar 1648, verzogt de Admiraliteit, een Magazyn te mogen bouwen op Marken, tot berging van geschut en kogels. Doch de Vroedschap wees dit verzoek van de hand (v). 't Liep aan, tot den twaalfden Augustus des jaars 1655,

(u) Groot-Memor. N. V. f. 89.

(v) Resol. Vroedsch. N. 19. 2 Jan. 1648. f. 173 verso.

1655, eer haar een groot erf op Kattenburg, tot een Scheeps-Magazyn en Timmerwerf, werdt afgestaan, tegen het erf op Uilenburg, en de Timmerwerf op Raapenburg, die zy te vooren bezeten hadt (w). By het erf op Kattenburg, werdt, in 't jaar 1660, nog een groot stuk gronds gevoegd, tot vergroo-tinge der Scheeps-Timmerwerf (x), die van eene verbaazende uitgestrektheid is.

Midlerwyl, was men, met het graaven der grondslagen van het tegenwoordig ADMIRALITEITS- of LANDS MAGAZYN, begonnen, op den twaalfden September des jaars 1655. In Maart des volgenden jaars, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door de Heeren *Jonas Witsen, Dirk Herberts, Pieter Jacobsz. Buttegaar* en *Reinier van Kuik*; en daarop, zo vlytiglyk, voortgevaaren met timmeren, dat het Magazyn, binnen negen maanden, tot gebruik bekwaam gemaakt werdt. Het staat, op den zuidwesterhoek van Kattenburg, aan en in de groote Kattenburger straat, rondsom in 't water. Het is van harden gebakken steen gebouwd; twee honderd en twintig voeten breed, twee honderd voeten diep, en drie verdiepingen hoog, behalve dat het dak, welk, langs de zyd- en agtergevels, dubbel is, voor eene vierde verdieping verstreken kan. De vier gevels van 't gebouw zyn, in 't midden, met vier uitsteekende paviljoenen uitgetimmerd. In de frontespiesen van den voor- en agterge

(w) Groot-Memor. N. IV. f. 70.

(x) Groot-Memor. N. V. f. 16 verso.

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

gevel, zyn de Zeevaart en de bescherming der zelve, sierlyk, in steen, uitgehouwen. Aan het Paviljoen van den agtergevel, welk, met trappen, naar 't water afgaat, ziet men de wapens der Heeren, die den eersten steen aan 't gebouw gelegd hebben: ook leeft men, aldaar, in een opschrift, in steen gehouwen, dat het, in negen maanden tyds, tot gebruik gebragt is. De buitenpoort van voren, die, op Dorische kolommen, rust, leidt over eene steenen brug, door den ingang van 't gebouw, boven met het wapen der Admiraliteit versierd, in een ruim vierkant Portaal, in welks vier hoeken, van boven, de wapens der vier Heeren Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, het Magazyn getimmerd is, te weeten, *Cornelis Witsen*, Burgemeester der Stad Amsterdam, *Floris Pietersz van der Hoef*, Burgemeester der Stad Haarlem, *Frans Herberts*, Burgemeester der Stad Gouda, en *Herman van Ewyk*, Domheer te Utrecht, in hardsteen uitgehouwen zyn. Aan de zoldering, hangt een schuitje, welk uit de Straat Davis herwaards gebragt is. Ter wederzyde van dit Portaal, zyn twee ruime vertrekken. De Kamer ter regterzyde pronkt, voor den schoorsteen, met het wapen der zeven Vereenigde Provinciën, en met zestiën wapens van Raaden ter Admiraliteit. Ook hangen 'er eenige vlaggen en vendels, en, midden in 't vertrek, een model van een Oorlogschip van zes en dertig stukken. Boven de deur, tegen over den schoorsteen, is een fraai Schilderstuk van *Bol* geplaatst, welk, voorheen,

in deKajuit van eenAdmiraliteits-Jagt gestaan ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN. heeft, en 's Lands hooge Regeering, in de gedaante eener aanzienlyke Vrouwe, verbeeldt, den staf van bevel aan eenen Zee-overste toereikende. Onder 't stuk, leeft men deeze regels van VONDEL:

*De groote Zeevooghdin gebiet den waterheiligh
En Admiraal der Zee, in haaren dienst ge-
treên,*

*Dat hy de Zeevaert voor 's Lants Vrede en
Vryheit veilig,*

*En zegene den buit en koopvaerdy der Steên.
Hy, vaerdigh om dien last groothartig uit te
voeren,*

*Neemt Sterkheit, Wysheit en Voorzigtig-
heit te baet.*

*Nu durft geen Zeegedroght op zee de vinnen
roeren.*

*Zoo groeit den handel aen, ten wasdom van
den Staet.*

De Raaden ter Admiraliteit, het Magazyn komende zien, vergaderen in deeze Kamer. De andere heeft, tegenwoordig, geen byzonder gebruik. Uit het Portaal, treedt men, regt uit, op eene vierkante Binnenplaats, die gewelfswyze over 't water gebouwd, en omringd is van eene gaandery, rustende op zes en veertig kolommen van gebakken steen, waardoor 't gantsche gebouw onderschraagd wordt. De Plaats plagt met klein geschut belegd te zyn; doch men heeft dezelve, al sedert eenige jaaren, van deeze zwaarte ontlast.

In

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN,

In de kelders van 't Magazyn, leggen thans meest ledige watervaten en weinige kogels en oorlogstuig. De eerste verdieping van 't gebouw is verdeeld in vier voornaame Magazynen, een tot Spykers en Yzerwerk; een tot Kabels en Touwwerk; een tot Zeildoek en Zeilen, en een tot bloks en 't gene meer tot de talie van een schip noodig is. Uit deeze Magazynen, heeft men, langs steenen trappen, toegang naar de zolders van de tweede en derde verdieping, boven ieder derzelven: op welke zolders, de spykers, het ligt yzerwerk, allerlei staand en loopend want, zeilen, vlaggen, vlaggenstokken, riemen, bloks, lantaarns, kardoeskookers, kruidhoorens, kruidmaaten, potten, ketels, en veelerlei ander Stuurmans- Konstapels- en Koks- gereedschap, in byzondere kassen, hokken, bakken en laaden, in eene zeer nette orde, geplaatst zyn. Ook heeft men, op de tweede verdieping, eene Zeilenmaakers- en eene Compassenmaakers- Werkplaats. Doch een voornaam gedeelte deezer verdiepinge, langs den voorgevel in 't zuidoosten, is geschikt tot eene Wapenkamer, waar 't handgeschut, zyd- en ander geweer, welk in den zeekryg gebruikt wordt, in byzondere kassen, wordt bewaard. Tusschen de twee gedeelten van het dak, loopt, langs de zyd- en agtergevels van 't gebouw, een waterbak, die zestienhonderd tonnen waters houdt. Men plagt dit water, langs looden buizen, in welken groote koperen kraanen staken, op alle de verdiepingen, te konnen bren-

brengen, om 'er zig, voornaamlyk by ongeval van brand, van te bedienen; doch, sedert de verbetering der bluschgereedſchappen hier ter Stede, zyn deeze buizen en kraanen weggenomen. Voorts, ſteeken, aan de vier hoeken van 't gebouw, vier ſchoorſteenen ten dake uit, die ieder eene konſtig gewerkte koperen Sphere draagen. Tuſſchen de daken, ten noorden, is een hoog plat, van waar men een ruim en ver uitzigt heeft, over 't Y en de Zuiderzee. In 't jaar 1740, bevondt men eenige zinking in de grondſlagen van 't Magazyn; die, ſedert, verholpen werdt. Ook ſtevigde men de wanden van 't gebouw, door eenen zwaren ſteenen beer, die, van onderen, tegen dezelveſen gelegd werdt.

ADMIRALITEITS
GEBOU-
WEN.

De ADMIRALITEITS-SCHEEPSTIMMERWERF heeft twee toegangen, een' over eene brug uit het Magazyn, en een' uit de groote Kattenburgerſtraat, van welke zy, met eenen hoogen ſteenen muur, afgeſcheiden is; waar langs zy zig tot aan 't Y toe, ter lengte van omtrent vyftienhonderd voeten, uitſtrekt. De laatſtgemelde toegang is eene groote ſteenen poort, op welke een ſierlyk ſteenen Koepeltoorentje ſtaat, voorzien van een Uurwyzer en Slagklok. Door deeze poort getreden zynde, komt men op een vierkant plein, *de Beurs* genaamd, daar 't arbeidsvolk vergadert, als 't betaaltyd is. Voorts ontmoet men, ter wederzyde, de wooningen van twee der Onder-Equipagemeeſters, van den Commis, van den Meester-Timmerman, en van een

Beſchry-
ving der
tegen-
woordige
ADMIRA-
LITEITS-
SCHEEPS-
TIMMER-
WERF.

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

of twee mindere Bedienden. Wyders, is de Werf, langs de zuidoostzyde, betimmerd met zwaare steenen Lootsen, in byzondere vertrekken verdeeld. Hier heeft men de groote Smids-winkel, daar ankers en veelerlei zwaare yzeren gereedschappen vervaardigd worden. Voorts, byzondere Werkplaatsen voor Blikslagers, Zwaardveegers, Huistimmerluiden en Schipbeschieters, Schuitentenaamers, Roopaardenmaakers, Schilders, Mastenmaakers, Blokenmaakers, Metse-laars, Loodgieters, Riem- en Boommaakers, Kuipers enz. Vooraan op de Werf, staat eene Stookloots, daar 't ligte hout, welk in en aan de Schepen verbruikt wordt, lenig wordt gestookt, wanneer het zig gemakke-lyker buigen en verwerken laat.

Ten einde van de Werf, staat nog een groot *Scheepsmagazyn*, tot berging der Scheepsbehoefden en gereedschappen, die uit zee aangebragt, en in 't eerstgemelde Magazyn, niet bekwaamlyk, gebergd konnen worden. Het is, met de vliering, ook vier verdiepingen hoog, en heeft een dubbel dak. In den voorgevel, boven de Poort, naar welke, men over eene steenen brug toegang heeft, staan drie wapens der Raaden ter Admiraliteit, onder welker opzigt, dit gebouw gestigt is: en op de lyst van den agtergevel, staat het wapen der Admirali-teit, door twee Leeuwen beschermd, in steen uitgehouwen. De kelders dienen, voornaamlyk, tot berging van yzeren bal-last voor de Oorlogschepen. Op de eerste verdieping, worden de kabels, boeijen en

an-

andere zwaare Scheepsbehoefden gebergd: ADMIRA-
 op de derde, de ligter Scheepsnoodwendig- LITEITS
 heden. De tweede is in verscheiden' win- GEBOU-
 kels onderscheiden, alwaar de bloks, het WEN.
 staande en loopende want, en veele andere
 behoeften, tot de uitrustinge der Schepen
 vereischt, gereed gemaakt worden. Tus-
 schen 't dubbel dak, legt een groote Wa-
 terbak, waaruit het water, langs looden
 buizen, geleid wordt tot op de eerste ver-
 dieping, alwaar het, tot groot geryf der
 buuren hier omtrent, door zwaare kraanen,
 kan getapt worden. Ook zou men 'er zig,
 by ongeval van brand, van kunnen bedie-
 nen, ten welken einde, dit Magazyn van
 drie brandspuiten voorzien is. Voor het
 zelve, is 's Lands *Geschutwerf*, die, door-
 gaands, met een groot getal van metaalen
 en yzeren stukken geschut belegd is. Ook
 staat hier, aan 't Y, eene zwaare *kraan*, om
 Kanon en andere zwaare lighaamen te los-
 sen en te laaden, en om de Scheepsmasten
 uit- en in te zetten.

Regt voor 't eerstgemelde Magazyn en
 de Timmerwerf, is het groote *Scheepsdok*,
 alwaar de volbouwde Oorlogschepen, ge-
 woonlyk, onttakeld, worden opgelegd. Het
 is een ruim vierkant, rondsom met paalen
 bezet, op welken, op zekere afftanden,
 Wagthuisjes geplaatst zyn, waarin de Sche-
 pen, by dage en by nacht, door aangestelde
 wagten, bewaakt worden. Voorts, zyn
 'er, in 't paalwerk, twee openingen, eene
 naar den kant van de Werf, en eene naar

ADMIRA-
LITEITS
GEBOU-
WEN.

buiten, door welken de Schepen, in en uit het Dok, gebragt worden. By de uitvaart naar buiten, staat een sterk *Wagthuis*, welk met geschut voorzien is. De Werf naar den kant van het Dok toe is, eigenlyk, tot het bouwen van groote Schepen geschikt: het overige en kleinste gedeelte der Werf, naar den kant van 't Y, dient tot het timmeren van Sloepen, Booten en ander klein Vaartuig.

3.

ADMIRALITEITS-LYNBAAN.

Beschry-
ving van
de ADMI-
RALI-
TEITS
LYN-
BAAN.

De Stad, in 't jaar 1660, met de Admiraliteit, wegens 't opregten eener nieuwe LYNBAAN, zynde overeengekomen (y), werdt dezelve, in 't zelfde jaar, gebouwd, aan 't einde van Oostenburg, nevens en beoosten de Lynbaan der Oostindische Maatschappye. 't Gebouw is vyf en vyftig voeten breed, en omtrent agttienhonderd voeten lang, en pronkt, met twee kruiswys geplaatste ankers, het wapen der Admiraliteit, onder een fraaije Feston, in den voorgevel, op wiens lyft, een Leeuw met een zwaard en zeven pylen, het wapen der Vereenigde Nederlanden, geplaatst is. De agtergevel is, met de byzondere wapens der Vereenigde Provinciën, versierd. De buiten-muuren van 't gebouw zyn wel drie voet dik: de binnen-muur, die 't gebouw,

(y) Resol. Vroedsch. Lr. B. 20. Jan. 1660. f. 239 verso.

bouw, in de lengte, in twee deelen scheidt, ^{GEBOU-}
 rust op open boogen. Aan de eene zyde, ^{WEN der}
 de *grootte Baan* genaamd, worden de kabels ^{OOSTIN-}
 geslaagen: aan de andere, de *kleine Baan* ^{DISCHE}
 geheeten, wordt het ligter touwwerk ge- ^{COMPAG-}
 maakt. Ook is hier de plaats, daar de hen- ^{NIE.}
 nip gehékeld; de Stoof, daar het touwwerk
 lenig gemaakt; de Teerketel, daar het ge-
 teerd wordt, en al wat verder tot eene zwaare
 Touwslaagery wordt vereischt. De zol-
 ders van 't gebouw dienen tot berging van
 hennip, roopaarden, ledige vaten enz. De
 wooning van den Onder-Opzigter over 't
 werkvolk is voor aan de straat. Langs de
 zuidoostzyde van 't gebouw, van buiten,
 legt gemeenlyk een goede voorraad van
 Scheepsankers.

XXVII.

GEBOUWEN *der* OOSTINDISCHE
 COMPAGNIE.

I.

OOSTINDISCH-HUIS.

Toen, reeds voor 't einde der zestiende ^{Aanlei-}
 eeuw, de handel op Oostindie der- ^{ding tot}
 wyze was toegenomen, dat men, hier ter ^{het stig-}
 Stede, eene Oostindische Maatschappy hadt, ^{ten en}
 die den naam droeg van *de oude Compagnie*, ^{vergroo-}
 werdt, by de Vroedschap, beslooten, dee- ^{ten van}
 ze Maatschappy te geryven met een erf tot ^{het Oost-}
 een Pakhuis op Raapenburg, niet verre van ^{INDISCH-}
^{HUIS.}

GEBOU-
WEN der
OOSTIN-
DISCHE
COMPAG-
NIE.

't Ryzenhoofd aan 't Y (z); welk Pakhuis, federt, herbouwd, en nog in wezen is. Het staat op den westerhoek van de Foeliefstraat; heeft twee aanzienlyke gevels, en een' gang aan de westzyde, die eene groote steenen poort aan de straat heeft, boven welke, het gewoone merk der Maatschappye alhier uitgehouwen is. Met den aanwas des Oostindischen Speceryhandels, werdt, aan de Vereenigde Oostindische Maatschappye, die, in 't jaar 1602, opgeregt was, *Stads Bos- of Geschuthuis*, staande ten einde van de Hoogstraat, verhuurd, voor tweeduizend guldens in 't jaar (a). En 't leedt naauwlyks twee jaaren, of men besloot, de Maatschappye te geryven met meerder plaats, omtrent het Boshuis; en Stads geschut, welk daar, voor een gedeelte, nog was blyven leggen, over te brengen naar de Voetboogsdoele (b), die, federt, gedeeltelyk, tot een Stads Wapenhuis verbouwd werdt. In 't jaar 1608, werdt haar een erf op Raapenburg, tot eene Scheepstimmerwerf, afgestaan (c). 't Pakhuis in de Hoogstraat, eerlang, te klein geworden zynde, kwam de Stad, met de Maatschappye, in 't jaar 1658, overeen, om haar, nevens het zelve, een ander te bouwen, welk zig, tot aan den ingang der Waalen Kerke, uitstrekken (d), en waarvoor de Maatschappye, tegen vier

(z) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{8}$. 8 Nov. 1599. f. 284.

(a) Resol. Vroedsch. N. $\frac{9}{9}$. 14 April 1603. f. 423, 424.

(b) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 April 1605. f. 59 verso.

(c) Resol. Vroedsch. N. 10. 25 Jan. 1608. f. 162 verso.

(d) Resol. Vroedsch. Lr. A. 14 Jan. 1658. f. 279.

vier en een half ten honderd van de kosten GEROU-
 der timmeringe, in 't jaar, aan huur betaa- WEN der
 len zou (e). Ten deezen tyde, betaalde de OOSTIN-
 Maatschappy, voor huur van 't oude Oost- DISCHE
 indisch-Huis, in de Hoogstraat, zeven duis- COMPAG.
 zend twee honderd guldens in 't jaar. De NIE.
 huur van 't nieuwe gebouw, naast den ingang
 der Waalen Kerke, die drie duizend negen
 honderd vyf en dertig guldens beliep, kwam
 hierby; zo dat de jaarlyksche huur, voor-
 taan, elf duizend een honderd vyf en der-
 tig guldens beloopten zou. Doch alzo, in 't
 jaar 1661, nog eenige verbeteringen aan 't
 Oostindisch-Huis geschied waren, werdt de
 huur van het zelve, op elf duizend vyf hon-
 derd guldens in 't jaar, bepaald (f). In 't
 begin des jaars 1720, besloot de Vroedschap
 dit zo dikwils vergroot gebouw aan de Maat-
 schappye te koop aan te bieden (g), en my
 is onderregt, dat zy 'er, wat laater, twee
 honderd vyf en zeventig duizend guldens
 voor betaald heeft, mids haar 't gebruik van
 Stads grooten Moddermolen, tot het diep-
 houden van haar Dok, vergund werdt, zo
 dikwils, als zy 't noodig hebben mogt.

Het OOSTINDISCH-HUIS, waarvan Beschry-
 wy spreken, bestaat dus, uit drie aan een ving van
 gevoegde gebouwen. Het oudste, tegen- het zelve,
 woordig het *Oude Slagthuis* genaamd, staat
 op den hoek van de Hoogstraat, en strekt
 zig langs den Kloveniers-burgwal of Oostindi-
 sche

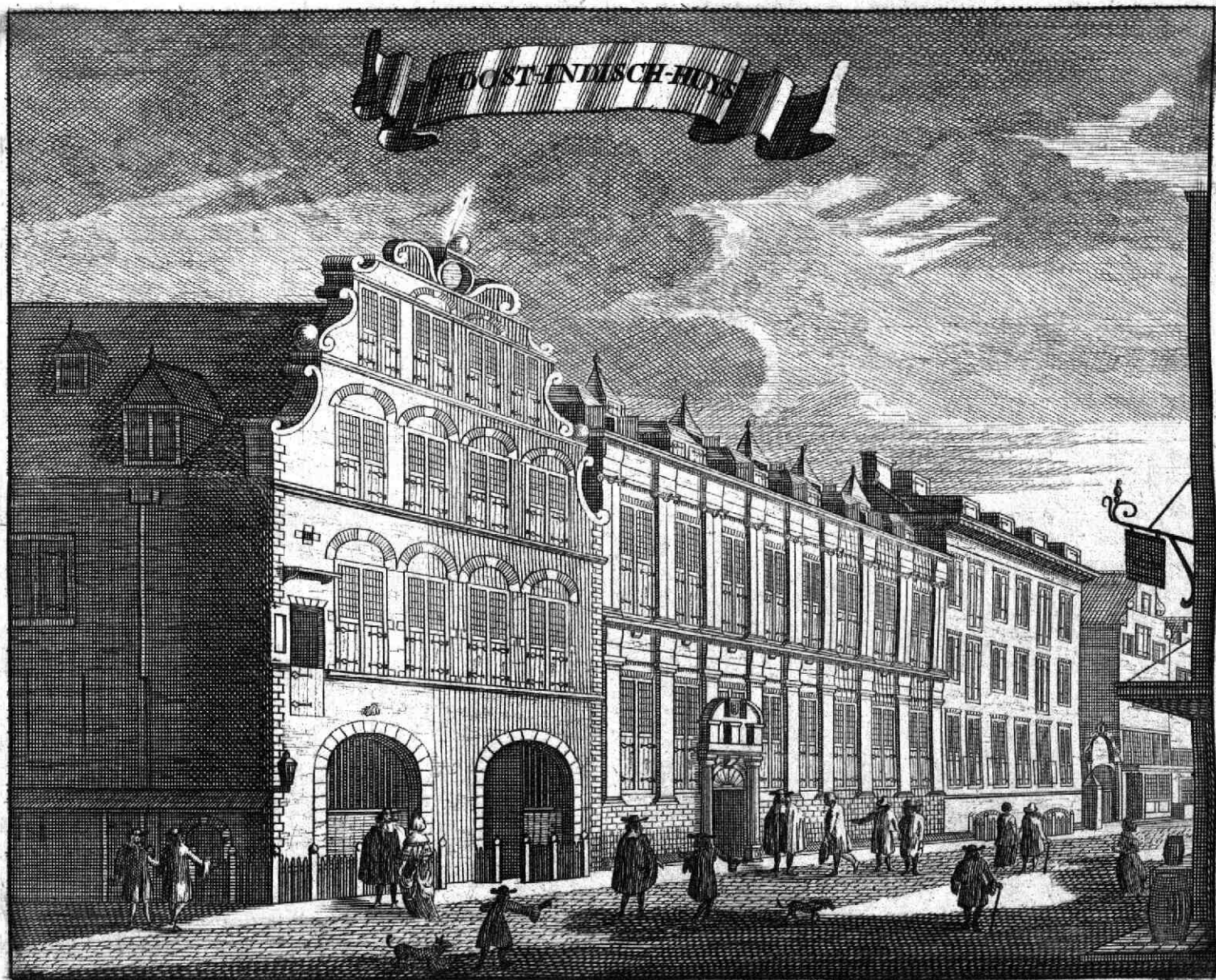
(e) Groot-Memor. N. IV. f. 151.

(f) Groot-Memor. N. IV. f. 20 verso.

(g) Resol. Vroedsch. Lrs. GG. 25 Jan. 1720, f. 2.

GEBOU-
WEN der
OOSTIN-
DISCHE
COMPAG-
NIE.

sche Kaai, uit tot aan 't Krankzinnigen-huis. Het heeft vyf ingangen, waaronder twee kleinen, op den Burgwal; en een in de Straat, welke laatste geopend wordt, wanneer 'er Speceryen of andere Indische Koopmanschap- pen, die, op de ruime zolders van 't Slagthuis, bewaard worden, moeten worden afgeleverd. Voorts, geschieden, in 't Slagthuis, de aanbestedingen der levensmidde- len en andere waaren, die tot onderhoud van 't Scheepsvolk dienen, of naar Oostin- die verzonden worden. Ook worden deeze waaren, voor een groot gedeelte, in 't Slagthuis ontvangen, en uit het zelve gelaaden in Ligters, dieze aan boord der Oostindi- sche schepen voeren. Het tweede gebouw, welk het Oostindische Huis uitmaakt, staat bewesten het gemelde in de Hoogstraat, en aan dit is, eindelyk, het derde en nieuwste gevoegd, welk zig nog meer westwaards tot aan den ingang der Waalen Kerke strekt. Beide deeze gebouwen hebben eenen ge- meenen ingang in de Hoogstraat, zynde eene sierlyke hardsteenen Poort, nevens welke, de deur naar 't Wagthuis is, waarin zig de waakers onthouden, die 't Huis, van buiten en van binnen, by nacht en by dage, bewaaken. Door de Poort, komt men op eene ruime vierkante Binnenplaats, daar 't Bootsvolk byeenkomt, om aangenomen of gemonsterd te worden. Voorts, zyn, op deeze Plaats, de op- en toegangen naar al- le de kamers en vertrekken van 't Huis, die zeer veelen in getal en tot veelerlei byzon- der gebruik geschikt zyn. In sommigen, daar

daar de Bewindhebbers vergaderen, zyn eenige Chineefche en andere Schilderyen geplaatst. Een bovenvertrek van 't zuiderdeel des gebouws dient tot eene Wapenkamer, alwaar veelerlei geweer, welk in den oorlog te water en te lande te paffe komt, wordt opgelegd. Ook is hier de groote Zaal, alwaar de openbaare veiling der Indifche waaren gefchiedt.

GEBOU-
WEN der
OOSTIN-
DISCHE
COMPAG-
NIE.

2.

OOSTINDISCH ZEEMAGAZYN en
SCHEEPSTIMMERWERF.

De Scheepstimmerwerf op Raapenburg, Beschry-
die der Maatschappye, reeds in 't jaar 1608, was afgeftaan, door den tyd te klein
geworden zynde, vondt zy, na de vergroo-
ting der Stad, omtrent den jaare 1660, ge-
raaden, dezelve te verleggen op Oosten-
burg. Hier kocht zy eenige erven van de
Stad, ter breedte van zes honderd zes en
dertig, en ter diepte van ruim agt honderd
voeten, voor eene fomme van zeven dui-
zend zes honderd en twintig guldens (b):
welke erven, door twee wyde dwarsgraf-
ten, in drie Eilandjes, verdeeld werden.
Op het eerfte deezer Eilandjes; werdt een
groot Zeemagazyn gefigt, ten einde der
groote Oostenburger ftraat, welk het gant-
fche erf in de breedte beftaat. De twee
an-

het OOST-
INDISCH
ZEEMA-
GAZYN en
TIMMER-
WERF.

(b) Groot-Memor. N. V. f. 56 verfo.

GEBOU-
WEN der
OOSTIN-
DISCHE
COMPAG-
NIE.

andere Eilandjes werden aangelegd tot Scheepstimmerwerven.

Het OOSTINDISCH ZEEMAGAZYN, veeltys het *Oostindisch-Buitenbuis* genaamd, is vier verdiepingen hoog, zeventig voeten diep, en, ter wederzyde, van vooren en van agteren, met vleugels uitgebouwd. Op den voorgevel, die, zo wel als de agtergevel, in 't midden, Paveljoenswyze, uitsteekt, staat een fraai Koepeltoorentje van hout met lood bekleed, en met twee Uurwyzers en een Slagklok voorzien. Voorheen, staken 'er vier schoorsteen ten dake uit, die weggenomen zyn, om dat zy 't Magazyn, alwaar nu niet gevuurd wordt, te zeer bezwaarden. Men komt in 't gebouw, over eene brug, voor welke, ter regter zyde, een *Corps de Garde*, ten dienste der waakeren van 't Magazyn, en ter linkerzyde, een Comptoir voor eenige Bedienden geplaatst is. Men treedt, in 't Magazyn, door eene aanzienlyke hardsteen Poort van de Toskaansche bouworde. Diergelyk eene Poort is ook in den agtergevel van 't gebouw. In 't Portaal tusschen deeze twee Poorten, is een vertrek voor den Constapel, en een ander voor den Poortier. In 't eerste, leggen, doorgaands, eenige kleine stukjes geschut. In 't andere, staat eene brandspuit. Ter wederzyde der Poorte van den agtergevel, zyn de ingangen naar de pakhuizen der eerste verdiepinge. Men heeft hier een Spykerpakhuis, een Pakhuis voor kabels en touwwerk en een Yzerpakhuis aan de regter zyde. En aan de linker zyde, een

een ruim Slagthuis, daar 't hoornvee ten dienste der Oostindische Schepen, geslagt, afgehouden en ingezouten wordt. Tegenwoordig, hangt men hier vyftig of zestig geslagte beesten te gelyk aan den haak. Op de tweede verdieping, zyn, langs den agtergevel, eene groote menigte en verscheidenheid van Scheepsnoodwendigheden geplaatst. Langs den voorgevel heeft men 't Porcelain-Magazyn, de Peper-zolder, en de zolder, daar de fyner Speceryen, in beslootten kassen, bewaard, en ook verlezen worden. De Cauris wordt hier ook uitgezocht. De zolders der derde verdiepinge zyn ook van Specerykassen voorzien. Ook legt 'er Peper los en in baalen. Een gedeelte dezer verdiepinge wordt tot eene Loots voor de Huistimmerluiden gebruikt. De Kaneel-zolder is op de vierde verdieping. Het uitschot der Speceryen wordt op de vliering gelegd, op welke, voorheen, de Zeilenmaakers werkplaats plagt te zyn. Doch deze is, in 't jaar 1752, verplaatst in een gebouw, welk, in 't gemelde jaar, voor de brug, ter regterzyde, naar de agterstraat toe, gestigt werdt, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, *Nicolaas Willem Hartman*, op den twintigsten April 1752, den eersten steen gelegd heeft. Het gebouw is drie verdiepingen hoog, behalve de vliering. De benedenste wordt, door de bedienden van 't Slagthuis, gebruikt, om Vleesch en Spek te zouten en te bergen. Op de tweede worden de nieuwe Zeilen en 't Zeildoek bewaard, en somtyds ook natte ze-

GEBOU-
WEN der
OOSTIN-
DISCHE
COMPAG-
NIE.

zeilen gedroogd. De derde verdieping is de werkplaats der Zeilenmaakeren. Op de vliering, worden de oude zeilen en ander linnengoed, tot scheepsgebruik, gebergd. Agter het gebouw, van welk wy spreken, staat een ander, welk, reeds in 't jaar 1720, gestigt is, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, op twee hardsteen, *Gerrit Hooft de Jonge, Dirk Sautyn, François de Witt en Adriaan van Loon de Jonge*, den agttienden April des gemelden jaars, den eersten steen gelegd hebben. Het is eene verdieping hooger dan het voorgemelde, en gebouwd rondsom eene vierkante binnenplaats, die met Verwhout belegd is. Het gebouw dient tot een pakhuis voor Koffy, Tin, Drogerijen, Speauter, Katoenen-garens, en veele andere waaren, die uit de Indien worden aangebragt. Men kan de goederen hier, door middel van zes windassen, te water, en van vier, te lande, opflaan en aflaaten. De Katoenen-Lywaaten worden gelegd in het Pakhuis der Compagnie, op de Y-graft, nog de *oude Werf* genaamd.

Uit het groot Oostindisch-Magazyn, welk wy, in de eerste plaats, beschreeven hebben, komt men, over eene brug, op het tweede Eilandje, ter wederzyde met lootsen bezet, voor de Scheepstuigmaakers, Blokenmaakers, Schuitenmaakers, voor welker Loots eene Werf legt: voorts, voor Roopaarden-, Spillen-, en Braadspitmaakers, Beeldhouwers, en Riemmaakers. By de Loots deezer laatste, staat het model van het

het eerste Schip, welk op deeze werf ge-
 bouwd, en *Zuidpolsbroek* genaamd werdt. By
 den naam van 't schip, ziet men 't jaartal
 1663. Van het tweede Eilandje, komt men,
 over eene brug, op het derde of de eigen-
 lyke Scheepstimmerwerf. Deeze is, voor
 aan, ook, ter wederzyde, met lootsen be-
 zet. Men ontmoet hier de groote Smede-
 ry, waar met agttien vuuren gesmeed wordt;
 twee ten dienste der Ankerfinids. Agter
 dezelve, staat de Stoof, daar 't beschoot tot
 scheepsgebruik lenig wordt gemaakt. Voorts
 heeft men hier eene Loots voor de houten
 Nagelmaakers, eene Spykerloots en eene
 Loots voor de Schipbeschieters. De Equi-
 pagemeester heeft hier by ook een Comp-
 toir en Spreekvertrek. Het derde Eilandje is
 verre het grootste van de drie, en omtrent
 drie honderd en vyftig voeten lang. Voor
 het zelve is het Dok der Maatschappye, met
 paalwerk, in 't Y afgeperkt, alwaar de
 Oostindische Schepen, onttakeld, leggen.
 De Meester Timmerman heeft zyne woo-
 ning voor 't Magazyn, tusschen de groote
 en kleine Oostenburger straat.

LYNBAAN der OOSTINDISCHE
 COMPAGNIE.

In 't begin des jaars 1660, droeg de Stad,
 aan de Oostindische Maatschappye, den
 grond op Oostenburg, beoosten de Agter-
 straat, het Magazyn en de Werf, op, tot
 eene

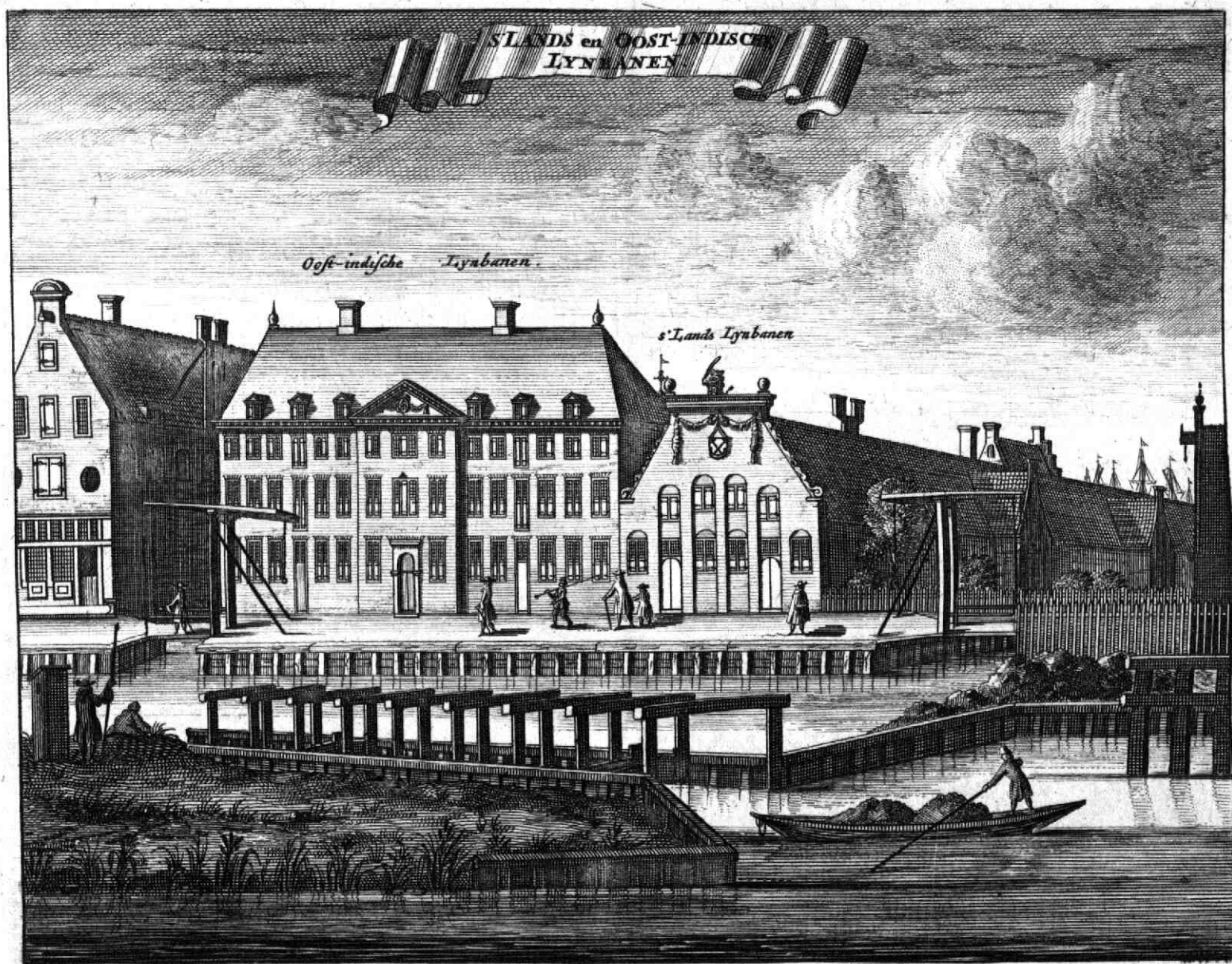
Beschry-
 ving van
 de LYN-
 BAAN der
 OOSTIN-
 DISCHE
 COMPAG-
 NIE.

9
 GEBOU-
 WEN der
 OOSTIN-
 DISCHE
 COMPAG-
 NIE.

eene **LYNBAAN**, en tot een *Teer-Magazyn*, het uiterste einde van de Stads vesten aan deelen kant, by het Bolwerk *Zeeburg* (i). De **Lynbaan**, tot welke men ook van de Werf, over eene brug, toegang heeft, legt naast die der Admiraliteit ten westen, en heeft juist dezelfde lengte; doch het gebouw, welk, voor aan de Oostenburger gracht, ten deele tot eene wooning voor den Equipage-meester, ten deele tot een Hennip- en Touwpakhuis, is gestigt, is veel hoger, breeder en aanzienlyker, en pronkt met eenen fraaijen voorgevel, in welks nette Frontespies, het merk der Vereenigde Oostindische Compagnie, zynde de letters V. O. C. dooreen gevlogten, in steen, uitgehouwen is. De agtergevel is, op gelyke wyze, versierd. De **Lynbaan** zelf heeft haare groote Stoof en Teerketel. Boven dezelve, is een zolder, daar de hennip gehekeld wordt. Het *Teer-Magazyn* staat een stuk wegs van de **Lynbaan**, rondsom in 't water. Het is een vierkant gebouw van twee verdiepingen, en met een dubbel dak voorzien. Beneden wordt de Harpuis gemaakt, en de voorraad van Teer bewaard. Boven is eene Kuipery en Schipbeschieters winkel. Tegen over dit Magazyn, agter het Bolwerk Jaap-Hannes, staat de Zaagmolen der Oostindische Maatschappye, alwaar het hout, welk zy tot Scheepsgebruik noodig heeft, gezaagd wordt.

XXVIII.

(i) Groot-Memor. N. V. f. 20 vers.

XXVIII.

WESTINDISCH-HUIS en PAKHUIS.

De Vaart naar Guinea en de Westindien, hier ter Stede, zo wel als die naar Oostindie, ook reeds voor 't einde der zestiende eeuw, ondernomen zynde, vondt de Vroedschap, in 't jaar 1599, geraaden, aan zekere vereenigde Maatschappye, handelende op Guinea, een erf digt by 't Ryzenhoofd toe te staan (k). Dit erf lag ter plaatse, daar nu het nieuwe Werkhuis staat, en men timmerde 'er, eerlang, een Pakhuis. Doch na 't opregten der Westindische Maatschappye, in 't jaar 1621, verkreeg zy eene plaats tot het houden haarer Vergaderingen, op den Haarlemmerdyk, aan de Heeren-markt, in een gebouw, welk tot eene Vleeschhal en Waghuis geschikt was (l). 't Veroveren van Brazil, in den jaare 1630, bragt zo veel toe tot den bloey der Maatschappye, dat zy, in 't jaar 1642, op den noordelyken hoek van Raapenburg, aan 't Y, nog een groot en sterk Pakhuis bouwde, tot berging der Westindische waaren. In 't jaar 1646, verzogt zy, dat de Stad een nieuw Huis voor haar bouwen wilde, op 't nieuwe Waals-Eiland. Doch dit verzoek werdt afgeslaagen (m). Men voorzag, naar 't schynt, het verval der Maatschappye, welker zaaken in Brazil, ten

Beschry-
ving van
het
WEST-
INDISCH
HUIS en
PAKHUIS.

(k) Resol. Vroedsch. N. 9. 8 Nov. 1599. f. 284.

(l) Resol. Vroedsch. N. 13. 15 May 1623. f. 208 verso.

(m) Resol. Vroedsch. N. 19. 10 Jan. 1646. f. 72.

WEST-
INDISCH
HUIS en
PAKHUIS.

deezene tyde, reeds geweldiglyk verlopen waren, en eerlang zo veel verder verliepen, dat zy, in 't jaar 1654, gantsch Brazil wederom kwyt raakte. Zy was toen niet in staat, om de huur van haar Huis op den Haarlemmerdyk op te brengen. 't Bleef dan ledig staan, en de Maatschappy hieldt haare Vergaderingen, in haar Pakhuis op Raapenburg. 't Westindisch Huis op den Haarlemmerdyk werdt, in of kort na 't jaar 1657, verhuurd tot eene Herberg (n), die, sedert, het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* genaamd werdt. De Maatschappy, buiten staat om haare schulden te voldoen, in 't jaar 1674, geheellyk vernietigd; doch te gelyk, van nieuws, op eenen anderen voet, opgeregt zynde, huurde de Voetboogsdoele, op den Singel, tusschen den Heiligen Weg en 't Spuij, van de Stad, tot het houden haarer Vergaderingen, voor duizend guldens 's jaars (o). In, of omtrent het jaar 1654, hadt de Stad de Pakhuizen der Maatschappye, die dicht aan 't Ryzenhoofd stonden, reeds van haar gehuurd, tot een Werkhuis voor de Bedelaars (p). En in 't jaar 1736, werdt dit Huis, tegen de gewezen Voetboogsdoele, ingeruild van de Westindische Maatschappye (q), die 't laatstgemelde gebouw, nog tegenwoordig, bezit, en 'er haare Vergaderingen blyft houden.

Het WESTINDISCH HUIS, of de gewe-

(n) Resol. Vroedsch. Lr. A. 8 Jan. 1657. f. 180.

(o) Groot-Memor. N. VI. f. 160, 161.

(p) Resol. Vroedsch. N. 21. 16 Jan. 1654. f. 140.

(q) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 12 Sept. 1736. f. 84.

wezen Voetboogsdoele is een oud gebouw, met verscheiden' groote vertrekken, tot gebruik der Bewindhebberen van de Westindische Maatschappye, en van derzelver bedienden geschikt. Ook houden de DIRECTEUREN der SOCIETEIT van SURINAME, die, in 't jaar 1682, opgeregt is, hier hunne Vergaderingen. Boven de hardsteenen Voorpoort van 't gebouw, die van de Dorische orde is, ziet met eene staalen Voetboog, Pylen en ander oud oorlogstuig, konstiglyk, uitgehouwen. En boven eene andere deur, die, door eene soort van een portaal, ten toegang verstrekt naar eene binnenplaats, op welke verscheiden' vertrekken hunnen ingang hebben, is een S. Joris, den Draak doorsteekende, aartiglyk, uitgebeeld. Het PAKHUIS der Maatschappye, op den hoek van Raapenburg of de Y-graft, tegen over de Kalkmarkt, is een groot gebouw, met drie gevels, welker middelste met een' kap of frontespies gedekt is, in welke, het merk der *Geötrojeerde Westindische Compagnie*, zynde de letters G. W. C., door elkan- deren gevlogten, is uitgehouwen. De Commis der Equipage en de Schipper van de Jagten der Westindische Compagnie hebben hunne woning in het onderste noordoostelyke gedeelte van 't gebouw. Het is, wyders, van zulke ruime zolders voorzien, dat 'er de waaren, die de Maatschappye uit de Westindien aanvoert, doorgaands, ligtelyk, kunnen gebergd worden.

BYLAA-
GEN
L^r. A.

B Y L A A G E N

op het III. DEEL, I. BOEK.

L^r. A.

Ordonnantie van Burgemeesteren van Amsterdam voor Willem Huysman, Bewaarder van der Stede Zwaenen, gedagtekend, den 16 Augustus des jaars 1549.

Op huyden hebben myn Heeren d'ambochs-
heer ende burgemeesteren der Stede van
Aemstelredamme aengenoemen *Willem Huysman*
omme te hebben die toezicht ende bewarenisse
van der Stede Zwaenen, te wetene, dat hy in
't voerjaer toezicht hebben zal opte Zwaenen die
broeijen willen, den zeluen ruychte toevoeren
omme bequamelicken nesten te maicken, die
jongens te snuycken, splisvoeten ende maercken.
Item zal alle jaers, een maent voor kermisse, by
den ambochsheere ende burgemeesteren coemen,
ende den zeluen te kennen geuen hoe veel jon-
ge zwaenen in 't voerjaer gekipt ende aengevoet
zyn, ende hoe veel zy der zeluer jonge Zwa-
enen opgehaelt willen hebben tot kermiswaaenen,
ende zoe veel hem dan gelaft worde op te ha-
len, die zal hy tot zynen coste zoeken, ophae-
len ende leueren in handen van de poertiers van
de reguliers poert, die de zelue meesten, ende
den ambochsheeren, burgemeesteren, trezorieren,
ende anderen daer aff hem beueel gedaen zal wor-
den, hoer kermiswaaenen te huys zullen brengen,
daer aff zy hebben zullen van 't stuck twee
stuuers van den trezoriars, daer voer die zelue
poortiers die voorsz. Zwaenen des winters alst
ge-

I. BOEK. WEERELDYKE GEBOUWEN. 291

geslooten water is mede vueren ende onderhou- BYLAA-
den zullen. Item zal die voorfsz. *Willem Huys* GEN
man, alle jaers, als 't begint te vriezen, alle Lr. A.
der Stede Zwaenen by malcanderen brengen
omtrent de reguliers poert, omme daer by de
poertiers gevuert te werden, voer al welcke
zyne moeyte ende bewarenisse hy jaerlicx tot
wedden hebben zal die somme van dertien scel-
linghen ende vier penningen vlaems, verschy-
nende *assumptionis marie* (1), daer van teerste
jaer wedde verschynen zal *assumptionis marie*,
anno XV.^c L. Actum den XVI^{en} Augusti, an-
no XLIX.

(1) Dat is, den 15 Augustus.

BYLAA-
GEN

Lr. B.

Lr. B.

Copia van der Sententie by de ma. van de Coninginne gegeven tusschen die eygenaers ende geerfde van der lastaigie ter eenre, ende den burgermren dezer Stede ter andere noepende t vastmaicken van de voorsz. Lastaigie, op den vyftienden September des jaars 1545.

Alzo die gemeyne eygenaers ende geerfde van der lastaigie gelegen buyten de Stadt Amstelredamme aen de ma. van der Coninginne van hongrye etc. regente van Key. Ma. in deze zyne ernederlanden by diversche supplicatien hadden verzocht te willen ordonneeren ende hemluyden consenteren de voorsz. plaetze genaempt Lastaigie te besluyten, vestegen ende vereenigen mit die voorsz. Stadt sustineerende dat tzelue weezen zoude de gemeen oerboer ende prouffyt der voorsz. Stadt ende oick verzeekertheyt nyet alleenlyck van der Stadt, nemaer oick van den scepen ende goederen aldaer arreuerende, alzoe wel in tyde van Oirloge als oick in tyde van groote onwederen, tempeesten ende ysganck, daer doore die vreemde coopman te meer genegen zoude werden de voorsz. Stede ende den Lande van holl. te hanteeren ende frequenteeren, ten dien fyne allegerende ende bybrengende diuersche redenen, seyten, ende middelen presenterende de voorsz. beuestinge zelue tot hoerluyder coste te doen doen in zulcker manieren als 't haer ma. oft haeren Commissaryssen belieuen zoude te ordonneeren, mitz by dien van Amstelredam hemluyden laetende genyeten ende gebruycken van alzulcke incommen ende prouffyt als de voorsz. Stede doer de oirz icke van der voorsz. beuestinge vallen ende toe-

cos-

coemen zouden moegen, totter tyt toe dat zy ^{BYLAA-}
 ten vullen gerecompenseert zouden werden en- ^{GEN}
 de dat bouendien den burgermeesteren ende re- ^{L. B.}
 genten der zeluer Stede verboeden zoude war-
 den voorts te gaene met zekere reparatie by hem-
 luyden begonst aen S^t. Anthonis poorte tot aen
 der stont dat op heurluyder voergaende verzouc-
 ke geordineert soude werden. Ende dat die voors.
 burgermeesters ende Regenten de voors. supplicatien
 gezien hebbende by diversche redenen, seyten
 ende middelen by geschrifte ouergegeuen gesus-
 tineert hadden ter contrariën der voors. supplian-
 ten verzouck ongefundeert zynde, ende dat 't
 zelfde der Stede noch oerboerlyck noch prouff-
 fytelick wezen zoude nemaer geheel hinderlyck
 der gemeene weluaert ende neeringe van de
 voors. Stede, Ende mittertyt causeeren de de-
 solatie ende verderffnisse van der ouder Stede,
 verzouckende mitsdien, dat den voorn. Supplian-
 ten heurlieder verzouck ontfeyt zoude werden,
 ende henlieden geconsenteert met heurl. begon-
 ste werck voert te moegen gaen;

De voers. haer Ma^t. gezien hebbende de re-
 denen by beyde partyen ten eynde als bouen
 overgegeuen, heeft altoerens gecommitteert
 heer Lodewyck van Vlaenderen, heere van
 Praet, ridder van der oirdene, tweeste Camer-
 linck der Key. Ma^t. hooft van zynre fynancien
 ende demeynen, ende Stadthouder van den Lan-
 den van holl^l. ende Utrecht, mitsgaders den
 heer van assendelft ende elcken van hen omme
 hen op alle des voors. is te informeeren ende
 bezondere off t'innemen ende vereenigen van
 der voors. lastage weezen zoude meer tot oir-
 boir weluaeren ende prouffyt dan tot achter-
 deele schade ende Interest van der voors. Ste-
 de ende Inwoonders van diene, ende voorts
 daer op hoeren d'oorconden die beyde partyen
 zouden willen beleyden ende andere waert

BYLAA-
GEN
L'. B.

noot. Ende voirts visitatie neemen ende doen mitter ooghe, ende te verstaen hoe veel die voors: vereeninghe costen ende waermen die penñ. daer toe behoeufuende ten minsten grieue zoude moegen vinden, Ende op al haere Ma^t. bescheyt ouerzeynden mit hoeren advyze om voerts gedaen te zyne zoe men zoude bevinden behoerende. den welcken volgende de voorsz. Cômynsen hebben ter plaitze geweest, ende van als visitatie genoemen partyen gehoord ende hemluyden geïnformeert op de redenen ende feyten, by hemluyden aen beyden zyden voort gestelt, Ende daer naer hoerlieder gebezungneerde mit hoerluyder aduyze haere Ma^t. ouergezonden achtervolgende hoerl. Commissie. Die Coninginne hebbende alle 't zelue gedaen visiteeren ende daer aff rapport gehoord by aduyse ende deliberatie van den raide neffens haer wezende verclaert den voorn. Supplianten in heurluyder verzouck nyet gefundeert zynde. Ende nyetmin begeerende te voirderen de gemeyne weluaert ende prouffyt van de voirs. Stede ende van allen den Inwoenders van dien, ende te vermeerderen aldaer die neeringe ende negociatie consenteert den voorn. Burgermeesters ende Regierders te moegen volmaicken die muer streckende van S^t. anthonis poorte noortwaerts tot verby den eersten thoore daer nu staende, zulcx als eerst by heml. geaduiseert is geweest Ende des nyettemin van stonden aen mit alder diligentien postponerende allen anderen wercken te doen maicken by aduyse van zulcke Commysen als haere Ma^t. aldaer ter plaitze zeynden zal de schotdoeren dienende ende behoufende aan twee sluysen leggende binnen der zeluer Stede, deen aen de nyewe zyde by der haerlemsche poorte, ende d'andere aen de oude zyde, zoe dat men daer doere op een gemeene vloet tot alle getyde
twa-

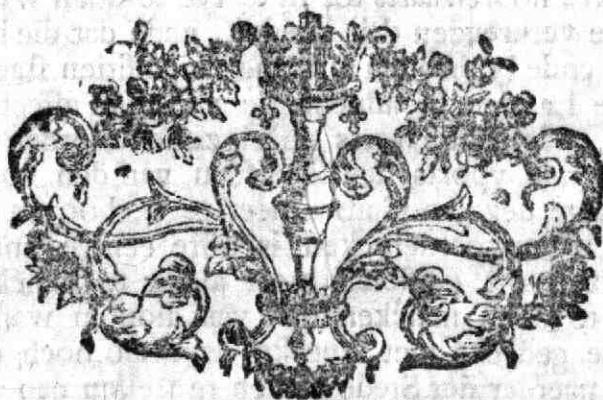
t water van den tye daer doere in mach laten vloijen in de vier burchwallen der zeluer Stede, ende totte dien oock van stonden aen te maickene ende leggen twee nyeuwe spoyen ofte verlaeten deen aen de Veemarckt opte nyeuwe zyde, ende d'andere tusschen S^c. Marien convent ende die nyeuwe nonnen aldaer die waten van doude zyde in een loopen, achtervolgende de presentatie ende betooch daer aff den Commyfen gedaen van wegen den Regierders der voorsz. Stadt. om aldaer de vloyte te schutten ende by den ebbe 't water van den amstel daer doer te laten zuiveren, zoe dat die Sceepen altyts aldaer zullen moegen vaeren alzoe wel in de nyeuwe zyde als in doude ende middelwart ten fyne dat de neeringe ouer alle de Stede haer bestrecken mach. Ende bouendien hare Ma^t. willende voorsien tot meerdere fortificatien der voors. Stede ordonneert den voorn. Burge^mrs ende regierders de grafte van der Stede, streckende van S. Anthonis poorte noortwaarts tot in de tye te doen wyden ende verbreden drie roeden, ende dat die huizen ende lynbaanen oft andere edifitien staende opte Lastage in aduenantie van dien affgetrocken ende achterwarts gestelt zullen worden verbiedende voorts den geerfden van den voorn. lastage dezelve plaitze meer te verhoogen dan die tegenwoerdelycken is ofte eenige andere huizen oft edificien meer aldair te maickene off te doen maicken dan van houten wanden ende gedeckt met weecke daecken noch oick die naerder der Stede grafen te stellen dan hier voertyts by die van der Stad geordonneert ofte gepermitteert is geweest. Al op te peyne van dat die zelue huizen ofte edifitien van stonden aen offgebroicken ende gedemolieert zullen worden tot hoerluyder coste Ende tot dien arbitraelycken gepunieert. Ende aengaende andere

BYLAA-
GEN
L^r. B.

BYLAA-
GEN
L^r. B.

re breder stercten ofte fortificatien zullen die van der voorsz. Stede hen reguleren naer dat by den voorn. heere van Praet Stadhouder ofte andere die daer toe geordineert zullen worden geaduyfeert ende oorboorlycxte beuonden zal worden. Gedaen te Bruessele den XV.^{en} dach van septembris anno XVe vyff ende veertich. Ondergeteykent MARIE. Staet noch ondergeschr. ter Ordinancie van haere Ma^t. ende is ondergeteykent VEREYCKEN.

Geregistreerd in een oud Boek ter Thesaurie, geintituleerd, op den omslag, *Aenneminghe van de Clarissen. Copien van Rentebrieven* enz. staende in de kas n^o. xi. in 't bovenste vak.

D E R-

DERDE DEEL.
 GEBOUWEN
 DER STAD
 AMSTERDAM.

TWEEDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der*
 GEREFORMEERDEN.

Wy komen nu tot de *Geestelyke Gebouwen* der Stad, onder welken, de eerste plaats verdienen de *elf Nederduitse*

GEREFORMEERDE
 KERKEN,

te weten, de *Oude Kerk*, de *Nieuwe Kerk*, de *Nieuwe-zyds-Kapel*, de *Oude-zyds-Kapel*, de *Gasthuis-Kerk*, de *Zuider-Kerk*, de *Wester-Kerk*, de *Noorder-Kerk*, de *Ooster-Kerk*, de *Eilands-Kerk* en de *Amstel-Kerk*. Wy zullenze allen, in deeze orde, beschryven.

Overgang tot de beschryving der *Geestelyke Gebouwen*, en eerst der *elf Nederduitse GEREFORMEERDE KERKEN*.

OUDE
KERK.

I.

OUDE KERK.

Beschry-
ving der
OUDE
KERKE.

Naams-
reden.

Zy was
weleer

De O U D E K E R K , een groot en aanzienlyk gebouw , staat tusschen de Warmoesstraat , die hier van ouds de *Kerkstraat* plagt te heeten , en den Oude-zyds Voorburgwal. Zy wordt de *Oude Kerk* genaamd , om haar te onderscheiden van de *nieuwe* , die , in 't begin der vyftiende eeuw , gestigt werdt. En men heeft nog eene oude Keur zonder dagtekening ; doch die , naar alle waarschyndykheid , voor 't midden der vyftiende eeuw , gemaakt is , by welke , de burgers vermaand worden , als de klok klepte , op hunnen hoefslag , te verschynen , 't zy in de oude kercx toirn , of up der Stede buus (a) : waaruit men zien kan , hoe oud de naam van *Oude Kerke* zy. In eene andere Keur van denzelfden tyd , draagt zy den naam van *grootte Kerk* , wordende daarin bevolen , geene dooden te beluiden , in den toirne van der groter Kerke , terwyl de Priester op den predikstoel was (b). Voorts , was zy , oudtyds , aan S. Nicolaas toegewyd (1) , van waar de gant-

(a) Keurb. C. f. 3.

(b) Keurb. A. f. 18 verso.

(1) NICOLAAS , Bisschop van Myra in Lycie , de vervolging ten tyde van Licinius ontkomen zynde , is onder Juliaan of Joviaan gestorven. Men verhaalt van hem , dat hy , een kind zynde , al wat hy overhadt aan de behoeftigen plagt te geeven , en in

O U D E K E R K .

gantſche oude zyde, het Kerſpel deezer Ker-
 ke, den naam van *S. Nicolaas - Parochie* ge-
 kreeg heeft. PONTANUS (c), en allen,
 die hem gevolgd zyn, ſchryven, dat de Ou-
 de Kerk ook aan Joannes den Dooper toe-
 gewyd geweest is; doch ik heb hiervan, tot
 nog toe, in oude ſtukken, geen bewys ge-
 vonden. De ongenoemde beſchryver van
 Amſterdam, die, omtrent den jaare 1500,
 gebloeid heeft, is de oudſte, by wien ik dit
 leeze (d).

Wy geeven, in de Beſchryving der Ker-
 ken, de eerſte plaats aan de Oude Kerke,
 niet alleen, om dat zy, volgens aller toe-
 ſtemming, de oudſte Parochie- of Kerſpel-
 Kerk der Stad is; maar ook, om dat zy, met re-
 den, voor het oudſte Kerkgebouw gehouwen
 wordt, welk, hier, tegenwoordig, in wezen
 is. Sommigen, 't is waar, hebben gemeend,
 dat de S. Pieters Kapel, thans de groote
 Vleefchhal in de Nes, de oudſte Kerk der
 Stad

(c) Amſt. Libr. I. Cap. VI. p. 14.

(d) Ad Calcem PONTANI, p. 5.

in hooger' ouderdom, een' arm' man, te Patara in
 Lycie, kennende, die met drie huwbaare dogters
 belaſt was, welken, by gebrek van huwelyks goed,
 gevaar liepen van verleid te worden, van tyd tot
 tyd, heimelyk, zo veel gelds ten venſter inwierp,
 als tot een uitzet voor deeze dogters vereiſcht werd.
 Vide MATTHÆI *Fundat.* & *Fata Eccl.* p. 188. En uit
 deeze vertelling is de gewoonte ontſtaan, die, van
 ouds, in Amſterdam en elders, heeft plaats gehad,
 dat men den kinderen, op S. Nicolaas dag, heime-
 lyk, eenig geſchenk toewerpt, of in hunne ſchoe-
 nen of muilen bergt, welk men hun diets maakt,
 van S. Nicolaas te komen.

OUDE
KERK.

Stad zou geweest zyn (e); doch 't is niet te vermoeden, dat men, in zulk eenen laagen en waterigen grond, als de Nes is, de eerste Kerk zou gestigt hebben; daar men den hoo- gen en vasten grond, waarop de Oude Kerk staat, zo naby hadt: behalve, dat sommigen eenen brief van den jaare 1419 te berde ge- bragt hebben, uit welken blykt, dat de *Ka- pelle in Gansoord*, welke zy meenen, de *S. Pieters Kapelle* te zyn, eerst in het gemelde jaar, ingewyd geworden is (f); waaruit de jongkheid deezer Kapelle genoegzaam zou beweezen worden. Wy konden egter niet ontveinzen, dat wy, onder de Heiligen, waaraan de Kapel in Gansoord, in 't jaar 1419, toegewyd werdt, den naam van *S. Pieter* niet gevonden hebben; doch weldien van *S. Margareet*; weshalve wy veeleer ver- moeden zouden, dat hier op de *S. Marga- reeten-Kapel*, nu de kleine Vleeschhal, niet op de *S. Pieters-Kapel*, gezien wordt. Ook zullen wy, beneden, in de Beschryving van 't Gasthuis, doen zien, dat de *S. Pieters-Ka- pel*, in 't jaar 1385, reeds in wezen was. Anderen zyn van gedagten, dat de *S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel* de oudste Kerk van Am- sterdam, en voor de Oude Kerk, gestigt ge- weest is (g). Doch hiervan vindt men ner- gens eenig bewys, en, indien 't zo ware, zou men bezwaarlyk eenige goede reden geeven kunnen, waarom niet de *S. Olofs- Ka-*

(e) *Apud PONTANUM Libr. I. Cap. VI. p. 14.*(f) *H. VAN RYN op de Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 279.*(g) *LE LONG Reform. van Amst. bl. 92.*

Kapel, maar de Oude Kerk, tot eene Kerspelkerk, verheeven geworden is. Behalve dat de S. Olofs Kapel, eerst in 't begin der zestiende eeuw, verlof gekreegen heeft, om, op zekere byzondere feesten, Mis te laten zingen en Sermoenen te laten doen; gelyk wy, in de Beschryving dier Kapelle, breeder toonen zullen; 't welk, vermoedelyk, niet zo laat zou geschied zyn, zo deeze Kapel ouder was geweest dan de Oude Kerke.

De juiste tyd van de stigting der Oude Kerke is egter niet geheel zeker. PONTAGEN stelt dien te laat, schryvende (b), in 't begin der zeventiende eeuw, dat de Oude Kerk, voor omtrent twee honderd jaaren, dat is, omtrent den jaare 1400, begonnen is gebouwd te worden. Men heeft nog twee brieven van den jaare 1334, waar in van de Kerspelkerk van Aemstelredamme, als reeds gescheiden van de Kerken van Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel, gesproken wordt. Gevolgelyk, moet de Kerk toen reeds eenige jaaren oud geweest zyn. En 't kan niet wezen, dat menze, omtrent den jaare 1400, eerst zou hebben begonnen te bouwen. Wy zullen deeze Brieven den Leezer, terstond, mededeelen. Doch eerst nog eenige andere aanmerkingen vooraf laten gaan.

Anderen, die den tyd der stigtinge der Kerke tot de dertiende eeuw brengen (i), schynen my dien wederom te vroeg te stel-

(b) *Loco citato.*

(i) LE LONG bl, 164.

OUDE
KERK.

Onder-
zoek van
enen
brief van
't jaar
1369,
waarby
verlof ge-
geven
wordt, tot
vernieu-
winge
van 't
hoog al-
taar.

stellen. Amsterdam begon, in 't laatst der dertiende eeuw, eerst een weinig te bloeijen, en nam niet merkelyk toe, dan na dat het, in 't begin der veertiende eeuw, bestendiglyk geraakt was onder 't gebied der Graaven van Holland. 't Is dan niet te vermoeden, dat de buuren der Plaatse, in de dertiende eeuw, reeds eene Kerk zouden gestigt gehad hebben. Sommigen, 't is waar, hebben, uit eenen brief van Bisschop Jan van Vernenburg van den jaare 1369, waarin verlof gegeven wordt, tot het herstellen van 't hoog-altaar in de Oude Kerke, beslooten, dat dit Altaar, toen, door ouderdom, vervallen was, en dat, derhalve, de Kerk zelve, in 't jaar 1369, al zeer oud moet geweest zyn (k). Doch zie hier den brief zelve, die wat gebrekkelyk uitgegeven is, en oordeel, of 'er iet diergelyks uit op te maaken zy.

JOHANNES, *Dei Gratia Episcopus Ultrajectinus, Dilectis nobis in Christo, Domino Johanni de Daventria, Curato Ecclesiæ Parochialis in Aemsterdam nostræ Dioecesis, nec non Procuratoribus Fabricæ ejusdem Ecclesiæ Salutem in Domino sempiternam. Ut supremum altare Chori supradictæ Ecclesiæ, manibus vestris, Domine Johannes præfate, prius coappositis, licité frange [l. frangere], seu frangi face [l. facere], eoque in melius reformato, super eodem, in lapide portatili consecrato, divina Missarum officia per quemlibet Presbyterum*

(k.) COMMELIN, bl. 421. VAN HEUSSEN en VAN RYN, Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 174, 183.

rum idoneum, dum tamen aliud canonicum in- OUDE
pedimentum non obsistat; licité possint celebra- KERK.
re seu facere celebrare, vobis & eidem Presby-
tero, infra hunc & diem natalem Beati Jo-
hannis Baptistæ proximo affuturum inclusive,
tenore præsentium concedimus facultatem, ha-
rum nostrarum testimonio Litterarum. Datum
Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo
nono, mensis Decembris die secunda.

dat is:

„ JOHANNES, door Gods genade, Bis-
 „ schop van Utrecht, aan onze welbemin-
 „ den in Christus, Heere Jan van Deventer,
 „ Pastoor der Kerspelkerke in Amsterdam,
 „ onder ons Bisdóm, en den Opzienderen
 „ over 't gebouw der zelfde Kerke, altoos-
 „ duurend heil in den Heere! By den in-
 „ houd deezes, en in oirkonde van deezen
 „ onzen brief, verleenen wy de magt, om het
 „ hoog-altaar in 't Choor der bovengemel-
 „ de Kerke, na dat gy, Heer Jan voornoemd,
 „ vooraf uwe handen daarop gelegd zult
 „ hebben, vryelyk te mogen afbreeken, of
 „ te doen afbreeken; en, in een beter her-
 „ vormd zynde, over het zelve, na dat het,
 „ van een draagaltaar (2), zal ingewyd zyn,
 „ door allerlei bekwaame Priesters, mids
 „ hun

(2) *Lapis portatilis* betekende, in 't Latyn der
 middeleeuwe, eigenlyk, een *Draagaltaar*. Vide DU
 CANGE *Glossarium* in h. v. Van het misbruik, welk,
 in sommige gelegenheden, van deeze Draagaltaaren
 gemaakt werdt, kan men VAN RYN op de *Kerk*.
Qudd. I. Deel, bl. 91. en V. Deel, bl. 419. naleezen.

OUDE
KERK.

„hun geen ander wettelyk beletfel in den
„weg ſta, vryelyk, de Mis te bedienen,
„of te doen bedienen; 't welk Ulieden, en
„denzelfden Prieſteren, van deezen dag af,
„tot op den naaſtkomenden Geboortedag
„van Johannes den Dooper ingeflooten,
„geoorlofd zyn zal. Gegeven in 't jaar des
„Heeren een duizend drie honderd negen
„en zeltig, den tweeden December.”

Immers, zegt deeze brief nergens, dat het
hoog altaar, *door ouderdom*, vervallen was.
Veeleer, zou men 'er uit afleiden, dat het
zelve, naar het toeneemend aanzien der
Stad, *te gering* bevonden werdt, en daarom
in een beter veranderd moest worden.

Twee
brieven,
waaruit
blykt,
dat de
Kerk,
voor 't
jaar 1334,
geſtig
geweeſt
is.

De bygebragte brief levert dus geen bewys
uit voor de hooge oudheid der Kerke. Doch
de twee andere brieven van den jaare 1334
konnen ons, agt ik, derzelve waare oudheid,
op betere gronden, leeren. Zy zyn den
Heere PIETER VLAMING, voorheen,
medegedeeld, door den Heere DIONISIUS
ANDREAS ROËLL, Burgemeester van De-
venter. Ook is de eerste derzelve, on-
langs, door den Heere FRANS VAN MIE-
RIS, uit het *Pergament-Register der Char-
terkamer van Holland*, in 't licht gegeven (1).
Dus luidenze beide:

GUILLELMUS *Hannonie, Hollandie Co-
mes, ac Dominus Frisie, universis presentia
visuris notum facimus, quod nos Ecclesiam
Parochialem de Aemstelredamme, per se di-
visam & separatam ab Ecclesiis de Oude
Aemstelle & Nieuwe Aemstelle, vacan-*
tem

(1) Charterb. II. Deel, bl. 562.

tem ad presens per mortem vel liberam resig- OUDE
nationem Magistri Johannis de Ratingen, ulti KERK.
mi Rectoris ejusdem, Walthero de Dronghele,
filio quondam Domini Johannis de Dronghele,
propter Deum pure & in Elemosynam contuli-
mus & conferimus per presentes, supplicantes
vobis Venerabili viro, Dno Archidiacono loci
ejusdem, quatinus ipsum ad dictam Ecclesiam
admittatis & Rectorem instituatis in eadem,
solempnitatibus adhibitis in talibus fieri consue-
tis. In cujus rei Testimonium sigillum nostrum
presentibus literis duximus apponendum. Da-
tum in Querceto, feria quinta post festum bea-
torum Philippi et Jacobi, Apostolorum. Anno
Domini 1334.

dat is:

„ WY WILLEM, Graaf van Henegou-
 „ wen en Holland, en Heer van Friesland,
 „ doen allen, die deezen zien zullen, te
 „ weeten, dat wy de Kerspelkerk van Aem-
 „ stelredamme, in zig zelve gescheiden en
 „ afgezonderd van de Kerken van Oude
 „ Aemstelle en Nieuwe Aemstelle, tegenwoor-
 „ dig opengevallen, door de dood of vry-
 „ willigen afstand van Meester Jan van Ra-
 „ tingen, den laatsten Pastoor dier Kerke,
 „ aan Wouter van Drongelen, Zoon van
 „ wylen Heere Jan van Drongelen, zuiver-
 „ lyk om Gods wille en tot een aalmoes
 „ gegeven hebben, en by deezen geeven;
 „ U, den eerwaardigen Aartsdiaken der zelf-
 „ de Plaats, verzoekende, dat gy hem in
 „ de gemelde Kerke ontvangt, en tot Pas-

OUDE
KERK.

„ toor aanstelt, met de plegtigheden, die in
„ diergelyke gevallen gebruikelijk zyn. Ten
„ oirkonde hier van, hebben wy ons zegel
„ hier onder doen hangen. Gegeven te
„ Quesnoy, 's Donderdags na den Feestdag
„ der H. Apostelen Philippus en Jacobus,
„ [dat is, den vyfden May], in 't jaar des
„ Heeren 1334.

GUILLELMUS *Hannonie, Hollandie, Ze-*
landie Comes ac Dominus Frisie notum facimus
universis, quod nos Ecclesiam Parochialem de
Out-Aemstel, Trajectensis Dioecesis, divisam,
& separatam ab Ecclesiis de Aemstelredamme,
& de Nova Aemstel, ejusdem Dioecesis, va-
cantem ad presens, per mortem seu liberam re-
signationem Magistri Johannis de Ratinge,
ultimi Rectoris ejusdem, cum fructibus, reddi-
tibus, & obventionibus suis universis, ad ip-
sam ecclesiam de Oud Aemstel pertinentibus,
& pervenientibus, discreto viro Johanni, filio
Giselberti, dicti Jacobs sone, Clerico, pure &
simpliciter propter Deum & in puram elemosi-
nam contulimus & conferimus per presentes.
In cujus rei Testimonium literis presentibus si-
gillum nostrum duximus apponendum. Datum
Ambianis, feria quarta post festum assumptio-
nis beate Marie Virginis. Anno Domini 1334.

dat is:

„ WY WILLEM, Graaf van Henegou,
„ wen, Holland, Zeeland, en Heer van Fries-
„ land, doen allen en een iegelyken te wee-
„ ten, dat wy de *Kerspelkerk van Out Aem-*
„ *stel*, in 't Bisdóm van Utrecht, gescheiden
„ en

„ en afgezonderd van de *Kerken van Aem-OUDE*
 „ *stelredamme en Nieuwer Aemstel* in 't zelfde *KERK.*
 „ Bisdóm, tegenwoordig opengevallen, door
 „ de dood of vrywilligen afstand van Mees-
 „ ter Jan van Ratinge, laatsten Pastoor der
 „ zelfder Kerke, met alle derzelver vrugten,
 „ in- en opkomsten, die tot de gemelde
 „ Kerke van Oud-Aemstel behooren, aan
 „ den eerzaamen Jan Gyzelbertszoon, ge-
 „ zeid Jakobszoon, Kerkelyken, zuiverlyk
 „ en eenvoudiglyk om Gods wille, en tot
 „ een louteren aalmoes opgedraagen heb-
 „ ben, en opdraagen by deezen. In oir-
 „ konde waarvan, wy ons zegel aan den
 „ tegenwoordigen Brief hebben doen han-
 „ gen. Gegeven te Amiens, 's Woensdags
 „ na den Feestdag der Hemelvaart van de H.
 „ Maagd Maria, [dat is, den zeventienden
 „ Augustus,] in 't jaar des Heeren 1334.

Eenige weinige aanmerkingen over dee- Aanmer-
 ze twee brieven zullen ons, vertrouw ik, kingen
 aanleiding geeven, om den tyd der stigtinge over dee-
 van de Oude Kerke, op waarschynlyke gron- ze twee
 den, na genoeg, uit te vinden. Brieven.

I. De twee brieven, met elkanderen ver-
 geleeken, doen ons zien, dat de Kerken van
Ouder-Amstel of Ouderkerk en *Amsterdam*,
 tot in 't jaar 1334 toe, door een en den zelf-
 den Priester, bediend geweest zyn. Hieruit
 volgt klaarlyk, dat de Kerk van Amsterdam
 nog niet zeer aanzienlyk, en derhalve nog
 niet zeer oud geweest kan zyn. Wanneer
 Jan van Ratingen de Kerk te Amsterdam
 heeft begonnen te bedienen, blykt, myns
 weetens, nergens. Doch in 't jaar 1323,

OUDE
KERK.

is hy Priester in Ouder-Amstel of Ouderkerk geworden, na dat Jakob van Benthem vrywilligen afstand van 't Priesterschap dier Kerke gedaan hadt (*m*). De naam van Ouder-Amstel geeft genoeg te kennen, dat de Kerk te Ouderkerk de oudste Kerspel-Kerk van Amsteland geweest is, alwaar de opgezeten en der Landstreeke, eer nog de Kerk ter Nieuwer-Amstel of Amsterveen gestigt ware, ter misse gingen; en gevolgelyk ook, in de dertiende eeuw of eerder, de opgezeten en van Amsterdam, of van de Plaats, die, in laater tyd, Amsterdam geworden is.

2. Doch deeze zelfde brieven leeren ons ook, dat de Kerk te Amsterdam, in 't jaar 1334, reeds in zo verre toegenomen was in aanzien, dat zy gescheiden werdt, of aangemerkt, als *uit zig zelve* [per se] gescheiden van de Kerke van Ouder-Amstel, en dat de bediening van ieder deezer Kerken aan eenen byzonderen Priester werdt opgedraagen. In de Kerk van Amsterdam, werdt Wouter van Drongelen Priester, en in die van Ouder-Amstel, Jan Gyzelbertszoon. Amsterdam was ook, ten deezen tyde, zo zeer aangewassen in getal van inwooneren, dat haare vryheid, in 't jaar 1342, merkelyk werdt uitgebreid (*n*).

3. Eindelyk, leert ons de eerste deezer brieven, dat de Kerk van Amsterdam, schoon zy, ten tyde van het verleenen derzelven, nog geen en hoogen ouderdom bereikt hadt, even-

(*m*) Zie MIERIS Charterb. II. Deel, bl. 304.

(*n*) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 31.

evenwel, in 't jaar 1334, reeds eenige jaaren oud geweest moet zyn. Jan van Ratingen wordt *de laatste Pastoor* [ultimus Rector] der Kerke van Amsterdam genoemd. Gevolgelyk, moeten hem meer dan een, en veelligt wel drie of vier Pastoors zyn voorgedaan: 't welk onderstelt, dat de Kerk, in 't jaar 1334, alleenige jaaren gestigt geweest moet zyn. 't Blykt nogtans, dat de Pastoors hier ter Stede, in 't eerst, niet veele jaaren agtereen, in dienst bleeven, en, zo 't schynt, al spoedig naar aanzienlyker Kerken verplaatst werden. Toen *Jan van Alten*, in 't jaar 1359, door Hertoge Albrecht, tot Pastoor werdt aangesteld, waren 'er, na Wouter van Drongelen, reeds twee anderen voorgedaan, te weeten, *Jan Bloote* en *Gerard Hert* (o). In 't jaar 1369, was *Jan van Deventer* Priester (p). En kort hierna, *Filips van Leiden* (q). Men kan dan de woorden *laatste Pastoor* [ultimus Rector], die, in 't jaar 1334, van Jan van Ratingen gebruikt worden, in hunne volle kragt laten, zonder dat men behoeft te onderstellen, dat de Amsterdamsche Kerk toen meer dan vyf en twintig of dertig jaaren oud geweest is.

Op de gelegde gronden nu, vermoed ik, dat men den tyd van de stigting der Kerke behoort te brengen tot het begin der veertiende eeuw. Voor dien tyd, waren

De Kerk is, waar-schynlyk, gestigt, in 't begin der

(o) MIERIS Charterb. III. Deel, bl. 99. Schepenen-brief van 1360, by COMMELIN, bl. 429.

(p) Zie hier voor, bl. 302.

(q) Vid. PHIL. A. LEYDIS de Cura Reipubl. & sorte Princip. Caf. LX. p. 207. Caf. LXIV. p. 224.

OUDE
KERK.

veertien-
de eeu-
we.

de Heeren van Amstel Heeren der Stad; die, naar alle waarschynlykheid, toen reeds twee Kerspelkerken in hunne Heerlykheid gestigt hadden, te Ouderkerk en te Amsterveen; en die 't opkomend Amsterdam nog van te weinig aanzien zullen gerekend hebben, om 'er eene Kerk te bouwen. Zy hadden 'er hun Slot; en, in of aan 't zelve, vermoedelyk, eene Kapel, die, zo 't schynt, aan de Lieve Vrouwe toegewyd was, en zelfs na 't verdelgen van 't Slot, in wezen gebleeven, of herbouwd is. Doch de oudste opgezetenen der Plaats gingen, of over den Dam, of over de oude brugge, langs de westzyde des Amstels, naar Ouderkerk ter misse; en kwamen aldaar in de Kerke, langs eene brug, die daar, al van ouds, over den stroom gelegen heeft. Maar toen Guy van Henegouwen, in 't jaar 1300, Heer van Amsterdam geworden, en vooral, na dat hem, in 't volgende jaar, de Bisschoppelyke waardigheid van Utrecht opgedraagen was (r), schynt deeze Kerkelyke Heer zyne opkomende Stad ook van eene Kerk te hebben willen voorzien. Of, veelligt, is 'er, eerst, omtrent de plaats der Oude Kerke, eene Kapel gestigt, die, kort hierna, toen nu de Plaats Stads regt verkreegen hadt, tot eene Kerspelkerk verheeven werdt; gelyk men weet, dat, omtrent deezen tyd, meermaalen geschied is (s). De Kerk werdt eger eerst bediend door den Priester van Ouder-

(r) Zie II. Deel, I. Boek, bl. 49, 77.

(s) Zie VAN SANTEN Privileg. van Kennemerl. bl. 177, 178. LAMS Handv. van Kennemerl. bl. 775.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 311

der-Amstel; doch, na weinige jaaren ver- OUDE
loops, op zig zelve; en in 't jaar 1342, ver- KERK.
wierf de Stad het regt, om het Kosterfchap
deezzer Kerke te begeeven, als eene byzon-
dere gunst van den Graave (t). Ten deezen
tyde, immers in 't jaar 1333, hadt de Kerk
reeds vier Kerkmeesters, *Heyn Nutaerts soen*,
Tideman die Zael, *Claes Duvelant* en *Claes*
van den Damme, die, in eenen Schepenen-
brief van 't gemelde jaar, welke in 't Wees-
huis plagt bewaard te worden, of nog be-
waard wordt, den naam van *Goedshuys be-*
raders draagen.

Ligtelyk bezeit men, ondertuffchen, dat Naar-
de Kerk, in haaren eerften aanleg, op ver- spoorring
re na, het aanzien en de grootte niet heeft der over-
gehad, die zy, federt, verkreegen heeft. leverin-
De ongenoemde Befchryver van Amsterdam, gen, om-
die omtrent den jaare 1500 bloeide, zegt, trent den
dat zy, zelfs in zynen tyd, door aangevoegde grond,
Kapellen, nog dagelyks, vergroot en versierd waarop
werdt (u). En twee honderd jaaren vroe- de Kerk
ger, zal de buik der Kerke zelve zeer veel gefligt is.
kleiner geweest zyn, dan zy toen was. Vol-
gens eene overlevering, die, door IZAAK
COMMELYN (v), bewaard is, zou het hoo-
ge Choor, en dat der Lieve Vrouwe, bene-
vens den ingang ten noorden, gefligt zyn
op eenen hoek van 't Muiderzand, welk hier
eindigen, en zo hoog leggen zou, dat men,
gelyk 'er anderen (w) byvoegen, dit gedeel-

te

(t) Zie II. Deel, II. Boek, bl. 106, 123.

(u) Ad Calcem PONTANI, p. 4.

(v) By DOMSELAER IV. Boek, bl. 47.

(w) DAPPER bl. 378.

OUDE
KERK.

te der Kerke niet zou hebben behoeven te heijen. Dezelfde COMMELYN verhaalt, dat, op den zuidhoek der Engekerkssteeg in de Warmoesstraat, eene oude gemetselde put gevonden wordt, die, vooral by drooge zomers, zulk helder en zoet water opgeeft, als nergens in Amsterdam gevonden wordt, ten blyke, dat het gemelde zand zig tot daartoe heeft uitgestrekt. Ik heb zelf, op den eersten October des jaars 1762, het water uit deeze put geproefd, en het tamelyk goed van smaak; doch een weinig geelagtig van verwe bevonden. Men zeide my, dat het, by hoog water, blanker en zuiverer was. Voorts, ben ik onderregt, dat'er, zo wel oost- als zuidwaards van de Kerke, meer putten zyn, die zeer goed water inhebben, en, naar alle waarschyndlykheid, op het zelfde zand gemetseld zyn. Doch het overig gedeelte der Kerke, en de tooren inzonderheid rust op ingeheide elzen paalen. En wil men, dat de buuren van Outewaal de grondslagen van den Tooren; 't zy van den oudsten van welken men gemeld vindt, die omtrent den jaare 1500 *eene tamelyke grootte hadt, naar de gelegenheid der Plaats* (*x*); 't zy van eenen volgenden, die, in 't jaar 1566, volbouwd werdt (*y*), gegraaven en geheid, en daar voor het regt bekomen hebben, om hunne dooden, die in de Oude Kerke begraaven werden, een uur lang, te mogen beluiden, zonder iet voor 't regt der Ker-

(*x*) Anonym. *ad Calc. PONTANII*, p. 4.

(*y*) PONTAN. *Libr. I. Cap. VI. p. 14.*

Kerke te betaalen. IZAAK COMMELYN ^{OUDE} schryft, dat dit voorregt, by zynen tyd, ^{KERK.} nog plaats hadt (z). Zyne Beschryving der Oude Kerke is, wel eerst in 't jaar 1665, uitgekomen; doch, waarschynlyk, vroeger opgesteld. Maar DAPPER, wiens Beschryving, reeds in 't jaar 1663, het licht zag, meldt (a), dat het voorregt, waarvan wy spreken, *weinige jaaren te vooren, met den laatsten Outewaalter, zou uitgestorven zyn.* Ondertusschen, is my zelven eene overlevering voorgekomen, die, in een oud burgerlyk huis, in deeze Stad, bewaard wordt, en volgens welke, de nakomelingen uit dit huis het regt hebben zouden, om zig in een graf in de Oude Kerke te laten begraaven, en de klok over 't lyk te laten luiden, om dat derzelver voorouders, in overoude tyden, onder zulk een beding, een stuk Warmoesland aan de Kerke geschonken hadden, waarop een gedeelte van 't gebouw gestigt werdt. Men heeft my, wyders, onderregt, dat *Quiryn of Kryn Steen*, een Koorenmolenaar, en *Cornelis Blom*, een Pakker, de laatsten uit deezen huize geweest zyn, die, ingevolge van het gemelde voorregt, in de Oude Kerke, begraaven zyn geworden; Steen, op den zestienden July des jaars 1726, en Blom, op den vier en twintigsten February des jaars 1739, in een graf digt by 't Orgel, en K A I. gemerkt. Doch wat moeite ik ook hebbe aangewend; ik heb, noch by de overgebleevenen

(z) By DOMSELAER IV. Boek, bl. 48.

(a) Bladz. 378.

OUDE
KERK.

nen uit deezen huize, noch in de Papieren der Oude Kerke, geen eigenlyk bewys voor den grondslag der overleveringe kunnen ontdekken. Ik heb wel gevonden, dat de twee genoemde Perfoonen, *Steen* en *Blom*, in een en het zelfde graf in de Middel-Kerke, getekend num. 43., begraaven zyn; doch tegelyk, dat, in 't jaar 1638, agttienguldens voor 't verhoogen van dit Graf en voor eene nieuwe zerk, aan Kerkmeesteren zyn betaald; waaruit zou schynen te volgen, dat het, toen ten minste, geen vry graf geweest is. De overlevering, van welke wy spreken, strekt, midlerwyl, meer of min, tot bevestiging van 't gevoelen, dat, omtrent de Oude Kerke, van ouds, Warmoesland geweest is, waarnaar de *Warmoesstraat* den naam gekreegen heeft. Ook heeft, in de Oude Kerke, beruist een Testament van *Jakob Gerritszoon* en *Haze Fekerdei*, Egteluiden, den veertienden December des jaars 1473 gemaakt, waarby de eerste aan de laatste bespreekt eene eeuwige rente op een Lynbaan op den Zeedyk, met een *Koolhof* daarby; ten blyke, dat het Warmoesland zig, van ouds, tot heel aan den Zeedyk, heeft uitgestrekt.

Vergroo-
ting van
de Kerk
en van
den Tooren.
ren.

Doch wy hebben ons reeds lang genoeg by den grond der Kerke opgehouden. 't Gebouw zelf is allengskens vergroot, en, byzonderlyk in de vyftiende en in 't begin der zestiende eeuw, met eenige aangevoegde Kapellen, vermeerderd geworden. In 't jaar 1563, besloot men het steenwerk van den tooren te verhoogen tot zes en dertig voeten

ten, en 'er eenen nieuwen kap op te stel-^{Oude} len (b): die, drie jaaren daarna, voltrokken ^{Kerk.} werd. Tot in de voorgaande eeuw, was ^{Toestand} de Oude Kerk omringd van een Kerkhof, ^{van 't} welk, met een' muur, van de gemeene straat ^{oude} afgeslooten, en in de veertiende eeuw, of ^{Kerkhof} om de-
laater, zo dicht met gras begroeid was, dat ^{zelve.} 'er de ingezetenen hun Vee, Verkens, Schaa-
pen en Paarden, op lieten weiden: 't welk
men vindt, by eene onzer oudste Keuren,
verboden te zyn. In dezelfde Keure,
wordt ook verboden, eenigerhande *mairse-
rye* [kraamery], *driakel*, *rollen*, *geschreuen
werke*, *ghemaelde werke* [prenten], *noch
gheenrehande guede*, in de Kerk, in den Too-
ren, noch op 't Kerkhof, te *toghen* [uit te
stallen], *noch* te *vercopen* (c): waaruit af te
neemen is, dat de Kerk, zo wel als 't Kerk-
hof, van ouds, hier, tot eene soort van
markt gebruikt werd.

Toende Kerk, voor de verandering in 't jaar ^{Chooren} 1578, reeds omtrent dezelfde gedaante hadt ^{of Kapel-} als tegenwoordig, was zy voorzien van twaalf ^{len in de} Chooren of Kapellen, behalven het groote ^{Kerke.} of hooge Choor, in 't oosten der Kerke, welk
nog dien naam draagt.

Het eerste Choor, welk men, de groote ^{r.} of westerdeur der Kerke ingetreden zynde, ^{Hambur-} terstond, ter linkerzyde, of noordwaards, ^{ger} ontmoet, was het *Hamburger Choor*, ook de ^{Choor of} *Hamburger-Kapel* genaamd, welk, in 't be-
gin der vyftiende eeuw, gestigt of gekogt
was,

(b) Resol. Vroedsch. N. 1. 13 Aug. 1563.

(c) Keurb. A. f. 19.

OUDE
KERK.

was, door eene Broederschap van Hamburgers, die hier ter Stede woonden, en sterken handel dreeven in Hamburger bier. Zy hadden een altaar opgerecht in dit Choor, welk aan de Apostelen Petrus en Paulus toewyd was, van waar de Overluiden der Broederschap, in eenen Schepenen-brief van den vier en twintigsten September des jaars 1421, den naam draagen van *Overmans van Sunte Pouwels Altaar*. De Broederschap, nog voor 't einde der vyftiende eeuw, in merkelyk verval geraakt zynde, werdt, in 't jaar 1494, met goedvinden van de Wethouderschap der Stad Hamburg, van nieuws, wederom opgerecht, en verkreeg, tot haare ondersteuning, een inkomen van eene ledige ton, of *drie Caroli stuivers* van ieder ton Hamburger bier, die, hier ter Stede, verkogt werdt. Zy stelde zig toen wederom in 't bezit van haare Kapel, en van agt graven in dezelve, die haar, voorheen, nevens de Kapel, door de Overluiden der S. Nicolaas-Kerke, waren afgestaan. De Overluiden der Kapelle maakten, in 't jaar 1509, een Reglement op het onderhoud van de Kapelle, en van de gantsche Broederschap. Volgens dit Reglement, werdt, aan alle Leden der Broederschap, Koopluiden, Schippers, Stuurliiden of Bootsluiden, die te Amsterdam aflyvig werden, eene begraafplaats in de gemelde agt graven toegestaan. Weinige jaaren laater, begon zig de Leer van Luther te verspreiden onder deeze Broederschap. De meeste Leden derzelve verlieten de Stad, ten tyde des Her-

Hertogs van Alva. 't Liep aan tot in 't jaar 1594, eer de Broederschap eenigszins hersteld; en tot in 't jaar 1621, eer den Overluiden, door Burgemeesteren, het regt verleend werdt, om de Hamburger-Kapel en derzelver graven te gebruiken. De Broederschap in laater tyd genoegzaam zynde uitgestorven; is de Kapel, door de laatstovergebleeven Leden, afgestaan aan de Lutherfche Gemeente alhier, welker Ouderlingen, nog tegenwoordig, twee Commiffariffen over 't Hamburger Choor benoemen, die, vervolgens, door Burgemeesteren, worden aangesteld (d); voor hun leeven dienen, en thans alleen 't bewind over de agt graven in dit Choor hebben. In 't verkiezen deezer Commiffariffen, word't nog de voorrang gegeven aan zulken, die van Hamburg herkomstig zyn. In de beeldstorming des jaars 1566, hadt de Hamburger-Kapel zo veel geleden, dat men, naderhand, voor dezelve, onder anderen, nieuwe deuren moest laten maaken, die met de geschiedenis van 's Heilands opstandinge beschilderd werden; doch, reeds voor lang, wederom weggenomen zyn. In de glasraamen der Kapelle, was Paulus bekeering geschilderd. Doch zy werden, verouderd zynde, in 't jaar 1621, weggenomen, en raamen in de plaats gesteld, waarop, in 't midden, ter grootte van agt ruiten, alleenlyk twee wapens van Hamburg verbeeld werden. De beroemde *Adolf Visscher*, een der oudste Lutherfche Predikanten hier

ter

(d) Groot-Memor. N. X. f. 91 vers.

OUDE
KERK.

ter Stede, is, op den vier en twintigsten April des jaars 1613, in een der graven van het Hamburger-Choor, ter aarde besteld (e). Voorts ziet men nog, nevens en in het zelve, de Grafftede van den Veldmaarschalk Wirtz, en het Grafteken van den Schout by Nagt Willem van der Zaan, welken wy, beneden, uitvoeriger beschryven zullen. In 't Hamburger-Choor, is de ingang van een stookhok.

2.
Binnen-
en Bui-
tenlands-
vaarders-
Choor.

Op dit Choor, volgde het *Binnen- en Buitenlandsvaarders-Choor*, 't welk, insgelyks, zyn altaar hadt. Ook hadden de Binnen- en Buitenlandsvaarders-Gilden een zilveren schip, welk, in plegtige ommegangen, wanneer het Gilde teerde, omgedraagen, en, zo men de staatsie aan de oude zyde hieldt, in 't Huiszitten-huisje in de Oude Kerke, opgeslooten werdt; gelyk, uit eenen Brief van den jaare 1473 (f), is af te neemen. De Buitenlandsvaarders aan de oude zyde bezaten ook een beeld van S. Odulf of Olof, welk, insgelyks, by plegtige gelegenheden, omgedraagen werdt (g). In het Choor, van welk wy spreken, is thans de ingang van een zandhok.

3.
Weit-
koopers-
Choor.

Naast aan dit Choor, volgde dat der *Weitkoopers* of *Graankoopers*, van sommigen, ten onregte, het *Veerkoopers-Choor*; van anderen, even verkeerdelyk, het *Wynkoopers-Choor* genoemd. Voorby dit Choor, is de Noor-

(e) Van egte stukken, en uit Aantek. van CHRISTOPHEL BEUDEKER.

(f) By COMMELIN bl. 424.

(g) Keurb. A. f. 72 verso.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 319

Noorder-ingang der Kerke, boven welken, OUDE
KERK. geschilderde glazen plagten te zyn; die reeds, voor lang, voor gewoonlyke Kerkraamen, zyn verwisseld. Het Weitkoopers - Altaar in de Oude Kerke wordt genoemd, in den Stigting-brief eener Vicarye, by COMMELIN (b), in de Beschryving van't Gasthuis, aangehaald.

Oostwaards van het Weitkoopers-Choor, kwam men aan S. Jeroens - Kapel of Choor, 4.
S. Je-
roens-
Kapel of
Choor. op welks hoek, het kleine Orgel staat. In 't jaar 1450, hadt Pieter Gysbertszoon, in deeze Kapel, die 't Noorder-kruispand der Kerke uitmaakt, een altaar gestigt (i). In S. Jeroens-Kapel, staat, nog tegenwoordig, het houten model eener Coupel-Kerke, omtrent het jaar 1700, door Nicolaas Lifting gemaakt, om op de Botermarkt gestigt te worden.

Hier op volgde het Voetboogschutters-Choor, 't welk, eertyds, met een houten hek, plagt gescheiden te zyn van het Lieve-Vrouwen-Choor, waarmede het nu gemeen legt. In deeze twee Chooren, ziet men de fraaiste geschilderde glazen, die, in deeze Kerke, of elders in de Stad, te vinden zyn. Het eerste, dat eigenlyk in 't Voetboogschutters-Choor staat, is in twee afbeeldsels onderscheiden. In het bovenste, ziet men de boodschap des Engels aan Maria; in het andere, het bezoek van Elizabet aan de H. maagd. Onder aan staan Paulus en Petrus, voor den eersten van welken, een aanzienlyk man, in een graauw Moniks gewaad, zyn-
5.
Voet-
boogs-
Schut-
ters-
Choor.
6.
Lieve-
Vrou-
wen-
Choor.

(b) Bladz. 349.

(i) Zie COMMELIN bl. 424.

OUDE
KERK.

de de Schenker van 't glas, Burgemeester *Jan Claaszoen van Hoppen*, en voor den anderen, eenige vrouwen geknield leggen. Men vertelt, dat van Hoppen, beschuldigd zynde van Ketterye, om zig te zuiveren, naar Rome in Bedevaart hadt moeten trekken, daar hem opgelegd werdt, een glas in de Kerk zyner Parochie te vereeren. En meent men, dat op zyn geval zien zouden de woorden

NEMO LÆDITUR NISI A SE IPSO,
dat is:

Niemand wordt beledigd dan van zig zelven,

die, op eene rolle, boven zyn hoofd van eens Bisschops Staf afwaaijende, te leezen zyn. Voorts ziet men, in 't zelfde glas, het wapen van Van Hoppen, en zyn Lyk is, voor het zelve, onder eene zerk, die, insgelyks, met zyn wapen versierd is, begraven. In 't Vrouwen-Choor, zyn ook twee fraaije geschilderde glazen. In 't eene, in 't noorden, naast het voorgemelde geplaatst, ziet men, van boven, de juichende Engelen over 's Heeren geboorte, in eenen geopenden hemel, afgebeeld, en naar beneden, het kind Jezus, door de Herders en Wyzen, geëerd en begiftigd. Jezus besnydenis ver- toont zig in 't verschiet. Onder aan ziet men 't wapen van Amsterdam tusschen een' Romeinsch' Krygsknegt en een' Bisschop. Uit een Latynsch opschrift in dit glas, blykt, dat het, door het geslagt der *Brundten*, aan de

de Kerke geschonken is. Het andere glas, OUDE welk ooftwaards staat, vertoont de sterven- KERK. de Lieve Vrouw, die eene Waskaars in de handen heeft; van eenen stoet treurigen omringd is, en door eene rei van Engelen opgewagt wordt. De drie glazen, van welken wy spreken, zyn, in 't jaar 1555, door eenen *Digman*, geschilderd (*k*); doch, veel van den tyd geleeden hebbende, voor weinige jaaren, in Brabant wederom hersteld.

Uit het Lieve-Vrouwe-Choor, treedt men, ooftwaards, door eene deur, in de *Kapel* 7. Kapel van 't Heilige van 't *Heilige Graf*, die nu tot eene berg- Heilige Graf. plaats voor turf verstrekt. Kort na de Reformatie, plagt de Gereformeerde Kerkenraad, die ten deezen tyde in de Nieuwe Kerke byeen komt, in deeze Kapel te vergaderen: en sommigen meenen, dat de Kweekschool der Theologie en Philosophie, *S. Nicolaas-Collegie* genaamd, welk, door *Willem en Jan Eggert*, Heeren van Purmerende, gestigt was, en door *Jan Eggert Hartgerszoon* en *Wendelmoed*, zyne Vrouw, merkelyk begiftigd werdt, in deeze Kapel, plagt gehouden te worden (*l*).

In 't oosten der Kerke, was en is nog het 8. Hooge Choor. HOOG CHOOR. Hier stondt het hoog Altaar, waarop verscheiden' byzondere Misen gestigt waren, door voornaame Amsterdammers. Boven zag men, in de glazen, geschilderde afbeeldfels van eenige oude Graaven en Graavinnen van Holland: ook

(*k*) Memoriaal van Kerkm. bl. 77, 79.

(*l*) Zie COMMELIN bl. 426.

OUDE
KERK.

's Heilands kruisfiging, en 't overboord werpen van den Profeet Jonas. Noordwaards, naar de zyde van 't Kruispand, hadt Willem de I., Prins van Oranje, een glas vereerd. Doch alle deeze glazen, verouderd en beschadigd zynde, zyn, van tyd tot tyd, weggenomen, en de plaats, met gewoone kerkglazen, gevuld. Agter het hooge Choor, was, digtst aan het Vrouwen-Choor, het oude Comptoir der Kerkmeesteren, waar naderhand de Huiszitten-meesters hun Comptoir gehad hebben, en nu wederom hebben. Het plagt met eene yzeren deur van de Kerke afgeslooten te zyn.

9.
Hand-
boogs-
schutters-
Choor.

Voorts, kwam men aan het *Handboogschutters-Choor*, zynde het zuider kruispand der Kerke, en de tegenwoordige Catechiseerplaats. Sommigen hebben dit Choor, ten onregte, *het Choor der Voetboogsdoele* genoemd. Het *Voetboogschutters-Choor* was, omtrent tegen over dit, aan de noordzyde der Kerke. Het *Handboogschutters-Choor* werd ook het *S. Sebastiaans-Choor* genaamd, zynde deezen Heilig den patroon der Handboogschutteren geweest. Zyn zilveren beeld stondt aan den voet van 't Choor, en was, na de verandering des jaars 1578, gebleeven in de bewaaring van Kerkmeesteren, toen zy bevel van Burgemeesteren kreegen, om te vercoopen die *silvere Ciborie, Glaesjen* [een *S. Nikolaas-beeld*] *ende wat silver sy meer in haer bewaringe hadden, dempto Bastiaen, die sy den Hantboogschutters moesten overleveren.* In den oostermuur van dit Choor, ziet men den ingang nog naar 't vertrek, alwaar de

Com-

Commiffariffen van Huwelykfche Zaaken OUDE KERK. plagten te vergaderen. Boven den zelve, leeft men 't *Is haest getrouwt, dat lange rout.* Men noemde deezen ingang *de Roodeur*, om dat hy, met eene rood gefchilderde deur, geflooten plagt te zyn. En hiervan wordt, heden nog, onder 't gemeen der Amfterdammers, gezeid, dat een Paar *voor de Roodeur gegaan is*, wanneer het zig, voor Commiffariffen van Huwelykfche Zaaken, die, federt meer dan eene eeuw, op 't Stadhuis vergaderen, heeft laaten aantekenen. In Bewaaf- plaats der oude Stads Privilegien en andere stukken. den weftermuur van 't Choor, ziet men, omtrent vyftien voeten van den grond, een yzeren deur, die tegenwoordig met kalk gewit, en met een hangflot en een hengselflot voorzien is. Binnen deeze deur, is nog een zwaare eekenhouten deur, met een fterk grendelflot; welke deur, geopend zynde, toegang verleent tot een vierkant overwelfd vertrekje, 't welk, aan de zuidzyde, door twee hooge fmalle venfertjes, licht fchept. Tegen den weftelyken muur van dit vertrekje, staat een eekenhouten kas, die met drie sloten geflooten, en omtrent agt voet hoog is. De deur der Kas, van buiten digt met yzer beflaagen, ftaat, op de helft, voorwaards over, op twee yzeren ftyle, die aan dezelve hangen, en tot ftutten voor de opengeflaagen deur verftrekken. In deeze Kas, zyn vyf en veertig Laaden, die ieder omtrent twee duim diep, half zo breed als de Kas, fchaars een en een half voet lang, en allen genommerd zyn. En deeze Laaden vervatten de oorsprongkelyke Handveften en Pri-

OUDE
KERK.

Privilegien, door de Graaven van Holland en andere Vorsten en Mogendheden, van de oudste tyden af, aan de Stad verleend, benevens veele andere brieven en stukken, die hier, al voor drie of vier honderd jaaren (3), bewaard geworden zyn. De sleutels van 't Vertrekje en van de Kas zyn, tegenwoordig, op de Thesaurie-Ordinaris der Stad. Zeldzaam, worden de Stukken, die hier in bewaaringe leggen, gezien. In 't jaar 1732, in de maand Juny, geschiedde zulks, door de Heeren Thesaurieren, M^r. JAN SIX en M^r. WILLEM MUNTER, Oud-Burgemeesteren, benevens den Secretaris JOAN THIERRY, *Pieter Vlaming* en *Gerrit Schoemaker*, welke twee laatsten toen arbeidden aan eene nieuwe Beschryving der Stad. Na dien tyd, weet ik niet, dat deeze Letterfchat hier bezigtigd geweest is, dan op den dertienden October des jaars 1761, toen zulks geschiedde, door de Heeren regeerende Burgemeesteren, M^r. DANIEL DE DIEU en M^r. GUALTERUS PETRUS Boudaan, die my, op dien tyd, ook dit ongewoon gezigt vergund hebben. De meeste stukken waren toen nog zo zuiver en leesbaar, en de zegels aan die der vyftiende en zestiende eeuw zo gaaf, als of zy, nog maar weinige weken, gedrukt geweest waren.

Op

(3) Onder een afschrift van een Privilegie van den twintigsten September des jaars 1413, welk, niet lang daarna, schynt gemaakt te zyn, staat, dat de origineele beruſt in *Sint nicolaus kercke by den anderen bantueſten*. I. *Privil. Boek*, f. 99 verso.

Op het Handboogschutters-Choor, volg- OUDE
 de de S. Elois- of Smids - Kapel, waarin de KERK.
 zuider ingang der Kerke is. In deeze Ka- 18.
 pel, plagt, westwaards, een houten hang- S. Elois-
 kamer te zyn, van ouds geschikt tot eene of Smids-
 zitplaats voor de Cellebroeders, die, bene- Kapel.
 den onder 't volk, in de Kerke, niet werden
 toegelaaten, om dat zy verplicht waren, de
 kranken, zelfs in Pesttyden, te bezoeken,
 de dooden te ontkleeden, te kisten en te
 helpen begraven, en hierom, als meer of
 min besmettelyk, geschuwd werden.

Hierop volgde de *Kapel der Huiszitten aan* II.
de oude zyde. By dezelve, die ook het *Huis-* Kapel der
zitten-Choor genaamd werdt, was het graf Huiszit-
 van het oud Amsterdamsch geslagt der Dob- ten.
 bens. En *Katryn Wouter Dobbens zoons Dog-*
ter belastte, by haaren uitersten wil, die,
 den zesden Maart des jaars 1555, gedagte-
 kend is, dat men, over dit graf, *een Tafereel*
zou stellen, ende dair voer een kaerffe gebou-
den te worden van wasse, dair voor maickende
ende bespreeckende honderd Karolus guldens
eens (m). In dit Choor, was eene deur, van
 buiten met yzer belegd, boven welke, het
 jaartal 1622 plagt te staan. Door deeze deur,
 kwam men in de Vergaderplaats der Huis-
 zittenmeesteren, die in 't jaar 1497 getim-
 merd was. En hier geschiedde de uitdeeling
 van levensmiddelen aan de behoeftigen, die
 in 't Choor byeen kwamen. Ook plagt men,
 in het zelve, onder een overgeverwd beeld,
 de volgende woorden te leezen:

HOUT

(m) *Vie een Afschrift van dit Testament, onder my be-*
rußende.

OUDE
KERK.

HOUT GODS GEBOD, EN GEEFT DEN
ARMEN OM GODS WIL.

Kerk-
meesters-
Comp-
toir.

De bedeeeling der Huiszitten-armen heeft hier geduurd, tot in 't jaar 1655; en sedert is de Vergaderplaats der Huiszittenmeesteren bekwaam gemaakt tot een *Kerkmeesters-Comptoir*; waartoe zy nog gebruikt wordt. De ingang is t'eenemaal vernieuwd. In den noorder muur van dit Comptoir, is eene kas met laaden vastgemetseld, in welke een groot getal van oude Schepenen- en andere Brieven, de Kerk betreffende, gevonden wordt. De meesten behelzen giften van oud-eigens, gevestigd op de voornaamste hui-zen der Oude-zyds-Parochie, en ook op eenige huizen, aan de Nieuwe zyde. Doch ik heb'er geene ouder brieven onder aangetroffen, dan van omtrent den jaare 1350. Voorts, hangen, in dit Comptoir, eenige fraaije geschilderde afbeeldfels der Kerke van binnen: ook een gemyterd hoofd, keurlyk geschilderd, welk men houdt dat van S. Nicolaas te verbeelden. De Wapenkaart der Kerkmeesteren beslaat een groot gedeelte van eenen der vier wanden van 't vertrek. Men plagt 'er eene schildery van den oproer der Herdooperen, in 't jaar 1535, te bewaaren, en een Tafereel, vervattende de naamen der gesneuvelde burgeren, in dien oproer (n). Doch beide deeze stukken zyn niet meer voor handen. In 't voorbygaan, merken wy aan,

(n) Memoriaal van Kerkm. bl. 35, 36.

aan, dat de jaarlyksche ommegang, die, Oude hier ter Stede, ter gedagtenisse van de over- Kerk, winning der Herdooperen, plagt gehouden te worden (o), van jaar tot jaar, aangetekend stondt, in het *Boek met den leeren band*, welk, in de Oude Kerke, bewaard werdt; doch niet verder dan tot het jaar 1567 (p); waaruit men afneemen mag, dat die ommegang, sedert, opgehouden is.

Op het Huiszitten-Choor, volgde, aan de zelfde zuidzyde der Kerke, *Elizabeth-Gaeven-Kapel*, gestigt, naar 't schynt, door eene vrouw uit het oud Amsterdamsch geslagt van *Gaef*. Zy pronkt, tegenwoordig, met de Graffteden der Zeehelden van der Hulst en Sweers. Ook is, in dezelve, onder eene verheven zerk tegen den zuidelyken muur, het graf van 't geslagt van *Boreel*, waarop de hoofdwapens van *Boreel* en *Coymans*, en van ieder derzelven agt kwartieren zyn afgebeeld.

12.
Eliza-
beth-
Gaeven-
Kapel.

De laatste Kapel in de Oude Kerke is bezuiden het groote Orgel, aan de westzyde. Zy wordt van sommigen *S. Cornelis-Kapel* genoemd, naar een Altaar in dezelve, gestigt, door *Cornelis Janszoon Drebber*, en aan *S. Cornelis* toegewyd. Anderen noemen deeze Kapel die van de *Brundten* en *Drebbers*. En 't schynt, dat het geslagt van *Brundt*, zo wel als dat van *Drebber*, de stigting, of het onderhoud van *S. Cornelis-Altaar* heeft helpen bekostigen. In deeze Kapel, was wyders

13.
S. Corne-
lis Kapel.

(o) Zie II. Deel, VI. Boek, bl. 49.

(p) Memox. van Kerkm. bl. 58.

OUDE
KERK.

ders eene Doopvont geplaatst. De laatste, die 'er gestaan heeft, was van koper, en, in 't jaar 1531, te Mechelen, door *Cornelis van den Einde*, gegooten. Zy woog vyftien honderd ponden (q). En de plaatsing deezer Doopvonte, die tot gemeen gebruik diende, in de Kapelle, van welke wy spreken, doet my vermoeden, dat de Kapel of het Choor, gelyk het ook genoemd wordt, niet door de Drebbers en Brundten, maar door de Kerkmeesteren zelve, gestigt was, gelyk deezen het ook, in de voorgaande eeuw, verkogt hebben, zo als wy, wat laager, zullen aantekenen. De Kapel is alleenlyk de Brundten- en Drebbers- of *S. Cornelis-Kapel* genoemd, naar het Altaar, welk in dezelve geplaatst was. De Doopvont moet, voor 't jaar 1580, reeds weggenomen zyn geweest, alzo *Petrus Opmeer*, omtrent dien tyd, geschreeven heeft, dat 'er geene Doopvonten meer in Holland overig waren (r).

Altaaren. De Oude Kerk was, eertyds, rykelyk van Altaaren voorzien. Omtrent den jaare 1500, werden 'er drie en dertig geteld (s). Onder deezen, waren het *hoog Altaar*, waarop *Meinert Jans soen*, in 't jaar 1467, eene Mis gestigt heeft (t); *S. Antonis - Altaar* ten noorden, waarop *Dirck Jan Helmerszoen*, Priester, in 't jaar 1465, eene Vicary hadt opgeregt; *S. Agnieten - Altaar*, in 't noordoosten;

(q) Memor. van Kerkm. bl. 22.

(r) Cathol. Martelaarsboek, II. Deel, bl. 274.

(s) Anonym. ad Calcem PONTANI, p. 4.

(t) Renteb. van 't Oude Gasthuis f. 36.

ten; *S. Cornelis Altaar*, boven reeds vermeld; *Oude S. Pieters-Altaar*, waarop *Boel Dirkse Boelens*, OUDE KERK. in 't jaar 1470, eene Vicary stigte; *S. Geertruids-Altaar*, waarop *Geertruid Albert Ottens Weduwe*, reeds in 't jaar 1418, eene Vicary gestigt hadt; nog een Altaar, welk aan *de Lieve Vrouwe*, *S. Pieter en Pauwels*, *S. Catharina* en *S. Barbara* gewyd, en omtrent of in den jaare 1463, door *Claes Jacobs*, van nieuws, opgerigt was; een Altaar ter eere van *S. Salvator en de Lieve Vrouwe*, omtrent of in 't jaar 1497, door Meester *Jacob Pillen*, opgerigt; een Altaar aan de zuidzyde, gewyd ter eere van *Christus verryzenisse*, van *S. Antoni en van de Maagden S. Cunera en S. Antonia*, waarop Meester *Willem Andries*, in 't jaar 1505, twee Vicaryen stigte; een Altaar in de Middenkerk, ten zuiden, aan de tweede Pilaar, ter eere van *S. Jan den Evangelist*, waarop *Frank Dirk Franken Joen* en zyne Huisvrouw, in 't jaar 1541, nog eene Vicary fondeerden; een Altaar ten noorden, aan *S. Filippus* toegewyd; het *Altaar van 't Heilige Graf*; waarop *Wein Hein Jacobs*, anders *Weintje Pape*, eene Vicary gestigt hadt; het *Weitkoopers-Altaar*, waarop *Jan Claesse van Hoppe* en *Christyn, syn Wyf*, eenen dienst hadden gefondeerd; *S. Jacobs-Altaar*, by de noorder deur, in den jaare 1450, door *Gysbert Pieters*, gestigt; *S. Jeroens-Altaar*, aan de noordzyde, gestigt door *Pieter Gysberts*, waarop verscheiden missen gefondeerd waren; het *Huiszitten-Altaar*, waarop *Heer Claes van Diemen*, in 't jaar 1512, eene Vicary stigte; *S. Andries-Altaar*, waar-

OUDE
KERK.

waarop, reeds in 't jaar 1416, eene Vicary gestigt was; *S. Adriaans-Altair* en *S. Lucien-Altair*, vermeld in het Testament van *Cornelis Wouters Dobbess zoon*, Burgemeester der Stad, en in eene Acte aan het zelve gehegt. Het laatste stondt ten noorden van *S. Sebastiaans-Altair*, aan den voet van 't Handboogschutters-Choor. Alle deeze Altaaren zyn my bekend geworden, of uit de Stigtingbrieven der diensten op dezelve, of uit aantekeningen in de boeken der Gast- en Huiszittenhuizen hier ter Stede. Elders, vindt men nog gewaagd van *S. Pancras-Altair*, van *S. Huberts-Altair*, en van 't *H. Kruis-Altair* (u). Daarenboven, hadden veele Gilden hunne byzondere Altaaren in de Oude Kerke (v). Het Kuipers-Gilde, onder anderen, hadt 'er het *Altair van den Zoeten naam Jezus*, van waar een naby gelegen Steegje den naam van *Zoeten naam Jezus steegje* nog schynt behouden te hebben. Het *Komans- of Kraamers-Gilde* hadt 'er een Altair, welk aan *S. Maarten* toegewyd was, en in den Beeldenstorm des jaars 1566, vry wat geleeden heeft (4). De

(u) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerkel. Oudh. IV. Deel, bl. 177, 219, 278.

(v) Handv. bl. 556, 650.

(4) Dit is my gebleeken uit eene oude Rekening van dit Gilde, in welke ik, op het jaar 1567, leeze:

Oncosten gevallen aen het altaer van St. Marten, dat de Geusen badden gevioleert.

Het schilderen van deuren en vernissen f 7: — : —

Het beeltsnyden van de Tabernakel . = 7: — : —

Het stoffeersel van de Tabernakel . = 11: — : —

f 25: — :

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 331

De Kerk was, wyders, oudtyds, voor- OUDE
 zien van kostbaare Beelden en andere Sieraad- KERK.
 den. WALICH SYVAERTS heeft aange- Beelden
 tekend (w), dat de Kerkmeesters, in 't jaar en andere
 1522, een zilveren S. Nicolaas-beeld deeden sieraaden.
 maaken, welk drie en vyftig mark, een ons
 en twaalf engels zwaar was; tweehonderd
 goudguldens van maaken, en in alles negen-
 honderd agt en veertig guldens zwaar geld
 gekost hadt. En 't was dit beeld, welk, in
 't jaar 1578, tot geld gemunt werdt, gelyk
 wy, ter zyner plaatse (x), verhaald hebben.
 In 't hooge Choor, stondt een Sacraments-
 huis, welk twee en vyftig voeten hoog, en
 waarin een konstig gewerkte zilveren *Re-*
monstrancie of Hostiedoos geplaatst was (y).
 't Een en 't ander werdt, omtrent den jaare
 1544, gestolen door eenen Fries, *Bourwen*
 genaamd, die 't zilver gesmolten, en aan
 eenen Goudsmid verkogt hadt, en 't Sa-
 crament, van de Minderbroeders brugge,
 in 't water hadt geworpen: waar 'er lang na
 gezocht werdt, zonder dat men 't weder vin-
 den kon (z). De twee binnenste deuren
 van 't hoog Altaar waren, in 't jaar 1537,
 konstiglyk beschilderd, door Meester *Maar-*
ten Jakobszoon van Heemskerk, die 'er twee
 honderd en zeventig guldens voor genooten
 hadt. En in 't jaar 1560, werdt het hooge
 Choor behangen met tapyten, die, door *Wil-*
lem Andrieszoon de Raet, Tapytwerker te Lei-

(w) Roomsche Myster. ontdekt, *Voort.* bl. 35.

(x) II. Deel, IX Boek, bl. 442.

(y) Anonym. *ad Calce n. PONTANI*, p. 4.

(z) W. SYVAERTS Roomsche Mysterien ontd. f. 7 *verse*

OUDE KERK. Leiden, gemaakt waren. Meester Cornelis Dobbles hadt, reeds te vooren, een kostbaar tapyt aan de Kerke vereerd (a). De Kerkgereedschappen van zilver waren verscheiden van soorte en veel in getal. Doch sommige Sieraaden weeken vry wat af van de deftigheid, die in eene Kerke betaamt. In de Lyft boven de noorder zydduur van 't hooge Choor, stondt een spotagtig zinnebeeld uitgehouwen, vertoonende een' ezel op een' predikstoel, met een paard in eene wieg voor zig, waarby een kat stondt te wiegen (b). En diergelyke afbeeldingen plagten 'er meer te zyn in deeze Kerke, en zyn nog niet geheellyk verdweenen.

Tegenwoordige gedaante der Oude Kerke. Tot hiertoe, hebben wy ons meest bezig gehouden met de beschouwinge der Oude Kerke, zo als zy was, voor de Hervorminge des jaars 1578. 't Wordt tyd, dat wy tot de beschryvinge haarer tegenwoordige uit- en inwendige gedaante overgaan.

Grootte. De lengte der Kerke met den tooren is, buitens-werks, drie honderd, en zonder den tooren en binnens-werks, twee honderd negen en veertig voeten. De breedte van 't middenkruis is, buitens-werks, twee honderd vyf en twintig, en binnens-werks, twee honderd en agt voeten (c). De gantsche ommegang is op zes honderd en veertig voeten gemeeten: alles Amsterdamsche voeten van elf duimen ieder.

Tooren. De Tooren is, van den grond af, tot aan

(a) Memoriaal van Kerkm. bl. 22, 23, 209.

(b) DOMELAER III Boek, bl. 216. COMMELIN bl. 194.

(c) Memor. van Kerkm. bl. 105 in margine.

aan den weêrwyzer, twee honderd en veer- OUDE
 tig voeten hoog. Het steenwerk bestaat de KERK.
 helft van deeze hoogte, en de houten kap
 of spits, die drie ommegangen heeft, en,
 op eene konstige wyze, vast en sterk, in el-
 kanderen verbonden is, de andere helft.
 Meer dan eens, is deeze tooren vernieuwd.
 En nog voor weinige jaaren, zyn deszelfs
 grondslagen merkelyk verzwaard. Ook zyn
 de klokken en het speelwerk in den zelve
 meermaalen veranderd. Men kan van bei-
 de eene uitvoerige Beschryving vinden, by
 DOMSELAER (d), en by COMMELIN (e).
 Het onderhoud van den Tooren, welk, door
 Kerkmeesteren, plagt te geschieden, is, se-
 dert het jaar 1566, ten laste van de Stad
 gekomen (f). De Kerk is, van buiten, be-
 zet met verscheiden' woningen, sommigen
 van welken, gelyk die van den Koster en
 eenige mindere bedienden der Kerke, ge-
 meenschap hebben met vertrekken, die,
 van ouds, tot de Kerke plagten te behoo-
 ren. Anderen bestaan op zig zelve, en
 worden, door Kerkmeesteren, verhuurd.
 Op den Burgwal, naast des Kosters woning,
 is eene woning gebouwd op de plaats van
 het oude Bekkeneels- of Doodsbeenderen-
 vat (g). Zy wordt nu, door een' der Deur-
 waarden, gebruikt.

De Kerk heeft tegenwoordig vier in-Ingan-
 gangen: de grootste is in 't westen ondergen.
 den

(d) IV. Boek, bl. 57 enz.

(e) Bladz. 440 enz.

(f) Memor. van Kerkm. bl. 75.

(g) Memor. van Kerkm. bl. 91.

OUDE
KERK.

den Tooren, zynde eene groote en zeer aanzienlyke Poort: de ingangen ten noorden en ten zuiden zyn veel kleiner en van minder aanzien: in 't zuidoosten, is nog eene enkele deur, die ook tot een ingang plagt te verftrekken; doch nu, met een yzeren hek, van de gemeene ftraat afgeflooten is. En in 't noordoosten, is, in 't jaar 1761, eene deftige poort gefligt, op eene plaats, die, voorheen, met eene ftalling voor vyf paarden bezet was, welke, door Kerkmeesteren, plagt begeven te worden (b). Naast en boven deeze Poort, is eene wooning gebouwd, die verhuurd wordt. Van binnen, benoorden de nieuwe Poort, is een verrek voor de Huiszitten aan de oude zyde getimmerd, daar de Regenten tegenwoordig Comptoir houden, en de Collecte, die zy in de Oude Kerke laten doen, ontvangen. Van binnen, ruft de Kerk op twee en veertig groote Pilaaren. In 't midden, hangen vyf groote Kaarskroonen, elk met dertig armblakers, en rondsom, langs den ommegang, twaalf kleinen, elk met zefstien armblakers. De geftoelten voor Perfoonen van hoogen en minderen rang zyn, rondsom, tuffchen de Pilaaren, geplaatft. De Predikftoel, langs welks trap, een fraai gewerkte koperen leening ftaat, is, in 't jaar 1642, door *Pieter Janszoon Kiftemaaker*, gemaakt (i), en geplaatft in 't midden der Kerke, aan de noordzyde, tegen een Pilaar, aan welken, op den Predikftoel, deeze woorden gele-

Pilaaren.
Kaars-
kroonen.

Geftoel-
ten.

Predik-
ftoel.

(b) Memor. van Kerkm. bl. 88.

(i) Memor. van Kerkm. bl. 215.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 335

lezen worden: *Is 't dat ymant spreekt, dat hy* OUDE
spreeke als Gods Woord. I Petr. IV. KERK.

Het hooge Choor, welk nu eene geheel Choor.
andere gedaante heeft dan van ouds, is, om-
trent het jaar 1682, voorzien geworden,
met een fraai koperen hek van vooren (k);
aan de bovenlyst van welk hek, naar buiten,
de twee regels van den Heer *Cornelis Schel-
linger*, die in 't jaar 1587 Kerkmeester werd,
gelezen worden:

'T MISBRUYK IN GODES KERK ALLENGSKENS
INGEBRACHT,
Is HIER WEER AFGEDAAN, 'T JAAR ZEVENTIG
EN ACHT.

Binnenwaards, aan dezelfde Lyft, leeft men:
MEN MOET, OM GODES DIENST EN KENNIS
REYN TE HOUWEN,
OP 'T WOORDS GROND NU VOORTAAN, OP GEEN
MENSCHEN INSTEL BOUWEN.

Ter plaatse, daar 't hoog Altaar plagt te
staan, staat een Predikstoel, die nu genoeg-
zaam alleenlyk gebruikt wordt, tot voorlee-
zing van het Formulier des Huwelyks, en
inzegening van het Egtverbond. Boven de
kleine zyddeur van 't Choor, ten zuidoosten,
door welke de Bruidegoms en Bruiden ge-
meenlyk in- en uitgaan, staan deeze regels:

*Twist, hoovaerdy end' overdaet
Doen dat gheen huis seer langhe staet.*

MELANTHON.

In

(k) Memor. van Kerkm. bl. 117.

Oude
Kerk.

In 't agterste gedeelte van 't Choor, langs de lyst van den houten wand, leest men, ter gedagtenisse van de verdelginge der Spaansche Vloote, in 't jaar 1588, de volgende regels:

't Heyloos gebroet, gesint de waerheyt uyt
te royen,

Had met de Spaense Vloot een groot Heyr
opgebraght;

Maer God dit heyr verliet, en doet de Vloot
verstroyen,

Door vuur rondom ten toon, slaet die te grondt
met kraght,

Looft hem, die zyn zaek reght, in 't jaer
tachtig end' acht.

Orgels.

Twee Orgels zyn 'er in de Oude Kerke. Het groote in 't westen boven den grooten ingang geplaatst, is een schoon stuk werks. Het oudste, welk hier gestaan heeft, was maar twaalf voeten hoog. Doch tusschen de jaaren 1530 en 1540, werdt 'er een gemaakt, door *Hendrik van Nieuwenhof*, Meester *Jan*, gebynaamd *Bestevaar*, dien sommigen *Hanske van Coelen* noemen, en Meester *Harmen*, drie Broeders: welk Orgel toen een duizend drie honderd en twintig guldens twee stuivers en agt penningen gekost heeft. De deuren werden, door Meester *Maarten van Heemskerk*, geschilderd. Op de eene, zag men de Bondkist, die om de muuren van Jericho gedraagen werdt, en op de andere, David, dansende en spelende voor dezelve Bondkist. Van binnen stondt, op de eene

eene deur, 't verſlaan van Goliath; en op OUDE
de andere, het inhaalen van David, door de KERKE
Jeruzalemfche Maagden. Dit Orgel werdt,
van tyd tot tyd, en onder anderen, in de ja-
ren 1569 en 1682, met nieuwe Registers
vermeerderd (1). Doch omtrent den jaare
1724, werdt het Orgel geheellyk van nieuws
hermaakt, door *Chriftiaan Vatter*, Orgel-
maaker van den Koning van Groot-Britan-
je, George den I., als Keurvorft van Ha-
nover, en in den tegenwoordigen ſtaat ge-
bragt. Het werk is voorzien van vier en zes-
tig trekkers, vier en vyftig ſtemmen, en agt
blaasbalgen. Op den dertienden October
des jaars 1726, werdt 'er, in 't openbaar,
voor 't eerſt, op dit Orgel geſpeeld. Het
ruſt, van binnen in de Kerke, op vier zeer
fraaije zwaare marmeren zuilen, welker Ca-
piteelen en Voetſtukken konſtiglyk verſierd
zyn. Het andere of kleine Orgel, welk zef-
tien trekkers, vyftien ſtemmen en drie blaasbalgen
heeft, ſtaat, gelyk wy boven reeds hebben aan-
getekend, tegen den Pilaar op den hoek van S.
Jeroens-Choor, aan de noordzyde der Kerke.
Het is, omtrent het midden der voorgaande
eeuwe, van buiten, met aartig geſneeden en
verguld houtwerk, verſierd, waar in het wapen
en zegel van Amſterdam zyn afgebeeld. De
buitenzyden der Orgeldeuren zyn ook, door
den beroemden Konſtenaar *Cornelis Brizé*,
met veelerlei ſpeeltuig en muzykboeken,
fraai beſchilderd. Om 't Orgel is eene gaan-
dery, op welke, voordeezen, ſomtyds, Zang-
en

(1) Memor. van Kerken. bl. 22, 23, 165, 172.

OUDE
KERK.

en Speelkonstenaars geplaatst werden, die, met het Orgel, een aangenaam *Concert* maakten. Ook plagt men, nog in de voorgaande eeuw, alle avonden, tot vermaak der wandelaaren in de Oude Kerke, op het kleine Orgel te speelen. Doch zulks is, al federt veele jaaren, buiten gebruik geweest.

Gefchilde-
rde
glazen.

Van eenigen der oude geschilderde glazen in de Oude Kerke hebben wy, in de Beschryving van 't hooge, het Voetboogschutters- en het Vrouwen-Choor, reeds kortelyk gewaagd. Nog eenige anderen, zyn 'er, of zyn 'er geweest, die hier verdienen gedagt te worden. Agter 't groote Choor, plagten twee beschildeerde glazen te zyn. In 't eene, werdt het kroonen van *Filips den I.*, gebynaamd *den Schoonen*, 't welk de Nederlanden aan de Kroone van Spanje bragt, afgebeeld. Onder aan las men:

*d'Aartsbisschop kroont hier, met zyn hand,
Den schoonen Flips met diamant,
Tot Koning op Kastiliens troon.
Dus eerde ons Nederland die kroon.*

Doch dit glas is voor lang vergaan en weggenomen. In 't andere, welk nog in wizen; doch zeer beschadigd is, ziet men *Filips den IV.*, het Munstersch Verdrag, waarby de Nederlanden voor vry erkend werden, bezegeld, overreikende. Onder aan staan deeze vier regels van VONDEL:

*Filippus tekent met zyn handen
Het Vreëverbond met zeven Landen,
En*

*En staat zyn recht en tytel af.
Dit tuygt het zegel dat by gaf.*

OUDE
KERK.

Wat verder zuidwaards, ziet men nog een nieuw geschilderd glas, waarin de wapens der Burgemeesteren, die hier, sedert de verandering des jaars 1578, geregeerd hebben, afgebeeld zyn. Men begon dit glas te beschilderen, in 't jaar 1654, en vind ik, dat *Jacob Colyns* 'er, nog in 't jaar 1681, aan geschilderd, en twee guldens tien stuivers, voor ieder wapen, ontvangen heeft (m). Het laatste wapen, welk in dit glas is geplaatst, is dat van den Heer en M^r. JAN BAPTISTA SLICHER, die, in 't jaar 1757, Burgemeester geworden is. De wapens der volgende Burgemeesteren zyn gesteld, in een glas, aan de noordzyde der Kerke, op den oostelyken hoek van het gewezen Lieve-Vrouwen-Choor. Boven, aan ieder deezer twee glazen, ziet men het wapen en zegel der Stad, door twee zittende Krygsknegten vastgehouden wordende. Na het eerstgemelde deezer glazen, volgden drie oude geschilderde glazen. In het eene was het eeten van het Pascha door de Izraëlitén afgebeeld. De twee anderen vertoon den eenige oude geschiedenissen uit de Legendén der Heiligen. Doch deeze drie glazen zyn reeds, voor eenen geruimen tyd, vergaan en weggenomen.

Wy komen nu tot de beschryving der Graffte-
voor-den

(m) Memor. van Kerkm. bl. 21, 214.

OUDE Kerk. voornaamste Graffteden in de Oude Kerke, en beginnen met de oudste.

Van Langen Pier. Bezuiden 't hooge Choor, in den omme- gang, ontmoet men 't graf van den beroem- den Amsterdamschen Konstschilder, *Pieter Laurenszoon*, in 't gemeen, om zyne lange lighaamsgestalte, *Lange Pier* genaamd, die, in 't jaar 1573, overleeden (n), en hier, in een dubbel graf, gelegd is, waarin, nader- hand, ook twee zynen zoonen bygezet zyn. Op de zerk schynt, naar 't gene IZAAK COMMELIN zig nog te binnen brengen kon (o), een versje gestaan te hebben, 't welk begon:

*Den konstige schilder Lange Pier
Met bey zyn Zoonen leggen hier enz.*

Doch 't was, by zynen tyd, reeds genoeg- zaam uitgesleeten. In 't jaar 1675, werde het, zo 't schynt, in deezer voege, vernieuwd:

*De Meester Schilder Lange Pier
Met beyd' syn Soonen, schilders hier,
Begraven, lang en oud bejaart,
Blyven noch al in Kunst vermaart.
Anno M. DC. LXXV.*

Van Jacob van Heems-kerk. Ten noorden van 't zelfde Choor, ziet men de Grafftede van den Admiraal JACOB VAN HEEMSKERK, kennelyk aan een Ta- fereel van zwart marmer, welk, boven de- zel-

(n) PONTANI Amst. Libr. II. Cap. XXVIII. p. 245.
(o) By DOMSELAER IV. Boek, bl. 52.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 341

zelve, aan een Pilaar gehegt is, en waarop, OUDE
KERK.
in 't Latyn, gelezen wordt:

In de Lyft, onder het wapen van 't Huis
van Heemskerk, welk tusschen twee globen
staat, en met eene Stevenkroon gedekt is:

HONORI ET ÆTERNITATI.

dat is:

Aan de Eere en de Eeuwigheid.

En wat laager, in het Tafereel zelf:

JACOBO AB HEEMSKERCK
AMSTELREDAMENSI.

Viro fortissi. et optime de Patria merito,

QUI

*Post varias in notas ignotasque oras navigatio-
nes, in novam Semblam sub polo Arctico, duas,
in Indiam Orientalem, versus Antarcticum
notidem, indeque optimis spoliis A° CIO ICIV.
reversus victor.*

TANDEM

*Expeditionis maritimæ adversus Hispa. præ-
fectus eorundem validam classsem Herculeo
ausu agressus in Freto Herculeo sub ipsa arce
et Urbe Gibraltar, VII. Kal. Maji A°.
CIO ICVII. fudit ac profligavit.*

IPSE IBIDEM,

*Pro Patria strenuo dimicans, gloriose occu-
buit.* Ani-

OUDE
KERK.

342 AMSTERDAMS III. DEEL.

*Anima coelo gaudet, Corpus hoc loco jacet.
Habe Lector famamque viri ama et virtutem.*

CUJUS ERGO

AB

Illustriss. et Potentiss. Foederat. Provinc. Belgic.

ORDINIBUS P. P.

H. M. P.

Vixit annos XL. Menses I. Dies XII.

dat is:

AAN JACOB VAN HEEMSKERCK,

AMSTERDAMMER,

DIE

„ Na verscheidene Scheepstogten in beken-
„ de en onbekende Gewesten, twee naar
„ Nova Sembla, onder den noord-, even
„ zo veel in Oostindie, naar den zuid-
„ pool, van waar hy, in 't jaar 1604, met
„ ryken buit, als overwinnaar, te rug ge-
„ keerd is,

EINDELYK,

„ Opperhoofd van eenen zeetogt tegen de
„ Spanjaarden geworden zynde, derzelver
„ magtige Vloot, met een bestaan als dat
„ van Hercules, in de Straat van Hercules,
„ en zelfs in 't gezigt van 't Slot en de Stad
„ van Gibraltar, aangetast, en op den 25
„ April des jaars 1607, geslaagen en ver-
„ delgd heeft;

WAAR

„ wakkerlyk voor 't Vaderland ftrydende,
 „ roemrugtiglyk gefneuveld is. De Ziel ge-
 „ niet den Hemel, het Lighaam legt ter
 „ deezer stede. Zyt gegroet, Leezer, en
 „ bemin 's mans lof en dapperheid:

AAN WELKEN,
 DOOR

„ de doorlugtigfte en hoogmogende Staaten
 „ der Vereenigde Nederlanden, de Vaders
 „ des Vaderlands, dit gedenkteken gesteld
 „ is.

„ Hy heeft veertig jaaren, eene maand
 „ en twaalf dagen geleefd.”

Onder dit opschrift, was de zeeflag voor
 Gibraltar, in 't klein, afgebeeld; doch 't
 beeldwerk is nu meest vergaan. Boven 't
 zelve, leeft men deeze twee regels van den
 Ridder PIETER CORNELISZON HOOFT:

*Heemskerck, die dwers door 't ys en 't yzer
 dorste streven,*

*Liet d'eer aan 't land, hier 't lyf, voor Gi-
 braltar het leven.*

De helm en 't harnas van den Zeeheld zyn
 aan een anderen naastvolgenden Pilaar op-
 gehangen. En naardien hy, zo ik my niet
 bedriege, de eerste Zee-officier is geweest,
 die, na de verandering der Regeeringe,
 hier ter Stede, met staatsie begraven is,
 zal ik, veelligt, sommigen dienst doen, met
 de

OUDE
KERK.

de orde der begraafenisfe, uit eene aantekening, die in den huize van WITSEN bewaard geweest is, hiertuffchen te voegen. Vooraf ging een vendel uitgelezen Soldaaten, in rouwgewaad, met omgekeerd geweer, fleepende fpietsen en vendel, en bekleedde trommels. Toen werdt de helm gedraagen. Daarop het Harnas. Wyders het wapen, zynde een zilveren Leeuw op een azuuren veld. En vervolgens het Lyk, welk van veertien Kapiteins gedraagen werdt, leggende den vergulden degen op de kist. De naaste Bloedvrienden en de Raaden ter Admiraliteit volgden agter 't Lyk. En hierop de Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raaden der Stad, de Leden van den Burger-Krygsraad, de Bewindhebbers der Oostindifche Maatschappye en een groot getal van de deftigfte Burgeren, zo dat de ftatue, buiten de foldaaten, uit meer dan agt honderd perfoonen beftondt. 't Lyk werdt, den agtften Juny des jaars 1607, ter aarde befteld. Doch daar verliep nog eenige tyd, eer het Grafteken gereed zyn kon.

Schuin boven het zelve, plagt, aan een der Schoorbalken, eene fchildery te hangen, waar op, aan de eene zyde, het Keizerlyke wapen, zynde een dubbele Arend, afgebeeld was. Op de andere zyde, las men:

Anno 1559, hoc in loco, celebratæ sunt exequiæ Caroli quinti Imperatoris ac Hollandiæ Comititis, vicesimo primo et secundo die Aprilis.

dat

dat is:

Oude
Kerk.

„ In 't jaar 1559 , is ter deezer plaatse
 „ gehouden de uitvaart van Karel den V. ,
 „ Keizer , en Graave van Holland , den een-
 „ en twee en twintigsten April.

Diergelyk Grafteken als dat van Heems-
 kerck is ook aan den hoekpilaar , ten zui-
 den agter 't Choor , opgeregt , ter gedagte-
 nisse van *Cornelis Janszoon* , bygenaamd *de*
Haan of *het Haantje*. Het pronkt , van bo-
 ven in de Lyft , met zyn wapen , zynde een
 kraaijende Haan , en onder staat het zee-
 gevegt met twee schepen , waarin hy om-
 kwam , afgebeeld. Op het Tafereel , staan
 de volgende Latynsche verzen van den Pro-
 fessor *CASPAR BARLAEUS* uitgehouwen :

Van
Cornelis
Jans-
zoon , ge-
 bynaamd
de Haan.

Virtuti ac Famæ
Fortissimi Ducis

CORNELII JOANNIS,

Amstelodamensis , Cognomenti Galli , Di-
rectores et Vindices Oceani
Septentrionalis.

Aspice Spectator nostræ miracula gentis ,
Gestaque victrici bella stupenda manu.
Hic jacet Eoum qui duxit vela per orbem
Atque Arabum Hesperio sanguine tinxit aquas.
Quem modo prædatrix potuit Duinkerka timere ,
Cum Morinum captæ succubuere rates.
Una triumphantis toties sese torsit in hostem
Puppi , et adversus exiit una duces ,
Ut vincatur Iber Batavo non classibus ultra

VII. STUK.

Z

Est

OUDE
KERK.

*Eft opus: una ratis, dux satis unus erit.
Qui dum se Patriæ mediis bellator in undis
Devovet, illustri funere victor obit.*

*Jam Decios jactare mihi cessate, Quirites,
Hæc etiam Decii marmora Corpus habent.*

MDCXXXIII.

dat is:

De Opzienders en Beschermers der Noordzee

Aan de dapperheid en roem
van den wakkeren Zeeoverste,

CORNELIS JANSZON,

Amsterdammer, gebynaamd DE HAAN.

„ Let, aanschouwer, op de wonderen
„ van ons volk, en op de verbaazende oor-
„ logen, waarin het overwinnaar geweest
„ is. Hier legt hy, die de Ooster-weereld
„ doorgezeild is, en de Arabische zee met
„ Spaansch bloed geverwd heeft; voor wien
„ 't roofgierig Duinkerken onlangs plagt te
„ beeven, toen de veroverde Vlaamsche
„ kielen zwigten moesten. Met ééne zege-
„ pralende Steven; keerde hy zig zo dikwils
„ tegen den vyand, en bestreedt zo veele
„ vyandelyke oversten, dat de Batavier,
„ voortaan, geene Vlooten behoefte, om den
„ Spanjaard te verwinnen. Hy heeft maar
„ ééne kiel; maar éénen Overste noodig;
„ die, terwyl hy zig, ftrydende in volle
„ zee, den Vaderlande toewydt, overwin-
„ naar, eenen roemrugtigen dood sterft.
„ Laat

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 347

„Laat af, Romeinen, van op uwe Decien Oude
„te boogen. Dit marmer dekt ook het Kerk.
„lyk van eenen Decius.”

1633.

Onder de afbeelding van 't zeegevegt, leeft
men deeze regels van den Ridder LAU-
RENS REAAL.

*Hier rust de Held, die van zyn vyands schepen
In zevenmaal kwam zeven vlaggen sleepen,
En gaf voor 't laatst op twee zo dapper wonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.*

Wy hebben, boven (p), reeds te kennen Van
gegeven, dat de Kapel, in welke de Doop- 't Geslagt
vont plagt te staan, door Kerkmeesteren, van de
verkogt geworden is. Zulks geschiedde, in Graef.
of omtrent den jaare 1651. Kooper was de
Heer Burgemeester CORNELIS DE GRAEF,
Vryheer van Zuidpolsbroek, die deeze Kapel,
met verlof van Burgemeesteren, van de Ker-
ke afgeschut (q), en tot eene aanzienlyke
begraafplaats verbouwd heeft. Men komt
'er in, door eene fraaije marmeren poort,
rustende op twee Korinthische kolommen,
en geslooten met eene doorlugtige koperen
deur, ter wederzyde van welke, ook eene
langwerpige opening is, met traliewerk be-
zet: waarboven de wapens van den Stig-
ter en deszelfs Egtgenoot, CATHARINA
HOORT, uitgehouwen zyn. De Lyst is met
Zand-

(p) Bladz. 328.

(q) Groot-Memor. N. III. f. 294.

OUDE
KERK.

Zandloopers, Lampen en ander beeldwerk versierd. Op dezelve ziet men, tusschen twee schreiende kindertjes, een' Feniks uit de vlammen verrijsen, waar onder, in zwarten toetssteen, de spreuk des Apostels (1 Kor. XV. 42) gelezen wordt:

ALSOO SAL OOCK DE OPSTANDIN-
GHE DER DOODEN ZYN HET LIG-
HAEM WORT GEZAEIT IN VERDER-
VELYCKHEIT EN WORT OP GHE-
WECKT IN ONVERDERVELYCKHEIT.

Het middelste van de vyf glasraamen der begraafplaatse is ook versierd met de geschilderde wapens van de huizen van DE GRAEF en HOOFT.

Van
Abraham
van der
Hulst.

In de Kapel van Elizabeth Gaef, ten westen van 't oude Handboogschutters-Choor, ontmoet men twee aanzienlyke Graffsteden, tegen over elkanderen, gestigt voor de Vice-Admiraalen ABRAHAM VAN DER HULST en ISAAC SWEERS. Omde grafzerk des eersten, in 't oosten der Kapelle, staat een fraai yzeren hek, en boven dezelve, een konstig gedenkteken van marmer, verbeeldende den Zeeheld, leggende in volle rusting, en omringd van vlaggen en oorlogstuig. By hem staan twee schreiende kindertjes, die zyn wapen vasthouden, waar boven de gelukkige zeeslag tegen de Engelschen, van den elfden, twaalfden, dertienden en veertienden Juny des jaars 1666, in welken hy sneuvelde, afgebeeld is. Boven aan ziet men twee bazuinende Vrouwen-beelden, die

't wapen der Vereenigde Nederlanden, ^{rus- OUDE}
tende tegen twee kruiswys geplaatste an- ^{KERK.}
kers, vasthouden. Onder dit wapen, leeft
men:

Ter onsterfelyker

G E D A C H T E N I S S E

van den

Eed. en Manhaften Zeeheld,

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en West-
Vriesland,

Geboren tot Amsterdam,
den xi April c10 10cxix.

Hier rust hy, die niet rusten kon,

Eer hy syn vyand overwon:

Om hoogh leeft hy in vreughde,

In marmer door syn deugden.

Anno 1666.

Op de Grafzerk staat:

Hier rust de onsterfelycke Zee-Helt

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en Westvries-
land onder den Zee-Raad t'Amsterdam,
zynde glorieuselyk in syn devoir overle-
den, in de bevoghten Victorie tegen de
Engelschen den xii Juny c10 10clxvi.

OUDE
KERK.

*Hier sluymert HULST, de schrik der Britsche
Zeebanier,
Beproeft in slag op slag, in Bloed, in vloed
en vier.*

*De groote Zeeraad kroont dien Vaderlands Be-
schermer,*

*De faam des braven Helds braveert metaal en
marmer.*

J. v. VONDEL.

Van
Isaac
Sweers.

Regt tegen over de Grafftede van Van
der Hulst, aan de westzyde der Kapelle,
ontmoet men het treffelyk grafteken van
den Vice-Admiraal SWEERS, 't welk ee-
nige jaaren laater opgeregt is. Boven aan
ziet men zyn marmeren borstbeeld, en nog
hooger, het wapen der Vereenigde Neder-
landen en dat van den Prinse van Oranje.
Onder aan, is de voordeelige Slag, waarin
de Zeeheld omkwam, afgebeeld. Tusschen
beide, staat, op een tafereel, welk van vlag-
gen, wimpels en ander scheepsgereedschap
omringd is, te leezen:

Hic situs est

ISAACUS SWERIUS.

*Qui eam quam nascendi sorte et sollicita edu-
catione a parentibus præclaram accepe-
rat indolem DEO et Patriæ devovit;
Primum terrestris et maritimæ Militiæ Tyro-
cinium in India occidentali deposuit;
In Patriam redux cum sederet animo*

Re-

Regia via, ad honores grassari
Terra se continere non potuit: OUDE
 KERK.

Mare ingressus, omnes militiæ ordines infimos
et medios eluctari in Juventute necesse habuit.

Piratas mahumedanos sæpius profligavit.
Tutumque Batavis Mare mediterraneum esse
jussit.

Edidit tanta virtutis fortitudinis et prudentiæ
specimina,

Ut omnia summa omnium judicio meritis
Proximum a primo inter thalassiarchas locum
Areæ maritimæ præfectus adeptus sit. Quo ho-
nore cum fungeretur in nupero illo

tertio et ultimo contra Galliæ
Britanniæque Regum instructissimas classes præ-
lio,

Fortiter et generose pugnando
glande trajectus XI. Kalend. Septemb.

Anno Christi MDCLXXIII. Glorioso occubuit,
Patriæ Victoriæ, Civibus sui desiderium,
exemplar posteris imitandum reliquit.

MAGNANIMO HEROI

Hoc quod de Rep. bene meruit monumentum posuit
Senatus maritimus foederatarum provinciarum
Amstel.

Anno 1674.

dat is:

Hier legt

ISAAC SWEERS.

„ die den voortreffelyken inborst, welken
 „ hy, door de geboorte en door eene zorg-
 „ vuldige opvoeding, van zyne ouders ont-

OUDE
KERK.

„ vangen hadt, Gode en den Vaderlande toe-
„ gewyd heeft.

„ Hy leerde de eerste beginsels van den
„ Krygsdienst te water en te lande in West-
„ indie. Toen hy, in 't Vaderland weder-
„ gekeerd, in overleg nam, om langs eer-
„ lyke wegen naar waardigheden te stree-
„ ven, kon hy 't aan land niet houden. In
„ zee gestoken, moest hy, in zyne jeugd,
„ de minste en de middelbaare krygsamp-
„ ten doorworstelen. Toen heeft hy de
„ Turksche Roovers dikwils verslaagen, en
„ de Middellandsche zee voor de Hollanders
„ veilig gemaakt. Hy heeft zo veele be-
„ wyzen van dapperheid, standvastigheid
„ en voorzigtigheid gegeven, dat hy, die,
„ naar aller oordeel, het hoogste waardig
„ was, het naaste aan het hoogste krygs-
„ ampt ter zee verkreegen heeft. Met dee-
„ ze eere bekleed, is hy, onlangs, in den
„ derden en laatsten zeeslag, tegen de mag-
„ tige Vlooten der Koningen van Frankryk
„ en Groot-Britanje, wakkerlyk en groot-
„ moediglyk strydende, door eenen kogel
„ getroffen zynde, op den twee en twin-
„ tigsten Augustus van 't jaar des Heeren
„ 1673, roemrugtiglyk gesneuveld, zynen
„ Vaderlande de overwinning, zynen me-
„ deburgeren de begeerte om hem wederom
„ te hebben, en den nakomelingen een voor-
„ beeld ter navolginge agterlaatende.

„ De zeeraad der Vereenigde Nederlan-
„ den te Amsterdam heeft den

GROOTMOEDIGEN HELD
„ dit gedenkteken, welk hy aan den Staat

„ wel

„ wel verdiend hadt, doen opregten, in 't OUDE
„ jaar 1674. KERK.

In 't Noordwesten der Kerke, in 't Ham- Van
burger-Choor, ontmoet men nog twee Graf- Willem
tekens. Boven de Frontespies van het eene, van der
welk, meest noordwaards, ter gedagtenisse Zaan.
van den Schout by Nagt VAN DER Z AAN,
van marmer opgeregt is, ziet men twee ba-
zuinende wigjes, voor het wapen der Ver-
eenigde Nederlanden, welk met eene ge-
flooten kroon gedekt, en van vlaggen en
vlaggestokken omringd is. Onder de lyst,
hangt het borstbeeld van den Zeeheld, in een
langrond, welk door eene Slang, die de
staart in den bek houdt, gemaakt wordt. In
een tafereel van zwart marmer, ter weder-
zyde van welk, twee ankers, met eikenloof
omvlogten, geplaatst; en waaronder het
wapen van den overleeden en een scheeps-
stryd uitgehouwen zyn, leeft men:

G E D A C H T E N I S

door haer Ed. Mog. de Heeren ter Ad-
miraliteyt doen oprechten, ter Eeren
van den Schout by nacht

W I L L E M V A N D E R Z A A N.
Omtrent de Kaap Tres Forkas, uit een Al-
giers Rooffchip, met een ponts Kogel
geschooten, en ontslaapen den
17 Maart 1669.

Dus leeft men na de doot.

*Dit is door 't Landt tot eer van VAN DER
Z A A N bestelt,*

OUDE
KERK.

*Om dat een Roovers schoot ontzielde desen
Helt,*

*Vyf goude ketenen had hy voorheen genooten,
Rust hier, tot eer van haar, die uyt hem zyn
gesprooten.*

Uit een opschrift op de ankers, blykt, dat
dit gedenkteken, in 't jaar 1670, door den
Beeldhouwer *Rombout Verhulst*, vervaar-
digd is.

Van
Paul
Wirtz.

Zuidwaards van dit Gedenkteken, is het
Graf van PAUL WIRTZ, Veldmaarschalk
der Vereenigde Nederlanden, die, den drie
en twintigsten Maart des jaars 1676, te Ham-
burg, overleeden zynde, op den vier en twin-
tigsten October des jaars 1679, alhier, staa-
telyk, ter aarde besteld werdt. Op zyne
Grafzerk, staat, in 't koper:

FORTUNÆ ET
MARTIS SOBOLES, EQUI-
TUMQUE MAGISTER

WIRTSIUS
INVICTUS REGIBUS

HIC SITUS EST.

dat is:

*Hier legt een spruit van 't geluk en van den
Oorlog, de Generaal der Ruiterye*

W I R T Z,

*die door geene Koningen kon overwonnen
worden.*

En daaronder:

VIVAT POST FUNERA MAJOR!

dat

dat is:

OUDE
KERK.

Na zynen dood, leeve by luisterryker!

Nog laager:

MAJOR AB OCCASU POSTQUAM PRÆLUXIT UBIQUE.

dat is:

*Na dat hy zyne straalen alomme verspreid heeft,
is hy, by zynen ondergang, nog grooter.*

GRAF SCHRIFT

van den Heer

PAUL WIRTZ,

Baron van Ornholm, weleer Veldmaarschalk van den Staat.

PUGNANDO RESTITUIT REM (5).

*De Veldheer WIRTZ, wel eer der Staaten
oog en hand,*

*De luister, roem en schrik van Christen Gene-
raalen*

*Die door zyn krygsfortuin stut Vrankryks ze-
gepraalen,*

*Wiens arm, in Zweedschen dienst, de Poolen
overmant:*

*Legt hier, den Elv ten trots, tot Amstels eer
begraaven.*

*Dus leeft dien Duitschen Mars, gezien by
Scepterstaven.*

BARTHOLOMEUS ABBA,

XXIV. van Wynmaand 1679.

Rechtsgeleerde.

Bo-

(5) Dat is:

STRYDENDE, HEEFT HY 'S LANDS ZAAKEN HERSTELD.

OUDE
KERK.

Boven 't graf, om hoog tegen den muur, hangt, in een groot Wapenbord, het geslagtwapen van den Krygsheld, benevens zyn' kling, yzeren handschoenen, spooren enz.

Ter zyde van het oudste glas, waarin de wapens der Burgemeesteren geschilderd zyn, hangt het Wapenbord van den Zweedscher Admiraal ZEEHELM, die ook, in deeze Kerke, schynt begraaven te zyn. Op het bord, ziet men zyn wapen, zynde een zeilend Oorlogschip, voerende de Zweedsche vlag van agteren en van de groote steng. Om het wapen, staat H. G. ZEEHELM. *Ad. v. Zweeden, is gest. 27 May 1668.* De grafsteden van byzondere Persoonen in deeze Kerke, veelen van welken ook haare kentekens of opschriften hebben, zyn te menigvuldig, om 'er met naame van te gewaagen. In 't jaar 1738, is, door Burgemeesteren, aan den Heer *Godefridus Franciscus Crombout*, gesprooten uit een aanzienlyk Roomschegezind huis in deeze Stad, toegestaan, eene Grafkelder, op zyne kosten, in de Oude Kerke, te mogen stigten, waarin het Lyk zyner Egtgenoote, *Vrouwe Johanna Elizabet Bleesen*, die zulks, by haaren uitersten wil, begeerd hadt (r), het eerste geplaatst werdt. Zy bestaat uit een dubbel Graf, regt voor den ingang der Grafstede van den Huize van DE GRAEF gelegen.

Naamlyst
der KERK-
MEESTE-
REN.

Wy besluiten de beschryving der Oude Kerke, met eene Naamlyst der KERK-

MEES-

(r) Memor. van Kerkm. op 12 Nov. 1738.

MEESTEREN, van ouds *Goedsbuysberaders* OUDE
 genaamd, voor zo ver zy, door anderen en KERK.
 door ons, uit oude stukken en aantekenin-
 gen, hebben kunnen opgespoord worden.

- 1333. Heyn Nutaerts soen.
- 1333. Tideman die Zael.
- 1333. Claes Duvelant.
- 1333. Claes van den Damme.
- 1360. Ysbrand Arents soen.
- 1360. Egbert Pillegrams soen.
- 1360. Claes Arents soen.
- 1396. Wouter Willems soen.
- 1396. Servaes Roelofs soen.
- 1396. Jan Deymans soen.
- 1396. Vechter Jacobs soen.
- 1410. Claes Beyen soen.
- 1410. Jacob Divel.
- 1410. Derk Jan Tydemans soens soen.
- 1410. Jacob Coman Willems soen.
- 1441. Jan Beduinre Alberts soen.
- 1441. Claes Jansens soen.
- 1441. Pieter Kroek.
- 1441. Willem Bruin Gerrits soen.
- 1460. Hendrik Jacob Gerrits soen.
- 1460. Mr. Hendrik Foppens soen.
- 1474. Jan Dirckse van Wormer.
- 1474. Jan Claes soen van Persyn.
- 1474. Symen Dirck Bardens soen.
- 1474. Clement Gerrits soen.
- 1505. Jan Persyn.
- 1505. Hillebrant Jansen.
- 1505. Hendrik Symonse.
- 1505. Lambert Reyerfz.
- 1506. Andries Boelen.

OUDE
KERK.

- 1511. Pieter Roding.
- 1511. Jacob van Campen.
- 1511. Willem Rokefe.
- 1511. Gerrit Wynants.
- 1512. Willem Croek.
- 1512. Dirck Claesz. de oude.
- 1512. Luyt Jansen.
- 1512. Jan Lambertse Goedekan.
- 1513. Cornelis Jansen Vlaming.
- 1513. Kot Jacobsz.
- 1513. Hendrik de Koninck.
- 1514. Hillebrand Jansen Otter.
- 1514. Gerrit Moyaerts.
- 1514. Jan Gerritz. Fem.
- 1515. Cornelis Cornelisz. de Jonge Vla-
ming.
- 1515. Gerrit van den Anxter.
- 1517. Allert Arentse.
- 1517. Dirck Kerstense.
- 1518. Reyer Jansen.
- 1518. Gillis Jansen de Wisselaer.
- 1519. Allart Boel.
- 1519. Gysbert Tamense.
- 1519. Claes Gaef.
- 1520. Dirck Kros.
- 1521. Robbert Jacobsen.
- 1521. Volkert Jansen Snyder.
- 1521. Claes Jacobsse Bicker.
- 1521. Gysbert Jansz. Berenstein.
- 1522. Gysbert Thamfz.
- 1522. Claes Jeroense.
- 1523. Claes Volkerse.
- 1525. Claes Gerrit Deyman.
- 1525. Jonge Jan Benning.
- 1530. Jacob van Hoef.

- 1530. Pieter Bicker.
- 1530. Hendrik Paulus.
- 1531. Symon Laurense Koppens.
- 1531. Hendrik Brouwer.
- 1532. Pieter Janfen Pletser.
- 1532. Cornelis Gerbrantse Ruys.
- 1533. Lambert Ysbrandfz. Koppens.
- 1534. Jacob Meeufz. Merois.
- 1534. Hendrik Frans.
- 1536. Floris Florisz. Kant.
- 1537. Pieter Kanter Willemfz.
- 1537. Symen Marten Dirckfz. van Ruwiel.
- 1537. Claes Volkerfz.
- 1538. Pieter Claasz. Smith.
- 1539. Claas Meeufz.
- 1539. Brugman Wouterfz. Dop.
- 1541. Gerrit Claes Matheus.
- 1541. Claes Jacobsz Brouwer.
- 1541. Claes Hendrickfz. Bas.
- 1543. Gerrit Claefz.
- 1545. Cornelis Anthonisz. Schilder.
- 1545. Cornelis Janfz. Hollesflood.
- 1546. Sybrand Buyk Jacobsz. Bam.
- 1547. Lucas Meynertfz. van Alkestein.
- 1548. Willem Hendrickfz. Molenaer.
- 1548. Lourens Symenfz. van Neck.
- 1548. Cornelis Dobbenfz.
- 1550. Hendrick Trok.
- 1552. Jan Harmense Gouwenberg.
- 1552. Frans Dirck Marcufz.
- 1556. M^r. Pieter Bicker Willemfz.
- 1557. Claes Jacobsz. van Swieten van Leyden.
- 1558. Hendrik Krook.
- 1558. Andries Boelifz Hollesflood.

1559. Gerrit Jansen Koesvelt.
1562. Jan Reyerfz.
1562. Hendrik Jacobsz. van Swieten van
Leyden.
1563. Claes Gerritz. Bontwercker.
1565. M^r. Dirck Florisz. Kant.
1566. Adriaen Jansz. Roest *in de Klau*.
1566. Claes Buyk Joostens.
1567. Cornelis Jansz. Rootkruids van Lis.
1568. Cornelis Jansz. Roothart.
1568. Jan Michielsz. Loef.
1569. Sybrand Willemsz. Stam.
1572. Evert Claesz. Schoch.
1572. Jacob Pieterfz. Kanter.
1573. Jacob Florisz. van Alkemade.
1573. Dirck Claesz. Buik.
1574. Jan Ryser Jansen.
1575. Willem Adamfz.
1578. Cornelis Floris van Teilingen.
1578. Gerrit Schaap.
1578. Dr. Claes Kat.
1579. Claes Boelenfz.
1579. Wessel Bekker.
1579. Adriaan Kromhout.
1580. Hendrik Olphertfz. Fuik.
1581. Jacob Pieterse Schaap.
1583. Dirck Jacobsz. Rooskrans.
1584. Jacob Pauw.
1584. Claas Simonfz. Heemskerck.
1586. Jan de Vry.
1587. Cornelis Schellinger.
1592. Reynier Pauw.
1592. Walich Syvaarts.
1594. Vincent van Bronckhorst.
1601. Pieter Bas.

- 1604. Jacob Claesz. Roch.
- 1614. Jacob Pietersz. Koppit.
- 1618. Albert Velicher.
- 1624. Jan de Waale.
- 1630. Jacob Bicker Gerritsz.
- 1635. Jacob Jacobsz. Rogh.
- 1636. Rombout Jacobsz.
- 1640. Casper van Dronkelaer.
- 1646. Willem van Erpekum.
- 1653. Jacobus Trip.
- 1654. Abraham de Visser.
- 1658. Nicolaas van Ryn.
- 1658. Claes Pietersz. van Hoorn.
- 1663. M^r. Nicolaas Liftingh.
- 1665. Rombout Hudde.
- 1666. Joannes Hudde.
- 1667. Gillis Reyniersz.
- 1668. François de Vicq.
- 1668. M^r. Pieter van Dam.
- 1669. Joan Pels.
- 1676. Joan Bernard.
- 1682. Steven de Geer.
- 1685. Abraham Oort.
- 1689. Jan Biler.
- 1698. M^r. Gerbrand de Vicq.
- 1699. Arnoud de Kock.
- 1700. Pieter Reyniersz.
- 1706. Jan Reaal.
- 1706. Pieter van Dam.
- 1716. Philips Anthony van der Ghiesen.
- 1719. M^r. Jan Wolters.
- 1720. Louis Boddens.
- 1720. Jan Gabriel Voet.
- 1721. François Lestevenon.
- 1723. Hendrik Lynslager.

NIEUWE
KERK.

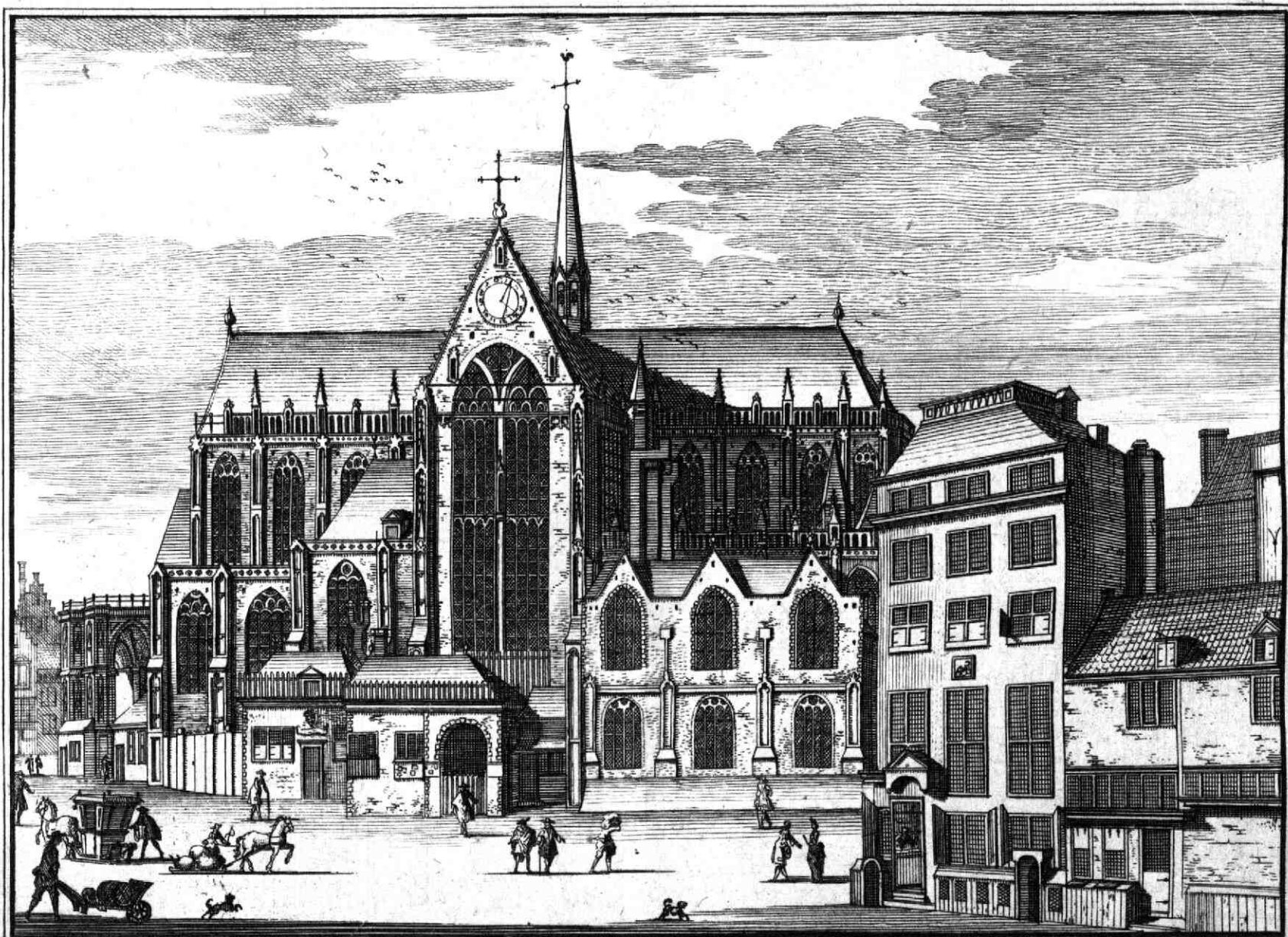
1728. M^r. Gerrit Hooft Gerritsz.
 1729. Jan Hop.
 1732. Lambert Alewyn.
 1734. Albertus van Westerhof.
 1736. Lucas Trip Cornelisz.
 1743. Pieter Trip.
 1752. Abraham Bredius.
 1754. Willem Gerrit Dedel Salomonsz.
 1757. M^r. Ifaac Ernst de Peterfen.
 1762. Nicolaas de Maréz.

II.

NIEUWE KERK.

Beschry-
ving der
NIEUWE
KERKE.

De NIEUWE KERK, zo genaamd, om dat zy, lang na de *Oude*, gestigt is, was, eertyds, de tweede Parochie- of Kerspel-Kerk der Stad. Zy staat aan den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, daar de voornaamste ingang in 't westen is, en is, zo wel als de Oude Kerk, een aanzienlyk kruis-gebouw: doch zy heeft alleenlyk eenen kleinen spitsen tooren in 't midden, zynde den hoogen en zwaaren tooren, welken men voorhadt, in 't westen, te stigten, onvolmaakt gebleeven. Boven in den gevel van 't zuider kruispand, staat een fraaije Zonnewyzer. De Kerk heeft, behalve den gemelden, nog drie ingangen, een' in 't zuiden, die op den Dam uitkomt, een' in 't noorden, ten einde van de Gravenstraat, en een' in 't oosten, in de van ouds genaamde *Elendige Steeg*. Zy was, oudtyds, omringd van twee Kerkhoven, een in 't westen, en een in 't zuiden en zuid-

NIEUWE KERK.

oosten. Het laatste droeg den naam van het *NIEUWE elendige Kerkhof*, om dat 'er alleenlyk ge- KERK. strafte misdadigen, en zulken, die men der gewyde aarde onwaardig keurde, begraaven werden. De gemelde elendige Steeg heeft den naam naar dit Kerkhof gekreegen. Het andere strekte tot eene begraafplaats voor geringe, doch onbesprokene luiden. Beide deeze Kerkhoven zyn, nog tot het midden der voorgaande eeuw, in wezen geweest (*u*); doch, ter gelegenheid van het bouwen van het nieuwe Stadhuis, verdweenen. Tegen de Kerke in 't noordoosten, was, in 't jaar 1560, een sierlyk hardsteen Bekke-neels- of doodsbeenderen-huisje van eene tempelswyze gedaante gebouwd; 't welk, omtrent den jaare 1656, ingestort is. Op de plaats, daar het gestaan hadt, werdt, in 't jaar 1659, een *Comptoir voor de Wynroeijers* gebouwd.

De oudste Beschryver van Amsterdam (*v*) Tyd der Stigtinge. stelt, dat de Nieuwe Kerk, in 't jaar 1408, gestigt is. Doch, in de Lysten der Regeeringe, die voor de Handvesten gedrukt zyn, leeft men: *Anno 1414, is die nieuwe Kerk begonnen te bouwen.* Veelligt, zyn de grondslagen, in 't jaar 1408, gelegd, en de optimering, niet voor 't jaar 1414, aangevangen. Men is 't eens, dat *Willem Eggert*, Stigter *Heer van Purmerende*, de Nieuwe Kerk me- Willem Eggert, Heer van Purmerende. de gestigt, en den opbouw derzelve, voor een groot gedeelte, bekostigd heeft. Hy was ende.

(*u*) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 Maart 1642. f. 112 verso.

(*v*) *Ad Calcem PONTANI*, p. 5.

NIEUWE
KERK.

was van Gend in Vlaanderen herkomstig ; doch, ten deezen tyde, een aanzienlyk Koopman te Amsterdam, en stondt diep in de gunst van de Hertogen Albrecht en Willem van Beijeren, Graaven van Holland, welken hy, dikwils, met groote geldsommen, ondersteund, en, even als de Edelen van den Lande, in den Arkelschen kryg, met twee mannen van wapenen, gediend (w) hadt. Ook verwierf hy, van den laatsten deezer twee Graaven, verscheiden' gunstige Privilegien voor de Stad Amsterdam (x). Voor zig zelve, verkreeg hy, in 't jaar 1410, de Ambagtsheerlykheid van Purmer en Purmerland; en niet lang daarna, het aanzienlyk ampt van Thesaurier des Graaven, welk hem byna het gezag gaf van eenen Graaflyken Stedehouder (y). De hooge Heerlykheid van Purmerende, alwaar hy een Slot gestigt hadt, werdt hem, in 't jaar 1413, opgedraagen (z). Zulke gunsten stelden hem, die van burgerlyke afkomst was, gelyk men ligtelyk denken kan, bloot voor de afgunst der Edelen van den Lande. En verhaalt men, dat Hertog Willem, hiervan niet onbewust, zynen Leenmannen, t'eenigen tyde, voorhieldt „ dat hy zynen vriend, Willem Egert, hunner zorge aanbeval, en dat hy „ op hen allen verhaalen zou, zo hem, by „ ongeluk, een tegel van het dak op 't hoofd „ viel.”

(w) MIERIS Charterb. IV. Deel, bl. 84.

(x) Anonym. ad Calcem PONTANI, p. 6.

(y) MIERIS Charterb. IV. Deel, bl. 157, 219, 238, 371, 397, 398.

(z) Id. ibid. bl. 261.

„viel.” Na de dood van Hertoge Willem, ^{NIEUWE} die op den een en dertigsten May des jaars ^{KERK.} 1417 gebeurde, ontving Willem Eggert, van alle kanten, uitdaagbrieven van de Hollandfche Edelen, 't welk hem in zulk eene verlegenheid bragt, dat hy, zig nergens veilig waanende, kort na den Graave, zynen weldoener, van enkel hartzeer, op 't Slot te Purmerende, overleedt, en den vyftien den July des gemelden jaars 1417, te Amsterdam, in de Nieuwe Kerke, in het Choor ^{Deszelfs} of de Kapelle, sedert, *Willem Eggerts-Choor* ^{Graf en} of *Kapelle* genaamd, begraven werdt (a). ^{Graf-} Zyn Graffchrift wordt, nog, ten zuiden van ^{chrift.} het groote Choor, ter wederzyde van eenen balk, tuffchen twee pilaaren, in deezer voege, gelezen:

*Anno MCCCC ende XVII. den XV. dag
in Julio, starff den eerbaeren Heer Wil-
lem Eggaart, Heer tot Purmercynde,
gedoyteert met twee Vicarien, mede funda-
teur van dese Kerk, die begraven is onder
dese blauwe ferk.*

In welk graffchrift, opmerkelyk is, dat zyn afsterven gesteld wordt, op den zelfden dag, waarop men, elders (b), leeft, dat hy begraven is. Voorts, staat zyn wapen, tegen den zuider-muur, omtrent boven 't graf, uitgehouden. Men wil, dat zyn dood oorzaak geweest is, dat de Kerk niet zo volkomen

(a) Regeer. Lyft voor de Handv. op 't jaar 1417. ^{ANO-}
^{HYM.} ad Calcem PONTANI, p. 6.

(b) Regeer. Lyft voor de Handv. op 't jaar 1417.

NIEUWE KERK. men naar de fchetfe der Hoofdkerke van Amiens in Picardye, die nog, gefchilderd, in de Kamer van Kerkmeesteren, bewaard wordt, heeft konnen voltrokken worden, als men voorhadt. Uit de affchriften van verſcheiden' egte ſtukken, Willem Eggerts-Kapelle of Choor betreffende, en beruſtende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, is my gebleeken, dat, in de jaaren 1414 en 1415, verſcheiden' Landeryen, in Abbekerk en in Sybekarſpel, ten behoeve der gemelde Kapelle, die toen nog niet geſtigd was, aan Heere Willem Eggert, werden opgedraagen.

Toewyding der Kerke aan de Lieve Vrouwe en aan S. Catharina. De Nieuwe Kerk werdt, by haare eerſte ſtigting, toegewyd aan *de Lieve Vrouwe*, van waar de gantsche nieuwe zyde, zynde het Kerſpel deezer Kerke, *onzer Lieve Vrouwen Parochie* genaamd werdt; en aan *S. Catharina*, die, volgens 't verhaal der Legenden, in 't begin der vierde eeuwe, te Alexandrie in Egipte, om den Godsdienſt, ter dood gebragt werdt. Men geloofde, dat van haar gebeente iet, op 't hoog Altaar, bewaard werdt, in eene looden buſſe, op welke, te leezen ſtondt: *Dit iſt gebeente van Sinte Catharina (c)*.

Haar aanzien van ouds. In 't jaar 1421, verbrandde de Nieuwe Kerk, benevens een derde gedeelte der Stad (*d*). Doch zy werdt, eerlang, zo pragtig herbouwd, dat zy, omtrent den jaare 1500, onder de aanzienlykſte Kerken van 't Chriſtenryk, gerekend werdt. Zy vervatte toen vier

(c) W. SYVAERTS Roomsche Myſter. Voerr. bl. 27.

(d) II. Deel, III. Boek, bl. 226.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 367

vier en dertig zeer schoone Altaaren, en eene Nieuwe groote verscheidenheid van kostbaare Kerk-Kerk. sieraaden; onder welken, uitmunten een Beelden zilveren verguld kruis, waarin, zo geloofd en sieraaden. werdt, een gedeelte van het waare kruis geden. werkt was. Dit kruis woog zes en twintig mark zilvers. Voorts, was 'er een zilveren verguld Sacramentshuis van agt en dertig mark, en een zilveren Lieve Vrouwen-beeld van twee en dertig mark (e). Nog stondt een ander Lieve Vrouwen-beeld in 't midden der Kerke, en een van S. Catharina in 't midden van 't hooge Choor. Ook was 'er een beeld van S. Ursula (f).

Onder de Chooren en Kapellen, van welker meesten wy weinig meer dan de naamen hebben konnen opspooren, waren het S. Joris- of Schutters-Choor, agter 't vertrek, waar thans de Kerkenraad vergadert; Willem Eggerts-Choor, naast en benoorden het Schutters-Choor; het Choor van Jan Dirkszoen Sill, nog meer noordwaards, en met een houten schot van de Kerke gescheiden, verstrekkende nu tot eenen doorgang naar des Kosters woning; Jacob Verbergen-Choor, welk ook met een diergelyk beschot van de Kerke afgescheiden is, en nu tot kokengebruik voor den Kostverstrekt; en Jacob Meeuwsoons-Choor, welk nu tot een Stookhuis gebruikt wordt. Alle deeze Chooren waren aan de zuidzyde der Kerke. Aan de noordzyde, hadt men het Metselaars- of Vier-gekroonden-Choor

(e) Anonym. ad Calcem PONTANI, p. 7.

(f) Uit het Dienstb. der Nieuwe Kerke.

NIEUWE
KERK.

Choor (6), naar 't oosten, zynde nu de oostelyke uitgang. In een glas van het zelve, stondt het wapen van *Loen* en *Boelen*, waar van nu niets meer overgebleeven is. De uitgang is juist, daar 't Altaar plagt te staan. Naast dit, volgt het *Boelinger-* of *Otters-Choor*, 't welk, met eene balustrade van arduinsteen, naar de Corinthische orde, en voorts met een houten beschoot, afgeschut is. Het werdt, in 't jaar 1510, door Heere *Vechter Dirksz*, Priester, gestigt en begiftigd (g), en dient nu tot eene bergplaats voor den Gravenmaaker. Hier op volgt het *Drapeniers-Choor*, welk ook, met eene arduinsteenen Balustrade, waarop een houten beschoot staat, van de Kerke afgezonderd is, en nu tot eene Timmerloots gebruikt wordt. En na dit, ontmoet men het *Heilige Kruis-Choor* (h), welk, met een houten hek, van de Kerke is afgezonderd, en nu, door de Diaconie, tot het uitdeelen van aalmoeffen wordt gebruikt. Voorts, was 'er, in de Nieuwe Kerke, eene *Kapel van Jacob den meerderen*, waarop *Jacob van Berich* eenen dienst

(g) Zie den Stigtingbrief in de Bylaag. Lr. A.

(h) Uit oude Aantekeningen.

(6) Deeze vier gekroonden waren *Severus*, *Severinus*, *Carpophorus* en *Viktorinus*, die geloofd werden, onder Djocletiaan, den marteldood geleeden te hebben. Zie *WALVIS Beschryf. van Gouda*, II. Deel, bl. 30. Doch wat betrekking zy tot de Metselaars hadden, weet ik niet. Ondertusschen, vindt men, in eene Keure voor 't Metselaars-Gilde hier ter Steede, van den agttienden May des jaars 1532, dat de Bosmeesters, jaarlyks, op Vier-gekroonden-dag, rekening moesten doen. Zie *Handv.* bl. 1382.

dienst gevestigd hadt: ook eene *S. Laurens-Kapel*, die, door *Bartholomeus Gerbrandszoon Doos*, Burgemeester der Stad, en *Aafje*, zyne Huisvrouw, in 't jaar 1443, gestigt was. Ook stondt, aan de zuidzyde, eene *Lieve Vrouwen-Kapel*, in 't jaar 1488, door *Meeus Gerbrandszoon* en *Catryn* zyne Moeder, gestigt (i). Digt by deeze Kapel, was de *Kapel van het Heilige Graf*, over welke, in 't jaar 1654, geschil ontstondt, tusschen Kerkmeesteren en de eigenaars; welke laatsten hun regt tot de Kapelle vestigden op eenen Schepenen-brief van den jaare 1538, dien wy, hier agter, onder de *Bylaagen* (k), geplaatst hebben. 't Geschil werdt, door Burgemeesteren, als zegsluiden, afgedaan. De Kapel bleef aan de Kerke, die, daartegen, drie graven aan de eigenaars afstondt, hun, daarenboven, het regt latende tot het graf in de Kapelle, welk hun, voorheen, reeds hadt toebehoord (l). De Kapel heeft haaren ingang in de Kerke, en komt uit in de Kerkenraads-Kamer, aan 't westeinde. Vermoedelyk, zyn 'er nog andere Chooren en Kapellen in of aan de Nieuwe Kerke geweest, van welken wy geen duidelyk bescheid hebben kunnen vinden. De *S. Jacobs-Kapel*, op den Nieuwendyk, met de goederen tot dezelve behorende, in 't jaar 1578, aan Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke zynde over-

(i) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. Deel, bl. 184, 185. COMMELIN, bl. 505.

(k) Lr. B.

(l) Groot-Memor. N. IV. f. 26.

NIEUWE KERK. overgegeven (*m*), is, sedert, tot burgerwooningen vertimmerd, die, met de erven, aan byzondere perfoonen, verkogt zyn. Opeene deezer woningen, staat het Toorentje deezer Kapelle nog; 't welk, door Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, plagt onderhouden te worden. Doch na 't overlyden van den laatsten Klokteller van den Kapeltooren, nu eenige jaaren geleeden, heeft men geen anderen aangesteld, en het Toorentje en Uurwerk is, aan de bezorging van den eigenaar der wooninge, op welke het staat, overgelaaten.

Altaaren. Wat de Altaaren betreft, die, in de Choorren en Kapellen, en ook elders rondsom de Nieuwe Kerke, geplaatst waren; ik vind, dat Heer *Willem Claes*, Priester, nog in 't jaar 1503, eene zingende Mis op 't hoog Altaar gestigt heeft. In het Choor of Kapelletje van Jan Dirkszoon Sill, stondt een Altaar, welk aan *onzer Lieve Vrouwen zeven droeffenissen* gewyd was, waarop gemelde Jan Dirkszoon Sill, in 't jaar 1513, vyf misfen ter weeke instelde. *Jan Eggert*, Heer tot Purmerende, en Zoon van *Willem*, stigter der Kerke, hadt, reeds in 't jaar 1418, twee eeuwige Kapelryen gestigt, in *Willem Eggerts* Kapelle. Wy hebben den Stigtingbrief, die, voor zo ver my bekend is, nimmer, gedrukt, is uitgegeven, hier agter, onder de *Bylaagen* (*n*), geplaatst. Heer *Willem Eggert*, Priester, en Erfgenaam en Leenbezit-

ter

(*m*) Uit eene oude Rekening van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke van den jaare 1586.

(*n*) L^r. C.

ter van de voortreffelycke Heeren, *Willem en NIEUWE*
Jan Eggert, syne voorvaderen, stigtte, in 't KERK.
jaar 1509, twee Vicaryen op het Altaar van
S. Jan Baptist en Maria Magdalena, in de
zelfde Kapelle. Het graf van *Claas Lamberts*
Gaef was ook in deeze Kapelle. En op het zel-
ve, moesten, jaarlyks, op zynen sterfdag,
drie kaarsen gesteld worden. In 't jaar 1615,
kwamen de nakomelingen der Eggerts, die
regt hadden op deeze Kapelryen en op
eene derde, gevestigd op *S. Katharynen-Al-*
taar in de Oude Kerke, overeen met de Stad
Amsterdam, om, tegen de overgifte der
Landeryen, voor de drie Kapelryen verbon-
den, drie jaarlyksche renten, ieder van een
honderd en zeventig guldens, losbaar tegen
den penning zestien, te trekken (o). In 't
jaar 1475, hadt *Andries Willemszoon* eenen
Lykdienst ingesteld, op de graven van *Ger-*
rit Bannink en *Ruisch Jacobsz*, gelegen in
het Kruis-Choor. In 't jaar 1462, stigtten
Willem Bruyninx en *Pieter Bye Jacobs*,
Priesters, wegens *Dirk Holland en Margriet*
syn Wyf, een Kapelrye, ter eere Gods, der
Lieve Vrouwe en der Heilige Petrus, Pau-
lus, Hieronimus en Margareet, belast met
vyf missen ter weeke. Het Altaar, waarop
deeze dienst verrigt werdt, was, reeds in
't jaar 1450, of eerder, opgeregt geweest: het
stondt in de *Kapel van Catharyn-Meeus Ger-*
brants-soons Weduwe, Zuster van *Jacob Bic-*
ker, die, in 't jaar 1454, gestigt werdt,
aan

(o) Uit het Memoriaal van Eggarts Cappellie, berustende
in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.

NIEUWE
KERK.

aan de zuidzyde der Kerke; en werdt, gemeenlyk, *S. Hieronimus - Altaar* genaamd. De Pater der Karthuizeren was *Collator* dezer Kapelrye, en droeg dezelve, in 't jaar 1552, aan Meester *Jan Henricks Nieveen*, Rector der Schoole aan de oude zyde, op. *Hughe Jans*, Apothecar, fondeerde, in 't jaar 1494, voor zig zelve, voor *Geert Jacob Bickers Dogter*, zyne Huisvrouw, en voor beider voorouders in den opgaanden lyn, vyf missen ter weeke op het zelfde Altaar. Aan den Pilaar der gemelde Kapelle, stondt nog een Altaar, het *Romeinen- of Romenien-Altaar* genaamd, waarop *Jan de Waal*, reeds in 't jaar 1476, eenen dienst gestigt hadt. Aan de noordzyde van 't hoo-ge Choor, stondt een *Altaar van S. Jan den Evangelist*, waarop eene Vicary gestigt was, die, nog in 't jaar 1567, door *Anna Benning*, Weduwe van *Jan Duin*, Raad, aan Meester *Pieter Nicolaas*, Priester, gegeven werdt. Voorts, was, in de Nieuwe Kerke, een *S. Christoffels - Altaar*, waarop Meester *Arend Barendsz*, in 't jaar 1495, eene Kapelry gefondeerd hadt. En deeze Kapelry, of de inkomsten derzelve, zyn, meermaalen, door Burgemeesteren, aan nakomelingen van den Stigter, die als behoefstig werden aangemerkt, toegewezen geworden (p). In het *Dienstboek der Kerke*, welk, tegenwoordig, niet meer voorhanden schynt, werdt nog gemeld van de Altaaren van *S. Barbara*, *S. Cornelia* en *S. Severyn*; van welken wy de

net-

(p) Groot Memor. N. V. f. 12.

nette plaats niet kunnen aanwyzén. De mees-
te Gilden hadden ook Altaaren in de Nieu-
we Kerke, en onder anderen, de Bergervaar-
ders, welker Altaar aan S. Anna toegewyd
was; de Buitenlandsvaarders, de Binnenlands-
vaarders, de Barbiers, de Bierdraagers, de
Huistimmerluiden, die hun Altaar aan S.
Jozef hadden gewyd; de Koorendraagers,
welker Altaar agter in de Kerke stondt, en
aan S. Judicus of Joost gewyd was; de
Droogfscheerders; de Verwers, welker Al-
taar aan de Heilige Maagd was opgedraa-
gen; de Schoenmaakers, die 't hunne aan
S. Krispyn en Krispiniaan gewyd hadden; de
Volders, de Weevers, de Smids en de Sny-
ders. Wy spreekén niet van de Metselaars,
om dat wy van derzelver Choor, waarin zy
ook hun Altaar hadden, reeds boven ge-
waagd hebben. Op deeze Gilden-Altaaren,
werden ook, somtyds, door byzondere per-
soonen, Vicaryen gestigt, gelyk, in 't jaar
1500, door *Niclaas Heyn Niclaas*, man en
voogd van *Wendelmoet*, Dogter van *Heyman*
van *Tlp* of *Hilp*, *Dirk Jacobsen Boel* den ou-
den en *Dirk Jacobsen Boel* den jongen, gebroe-
ders, en wettige Kinderen van *Katryn Hey-*
mans, *Suster van Wendelmoet* voornoemd,
op 't Verwers-Altaar, geschiedde. Voorts,
vind ik gemeld de *Altaaren van Geryt Paauw*,
Grebber Dirks, *Albert Gerrits*, *Jacob Florisz*
en *Steven Reyersz*, zo genoemd naar de per-
soonen, die eenige diensten op dezelve ge-
stigt hadden.

In deezen staat omtrent, bevondt zig de
Nieuwe Kerk, toen zy, weinige maanden
na

NIEUWE
KERK.

De Nieu-
we Kerk
verbrand

NIEUWE
KERK.
en her-
bouwd.

De too-
ren blijft
onvol-
maakt.

na de verandering des jaars 1578, geweldiglyk beroofd werd van beelden en andere sieraaden (q). Doch op den elfden January des jaars 1645, trof haar een zwaarder ramp. Zy verbrandde toen, by ongeluk, van boven en van binnen, geheellyk (r); maar werd, in 't kort, zo verre hersteld, dat de eerste Predikatie, in de vernieuwde Kerke, op den tienden May des jaars 1648, door den Leeraar, *Fredrik Keslerus*, gedaan werd. Men hadt, midlerwyl, ook beslooten, in 't westen der Kerke, een' zwaaren hardsteenen Tooren te stigten (s), en, in May des jaars 1646, met het graaven der grondslagen, eenen aanvang gemaakt. Men vondt toen eenige oude grondslagen van eenen tooren of klokhuis, die, in 't jaar 1565, gelegd waren. Met het leggen van 't roosterwerk, en met het heijen, werd, in Augustus, begonnen, en tot in Juny des jaars 1647, voortgevaaren, op den zesden van welke maand, de laatste van vierduizend vyfhonderd drie en negentig zwaare masten in den grond geheid werd. Behalve deezen, waren 'er nog eenduizend zevenhonderd vyftien stopmasten verbezigt: om niet te spreken van vyf en vyftig oude elzen paalen, die in den grond gevonden waren. Op den twintigsten July hierna, werd, door *Cornelis Backer*, Zoon van den Heere Burgemeester *Willem Backer*, de eerste steen aan 't gebouw

(q) Zie II. Deel, X. Boek, bl. 12.

(r) Zie II. Deel, XV. Boek, bl. 54.

(s) Resol. Vroedsch. N. 19. 2 Sept. 13 Octob. 1645, f. 60 verso, 67.

bouw gelegd (*t*), zuidwaards naar 't Stad-^{NIEUWE} huis toe, en onder den zelven een geschenk ^{KERK.} in goud van twee honderd guldens. Men arbeidde 'er, eenige jaaren, met veel yver aan. Doch toen liet men 't werk steeken, zo sommigen meenen, om dat men oordeelde, dat zulk een zwaare Tooren het zeer naby gelegen Stadhuis, welk in deezen zelfden tyd gebouwd werdt, te zeer overschreeuwd zou hebben. De Tooren, die reeds, tot op de helft van de hoogte der Kerke, opgetrokken was, is onvolmaakt gebleeven, en van boven omzet met eene yzeren Leening. In 't jaar 1662, werdt aan Kerkmeesteren, op hun verzoek, toegestaan, de Kerk, in 't noorden en in 't noordwesten, van buiten, met wooningen te bezetten (*u*); die, ten behoeve der Kerke, verhuurd worden, en sommigen van welken, nog voor weinige jaaren, vernieuwd zyn.

De Nieuwe Kerk heeft, na de herbou-^{Grootte} wing, van welke wy spreken, omtrent de en ge- zelfde gedaante verkreegen, welke zy, tot daante nu toe, behouden heeft. Zy is drie honderd ^{der Ker-} en vyftien voet lang, en met de kruispan- ke. den twee honderd en tien voet breed. 't Gebouw rust op twee en vyftig hardsteen- zuilen, en wordt verlicht door vyf en ze- ventig groote glasraamen. In 't midden der Kerke, hangen vyf groote, en rondsom, twaalf kleiner koperen kaarskroonen: de eer- sten hebben ieder dertig; de anderen ieder

twin-

(*t*) Zie J. SIX VAN CHANDELIER Poëzy, bl. 404.

(*u*) Resol. Vroedsch. Lr. C. 31 Aug. 1662, f. 204 verso.
Groot-Memor. N. V. f. 36 verso.

NIEUWE
KERK.
Gefchil-
derde
glazen.

twintig of zefstien armen met blakers. Onder de glasraamen der Nieuwe Kerke, zyn eenige nieuwen, die fraai beschilderd zyn. In 't glas, welk in 't noorderkruispand, boven den ingang, geplaatst is, ziet men Graaf Willem den IV., de Stad beschenkende met het driekruisfig Wapenschild. De konst munt egter, in dit stuk, meer uit dan de waarheid. Men vindt wel, dat Graaf Willem de IV., in 't jaar 1342, verscheiden Voorregten aan de Stad verleend heeft (v). Doch men vindt nergens, en 't is zelfs onwaarschynlyk, dat zy het driekruisfig Wapenschild van deezen Graave heeft verkreegen. Regt tegen over dit glas, boven den ingang in 't zuiderkruispand, plagt het schenken van het Voorregt om de Roomsch-Koningklyke Kroon boven Stads wapen te mogen voeren, gelyk het, in 't jaar 1488 [1489], door den Aartshertog Maximiliaan, geschied is, niet minder konstig, en meer naar waarheid, in 't glasraam afgebeeld te zyn. Doch dit glas, vry wat van 't weder geleeden hebbende, is, al voor eenige jaaren, weggenomen. Het andere is ook merkelyk beschadigd. Beide de glasraamen pronkten met de wapens van de Burgemeesteren en van eenige andere Wet-houderen, die, toen dezelve hier geplaatst werden, in Regeeringe waren: met welken, het eerstgemelde, nu nog, versierd is. Ten zuiden van 't groote Choor, boven den ingang der Kapelle van 't Heilige Graf, zyn nog drie

(v) Zie II. Deel, II. Boek, bl. 101, 124.

drie nieuwe geschilderde glazen, waarin het ^{NIEUWE} heil der Vrede, door veelerlei zinnebeelden, ^{KERK.} vertoond wordt. Aan de vier grootste zuilen van 't houten middengewelf, staan vier engelen-beelden, die dat gewelf onderschraagen. De schoorbalken van 't gewelf zyn, onlangs, vernieuwd.

Een weinig bewesten het zuider-kruis- ^{Galery.} pand is eene Galery gebouwd voor de Burger-Weeskinderen. Voorts, is de Kerk, ^{Gestoel-} rondsom, tusschen en tegen de pilaaren en ten wanden, bezet met fraaije gestoelten voor de Regeeringe en mindere Standspersonen. Onder dezelve, munt allermeeft uit de Pre- ^{Predik-} dikftoel, die gemaakt schynt op de wyze stoel van den voorgaanden, welke, in den brand des jaars 1645, vernield geworden was. De tegenwoordige is rondsom met konftiglyk gefneeden Beeldwerk versierd. Onder aan zyn, in vier vakken, voor en ter zyde, de vier Evangelisten afgebeeld. By dezelve, staan de beelden van de Sterkte, 't Geloof, de Liefde, de Hoop, de Gerechtigheid en de Voorzigtigheid. Hooger, vertoonen zig de zeven werken van Barmhertigheid, door kleine aartiglyk werkende beeldjes, in diepe verschieten geplaatst. Het verhemelte, boven den stoel, is, van onderen, met fraai loofwerk, versierd, en draagt eenen tooren, met verscheiden' ommegangen, op welken, ook kleine beeldjes schynen te wandelen. De leening is met wyngaardsbladen doorwerkt, en op den zelve legt een dik bogtig touw, zo konftiglyk van hout gefne-

NIEUWE
KERK.

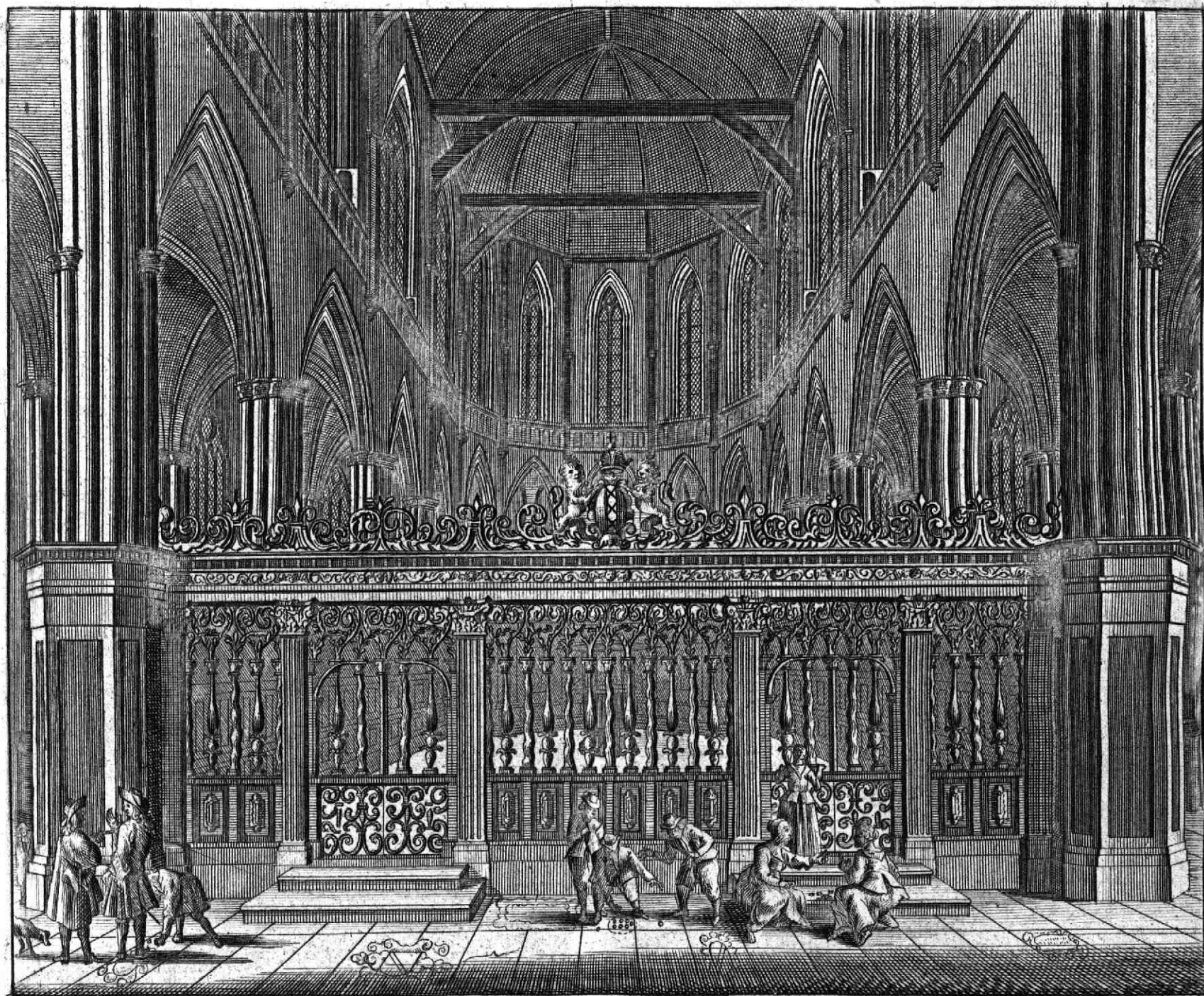
den, dat het byna van hennip fchynt gedraaid te zyn. Het rust op eenige kleine wigjes. De beroemde Beeldhouwer *Albertus Vinkenbrink* heeft deezen Predikstoel gemaakt. Zyne gedaante is te zien, in eene konstplaat van *Holsteyn*, die, by de liefhebbers, hoog geagt wordt.

Orgels.

Twee Orgels zyn 'er in de Nieuwe Kerke. Het grootste staat boven den ingang in 't westen, en rust op vier halve en twee heele bonte marmeren Korinthische kolommen, welker voetstukken en kapitteelen fraai versierd zyn. Tusschen de halve kolommen, staan twee Penanten van wit marmer, waarop veelerlei speeltuig uitgehouwen is. Het Orgel zelf, een konstig werkstuk, kan met vier deuren gesloten worden, welken, door *Joannes Bronkhorst*, met eenige deelen der geschiedenis van Saul en David, en vooral met het speelen en zingen van David en van de Jeruzalemsche maagden, van binnen en van buiten, beschilderd zyn. Het Orgel heeft drie en veertig Registers of stemmen, onder welken, de *vox humana* of menschen stem zeer beroemd is. Het kleine Orgel staat in 't zuider kruispand bewesten den ingang.

Choor.

Het groote Choor is, van vooren, met een zeer konstig hek van gegooten koper, rustende op eene marmeren Balustrade, afgesloten. De zwaare koperen lyft van het zelve, die, in 't midden, met Stads wapen, welk door twee Leeuwen vastgehouden wordt, versierd is, wordt ondersteund door

HET KOPEREN - HEK VOOR 'T CHOOR DER NIEUWE - KERKE .

zes zwaare vierkante zuilen, tusschen wel- NIEUWE KERK.
ken, zeventien gevlamde en veertien reg-
te, doch kleiner pilaaren geplaatst zyn, al-
les met aartig loof bewerkt, en dertien voe-
ten hoog. In 't Choor, geschiedt niet al-
leen, gelyk in dat der Oude Kerke, de pleg-
tige Egtverbindtenis des Zondags, en nu en
dan ook in de weeke; maar het Noordhol-
landsch Sinode vergadert hier, om 't zeven-
de jaar. Ook worden 'er, tweemaal 's jaars,
's Vrydags voor Paaschen, en 's Vrydags
voor Kermis, de pryzen uitgedeeld aan de
naarstigste Leerlingen der Latynsche Schoo-
len.

De Kerkenraad komt, tegenwoordig, ge- Kerken-
raads-
Verga-
derplaats.
woonlyk des Donderdags, na den middag,
byeen in de Nieuwe Kerke, in een ruim en
fraai Vertrek, oostwaards van den zuider- in-
gang op den Dam, alwaar ook de Koster
zyne woning heeft. 't Vertrek, waar de
Kerkenraad byeenkomt, plagt, weleer, ge-
deeltelyk te dienen tot eene *Bibliotheek* of
Boekery, vermoedelyk, in de vyftiende
eeuwe, opgerigt, door de nazaaten van
Willem Eggert, Heere van Purmerende.
Doch na 't stigten der Doorlugtige Schoole,
in 't jaar 1632, werdt dezelve derwaards
overgebracht; en de Kamer, daar de Ker-
kenraad, die des zomers in de Oude Kerke
plagt te vergaderen, alleenlyk des winters
byeenkwam, werdt toen merkelyk ver-
groot, en tot eene geduurige Vergader-
plaats van dit Genootschap geschikt. Aan
elke zyde, staan twee ryen bekleedde zit-

NIDUWE
KERK.

banken. In 't westen, is een fraaije schoorsteen. Langs den noordelyken wand, hangen twaalf oude geschilderde afbeeldfels van de eerste Kerkhervormers, die, door den Heere Schepen GERARD VAN PAPENBROEK, op den vier en twintigsten January des jaars 1743, aan den Kerkenraad ver-eerd, en sedert hier geplaatst zyn. De Clasfis van Amsterdam houdt haare Vergaderingen in deeze zelfde Kamer, boven welke, een diergelyk vertrek is, alwaar de Clasficale maaltyd gehouden wordt.

Kerk-
meesters-
Comp-
toir.

Het Comptoir der Kerkmeesteren is ten westen van den gemelden zuider-ingang, onder het kleine Orgel, in een vertrek, alwaar de Huiszittenmeesters aan de nieuwe zyde hun Comptoir plagten te houden, tot dat het zelve, in 't jaar 1649, in 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-huis, op de Prinzen-graft, verplaatst werd. In 't Kerkmeesters Comptoir, hangt een Wapenbord der Kerkmeesteren, waarop ruim tagtig wapens zyn uitgebeeld. Voor den schoorsteen, staat het jaartal 1666.

Verga-
derplaats
der Dia-
kenen.

De Diakenen hebben ook eene afzonderlyke Vergaderplaats, in 't noorden der Nieuwe Kerke, bestaande uit vier vertrekken, twee beneden, en twee boven. Zy is, eerst omtrent den jaare 1642, en laatstelyk, in den jaare 1723, merkelyk verbeterd en vergroot, en heeft twee groote deuren, in het oude Heilige Kruis-Choor, waarin tegenwoordig de behoefstigen, die door de Diaconie bedeed worden, byeenkomen. Boven de

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 381

oostelyke deur , staat eene Spreuk der H. NIEUWE KERK. Schrift , uit *Jacob. I.* vers 27 : en boven de westelyke , twee anderen , uit *Matth. XXV.* vers 40. en *Gal. VI.* vers 10. uitgehouwen. Het gemelde Choor is , op dat de bedeeling met te meer orde zou kunnen geschieden , door hekken afgedeeld in enge gangen , die in elkanderen loopen , en in welken de behoeftigen , bekwaamlyk , op hunne beurt kunnen wagten , zonder elkanderen te verdringen. Voorts , komt men , uit het gewezen Byzondere Kruis-Choor , in de twee beneden-ver-trekken der Broederen-Diakenen , zynde re ver-trekken. de groote *Uitdeelkamer* , in 't westen , en de *kleine Uitdeelkamer* , in 't oosten , alwaar des Donderdags de Uitdeelingen geschieden. Tusschen deeze twee Vertrekken , is een Portaal , geschikt voor eenige Broeders , die in de Hoofden-Boeken schryven , waarin de naamen , omstandigheden en bediening der behoeftigen worden aangetekend. De groote *Uitdeelkamer* dient 's Donderdags nademiddags ook tot eene *Attestatie-Kamer* , alwaar twee Broeders zitting hebben , om de Attestatien en andere omstandigheden van zulken , die onderstand begeeren , te onderzoeken. Boven de twee vertrekken , van welken wy spreken , zyn 'er nog twee , de groote Kamer , daar de Dingsdagsche Vergadering der Broederen gehouden wordt , in 't westen , en de Weeskamer , in 't oosten : tusschen welke vertrekken , een Portaal is , daar een Comptoir-tje , voor eenen der Suppoosten van de Dia-

NIEUWE
KERK.

conie, is afgeschooten. De *Vergaderkamer* is een ruim, wel geschikt vertrek. Aan 't hooger- of westeinde, voor den schoorsteen, zitten de Praeses, Scriba en Seconde-Scriba, aan eene tafel, en de overige Broeders, in hunnen rang, langs de wanden van 't vertrek, in twee gestoelten. De Kamer schept haar licht, van ter zyde, door groote glasraamen, en van boven, door eenen fraaijen koepel, in 't midden. De *Weeskamer*, alwaar de Weesboekhouders hun verblyf hebben, is een lang en smal vertrek. De Papieren-Effecten der Diaconie worden hier bewaard, in eene Kas, met eene houten en eene koperen deur geslooten, en in eene der Kerkpilaren ingewerkt. In eene der Laaden dezer Kasse, wordt eene zilveren Schaal bewaard, die, volgens zekere aantekening, aan dezelve gebonden, door de Gereformeerden van S. Marten in Frankryk, voormaals, by de vieringe van 't Avondmaal, plagt gebruikt te worden. Aan deeze schaal, hangt een klein houten zogenaamd geuzenapje, op een ivooren voetje. Voor den schoorsteen, ziet men eene zinnebeeldige vertooning van de zorg voor de behoeftigen, met naame voor zieken en gebrekelyken, geschilderd, door *Louis Fabricius du Bourg*. De Milddadigheid vertoont zig, in het zelve, op de wolken. In 't verschiet, ziet men de Godshuizen der Diaconie. Ook staan, in 't stuk, de naamen van de Weesboekhouders, die, sedert dat het hier

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 383

hier geplaatst werdt, gediend hebben.

NIEUWE
KERK.
Graffte-
den

Wy komen nu tot de beschryving der aanzienlyke Begraafplaatsen in de Nieuwe Kerke.

In 't noorden der Kerke, schuin agter den Predikstoel, ziet men 't marmeren graf van den Commandeur JAN VAN GALEN, die, in 't jaar 1653, na een gevegt met de Engelschen, waarin hy de overwinning behaald hadt, aan zyne wonde, overleeden was. De zeeheld legt, in 't harnas, in wit marmer, op eene verheven tombe, op welker voorzyde, een zeeflag afgebeeld is. Daar onder staan deeze vier regels:

*Hier leit in 't Graf van eer den dapperen van
Galen,*

*Die eerst ging buit op buit Kastilien afhalen,
En, met een Leeuwen hert, naby 't Toskaan-
sche strant,*

*De Britten heeft verjaagt, veroverd en ver-
brandt.*

In een zwart-marmeren Tafereel, boven de Tombe, welk met eene scheepskroon, onder het wapen der Vereenigde Nederlanden, gedekt, en met vlaggen, wimpels, spietsen, zwaarden, en ander oorlogstuig omringd is, leeft men:

NIEUWE
KERK.*Generosissimo Heroi*

JOANNI à GALEN

Essensi

*Qui ob res sæpe fortiter & feliciter gestas,
 Sexies uno anno Duinkerkanorum prædatoriam
 Navem captam, & a Barbaris opima spolia
 reportata, Ordinum Classi in mari mediterraneo
 præfectus, memorabili prælio ad Livornam
 Deo auxiliante Anglor. navibus, captis, fugatis,
 Incendio & submersione deletis, Commmercium
 cum dicti maris accolis restituit. Idibus
 Mart. Ao. cix id cliii. & altero pede
 truncatus, nono die post victoriam
 annos natus XLVIII. obiit,
 ut secula per gloriam viveret,
 Illustr. & præpotentiss. Ordinum
 decreto nob. & potentiss. Senatus Architalass.
 qui est Amstelodami M. H. P.*

dat is:

Aan den grootmoedigen Held,

JAN VAN GALEN,

van Essen,

„ die, om veele braave en gelukkige krygs-
 „ bedryven; om dat hy, in één jaar, zes
 „ Duinkerksche kaapers veroverd, en op de
 „ Barbaaren eenen ryken buit behaald hadt,
 „ het opperbevel bekomen hebbende over
 „ de Vloot der Staaten in de Middelland-
 „ sche Zee, in een merkwaardig gevegt
 „ voor

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 385

„ voor Livorno, met Gods hulp, de Sche- NIEUWE
„ pen der Engelschen genomen, verjaagd, KERK.
„ verbrand en in den grond geschooten, en
„ daardoor den Koophandel met de bewoo-
„ ners van de oevers der gemelde zee her-
„ steld heeft, op den vyftienden Maart des
„ jaars 1653; doch, alzo hem het eene been
„ afgeschooten was, op den negenden dag
„ na de overwinning, in den ouderdom van
„ agt en veertig jaaren, overleeden is; heeft,
„ op dat zyn roem eeuw in eeuw uit leeven
„ zou, de Ed. Mog. Raad ter Admiraliteit te
„ Amsterdam, in gevolge van een besluit
„ der Hoog-Mogende Heeren Staaten, dit
„ gedenkteken doen stellen.”

Ten zuiden van 't Choor, tusschen twee Van
pilaaren, is de Grafftede van den wakkeren David
Zeekapitein DAVID SWEERS. Boven de- Sweers,
zelve, hangen het wapen, de degen en de
yzeren handschoenen van den held: waaron-
der gelezen wordt:

DAVID SWEERS, CAPITEYN, GETROUWE-
LYK VOOR 'T VADERLAND GESTORVEN,
IN DE VICTORIEUSE BATAILLE TEGENS
DE TWEE KONINKLYKE VLOOTEN VAN
VRANKRYK EN ENGELAND, OP DEN
XXI. AUGUSTY MDCLXXIII.

Doch 't gene allermeeft uitmunt is het Van
Graf van den Luitenant-Admiraal-Generaal Michiel
MICHIEL ADRIAANSZON DE RUI- deRuiter.
TER, welk, aan 't einde van 't Choor, in 't
oosten, opgeregt is. Men was eerst van voor-
neemen geweest, dit Graf te stigten in het

NIEUWE
KERK.

Choor der Oude Kerke, daar de Admiraal, wanneer hy in de Stad was, gemeenlyk ter preeke ging, en daar hy verkooren hadt, begraaven te worden. Ook was 'er alles toe vervaardigd. Doch de eigenaar van zeker graf in 't Choor, waarvan men een gedeelte noodig hadt, tot voltooiinge der Grafkelder, wilde zynen eigendom niet afstaan. En deeze styfzinnigheid was oorzaak, dat het Graf in de Nieuwe Kerke gebouwd werdt (w). 't Stuk werks was eerst ontworpen en getekend, door den Beeldhouwer *Rombout Verhulst*, die 't, daarna, in steen gehouwen, en in 't jaar 1681 voltooid heeft. Het werdt geplaatst boven de Grafkelder, en is omtrent dertig voeten hoog, en dertig voeten breed. 't Beeld des Zeehelds legt, eenige voeten boven den grond, in wit marmer uitgehouwen, met den Staf van gebied in de regterhand, rustende de linker op de borst, en 't hoofd op een stuk geschuts. Aan 't hoofd- en aan 't voeteneinde, leggen twee Tritons, op eenen grooten zeehoorn blaazende: by ieder van welken, een zwart marmeren kolom staat, daar de lyst van 't werk op rust. Tusschen de twee kolommen, staat in den agtergrond een Scheepsstryd uitgebeeld, boven welken, eene Stevenkroon, door twee wigtjes, vastgehouden wordt. Vier anderen houden de wapens van Holland en de Vereenigde Provinciën om hoog. Tusschen beide, staat een bazuinende Faam. In de lyst, ziet men 't wapen der Generaliteit,

(w) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, bl. 112.

teit, en op dezelve, dat des Admiraals, NIEUWE
rondsom met vlaggen bezet. Buiten de mar- Kerk.
meren kolommen, staat, in een vak ter reg-
terzyde, het beeld der *Voorzigtigheid*, en in
een vak ter linkerzyde, dat der *Standvastig-
heid*. In 't midden, heel om hoog, is het
Wapenbord des Admiraals geplaatst, waarop
het jaar van zyn overlyden geschreeven
staat. Onder zyn leggend beeld, leeft men,
met gouden letters, in zwarten toetssteen:

D. O. M. S.

ET. ÆTERNÆ. MEMORIÆ. MICHAELIS. DE. RUI-
TER. ARCHITALASSI. HOLLANDIÆ. ET. WEST-
FRISIÆ. A. TRIBUS. EUROPÆ. REGIBUS. DONATI.
GENTILITIIS. INSIGNIBUS. EQUESTRI. DIGNITATE.
ET. DUCATU. REGNI. NEAPOLITANI. VIRI. QUI.
NULLA. SIBI. PRÆLUCENTE. MAJORUM. IMAGINE.
SIBI. DEO. ET. VIRTUTI. OMNIA. DEBUIT. EXPE-
RIENTIA. LVIII. ANNORUM. REI. NAVALIS. SUÆ.
ÆTATIS. PERITISSIMUS. REBUS. MAXIMIS. TOTO.
OCEANO. ET. MEDITERRANEO. MARE. PER. VII.
BELLA. BENE. GESTIS. INSULIS. CASTELLISQUE.
AD. BOREAM. ET. MERIDIEM. OCCUPATIS. ASSER-
TA. BELGIS. VASTA. AD. MARE. ATLANTICUM.
ORA. DOMITIS. PIRATIS. DUCTU. SUO. JUSTIS.
QUINDECIM. PRÆLIIS. INVICTUS. DECERTAVIT.
QUATRIDUANA. PRÆ. RELIQUIS. MEMORABILI.
PUGNA. EDITA. SOCIATARUM. CLASSIUM. VIM.
IMMANEM. QUATER. AB. IPSO. REIPUBLICÆ. JU-

NIEUWE KERK. GULO . PROSPERRIME . SUBMOVIT . COPS . MINOR .
 VIRTUTE . PAR . CONSILIO . ET . SUCCESSIBUS . MA-
 JOR . TANDEM . PATRIA . PRÆSENTISSIMO . DISCRI-
 MINI . EREPTA . SECUNDO . APUD . SICILIAM . CON-
 FLICTU . SAUCIUS . SYRACUSANO . IN . PORTU . FOR-
 TITER . OCCUBUIT . XXIX . APRIL . A° . CIOICLXXVI .
 NATUS . VLISSINGÆ . XXIV . MART . A° . CIOICVH .
 ORDINES . FOEDERATÆ . BELGICÆ . DUCI . OPTIME .
 MERITO . MONUMENTUM . HOC . IMPENSIS . PUBLI-
 CIS . EXCITARI . CURAVERUNT .

VIXIT . ANNOS . LXIX . MENS . I . DIES . V .

IMMENSI . TREMOR . OCEANI .

't welk op den volgende zin uitkomt:

ZY DIT TOEGEWYD

AAN DEN BESTEN EN GROOTSTEN GOD,
 EN AAN DE EEUWIGE GEDAGTENISSE VAN MI-
 CHIEL DE RUITER , OPPER-ADMIRAAL VAN HOL-
 LAND EN WESTFRIESLAND , DOOR DRIE EURO-
 PISCHE KONINGEN , MET ADELYKE WAPENEN ,
 RIDDERLYKE WAARDIGHEID EN EEN HERTOOGDOM
 IN 't KONINGKRYK NAPELS BESCHONKEN: EEN
 MAN , DIE , ZONDER DOOR EENIGEN VOOROU-
 DERLYKEN LUISTER VOORGELICHT TE ZYN , AL-
 LES EENIGLYK AAN GODE EN ZYNE EIGENE
 DEUGD HEEFT TE DANKEN GEHAD ; DIE , DOOR
 EENE ONDERVINDING VAN AGT EN VYFTIG JAA-
 REN , IN HET STUK DER ZEEZAAKEN , DE BE-
 DREEVENSTE ZYNER EEUWE GEWORDEN , DE
 GROOT-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 389

GROOTSTE DAADEN, IN ZEVEN OORLOGEN, NIEUWE DOOR DEN GANTSCHEN OCEAAN EN MIDDEL-KERK. LANDSCHE ZEE, LOFLYK UITGEVOERD; EILANDEN EN STERKTEN IN 'T NOORDEN EN IN 'T ZUIDEN VEROVERD; DE UITGESTREKTE KUST LANGS DE ATLANTISCHE ZEE VOOR DE NEDERLANDERS VERZEKERD, DE ZEESCHUIMERS GETEMD, EN IN VYFTIEN REGTVAARDIGE ZEE-SLAGEN, ALS OPPERHOOFD, ONVERWONNEN, GESTREEDEN HEEFT. EN, DIEN BOVEN ANDEREN GEDENKWAARDIGEN SLAG VAN VIER DAGEN GELEVERD HEBBENDE, HEEFT HY DEN STAAT DE GEWELDIGE MAGT DER VEREENIGDE VLOOTEN, TOT VIERMAALEN TOE, GELUKKIGLYK, VAN DEN HALZE GEKEERD. SCHOON MINDER IN MAGT, WAS HY EVEN GROOT IN DAPPERHEID, EN IN BELEID EN GELUK GROOTER. TEN LAATSTE, HET VADERLAND UIT EEN BLYKBAARST GEVAAR GERED HEBBENDE, IS HY, IN EEN VOORDEELIG GEVEGT BY SICILIE, GEWOND, EN IN DE HAVEN VAN SYRACUSA, MANHAFTIGLYK, OVERLEEDEN, OP DEN NEGEN EN TWINTIGSTEN APRIL DES JAARS 1676. ZYNDE DEN VIER EN TWINTIGSTEN MAART DES JAARS 1607. TE VLISSINGEN GEBOORN. DE STAATEN DER VEREENIGDE NEDERLANDEN HEBBEN EENEN ZEE-OVERSTE VAN ZULKE UITSTEEKENDE VERDIENSTEN DEEZE GRAFSTEDE, OP GEMEENE KOSTEN, DOEN OPREGTEN.

HY HEEFT LXIX. JAAREN, I. MAAND EN V. DAGEN GELEEFD.

DE SCHRIK DES GROOTEN OCEAANS.

Ter

NIEUWE
KERK.

Ter wederzyde van dit Graffchrift ; doch
meer inwaards, staan twee Latynsche ver-
fen van den beroemden NICOLAAS HEIN-
SIUS, insgelyks, met gouden letters, in
zwarten toetssteen, gehouwen. Ter regter
zyde, leeft men:

MICHAELI RUTERO.

*Ruteri hoc cinerem victoris & ossa sepulcro
Adferta, æquoreo Marte recondit humus.*

Tantillum exuvias spatii complectitur omnes

Funere de tanti quas tulit urna viri.

Niltamen egisti, mors importuna, triumphum

De te perpetuum fama superstes aget.

*In titulos Europa parum est: scit Americus
orbis*

Africa laurigeri scit decus ora ducis.

*Vix capit Oceanus, vix sol oriensque ca-
densque*

*Tot palmis gravidam, tot spoliisque ma-
num.*

Maxima quod si quem virtus sacravit Olympo,

Hanc animam ætherea fas jubet arce frui.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

't welk, door den beroemden Digter, Johan-
nes Vollenhove, in deezer voege, overge-
zet is:

De gront, door zeegevecht op zeegevecht
beschut

Van RUITER, wiens triomf's Lands wel-
vaart heeft gestut,

Be-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 391

Bewaart nu zyn gebeent: het ſterflyk deel NIEUWE
KERK.
des grooten

Verwinners ruſt hier in zo naauw een perk
beſlooten.

Noch recht de doodt niet uit: hem over-
leeft zyn faam,

Braveert haar, triomfeert oneindig met
zyn' naam.

Euroop viel hem te klein: d'Amerikaanſche
landen

Gewagen van zyn lof, en d'Afrikaanſche
ſtranden.

Geen lucht, geen Oceaan, noch Ooſt-
noch Weſterzon

Beperkt de ſtrydbre hant, die zo veel lau-
ren won.

Zyn menſchen ooit tot goôn, door helden-
deugt verheven,

Dees helt is waardt om hoog de doot ten
trots te leven.

Ter linkerzyde ſtaat:

M I C H A E L I R U T E R O.

Martius hic tumidi moderator & incola ponti

Qui ſibi ſe totum debuit, ecce jacet.

Ipſe lapis, cinis ipſe viri, ſpirare videntur

Inelyta pro patriis quæ tulit, arma focis.

*Hoſti intentat adhuc marmor clademque fugam-
que:*

Saxa cruentatas ſtrage minantur aquas.

*Naufragus hunc ſenſit ſcopulum, quicumque Ba-
tavas*

Aque-

NIEUWE
KERK.

Æquora turbanti classe premebat opes.

Hic hostes, ubicunque jacent, commune sepul-
crum

Cum duce sortiri, patria crede, tuos.

Si tamen est tumulus, moribundis vita salusque
Civibus, & dextræ laus redit unde suæ.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

Luidende, naar de vertaaling van den zelf-
den Vollenhove:

Hier rust de krygshelt, voogt en burger
van den plas

Des woesten Oceaans, die alles, wat hy
was,

Alleen kreeg door zich zelf, noch leeft zyn
moed in 't marmer,

Noch vecht bykans het lyk van 's Vaderlands
beschermmer.

't Graf dreigt den vyand noch met neêr-
lage, en den vloet

In 't entren, vlucht hy niet, te verwen
met zyn bloet.

Dees was de Zeeklip, daar wie Hollands schat,
met Vlooten

Wou plonderen, 't hoeft weleer te berste op
heeft gestooten.

De Staat verbeelt zich hier al 't vyandlyk
gewelt,

Waar 't sneuvelde, in een graf begraven
met dien helt.

Of is 't geen graf, waar by de Staat, bykans
gestorven,

Nieuw

Nieuw heil, nieuwe oorlogseer, nieuw le-
ven ziet verworven.

NIEUWE
KERK.

De ingang der Grafkelder des Admiraals is
buiten, en agter 't Choor. Boven den zel-
ven leeft men:

INTAMINATIS FULGET
HONORIBUS.

dat is:

HY BLINKT IN ONBEZOEDELD EERE.

In de zelfde Grafkelder, zyn ook byge-
zet de Lyken van Jonker *Jan Paulus*zoon *Van*
van Gelder, de Ruiters behuwdzoon, die, *Jan van*
op den een en twintigsten Augustus des jaars *Gelder.*
1673, gesneuveld was; *Engel*, *Baron de*
Ruiter, Zoon van den Admiraal; *Johan de*
Witte en *Michiel de Witte*, den eersten een
Schoonzoon, en den tweeden een Kleinzoon
van de Ruiter. Het wapen, en de helm,
degen en handschoenen van Van Gelder,
den eenigsten van de vier, die, strydende,
omgekomen is, zyn aan den naasten pilaar
opgehangen. Onder dezelve leeft men:

*Hier rust die dapper sich in Neerlants Scheeps-
magt droeg,*

*Toense in een jaar driemaal twee Konings Vloo-
ten sloeg,*

*Hy is met zegenpraal voor 't Land op zee ge-
storven,*

VII. STUK.

Cc

En

NIEUWE Kerk. *En heeft, door lof en eer, hier 't Heldengraf
verworven.*

Van Jooft van Vondel. Bezuiden het Choor, naar den kant van den ingang der Kerke op den Dam, is het Graf van den vermaarden Digter JOOST VAN VONDEL, die hier, op den agtsten February des jaars 1679, begraaven, en met eene gemeene zerk, zonder eenig opschrift, gedekt werdt. Doch omtrent drie jaaren laater, deedt de Heer JOAN SIX, Heer van Wimmenum en Vromade, Oud-Schep en Raad deezer Stad, deeze regels op 's Dichters grafzerk houwen:

HIC JACET VONDELUS,
PHOEBO AC MUSIS AMICUS.

En niet, gelyk sommigen aantekenen,

VIR PHOEBO ET MUSIS GRATVS VONDELIVS HIC EST.

't welk BRANDT (x), in deezer voege, vertaald heeft:

HIER RVST VAN VONDEL HOOGH BEIAARDT,
APOLLO EN ZIJN' ZANGBERG VVAARDT.

Van het Geslagt van de Haze de Georgio. Het Burgemeesterlyk geslagt van de HAZE DE GEORGIO, eene begraafplaats in het oude Drapeniers-Choor, aan de noordzyde der Kerke, welk nu tot eene Timmerloots

(x) VONDELS Leven, bl. 74.

loots gebruikt wordt, gekogt hebbende, NIEUWE heeft, in den jaare 1702, van Burgemees- KERK. teren de vryheid gekreegen (y), om de zerk, waarmede de begraafplaats gedekt is, hooger te mogen leggen, dan de andere zerken.

Wy voegen hier by de naamen van de Naamlyst KERKMEESTEREN der Nieuwe Kerke, der KERK- MEESTE- REN. zo ver menze heeft konnen opspoooren:

- 1503. Geryt Jans Peng.
- 1503. Jacob Hugen Zoen.
- 1503. Ruysch Jans.
- 1510. Jan Dirksz. Zil.
- 1510. Frans Claessen.
- 1510. Claes Beuyck.
- 1512. Walich Dirksz.
- 1513. Cornelis Benninck.
- 1513. Pieter Simonszoen.
- 1513. Jonge Claes Hein.
- 1514. M^r. Pieter Colyn.
- 1514. Jan Lambertse.
- 1515. Jan Gavezoen.
- 1515. Reyer Pieterse.
- 1517. Huyg Jansen.
- 1518. Pieter Jansen Akkerman.
- 1519. Ruysch Jansen.
- 1520. Floris Janszoon.
- 1521. Popius Occo.
- 1522. Gerrit Ariszoen.
- 1523. Simon Claeszoen.
- 1524. Jan Pieterse Schaep.

1525.

(y) Groot-Memor. N. VIII. f. 221.

- NIEUWE KERK. 1525. Jan Banningh.
 1526. Heiman Jacobszoon van Ouden Amstel.
 1527. Dirck Jansz Pestren.
 1538. Jan Ysbrantsz Hoolesflood.
 1538. Egbert Garbrantsz.
 1538. Jan Willemsz.
 1538. Jan Ryser Jansz.

Na deezén, ontbreeken de naamen der Kerkmeesteren, tot op de Verandering des jaars 1578: wanneer volgen

- Egbert Pietersz. Vinck.
 Job Cornelisz. Coster.
 Jacob Bas.
 Pieter Jacobsz. Bolwerck.
 Jan Cornelisz Hooft.
 Rykert Autgesz.
 Cornelis Cornelisz. de Lange.
 Gysbert Janfen van de Poll.
 Willem Pietersz. Hooft.
 1593. Claes Claesz. Guldekruys.
 1593. Pieter Matthysz.
 1593. Isack Ouwerogh.
 1593. Ysbrand Harmensz.
 1597. Pieter de Vlaming.
 1599. Gerrit Olphertsz.
 1600. Matthys Pietersz.
 1607. Claes Jansz. Buys.
 1609. François van Cruysbergen.
 1612. Pieter Pietersz. Karfeboom.
 1612. Dirrick Heynick.
 1613. Jan Willemsz. Boogaert.

1616,

1616. Michiel Reyniersz. Pauw. NIEUWE
1620. Gerrit Hudde Hendricksz. KERK.
1620. Pieter Jacobsz. Elias.
1622. Frans Jacobsz. Hinloopen.
1625. Matthys Willemsz. Raephorst.
1627. Hermen Theulincks.
1628. Joan Huydecoper.
1629. Dr. Pieter Jansz. Hooft.
1629. Dr. Cornelis van Dronckelaer.
1629. Lucas Jacobsz. Rotgans.
1630. Hendrick Louwerensz.
1646. Fredrik Alewyn.
1647. Zacharias Roode.
1649. Pieter Trip.
1649. Jacob Pietersz. Elias.
1656. Jan Duyts.
1657. Lucas Scholten.
1657. Jan Hinloopen.
1657. Joan Rombouts.
1667. Jan de Weert.
1673. Albert Bentes.
1673. Karel Voet.
1675. Jacob Trip.
1675. Jan van Erpecum.
1675. Jacob ten Grootenhuys.
1679. Jeronimo de Haze.
1680. Andries Bernarts.
1680. Anthony Bruningh.
1681. Dirk Alewyn.
1682. Louis Wolters.
1685. Johan van der Meret.
1687. Adriaen Temminck.
1688. Jan Elias Huydecoper.
1690. Mattheus Abbas.
1693. Reinier van Cuyck.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

1694. Louis Victor.
 1704. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
 1704. M^r. Willem van Dam.
 1707. David van der Meer.
 1709. Nicolaas Elias.
 1709. Anthony Schellingwouw.
 1709. Jan du Fay.
 1711. François de Vicq.
 1712. Floris Elias.
 1713. François van Harencarspel.
 1714. Pieter Huguetan.
 1714. M^r. Matthéus van Hartogveld.
 1715. Jan van der Wiffel.
 1719. Paulus Emtinck.
 1724. Pieter Calkoen.
 1727. Jacob Boreel Jansz.
 1728. M^r. Ferdinand van Collen Ferdinandsz.
 1730. Raymond de Smeth.
 1732. Wybrand ten Poortingen.
 1732. Hendrik Hooft Gerritsz.
 1734. Cornelis Munter.
 1743. Andries Bicker.
 1749. M^r. Evert Berewout.
 1749. Cornelis Jacob van der Lyn.
 1759. Jacob van Ghesel Junior.
 1763. Gerard Munter.

III.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Beschry-
ving der
NIEUWE-
ZYDS-
KAPELLE.

De NIEUWE-ZYDS-KAPEL, van ouds
 de *Heilige Stede* genaamd, staat in de
 Kalverstraat, tegen over het Burger-Wees-
 huis,

huis, daar zy haaren aanzienlyksten ingang heeft, in 't westen. Twee andere ingangen deezer Kapelle zyn 'er, een in 't oosten op 't Rokin, en een in 't noorden, in de Wyde-Kapellesteeg. In 't westen, steekt een spitse tooren ten dake uit.

't Is my ten hoogste waarschyntlyk, dat men deeze Kapel, die nogtans, by haare eerste opregting, eene veel geringer gedaante gehad heeft; na de Oude Kerk, voor het oudste Kerkgebouw van Amsterdam houden moet, schoon de juiste tyd van derzelver Stigtinge niet aan te wyzen is. Men heeft, van ouds, geloofd, en de Roomsch-Katholyken houden, in 't algemeen, voor zeker, dat de Kapel, van welke wy spreken, gestigt werdt, ter gelegenheid van zeker wonderwerk, omtrent het midden der veertiende eeuw, op de plaats der Kapelle, voorgevallen. Omtrent den aanvang der zestiende eeuw, is, zo ver my gebleeken is, het eerste omstandig verhaal van het zelve in 't licht gegeven, vermoedelyk in de Latynsche taale, 'tzy door JAN GERBRANDS-ZOON VAN LEIDEN, of een' ander, opgesteld (z); waarnaar verscheiden' overzettingen in 't Néderduitsch gemaakt zyn, zo in de oude *Hollandsche Chronyk* (a) en in de *Vermeerderde Chronyk van BEKA* (b), als in een afzonderlyk Boekje, waarvan my een afdrukfel ter hand gesteld is, tot titel hebbende, *Hier beghint die vindinge van 't hoich-*

weer-

(z.) Zie LE LONG bl. 197.

(a.) *Divis. XXIII. Cap. X.*

(b.) In MATTHEI Anal. Tom. III. p. 228.

NIEUWE, ZYDS- en KAPEL. *weerdige ende Heylighe Sacrament, in 't vier ende vlam miraculoselyc ongequetst ende geheel geconserueert; het welke rustende is binnen der Stadt van Aemstelredam, ende die plaetse wert gbenoemt ter Heyliger Stede (c). En 't verhaal van dit Boekje is wel 't uitvoerigste. Eindelyk, heeft LEONARD MARIUS, Priester te Amsterdam op 't Begynhof (d), in 't jaar 1639, eene uitvoerige Verhandeling over de Mirakelen der Heilige Stede uitgegeven, genaamd AMSTELREDAMS EER ende opcomen door de denckwaerdige miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des Altaers Anno 1345, t' Antwerpen [waarschynlyk, Amsterdam] by HENDRIK AERTSENS 1639. door BOETIUS A BOLSWERT; welke laatste naam, van sommigen (e), ten onregte, voor den naam des Schryvers gehouden is.*

Verhaal
van het
Amster-
damsch
wonder-
werk in
de Heili-
ge Stede.

De uitvoerigste Verhaalen van het wonderwerk, welk gelegenheid tot het stigten der Kapelle zou gegeven hebben, komen hierop uit: „ Dat een ziek mensch, hier ter „ Stede, 's Dingsdags voor Palmzondag, „ zynde den zestienden Maart, in 't jaar „ 1345, kort na Vespertyd, het Sacrament „ ontvangen hebbende, het zelve, lang na „ zonnen-ondergang, wederom uitbraakte; „ wanneer het, door de vrouwen, die den „ zieke bedienden, in een zuiver vat, ont- „ vangen, en in een groot vuur geworpen „ werdt. Dat eene van die vrouwen, 's an- „ de-

(c) Zie LE LONG, bl. 192.

(d) J. F. FOPPENS Biblioth. Belg. Tom. II. p. 347.

(e) DAPPER bl. 387.

„ derendaags, omtrent *Priemtyd*, by 't vuur, NIEUWE
 „ welk den gantschen nagt gebrand hadt, ZYDS-
 „ zynde gaan zitten, midden in de vlammen, KAPEL.
 „ de hostie zag, zo geheel wit, als zyze,
 „ immermeer, in eens Priesters hand, ge-
 „ zien hadt. Dat zy de hostie, zonder zig
 „ te branden, uit het vuur greep, en van
 „ de eene hand in de andere leide. Dat de
 „ hostie, ondertusschen, eene vuurige of
 „ verbrande gedaante aangenomen hebben-
 „ de, aan eene andere vrouwe overgegeven
 „ werdt, diese, in eenen schoonen doek,
 „ leide, en in haare kist sloot. Dat de
 „ man deezer vrouwe, t'huis gekomen zyn-
 „ de, en vernomen hebbende, wat 'er ge-
 „ beurd ware, de hostie uit de kist nam,
 „ en gewaar werdt, dat zy zig in zyne hand
 „ beweegde, even als het hert van een'
 „ snoek, die geopend was. Dat de hostie
 „ een vlek behieldt, op de plaats, daar zy,
 „ door den man, aangeraakt was, die 'er,
 „ honderd of meer jaaren na dien tyd, nog
 „ aan te zien was. Dat de Priester, ge-
 „ haald zynde, de hostie uit de kist nam,
 „ en in de Ciborie deedt; doch dat de Ci-
 „ borie naderhand ledig, en de hostie we-
 „ derom in de kist gevonden werdt. Dat
 „ dit, volgens sommige verhaalen, tot twee
 „ of drie reizen toe, gebeurde, zelfs na dat
 „ de hostie reeds in de Oude Kerke over-
 „ gebragt geweest was. Dat de Priester
 „ toen besloot, dat de hostie, plegtiglyk,
 „ afgehaald en overgebragt moest worden;
 „ gelyk geschiedde. Dat een kind van den
 „ man en de vrouw, die de hostie gehad

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

„ hadden, met de vallende ziekte gekweld
„ zynde, genezen geworden was, na dat de
„ ouders en bloedvrienden het Sacrament,
„ in de Oude Kerke, eerbiediglyk, bezogt,
„ en aldaar hunne offerhanden gedaan had-
„ den.” Het verhaal, in het boekje, waar
van de titel aanvangt *Hier beghint* enz. wordt
met deeze woorden beslooten: *Ende want
alle dese voorseide punten van den heyligen Sa-
crament warachtich zyn, ende wi bekennen,
dat si in der waerheit so gesiet zyn, als voor-
screuen, so hebben wi Florys van Boeckhorst,
Ridder, Baelin des mogenden Princes des Heren
Graefs van Hollant in den lande van Amstel
ende in Waterlant, Scout, Scepen ende Rade
der Stede van Amstelredam, om dese miracu-
len allen kersten menschen te condigen, onse se-
gelen hier an gebangen. In 't jaer ons Heren
M. CCC. XLV. des Donredaechs in der Oc-
tauum van Paesschen.* Sedert werdt, zo men
wil, op de plaats, daar het wonderwerk ge-
beurd was, eene Kapel gestigt, in welke de
wonderdaadige hostie, eerlang, geplaatst
werdt, die de Kapel der Heilige Stede, eeu-
wen agtereen, beroemd gemaakt heeft.

Kort on-
derzoek
der ge-
loof-
waardig-
heid van
dit ver-
haal.

Wy hebben niet voor, de waarheid van
't verhaalde wonderwerk, omstandiglyk, te
onderzoeken. Doch wy konnen niet nalaa-
ten, eenige weinige aanmerkingen te maa-
ken, die onpartydigen, van welke Gods-
dienstige gezindheid zy ook zyn mogen,
moeten doen twyfelen, of het zig, met de
gelegenheid van het stigten onzer Kapelle,
niet een weinig anders hebbe toegedraa-
gen, dan ons het verhaal, genomen zo
als

als het legt, zou moeten doen denken.

1. Ik merk, *voor eerst*, aan, dat, in schriften van tydgenooten, zo ver zy my bekend zyn, niets het allerminste van dit beroemde wonderwerk gesproken wordt. **BEKA**, die gebloed heeft, toen 't geval gebeurd moest zyn, rept 'er geen een woord van. Even weinig wordt 'er van gewaagd by anderen, die, omtrent het midden der veertiende eeuw, geleefd hebben, en welker schriften tot ons gekomen zyn.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.
Tydgenooten
reppen
niet van 't
wonderwerk.

2. De oudste Schryvers, die 'er van gewaagen, hebben, ten minsten honderd jaaren na den tyd, waarin het wonderwerk geloofd wordt geschied te zyn, gebloed. En deezen spreken 'er van, in zeer algemeene woorden. De Schryver van het *Goutsche Chronyxcken* (f) zegt alleenlyk: *In 't jaar ons Heeren M. CCC. ende XLVII. doe geschiede dat Mirakel in die Stede van Amsterdam van den H. Sacrament.* **VELDENAAR** schryft (g): *In den jaer ons Heren 1342, soe geschiede, in die Stede van Amsterdam, een groot mirakel van den H. Sacrament, dat een sieck mensche ontfanghen hadde, ende overgaff, ende in 't vuer gegoten wert.* Doch men ziet, dat beide deeze Schryvers, de oudsten, die van 't Mirakel gewaagen, merkelyk, omtrent den tyd van 't gebeurde, verschillen. De eerste stelt, dat het, in 't jaar 1347; de tweede, dat het, in 't jaar 1342, gebeurd is. En 't zelfde jaartal vindt men ook, in de Latynsche Uitgaave van **VELDENAARS**

De oudsten, die 'er van gewaagen, doen 't met weinige woorden, en verschillen omtrent den tyd van 't gebeurde.

(f) *Bladz. 103.*

(g) *Bladz. 78.*

Chro-

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

Chronyk (h). In een ander Chronykje, welk agter de Chronyk van den *Ongenoemden Klerk* uitgegeven is, leeft men ook (i): *Item, in 't jaer ons Heeren M. CCC. en XLII., soe gheschiede een myrakel van onser lieve Vrouwe ende van den heylige Sacremente tot Aemsterdamme van den brande.*

Jan Ger-
brands-
zoon van
Leiden is
de eerste,
die 't ge-
val in 't
jaar 1345
plaatst.

3. De Haarlemmer Karmeliet, JAN GERBRANDSZOON VAN LEIDEN, die in 't jaar 1504 overleedt, is de eerste der bekende Schryveren, die 't gebeurde, in 't jaar 1345, geplaatst, en met byna alle de omstandigheden, met welken wy het boven verhaald hebben, te boek gesteld heeft (k). En hy is, door den Schryver der *oude Hollandsche Chronyke*; door den *Vermeerderaar* van BEKA, en door alle de overigen, gevolgd.

Wat men
te hou-
den heb-
be van
het be-
zegeld
getuige-
nis der
Wethou-
derschap
van Am-
sterdam.

4. En hier valt nu de vraag, of het verschil der oudste Schryveren, onderling en met de laateren, omtrent den tyd van 't gebeurde, de geloofwaardigheid van 't verhaal niet vry wat verzwakt? 't Is waar, dat wederom tot bevestiging van dit verhaal schynt te strekken, dat Floris van Boekhorst, Ridder en Baljuw van Amstelland, benevens Schout, Schepenen en Raaden van Amsterdam, het wonderwerk, weinige dagen na dat het, in 't jaar 1345, zou voorgevallen zyn, met hunne zegels, bekrachtigd hebben. Doch niemand getuigt deeze bezegelde brieven immer te hebben gezien. En ik meen niet, dat 'er van gewaagd wordt, eerder dan

in

(h) In MATTHÆI Anal. Tom. V. p. 557.

(i) B'adz. 227.

(k) Chron. Libr. XXVIII. Cap. X. p. 254.

in 't kleine Mirakelboekje, welk, eerst in NIEUWE,
't jaar 1518, in 't licht gegeven werdt. ZO ZYDS-
ook deeze brieven, in vroeger' tyd, bekend KAPEL.
geweeft waren, is 't bezwaarlyk te begry-
pen, dat Schryvers der vyftiende eeuw, e,
omtrent het jaar van 't gebeurde, zo mer-
kelyk verfchild zouden hebben. Ik zou hier-
om, voor de egtheid deezer bezegelde brie-
ven, geenszins, durven inftaan. Om nu
nog niet te zeggen, dat *Floris van Boekhorft*,
Ridder, my, nergens, als Baljuw van Am-
ftelland, voorgekomen is. VAN LEEU-
WEN meldt maar drie Edelen uit den huize
van Boekhorft van deezen naam. Twee der-
zelven bloeiden in de zefstiende eeuw: de
derde, omtrent den jaare 1330: doch deeze
laatste was Rentmeester-Generaal van Kei-
zerinne Margareet (1), naderhand, Graa-
vinne van Holland; en, zo ver blykt, geen
Baljuw van Amftelland. In eene gefchree-
ven Lyft der oude Baljuwen van Amftelland,
door Schepen GERARD SCHAEF PIE-
TERSZON opgemaakt, wordt ook geen
Floris van Boekhorft, en zelfs in 't geheel
geen *Floris* gevonden, dan *Floris de onledige*,
op het jaar 1313; doch deeze kan, in 't jaar
1345, geen Baljuw van Amftelland geweest
zyn, alzo 'er, in de gemelde Lyft en elders,
na hem, en voor 't jaar 1345, nog wel drie
Baljuwen van Amftelland geplaatft worden, te
weeten, *Arft van der Horft*, op het jaar 1327,
Willem Kufer van Oosterwyk, op het jaar 1332,
en Heer *Gerrit van Eemskerk*, Ridder, op
het

(1) VAN LEEUWEN Batav. Illuſtr. bl. 220 enz.

NIEUWE- het jaar 1338 (m).^{*} Gevolgelyk, is *Floris*
 ZYDS- *de onledige de Floris van Boekborst* niet ge-
 KAPEL. weest, die, in 't jaar 1345, als Baljuw van
 Amstelland, het wonderwerk getuigd zou
 hebben.

Omtrent 5. De Kapel der Heilige Stede, is nog-
 het jaar tans, niet lang na 't midden der veertiende
 1345, eeuw, reeds zo vermaard geweest, dat 'er,
 moet naar alle waarschynlykheid, in of omtrent
 nogtans den jaare 1345, iet vreemds is voorgeval-
 iet zon- len, op de plaats, daar zy gestigt werd, 't
 derlings welk, in die tyden, voor een wonderwerk
 gebeurd aangezien, en greetiglyk verspreid en ge-
 zyn, welk loofd is. Men heeft 'er, in laater' tyd, nieu-
 aanlei- we omstandigheden by verzierd, die 't geval
 ding tot nog wonderlyker hebben doen voorkomen.
 het stig- De beroemdheid der Kapelle lokte zo veel
 ten en de volks naar Amsterdam, en bragt Geestely-
 ver- ken en weereldlyken zo groote voordeelen
 maard- aan, dat niemant reden hadt, om haaren
 heid der wonderdaadigen oorsprong in twyfel te trek-
 Kapelle ken, tot dat de tyden begonden te veran-
 gegeven derenderen, en men de bewyzen begon te onder-
 heeft. zoeken, waarop de waarheid van 't Amster-
 damsch Mirakel gevestigd werd.

Wat dit, Veelligt, heeft tot het stigten der Kapel-
 vermoe- le alleenlyk gelegenheid gegeven, dat een
 delyk, kranke de hostie, die hem, door den Pries-
 geweest ter, gegeven was, niet heeft kunnen door-
 zy? zwelgen, maar geheel wederom uitgebraakt
 heeft. 't Uitbraakfel, in 't vuur geworpen
 zynde, heeft de vlam, ligtelyk, in zo verre
 kunnen uitbluffchen, dat men de hostie, on-

ge-

(m) Zie MIERIS Charterb. II, Deel, bl. 425, 621.

geschonden, heeft konnen opraapen. Hier NIEUWE-
 van heeft men, terstond, veel gerugts ge- ZYDS-
 maakt, als van een groot wonderwerk. De KAPEL.
 wooning, daar 't geval gebeurd was, is tot
 eene Kapel verbouwd: waarin, zo sommi-
 gen verhaalen, de haardstede, met roode
 steenen belegd, bewaard gebleeven is, tot
 in 't jaar 1624, wanneer zy, nevens een klein
 schoorsteentje, welk tegen een' pilaar aan
 stondt, is afgebroken (n). En indien men Van het
 dit verhaal aanneemt, volgt 'er uit, dat het Mirakel-
 zogenaamd *Mirakelhuis*, aan de westzyde der huis en
 Kalverstraat, tegen over de Kapelle, welk de kist,
 lang door een Roomschgezind geslagt be- waarin
 woond geweest is, niet staan kan op de plaats, de hostie
 daar men, oulings, geloofde, dat het won- gelegd
 derwerk omtrent de hostie gebeurd was; al- werd.
 zo de haardstede, volgens dit verhaal, aan
 de oostzyde der Kalverstraat gelegen, en in
 den omtrek der Kapelle begreepen geweest
 is. De noordwesterhoek der Kapelle wordt
 zelfs, nog tegenwoordig, *de heilige boek ge*-
 naamd. Maar de kist, in welke de hostie
 gelegd werdt, is, zo men wil, nog tegen-
 woordig, in wezen, en wordt in 't Burger-
 Weeshuis bewaard. Immers, my is, aldaar,
 op den twee en twintigsten April des jaars
 1762, eene oude kist getoond, die zeven-
 tien duim hoog, ruim zestien duim breed,
 en, over het deksel gemeten, ruim twee en
 dertig duim lang was. Zy hadt, van voo-
 ren, drie yzeren sloten, en was, op het dek-
 fel,

(n) Opkomst der Nederl. beroerten enz. gedrukt te Ken-
 ten 1673. bl. 137.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

fel, beschilderd met drie witte hostien in de vlammen: met twee diergelyken, tegen de einden, en met nog twee, van vooren; voor welke laatste, twee Engelen knielden; doch alle deeze figuren waren, reeds voor een groot gedeelte, uitgesleeten en vergaan. En deeze kist werdt van de Roomschegezinden, die dezelve nog dikwils kwamen zien, gehouden voor dezelfde, waarin de wonderdaadige hostie gelegd geweest was.

De Pro-
visoors
der
Heilige
Stede
draagen
het on-
derhoud
van den
Heiligen
weg op
aan het
Gasthuis.

De Kapel kreeg, terstond na dat zy gestigt was, den naam van *Heilige Stede*. En de *Provisoors ende bewarers* van dezelve onderhielden eenen weg, die, van den Amstel, nu 't Rokin, liep tot heel aan Slooten, en gebruikt werdt door zulken, die de Heilige Stede kwamen bezoeken. En deeze weg werdt de *Heilige Weg* genaamd; een naam, die nog aan een gedeelte van denzelven gegeven wordt. In 't jaar 1371, werdt deeze Weg verkogt aan 't Gasthuis binnen Amsterdam, die 't onderhoud van den zelven op zig nam (o): doch zig, vermoedelyk uit onvermogen, niet naar behooren kweet van deezen plicht; waarom de Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe in den Haage Burgemeesteren der Stad, in den jaare 1415, met het onderhoud van de Kapelle en van den Weg, die toen beide merkelyk vervallen waren, belastte, hun, daarentegen, alle de inkomsten der Kapelle, en alle de Offerhanden, die aldaar gedaan zouden worden, afstaande, mids daar van een

Burge-
meeste-
ren belas-
ten 'er
zig mede,
onder
zekere
voor-
waarden.

mark

(o) Handv. bl. 421.

mark fyn zilvers 's jaars, aan 't Kapittel in NIEUWE-
den Haage, wierdt uitgekeerd. Uit den brief, ZYDS-
die hiervan verleend werdt, blykt, dat het KAPEL.
Sacrament, *welk*, dus luiden de woorden,
in de plaats, daar de Kapel staat, wonderdaa-
diglyk gevonden was [in loco, ubi dicta Ca-
pella situatur, miraculose invento] toen in
de Oude Kerke bewaard werdt; doch dat
men onderstelde, dat het, t'eenigen tyde,
in de Kapelle zou kunnen worden overge-
bragt. Ook ziet men, uit den zelyen, dat
de Priester, die, als Kapellaan, in de Ka-
pelle der Heilige Stede, dienst deedt, al se-
dert vyftig jaaren, door Burgemeesteren be-
noemd; en, door 't Kapittel in den Haage,
aangesteld was. En eindelyk, blykt 'er uit,
dat 'er toen, behalve het hoog Altaar, nog
drie andere Altaaren in de Kapelle waren (p).
De brief, waarby de Regeering van Amster-
dam zig verbindt, om het gemelde mark fyn
zilvers 's jaars aan 't Kapittel der Lieve Vrou-
we in den Haage te betaalen, is bewaard in
een *Vidimus* van Schepenen van den Haage
van den jaare 1550, en nog nimmer in 't licht
gegeven, waarom wy dien, hier agter, on-
der de *Bylaagen* (q), geplaatst hebben.

Indien men staat maaken moge op het
verhaal van den *Vermeerderaar* der *Chronyke* De Ka-
van BEKA, is de Kapel der Heilige Stede, pel ver-
op Zondag den drie en twintigsten April des brandt,
jaars 1421, afgebrand. Zelfs schynt hy te in 't jaar
zeggen, dat de wonderdaadige hostie toen 1421.
ook

(p) Handv. bl. 421.

(q) Lr. D.

NIEUWE- ook door de vlamme verteerd werdt. Dus
 ZYDS- luiden zyne woorden: *Doe bernde die nye*
 KAPEL. *kerck, die heylige Stede, ende dat heylige Sa-*
crament aldair te rusten plach (r). Aan dee-
 zen brand, schynt gedacht te worden in een'
 Schepenen-brief van den tweeden Maart des
 jaars 1423, waarby een huis en erve *op tie*
Middeldamme, aan S. Nicolaas-Kapelle en
 Gasthuis opgedraagen wordt, welk belend
 was met een *erue op ten hoek van der Stege,*
dar Kathryn Heyndrik Andries foens We-
duwe, voir den brande, in plach te woenen.

En in 't Ondertuffchen, hebben anderen, ook in laa-
 jaari 1452. ter' tyd, geloofd en geschreeven, dat het
 Sacrament, naderhand, nog in wezen ge-
 weest, en zelfs, in eenen anderen brand, die
 op den een en twintigsten May des jaars
 1452 voorviel, midden in de vlammen, on-
 beschadigd gebleeven is (s). Onder anderen,
 wordt zulks getuigd, door den *ongenoemden*
Beschryver van Amsterdam, die omtrent den
 jaare 1500 bloeide (t). Doch zo de won-
 derdaadige hostie, in 't jaar 1421, reeds ver-
 brand geweest is, gelyk de *Vermeerderaar*
van BEKA schynt te zeggen, kan zy, in 't
 jaar 1452, niet, ongeschonden, in 't midden
 der vlammen, bewaard geweest zyn.

Zy wordt Vaster gaat, dat de Kapel, na 't jaar 1421,
 grooter herbouwd is, en, in 't jaar 1452, ander-
 en schoo- maal afgebrand zynde, zo veel schooner en
 ner her- ruimer werdt opgetimmerd, dat zy, reeds
 bouwd. om-

(r) Vermeerd. BEKA, bl. 398.

(s) L. MARIUS Amstels. eer enz. bl. 64. Zie ook 't Ver-
 haal by LE LONG, bl. 324.

(t) Ad Calcem PONTANI, p. 5.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 411

omtrent den jaare 1500, onder de fraaiste ^{NIEUWE} Kerken gerekend werdt. Zy werdt, ten dien ^{ZYDS-} tyde, en nog lang daarna, van alle kanten, ^{KAPEL.} niet slegts uit de verste hoeken der Stad, van de Haarlemmer-Poort en 't Hoofd af (*u*); maar ook uit andere Steden, en zelfs uit afgelegene gewesten, rykelyk bezogt en begiftigd, met naame door zulken, die, van gevaarlyke reizen, behouden waren t' huis gekomen. De Aartshertog Maximiliaan, in 't jaar 1484, in den Haage krank leggende, deedt eene gelofte, om het Sacrament te Amsterdam in bedevaart te gaan bezoeken, indien hy in gezondheid hersteld mogt worden. Zyne herstelling volgde op deeze gelofte: waarop hy zig herwaards begaf, en eene Kelk en Waskaars van eene geweldige grootte, in de Kapel der Heilige Stede, offerde (*v*). Ook vereerde hy een glas in de Kapelle, waarvan nog een gedeelte in den zuidoostelyken hoek van 't gebouw overgebleeven is. 't Gemeen gevoelen was, dat, door het Sacrament hier ter Stede, verscheiden wonderdaadige geneezingen geschieden. Doch sommigen verhaalen, dat de oude *miraculeuse hostie*, door den tyd vergaanzynde, van den Bisschop van Utrecht genuttigd was; die eene andere hostie, in derzelver plaatse, gewyd hadt (*w*). Op den Sacraments-dag in de vasten, hieldt men eenen plegtigen ommevang, met het miraculeus

Sa-

(*u*) W. SYVAERTS Roomsche Mysterien ontd. f. 33 verso.

(*v*) Anonym. ad Calcem PONTANI, p. 5.

(*w*) W. SYVAERTS Roomsche Myster. ontdekt, f. 31 verso.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

Sacrament, en omtrent Pinksteren, een' diergelyken; gelyk wy, reeds op eene andere plaats (x), hebben aangetekend. 't Vrygeleide, welk, by deeze gelegenheid, gemeenlyk voor veertien dagen, verleend werdt, lokte veel volks herwaards. Doch ook aan zulken, die, op andere tyden, het Sacrament, in bedevaart, kwamen bezoeken, wordt, in eene der oudste Keuren, vrygeleide verleend, met deeze woorden: *Item enich man of vrouwen naem die binnen der Stede coemt zyn pilgrimmaedze te doen ten heylighen Sacramente, dien en machmen niet becommeren noch besetten binnen der Vrybede noch dair buten van onsen poirters. Mer wairt dat hy om ander zaken quame, dat zoude staen tots gherechts bekenninge. Ende dair zullen zy toe doen alzo der gherechte zal guetduncken* (y). OP MEER heeft eenige wonderdaadige geneezingen aangetekend, die, ten zynen tyde, in de Kapelle van de Heilige Stede, gebeurd zouden zyn. Onder anderen, schryft hy het schielyk opbreeken van het beleg der Stede, in den jaare 1572 (z), toe aan eenen omme-gang met het Sacrament, op den raad van een' Boer van Abkoude, gedaan (a). Hoe VONDEL, in zynen tyd, getragt heeft de Wonderen der Heilige Stede, in een treffelyk vers op haar derde *Eeuwgety*, der vergetelheid te ontrukken (b), is, by de hoogagters zyner Poëzye, bekend.

De

(x) II. Deel, IV. Boek, bl. 404.

(y) Keurb. A. f. 5.

(z) Zie II. Deel, VIII. Boek, bl. 326.

(a) Cathol. Martelaars-Boek, II. Deel, bl. 52, 285.

(b) Poëzy I. Deel, bl. 462.

De Kapel, die, in 't begin der vyftiende NIEUWE-
 eeuw, maar vier Altaaren hadt (c), was, ZYDS-
 omtrent den jaare 1500, van zes Altaaren KAPEL,
 voorzien. Het beroemdſte van deezen was Altaaren,
 het *H. Sacraments - Altaar*, behoorende aan in de
 een Gilde van Vrouwen, het *H. Sacraments- Kapelle.*
Gilde genaamd. De *Overwyfen* van dit Gil-
 de, gelykze, onder anderen, in eenen Sche-
 penen-brief van den jaare 1498, genoemd
 worden, waren, in 't jaar 1573, *Tryntgen*
Hendrix, *Aef Jacobs*, *Tryntgen Pieters* en
Mari Claes, gelyk blykt uit eenen brief, die
 in 't Burger-Weeshuis bewaard wordt. Nog
 vindt men 'er *S. Hieronimus - Altaar*, gemeld
 in eenen rentebrief van den jaare 1539; *S.*
Rochus - Altaar, waarvan, in brieven van de
 jaaren 1548, 1552 en 1566, gewaagd wordt,
 en *S. Laurens - Altaar*, gemeld in eene Lyſt
 van de inkomsten der Kerke van Slooterdyk
 (d). Voorts, was 'er een *Lieve - Vrouwen-*
Altaar, welk aan de noordzyde der Kapelle
 ſtondt, en reeds, in eenen Schepenen-brief
 van den jaare 1368, vermeld wordt. De
Kruisbroeders, die in de Heilige Stede by-
 eenkwamen, en in 't jaar 1361 reeds ver-
 meld worden, hebben 'er waarſchynlyk ook
 een Altaar gehad.

Voor de Kapelle der Heilige Stede, ver- Verande-
 moedelyk boven den ingang in 't weſten, ringen
 plagten, tot op de tyden der Hervorminge, aan de-
 toe, deeze woorden, met gouden letters, te zelve, na
 leezen te zyn: *Signa & mirabilia fecit in te vorming,*
Deus

(c) Zie hier voor, bl. 409.

(d) By LE LONG, bl. 497.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

Deus excelsus, dat is „de groote God heeft, „in u, tekenen en wonderen gedaan (e).” Doch dit opschrift is, naderhand, uitgewischt. Eenige Roomschgezinde Schryvers verhaalen, dat de Kapel, na de verandering des jaars 1578, eenen geruimen tyd, gebruikt geworden is, eerst tot een' Paardenstal, naderhand, tot een Stads Turfhuis, en eindelyk, tot een Zout-kasse (f). 't Laatste wordt, ook door anderen, bevestigd, en meent men, dat zulks, nog in de voorgaande eeuw, aan 't ziltig uitslaan der pilaaren, van welken toen eenigen vernieuwd werden, zou gebleeken zyn (g). Zeker is 't, dat 'er, na 't jaar 1578, eenige jaaren verlopen zyn, eer de Kapel tot een Godsdienstig gebruik geschikt werdt. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1586, dezelve af te staan aan de Walsche Gereformeerden (h). Doch ik meen niet, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werdt. Omtrent drie jaaren later, werdt zy, ten dienste der Nederduitsche Gereformeerden, tot het doen der Hoofdpredicatiën, bekwaam gemaakt; also de twee Hoofdkerken, ter oorzaake van het aanwassen der Gemeente, te klein geworden waren (i). Op den eersten Zondag in December des jaars 1590, werdt 'er 't eerste Avondmaal gehouden, waartoe 't brood en de wyn, op last van Burgemeesteren, door Kerk-

(e) W. SYVAERTS Roomsche Myster. onrdekt, f. 33.

(f) Opkomst der Nederl. beroerten gedr. 1671. bl. 137.

(g) DOMSELAER IV. Boek, bl. 75. COMMELIN, bl. 470.

(h) Resol. Vroedsch. N. 5. 14 April 1586.

(i) Resol. Vroedsch. N. 6. 22 Nov. 1588.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, bezorgd NIEUWE-
werdt (k). De Kapel is, federt, in de te- ZYDS-
genwoordige gedaante herbouwd. In 't jaar KAPEL.
1657, werdt beslooten, den vloer derzelve
te verhoogen, en met blaauwe zerken te
beleggen (l). Te vooren was dezelve, zo ik
meen, slegts met gebakken steenen belegd
geweest.

De Nieuwe-zyds-Kapel is honderd vyf en Tegen-
tagtig voet lang, en honderd en dertig woordige
voet breed; en wordt verlicht door dertig gedaante
groote glasraamen. 't Gewelf rust op twin- Nieuwe-
tig ronde steenen zuilen. By avond worden, zyds-
op tien koperen kaarskroonen, 't vereischt Kapelle.
getal van kaarsen ontstoken. Over de drie
toegangen naar 't Doophuis, leggen drie
sierlyke koperen boogen. Ook zyn de schui-
ne platen, waarop de Predikant en de Voor-
zanger den Bybel leggen, van doorlugtig ko-
per, konstiglyk, gewerkt. Van binnen te-
gen den westergevel der Kapelle, is eene
ruime Galery voor de Weeskinderen, op
welke ook, veeltyds, andere toehoorders
plaats neemen. Regt hier tegen over, in 't
oosten, is een net portaal, bestaande bene-
den uit zes grooter, en boven uit zes klei-
ner gellingerde kolommen, die ook een
klein Kapelletje ondersteunen. Tegen 't
noorden, staat een klein Orgel, 't welk, in
zuiverheid van geluid, boven alle de Orgels
hier ter Stede, plagt uit te munten: doch
se-

(k) Uit de Oorsprongkelyke Orde van Burgem. van 30
Novemb. 1590. berustende in de Nieuwe Kerke.

(l) Resol. Vreedsch. Lt. A. 28 Jan. 1657. f. 190 verso.

NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.

federt de jongste herstelling, veel van zyne volmaaktheid verlooren heeft. De deuren zyn, gelyk doorgaands, beschilderd, aan de eene zyde, met Davids inhaaling na 't verslaan van Goliath, en aan de andere, met den speelenden David, door Saul met de spietse gedreigd. In de Nieuwe-zyds-Kapel, zyn geene zeer aanzienlyke Begraafplaatsen. Men heeft 'er het Graf van den Schout deezer Stede *Willem van der Does*, en van zyne Egtgenootte *Maria Govers*, en eene Grafkelder van 't Geslagt van *Alewyn*. In 't Kerkmeesters-Comptoir, aan de noordzyde der Kapelle, hangt een groot Wapenbord der Kerkmeesteren, sedert het jaar 1519. Voor den schoorsteenmantel, ziet men het wapen en zegel der Stad, en de wapens van vier Kerkmeesteren, *Tielens*, *Pancras*, *Scott* en *Valconier*, ten tyde van welken, de mantel schynt gemaakt te zyn. 't Schoorsteenstuk is niet kwalyk geschilderd. Ik heb, in 't Kabinet van Kerkmeesteren, geene oude stukken, de Kapelle betreffende, kunnen vinden. Alleenlyk, worden aldaar nog eenige brokken bewaard van een gedoodverwd Schilderstuk, waarop het Mirakel der Heilige Stede, en byzonderlyk, de vrouw, die de onbeschadigde Hostie uit het vuur grypt; de plegtige ommegang met dezelve; de aanbidding derzelve, door Engelen en menschen, en andere byzonderheden verbeeld zyn.

In dezel-
ve, wordt,
in de
Hoog-

In 't eerst werdt, in deeze Kapelle, even als in de Hoofdkerken, alleenlyk in de Nederduitsche taale gepredikt. Doch de Duit-

sche

fche oorlog eerst, en daarna de dood van den ^{NIEUWE-}
 Paltsgraave Fredrik, verkooren Koning van ^{ZYDS-}
 Boheeme, in den jaare 1632, gaf aan een ^{KAPEL.}
 groot getal van Hoogduitsche Gereformeer- ^{duitsche}
 den gelegenheid, om hun Vaderland te ver- ^{taale ge-}
 laaten, en zig hier ter Stede neder te zetten. ^{predikt.}
 Van toen af, werdt ook, eens of tweemaal
 ter weeke, ten dienste deezer Geloofsgenoo-
 ten, in de Hoogduitsche taale, gepredikt,
 in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zynde *Otto Ba-*
dus den eersten Leeraar geweest, die, tot
 het waarneemen van den Predikdienst in de
 Hoogduitsche taale, in 't jaar 1620, her-
 waards beroepen werdt. Tegenwoordig,
 wordt 'er, des Zondags, na den middag, en
 van half February tot het einde van August-
 tus, ook des Woensdags, ten vyf uuren des
 avonds, om de veertien dagen, in de Hoog-
 duitsche taale, gepredikt. Ook wordt 'er,
 om de twee maanden, het tweede Avond-
 maal, in deeze taale, gehouden. Rondsom
 de Nieuwe-zyds-Kapelle, zyn eenige woo-
 ningen en kassen getimmerd, die, door
 Bedienden derzelve, bewoond, of, door
 Kerkmeesteren, aan anderen verhuurd wor-
 den.

Zie hier de naamen der KERKMEESTER- Naamlyst
 REN van deeze Kapelle, oudtyds *Regenten* der KERK.
van der Capelle en *Capelmeeesteren* genaamd, ^{MEESTE-}
 zo ver dezelve hebben kunnen gevonden ^{REN.}
 worden :

1431. Jan Bout Aelbertszoen.

1431. Dirck Jacob Fekardyszoen.

1431. Jan Beduynre Aelbertszoen.

- NIEUWE- 1503. Bruyning Jacobsz.
 ZYDS. 1503. Frans Claesz.
 KAPEL. 1503. Mr. Pieter Colyn.
 1511. Claes Volkertsz.
 1511. Dirck Jan *in de Kalverstraet over de*
Heilige Stede.
 1512. Pieter Stevensz.
 1513. Popius Occo.
 1517. Klaes Hein.
 1518. Heiman Jacobsz. van Oude Amstel,
 1519. Klaes Boelensz.
 1522. Jan Dirksz. Sil.
 1523. Jacob Banninck.
 1524. Dirck Martsz. Mooy.
 1525. Jan Lambertsz.
 1526. Willem Koek.
 1527. Mr. Hendrik Dirksz.
 1543. Jacob Wouter Dobbesz.
 1543. Jacob Heindriksz.
 1543. Aris Gerritsz.
 1543. Pieter Koenesz.
 1549. Harmen Jansz.
 1551. Claes Dircksz.
 1551. Jan Vechtersz.
 1562. Harmen Gysbertsz.
 1562. Olof Abinga.
 1593. Willem Jansz. Bogaert.
 1593. Huyg Hendriksz. Verploeg.
 1606. Gerrit Gerritsz. Dootshoof.
 1618. Volkert Nanning van Ayta.
 1623. Reynier Reael.
 1628. Hendrik Brouwer.
 1632. Jacob Reepmaker.
 1634. Jan Witfen.
 1637. Nicolaes van Bronckhorst.

1639. Jan Jansz. Koekebacker.
1646. Jacob Valckenier.
1646. Everard Scott.
1664. Abraham Alewyn.
1672. Egbert de Vry.
1678. Jan van Erpecom.
1678. Hendrik Scholten.
1679. Jacob Scott.
1679. Joannes Tielens de Jonge.
1679. Jacobus Valconier.
1682. Josephus Coymans.
1683. Gerbrand Pancras.
1688. Jan Nuyts.
1690. Daniel Kick.
1705. Mr. Gillis Graafland,
1709. Mr. Gerard Treschouw.
1712. Jan Ditelaar.
1715. Mr. Daniel van Liebergen.
1716. Adriaan van der Ghiesen.
1719. Abraham Mattheus Koolbrand,
1729. Joan Scherenberg,
1730. Daniel Backer.
1732. Antoni Warin.
1740. Hendrick Bicker Jansz.
1746. Egidius van de Poll.
1749. Joan Couck.
1753. Jonas Witsen de Jonge.
1754. Mr. Hendrik Backer.
1758. Daniel Hooft Gerritsz.
1760. Jean Deutz.
1761. Mr. Nicolaas Willem Roëll.
1762. Mr. Joan Graafland de Jonge.
1764. Jacob Hooft.

**NIEUWE-
ZYDS-
KAPEL.**

IV.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

Beschry-
ving der
OUDE-
ZYDS-
KAPELLE.

De OUDE-ZYDS-KAPEL staat aan 't begin van den Zeedyk by den Kamper-Steiger, alwaar zy twee ingangen heeft. Twee andere ingangen zyn 'er, in de Kapelsteeg. Boven den voornaamsten ingang in 't noorden, op den Zeedyk, zyn een geraamte, eenige doodsbeenderen, en eenige korenaiaren, daaruit opryzende, in steen uitgehouwen, waaronder men leeft:

SPES ALTERA VITÆ.

dat is:

De andere hoop des Leevens.

Zy is,
van ouds,
aan S.
Olof
toegewyd
geweest.

De Oude-zyds-Kapel is, oulings, niet aan S. Odulf, Priester en Prediker in Friesland, in de negende eeuw; maar aan S. Olof, een' der eerste Christen-Koningen van Noorwegen, die in de elfde eeuw bloeide, toegewyd geweest, en werdt hierom, voor den tyd der Hervorminge, de S. Olofs Kapel genaamd. Sommigen hebben hieruit afgeleid, dat deeze Kapel, ook reeds in de elfde eeuw, gestigt is, en, derhalve, voor het oudste Kerkgebouw van Amsterdam gehouden moet worden (m). Doch zo de Leef tyd van eeni-

(m) LE LONG, bl. 21, 22.

eenigen Heilig iet bewyft, omtrent den ou- OUDE
 derdom van Kerken of Kapellen, aan den ZYDS-
 zelveu toegewyd, zullen verre de meeste KAPEL.
 Godsdienstige geftigten eeuwen ouder zyn,
 dan zy, op goede gronden, gehouden wor-
 den. 't Komt ons, in tegendeel, voor, dat Redenen,
 de S. Olofs-Kapel niet alleen jonger is, dan de om te ge-
 Oude Kerke en de Nieuwe-zyds-Kapel, die looven,
 in de veertiende eeuw gefligt zyn; maar dat zy,
 dat zy zelfs, na de Nieuwe Kerke, die in niet lang
 't begin der vyftiende eeuw gebouwd werdt, voor 't
 gefligt geworden is. En dit ons gevoelen midden
 fteunt op deeze drie redenen. der vyf-
tiende
eeuwe,
geftigt
geweeft
is.

1. Niemand heeft, tot hiertoe, een eenig
 fchrift of ftuk te berde gebragt, ouder dan
 de vyftiende eeuw, waarin de S. Olofs-
 Kapel genoemd word: 't welk gegrunde-
 den geeft, om te vermoeden, dat zy, voor
 dien tyd, niet in wezen geweest is.

2. De Stads-Poort, die digt by de S. O-
 lofs-Kapel plagt te ftaan; lang tot een ge-
 vangenhuis gebruikt is (n), en eerft in 't
 jaar 1618 afgebroken werdt (o), droeg, in
 de zestiende (p), en miffchien reeds in 't
 laaft, of in 't midden der vyftiende eeuw,
 den naam van S. Olofs-Poort, dien zy, on-
 getwyfeld, naar de naaftgelegen Kapel, aan-
 genomen hadt. Maar, in 't begin der vyf-
 tiende eeuw en eerder, hadt zy eenen an-
 deren naam. In eene onzer oudfte Keuren,
 die even na eene Keur van den jaare 1401
 ge-

(n) Keurb. B. *ad calcem* f. 64. D. f. 118 *verso*. E. f. 126
verso.

(o) Refol. Vroedsch. N. 12. 12 May 1618. f. 57 *verso*.

(p) Groot-Memor. N. 1. f. 257 *verso*.

OUDE-
ZYDS
KAPEL.

geboekt is, heet zy *de poirthuyse vptie Kercsyde* (q). In eene andere, een weinig laater te boek gesteld, de *poirthuyse op t eynde van der Kerkstrate* (r). In twee brieven van de jaaren 1424 en 1431, die in 't Leproozenhuis bewaard worden, draagt zy den naam van *der Kerkstrate poirthuis*. Zelfs wordt zy ook *die Warmoesstraet poirte* genoemd, in eene Keur van den jaare 1478 (s). En in eene andere van den jaare 1481, nog wederom *de Kerksyde Poort* (t). Zy hadt deezen naam gekreegen naar de Oude Kerke; en die van *Warmoesstraet-poirte* naar de *Warmoesstraat*, aan welker einde zy stondt. Maar, zo de S. Olofs-Kapel toen reeds lang gebouwd geweest ware; waarom zou de Poort, in dien tyd, niet zo wel als naderhand, naar de Kapel genoemd geweest zyn? In de zestiende eeuw, draagt zy bestendiglyk den naam van *Sint Olofs poirte* (u). En hieruit mag men veilig besluiten, dat de Kapel toen reeds eenen geruimen tyd gestigt geweest was. Doch in eenen Schepenen-brief van den jaare 1451, waarin ik, voor 't eerst, van de S. Olofs-Kapelle gewaagd vind, wordt de Poort nog *die Kerczyde poirte* genoemd, om geene andere reden, naar 't schynt, dan dat de Kapel nog niet lang genoeg gestaan hadt, om haaren naam aan de naastgelegen Stads

(q) Keurb. A. f. 8 verso.

(r) Keurb. A. f. 14 verso.

(s) Keurb. A. f. 101.

(t) Keurb. A. f. 119 verso.

(u) Keurb. B. f. 98 verso, ad calcem f. 64. D. f. 118 verso. E. f. 126 verso. Groot-Memor. N. I. f. 257 verso. N. II. f. 15.

Stads Poort te hebben kunnen mededeelen. Oude. 0
De inhoud van den brief zelf schynt de jongk-zyds. 0
heid der Kapelle te bevestigen. By den zel-KAP. 1. 1
ven wordt verpakt of verhuurd aan Sinte
Oleuers Capellen, gelegen an die Kerczyde poir-
te, dat ledich erue dat voir die voirsz. Capelle
gelegen is, mit die steenen toerne streckende an
der poirte voirsz. (v). Dit ledig erf heeft,
vermoedelyk, moeten strekken, tot opbou-
wing of vergrooting der onlangs gestigte
Kapelle.

3. De jongkheid der S. Olofs-Kapelle blykt,
eindelyk, uit eenen brief van den Deken en
't Kapittel der Lieve-Vrouwe-, of Hof-Ka-
pelle in den Haage, gedagtekend den ne-
genden Maart des jaars 1512; waarby de
Overmans der Kapelle eerst verlof krygen,
om, *den vreemden Coopman ende heur omghe-*
feten tot gerive, misse te doen zingen, pre-
dikationen te laten doen, en offerhande te
verzamen, geduurende den tyd van vyf
en twintig agtereen volgende jaaren: 't welk,
vermoedelyk, niet zo laat geschied zou zyn,
zo de Kapel toen reeds verscheiden eeuwen
oud geweest ware. De Kapel der Heilige
Stede hadt diergelyke vryheid, reeds in 't
jaar 1415, verkreegen (w). Wy hebben den
brief, die ook andere merkwaardigheden
vervat, en nog nimmer gedrukt geweest is,
hier agter, onder de *Bylaagen* (x), geplaatst.

Uit de voorgestelde aanmerkingen, mee- Waar-
nen wy veiliglyk te mogen besluiten, dat de schynly-
ke gele-

(v) Groot-Memor. N. I. f. 279 verso.

(w) Handv. bl. 421.

(x) Lf. E.

OUDE-
ZYDS-
KAPEL.
genheid
haarer
Stigting.

Historie
van S.
Olof.

S. Olofs-Kapel, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuw, gefigt is. De gelegenheid der ftigtinge is ook niet moeilyk op te fporen. De Stad hadt, in 't jaar 1443, van Chriſtoffel, Koning van Deenemarke, vryheid verkreëgen, om op Noorwegen te mogen handelen (y). De vaart derwaards gaf den Noordschen Koopluiden aanleiding, om Amsterdam dikwils te komen bezoeken; en deezen wilden men wel gelegenheid geeven, om hunnen Godsdienſt te kunnen verrigten, pas binnen de poorte, niet verre van welke, hunne ſchepen lagen. Dus werdt dan de Kapel, van welke wy ſpreken, gefigt, zo wel als naderhand bevoorregt, *den vreemden Coopman tot gerive*. Zy werdt den beroemden Noordschen Heilig *Olaus* of *Olof* toegewyd, om de Nooren aan te lokken. *Olof* was, na de dood van Sueno, Koning van Deenemarke en Noorwegen, verkooren tot Koning van Noorwegen, daar hy 't Chriſtendom alomme invoerde. Doch Kanut, Suenos Zoon, die in Deenemarke regeerde, deedt hem den oorlog aan, en overwon hem. *Olof* ſneuvelde, volgens ſommigen, in den ſtryd; of werdt, volgens anderen, door beleid van Kanut, van zyne eigene huisgenooten, verraderlyk, omgebracht, in 't jaar 1028. Zyn yver voor den Chriſtelyken Godsdienſt; zyne agting voor de Prieſters; zyne mildaadigheid omtrent de armen, en zyne naauwkeurige waarneeming der uiterlyke plegtigheden hebben hem, eerlang,

(y) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 240.

lang, onder 't getal der Heiligen, doen plaat-
 sen (2). En de Nooren, zyne onderdaanen, behielden zo veel agting voor hem, dat zy
 zig gaarne begaven in Kerken en Kapellen, die hem waren toegewyd. In zyne Kapelle
 te Amsterdam, hadt men zyn beeldtenis aan 't gewelf geschilderd, aan de voeten van dat
 van Koning Kanut, die hem met een zwaard dreigde. IZAAK COMMELYN getuigt (a),
 dat hy dit afbeeldsel nog gezien heeft, schoon hy den Koning met het zwaard, ten onregte,
 voor S. Olof heeft genomen, die niet overwonnen heeft, maar door Kanut overwonnen is.

Aan deeze S. Olofs-Kapelle, was, reeds voor 't jaar 1500, nog eene andere Kapel
 gevoegd, gelykende, zegt de oudste Beschryver van Amsterdam (b), naar den Jeruzalemschen tempel, met het graf des Heeren.
 [ad instar Jherosolimitani templi, cum sepulchro Domini]. Van deeze bygevoegde Kapelle vindt men weinig bescheids. Ik stel vast, dat zy gestigt is, door de Broederschap der Jeruzalemsvaarders, die hier, in de vyftiende en zestiende eeuw, in wezen geweest, en haaren oorsprong verschuldigd is aan de reizen in bedevaart naar 't Heilige Land, welken, toen nog, door sommigen, ondernomen werden. In de Gasthuis-kerke, ziet men, nog tegenwoordig, eene oude Schildery,

(2) ALB. KRANTZII Norvag. Libr. VII. Cap. VI. p. 321.
 SAXO GRAMMATIC. Hist. Dan. Libr. X. p. 194, 195, 196.
 & Not. uber. S. J. STEPHANII p. 212.

(a) By DOMSELAER IV. Boek, bl. 75.

(b) Ad Calcem PONTANI, p. 5.

OUDE-
ZYDS-
KAPEL.

dery, waarin elf zulke Jeruzalems-vaarders, Burgers deezer Stede, ieder met eene zogenaamde Jeruzalemsche veër in den arm, knielende ter wederzyde van een altaar, waarop een kleed legt, bestikt met het wapen van Jeruzalem, zyn afgebeeld. De wapens deezer elf mannen ziet men, boven aan de Schilderye, benevens een wapen van Jeruzalem, welk het zesde in getal is. De eerste letters van de naamen der Jeruzalemsvaarders staan onder de wapens, en onder aan de schildery leeft men: *Pieter Heinricx-zoon Opmeer*, was te Jeruzalem A°. 1525. *Coen Barentsz.* A°. 1550. *Cornelis Cornelis-zoon Velt*, A°. 1551. *Jan Woutersz. Gael*, A°. 1553. *Matthys van Bancken*, A°. 1553. *Wouter Brugmans*, A°. 1557. *Floris Gerritsz.* A°. 1560. *Thomas Symonsz.* A°. 1561. *Pieter Gysbertsz. Ruysch*, A°. 1562. *Reyer Willemsz.* A°. 1562. *Evert Jansz. Backer*, A°. 1563. Boven 't Altaar, is 's Heilands Hemelvaart geschilderd. En in den onderste rand der schilderye, in vier vakken, 's Heilands Opstanding; 't bezoeken van zyn Graf; zyne verschyning aan Maria, en zyne verschyning aan de Discipelen. Doch 't schilderwerk en 't schrift heeft al zeer veel van den tyd geleeden. Dat nu de Broederschap der Jeruzalemsvaarders deel hadt aan den dienst, die in de S. Olofs-Kapelle verrigt werdt, blykt uit deeze woorden van den Brief van 't Hof-Kapittel in den Haage van den jaare 1512, dien wy boven hebben aangehaald, en die, hieragter (c), geheel te lee-

ZEN

(c) Bylaagen Lr. E.

zen is: *Maer om dat die Heren ende broeders van Jerusaleem, die t heylighe graf ons Heren Jesu Christi gheziteert hebben, haer stacie ende feeste houden upten palmdach, zo sullen die voorsz. Capelle-bewaerers ende hoer nacominghen moghen sitten met haer voorsz. busen om almissen en offerande t ontfanghen den voorsz. gheheel palmdach ghedurende.* En uit eene Keure van den dertienden Maart des jaars 1498, vergeleeken met het berigt van WALICH SYVAERTSZOON (d), blykt, dat men, op den Palmzondag, een' houten ezel, waarop een houten man zat, den Heiland verbeeldende, het eene jaar, uit de Kapelle der Heilige Stede, naar de Nieuwe Kerke, en het andere jaar, uit de Kapelle van Jeruzalem, naar de Oude Kerke trok; 't welk, somtyds, en vermoedelyk alleen in de laatste gevallen, door de Jeruzalemsvaarders, met hunne Jeruzalemsche Veëren in de hand, en somtyds, door twaalf oude mannen, uit het Oude-mannen-huis, die met zonderlinge gekleurde lange rokken gekleed waren, plagt te geschieden. De Schoolieren der beide Parochien stonden dan, in wit Choorgewaad, voor de open bovenvensters van verscheiden huizen aan de Kerkhoven, en zongen, als de ezel voorbykwam, en wierpen 'er palm-takken op neder. In de Keure, van welke wy spreken, leeft men uitdrukkelyk, dat de ridderlike broederschap van den heiligen Lande overeengekomen was, dat men t een jaer onse heere god upten ezel halen zal mitter proces-

(d) Roomsche Myster, ontdekt, Voerr. bl. 10.

OUDE-
ZYDS-
KAPEL.

cessie eerliken becleet uyt Jerusalem, ende brengen in de oude kerck, ende t ander jaer, vuyter heilige Stede in de nyewe kerck. Voorts, blykt, uit de Keure, dat de ridders, die by huys waren, den plegtigen ommegang moesten bywoonen, buiten wettig belet, waarvan de meerderheid der broederen, den heer, dat is, de Schout, ende 't gerecht zouden oordeelen (e).

Staat der
Kapelle,
na de
Hervor-
minge.

De S. Olofs-Kapel en de bygevoegde Kapel van Jeruzalem bleeven in deezen staat, tot na de hervorming des jaars 1578. De sieraaden en gereedschappen der Kapelle werden, in 't jaar 1579, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, op last van Burgemeesteren, verkogt. Ook ontvingen deeze Kerkmeesters, eenige jaaren, de huuren der huizen, die aan de Kapelle behoorden (f). De Kapel stondt, midlerwyl, ledig. Doch in 't jaar 1602, werdt beslooten, de gemelde huizen, die zeer bouwvallig geworden waren, te verkoopen, en de S. Olofs-Kapel bekwaam te maaken tot den predikdienst (g). Zy kreeg, sedert, den naam van *Oude-zyds-Kapelle*. In 't jaar 1644, werdt by de Vroedschap vastgesteld, de Kapel te vergrooten, en daartoe eenige huizen over te neemen (h). En in 't jaar 1646, werdt zy, in de tegenwoordige gedaante, volbouwd. De Stad gaf, in 't jaar 1656, nog vyftien honderd guldens, tot eene wooning voor den Kostert (i).

De

(e) Groot-Memor. N. I. f. 216 verso.

(f) Zie COMMELIN bl. 462.

(g) Resol. Vroedsch. N. 2, 21 Jan. 1602. f. 376 verso.

331 verso.

(h) Resol. Vroedsch. N. 18. 2 Jan. 1644. f. 192 verso.

(i) Groot-Memor. N. IV. f. 115 verso.

De Oude-zyds-Kapel, die een sierlyk toorentje met een' ommegang heeft, is honderd vyf en twintig voet lang, en negentig voet breed. 't Gewelf, aan welks schoorbalken, hier en daar, nog eenige oude kopstukken en beeldjes te zien zyn, werdt, by de herbouwing des jaars 1646, fraai beschilderd, doch is, in 't jaar 1743, overgeleverd. Het rust, in 't midden, op drie, en ter zyde langs de muuren op zeven pilaaren. De Kapel heeft vyf groote glasraamen, in welken, Stads wapen en 't Koggeschip uit Stads zegel geschilderd zyn, en drie kleinen, onder eene ruime gallery, in 't zuiden. In 't midden der Kapelle, hangen vyf groote koperen Kaarskroonen. In dezelve, wordt doorgaands maar tweemaal ter weeke, des Zondags, gepredikt. Doch na de Namiddags - Predikatie, wordt de jeugd en inzonderheid de meer gevorderden hier in den Gereformeerden Godsdienst onderwezen of *gecatechiseerd*. In 't jaar 1752, is het gebouw der Kapelle merkelyk verbeterd.

De naamen der KERKMEESTEREN der Oude-zyds-Kapelle zyn niet verder voorhanden, dan van de voorgaande eeuw. Zie hier de Lyft der zelve:

- 1617. Symon van der Does.
- 1617. Jan Fransen Bruiningh, *Notaris*.
- 1624. Jacob Claesen Gelthouwer.
- 1624. Cors Hendricksen Cloeck.
- 1625. Joris Ariaensen.
- 1629. Jacob de Gyselaer.
- 1636. Claes Jacobsen Gelthouwer.
- 1643. Cornelis Cornelissen Karseboom.

OUDE-
ZYDS-
KAPEL.

- 1646. Isaek Soolmans.
- 1655. Nicolaes R. van Capelle.
- 1660. Claes Pieterfen van Hoorn.
- 1662. Joseph Deuts.
- 1663. Marcus Broen.
- 1663. Jan Bas.
- 1664. Aert Kool.
- 1670. Jan van Loon.
- 1676. Mattheus Amya.
- 1677. Jan Wittebol.
- 1681. Adriaen Temminck Jacobsz.
- 1682. Jean Thierry.
- 1685. Nicolaes Six.
- 1686. Jacob Looten.
- 1689. Cornelis Broeck.
- 1693. M^r. Hendrik Decquer de Jonge.
- 1693. Casparus van Wallendal.
- 1707. Lambertus Lepeltak.
- 1709. Pieter van Rhyn de Jonge.
- 1712. Willem van der Does.
- 1715. Pieter de Smeth.
- 1725. Jan Hendrik van Heemskerck.
- 1725. Gillis Sautyn.
- 1730. George Clifford.
- 1730. Jeronimus Graafland.
- 1730. Philip Zael.
- 1734. M^r. Dirk Sautyn.
- 1739. Jacob Gerard de Famars.
- 1743. Gillis Valckenier Junior.
- 1751. Jan Meyn.
- 1752. Willem Backer Willem Cornelisz.
- 1763. Bartholomeus van den Sandheuvel
Junior.
- 1764. M^r. Johannes Cyprianus van E-
wyck.

V.

GASTHUIS-KERK.

De GASTHUIS-KERK staat op de Oude Turfmarkt, daar zy haaren voornaamsten ingang heeft, en loopt, winkelhaakswyze, of met eenen elleboog, tot aan het Gasthuis-hof, daar een tweede ingang is. De Kerk heeft nog eenen derden ingang, uit de lange Galery van het Gasthuis. 't Gebouw is oud en smal, en heeft, van binnen, ter wederzyde, lange smalle Galeryen, onder welken zitbanken geplaatst zyn. De Predikstoel staat in 't oosten, dicht aan den hoek des elleboogs, voor de galery. Voor en ter wederzyde van den zelve, zyn, onder en op de Galery, eenige zitplaatsen voor de Wet-houderschap, Regenten van 't Gasthuis en mindere standsperfoonen. Voorts, hangen, in 't ruim der Kerke, koperen kaarskroonen. Ook is 'er, voor, en ten zuiden van den Predikstoel, een Doophuis afgezonderd, 't welk egter niet tot de bediening des Doops gebruikt wordt.

Het gedeelte der Gasthuis-Kerke, welk van de oude Turfmarkt naar den Predikstoel loopt, en waarop een spits toorentje staat, was weleer de Kerk van het Klooster der nieuwe Nonnen, van welks stigtinge wy, reeds by eene andere gelegenheid (k), ge-
waagd hebben. Het andere gedeelte was,

Beschry-
ving der
GAST-
HUIS-
KERKE.

Verande-
ringen in
't gebouw
der zelve,

(k) I. Deel, I. Boek, bl. 73.

GAST-
HUIS-
KERK.

van de verandering des jaars 1578 af, tot in 't jaar 1645, het Mannen-Gasthuis. Doch toen gaf het verbranden der Nieuwe Kerke gelegenheid, tot het vergrooten der Gasthuis- of Nieuwe-Nonnen-Kerke, waaraan het Mannen-Gasthuis getrokken werdt; om welke reden, nog tegenwoordig, de naam van MANNEN-GASTHUIS, boven den ingang der Kerke, op de oude Turfmarkt, gelezen word. De bedsteden in het Mannen-Gasthuis werden toen weggebroken, en de plaats derzelven met zitbanken bezet. Te vooren, hadt men, beurtswyze, in 't Mannen- en in 't Vrouwen-Gasthuis gepredikt, en dit duurde nog, tot in 't jaar 1655. Doch toen werden de Predikationen in 't Vrouwen-Gasthuis, die des Zondags nademiddags plagten te geschieden, afgeschaft; en men bleef alleenlyk prediken in de oude Kerke der nieuwe Nonnen, zo als dezelve, met het Mannen-Gasthuis, aaneengesloten was. In of omtrent het jaar 1686, is de gewezen Nieuwe-Nonnen-Kerk nog meer vergroot (1). En dit samengevoegd gebouw draagt thans alleen den naam van *Gasthuiskerke*. In den Noordwestelyken hoek van het gedeelte der Kerke, welk op de Turfmarkt ingaat, op de Galery, hangt de Schildery der Jeruzalems-vaarders nog, waarvan wy, in de Beschryving der Oude-zyds-Kapelle (m), uitvoeriglyk, gewaagd hebben.

In

(1) Resol. Vroedsch. L^r. R. 15 Jan. 1686. f. 36.

(m) Bladz. 425.

In de Gasthuis-Kerke, wordt, tegenwoor-
dig, des Zondags alleen, driemaalē gepre-
dikt, tweemaalē voor den middag, en eens
na den middag. De Vroeg- en Nademid-
dags-Predikatie plagt te geschieden, door
den Predikant, die byzonderlyk in 't Gast-
huis beroepen was, en de tweede Voorde-
middags-Predikatie, door de Stads-Predikan-
ten, by beurten. Doch tegenwoordig wor-
den alle de beurten in de Gasthuis-Kerke,
door den Gasthuis-Predikant en de overige
Stads-Predikanten, beurtswyze, waargeno-
men, en de Gasthuis-Predikant predikt ook,
op zyne beurt, in de andere Kerken.

't Liep, na de verandering des jaars 1578, Wyze
aan tot in 't jaar 1582, eer men dagt om 't
beroepen van eenen Gereformeerden Predi-
kant in 't Gasthuis. De Regenten vervoeg-
den zig, ten dien tyde, aan Burgemeesteren,
verzoekende dat hun *Everhard Hermanszoon*,
een Amsterdammer, die toen te Maasland
stondt, mogt worden toegestaan. Burge-
meesteren, als hebbende 't regt van Patroon-
schap over de Gasthuis-Kerke (n), bewil-
ligden in dit verzoek, en weezen de Regen-
ten aan den Kerkenraad, op dat het beroep,
ook met deszelfs toestemming, mogt geschie-
den. De Kerkenraad hoorde den voorgeslaa-
gen Leeraar op drie punten „ 1. of hy ook een
„ trek hadde, ende hem inwendig voelde ge-
„ roert, om zyne Vaderstad, indien hy al-
„ daar beroepen wierdt, te dienen? 2. of
„ hy ook stigtelyk van zyne Gemeente zou
„ kon-

(n) Groot-Memor. N. IV. f. 28 verso.

GAST-
HUIS-
KERK.

„ konnen ontslaagen worden? 3. of hy zig,
„ in Leere en Kerkelyke Vergaderingen,
„ ook met de andere Dienaars deezer Ste-
„ de zou konnen voegen?” Op de *eerste*
deezer vraagen, antwoordde hy „ dat de
„ trek naar zyn Vaderland elk natuurlyk en
„ aangebooren was.” Op de *tweede* „ dat
„ hy zig gedroeg aan zyne Gemeente.” En
op de *derde* „ dat men, omtrent zyne Leer,
„ gedrag en houden der Kerkelyke Verga-
„ deringen, by zyne Classis, onderregting
„ bekomen kon.” Twee dagen na dit on-
derzoek (7), verscheenen twee Burgemees-
teren, M^r. *Willem Bardefius* en *Egbert Roe-
lofszoon*, in den Kerkenraad, den zelven ken-
nisgeevende „ dat Burgemeesteren noodig
„ hielden, dat 'er altoos een Predikant in
„ een der Gasthuizen woonde, om de kran-
„ ken, in hun uiterste, te troosten; dat E-
„ verard Hermanszoon hun, ten dien ein-
„ de, door de Regenten van 't Gasthuis,
„ voorgeslaagen; en hun en der Burgerye
„ aangenaam was; en dat zy hierop de ge-
„ dagten van den Kerkenraad begeerden te
„ verstaan.” De Kerkenraad bewilligde,
terstond, in den voorslag van Burgemees-
teren, onder voorwaarde, dat de Predikant
zig, in Leer en Kerkelyke Vergaderingen,
voegde met de andere Dienaars. Burgemees-
teren hernamen „ dat zy voorhadden, hem
„ daar toe te houden.” Ook maakten zy,
eerlang (8), eene *Ordonnantie op 't aanneem-*
men

(7) Op den 4 October des jaars 1582.

(8) Den 7 November 1582.

men van Dienaars, die, als nu en hier na-
 maals, tot bedieninge der Gasthuysen zouden
 werden aangenomen, behelzende, dat zy,
 „ even als andere Dienaars der Gemeente
 „ van den Predikstoel voorgesteld, en, zo
 „ 'er geene wettige verhindering kwame,
 „ op de gewoonlyke wyze, in den dienst
 „ bevestigd zouden worden. Dat zy zig,
 „ in Synodale, Classicale en Kerkenraads-
 „ Vergaderingen, houden zouden by de an-
 „ dere Dienaars. Dat zy, op de Zon- en
 „ Feestdagen, tweemaal, in 't Gasthuis zou-
 „ den prediken; de gantsche week door,
 „ de zieken bezoeken; doch aldaar geene
 „ Sacramenten bedienen, noch andere ge-
 „ woonlyke of nieuwe Kerken-Ordeningen
 „ invoeren. Dat zy ook, op hunne beurt,
 „ in de grootē Kerken prediken, en de Sa-
 „ cramenten uitdeelen zouden (o).” En op
 deezen voet, werdt Everard Hermanszoon,
 in 't jaar 1583, als Predikant in 't Gasthuis,
 bevestigd. Naderhand, is geraaden gevon-
 den, dat ook de Krankbezoekers het Gast-
 huis bedienen zouden, in 't bezoeken der
 Zieken. Ook is, somtyds, een Gasthuis-
 Predikant beroepen, door den Kerkenraad,
 en op gelyke wyze als de andere Stads Pre-
 dikanten; doch niet zonder uitdrukkelijk
 verlof van Burgemeesteren, gelyk, onder
 anderen, by 't beroepen van D^r. *Daniel E-*
versdyk, in den jaare 1688, gebleeken is (p).
 Doch gemeenlyk hebben Burgemeesteren
 eenen

(o) Kerkenr. Protocol N. I. f. 125, 127, 129.

(p) Kerkenr. Protoc. N. XV.

GAST-
HUIS-
KERK.

eenen Predikant voor 't Gasthuis, by naame, aan den Kerkenraad, voorgesteld en aangepreezen, die, vervolgens, op de Nominatie gebragt, en, met eenpaarige stemmen der Leden van den grooten Kerkenraad, verkooren geworden is; gelyk, onder anderen, in 't *Kerkenraads-Protocol* (q), by de verkiezinge van D^r. *Cornelius van den Bogaerde*, Predikant te Hoorn, in den jaare 1726, gezien kan worden. Voorts, wordt de Gasthuis-Predikant, gemeenlyk, door den Oud-Raad van Burgemeesteren, gemagtigd, om in alle de Kerken te prediken, mids blyvende Predikant der zieken in 't Gasthuis: 't welk ik vind, dat, onder anderen, omtrent den gemelden Predikant van den Bogaerde, heeft plaats gehad (r).

Naamen
der Re-
genten
van 't
Gasthuis,
als Kerk-
meester-
ren der
Gasthuis-
Kerke.

Wy laten hier volgen de naamen der Regenten van het Gasthuis, sedert de verandering des jaars 1578, na welken tyd, zy, te gelyk, KERKMEESTEREN der Gasthuis-Kerke geweest zyn.

1578. Arend Henriksz. Weesp.

1578. Jan Percyn.

1578. Wouter Cornelisz. Verhel.

1579. Otto Pietersz.

1579. Jan Jacobsz. Bal.

1579. Fredrik Jansz. Vogel.

1580. Jan Jacobsz. Huydecoper.

1580. Bruyn Fredriksz.

1580. Pieter Willemsz.

1581.

(q) N. XIX. f. 188.

(r) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. van 27 Aug. 1727.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 437

1581. Jan Cornelisz. Hooft.
1582. Hendrick Cornelisz. Spiegel.
1582. Matthys van Bancken.
1583. Hendrik Lucasz.
1583. Matthys Coenraetsz.
1584. Servaes Gooffensz. Limburg.
1584. Floris Klaesz. Kloeck.
1585. Gerrit Pietersz. Bicker.
1587. Gerrit Adriaensz. Harington.
1588. Pieter Adriaensz. Wykersloot.
1589. Goofen Jacobsz. Hooft.
1589. Ysbrant Jacob Dobbesen.
1592. Gerrit Jacob Witsen.
1592. Jan Hendriksz. Oetgens.
1592. Elbert Cornelisz.
1593. Neck Pietersz.
1594. Jan Commelin.
1594. Pieter Cornelisz. Spiegel.
1594. Willem Willemsz. Vrint.
1594. Geurt Dirksz.
1599. Pieter Rodingewert.
1599. Simon Willemsz. Noomsen.
1602. Cornelis Jansz. Geelvinck.
1602. Harmen Ysbrantsz. Hem.
1602. Volkert Overlander.
1603. Jan Jansz. Karel de Jonge.
1603. Lambert Pietersz.
1606. Jacob Poppen.
1607. Jacob van Neck.
1607. Pieter Reaal.
1609. Ysbrant Harmensz.
1609. Abraham Boom.
1609. Pieter Egbertsz. Vink.
1613. Jan Gysbertsz.

GAST-
HUIS-
KERKE.

GAST-
HUIS-
KERK.

- 1613. Jacob Bicker.
- 1614. Warnar Ernst van Bassen.
- 1615. Dirk Wuytiers.
- 1618. Reinier Reaal.
- 1621. Bartholomeus Reaal.
- 1623. Hendrik Hooft.
- 1623. Cornelis Arentsz.
- 1624. Floris Noomszoon.
- 1625. Jacob Hendriksz. Servaes.
- 1626. Pieter Jansz. Snoek.
- 1629. Dirk Hasselaer.
- 1630. Nicolaes Baltesz.
- 1632. Cornelis Schellinger Gerritsz.
- 1637. Hendrik van Bronkhorst.
- 1643. Pieter Jacobsz. Wroght.
- 1645. Gerrit van Helmont.
- 1645. Nicolaes Pancras.
- 1646. Jacob van Neck.
- 1646. Michiel Popra.
- 1650. Jacob Bicker.
- 1651. Jan Steur.
- 1651. Willem Schellinger.
- 1651. Jacob Backer.
- 1651. M^r. Jan Veneman.
- 1652. Coenraet van Heussen.
- 1655. Izaak Commelin.
- 1655. M^r. Jan Coetenburg.
- 1655. Nicolaas Blaauwhelm.
- 1656. Pieter Six.
- 1661. Silvester Heermans.
- 1670. Michiel Marfelis.
- 1671. M^r. Dirck Heermans.
- 1672. Leonard Winninx.
- 1672. M^r. Pieter Verloo.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 439

1678. Jacob Poppen.
1678. Mr. François de Vroede.
1679. Samuel Gillis.
1681. Jan van de Put.
1681. Hendrik Decker.
1682. Hendrik van Baerle.
1686. Constantyn Decquer.
1691. Pieter van der Poel.
1691. Mr. Elbert Slicher.
1693. Mr. Joan van der Voort.
1694. Claude Louis de Surmont.
1695. Reinier la Clé.
1705. Gillis van Hoven.
1707. Mr. Daniel Kick Junior.
1719. Mr. Abraham de Riemer Junior.
1719. Nicolaas Warin.
1719. Jan Lucas Pels.
1721. Gerard Bors van Waveren.
1722. Jan van den Bosch.
1722. Mr. Gerard Aernout Hasselaer.
1723. Jan Huydecoper.
1723. Bartholomeus van den Santheuvel.
1725. Samuel Elias Coymans.
1728. Willem van Loon Jansz.
1728. Mr. Wouter Valckenier.
1732. Rombout Lepeltak.
1732. Andries Munter.
1732. Bartholomeus Muylman.
1736. Mr. Joan Hendrik Kerckrink.
1738. Mr. Jan Wolters de Jonge.
1739. Mr. Jacob Coymans.
1741. Adriaan Temminck.
1743. Godefridus Cromhout.
1750. Thomas van Son Zegersz.

GAST-
HUIS-
KERK.

GAST-
HUIS-
KERK.

1755. Nicolaas Faas.

1755. Josua van Ouderkerk.

1760. Nicolaas van Buren.

1761. M^r. Maarten Wevering Antonisz.

De vyf Kerken, welken wy, tot hier toe, beschreeven hebben, de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk, de Nieuwe-zyds-Kapel, de Oude-zyds-Kapel en de Gasthuis-Kerk, zyn de eenigste Kerken in Amsterdam, die, voor de tyden der Reformatie, in wezen geweest zyn, en nu nog, door de Nederduitsche Gereformeerden, gebruikt worden. De Fransche en Engelsche Gereformeerden gebruiken ook nog twee Kerken, die, door de Roomsch-Katholyken, gestigt zyn; gelyk wy, hierna, zien zullen. De andere oude Kapellen en Kloosterkerken zyn, of geheellyk verdweenen, of strekken niet meer tot oefening van den openbaaren Godsdienst, maar tot ander nuttig gebruik; gelyk wy, in de beschryving van eenigen der tegenwoordige gebouwen, reeds hebben aangetekend, en nog verder zullen aantekenen. De zes overige Kerken der Nederduitsche Gereformeerden, de Zuider-, Wester-, Noorder-, Ooster-, Eilands- en Amstel-Kerk, tot welker Beschryvinge wy nu overgaan, zyn allen gestigt, na de tyden der Reformatie, en ter gelegenheid van de verscheidene vergrootingen der Stad.

ZUI

VI.

ZUIDER-KERK.

Toen de Stad, omtrent den aanvang der Beschry-
 zeventiende eeuw, ter wederzyde van ^{ving der}
 den S. Antonis-dyk, uitgelegd geworden was, ^{ZUIDER}
 besloot de Vroedschap, in 't begin des jaars ^{KERKE.}
 1602, uit te zien naar eenige plaatsen, tot
 het bouwen van nieuwe Kerken, zo wel
 buiten de S. Antonis-Poort, als buiten de
 de Haarlemmer-Poort (s). En 't leedt niet
 lang, of de Stad kocht een erf, tot eene Kerk
 en een Kerkhof, ten zuiden van de nieuwe
 Hoogstraat (t), alwaar toen eenige speeltui-
 nen waren aangelegd. In 't volgende jaar, Stigting.
 begon men, met graaven en heijen der grond-
 slagen, en, op den twee en twintigsten Au-
 gustus des jaars 1603, werd de eerste steen
 van 't gebouw gelegd, door Jan Bicker,
 Zoon van den regeerenden Burgemeester,
 Gerrit Bicker. 't Werk stondt, sedert, om-
 trent vier jaaren stil; doch werd toen we-
 derom hervat (u), en, in vier jaaren, zo ver-
 gebracht, dat de eerste Predikatie, in de Ker-
 ke, op den twee en twintigsten May des
 jaars 1611, zynde den eersten Pinksterdag,
 gedaan werd. 't Een en 't ander blykt, uit
 het volgende opschrift, welk, van binnen
 in de Kerke, tegen den muur van den Toor-
 ren, te leezen is:

Ter

(s) Resol. Vroedsch. N. ^{8.} 21 Jan. 1602. f. 381 verso.(t) Resol. Vroedsch. N. ^{9.} 15 May 1602. f. 399 verso.(u) Resol. Vroedsch. N. ^{10.} 27 July 1606. f. 103 verso.

VII. STUK.

Ff

ZUIDER KERK.

ZUIDER
KERK.

Ter oefeninge van de Christelyke Religie is dese Zuyder Kerck gesticht, Anno MDCCIII. den XXII Augusti, den 1sten steen geleyt ('t werk ruym IV jaren stil gestaen,) An°. MDCCXI. volmaeckt, ende op den Pinxterdagh de 1e Predicatie gedaen.

't Liep nogtans aan, tot in 't jaar 1614, eer de tooren, en de muur en ingangen van 't Kerkhof, geheellyk, voltrokken waren. Ook ziet men dit jaartal nog, aan den tooren, boven den uurwyzer.

Men
schynt,
in 't
eerst,
voorge-
had te
hebben
deezee
Kerk
S. Jans
Kerk te
noemen.

In 't eerst, dagt men, deeze Kerk den naam van S. Jans Kerk te geeven. En deezen naam vindt men gemeld op den rand van 't Register der Vroedschap, op 't jaar 1606 (v). Ook werdt het Kerkhof, rondsom de Kerke, nog vroeger, S. Jans Kerkhof genaamd (w). Doch de yverigste Gereformeerden hielden deezen naam te zeer te smaaken naar Roomschegezindheid. Men bespeurt dit, klaarlyk, uit de woorden van WALICH SYVAERTSZOON, wiens werke, *Roomsche Mysterien ontdekt*, in 't jaar 1604, toen de grondslagen der Zuider Kerke gelegd waren, het licht zag: want, met reden, beweerd hebbende, dat de stoffelyke Kerken slegts werken van menschen handen zyn, laat hy 'er (x) op volgen: *gelyckmen sien magh aen het beginsel van de Kercke, welcke alhier nu gebouwt wert (met welcke de Superstitie alreede begint te speelen, om die,*

nae

(v) Refol. Vroedsch. ubi supra.
(w) Refol. Vroedsch. N. 2. 26 May, 14 Juny 1603. f. 426 verso, 428.
(x) Fol. 33.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 443

nae de oude ende nieuwe Roomsche Afgodijche **ZUIDER**
wyfe, eenen naem te gheven, welke haer niet **KERK**
en betaemt) dat het menschen werck is. De af-
 keer der Gereformeerden van eenen naam,
 die, met de naamen, welken de Roomsche-
 gezinden aan hunne Kerken gaven, over-
 eenkwam, is, sedert, naar alle waarschyn-
 lykheid, oorzaak geweest, dat de nieuw ge-
 bouwde Kerk, zelfs in het opschrift, welk
 in den muur des Toorens geplaatst werdt,
 niet *S. Jans-*, maar *Zuider Kerk* genoemd is,
 om dat zy, in 't zuidelykste gedeelte der
 Stad, gestigt was. Des *Sants* naam is, nog-
 tans, vermoed ik, bewaard gebleeven in de
 naastgelegen *Santstraat*; schoon de meesten
 den naam der zelve *Zandstraat* schryven, zon-
 der dat ik heb kunnen vinden, dat hier, van
 ouds, meer *zands* geweest zy, dan elders,
 in de Stad.

De **ZUIDER KERK** staat tusschen de nieu-
 we Hoogstraat en Raamgraft, en heeft vier ^{Ingan-}
 ingangen, twee in de Santstraat, van welken ^{gen.}
 de oostelykste, eerst in 't jaar 1733, gemaakt
 is; een in de Santdwarsstraat, en een op de S.
 Antonis-breestraat. De laatste is ook de ingang
 naar 't Kerkhof, welk, in 't eerst, nog eenen
 ingang in de Santstraat plagt te hebben, die,
 in de Frontespies, met allerlei gereedschap,
 tot het begraaven van dooden in gebruik,
 en met de spreuk **MEMENTO MORI**, *Gedenkt*
te sterven, plagt versierd te zyn. Doch dee-
 ze ingang is, voor lang, weggenomen. De
 andere, die nog in wezen is, is eene fraai-
 je hardsteen en poort, in welker Frontespies,
 eene doodbaar, doodshoofden en beenderen,

ZUIDER
KERK.
Grootte.

Glazen.

konstiglyk, uitgehouwen zyn. De Kerk is, binnenswerks, een honderd agt en dertig voeten lang, en een en negentig voeten breed. Zy heeft geen Choor, gelyk de oude en nieuwe, doch geene andere Kerken, die, na den tyd der Reformatie, gestigt zyn, hier ter Stede, hebben. Het midden-dak der Kerke steekt ver boven de twee zydaken uit, en rust op tien zwaare, ronde, steenen pilaaren, vyf ter wederzyde. In 't eerst, was de Kerk met geschilderde glazen voorzien, die door vyftien byzondere Gilden (9) gegeven waren. Het zestiende was, door de Admiraliteit, gegeven, en vertoonde den slag voor Gibraltar (y), in 't jaar 1607, by den Amsterdamschen Admiraal Heemskerck, gewonnen. Doch alzo zy de Kerk, geweldiglyk, verdonkerden, zynze allen, in gevolge van een besluit van Kerkmeesteren van December des jaars 1658, allengskens, weggenomen, en ongeschilderde glasraamen, in welker midden, alleenlyk, het wapen en zegel der Stad staan, in de plaats gezet. Egter, is de Kerk niet zeer licht, om dat de glasraamen, in de zydpenden, wat laag geplaatst zyn, en de huizen ten westen, in de Santdwaarsstraat, wat dicht aan de Kerk staan. De Kerk heeft, in 't midden, vier groote, en in de omme-

(y) Aantek. van Schepen SCHAEF MSS. N. 2.

(9) Zie hier derzelver naamen: 't Schoenmakers-, Kleërmaakers-, Goud- en Zilverfinids-, S. Lucas-, 't Visschers-, Bergenvaarders-, Metselaars-, Kraamers-, S. Jozefs-, Scheepstimmermans-, Kuipers-, Smids-, Droogfcheerders-, Binnenlandsvaarders, en Bakkers-Gilde.

gangen, agt kleine Kaarskroonen. In 't zuider-
den der Kerke, is, in 't jaar 1660, eene rui-
me Galery voor de Diaconie-Weeskinde-
ren gebouwd: waarby, in 't jaar 1749, nog
eene andere, boven den ingang in 't Noord-
oosten, ten behoeve der toehoorderen in 't
gemeen, gevoegd is.

De Tooren der Zuider Kerke, die in 't Tooren.
zuidwesten staat, en twee honderd zeven en
dertig voeten hoog is, heeft drie transen of
ommegangen: de eerste, van onderen, is
honderd en vyf voet hoog: de tweede dertig
voet. Op den zelven, staan, aan de vier
hoeken, vier hardsteen Jonische kolom-
men van gelyke hoogte. De derde trans,
die met eene steenen leening omringd is,
is een en dertig voet hoog, gerekend van
het bovenste gedeelte van den tweeden trans.
Van den derden trans tot aan 't kruis, zyn
nog een en zeventig voet. 't Gebouw van
den tooren wordt van kenners zeer gepree-
zen. De koepel of kap is doorlugtig, en
voorzien van een fraai klökkenspel; welk
egter niet zo zwaar, en wat hooger van
toon is, dan dat van den Oude-Kerks-Too-
ren. Sommigen hebben den bekenden *Jan*
Adriaanszoon Leegwater, als maaker van dit
uur- en speelwerk, te boek gesteld (2). In
't Kerkmeesters-Comptoir, hangt een fraai
schilderstuk, in 't jaar 1669, door *Ferdinand*
Bol, gedaan, en het aanbrengen der ge-
schenken, tot den opbouw van Salomos
Tempel, verbeeldende. In de vergulde Lyst

(2) DOOREGEEST en POSJAGER Ryper Zeepostil, bl. 339.

ZUIDER KERK. van het zelve, ziet men de vier wapens der Kerkmeesteren, die, in 't gemelde jaar, in dienst waren.

Zuider-Kerkhof. Het Zuider-Kerkhof is het eenigste hier ter Stede, welk nog, omtrent de Kerk, gebleeven is. De overige Kerkhoven, die aan of om de Kerken plagten te zyn, zyn, al voor lang, verdweenen of verplaatst. Men begraaft, nogtans, zeer zeldzaam, op het Zuider-Kerkhof: zynde aldaar maar ééne dubbele Grafkelder, boven den grond opgebouwd, en met twee zerken gedekt. Zy behoort aan het geslagt van *Isaak Hartman en Jaapje Hanse Roodenburgh*, Egteluiden; die, hier, de eerste, in 't jaar 1684, en de andere, in 't jaar 1701, begraaven, en welker wapens, boven de Grafstede, geplaatst zyn.

Naamlyst der KERKMEESTEREN. Zie hier de Naamlyst der KERKMEESTEREN van deeze Kerke:

- 1611. Gerrit de Beer.
- 1611. Cornelis Philipsz. Boom.
- 1611. Willem Jacobsz. Pauw.
- 1614. Simon Willemsz. Nooms.
- 1616. Adriaen Cromhout.
- 1617. Cornelis Jansz. Valckenier.
- 1621. Cornelis Canter.
- 1621. Cornelis Michielsz. Blaauw.
- 1627. Reynier Reayer.
- 1627. Jan Cornelisz. Valckenier.
- 1633. Jacob Jacobsz. Roch.
- 1635. Jacob van Bronckhorst.
- 1650. Willem Six.
- 1652. Adriaen van Cuyck.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 447

1653. Nicolaes van Bambeek. ZUIDER
KERK
 1653. Joost Janfen Cruysvelt.
 1654. Jan Tayspil.
 1657. Thomas Broers.
 1661. Elbert Del.
 1667. Jan Baptista Bartolotti van den Heu-
 vel.
 1668. Mr. Nicolaes Witsen.
 1669. Mr. David de Wilhem.
 1670. Denys Nuyts.
 1671. Gasper Pellicorne, *Heer van Lau-*
reght.
 1672. Mr. Anthoni Gommers.
 1672. Nicolaes Walens.
 1672. George de Haes.
 1673. Pieter Pellicorne.
 1673. Mr. Jacob Bicker Hendriksz.
 1675. Jan Coymans.
 1683. Mr. Fredrik Danckers.
 1684. Mr. Quiryn van Stryen.
 1685. Hendrik Hudde.
 1688. Mr. Jacobus van Stryen.
 1689. Willem Adriaen van der Stel.
 1691. Mr. Jan Six de Jonge.
 1691. Guillam Pels.
 1692. Mr. Daniel Jan Bernard.
 1692. Joan van Hemert.
 1693. Carel Hartfinck.
 1694. Mr. Lucas Trip.
 1698. Joost de Smeth de Jonge.
 1700. Nicolaas Witsen.
 1702. Mr. Joan de Wirt.
 1705. Joan Corver de Jonge.
 1709. Carel Boelens.
 1711. Mr. Diderik van Buren.

- WESTER KERK. 1717. Jan van den Velde.
 1719. Jan Carel Six.
 1720. Frans van Marfelis.
 1722. Mr. Hiob de Wildt.
 1724. Balthasar Coymans.
 1730. Mr. Iman Mogge.
 1731. Karel van Dam.
 1740. Willem Giesenbier.
 1741. Jan Lucas van der Dussen.
 1749. David ten Hove.
 1749. Jan van Marfelis Junior.
 1750. Lodewyk de Bas de Jonge.
 1754. Marten Backer.
 1755. Mr. Pieter Nicolaas Rendorp.
 1758. George Clifford Junior.
 1763. Jacob van Ghesel Junior.

VII.

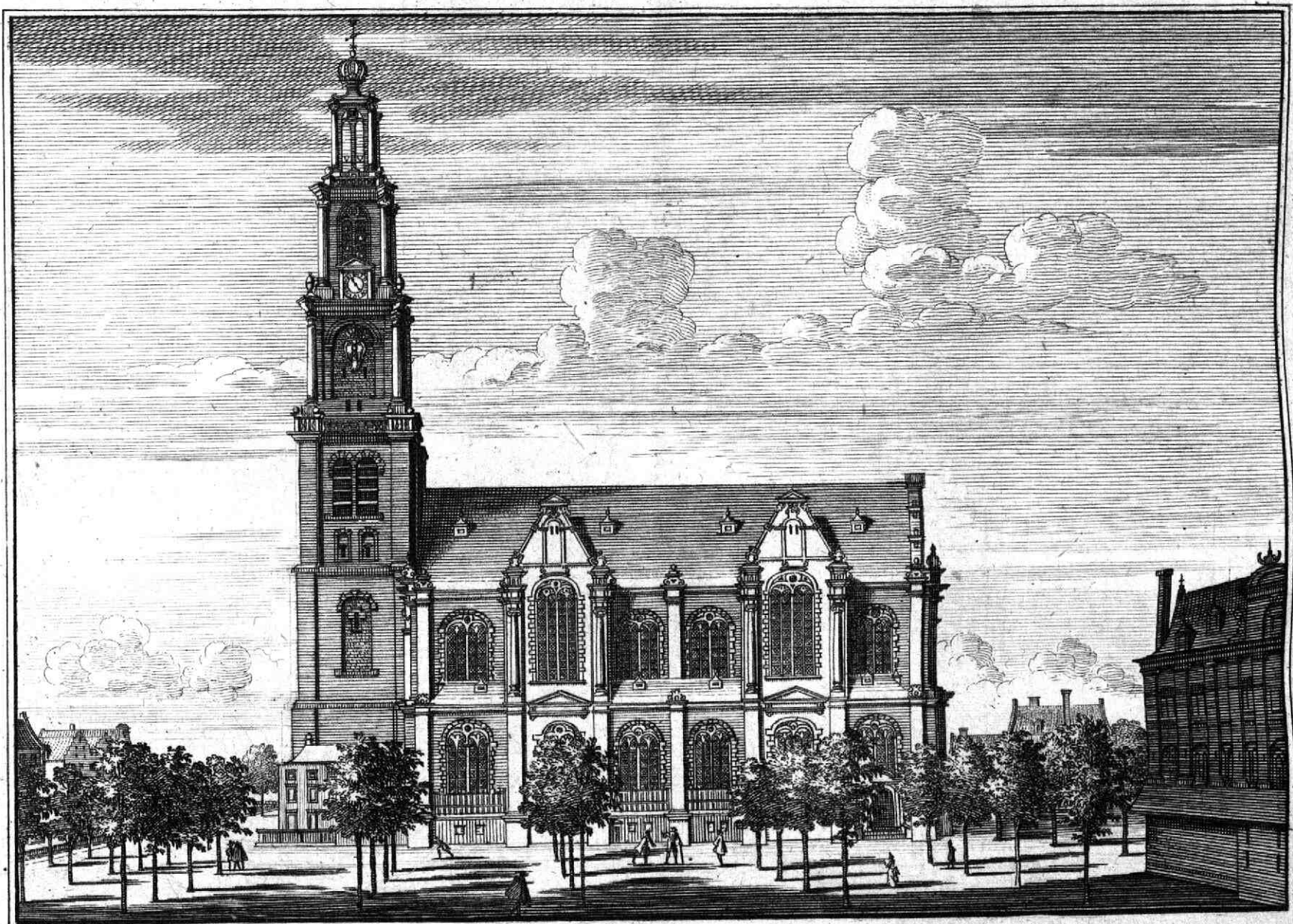
WESTER-KERK.

Beschry-
ving der
WESTER
KERKE.

De laatste Vergrooting der Stad op ééne na, in den jaare 1611, zynde aangevallen, besloot de Vroedschap, in den jaare 1614, in deeze vergrooting, een erf tot eene markt, tusschen de Keizers- en Prinsengraft, te laten leggen (a). Men gaf, aan deeze markt, in 't eerst, den naam van *Keizersmarkt* (b). Doch, naderhand, is haar de naam van *Westermarkt* bygebleeven. De bewooners der Keizers-graft omtrent de markt verzogten, in 't jaar 1616, dat 'er eene

(a) Resol. Vroedsch. N. 11. 29 Dec. 1614. f. 141.

(b) Resol. Vroedsch. N. 12. 13 July 1617. f. 117 verso.

WESTER KERK.

eene straat gerooid mogt worden, die, van ^{WESTER} over de markt, oostwaards, liep. Doch dit ^{KERK.} verzoek werdt afgeslaagen (c). In 't begin ^{Stigting.} des jaars 1615, werdt goedgevonden, op deeze markt, eene Kerk te stigten (d). Doch 't liep aan tot in 't jaar 1620, eer de eerste steen van 't gebouw gelegd werdt. Zulks geschiedde, op den negenden September, door *Willem de Vry*, Zoon van den regeerenden Burgemeester, *Fredrik de Vry*. En in 't jaar 1631, op den agtsten Juny, zynde Pinksterdag, werdt, in 't nieuwe gestigt, de eerste Predikatie gedaan. De gedagtenis van 't een en 't ander is bewaard in een opschrift van deezen inhoud, welk, boven eenen ingang naar des *Kosters* wooning, bezuiden de westerdeur, van binnen in de Kerk, te leezen is:

Tot oeffeninge van de Christelycke Religie is dese Wester Kerck ghesticht Anno MDC. XX. den IX. Septembri den eersten steen gheleyt, ende A°. MDC. XXXI. op Pinxterdach de eerste Predicatie gedaan.

Terwyl de Kerk gebouwd werdt, was, zuidwaards van dezelve, eene groote houten loots opgeslaagen, waarin, tot in 't jaar 1631 toe, gepredikt werdt; waarna dezelve wederom werdt afgebrooken. Een Kleermaaker, *Klaas Janszoon* genaamd, aan Burgemeesteren, by Requeste, te kennen gegeven hebbende, dat hy, om zynen yver

(c) Resol. Vroedsch. N. II. 19 Dec. 1616. f. 195 verso.

(d) Resol. Vroedsch. N. II. 7 Jan. 1615. f. 142.

WESTER KERK. voor de waarheid, zyne kalanten, die meest Remonstranten waren, verlooren hadt, was, op zyn verzoek, den eersten October des jaars 1620, by provisie, tot Kostcr in de Wester-Loots-Kerk, aangesteld (e).

Grootte en gedaante. De **WESTER-KERK**, zo genaamd, om dat zy, in 't westelyk gedeelte der Stad, gestigt is, staat op eene ruime markt, alomme met boomen bezet, en gelegen tus-schen de Lelie-graft en Ree-straat. Zy is de grootste en aanzienlykste van alle de Kerken, die, hier ter Stede, na de Reformatie, gestigt zyn. Binnenswerks, is zy honderd agt en zestig voet lang, en zeven en negen-tig voet breed. 't Gebouw is twee Staad-jen hoog, die beide, met pilasters van de Toskaansche en Jonische orde, bouwkon-stiglyk, versierd zyn. De onderste staadje is agt en veertig, de bovenste negen en der-tig voet hoog. Op deeze staadje, rust het dak, welk zeven en dertig voet hoog is. De steenen gewelven van 't gebouw rusten, met derzelver boogen, ter wederzyde, op vyf zwaare pilaaren, elk, als een drieling, sa-mengekoppeld. De Predikstoel staat, tegen een der zelven, in 't noorden. In 't westen der Kerke, boven den ingang, werdt, in 't jaar 1687, een fraai Orgel gesteld, op vier marmeren zuilen. Het heeft zeven en der-tig Registers of stemmen, en is, van bui-ten, met keurlyk beeldwerk, versierd. Boven het Orgel, staat het beeld der Lief-de, waaronder men leeft: DEO ET PRO-

XI-

(e) Groot-Memor. N. II. f. 288 verso.

XIMO: dat is, *Gode en den naasten*. Ook WESTER
 zyn de deuren van het Orgel, door *Gerard de Kerk.*
Laireffe, fraai beschilderd. Kerkmeesteren wa-
 ren, in 't jaar 1682, gemagtigd, om dit
 Orgel, welk men rekende, zestien duizend
 of negentien duizend guldens te zullen kos-
 ten, te laten maaken (f). In 't oosten der
 Kerke, is, ten zelfden tyde, eene ruime
 Galery gebouwd voor de Aalmoesseniers-
 Weeskinderen, die op vier steenen pilaaren
 rust, en, naar 't zuiden, voor weinige jaaren,
 ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen,
 vergroot is. In 't ruim, hangen vier koperen
 Kaarskroonen, elk van dertig armen, en ter
 wederzyde agt kleineren. 't Kerkmeesters-
 Comptoir is een fraai vertrek. In 't zelve,
 hangt eene afbeelding der Kerke van buiten,
 van de Keizersgracht te zien, konstiglyk, door
Jan van der Heyde, geschilderd. Ook ziet
 men, hier, de wapens der Kerkmeesteren,
 in een zinnebeeldig Tafereel, in 't jaar 1750,
 door den Konstschilder *Louis Fabricius du*
Bourg, geschilderd.

De Tooren deezer Kerke, die, in 't wes- Tooren
 ten, tegen eene bogt der Prinsengracht, staat,
 en daardoor van zeer verre gezien kan wor-
 den, overtreft alle de andere toorens dee-
 zer Stad, in hoogte en fraaiheid. Hy heeft
 drie transen of ommegangen. De voet van
 onderen bestaat agt en dertig voet in 't vier-
 kant. De Tooren is, van de straat af, tot
 aan den eersten ommegang, honderd en veer-
 tig voet hoog. Tusschen den eersten en twee-
 den

(f) Resol. Vroedsch. L^r. O., 12 Nov. 1682. f. 327.

WESTER
KERK.

den ommegang, staan, ter hoogte van agt en veertig voet, zeer sierlyk bewerkte kolommen op de vier hoeken, tusschen welken, aan elke zyde van den Tooren, Stads wapen geplaatst is. Tusschen den tweeden en derden ommegang, is de Tooren doorlugtig: ook hangen hier de speclklokken. En deeze tusschenwydte is, ter hoogte van agt en dertig voet, op de vier hoeken, ook met kolommen bezet, tusschen welken, vier Uurwyzers geplaatst zyn. De kap boven den derden ommegang is, insgelyks, doorlugtig. In dezelve hangt de groote slagklok. De top des Toorens is, beneden 't kruis, gedekt met de Roomsch-Koningklyke Kroon, die 't wapen der Stad versiert. De kap bereikt, tot aan 't kruis, de hoogte van drie en zeventig voet; zo dat de Tooren, in 't geheel, twee honderd negen en negentig voet hoog is. Hy is niet voor 't jaar 1638, geheellyk, volbouwd. Sommigen hebben aangetekend, dat *Jan Adriaanszoon Leegwater* het Uur- en Speelwerk in deezen Tooren gemaakt heeft (g).

Kerkhof.

Aan deeze Kerk plagt ook een Kerkhof te zyn, welk, tot het begraaven van dooden, diende. Men hadt den toegang derwaards door eene fraaije poort van de Toskaansche orde, die, oostwaards van de Kerke, op de Keizersgracht stondt, en van boven, beide naar binnen en naar buiten, met een gelauwerd doodshoofd, tusschen twee hoopen doodshoofden, in steen gehouwen, versierd

was.

(g) DOOREGEEST en POSJAGER Ryper Zeepoosil, bl. 339.

was. In 't midden, boven den ingang, las **WESTER**
 men: **MORS FIDELIUM EST VITÆ PERENNIS KERN**
INITIUM, dat is: *De dood der geloovigen is 't*
begin van 't eeuwig Leeven: en van binnen:
BONA MORS INITIUM VITÆ, dat is: *Een goede*
dood is 't begin van 't leeven. Doch in 't jaar
 1655, zynde een Pesttyd, werdt beslooten,
 dit Kerkhof, om de kleinte en stank, niet
 meer te gebruiken, en het in 't Bolwerk *Ry-*
keroord, ten einde van de Blomgraft, te ver-
 leggen (b), daar het nog is, en *Wester-*
Kerkhof genaamd wordt. De Poort, van wel-
 ke wy spreken, werdt voor een meesterstuk
 der konst gehouden. Men ziet diergelyke sie-
 raaden, als boven deeze Poort plagten te staan,
 nog boven de twee ingangen der Kerke in 't
 oosten: de zuidelykste van welken eene loo-
 ze poort is. De Kerk heeft twee andere
 voornaame ingangen, een in 't westen, en
 een in 't zuiden.

De naamen der KERKMEESTEREN zyn Naamlyst
 der KERK-
 MEESTER-
 REN.

- 1631. Hendrik Voet.
- 1631. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
- 1633. Joan Bicker.
- 1647. Reynier Pauw.
- 1651. Gerard Smits.
- 1652. Joan Coymans.
- 1653. Adriaen de Waert.
- 1657. Jan Barent Schaap.
- 1658. Nicolaas van Lieberg.
- 1659. Guilliam de Penyn.
- 1669. Willem van den Broek.

1670.

(b) Resol. Vroedsch. Lr. A. 12 Aug. 1655. f. 5.

WESTER
KERK.

1670. Dr. Gerard de Penyn.
 1670. Denis Nuyts.
 1677. Daniel Bernard, *Heer van Cattenbroek*.
 1678. Salomon van de Blocquery.
 1678. Reymont Wolters.
 1684. Cornelis Calkoen.
 1686. Coenraad Geelvinck.
 1689. Marten van Loon.
 1693. Pieter Balde.
 1696. Mr. Nicolaas de Vicq.
 1698. Hendrik van de Blocquery.
 1699. Mr. Anthony van Waveren.
 1704. Mr. Aegidius Tollink.
 1704. Mr. Willem Backer.
 1708. Wigbold Muilman.
 1709. Jan van Ghesel.
 1711. Abraham Leftevenon.
 1716. Mr. Willem du Fay.
 1719. Fredrik Berewout.
 1719. Abraham Boddens Thomasz.
 1724. Mr. Pieter Rendorp.
 1725. Pieter Pels Andriesz.
 1727. Mr. Pieter Pels.
 1729. Mr. Nicolaas Witsen Jonasz.
 1729. Mr. Gerrit de Graef.
 1736. Jacob Elias Scott.
 1737. Mr. Aegidius Willem Tollink.
 1738. Mattheus Boendermaker.
 1740. Henrik Bicker.
 1745. Nicolaas Warin Junior.
 1748. Lieve Geelvinck.
 1748. Cornelis Deutz van Assendelft.
 1749. Zeger van Son.
 1751. Lambertus van Notten.

1752. Hendrik de Wacker van Son.

NOORDER
KERK.

1753. Jean Deutz.

1755. Philippus van der Nolk.

1757. Henry Clifford.

VIII.

NOORDER KERK.

De NOORDER KERK, zo genaamd, Beschry-
 om dat zy, in 't Noorder gedeelte ving der
 der Stad, gelegen is, staat aan de westzyde NOORDER
 van de Prinsengraft, tusschen de Anjeli- KERKE.
 en Brouwersgrachten, op een plein met boomen bezet, eertyds, de *Prins-*, doch nu de *Noordermarkt* genaamd. De zelfde vergrooting der Stad, die, tot het bouwen der West-
 ter Kerke, aanleiding gaf, heeft ook, tot het stigten van de Noorder Kerke, gelegenheid gegeven. De Vroedschap besloot, in 't begin des jaars 1620, uit te zien naar plaats tot eene kleine Kerk of Kapel, op de Prins-
 enmarkt (i). En 't liep slegts aan, tot Stigting.
 den vyftienden Juny des gemelden jaars, toen de eerste steen aan 't nieuwe gebouw gelegd werdt, door den oudsten Zoon van *Cornelis Dankerts*, Stads Meester Metfelaar. In 't jaar 1623, was de Kerk, in zo verre, volbouwd, dat, op den zestienden April, zynde Paaschdag, de eerste Predikatie gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt uit dit opschrift, welk boven den ingang in 't noorden van binnen te leezen is:

Tot

(i) Resol. Vroedsch. N. 12. 23 Febr. 10 April, 6 May 1620. f. 106 verso, 109, 111.

NOORDER
KERK.

Tot oefeninge van de Christelycke Religie, is dese Noorder Kerck ghesticht, Anno MDC. XX. den XV. Juny den eersten Steen gheleydt. Anno MDC. XXIII. volmaeckt, ende op Paeschdag de eerste Predicatie gedaen.

Grootte
en ge-
daante.

De Noorder Kerk, die kleiner is dan de twee andere nieuwe Kerken, welken wy, hier voor, beschreeven hebben, en maar zeventig schreeden in haaren omtrek heeft, is een fraai kruisgebouw, welk, van binnen, nogtans, eene agtkantige gedaante heeft, en daarom zeer geschikt is, tot het gehoor der openbaare Leerredenen, en eene groote menigte volks bevatten kan. De vier gevels van 't kruis hebben ieder twee groote hooge glasraamen, en een glazen rond, welk boven ieder paar glasraamen geplaatst, en twaalf voet over 't kruis groot is. De gevels zyn, van onderen, ieder twee en negentig voet breed. Op het plat van elken gevel, staat eene fraaije Balustrade: en uit het dak steekt een sierlyke Tooren, die tot aan den kloot, welke 't kruis en den weêrwyzer draagt, vier en vyftig voet hoog is. Twee voornaame ingangen heeft de Kerk, een in 't noorden, en een in 't zuiden, zynde beide, binnenwaards, poorten van de Dorische bouw-orde, die ieder twaalf voet hoog zyn. Het gekroond Stads wapen staat boven ieder der-zelven. Boven den zuider ingang, van binnen, staat het Geloof, de tien Geboden en het Gebed des Heeren, op een Tafereel. Voorts, zyn 'er nog twee mindere ingan-gen:

gen: een derzelven leidt door des Kouters woo- NOORDEN
ning. 't Kruisgewelf der Kerke rust, van bin- KERK.
nen, op vier zwaare, als drielingen, samenge-
koppelde kolommen, tegen eene van welken,
de Predikstoel gesteld is. In 't midden der Ker-
ke, hangt eene groote koperen Kaarskroon,
en vier anderen rondsom dezelve. Voor de
Kerke, in 't oosten, plagt een groot vier-
kant Kerkhof afgeschooten te zyn; 't welk,
te gelyk met het Wester-Kerkhof, ver-
plaatst, en in het Bolwerk *Karthuizers*, be-
noorden de Zaagmolens-Poort, overgebragt
is. Het wordt nog het *Noorder-Kerkhof* ge-
naamd. De beroemde *Hendrik de Keizer* is
Bouwmeeſter der Zuider-, Wester- en Noor-
der-Kerke geweest.

Tot hiertoe, zyn KERKMEESTEREN Naamlyst
der Noorder-Kerke gesteld: derKERK-
MEESTE-
REN.

- 1623. Hendrik Hudde.
- 1623. Pieter Haffelaer.
- 1623. Jan Teunisz. Schellingwouw.
- 1624. Jan Huydecoper.
- 1626. Hendrik Voet.
- 1629. Jan Valkenaar.
- 1637. Pieter Jansz. de Wit.
- 1641. Adriaan Valckenier.
- 1645. Dirk de Lange.
- 1649. Pieter van Loon.
- 1653. Jan Fontaine.
- 1653. Casper van Ceulen.
- 1658. Daniel Bernard.
- 1662. Jean Raye.
- 1664. Cornelis van Geel.

NOORDER
KERK.

- 1667. Salomon Sweers.
- 1669. Joannes Rykers.
- 1674. Joannes Reyniers.
- 1680. Johannes van Grol.
- 1682. Christoffel Indische Raven.
- 1682. Willem Raap.
- 1682. Pieter Six.
- 1683. Barent de Moor.
- 1687. Louis Trip.
- 1689. Jan Loten.
- 1690. Mr. Antoni de Sadeler.
- 1697. Dr. Ludovicus de Dieu.
- 1704. David van der Meer.
- 1704. Jacob Temminck.
- 1707. Hendrik Huyghens.
- 1714. Jacob Faas Nicolaasz.
- 1715. Willem van der Does Junior.
- 1719. Jan Bernard.
- 1721. Mr. Johan Schrevelius.
- 1721. Mr. Jan van Loon.
- 1725. Jan van Marcelis Junior.
- 1731. Daniel Deurz de Jonge.
- 1733. Jan Willem Trip.
- 1739. Mr. Willem Adriaan van Weert.
- 1742. Daniel Jan Bouwens.
- 1744. Mr. Johan Ortt.
- 1746. Dirk van Marfelis.
- 1746. Pieter van der Nolk.
- 1748. Johan Michiel Bock.
- 1748. Hendrik Hoogenberg.
- 1752. Daniel Parvé.
- 1756. Joan Geelvinck.
- 1758. Isaac Hoogenberg.
- 1760. George Clifford Pietersz.

IX.

O O S T E R - K E R K.

De jongste uitlegging der Stad heeft ge-^{Beschry-}
 legenheid gegeven tot het stigten van ^{ving der}
 drie Kerken, de Ooster-Kerk, de Eilands-^{OOSTER-}
 Kerk en de Amstel Kerk, welken wy nog ^{KERKE.}
 beschryven moeten.

De Vroedschap, in de Lente des jaars
 1659, beslooten hebbende, eene houten
 Loots, in de plaats van eene Kerk, tot het
 houden van openbaare Godsdienstige Ver-
 gaderingen, op te regten op Raapenburg (*k*);
 geschiedde zulks, zonder uitstel: en op
 Paaschdag, zynde den agt en twintigsten
 Maart des volgenden jaars, werdt daarin de
 eerste Predikatie gedaan. De Loots, die den
 naam van *Ooster-Kerke* kreeg, stondt aan 't
 einde van Raapenburg, voorby 't nieuwe
 Werkhuis, aan de schans, ter plaatse, daar,
 sedert, de nieuwe Raapenburger-fluis ge-
 legd werdt. 't Leggen deezer sluize gaf ge-
 legenheid, tot het afbreken der Loots, van
 welke wy spreken: en in 't jaar 1669, werdt
 beslooten, eene steenen Ooster-Kerk te bou-
 wen op Wittenburg (*l*), alwaar, by 't uitgee-
 ven der erven, plaats tot eene Kerk open-
 gelaaten was. Men viel, nog in 't zelfde Stigting:
 jaar, aan 't graaven. Op den vierden Oc-
 tober, werden de vier eerste steenen van 't

ge-

(*k*) Refol. Vroedsch. Lr. B. 27 Maart 1659. f. 93.

(*l*) Refol. Vroedsch. Lr. F. 11 July 1669. f. 203.

GEZICHTE VAN 'S LANDS ZEE MAGAZYN: EN OOSTER KERK.

OOSTER- Kerk. gebouw gelegd, door *Gillis Wybrants de Jonge*, *Dirk van der Waeyen*, *Hendrik de Penyn* en *Aernoud Blom*, Zoonen der toen dienende Kerkmeesteren. Voor 't einde van 't jaar 1671, was de Kerk volbouwd, en de eerste Predikatie werdt, op Kersdag, gedaan.

Grootte en gedaante. De OOSTERKERK is een fraai vierkant kruisgebouw, welk, binnenswerks, honderd voeten lang en breed is. Zy heeft vier ingangen, drie van welken tot gemeen gebruik dienen. De vierde is de toegang naar des Koffers woning en 't Kerkmeesters-Comptoir. De aanzienlykste ingang is in 't zuiden, en heeft een deftig Portaal, op welks plat, eene sierlyke Balustrade staat. In 't Portaal, is de ingang naar 't Diakens-Vertrek. De Kerk wordt, in 't zuiden en noorden, door twee, en in 't westen en oosten, door drie ryen glasraamen, boven elkanderen, verlicht. In deeze glasraamen, zyn het wapen en zegel der Stad, en de wapens der Burgemeesteren, *Mr. ANDRIES DE GRAEF*, *JOAN VAN DE POLL*, *D^r. NICOLAES TULPEN CORNELIS VAN VLOOSWYK*, die, in 't jaar 1671, regeerden, geschilderd. 't Gewelf rust op vier vierkante pilaren van de Jonische orde. In 't westen tuschen twee der zelve, staat de Predikstoel, die vierkant, en, in elk der drie voorste paneelen, met een byzonder zinnebeeld, bewerkt is; doch alle de zinnebeelden zyn omringd van een' slang, het afbeeldsel der eeuwigheid. Men ziet 'er een brandend hert met vleugels, op een' lelietak; een anker, met korenaren en lelien, en twee Jeruzalemsche

vee-

veeren of palmtakken, kruisselings geplaatst. OOSTER-
 De leening van den trap naar den Predik-KERK.
 stoel rust op diergelyke palmtakken en le-
 lien. Zulke zinnebeelden ziet men ook,
 in een *basrelief*, boven den toegang naar 't
 Kerkmeesters-Comptoir, in 't noorden der
 Kerke. Het vertoont een' spiegel met twee
 slangen, en eene duif in 't midden; boeken,
 palmtakken en andere sieraaden ter weder-
 zyde. Onder aan, leeft men

PRUDENTES & INNOCENTES.

dat is:

Voorzigtigen en onnozelen.

In dit Comptoir, hangen, voor den schoor-
 steen en boven de deur, twee Wapenborden
 der Kerkmeesteren. De gestoelten voor de
 Regeeringe zyn, ter wederzyde van den
 Ooster-ingang, tegen over den Predikstoel,
 en de overige gestoelten, rondsom en tegen
 de wanden, geplaatst. Agter de gestoelten der
 Regeeringe, heeft men, by 't bouwen der
 Kerke, de grondslagen gelegd, waarop men,
 des noods, de pilaaren tot eene galerye zou
 kunnen vestigen. Negen koperen Kaars-
 kroonen hangen 'er in de Kerke. De mid-
 delste en grootste is, met het bovineinde
 van haaren stang, vast in 't midden van een
 Uurwyzer, geplaatst in 't gewelf der Kerke,
 vlak onder den Tooren, en door deszelfs
 uurwerk bewoogen wordende. De Tooren is
 een maatige agtkantige koepel, met een' lan-
 taarn, van gedaante als de tooren van 't Stad-
 huis.

462 AMSTERDAMS III. DEEL.

OOSTER- huis. Sedert drie of vier jaaren, arbeidt men
KERK. zeer aan 't herstellen van 't muurwerk deez-
zer Kerke, welk hier en daar begon te scheu-
ren.

Naamlyst Zie hier de naamlyst van de KERK-
derKERK. MEESTEREN der Ooster-Kerke.

MEESTE-

REN.

- 1659. Nicolaas Pietersz. van Hoorn.
- 1659. Dirk van der Waayen.
- 1659. Arent Hardebol.
- 1659. Jan Baptista Hochepped.
- 1660. Josephus Duyts.
- 1660. Cornelis Schaep.
- 1662. Gillis Wybrandts.
- 1663. Mr. Nicolaas Lifting.
- 1663. Dr. Gerardus de Penyn.
- 1669. Dirck Blom.
- 1670. Abraham Tobias.
- 1671. Louis Trip.
- 1672. Salomon van de Blocquery.
- 1672. Rochus van de Capelle.
- 1673. Jonas Witsen.
- 1673. Anthoni van der Ghiessen.
- 1676. Anthoni Bruyning.
- 1680. Daniel Cherify.
- 1680. Carel Six.
- 1680. Hendrik Scholten.
- 1690. Mr. Daniel de Dieu.
- 1693. Jan Hinloopen.
- 1694. Floris Elias.
- 1709. Mr. Jacob Karsseboom.
- 1712. Jacob Elias Scott.
- 1715. Benjamin Dutry.
- 1716. Jan Agges Scholten.
- 1720. Nicolaas Calkoen de Jonge.

1725.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 463

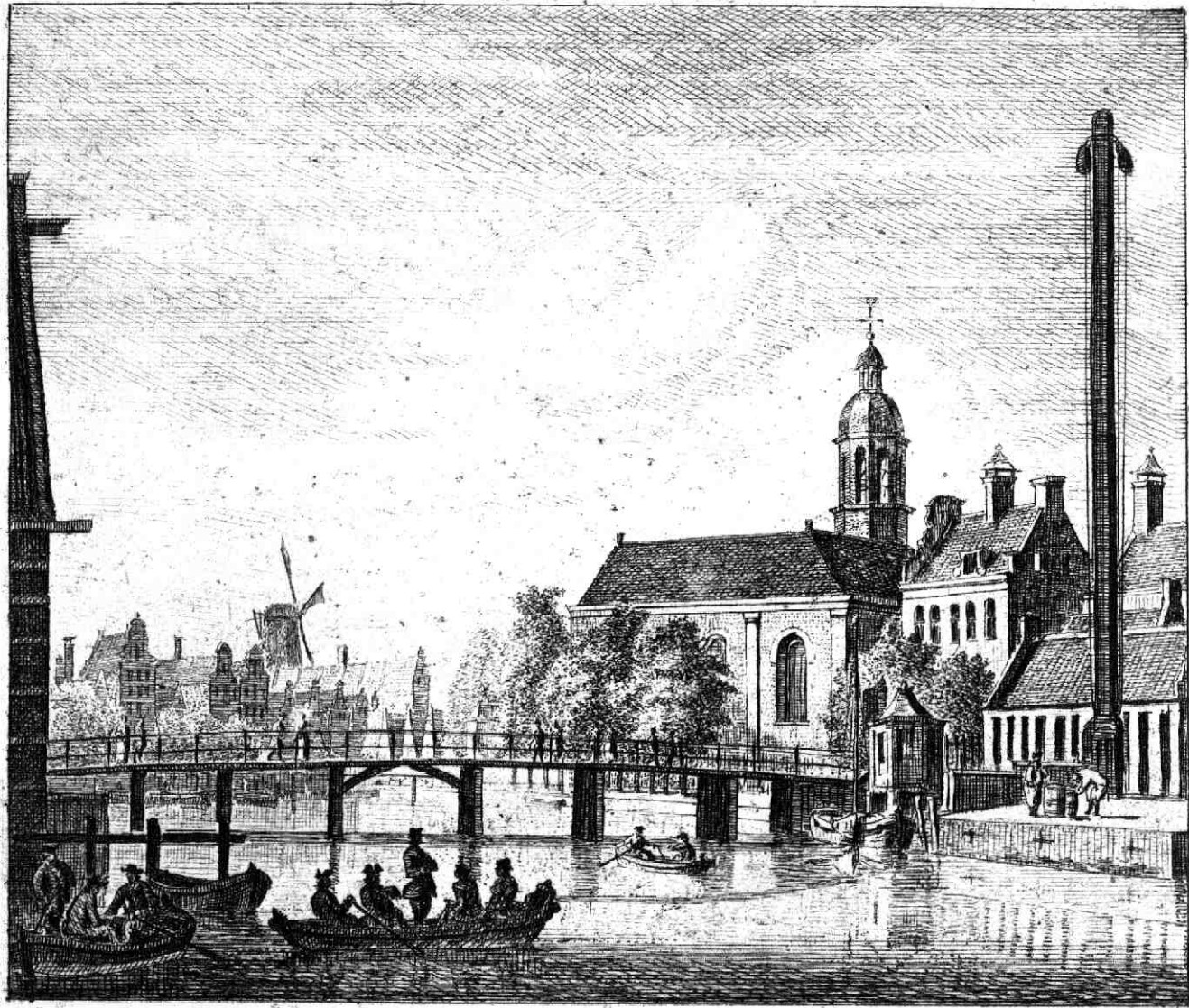
1725. Anthony Gustaaf de Geer. EILANDS-
KERK.
 1732. Coenraad van Son.
 1736. Jean Fleon.
 1742. Mr. Jacobus van de Poll.
 1746. Zeger van Son.
 1748. Jan Nicolaas van Eys Isaaksz.
 1748. Mr. Coenraad le Leu de Wilhem.
 1748. David de Wildt.
 1749. Hendrik de Wacker van Son.
 1752. Jan Pieter Bols.
 1755. Arnoldus van Ryneveld.
 1756. Mr. Carel Wouter Visscher.
 1760. Pieter van Ghesel.

X.

E I L A N D S - K E R K.

Toen, in 't jaar 1659, beslooten werdt, Beschry-
ving der
EILANDS-
KERKE.
 de Ooster-Loots, op Raapenburg, te
 timmeren; werdt, te gelyk, vastgesteld, een
 diergelyk houten gebouw, tot eene Kerk,
 op te regten, op het Bickers-Eiland (*m*).
 Ook werdt, in het zelve, op den zelfden
 Paaschdag des jaars 1660, de eerste Predi-
 katie gedaan. De Eilands-Loots was van Zy was,
eertyds,
eene
houten
Loots.
 eene langwerpige gedaante, en hadt drie da
 ken, van welken het middelste, boven de
 twee uitersten, uitstak. 't Gebouw was,
 rondsom, van kleine dubbele glazen vensters
 voorzien. Men heeft zig van deeze Loots,
 omtrent vyf en zeventig jaaren, tot eene
 Kerk, bediend. Doch in 't jaar 1734, be-
 floot

(*m*) Resol. Vroedsch. Lr. B. 27 Maart 1652. f. 93.

DE EILANDS-KERK.

EILANDS-KERK. floot de Vroedschap, eene steenen Kerk, in de plaats der zelve, te stigten (*n*). Zy werd eerit in 't jaar 1736 volbouwd, en tegen 't einde van dat jaar, werd de eerste Predikatie gedaan in de nieuwe **EILANDS-KERKE**. Zy heeft ook, gelyk de Loots, eene langwerpige gedaante; doch is merkelyk hooger, Twee deffige ingangen heeft deeze Kerk, een in 't zuiden, en een in 't noorden, alwaar des Koesters wooning en 't Kerkmeesters-Comptoir is, en nog twee deuren in 't oosten 't Gebouw wordt, wyders, verlicht door twintig glasraamen van redelyke groote, twee van vooren, ter wederzyde van den zuider-ingang, en negen aan elke zyde. In de Kerke, hangen twaalf koperen Kaarskroonen: vier in 't midden, waarvan de twee binnensten de grootsten zyn, en vier aan elke zyde. Het dak rust, van binnen, op zeffien witte ronde hardsteenen kolommen, tegen eene van welken in 't oosten, de Predikstoel staat. Midden uit het dak, steekt een kleine Koepeltooren, die doorlugtig, en van Uurwyzer en Slagklokken voorzien is.

Naamlyst der KERKMEESTEREN deezer Kerke zyn geweest:

1659. Louis Quickelenburg.

1659. Cornelis Graafland.

1659. Adriaan van Loon.

1659. Willem Blaauw.

1667. Jacques Thierry.

1667. Joannes Carpentier.

1676. Isaac Hohepied Junior.

1678. Andries Bernard.

(2) Resol. Vroedsch. L^r. KK. 29 April 1734. f. 346. 1679

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 465

1679. Jacobus Schot. EILANDS-
 1679. Cornelis Graafland. KERK
 1679. Joan van Zeller.
 1679. Hendrik van der Voort.
 1681. Elias Coymans.
 1683. Hendrik Theulinx. M A
 1684. Hendrik van Beuningen.
 1689. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
 1691. Cornelis Borghorst.
 1697. Adriaan Pels.
 1704. Gillis Valckenier.
 1704. M^r. Pieter Calkoen.
 1704. Silvester van Tongeren.
 1706. Abraham Loten.
 1707. Jan van der Wiffel.
 1711. Willem Nolthenius.
 1711. Philippe de la Fontaine.
 1713. Hendrik de Wacker.
 1719. M^r. Johan Ortt.
 1721. M^r. Gillis Coymans.
 1721. Pieter Testas.
 1729. M^r. Gualterus Petrus Boudaen.
 1729. Ewaldus Deodati.
 1730. Cornelis Jacob Hagelis.
 1737. Lucas Trip Dirksz.
 1739. Willem Cornelis Backer.
 1739. Dirk Backer.
 1740. Jan de Cerf Jansz.
 1745. George Clifford Junior.
 1745. Willem Hooft.
 1746. Hendrik Clifford.
 1748. David Jacob van Eys.
 1749. Ambrosius Pool.
 1753. Philippus van der Nolk.
 1755. Gysbert Heycoop.

AMSTEL-
KERK.

1757. Joan Fredrik d'Orville.

1757. Jacob Luden.

XI.

A M S T E L - K E R K .

Beschry-
ving der
AMSTEL-
KERKE.

Stigting.

Grootte
en ge-
daante.

Tot geryf der Gereformeerde bewoon-
ren van denieuwe uitlegging der Stad,
werdt, in 't jaar 1668, by de Vroedschap,
vastgesteld, omtrent de Utrechtsche Poort,
eene Predikschuur op te regten (o). Hier
was, by 't uitgeeven der erven aan de noord-
zyde der Prinsengraft, tusschen de Regu-
liers-graft en Utrechtsche straat, een groot
veld tot eene Kerk geschikt, welk, sedert,
het *Amstelveld* genaamd werdt. Men ging,
eerlang, aan 't bouwen van eene ruime vier-
kante Loots, op dit veld; die, even als de
Ooster-Kerk, honderd voeten lang en hon-
derd voeten breed was, en in welke, op
den negenden Maart des jaars 1670, de eer-
ste Predikatie gedaan werdt. In 't jaar 1687,
werdt beslooten, eenige erven omtrent de
Amstel-Kerk te verkoopen; doch het plein
of veld aan die Kerk egter groot genoeg te
laaten, om op het zelve, t'eenigen tyde,
eene steenen Kerk te kunnen zetten (p): 't
welk egter, tot nog toe, niet geschied is.

De A M S T E L - K E R K is een tamelyk hoog,
en hegt en konstig in een verbonden houten
gebouw, welks midden-dak boven de zyd-
da-

(o) Resol. Vroedsch. Lr. F. 9 Aug. 1668. f. 89 verso.

(p) Resol. Vroedsch. Lr. R. 7 Jan. 1687. f. 223.

daken uitsteekt, en op zestien houten stylen rust. De Kerk heeft drie groote, en vier kleine ingangen, en is, van binnen, met de vereischte gestoelten voor de Magistraats- en mindere Standspersoonen, voorzien. De zeven kaarskroonen in deeze Kerke zyn, in 't jaar 1670, door de Stad, aanbesteed, eene van drie honderd pond, twee ieder van een honderd en zestig pond, en vier ieder van tagtig pond, of daaromtrent, tot zeventien stuivers het pond (q).

In 't Kerkmeesters-Vertrek, hangt een zinnebeeldig Tafereel, vertoonende de wapens der Kerkmeesteren, gehegt aan eene zuil, by welke, het beeld der *Waarheid* staat, waarop de voornaamste Deugden het gezigt gevestigd houden. Boven aan de zuil, ziet men de zinnebeelden van 't *Gebed* en de *Boetvaardigheid*. Een kindje, de *Liefde tot den Godsdienst* afbeeldende, wyft naar een klein schild, waarop de Schriftuurteksten *Gen. XXVIII. vers 17. Psalm V. vers 8. Pred. IV. vers 17. en Jez. LVI. vers 7.* aangekend zyn. Het Y, de Amstel en het wapen der Stad toonen de plaats aan, daar de Kerk gestigt is. Onder aan 't stuk, ziet men, op een schildje, deeze regels van den geagten Digter LAURENS BAKE, *Heere van Wulverhorst*, weleer Kerkmeester deezer Kerke, die op eene oude Wapenkaart plagten te staan:

De Godsvrugt plaatste wel de Godsdienst in de Kerken,

Dog

(q) Uit een klein Registertje ter *Thesaurie*, f. 121.

AMSTEL-
KERK. Dog God die 't goetdoen mint, geen woorden
zonder werken,
Bewoont nog hout nog steen, maar een opregt
gemoet,
Dat nedrig smeekt, en hem met dank en lof-
zang groet.

't Stuk is, even als een diergelyk, in 't Kerk-
meesters Vertrek der Wester-Kerke, in 't
jaar 1750, geschilderd door *Louis Fabricius
du Bourg*, Koster der Amstel-Kerke (1).

Naamlyst der KERKMEESTEREN van
der KERKMEESTEREN van de Amstel-Kerke zyn:

- 1669. Daniel Stalpert.
- 1669. Thileman Soolmans.
- 1669. Jacob Noirot.
- 1669. Gillis Sautyn.
- 1672. Christophel Thysz.
- 1672. Adriaan Temminck Engelbreght.
- 1681. M^r. Laurens Bake.
- 1687. Willem Backer Cornelisz.

1688.

(1) Terwyl dit blad gedrukt wordt, in 't begin
des jaars 1765, is dezelfde Konstschilder bezig, met
het schilderen van een Schoorsteenstuk voor den
kleinen of noordelyken schoorsteen van Schepens-
Kamer op 't Stadhuis; dien wy, hier voor (III. Deel,
I. Boek, bl. 64.) gemeld hebben, van geen schil-
derstuk voorzien te zyn. Het zal de *Gerechtigheid*
verbeelden, zittende op eenen verheven zetel, ver-
zeld van de *Wakkerheid* en *Standvastigheid*, en raad-
pleegende met de *Wysheid*, *Voorzigtigheid* en *Gods-
vrugt*. Zy doet *Geweld* en *Bedrog* wyken, en wordt
gekroond, door de *Gelukzaligheid*. Onder aan 't stuk,
zal men 't afbeeldsel van Keizer Justiniaan en ver-
scheiden' Regtsgeleerde boeken zien.

1688. Joan Scott. AMSTEL.
1690. Jacob Dankerts. KERK.
1691. Mr. Everard Scott.
1703. Hendrik van Hoorn.
1715. Abraham Engelgraaf.
1715. Philip Hack.
1717. Otto Schutten.
1727. Jan van Son.
1732. Mr. Marten Schrik.
1739. Mr. Jan van de Poll Harmensz.
1741. Willem van Heemskerck.
1742. Jan van de Poll Pietersz.
1744. Mr. Arnoldus Commelin.
1745. Joachim Rendorp.
1746. Jan Six de Jonge.
1747. Jacob Hop.
1747. Willem Hooft.
1748. Nicolaas Pyll.
1751. Pieter van de Poll de Jonge.
1751. Mr. Aegidius Laurens Tolling.
1753. François Hendrik van Hoorn.
1755. Abraham Dedel.
1760. Dirk Bas Backer.

XII.

KERKBESTIER der NEDERDUITSCHIE
GEREFORMEERDEN.

De zorg voor 't onderhoud der elf be- Bestier
schreeven Kerken van de Nederduit- der Ne-
sche Gereformeerden deezer Stad is toever- derduit-
trouwd aan KERKMEESTEREN, die ook sche Ge-
het opzigt hebben, over den ontvangst der refor-
inkomsten, tot dit onderhoud geschikt, wel- meerde
ken, Kerken.

KERK-
BESTIER.
KERK-
MEESTER-
REN.

ken, voornaamlyk, uit de graven, de zit-
plaatsen en het klokluiden over Roomschge-
zinde dooden komen. Over ieder Kerke,
zyn vier Kerkmeesters, die, voor hun lee-
ven, of tot hooger bevordering, dienen,
en, door Burgemeesteren, worden aange-
steld. Doch over de Gasthuis-Kerke, zyn
de zes Regenten van 't Gasthuis, te gelyk,
Kerkmeesters. Ook is, in ieder Kerke, be-
halven in de laatstgemelde, een *Koster*, en
een *Gravenmaaker*, die, door Burgemeeste-
ren, worden aangesteld. Doch, in sommige
Kerken, worden deeze ampten, door een
en den zelfden persoon, bediend. En in de
Gasthuis- en Amstel-Kerke alleen, wordt niet
begraaven. De *Organisten* en *Voorzangers* in
de Kerken worden, ook door Burgemeesteren;
doch de *Deurwaarders*, *Stoelenzetters* of
Plaatsbewaaresters en andere mindere bedien-
den, door Kerkmeesteren, aangesteld. De
Kerkmeesteren plagten, eenige jaaren na de
verandering des jaars 1578, de Predikanten
te betaalen, uit penningen, die hun, door
de Thesaurie, werden ter hand gesteld. Zy
mogen, zo min als de Regenten der andere
Godshuizen, eenige zwaare nieuwe werken
aanleggen, zonder bewilliging van Burge-
meesteren (r), die *Opper-Kerkmeesters* zyn
van de Kerken en Kapellen deezer Stad (s).
Ook zyn zy, sedert het jaar 1592, verplicht,
jaarlyks, Rekening van ontvangst en uit-
gaave te doen aan Burgemeesteren (t). In
ie-

(r) Handv. bl. 945.

(s) Zie Groot-Memor. N. VII. f. 65.

(t) Memor. of Notulb. van Kerkm. der Oude Kerke,
bl. 109.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 471

ieder Kerke, met naame, in de grootſten, zyn ^{KERK-}
bekwaame geſtoelten afgezonderd voor den ^{BESTIER.}
Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raaden, Commiſſariffen, Secretariffen, Kerkmeesteren, Regenten der Godshuizen, en eenige andere Amptenaars. De Krygsraad heeft ook een afzonderlyk geſtoelte. In eenigen van deeze geſtoelten, wordt, ſomtyds, aan byzondere Perſoonen, 't zy amptenaars of anderen, naar hunnen rang, by byzondere Acte van Burgemeesteren, zitplaats verleend. Wy behoeven niet aan te merken, dat de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen ook hunne byzondere geſtoelten hebben. Voorts, zyn 'er, behalve deezen, nog veele geſlootten en ongeſlootten mannen-zitbanken. De plaatſen, op de eerſtgemelden, ſtaan, zo wel als de vrouwenſtoelen in den buik der Kerke, aan de begeevinge van Kerkmeesteren (u). De vrouwenſtoelen in de Doophuizen worden, ſedert het jaar 1687, door Burgemeesteren, begeven (v).

Volgens eene Inſtructie voor de Koſters in 't gemeen van den jaare 1655, zyn dezelven, als *eerſte Suppoosten van de Kerke*, gelyk zy genoemd worden, verplicht „ goe-
„ de zorg te draagen, voor al wat de Kerken
„ aangaat, met naame voor het openen en
„ ſluiten der Kerken; het luiden der klok-
„ ken, tegen den tyd der Predikationen; 't
„ voorzien der banken met boeken, kus-
„ ſens, ſtooven; en der Kroonen met kaar-
„ ſen:

(u) Handv. bl. 121.

(v) Dagel. Notulen van Burgemeest. van 12 Sept. 1687.

KERK-
BESTIER.

„ sen: ook voor het dekken en ontdekken
 „ der tafel, by de bedieninge des Avond-
 „ maals. Zy mogen niemant in de Doop-
 „ huisjes zitting toestaan, dan die daar toe
 „ gerechtigd is. Zy moeten zelve het wa-
 „ ter in het Doopbekken gieten, en het
 „ Doopboek, naauwkeuriglyk, houden.
 „ Voorts, moeten zy de verzogte Voorbe-
 „ den en Dankzeggingen den Predikant net
 „ opgeeven; en, eer zy ter Kerke uitgaan,
 „ toezien, dat de deuren gesloten zyn,
 „ en 't vuur der stooven wel verzorgd is.”
 De Koster der Nieuwe Kerke is, in 't by-
 zonder, verplicht, den Kerkenraad en Clas-
 sicale Vergaderingen waar te neemen (v). De
 Gravenmaakers zyn gehouden „ de Graven,
 „ tydelyk, te doen openen en sluiten, dezel-
 „ ven, behoorlyk, te doen vullen en stampen,
 „ en de zerken effen en gelyk te doen leg-
 „ gen (w): voorts, het regt der Kerke en
 „ hun eigen Loon te ontvangen, volgens
 „ het reglement, daar op, den negen en
 „ twintigsten April des jaars 1724, by Bur-
 „ gemeesteren, vastgesteld (x).”

GEWOON-
LYKE EN
GROOTE
KERKEN-
RAAD.

DE GEWOONLYKE KERKENRAAD der
 Nederduitsche Gereformeerden, die, in 't
 gemeen, eens ter weeke, des Donderdags
 ten twee uren na den middag, in de Nieu-
 we Kerke, byeenkomt, bestaat thans uit ne-
 gen en twintig Predikanten, waaronder een
 Hoogduitsche Predikant begreepen is. Ook
 bekleeden, tegenwoordig, twee Professoren,
 een

(v) Groot-Memor. N. IV. f. 34.

(w) Groot-Memor. N. IV. f. 36 verso.

(x) Groot-Memor. N. X. f. 32 enz.

een in de Oostersche taalen, en een in de KERK-
 Godgeleerdheid, samen, eene Predikants- BESTIER.
 plaats. Doch zy hebben elk eene stem, in
 den Kerkenraad. Voorts, zyn een gelyk getal
 van negen en twintig Ouderlingen Leden van
 den gewoonlyken Kerkenraad. Van de Pre-
 dikanten is een, by beurt, eene week,
Praeses of Voorzitter; een ander *Scriba* of
 Schryver, en een Ouderling *Subscriba* of
 tweede Schryver. De *Scriba* en *Subscriba*
 veranderen om de twee maanden; en wan-
 neer de Predikant, die *Scriba* is, op zyne
 beurt *Praeses* zou moeten zyn, gaat zyne
Praesidiale beurt over tot den Predikant,
 die hem in rang opvolgt. De Leden van
 den Kerkenraad zyn verplicht, dien, buiten
 gewigtige verhindering, alle Donderdagen,
 by te wonen. Doch behalve deezē, is 'er
 een GROOTE KERKENRAAD, uit de Predi-
 kanten, de Ouderlingen en twee en veertig
 Diakenen bestaande, en dus, in alles, honderd
 en een Leden uitmaakende. Doch deezē
 Kerkenraad vergadert, alleenlyk, om Pre-
 dikanten, en, jaarlyks, om Ouderlingen,
 Diakenen en Diakonessen te verkiezen. De
 Wethouderschap heeft, hier ter Stede, zo
 wel als elders, van ouds, regt gehad, om
 Afgevaardigden te zenden in alle openbaare
 Vergaderingen, en gevolgelyk, ook in den
 Kerkenraad. Dit regt der Wethouders in
 't gemeen is zelfs, uitdrukkelyk, erkend,
 in het *zeven en dertigste* Lid der Kerken-or-
 deninge van de vermaarde Dordrechtsche
 Synode (y). Ook heeft de Wethouderschap

(y) Zie II. Deel, XIV. Boek, bl. 426.

KERK-
BESTIER.

van Amsterdam zig van het zelve bediend, in het jaar 1632; en, eenige jaaren agtereen, zitting in den Kerkenraad gehad (z), daartoe een' of twee Burgemeesteren, of Schepenen, die *Commissarissen politiek* genoemd werden, afvaardigende. De eersten, die, in 't jaar 1632, van wege de Wethouderschap, zitting in den Kerkenraad namen, waren *Geurt Dirksz. van Beuningen*, regeerend, en *Andries Bicker*, Oud-Burgemeester. In 't jaar 1639, werden *Cornelis Bicker* en *Reinier Reaal*, Oud-Schepenen, in den Kerkenraad afgevaardigd: en eenige jaaren later, de Heeren *Cornelis van Dronckelaar* en *Antoni Oetgens van Waveren* (a). Doch deezen zyn de laatsten, welken, van wege de Wethouderschap, geduurige zitting in den Kerkenraad gehad hebben. En thans heeft deeze zitting, sedert veele jaaren, geene plaats gehad, schoon 'er altoos twee *Commissarissen politiek* uit Burgemeesteren zyn; een van welken, gemeenlyk, op de Noordhollandfche Sinode, zitting neemt, wanneer dezelve, hier ter Stede, gehouden wordt.

PREDI-
KANTEN.

De verkiezing der PREDIKANTEN geschiedt, in Holland, niet op eenerlei wyze. Te Amsterdam, heeft men, met dezelve, terstond na de Reformatie, den Kerkenraad laten worden, behoudende Burgemeesteren, nogtans, het regt, om handopening, tot het doen van een beroep, te verleenen, en om het gedaan beroep goed- of af te keuren,

(z) Zie II. Deel, XIV. Boek, bl. 486.

(a) Uit Aantek. van Schepen GERARD SCHAEFF PIETERSZ.

ren, bestendiglyk, aan zig. In andere Ste-^{KERK-}
den, wordt dit regt geoeffend door de Hee-^{BESTIER.}
ren van de Wet of het Geregt, bestaande
uit Schout, Burgemeesteren en Schepenen.
Doch hier ter Stede, is, al vroeg, het gant-
sche *politiek* bestier der Stad aan Burgemees-
teren toevertrouwd geweest, die, gevolge-
lyk, ook het regt, waarvan wy spreken,
bestendiglyk, gebruikt hebben. Wy hebben
zelfs, by eene andere gelegenheid, een stuk
van den jaare 1513 aangehaald, waaruit
blykt, dat de Kloosterlingen, immers de
Clarissen, oudtyds, haare Paters niet ver-
kiezen mogten, dan *by advys ende wille van*
den Burgermeesteren (b). Ook blykt, van el-
ders (c), dat het Geregt, voor het invoeren
der Reformatie, verlof gaf tot prediken in
de Kloosters. En men heeft geene reden
om te stellen, dat Burgemeesteren of het
Geregt, na de Reformatie, minder magt
zouden behouden hebben, dan zy, reeds
voor de Reformatie, gehad en geoeffend had-
den. Men houdt, hier ter Stede, in 't ver-
kiezen en beroepen der Predikanten, deezen
volgenden voet; wordende alleenlyk den
Gasthuis-Predikant aangesteld door Burge-
meesteren, als hebbende het regt van Pa-
troonschap der Gasthuis-Kerke, gelyk wy,
hiervoor (d), hebben aangetekend.

De gewoonlyke Kerkenraad, uit Predikan-^{Wyze}
en en Ouderlingen bestaande, 'sDonderdags na van 't be-
't openvallen eener Predikantsplaatse, of na 't roepen
be- derzel-
ven.

(b) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 334.

(c) II. Deel, VI. Boek, bl. 8.

(d) Bladz. 433.

KERK-
BESTIER.

begraaven van een' afgestorven Predikant, byeengekomen zynde, vaardigt een' Predikant, gemeenlyk den *Præses*, met zynen Ouderling af, om, den volgenden dag, handopening tot het doen van een nieuw beroep, aan Burgemeesteren, te verzoeken. Doorgaands, wordt deeze handopening, terstond; zeldzaam na eenig uitstel, eenvoudiglyk, verleend. Doch, enkele reizen, vinden Burgemeesteren geraaden, den Leden van den Kerkenraad eenige nuttige vermaaning voor te houden, opzigtelyk op het te doen beroep; of eenig byzonder Leeraar, of foort van Leeraaren voor te slaan en aan te pryzen, op welken, men hun raadt, in het doen der Verkiezinge, ten nutte van de Stad en van de Kerke, het oog, byzonderlyk, te vestigen. Van de bekomene handopening wordt, den volgenden Donderdag, in den Kerkenraad, verslag gedaan. De Predikanten en Ouderlingen gaan, hierop, des Dingsdags daar aan, over, tot het benoemen van een zetal, waaruit, terstond, een drietal gemaakt wordt. De Diakenen, die, op dien dag, hunne gewoonlyke Vergadering hebben, krygen aldaar, door Afgevaardigden uit den Kerkenraad, kennis van het benoemde drietal door Predikanten en Ouderlingen, en gaan daarop, agt dagen laater, ook over, tot het maaken eener Nominatie van zes Perfoonen, die, insgelyks, terstond, tot een drietal gebragt worden, waar van ook, door afgevaardigden uit de Vergadering der Diakenen, ten volgenden Donderdage, aan den Kerkenraad kennis wordt ge-

gegeven. Uit beide de Nominatien, wordt, KERK-
's Dingsdags daarna, door den grooten Ker- BESTIER.
kenraad, uit Predikanten, Ouderlingen en
Diakenen bestaande, een drietal gemaakt;
waaruit, ten zelfden tyde, een Persoon ver-
kooren wordt. De Nominatie en de Ver-
kiezing geschieden, by meerderheid van de
stemmen der tegenwoordig zynde Leden.
Terstond na de verkiezing, wordt van de-
zelve kennis gegeven aan Burgemeesteren;
die, vervolgens, met Oud-Burgemeesteren,
raadpleegen op het goed- of afkeuren van
het gedaan beroep. Zo zy tot afkeuring be-
sluiten, 't welk geschieden kan, zonder dat
men beoogt, den afgekeurden Predikant, in
't allerminst, te hoonen, ontbieden zy de
afgevaardigden des Kerkenraads voor zig,
en geeven hun van de afkeuring kennis.
De Kerkenraad is dan verplicht, van nieuws,
handopening te verzoeken en tot een nader
beroep over te gaan. Doch zo Burgemees-
teren gezind zyn, het gedaan beroep goed
te keuren, gelyk gemeenlyk gebeurt, doen
zy zulks, tegenwoordig, niet, dan na dat
zy verzekerd zyn, dat de beroepen Predi-
kant het beroep zal aanneemen. De ver-
kooren Leeraar wordt, vervolgens, aan
de Classis van Amsterdam voorgesteld, en,
daar goedgekeurd zynde, der Gemeente,
drie Zondagen agtereen, in alle de Kerken,
des voormiddags, van de Predikstoelen,
voorgedraagen, op dat elk, die iet op zyne
Leere of gedrag te zeggen mogt hebben,
zulks den Kerkenraad zou kunnen aandienen.

KERK-
BESTIER.

Vervolgens, plagt de beroepen Predikant, zo hy reeds eene Standplaats hadt, gelyk hier, genoegzaam altoos, gebeurd is, door eene bezending uit den Kerkenraad, op Stads kosten, van zyne Gemeente *los gemaakt* te worden. Doch sedert eenige jaaren, geschiedt deeze losmaaking, door eenen brief, en 't overzenden van eene oningevulde vo-
magt: waarin de beroepene den naam invult van den Predikant, dien hy tot zynen losmaaker verkiest, aan wien de Stad vyftig guldens toelegt; genietende de Leden van den Kerkenraad, die anders, op hunne beurt, de Losmaaking zouden hebben moeten doen, samen, honderd en vyftig guldens (e). De beroepen Predikant, in deezer voege, van zyn Gemeente, losgemaakt, en op eenen brief van Burgemeesteren, ook van de Wethouderschap zyner Stad, ontslaagen zynde, wordt, eindelyk, plegtiglyk, en zo hy, voorheen, geene andere Standplaats gehad heeft, 't welk byna nooit voorvalt, ook met oplegging der handen, in den dienst bevestigd. Volgens eene Staats-Resolutie van den een en twintigsten December des jaars 1680, mogt niemant tot Predikant, in eene stemmende Stad van Holland, en gevolgelyk ook niet in Amsterdam, verkooren worden, dan die den ouderdom van zeven en twintig jaaren bereikt hadt (f). Doch hier ter Stede, plagt men, gemeenlyk, Predikanten, die niet jonger dan

(e) Resol. der Regeer. en Oud-Burgermeest. 3 Decemb. 1756. p. 80.

(f) Groot-Plakaatb. III. Deel, bl. 483.

dan twee en dertig, en niet ouder dan vyf-KERK-
 tig jaaren waren, en een of meer beroepen^{BESTIER.}
 gehad hadden, te verkiezen. Maar hierin
 is, voor eenige jaaren, wederom verande-
 ring gekomen, mogende men, nu, volgens
 eene schikking van Burgemeesteren van den
 tienden November des jaars 1740, hier, gee-
 ne Predikanten beroepen, die jonger dan
 dertig, noch ouder dan vyf en veertig jaa-
 ren zyn. De wedde der Predikanten hier
 ter Stede is, meermaalen, verhoogd, en ein-
 delyk gebragt, op een duizend zeven honderd
 guldens in 't jaar, die, onder zekere voorwaar-
 de, nog met vyf honderd guldens verhoogd
 zyn. De verhooging van de wedde der
 Predikanten is, zo wel als de vermeerdering
 van hun getal, door de Vroedschap, by
 meer dan eene gelegenheid, gelaaten aan
 de beschikking van Burgemeesteren en Oud-
 Burgemeesteren (g). Zy worden, hier,
 betaald door de Stad, die daartegen, na
 de verandering der Regeeringe, de gees-
 telyke goederen en Vicaryen verkreegen
 heeft (h). Wyders, is, reeds in 't jaar 1667,
 by de Vroedschap, beslooten, aan alle wet-
 telyk beroepen Leeraars der *publyke* Kerken,
 na dat dezelve den gewoonlyken Poorter-
 eed zouden hebben afgelegd, het Poorter-
 regt te schenken (i).

In

(g) Resol. Vroedsch. Lr. B. 31 Dec. 1659. f. 189. Lr. D.
 27 Juny 1663. f. 10 verso. Lr. Q. 20 Maart 1684. f. 67.

(h) Resol. Vroedsch. N. 4. 7 Jan. 1579. Groot-Memor.
 N. III. f. 303. N. V. f. 12.

(i) Resol. Vroedsch. Lr. E. 9 Aug. 1667. f. 223.

**KERK-
BESTIER.** In alle de Gereformeerde Kerken, wordt, des Zondags, gepredikt. In de Gasthuis-
Tyd en Kerke, driemaal, eene Vroegpredikatie,
orde van en Voor- en Nadenmiddag. In de Oude en
prediken, Nieuwe Kerken, om de andere week, eene
Catechi- Vroegpredikatie, behalve wanneer 'er be-
feeren, diening van 't Avondmaal is; en voorts, al-
doopen, toos, Voordenmiddag, Nadenmiddag, en 's
en A- Avonds. In de Wester-Kerke, wordt, al-
vond- toos, driemaal, Voordenmiddag, Naden-
maalhou- middag en 's Avonds gepredikt: in de Zui-
den, in de der- en Noorder-Kerke, van gelyken, van
Neder- het einde van Oëtober tot het einde van
duitfche Maart; doch van April tot het einde van
Gerefor- Oëtober, wordt, in deeze twee Kerken; en
meerde het geheele jaar door, in de overigen, uitgeno-
Kerken. men de Oude, Nieuwe, Gasthuis- en Wester-
Kerke, alleenlyk Voordenmiddag en Naden-
middag gepredikt. Op tweeden Paaschdag,
Hemelvaartsdag, en tweeden Pinkfterdag,
wordt, in alle de Kerken, alleenlyk Voor- en
Nadenmiddag, doch op tweeden Kerstdag,
even als op Zondag, gepredikt. En in de Gast-
huis-Kerke, worden, op alle die dagen, de
gewoonlyke Vroeg- en Voor- en Namid-
dags-Predikationen gedaan. Op de Bededagen,
wordt, in alle de Kerken, even als des Zon-
dags, gepredikt. In de weeke, geschieden,
des zomers, twee Vroeg-Predikationen, 's
Dingsdags in de Nieuwe, en 's Donderdags
in de Oude Kerke, en vyf Avond-Predi-
kationen, 's Woensdags in de Noorder-,
Nieuwe-, en Zuider-Kerke; en 's Vrydags,
in de Wester- en Oude Kerke. Doch des
winters, dat is, van het einde van Oëtober
tot

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 481

tot het einde van Maart, zyn 'er zeven A-Kerk-vond-Predikationen, 's Woensdags in de Noor-BESTIER-der-, Nieuwe en Zuider-, 's Donderdags, in de Amstel-, en 's Vrydags in de Oude en Wester-Kerke, en in de Nieuwe-zyds-Kapel, en maar eene Vroeg-Predikatie, 's Dingsdags, in de Nieuwe Kerke. Om de twee maanden, wordt, twee Zondagen agtereen, des voordemiddags, Avondmaal gehouden, in alle de Kerken, uitgenomen in de Gasthuis-Kerke. Het eerste Avondmaal wordt gehouden in de Oude, Nieuwe, Zuider-, Wester-, Noorder- en Amstel-Kerke, en in de twee Kapellen, op den laatsten Zondag der maand: en het tweede, wederom in de Zuider-, Wester- en Noorder-Kerken; in de Nieuwe-zyds-Kapel, in 't Hoogduitsch, en in de Ooster-, en Eilands-Kerke, op den eersten Zondag der volgende maand. Het doopen geschiedt, in alle de Kerken, behalven in de Gasthuis-Kerke, des Nademiddags en des Avonds, zo wel in de weeke, als des Zondags. Doch des Zondags 's Avonds, alleen in de Nieuwe Kerke, in de zes Sommermaanden, en in de Oude en Wester-Kerke, in de zes Wintermaanden. Ook wordt 'er, door éénen Predikant, gecatechiseerd, des Zondags, na de Namiddags-Predikatie, in de Oude-zyds-Kapel, 't geheele jaar door: ten zelfden tyde, des zomers, in de Zuider- en Noorder-, en des winters, in de Ooster- en Eilands-Kerken. Voorts, wordt, des Zondags ten vyf uren, 't geheele jaar door, in de Nieuwe-zyds-Kapel, en des winters, 's Maandags, op 't

KERK.
BESTIER.

zelfde uur, in de Amstel-Kerke, voor zulken, die veertien jaaren bereikt hebben, gecatechiseerd. 's Dingsdags en 's Donderdags, 's morgens ten elf uuren, is 'er Catechisatie, voor meerder geoefenden, in de Oude Kerke. Het afleezen der Huwelyksgeboden van Gereformeerden geschiedt, des Zondags, voor den Voormiddags-dienst, alleen in de Oude, Nieuwe, Zuider- en Wester-Kerken. De Vroeg-Predikationen beginnen, des zomers, ten half zeven, de Voormiddags-Predikationen ten half negen uuren: en des winters, de eersten, des Zondags, een half uur, en in de weeke, een uur, en de tweeden, beide in de weeke en des Zondags, een half uur later; doch daar 't Avondmaal gehouden wordt, begint de Voormiddags-Predikatie een half uur vroeger. De Nademiddags-Predikationen beginnen, altoos, ten half twee, en de Avond-Predikationen ten half vyf uuren. Doch de Belydenis-Predikationen, des Vrydags-, en de Voorbereidings-Predikationen, des Saturdags 's avonds, vangen ten vier uuren aan.

Al in de zestiende en zeventiende eeuwen, is, by verscheiden' Keuren, zorg gedraagen, tegen het ontheiligen van den Zondag, door het dryven van openbaaren Koophandel; het uitstallen; het tappen; het doen van zwaaren arbeid, door Waagdraagers, Schuitenvoerders en diergelyken; het vertoonen van Kamerspelen; het houden van Schermen Danscholen enz. (k). Eenigen van deeze Keuren zyn, sedert, vernieuwd. Men mag,

(k) Handv. bl. 117.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 483

mag, des Zondags, voor twaalf uren, on-
 der de Predikatie, geene gelagen zetten, en, <sup>KERK-
 BESTIER,</sup>
 dien dag, geenerlei gedruisch maaken om-
 trent de Kerken. Ook is, in 't jaar 1737,
 verboden, des Zondags voor zeven uren
 des avonds, zingende, of op Instrumenten
 speelende, door de Stad te vaaren (1).

De twee Predikanten der Engelsche Pres-
 byteriaansche Kerke hier ter Stede behoo-
 ren, zo wel als de Predikanten der Neder-
 duitſche Gereformeerde Kerke, tot de Clas-
 sis van Amsterdam, die, in 't geheel, uit
 twee en vyftig Predikanten bestaat, te wee-
 ten, twee en dertig uit de Stad, waar on-
 der de twee Engelschen begreepen, en de
 twee Professoren, die elk eenen halven Pre-
 dikantsdienst waarneemen, voor twee Pre-
 dikanten, gerekend zyn; twee uit Weesp,
 twee uit Naarden, twee uit Muiden, een
 van Muiderberg, een van Hilversom, een
 van Huizen, een van Blarikom en Laren,
 een uit de Oude Loosdrecht, een uit de
 Nieuwe Loosdrecht, een van Loenen, een
 van 's Graavenland, een van Ouderkerk,
 een van Amsterveen, een van Waverveen,
 een van Diemen, een van Slooten en een
 Slooterdyk. In de Classis van Amsterdam,
 zitten, behalve de Predikanten, ook twee
 Ouderlingen uit de Stad. Uit de andere Ste-
 den en Plaatsen, wordt, nevens een' Predi-
 kant, ook gemeenlyk, een Ouderling afge-
 zonden. De Classis van Amsterdam zit, ze-
 venmaal in 't jaar, in de Nieuwe Kerke,
 den

(1) Handv. bl. 118, 119, 120.

KERK-
BESTIER.

den tweeden Dingsdag in January; den eer-
sten Maandag in April, in May, in Juny,
in September, en in October, en 's Maan-
dags, agt dagen voor het houden van de
Noordhollandfche Sinode, welke haare zit-
tingen, met den laaften Dingsdag in July,
aanvangt, en om het zevende jaar, te Am-
sterdam, gehouden wordt. Doch zo 'er
een Bededag, of een der verschietende Feest-
dagen van Paafchen, Pinkfteren of Hemel-
vaartsdag valt, in de week, waarin, anders-
zins, de Classis zou moeten gehouden wor-
den, wordt zy, tot den volgende Maan-
dag, uitgesteld.

Naamlyft
der Pre-
dikanten
van de
Neder-
duitsche
Gerefor-
meerde
Kerke.

Zie hier de Naamlyft van alle de Neder-
duitsche en Hoogduitsche Predikanten dee-
zer Stad, zo als dezelve, in 't jaar 1764,
gedrukt en uitgegeven is:

1578. 1. Joannes Kuchlinus, *beroepen van Embden, is 1596. geworden Regent van 't Collegie bin-
nen Leyden, alwaar by 1606. is overleden.*
2. Petrus Hardenbergius, *beroepen uit Embder-
lant, is 1580. van hier te Zwol beroepen.*
1580. 3. Martinus Lydius, *beroepen van Antwerpen,
is 1585. geworden Professor Theologiae tot Fra-
nequer, alwaar by in 't jaar 1600. is overleden.*
4. Joannes Nicolai a Waffenaar, *beroepen van
Wydenes, is in 't zelve jaar overleden, den 28
October.*
5. Hillebrandus Cuneus, *beroepen van Hoog-
Carfpel, is 1583. van zyn dienst ontslagen.*
6. Joannes Ambrosius, *beroepen van Sybe- Car-
fpel, is 1599. den 16 October overleden.*
1581. 7. Joannes Hallius, *beroepen van Leyden, is
1619. den 2 October overleden.*
1583. 8. Everardus Hermanni, *Amstelodamensis, ber.
van Maeslant, tot eerste Predicant alhier in 't
Gasthuis is 1589. overleden.* 9. Pe-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 485

9. Petrus Plancius, *Predicant geweest zynde te Brussel, als de Prins van Parma dezelve Stad gewonnen had, hier beroepen, en overleden* KERK-
BESTIER.
1585.
1622. den 25 May.
10. Jacobus Arminius, *Proponent zynde alhier be-
roepen, en 1603. geworden Professor Theologiæ
te Leyden, in 1609. den 19 October overleden.* 1588.
11. Johannes Halbergius, *Proponent zynde, alhier
beroepen in 't Gasthuis, en 1599. in de Kerken,
is 1606. overleden.* 1590.
12. Lucas Ambrosius, *beroepen van Muyden, in 't
Gasthuis, en 1610. in de Kerken, overl. 1628.* 1599.
13. Joannes Ursinus, *beroepen van Utrecht, is
1620. overleden.* 1600.
14. Joannes la Maire, *Proponent zynde alhier be-
roepen is 1642 den 4 Juny overleden.* 1601.
15. Warnerus Helmichius, *beroepen van Delft,
is 1608. overleden.* 1602.
16. Jacobus Roelandus, *beroepen van Francken-
dael, en 1618. geweest Assessor in 't Synode
Nationaet te Dordrecht, en daar na te Ley-
den gecommitteert tot de oversetting des By-
bels, 1632. overleden.* 1603.
17. Casparus Heydanus, *beroepen van Franken-
daal, is 1626 den 14 January overleden.* 1608.
18. Joannes Cornelius Silvius, *Amstelodamensis,
beroepen van Sloten, in 't Gasthuis, en 1622.
in de Kerken, is 1638. den 19 Nov. overleden.* 1610.
19. Jacobus Triglandius, *beroepen van Stolckwyck,
en 1634 geworden Professor Theologiæ te Lei-
den, aldaar 1654. den 11 April overleden.* 1612.
20. Rudolphus Petri, *Amstelodamensis, ber. van
Saanredam, is 1649. den 4 Juny overleden.* 1612.
21. Gosuinus Geldorpius, *beroepen van Sneek, is
1627. den 11 Augustus overleden.* 1620.
22. Adrianus Smoutius, *beroepen van Overmaas,
tot het jaar 1630. den 7 January uit de Stad
vertrekkende is tot Rotterdam 1646. overleden.* 1620.
23. Otto Badius, *beroepen van Huchelboven en
Lövenigh uit Gulickerlant, tot eerste Predicant
al-*

KERK-
BESTIER.

1621. 24. Joannes Kloppenburg, *Amstelodamensis*, beroepen van Heusden, is 1630. in den Briel Predikant geworden, en 1640. Professor Theologiae te Harderwyk, en 1644. te Franeker, overleden 1652.
25. Jacobus Laurentius, *Amstelodam.*, beroepen van Naerden, is 1644. den 19 Maart overled.
26. Eleazar Swalmius, beroepen van Schiedam, is 1652. den 4 Juny overleden.
1622. 27. Anthonius Plancius, beroepen van Oosterhout, in 't Gasthuis, overleden den 29 Febr. 1623.
1623. 28. Petrus Wachtendorp, beroepen van Linnig, uit Gullickerlant, overleden 1652.
1625. 29. Cornelis Hanekopius, Predikant geweest zynde te Breda, is als het Spinola gewonnen hadde, in July alhier beroepen en 1626. in November van zyn dienst ontslagen, is 1655. overleden den 15 July.
30. Petrus Pulleus, beroepen van Amstelveen in 't Gasthuis, is 1629 overleden.
1626. 31. Fredricus Keslerus, beroepen van Stolburg, in 't Hoogduyts, is 1636. na Brasit vertrokken, en na zyn wederkomst 1643. beroepen in de Nederduytsche Kerken alhier, overleden 1650. den 15 September.
1628. 32. Henricus Geldorpius, beroepen van Leeuwarden, is 1652. den 6 October overleden.
1630. 33. Joannes de Mourcourt, *Amstelodamensis*, beroepen van Weesp in 't Gasthuis alhier, en 1667. den 16 Augustus om zyn ouderdom en swakheid Emeritus geworden.
1632. 34. Petrus Clasenius, beroepen van Domburgh uit Zeelant, is 1636. den 3 December overleden.
1633. 35. Anthonius Haringhoek, beroepen van Amersfoort, is 1636. den 25 February overleden.
1634. 36. Lucas Trelcatius, beroepen alhier uit de Franse in onze Nederduytsche Kerken, is 1638. den 28 April overleden.

37. Wil-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 487

37. Wilhelmus Somerus, *beroepen van Alkmaar*, Kerk-
overleden 1649. den 30 September, BESTIER. 1636.
38. Jacobus Hollebeek, *beroepen van Amersfoort*,
is 1650. den 30 November overleden. 1638.
39. Petrus Wittewrongel, *beroepen van Zierikzee*,
bevestigt op den 31 July, overleden 1662. den
7 December. 1639.
40. Joannes Rulitius, *beroepen uit de Engelse Kerk*,
in de Hoogduytsche, is 1652 van hier na
Heydelberg beroepen, en 1655 weder van Hey-
delberg alhier gekomen in de Nederduytsche Kerk,
is op den 16 May bevestigt, daar na instante-
lyk versogt zynde, is 1666. den 7 Augustus
voor de tweedemaal in de Hoogduytsche Kerk ge-
gaan, en 't zelfde jaar overleden. 1640.
41. Henricus Rulæus, *beroepen van Weesp*, is den
25 May bevestigt en den 22 October 1680.
overleden. 1642.
42. Petrus Leupenius, *beroepen van Hattem*, be-
vestigt den 30 January, overleden den 15 Ja-
nuary 1670. 1645.
43. Wilhelmus Schotanus, *beroepen van Sneek*,
bevestigt den 20 July, is 1664. in Maart om
zyn ouderdom en zwakheid Emeritus geworden,
en 1666 den 15 December overleden. 1646.
44. Cornelius Cossius, *beroepen van Purmerent*, is
op den 13 April bevestigt, en 1661. den 22 Fe-
bruary overleden. 1647.
45. Harmanus Langelius, *beroepen van Rotter-
dam*, op den 16 Augustus bevestigt, en 1666.
den 10 September overleden. 1649.
46. Joannes Heydanus, *beroepen van Rotterdam*,
is op den 28 November bevestigt, en 1670. den
14. Juny overleden. 1650.
47. David Rotheus, *Amstelodamensis*, Proponent
zynde, alhier beroepen, den 10 April beves-
tigt is 1655. den 6 Augusti overleden. 1650.
48. Casparus de Carpentier, *beroepen van Amers-
foort*, den 17 April bevestigt en 1667. den 12
May overleden. 1650.

49. Abra-

488 AMSTERDAMS III. DEEL.

KERK-
BESTIER.
1651.

49. Abrahamus Roehof, *Amstelodamensis*, beroepen van *Ipendam*, bevestigt den 7 May, overleden den 7 February 1682.
50. Petrus Proëlius, beroepen van Gouda, den 7 Mey bevestigt, overleden den 19 Aug. 1661.
51. Samuel Coop a Groen, beroepen van *West-fanen*, den 12 November bevestigt, en overleden den 21 January 1686.
1652. 52. Carolus Schulerus, beroepen van *Steenbergen*, den 7 July bevestigt en overl. 17 April 1670.
53. Petrus Gribius, beroepen van *Middelburg*, uit de *Engelse Kerk* aldaar in de *Hoogduitse Kerk* alhier, bev. 10 Nov. overl. den 27 Maart 1660.
54. Menso Joannes, beroepen van *Zwol*, bevestigt den 8 December, 24 May 1664. overleden.
1653. 55. Joannes de Gavarel, *Amstelodamensis*, beroepen van *Harderwyk*, bevestigt den 5 Jan. in 't zelve jaar den 4 Maart overleden, zonder (vermits zyn ziekte) dienst aan de Kerk gedaan te hebben.
56. Robertus Junius, beroepen van *Delft*, bevestigt den 9 Feb., overl. den 28 Augustus 1655.
57. Otto Belcampius, beroepen van *Deventer*, en den 20 April bevestigt, overl. den 11 July 1685.
1654. 58. Abraham de Roy, beroepen van *Zutphen*, den 15 Maart bevestigt, is 1680. 21 April overled.
1656. 59. Jacobus Clerquius, beroepen van *Haarlem*, bevestigt 20 Feb., overleden 2 Novemb. 1680.
60. Andries Lansman, beroepen van *Leyden*, bevestigt den 5 Maart, overleden 12 Sept. 1666.
61. Lucas Vinckius, beroepen van *Alkmaar*, den 7 Mey, overleden den 19 April 1671.
1660. 62. Laurens Laurentius, *Amstelodamensis*, beroepen van *Dordrecht*, bevestigt op den 18 Jan. is 1672. den 28 Jan. overleden.
63. Johannes Nieuwenhusius, beroepen van *Nimwegen*, en bevestigt den 21 Maart, overleden den 12 January 1681.
1661. 64. Isaacus le Maire, *Amstelodamensis*, beroepen van *Rotterdam*, bevestigt den 3 April, overl. den 6 May 1692.

65. Ja-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 489

- 65 Jacobus Triglandius, *beroepen van Haarlem*, Kerk-
bevestigt 17 July, is den 8 Nov. 1664. overled. BESTIER.
66. Laurentius Homma, *Amstelodamensis*, *beroe-*
pen van Enkbuizen den 18 December, over-
leden den 4 January 1681.
67. Joannes Visscherus, *beroepen van Zutphen*, be- 1662.
vestigt den 1 October. overl. den 22 April 1694.
68. Gerardus Havicius, *beroepen van Leyden*, is 1663.
bevestigt den 10 Juny, Emeritus geworden
25 July 1698. overleden 15 May 1699.
69. Cornelius Lychon, *beroepen van Rotter-* 1664.
dam, bevestigt den 2 Maart, overleden den
29 Juny 1685.
70. Nicolaes de la Plancque, *beroepen van Kam-* 1665.
pen, bevestigt 13 May, overleden den 8 Au-
gustus 1702.
71. Cornelis Dankerts, *Amstelodamensis*, *beroe-*
pen van Gorcum, bevestigt den 13 September,
overleden den 27 January 1693.
- 72 Henricus Kieftius, *beroepen van Alkmaar*, 1666.
bevest. den 5 Dec. overleden den 25 May 1683.
- 73 Henricus Rynsyk, *beroepen van Oudewater*, 1667.
bevestigt den 9 Jan. overl. den 6 Maart 1689.
- 74 Petrus Schaak. *beroepen van Alkmaar, beves-*
tigt den 17 July, overleden den 17 Sept. 1708.
75. Johannes Silvius, *beroepen van Zittert in de*
Hoogduitse Kerk alhier, bevestigt den 2 Au-
gustus, overleden den 6 Juny 1699.
- 76 Segerus van Son, *beroepen van Rotterdam*,
bevestigt den 11 September, overleden den 14
Maart 1687.
- 77 Rudolphus Rulæus, *beroepen van Graft, in het* 1668.
Gasthuis, bevestigt den 4 Maart, overleden
den 9 Juny 1688.
78. Petrus van der Hagen, *Amstelodamensis*, be. 1670.
roepen van Leyden, bevestigt den 1 Maart, o-
verleden 1671. den 3 July.
79. Gualterus Boudaen Courten, *beroepen van*
ter Veere, bevestigt den 31 Augustus, overle-
den den 14 February 1684.

KERK-
BESTIER.

80. Bernardus Homoet, *beroepen van Rotterdam, bevestigt den 14 December, Emeritus geworden 20 Sept. 1708. overleden 22 April 1717.*
1671. 81. Bernardus Somer, *beroepen van Vlissingen, bevestigt den 29 Nov., overl. den 2 July 1684.*
1672. 82. Gysbertus Oostrom, *beroepen van Kuylenburg, bevestigt den 21 Febr., overl. den 6 May 1706.*
83. Jacobus Beugholt, *Amstelodamensis, beroepen van Oostzanen, bevestigt den 14 Augustus, overleden den 10 September 1677.*
1677. 84. Joannes Relant, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den 19 Dec., overleden den 18 Aug. 1703.*
1679. 85. Theodorus Beels, *beroepen van Maasfluis, bevestigt den 19 February, overleden den 31 Augustus, in 't zelve jaar.*
86. Balthasar Becker, *beroepen van Weesp, bevestigt den 31 Dec., overleden den 11 Juny 1698.*
1680. 87. Joannes Oyers, *beroepen van Zwol, bev. den 15 Dec. en overleden den 5 Juny 1704.*
1681. 88. Guilielmus Anslaar, *beroepen van Delft, bevestigt den 2 Feb., overleden den 14 July 1694.*
89. Gerbrandus van Leeuwen, *beroepen van Haarlem, bevestigt den 2 Maart, overl. 11 May 1721.*
90. Joannes van Doreflaer, *Amstelodamensis, beroepen van Medenblick, bevestigt den 30 Maart, overleden den 2 April 1707.*
1682. 91. Jacobus Vasseur, *beroepen van Swammerdam, bevestigt den 19 April, overl. den 11 Jan. 1686.*
1683. 92. Hero Sibersma, *beroepen van Harlingen, is den 15 Augustus bevestigt, Emeritus 1727. overleden den 4 Maart 1728.*
1684. 93. Albertus van Westerhoff, *beroepen van Stoterdyk, bevestigt den 23 April, overleden den 27 September 1702.*
94. Johannes Smith, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den 30 April, overl. den 23 May 1710.*
95. Casparus Ruppius, *beroepen van Wesel, bevestigt den 17 September, Emeritus geworden 28 July 1722, overleden den 11 Maart 1727.*
1685. 96. Gerard van der Port, *beroepen van Londen*

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 491

- in Engellant, bevestigt 28 October, overleden 10 September 1691.* Kerk-
BESTIER.
97. Adrianus van Wesel, *beroepen van Leeuwarden, bevestigt 18 Nov., overl. 16 Jan. 1710*
 98. Joannes de Roy, *beroepen van Edam, bevestigt den 5 May, overleden den 11 Febr. 1705.* 1686.
 99. Leonardus Groenewegen *beroepen van Schoonhoven, bevestigt den 17 Juny, overleden den 6 May 1696.*
 100. Petrus du Bois, *beroepen van Gorcum, bevestigt 25 May, overleden 3 Maart 1698.* 1687.
 101. Daniel Eversdyk, *Amstelodamensis, beroepen uit de Zype, in 't Gasthuis, bevestigt 22 Augustus, overleden 28 Aug. 1726.* 1688.
 102. Jacobus Streso, *beroepen van Delft, bevestigt 12 Juny, overleden 11 April 1708.* 1689.
 103. Lamb. Zegers, *beroepen van Monnickendam, bevestigt 18 Nov., overleden 8 Octob. 1727.* 1691.
 104. Adrianus van Oostrum, *beroepen uit de Engelsche Kerk alhier, bevestigt 20 July, overleden 10 January 1716.* 1692.
 105. Cornelius Schulting, *beroepen van Gorcum, bevestigt den 18 Oct overl. den 12 Juny 1725.* 1693.
 106. Hieronymus van Alphen, *beroepen van Zutphen, bevestigt den 25 Octob. en 1715 geworden Professor Theologiae te Utrecht, 1742. aldaar overleden.*
 107. Hugo van der Helst *beroepen van Alkmaar, bevestigt 19 Sept. overleden 11 July 1727.* 1694.
 108. Henricus Winter, *beroepen van Kapelle aan den Iffel, bevestigt den 14 November en overleden den 27 Aug. 1700*
 109. Adrianus Beukelaar, *Amstelodamensis, beroepen van Utrecht, bevestigt den 30 Sept. overleden den 29 Maart 1717.* 1696.
 110. Tako Hajo van den Honert, *beroepen van den Briel, bevestigt den 18 May, en 1714. geworden Prof. Theol. te Leyden, aldaar overl. 1740.* 1698.
 111. Elisa van der Horst, *beroepen van Monnickendam, bev. den 24 Aug. overl. den 30 Sept. 1728.*

KERK-
BESTIER.

1699. 112. Florentius Bomble, beroepen van Zwol, bevestigt den 16 Nov., overl. den 25 Jan. 1722.
113. Clemens Streso, beroepen van Repelen, uit bet Graaffschap Meurs, bevestigt in de Hoogduytsche Kerk, den 4 Octob., overleden den 31 Jan. 1718.
1700. 114. Paulus Steenwinkel, beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den 28 Nov., overleden den 7 April 1740.
1702. 115. Otto Brantz Swalmius, beroepen van Enkhuysen, bev. den 22 Oct., overl. 6 May 1710.
116. Josias Hollebeek, beroepen van Haarlem, den 3 Dec., overleden den 13 Juny 1726.
1703. 117. Johannes van Staveren, beroepen van Alkmaar, bevestigt den 4 November, overleden den 6 November 1724.
1704. 118. Johannes van der Hagen, beroepen van Leyden, bevestigt den 17 Augustus, overleden den 25 Juny 1739.
1705. 119. Franciscus Burmannus, beroepen van Enkhuysen, bevestigt den 10 May, en 1715. geworden Professor in de Theologie tot Utrecht, 1719. aldaar overleden.
1706. 120. Abraham Chanfleury, beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den 8 Aug., overleden den 21 Sept. 1714.
1707. 121. Gerardus Puppius Hondius, beroepen van Hoorn, bevestigt den 19 Juny, overleden den 9 Maart 1740.
1708. 122. Hermanus van de Wall, beroepen van Zutphen den 8 July, overl. den 7 May 1733.
123. Johannes d'Outrein, beroepen van Dordrecht, bevestigt den 16 Dec., overl. den 24 Feb. 1722.
124. Nicolaas Wiltens, beroepen van 's Hertogenbosch, den 23 Dec. Emeritus geworden in Mey 1733. en overleden den 4 April 1734.
1710. 125. Wilhelmus Vonk, beroepen van Delft, bev. den 6 April, overleden den 9 Sept. 1724.
126. Johannes Cramer, beroepen van Delft, bev. den 28 Sept., overleden den 6 Octob. 1718.
127. Pe-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 493

127. Petrus Boudaan, *beroepen van Utrecht*, bev. Kerk-
den 5 Octob., overleden den 30 Mey 1734. BESTIER.
128. Joannes Junius, *Amstelod.*, ber. van Leeu- 1715.
waarden, bevestigt den 17 Febr., overleden
1729.
129. Johannes Thierens, *Amstelodamensis*, beroe-
pen van Arnhem, bevestigt den 24 February,
overleden den 9 Aug. 1721.
130. Johannes de la Moraisiere, *beroepen van Dor-*
drecht, bevestigt den 5 May, overleden den
13 October 1758.
131. Johannes Petrus Canzius, *beroepen van Alk-*
maar, bevestigt den 12 May, overleden den
12 May 1742.
132. Henricus Vos, *beroepen van Utrecht*, bev. 1716.
den 3 May, overleden den 2 Octob. 1752.
133. Johannes van Dooreslaar, *beroepen van Dor-* 1717.
drecht, bevestigt den 11 July, overleden den
8 Sept. 1719.
134. Johannes Hagelis, *Amstelodamensis*, beroe- 1718.
pen van Dordrecht, bevestigt den 25 Decemb.
overleden den 16 Nov. 1735.
135. Johan Gosewyn Everhard Alstein, *beroepen* 1719.
uit Brandenburg, in de Hoogduytsche Kerk,
bevestigt den 19 Nov. overl. den 25 May 1740.
136. Cornelius Houthof, *beroepen van Dordrecht*,
bev. den 26 Nov., overl. den 22 April 1752.
137. Johannes Backer, *Amstelodamensis*, *beroepen* 1721.
van Maasfluys, bevestigt den 24 Augustus,
overleden den 10 Jan. 1743.
138. Petrus Elzevier, *beroepen van Enkbuysen*,
bev. den 2 Nov., overleden den 7 April 1754.
139. Johan Visscher, *beroepen van Amersfoort*, 1722.
bev. den 19 April, overleden den 6 April 1759.
140. Johannes Noordbeek, *beroepen van Deven-*
ter, bev. den 12 July, overl. den 8 April 1749.
141. Leonard Beels, *beroepen van Gouda*, beves-
tigt den 1 Nov., overleden den 5 Nov. 1756.
142. Daniel Bedber, *beroepen van Alkmaar*, bev. 1724.
den 6 Febr., overleden den 6 Jan. 1726.

494 AMSTERDAMS III. DEEL.

KERK-
BESTIER.

143. Thomas van Son, *Amstelodamensis*, beroepen van Delft, bevestigt den 13 Feb., overleden den 21 Jan. 1737.
144. Petrus Zaunslifer, beroepen van Vianen, bevestigt den 24 Dec., overleden den 15 May 1739.
1725. 145. Albertus Haringh, beroepen van Delft, bevestigt den 4 Maart, overl. den 27 Oct. 1741.
146. Cornelis van Rhyn, beroepen van Zutphen, bev. den 23 Sept., overl. den 21 Nov. 1745.
1726. 147. Franco de Bruyn, beroepen van Deventer, bevestigt den 21 April, overleden den 26 January 1763.
148. Johannes Plantinus, beroepen van Utrecht, bevestigt den 29 September.
1727. 149. Cornelius van den Bogaerde, *Amstelodamensis*, beroepen van Hoorn, in 't Gastbuys, bevestigt den 16 Febr. en in Sept. van 't zelve jaar in de Kerken, overl. den 7 Dec. 1739.
150. Franciscus Halma, beroepen van Elburg, bevestigt den 14 Sept., overleden den 8 January 1733.
151. Tiberius Reytsma, beroepen van Middelburg, bevestigt den 19 Oct., overl. den 1 July 1742.
1728. 152. Theodorus van Schelluyne, beroepen van Bommel, bevestigt den 22 February.
153. Wilhelmus Snabelius, beroepen van Campen, bevestigt den 19 Dec., overleden den 6 May 1732.
1729. 154. Casparus Goris, beroepen van Deventer, bev. den 8 May, overleden den 8 Febr. 1751.
1730. 155. Willem Schiphout, beroepen van Noortwykerhout, bevestigt den 19 Maart, overleden den 21 Juny 1747.
1732. 156. Petrus Hollebeek, beroepen van Campen, bevestigt den 10 Aug., overleden den 14 July 1750.
1733. 157. Hieronimus van Alphen, *Amstelodamensis*, beroepen van Leeuwaarden, bevestigt den 19 May, zyn dienst wegens zwakheid nedergelegd

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 495

- legd Decemb. 1757. overleden 1758. KERK-
BESTIER.
158. Jacobus Covyn, beroepen van Dordrecht, bevestigt den 2 Aug., overleden den 11 January 1746.
159. Gerardus Kulenkamp, beroepen van Delft uit het Gastbuys, bevestigt den 9 Aug. 1733.
160. Broërius Brouwer, beroepen van Harlingen, bevestigt den 22 Aug. overleden den 23 May 1734.
161. Joannes Esgers, Amstelodamensis, beroepen van Middelburg, bevestigt den 26 Febr. en 1740. Professor Theologiæ geworden te Leyden, en aldaar 1755 overleden. 1736.
162. Martinus Sneathlage, beroepen van Delft, bev. den 2 Juny, overleden den 29 Jan. 1737.
163. Samuel Coenraad de Bruine, beroepen van Middelburg, bevestigt den 20 Sept. overleden den 30 Maart 1739.
164. Johan Temmink, Weem: Fil: ber. van Schoonhoven, in't Gasthuis, bev. den 10 April 1740. en in Nov. van het zelve jaar in de Kerken. 1740.
165. Johannes van der Vorm, beroepen van Vlissingen, bevestigt den 21 Aug. 1740.
166. Jacobus Tyken, beroepen van Schiedam, en bevestigt den 8 January 1741.
167. Jacob de Jonge, beroepen van West-Zaandam en bevestigt den 12 Febr. overleden den 17 October 1741.
168. David Brunings, beroepen van Neckerau, in de Hoogduytsche Kerk, bevestigt op Paasmaand. namidd. den 3 April in de N. Z. Kapel, overleden den 16 Juny 1749.
169. Johan Albert van Muyden, beroepen van de Nieuwe Loosdregt, bevestigt den 25 February. 1742.
170. Wilhelmus Peiffers, beroepen van Delft, bevestigt den 19 Aug.
171. Jacobus du Marchié, beroepen van Zierikzee, bevestigt den 23 Sept. 1742. overleden den 30 Dec. 1748.

496 AMSTERDAMS III. DEEL.

- KERK- 172. Hermannus Engelberts, beroepen van Delft,
BESTIER. bevestigt den 31 Maart, overleden den 11
1743. Aug. 1745.
1745. 173. Rutgerus Schutte, beroepen van Dordrecht,
bevestigt den 7 Nov.
1746. 174. Johannes Boskoop, beroepen van Utrecht,
bevestigt den 6 February.
175. Adriaan Johan Elzevier, beroepen van's Gra-
venland, bevestigt den 27 Maart overleden
den 15 Juny.
1747. 176. Adrianus Buurt, beroepen van Hanau, be-
vestigt den 25 Febr. 1748.
1748. 177. Petrus Noorabcek, beroepen van Gronin-
gen, bevestigt den 14 July.
1749. 178. Rutgerus Perizonius, beroepen van Veendam,
bevestigt den 15 Juny.
179. Ernestus Philippus Gerhardus van Essen,
beroepen van Hattem, bevestigt den 6 Ju-
ly.
180. Johannes Jacobus Kesler, beroepen van Stein-
furt, in de Hoogduytsche Kerk, bevestigt den
21 Sept. namid. in de N. Z. Kapel.
1750. 181. Willem Hendrik van Harscamp, beroepen
van de Nieuwe Loosdrecht, bevestigt den 4
Octob., overleden den 11 Febr. 1753.
1751. 182. Johannes de Lange, Amstelodamensis, ber.
van Nymegen, bevestigt den 6 Juny.
1752. 183. Winoldus Budde, beroepen van Arnhem,
bevestigt den 21 May.
184. Johannes Kalkoen, Amstelodamensis, ber.
van Franequer, bevestigt den 6 Aug.
185. Wilhelmus van den Broek, Amstelodamen-
sis, beroepen van Leiderdorp, bevestigt den
31 Dec.
1754. 186. Adrianus Becol, beroepen van den Briel, bev.
den 15 Sept.
1755. 187. Wilhelmus Coolhaas, Ling: & Antiq. O-
rient. Professor, tot Predikant alhier beves-
tigt den 2 Maart.

188. Pe-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 497

188. Petrus Curtenius, *Amstelodamensis*, Theol. Kerk-
Professor, tot Predikant alhier bevestigd den BESTIER.
 2 Maart. 1755.
189. Johannes van Schelle, beroepen van Edam, 1757.
 bevestigd den 8 May 1757. en 1758. Prof.
 Theolog. geworden te Leiden, en aldaar 1762
 overleden.
190. Daniel Serrurier, beroepen van Leiden, bev.
 den 28 Aug.
191. Nicolaas Tetterode, beroepen van Dor- 1758.
 drecht, bevestigd den 9 April.
192. Johannes Arnoldus Eck, beroepen van Zut-
 phen, bevestigd den 11 Juny.
193. Samuel Claver, beroepen uit de Ryp, beves- 1759.
 tigt den 7 January.
194. Rudolph Arend ten Brink, beroepen van
 Hattem, bevestigd den 21 Jan.
195. Hermannus Genet, beroepen van Delft uit
 't Gasthuis, bevestigd den 15 July over-
 leden den 26 July 1763.
196. Herman Hubert, beroepen van Campen, be- 1763.
 vestigt den 15 May.
197. Filips Serrurier, beroepen van Wilsveen,
 bevestigd den 29 May.
198. Joh. Henr. Westerhoff, beroepen van Gou-
 da, bevestigd den 6 Nov.

De OUDERLINGEN, die, voor 't eerst, OUDER-
 in 't jaar 1566, eenigen tyd na de Diake- LINGEN.
 nen, werden aangesteld (m), zyn, te ge-
 lyk met de Predikanten, toegenomen in ge-
 tal, en maaken nu *negen en twintig* Perfoo-
 nen uit, alzo aan ieder Predikant een Ou-
 derling toegevoegd is. De Ouderlingen die-
 nen twee jaaren agter een. Het eene jaar,
 gaan 'er vyftien; het andere jaar, veertien
 af.

(m) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 200.

KERK-
BESTIER.

af. De gewoonlyke Kerkenraad, bestaande uit Predikanten en Ouderlingen, moet, door hen, buiten gewigtige verhindering, weekelyks, worden bygewoond. In 't algemeen, zyn de Ouderlingen verplicht, zo hier, als elders hier te Lande, te waaken op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. Ten dien einde, zyn zy gehouden, de Predikatiën, in alle de Kerken, by te woenen. De weekelyksche zitting in de Wester-Kerke, die met de Vrydags-Avonds-beurte aanvangt, is tusschen vier Ouderlingen verdeeld, ieder van welken eene week zit. Doch die des Zondags zyne beurt in de Wester-Kerke heeft gehad, moet ook, wanneer 'er 's Vrydags in de Nieuwe-zyds-Kapel wordt gepredikt, aldaar zitten. De twee Avondmaalen, in de Wester-Kerke, worden, door een' van de vier Ouderlingen, terwyl een andere de gewoonlyke zitting waarneemt, bygewoond. De zitting in de Nieuwe en Gasthuis-Kerken, verwisselt tusschen vier andere Ouderlingen. En als een van deezen by 't eerste Avondmaal in de Nieuwe Kerke zitting heeft, woont ook zyn opvolger het zelve by. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, gaat de weekelyksche zitting rond tusschen zes andere Ouderlingen. De opvolger van hem, die, op de eerste Avondmaalen, in deeze twee Kerken, zitting heeft, woont dezelve ook by. Ook woenen twee van deeze zes Broeders, by beurte, de een het eerste Avondmaal, in de Zuider-Kerke, en de ander het

het tweede, in de Nieuwe-zyds-Kapel, by. KERK-
 In de Nieuwe- en Gasthuis-Kerke, en in de BESTIER.
 Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, zit ieder
 Ouderling twee weeken agter een. De Zit-
 ting in de Nieuwe-zyds-Kapel en Amstel-
 Kerke, gaat rond tusschen vyf Broeders, ie-
 der van welken, eene week in de eene Ker-
 ke gezeten hebbende, ook eene week in de
 andere Kerke zit. Wanneer 'er, 's Donder-
 dags, in de Amstel-Kerke gepredikt wordt,
 begint de weekelyksche zitting aldaar met
 dien dag, anders des Vrydags, en op Bede-
 dag, des Woensdags. De Broeder, die des
 Zondags in de Nieuwe-zyds-Kapel zit, moet
 de Catechisatie aldaar ook bywoonen. Het
 eerste Avondmaal, in deeze en in de Am-
 stel-Kerke, wordt, door de opvolgers van
 hun, die dan in deeze Kerken zitting heb-
 ben, bygewoond. In de Noorder- en Eilands-
 Kerke, verwisselt de zitting ook tusschen
 vyf Broeders, ieder van welken, zyne beurt
 eene week in de eene Kerk gehad hebbende,
 ook in de volgende week, tot de andere
 Kerk overgaat. Die, op de twee Avondmaa-
 len, hunne tweede vrybeurt hebben, woon-
 nen dezelve, ook in de Noorder-Kerke, by.
 Ook wordt, aldaar, het eerste Avondmaal,
 door een' Broeder uit de Gasthuis-Kerke by-
 gewoond, voor wien de Broeder, die in de
 Noorder-Kerke zitten moest, de beurt in de
 Gasthuis-Kerke waarneemt. Het tweede
 Avondmaal in de Eilands-Kerke, en de Voor-
 bereiding aldaar, wordt bygewoond door den
 Broeder, die dan zyne eerste vrybeurt heeft.

De

KERK-
BESTIER.

De zitting in de Zuider- en Ooster-Kerken is, op gelyke wyze, als de zitting in de Noorder- en Eilands-Kerken, onder vyf andere Ouderlingen, verdeeld. Het tweede Avondmaal in de Zuider-Kerke wordt door den Broeder, die 't langst zyne vrybeurt heeft gehad, en dat, in de Ooster-Kerke, door de twee Broeders, die hunne vrybeurten 't laatst gehad hebben, bygewoond. Die, op het tweede Avondmaal, in deeze twee Kerken, inkomen, moeten ook de Voorbereiding bywoonen. En op deezen voet, moeten de negen en twintig Ouderlingen in de Predikation komen, of zy verbeuren eene boete, ten behoeve van zeker liefddadig *Fonds*, waarvan wy, beneden, nader spreken zullen; ten welken einde, altoos plaats in de Bank, voor den Ouderling, die zitten moet, moet worden opengelaaten.

De Catechisatien worden ook door eenen Ouderling bygewoond. In de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis, geschiedt zulks door den Ouderling, die den Catechiseerenden Predikant toegevoegd is. In de Amstel-Kerke, waar, eens ter weeke, des Maandags, in de zes Winter-maanden, te beginnen met October, en dus maar zes en twintig reizen gecatechiseerd wordt, zyn de drie oudste Ouderlingen vry van het bywoonen der Catechisatien. De Zondags-Catechisatien, in de Zuider-, Noorder-, Ooster- en Eilands-Kerken, en in de twee Kappen, worden bygewoond door de Ouderlingen, die, in die Kerken, zitting hebben ge-

gehad. De Ouderlingen verbeuren ook eene KERK-boete, zo zy de Catechisatien, op hunne BESTIER, beurt, niet bywoonen.

Zes maal in 't jaar, voor de gewoonlyke Avondmaalstyden, worden nieuwe Ledemaaten aangenomen, in de Oude en Nieuwe Kerken. Zulks geschiedt, door twee Predikanten, by beurten; doch de twee oudste Predikanten en de Hoogduitsche Predikant zyn 'er vry van. Vier Ouderlingen woonen, telkens, deeze aanneeming by, van welken dienst, de vyf oudste Broeders dus ook ontslaagen zyn. De Ouderlingen, de aanneeming van nieuwe Ledemaaten hebbende bygewoond, maaken de Lysten der zelve op; zien, of zy behoorlyk geboekt zyn, en doen van 't een en 't ander verslag aan den Kerkenraad. Het aanneemen van Ledemaaten, die, uit eene andere gezindheid, tot de Gereformeerde Kerke overgaan, wordt, wanneer het aan de huizen der Predikanten geschiedt, daar ook dikwils zulken, die in de Gereformeerde Leere zyn opgevoed, worden aangenomen, insgelyks, door eenen Ouderling, bygewoond. De vyf oudste Ouderlingen, die 't aanneemen der Ledemaaten niet bywoonen, zyn nogtans verplicht, na 't afgaan der Ouderlingen, die zulks laatst gedaan hebben, het boeken der Ledemaaten, die in January en February aangenomen, en met Attestatien van buiten ingekomen zyn, naar te zien. Ook moet een van hun het aanneemen der Ledemaaten zelf bywoonen, in geval de Ouderling, wiens post het was, voor het vervullen van zynen dienst,

KERK-
BESTIER.

dienst, mogt overleeden zyn. Zo zulk een Ouderling de Catechisatien in de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis zou hebben moeten bywoonen, moeten deeze zyne beurtten, door de vier oudsten, en door dien van den Hoogduitschen Predikant, worden waargenomen. De Attestatien van Ledemaaten, die van buiten inkomen, worden, alle Donnerdagen, in den Kerkenraad, ontvangen, door den Predikant, die de voorgaande week voorgezeten heeft; en door zynen Ouderling, die dezelve boek. Van de Attestatien van vertrekkende Ledemaaten wordt ook, door een' Ouderling, boek gehouden. De vier jongste Ouderlingen houden de Attestatieboeken, in welken, zy de aan- en inkomende Ledemaaten, om de twee maanden, moeten intekenen. De twee *Censuurboeken* van Mannen en Vrouwen, die voor den Kerkenraad verscheenen en bestraft zyn, worden ook, ieder door een' Ouderling, behandeld. In den Kerkenraad, zyn zes Ouderlingen, ieder twee maanden, *Subscribas* of tweede Schryvers. Tot deeze post, komen, in de eerste plaats, zulken, die meer in dienst; doch nimmer Subscriba geweest zyn. En zo deezen het vereischte zestal niet kunnen uitmaaken, gaat men over tot zulken, die in het tweede jaar van hunnen eersten dienst zyn: voorts tot zulken, die, in hunnen vorigen dienst of diensten, maar eenmaal Subscriba zyn geweest, en, eindelyk, hoewel zulks zeldzaam voorvalt, tot zulken, die deeze post reeds tweemaal hebben bekleed. De oud-

oudste in dienst van deezen zes zit de eerste als Subscriba. De Subscriba brengt in 't *Protocol* in 't net, 't gene, door den Scriba, in *Actis* gebragt is, en geeft den afweezenden Leden kennis van de Commissien, die hun zyn opgelegd. Voorts houdt hy een Register van zulken, die onderzocht en goedgekeurd zyn, om uit Catechiseeren te gaan. Zulke perſoonen moeten ten minſten vyf en twintig jaaren oud, en een jaar Ledemaat geweest zyn. Zy worden, tuffchen de twee Avondmaalen, onderzocht, na dat zy zig, veertien dagen te vooren, hebben aangegeven, op dat 'er tyd zou zyn, om naar hun gedrag te verneemen. Tot het waarneemen der zeven Claſſicale Vergaderingen, worden veertien Ouderlingen benoemd, twee tot elke vergadering. Alle de Predikanten verſchynen in de Claſſis. Tot de Noordhollandſche Synode, waaronder de Claſſis van Amſterdam behoort, wordt maar één Predikant en één Ouderling afgevaardigd. En als de benoemden tot deeze Commissie buiten ſtaat geraaken, omze waar te neemen, wordt hunne plaats, door hunne onmiddelyke opvolgers, vervuld.

De gewoonlyke huisbezoeken, voor 't onderhouden van 't Avondmaal, worden door een' Predikant, met den Ouderling, die hem toegevoegd is, elk in zyne Wyk, waargenomen. Doch de twee oudſte Predikanten en de twee oudſte Ouderlingen zyn van het doen van huisbezoeken vry. De Stad is, derhalve, naar 't getal der overige Predikantsplaatsen en der Ouderlingen, in

KERK-
BESTIER.

ze-

KERK-
BESTIER.

zeven en twintig wyken verdeeld. Doch hierby komen nog vier wyken buiten de Stad, die de vier jongste Predikanten, by schikkinge, onder zig verdeelen, en daar zy, met hunne toegevoegde Ouderlingen, huisbezoeking doen.

De byzondere Commissien van den Kerkenraad, 't zy 'er iet, by Burgemeesteren of elders, voorgedraagen, of verzogt moet worden, worden, door eenen Predikant en eenen Ouderling, waargenomen. Tweemaal 's jaars, worden de Doopboeken in de Kerken naargezien, in Maart en in September, telkens, door vier Predikanten en vier Ouderlingen: een paar verrigt dit werk in de Oude Kerke, Oude-zyds-Kapel en Eilands-Kerke; een ander paar in de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel; een derde paar, in de Zuider-, Amstel- en Ooster-Kerken, en een vierde paar, in de Noorder- en Wester-Kerken. De *Propositien* of Leerredenen over den Catechismus, die, 's Woensdags 's morgens, in 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, geschieden, worden, tweemaal in 't jaar, door eenen Predikant, en eenen Ouderling, bygewoond. By het doen der groote Rekening van de Diaconie aan Burgemeesteren, die, eens 's jaars, in January, geschiedt, zyn ook een Predikant en een Ouderling tegenwoordig. En 't groot *Examen* of Onderzoek der Kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, welk door twee Predikanten geschiedt, wordt door twee Ouderlingen bygewoond. Eindelyk, houdt een der oudste Ouderlingen de Kas der Liefde-
gaa-

gaaven, 't *Fonds Charitatis* genaamd, waar- KERK-
BESTIER.
in hy, jaarlyks, op den laatsten Donderdag
voor de verandering des Kerkenraads; de
Bos, die, in de Kerkenraads-Kamer, op
de tafel staat, in 't byzyn van twee zyner
oudste Medebroederen, ledig maakt. Uit dit
Fonds, worden, nu en dan, behoeftige Bui-
ten-Gemeenten ondersteund.

De DIAKENEN der Nederduitſche Ge- DIAKE-
NEN.
reformeerde Kerke hier ter Stede, aan wel-
ken de zorg voor de behoeftige Ledema-
ten toevertrouwd is, hebben, in deeze hoe-
danigheid, ook het opzigt over verſcheiden
Godshuizen, die onder 't bewind der Dia-
conie ſtaan. De grootte der Stad, en de
menigte der arme Ledemaaten maakt het
werk der Diakenen zeer laſtig. De laſt wordt
egter, merkelyk, verligt, door de nette or-
de en geregelde ſchikkingen, die zy, op
hunnen uitgebreiden dienſt, gemaakt heb-
ben. 't Zal, derhalve, niet onvoeglyk zyn,
hier, een kort bericht in te vlyen van de
wyze, waarop de dienſt der Diakenen ver-
rigt wordt.

Wy hebben, elders, aangetekend, dat
de Gereformeerde Gemeente hier ter Stede, Eerſte
opreg-
ting der
Diaconie
alhier.
zo dra zy, in 't jaar 1566, eenige vryheid
van Godsdienſtoefening verkreegen hadt,
Diakenen aanſtelde, die de aalmoeffen, on-
der de preeke, in houten ſchotelen, verga-
derden (o). Doch deeze vryheid duurde
ſlegts tot in de Lente des volgendeſen jaars.
De Gereformeerde Gemeente verliep toen

ge-

(o) II. Deel, VII. Boek, bl. 186.

**KERK-
BESTIER.** geheellyk (*p*), en werdt niet hersteld, dan na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578; van welken tyd af, de gewoonlyke Lysten der Diakenen eerst aanvangen.

**Schets
haarer in-
komsten
en uit-
gaaven.** De inkomsten der Diaconie waren, in 't eerst, gering, en de lasten zwaar, naargelang dier inkomsten. In 't jaar 1578, werdt 'er zeventien honderd vyf en veertig guldens, vier stuivers, en vier penningen uitgegeven, en maar veertien honderd negen en zestig guldens, veertien stuivers en drie penningen ontvangen; zo dat 'er twee honderd vyf en zeventig guldens, tien stuivers, en een penning te kort kwamen. Doch in de vyf en vyftig volgende jaaren, werdt 'er, altoos, meer ontvangen dan uitgegeven, en, somtyds, merkelyke sommen overgehouden. Zo is 't, in den volgenden tyd (*q*), en tot heden toe, doorgaands gegaan; hoewel 'er, somtyds, jaaren tusschen beide gekomen zyn, gelyk, onder anderen, in den bangen oorlogstyd, die met het jaar 1672 aanving, gebeurd is, waarin de uitgaaven de ontvangst, verscheiden' jaaren agtereen, vry wat te boven gingen. In de volgende oorlogen, heeft de Diaconie dit lot, dikwils, moeten ondergaan, en zelfs veelen van haare vastigheden, zo Huizen als Obligatien, moeten verkopen, tot ondersteuninge der behoeftige Ledemaaten. 'tZelfde is, na den strengen winter en duuren tyd des jaars 1740, meer dan eens, gebeurd. Doch men heeft, in 't algemeen, onder-

von-

(*p*) II. Deel, VIII. Boek, bl. 249 enz.

(*q*) Zie COMMELIN, bl. 489 enz.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 507

vonden, dat de Diaconie best heeft kunnen ^{KERK-} bestaan, in tyden van vrede. Onder haare ^{BESTIER.} voornaamste inkomsten, zyn de Collecten in de Kerken en by de huizen, die haar, van Stads wege, worden toegelaaten. Voorts, bekomt zy, van tyd tot tyd, ook meer of min aanzienlyke erfenissen en Legaaten. Haare uitgaaven zyn, allengskens, toegenomen, met het toeneemen der Stad. In de zestiende eeuw, heeft zy, ten hoogste, niet veel boven de dertig duizend guldens, in een jaar, uitgegeven: in de zeventiende eeuw, zyn haare uitgaaven tot ruim driemaal honderd duizend guldens opgeklommen: en in de laatste twintig jaaren, heeft zy, doorgaands, tusschen de vier- en vyfmaal honderd duizend guldens, en zelfs, nu en dan, tot boven de vyfmaal honderd duizend guldens, uitgegeven.

Doch op dat men den staat der inkomsten en uitgaaven der Diaconie, nog byzonderer, zou kunnen zien, voegen wy hieronder een uittreksel uit de groote Rekening, die, jaarlyks, aan Burgemeesteren overgegeven, en ter Thesaurie bewaard wordt.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Tekort gekom.
1578.	f 1745. 4. 4	—	f 275. 10. 1
1579. - 1663.	19. 9	f 535. 3. 10	—
1580. - 2527.	19. 2	- 181. 1. 5	—
1581. - 2435.	11. 5	- 199. 9. 4	—
1582. - 2580.	19. 5	- 155. 7. 11	—
1583. - 2743.	13. 10	- 200. 16. 11	—
1584. - 4442.	9. -	- 24. 17. 14	—
1585. - 5244.	10. 15	- 993. 19. 3	—

508 AMSTERDAMS III. DEEL.

KERK.	In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
BESTIER.	1586.	f 6567. 6. 14	f 688. 2. 4	_____
	1587.	9939. 18. 11	320. 14. 1	_____
	1588.	9487. 16. 9	301. 8. 11	_____
	1589.	10510. 14. 8	258. 19. 3	_____
	1590.	10687. 6. 8	315. - 3	_____
	1591.	11435. 5. -	1316. 13. 9	_____
	1592.	12804. 7. 6	3050. 8. -	_____
	1593.	14820. 3. 12	3633. 5. 13	_____
	1594.	18197. 18. 14	5074. 8. 13	_____
	1595.	23176. 19. -	3305. 1. 11	_____
	1596.	22964. 6. 14	5178. 14. 15	_____
	1597.	25514. 8. 10	5135. 11. 14	_____
	1598.	27469. 18. 12	4668. - 15	_____
	1599.	32298. 8. 5	1935. 9. 14	_____
	1600.	33657. 10. 14	4539. 17. 4	_____
	1601.	34758. 10. 15	8925. 6. 13	_____
	1602.	43786. 7. 5	16024. 2. -	_____
	1603.	47554. 19. 10	19361. 18. 8	_____
	1604.	38633. 3. 7	23929. 11. 7	_____
	1605.	44352. - 13	25289. 14. 15	_____
	1606.	49328. 13. 5	19320. 10. 6	_____
	1607.	54402. 17. 11	7081. - 13	_____
	1608.	66326. 1. 6	11395. 13. 14	_____
	1609.	47653. 14. 15	3201. 9. 4	_____
	1610.	59238. 8. 12	4498. 13. 8	_____
	1611.	61261. 6. -	2048. 14. 10	_____
	1612.	72507. 5. -	9291. 15. 8	_____
	1613.	68964. 14. 11	8857. 12. 9	_____
	1614.	61706. 10. 8	11588. 18. 2	_____
	1615.	66231. 12. 6	10443. 17. 8	_____
	1616.	71431. 13. 4	7679. 18. 4	_____
	1617.	92757. 10. -	15907. 14. -	_____

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 509

In Uitgegeven Overgehouden Tekort gekom. KERK-
1618. f 82901. 7. 8 f 9307. 7. - f ——— BESTIER.

1619.	-	89679.	7.	4	-	13844.	14.	10	—	—	—
1620.	-	84667.	11.	11	-	10865.	7.	13	—	—	—
1621.	-	99078.	6.	14	-	1759.	13.	4	—	—	—
1622.	-	93425.	2.	12	-	14703.	17.	4	—	—	—
1623.	-	109228.	13.	8	-	4549.	17.	4	—	—	—
1624.	-	124742.	10.	8	-	12813.	2.	8	—	—	—
1625.	-	137471.	14.	4	-	7311.	1.	4	—	—	—
1626.	-	124141.	2.	8	-	14555.	11	-	—	—	—
1627.	-	134618.	-	8	-	12169.	6.	-	—	—	—
1628.	-	145873.	1.	14	-	6517.	9	8	—	—	—
1629.	-	147928.	11.	6	-	7084.	12.	8	—	—	—
1630.	-	131505.	3.	-	-	3711.	8.	8	—	—	—
1631.	-	131399.	10.	-	-	6060.	15.	10	—	—	—
1632.	-	137801.	5.	12	-	10545.	8.	-	—	—	—
1633.	-	137894.	14.	2	-	1498.	5.	2	—	—	—
1634.	-	146724.	-	8	—	—	—	—	535.	2.	11
1635.	-	152925.	12.	8	-	7535.	17.	12	—	—	—
1636.	-	204975.	4.	9	—	—	—	—	203.	4.	8
1637.	-	185917.	10.	5	—	—	—	—	2509.	19	14
1638.	-	172516.	18.	10	-	179.	9.	-	—	—	—
1639.	-	173023.	9.	10	-	4056.	-	8	—	—	—
1640.	-	183911.	7.	12	-	1370.	7.	-	—	—	—
1641.	-	204684.	11.	6	-	416	3.	8	—	—	—
1642.	-	184811.	2.	10	-	284	13.	-	—	—	—
1643.	-	195355.	11.	-	-	90.	-	-	—	—	—
1644.	-	214233.	15.	-	-	437.	13.	-	—	—	—
1645.	-	253110.	8.	12	-	256.	9	-	—	—	—
1646.	-	215609.	14.	-	-	78.	6.	-	—	—	—
1647.	-	230453.	15.	-	-	665.	3.	-	—	—	—
1648.	-	235501.	17.	-	-	546.	15.	-	—	—	—
1649.	-	225322.	1.	-	-	6870.	8.	-	—	—	—

510 AMSTERDAMS III. DEEL.

KERK-
BESTIER.

In Uitgegeven Overgehouden Te kort gekom.

1650.	f 239497.	9.	-	f 867.	8.	-	_____
1651.	- 252821.	2.	-	-	4516.	10.	_____
1652.	- 272236.	1.	-	-	445.	15.	_____
1653.	- 252934.	4.	-	-	1081.	15.	_____
1654.	- 254637.	12.	-	-	_____	-	1494. 19.
1655.	- 274543.	17.	-	-	1417.	5. 9	_____
1656.	- 322371.	11.	6.	-	5862.	13. 6	_____
1657.	- 274310.	18.	-	-	8632.	14.	_____
1658.	- 264095.	3. 8	-	-	5766.	15.	_____
1659.	- 253390.	4.	-	-	_____	-	128. 13.
1660.	- 238301.	1.	-	-	6464.	10.	_____
1661.	- 280499.	16.	-	-	6145.	7	_____
1662.	- 291484.	-	14	-	_____	-	6121. 17.
1663.	- 325028.	5.	-	-	_____	-	8768. 11.
1664.	- 353864.	9.	-	-	2923.	9.	_____
1665.	- 315730.	6.	-	-	3936.	19.	_____
1666.	- 334017.	2.	-	-	5079.	16.	_____
1667.	- 326554.	11.	-	-	_____	-	10304. 1.
1668.	- 283383.	13.	-	-	3573.	2.	_____
1669.	- 277207.	10.	-	-	1259.	7.	_____
1670.	- 302508.	3.	-	-	1010.	6.	_____
1671.	- 297619.	2.	-	-	_____	-	2011. 4.
1672.	- 312967.	6.	-	-	_____	-	4186. 18.
1673.	- 349193.	-	-	-	_____	-	5084. 14.
1674.	- 348089.	6.	-	-	_____	-	31615. 9.
1675.	- 353860.	18.	-	-	_____	-	14304. 19.
1676.	- 358704.	3.	-	-	_____	-	8062. 9.
1677.	- 306046.	6.	-	-	_____	-	9485. 1.
1678.	- 291814.	8.	-	-	1780.	2	_____
1679.	- 268792.	14.	-	-	1860.	5.	_____
1680.	- 272527.	11. 8	-	-	75725.	14.	_____
1681.	- 322478.	17.	-	-	37357.	6.	_____

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 511

In Uitgegeven Overgehouden Tekort gekom. KERK-
1682. f 367659. 6. - f ——— f 5337. 1. 8 BESTIER.

1683.	- 291676. 17.	- -	2190. 16. 2	-	—————
1684.	- 276274. 17.	- -	1861. 17. 8	-	—————
1685.	- 259468. 10.	-	—————	-	5278. 4. 8
1686.	- 263165. 16.	- -	5060. 14.	-	—————
1687.	- 277041. 6.	- -	1465. 5.	-	—————
1688.	- 283631. 1.	-	—————	-	1561. 14. -
1689.	- 286282. 16.	- -	12936. 4.	-	—————
1690.	- 286411. -	- -	4803. 1.	-	—————
1691.	- 264921. 14.	- -	4894. 1.	-	—————
1692.	- 270670. 1.	- -	3608. -	-	—————
1693.	- 251440. 10.	- -	12546. 9.	-	—————
1694.	- 281416. 6.	- -	5094. 15.	-	—————
1695.	- 282519. 15.	- -	2453. 11.	-	—————
1696.	- 276494. 1.	- -	1709. 15.	-	—————
1697.	- 278615. 7.	- -	1984. 10.	-	—————
1698.	- 326548. 2.	- -	7911. 3.	-	—————
1699.	- 296548. 14.	-	—————	-	2546. 6. -
1700.	- 303659. 6.	-	—————	-	4811. 5. -
1701.	- 303188. -	-	—————	-	3165. 12. -
1702.	- 325309. 6.	- -	2723. 17.	-	—————
1703.	- 275121. 17.	-	—————	-	2121. 7. -
1704.	- 308235. 11.	-	—————	-	4272. 12. -
1705.	- 290110. 4.	-	—————	-	1480. 9. -
1706.	- 300142. 11.	-	—————	-	6114. - -
1707.	- 278936. 17.	- -	1827. 10.	-	—————
1708.	- 279314. -	- -	9486. 3.	-	—————
1709.	- 319454. 16.	- -	2731. 14.	-	—————
1710.	- 320519. 7.	- -	7179. 11.	-	—————
1711.	- 355587. 16.	- -	8322. 1.	-	—————
1712.	- 329476. 18.	- -	3271. 4.	-	—————
1713.	- 320224. 15.	- -	2795. 17.	-	—————

512 AMSTERDAMS III. DEEL.

KERK-
BESTIER.

In Uitgegeven Overgehouden Tekortgekom.

1714.	f 355971.16.	- f 1468.14.	- f _____
1715.	- 318056.16.	- - 10886. 1.	- _____
1716.	- 336970.15.	- - 9782.10.	- _____
1717.	- 282263.19.	- - 17921.14.	- _____
1718.	- 312476. 4.	- - 13934. 1.	- _____
1719.	- 383329. 7.	- - 24420. -	- _____
1720.	- 321428. 7.	- - 16508.11.	- _____
1721.	- 385138. 5.	- - 26888.17.	- _____
1722.	- 379852. 4.	- - 30760.16.	- _____
1723.	- 352161. 8.	- - 10444. 8.	- _____
1724.	- 322211. 2.	- - 26788.16.	- _____
1725.	- 363265. 7.	- - 27977.16.	- _____
1726.	- 367193.13.	- - 930. 1.	- _____
1727.	- 343175.12.	- - 8983.15.	- _____
1728.	- 355922.18.	- - 3969. 2.	- _____
1729.	- 392744. -	- - 4034. -	- _____
1730.	- 365439.15.	- - 8493.15.	- _____
1731.	- 401897.19.	- - 12871.15.	- _____
1732.	- 368116.12.	- - 794.15.	- _____
1733.	- 403548. -	- - 3248. 1.	- _____
1734.	- 356935.10.	- - 17665.10.	- _____
1735.	- 398812.19.	- _____	- 417. 9, -
1736.	- 346732. 7.	- - 1290. 7.	- _____
1737.	- 375412. 6.	- - 11126. 8.	- _____
1738.	- 427585.17.	- - 4781. 4.	- _____
1739.	- 399888. 5.	- - 1468.16.	- _____
1740.	- 443183. 1.	- - 269.18.	- _____
1741.	- 518519. 1.	- - 239. -	- _____
1742.	- 473761.15.	- - 6588.17.	- _____
1743.	- 417482. 9.	- - 335. 3.	- _____
1744.	- 403233.18.	- - 926.18.	- _____
1745.	- 420557. 6.	- - 14929. 2.	- _____

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 513

In Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.	KERK- BESTIER.
1746. f 403387. 17. - f	202. 15. - f	_____	
1747. - 402034. 9. - -	182. 1. -	_____	
1748. - 469061. 3. - -	574. 7. -	_____	
1749. - 434235. 13. - -	403. - -	_____	
1750. - 427372. 18. - -	602. 16. -	_____	
1751. - 442404. 4. - -	970 17. -	_____	
1752. - 488570. 6. - -	891. 8. -	_____	
1753. - 432701. 3. - -	752. 13. -	_____	
1754. - 426323. - - -	852. 9. -	_____	
1755. - 451714. 8. - -	1550. 7. -	_____	
1756. - 439446. 8. - -	1273. 12. -	_____	
1757. - 530981. 3. - -	1304 13. -	_____	
1758. - 488606. 17. - -	846. 8. -	_____	
1759. - 524762. 3. - -	991. 12. -	_____	
1760. - 440751. - - -	1074. 4. -	_____	
1761. - 439555. 19. - -	663. 4. -	_____	
1762. - 460242. 7. - -	284. 10. -	_____	
1763. - 455542. 17. - -	139. 10. -	_____	

In de voorgaande eeuw en eerder (r), heeft de Diaconie, fomtyds, eenigen onder-stand genooten uit Stads Kasse, of uit de Kasse van byzondere Godshuizen, die aan de Stad verantwoord werdt. Onder ande-ren, vind ik, dat de Diakenen der Gerefor-meerde Kerke, in 't jaar 1602, ten behoe-ve van de armen, op last van Burgemeeste-ren, tot twee reizen toe, van Kerkmeeste-ren der Oude Kerke een honderd ponden vlaams ontvangen hebben (s). In 't zelfde jaar, ontvingen zy, op gelyken last, van Kerk-

(r) Zie II. Deel, XI. Boek, bl. 104.

(s) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, bl. 203, 204.

KERK-
BESTIER.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, tweemaal twaalf honderd guldens (t). Ook heeft de Stad, op den een en twintigsten Juny des jaars 1625, eene onlosbaare rente van een honderd en vyftig guldens 's jaars aan de Diaconie geschonken (u). De giften van den grond tot het Diaconie-Weeshuis, het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, en de Diaconie-Brouwery, van Stads wege geschied (v), kunnen ook, als een onderftand der Diaconie, worden aangemerkt. Al 't welke wy hier te liever hebben willen aantekenen, om dat sommigen zig verbeeld hebben, dat de Diaconie, nimmer, eenigen onderftand genooten hadt van de Stad. Ondertuffchen, is, uit de korte fchets van de zwaare inkomsten en uitgaaven der Diaconie, ligtelyk, op te maaken, hoe veel omflags 'er zy aan den dienst der Diakenen, tot welks byzondere befchryvinge wy nu overgaan.

Gewoon-
lyke Ver-
gaderin-
gen der
Diake-
nen.

De Diakenen houden, weekelyks, des Dingsdags, ten vyf uren nademiddag, hunne gewoonlyke Vergadering, in de Nieuwe Kerke. Des Donderdags, 's morgens, geschieden, in dezelfde Kerke, de gewoonlyke uitdeelingen: waartoe, en tot eenig ander Dienftwerk, ten dien tyde, ook eenige Broeders vergaderen. En 's nademiddags, komen, ten zelfden dage, ook twee Broeders byeen, voor welken, zulken, die onder-

(t) Uit de oorspr. Refol. van 17 Aug. en 14 Septemb. 1602. berustende in de Nieuwe Kerke.

(u) Groot-Memor. N. III. f. 22 verso.

(v) Refol. Vroedfch. Lr. A. 26 Jan. 1656. f. 53. Lr. N. 14 April 1681. f. 322. Lr. S. 26 Maart 1688. f. 75.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 515

derftand begeeren, met hunne Atteftatien, KERKEN en verzeld van twee getuigen, Ledemaaten BESTIER. der Kerke, verfchynen. Deeze Broeders doen onderzoek naar den ftaat en 't gedrag der behoeftigen, waarvan wy, hierna, uitvoeriger gewaagen zullen. Zy deelen ook, om de vier weeken, den onderftand uit, die op onvolledige Atteftatien genooten wordt.

Eenige dagen na dat de nieuwe Diakenen verkooren zyn, belegt de aanblyvende Weesboekhouder eene byeenkomst van de gantfche Broederfchap, in welke, de byzondere Bedieningen onder de Broeders, by kiezinge, naar den tyd van hunnen dienst, of, voor de eerftaankomende, naar hunnen ouderdom, verdeeld worden. Een Broeder, die, te vooren, Weesboekhouder geweest is, heeft, nogtans, fchoon jonger in rang, tot deeze poft de voorkeuze. Men geeft, in deeze verdeeling, ook fomtyds, agt op de bekwaamheid en gelegenheid der byzondere Perfoonen; wordende alles, by vriendelyke fchikking, afgedaan. In gevolge deezer fchikkinge, zyn 'er, in ieder jaar, negen *Presidenten*, agt van welken elk zes weeken voorzitten; doch Praefes negen zit maar vier weeken voor, en wordt, in 't volgende jaar, wanneer hy nog zes weeken voorzit, Praefes een. De Praefes doet een gebed, voor 't aanvangen, en eene dankzegging na 't eindigen van elke Vergadering. Na 't gebed, worden de Notulen der laafte Vergaderinge, door den Scriba, gelezen. Vervolgens, gefchieden de voorftellen of verzoeken, van welken de Praefes niets toeftaan

Byzondere Bedieningen onder dezelven.

Presidenten.

KERK-
BESTIER.

staan mag, dan 't gene, by de meerderheid der Vergaderinge, goedgekeurd is. Hy gedooft niet, dat eene Resolutie der Vergaderinge, die nog geen jaar en zes weken oud is, in omvraag gebragt worde: ook niet, dat men omvraag doe, om iet in omvraag te mogen brengen. Doch zaaken, die niet met de wetten der Diaconie stryden, is hy verplicht, in omvraag te brengen. Ieder heeft regt om een vierdendeel uurs te besteeden om over eene zaak te spreken, of te adviseeren: doch meerder niet. De Praeses ontvangt al 't geld, dat gecollecteerd of gebosseerd wordt, of op eenige andere wyze inkomt, aan zyn huis, en doet 'er de vereischte uitdeelingen en betaalingen uit, zorg draagende, dat het geld tot de Donderdagsche uitdeeling, behoorlyk verdeeld en opgepakt, aan de Kamer is, waarvan hy 't overschot naziet met den Scriba, met wien hy ook, als hy afgaat, zyne rekening effent, de overschietende penningen aan zynen Opvolger overhandigende, en zyne rekening van Ontvangst en Uitgaafe voorleezende in de Vergaderinge, daar zy, tegen de rekening, die de Scriba houdt, wordt naargezien. De Rekeningen of Assignatien, die, door den Praeses, betaald worden, moeten door twee Broeders getekend zyn. Die 't eerst presideert, na 't aanstellen van nieuwe Diakenen, is vry van 't waarneemen der Donderdagsche Kamerdagen, op welken, de dienende Praeses, verzeld van den Groot-Boekhouder en nog een' Broeder, de uitdeelingen doet, in de
groot-

grootte Uitdeeltkamer, terwyl zyn Opvolger, van den Seconde-Boekhouder en een' ander' Broeder verzeld, het zelfde werk, in de kleine Uitdeeltkamer, verrigt. Sommige byzondere posten, te weeten die van Groot-Boekhouder, Seconde-Boekhouder, Vryen Broeder, Scriba, Seconde-Scriba, Groot-Alphabeth-houder en Passant-Meester, worden, ieder door één persoon, twee jaaren agtereen, bekleed. Doch van alle de overigen, die, door twee Broeders, worden waargenomen, gaat'er, jaarlyks, een af, schoon ieder Broeder, in zyne post, twee jaaren agter een, blyft dienen. De *Groot-Boekhouder* brengt de Partyen, met de uitdeelingen, welken zy genieten, te boek en op 't Alphabeth in 't Groot-Boek, de rekening van overleeden Partyen opmakende en sluitende, en zorg draagende, dat, wanneer de Party, die op een Bedieningsbriefje boven aan staat, overleeden is, de langstleevende geene Bediening geniet, dan na dat deszelfs Lidmaatschap beweezen is. Wyders, houdt hy aantekening van de open Plaatsen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Mannen-Huis, en van onverhuurde wooningen, op het Medenblikker Hofje; en draagt zorg, dat zulken, die 't meest trekken zo 't zyn kan, in 't Oude-Mannen of Vrouwenhuis geplaatst worden. De *Seconde-Boekhouder*, die, met het vermeerderen van de uitdeelingen der Diaconie, tot verligting van den last des Groot-Boekhouders, aangesteld is, houdt ook een Boek, waarin de partyen, die, in de kleine Uitdeeltkamer, be-
deeld

KERK-
BESTIER,Groot-
Boekhou-
der.Seconde-
Boek-
houder.

KERK-
BESTIER.
Wees-
boekhou-
ders.

deeld worden, eene rekening hebben. Nog komt 'er jaarlyks een van de twee *Weesboekhouders* aan, die, 's Donderdags, ter Weeskamer van de Diaconie, in de Nieuwe Kerke, verschynen moeten, en 't Renteboek, Commissieboek en Weesboek der Diaconie waarneemen. Hun post is, wyders, de erfenissen en boedels, die aan de Diaconie komen, te aanvaarden en te redden; de renten der Diaconie te doen ontvangen, en de Commissien, uit sterfgevallen ontstaande, uit te voeren; dezelve, binnen agt dagen, in 't Commissieboek aantekenende. Commissien by de Admiraliteit en Oost- en West-Indische Compagnie zyn hiervan egter uitgezonderd, zynde daartoe afzonderlyke Commissarissen uit de Broederschap gesteld. De Weesboekhouders houden ook aantekening van alle de kinderen en bejaarden, die, door de Diaconie, besteed worden; en van zulke Kinderen, die nog wel geenen daadelyken onderstand genieten; maar aan welken, om dat hunne Ouders Ledemaaten geweest zyn, het regt der Diaconie toegestaan, dat is, verlof verleend is, om, t'eenigen tyde, in geval zy in ongelegenheid geraaken mogten, onderstand te mogen vraagen. Voorts, raadpleegen de Weesboekhouders ook met de Broeders *Commissarissen van den Bouw*, over het verhuuren en verkoopen van de huizen der Diaconie. De inkomende Weesboekhouder is, wyders, verpligt, de Notulen der Vergaderinge van 't voorleeden jaar, die, door den Scriba, gehouden zyn, in 't *Groot-Notulen-Boek* over te schryven. Den

Wees-

Weesboekhouderen is een *Adjunct-Boekhou-* Kerk-
der, Vrye Broeder genaamd, toegevoegd, BESTIER.
 die de Hoofden der weekelyksche Commis- Vrye
 sien overschryft, en 's Vrydags, voor twaalf Broeder.
 uren, bezorgt, daar zy behooren. Wy-
 ders, schryft hy de Quohieren der uithan-
 gende Boffen, en bezorgtze by de Broeders
 Boffleeders, die deeze Boffen, eens 's jaars,
 moeten ledig maaken. By 't overlyden van
 een' Praeses, of van een' Broeder, die een
Bezoekboekje heeft, moet hy de Kas van den
 eersten, of het Boekje van den anderen o-
 verneemen, en derzelver posten vervullen,
 geduurende welken tyd, hy van boffleeren
 en weekelyksche Commissien vry is. Ook heeft
 hy, wanneer hy, voor de tweede reize, in den
 dienst komt, de voorkeuze tot het Wees-
 boekhouderschap, in geval het, door geen'
 gewezen Weesboekhouder, gekooren wordt.

De *Scriba* of *Schryver* leeft, in elke ge- Scriba.
 woonlyke Dingsdags-Vergadering, na 't ge-
 bed, de naamen der Broederen op; houdt
 aantekening van de afwezenden, en in 't by-
 zonder ook van 't voornaamste, dat, in de
 Vergadering, voorvalt, en beslooten wordt;
 en leeft zyne *Notulen* van elke Vergadering,
 in elke volgende Vergadering, voor. Voorts,
 draagt hy zorg, dat alles, alomme, byzonder-
 lyk, in de Vergadering en in de Godshuizen
 der Diaconie, naar de wetten en reglementen
 der Broederschap, behandeld worde, de boe-
 ten invorderende, die op het laat komen, of
 geheel wegblyven zonder wettig belet, en op
 andere verzuimenissen, gesteld zyn. Wyders
 houdt hy *Contra-Rekening* van 't gene de
 Presidenten ontvangen en uitgeeven, dezel-
 ve,

**KERK-
BESTIER.** ve, onder anderen, opmaakende, uit de zogenaamde *Viden*, of Memorien van ingebrachte penningen en Dubbelden van Affignatien, die hem moeten behandigd worden. Hy is verplicht, de Contra-rekeningen der Presidenten, afzonderlyk, te boeken, en ter Weeskamer over te leveren. Hy houdt ook een Contra-Renteboek, 't welk hy, om de drie maanden, tegen dat der Weesboekhouderen, moet naarzien. Hem wordt een *Seconde-Scriba* of tweede Schryver toegevoegd, die, in de Dingsdags-Vergadering, de Hoofden der Commissien leezen; 't getal der Boffen, waarmede gebosseerd is, en de Collecten in de Kerken naarzien, en, zo hy eenigen mislag ontdekt, dien de Scriba opgeeven moet, op dat deeze de boete, daarop gesteld, moge invorderen. 's Donderdags, onderzoekt hy ook, of de Hoofdenboeken en anderen in goede orde gehouden zyn. De boeten, van welken wy spreken, worden bewaard in des Scriba's Boeten-bos, en, by voorkomende gelegenheden, besteed aan Liefdegaaven, onder anderen, tot losfinge van Slaaven en ondersteuninge van Buiten-Gemeenten, waaronder ook de Lutherfche Broeders niet vergeten worden. Een der Broederen bekleedt de post van *Groot-Alphabethhouder*. Zyn werk is, alle behoeftige Partyen, die in de weekelyksche Commissie worden verantwoord, en aan 't Groot-Boek genieten, midsgaders, de veranderingen, in de groote Bezoeking voorvallende, op den naam van elke party, naar orde van 't A. B. C., te boek te brengen. De

**Groot-
Alpha-
beth-
houder.**

De vaste en verwisselende Broeders, die 't Kerk-
 Weeshuis en 't Oude Vrouwen- en Mannen- BESTIER.
 Huis waarneemen, midsgaders, de Gecom- Verdere
 mitteerden ter bestieringe van het Cor- byzonde-
 vers- Hof worden, insgelyks, in de voor- re Dien-
 gemelde byeenkomst, gesteld; doch wy zul- sten.
 len van derzelver diensten, in 't beschryven
 van deeze Godshuizen, byzonderlyk, han-
 delen. Vervolgens, komt, jaarlyks, aan een
 van de twee *Gecommitteerden tot de zaaken*
van de Admiraliteit en van Oost- en Westindie,
 voor zo ver dezelve behoeftige partyen
 aangaan, welken zy ieder eene Rekening,
 in hunne boeken, geeven moeten: een der
 twee *Commissarissen van de Brouwerij*; een der
 twee *Commissarissen van den Bouw en Bakkery*,
 die opzigt hebben op de huizen, en op de
 Bakkery der Diaconie; de jaarlyksche kosten,
 tot herstelling of verbetering der huizen ge-
 daan, aan de Weesboekhouders opgeeven,
 en met dezelve, op het verkoopen en ver-
 huuren van huizen, raadpleegen moeten.
 Zy mogen niet meer dan zes honderd gul-
 dens, tot herstelling of verbetering van ee-
 nig huis, besteeden, zonder uitdrukkely-
 ke bewilliging der Vergaderinge. Wyders,
 zyn 'er twee *Inspectores van de Apotheek*
 in 't Diaconie-Weeshuis, die, tot vyftig
 guldens toe, voor geneesmiddelen, bestee-
 den mogen, buiten gelyke bewilliging;
 twee *Examineurs* of onderzoekers der *At-*
testatien van zulken, die eenigen onder-
 stand begeeren; twee *Commissarissen van*
de Loots, die, te gelyk, gemagtigd zyn,
 tot onderzoek van het Burgerschap der

KERK-
BESTIER.

behoefstigen. De *Loots* is een vertrek aan 't Diaconie-Oude-Vrouwenhuis, daar de Inboedeltjes, die aan de Diaconie vervallen, gebragt, en, door de Suppoostinne, ten overstaan van een' der Broederen van de Loots, worden weggeschikt, om, of tweemaal 's jaars, in 't openbaar, verkogt, of, ten dienste van de Diaconie, bewaard te worden. Doch 't Lynwaat, welk in de Loots komt, wordt aan de Zusteren-Diaconessen ter hand gesteld, die 't, ten nutte der Diaconie, uitgeeven. De Broeders van de Loots komen, tweemaal ter weeke, des Woensdags voor-, en des Saturdays nadenmiddag, in 't Oude-Vrouwenhuis, byeen. Voorts, zyn 'er twee *Gecommitteerden*, om kinderen van Lidmaaten van buiten ter Vaart te recommandeeren; 't welk egter niet geschieden mag, dan met uitdrukkelijke bewilliging der groote Vergaderinge: twee *Laken- en Hoesdenkoopers*; twee *Stoffenkoopers*; twee *Linnenkoopers*; twee *Leérkoopers*; twee *Graanenkoopers*; twee *Boter- en Kaaskoopers*, en twee *Ryft en Kruideniery-koopers*. Alle inkoop en geschieden by Ledemaaten der Kerke, binnen der Stede Vryheid woonagtig. Men plagt vaste Leveraars te hebben. Doch in 't jaar 1740 is beslooten, dezelve te laten uitsterven. Zo de inkoop en meer dan drie honderd guldens beloopten zouden, moet 'er de Vergadering eerst in bewilligd hebben. De vaste Broeders van 't Oude-Vrouwenhuis koopen de Graanen, ten behoeve der Diaconie-Brouwery. Men assigneert, voor de inkoop en, op den Praeses, by wien men eg-

egter eerst onderzoekt, of hy penningen in Kerk-
 voorraad heeft, in geval de Asignatien meer BESTIER
 dan zes honderd guldens belooopen zouden.
 Nog is 'er een *Passant-Meester*, die aan
 behoeftige doorreizende Ledemaaten, op 't
 vertoonen eener behoorlyke Attestatie van
 hun Lidmaatschap, ten hoogste zes guldens
 geeven mag, mids zy binnen 's jaars niet
 wederkomen. Voorts, zyn 'er agt *Gecom-*
mitteerden tot het opzigt over de agt Schoolen
der Diaconie, van welken 'er twee zyn aan
 de oude, en zes aan de nieuwe zyde. Ieder
 paar Schoolen staat onder 't bestier van twee
 Broeders. Zy worden ook *Scholarchen* ge-
 naamd, en bezoeken de Schoolen, gewoon-
 lyk, tweemaal, en buitengewoonlyk nog
 eens, in 't vierdendeel jaars. Ook affig-
 neeren zy de Schoolmeesters, voor hun Loon
 en Verschot, op den Praeses. Eindelyk,
 worden benoemd de Broeders, die, alle Don-
 derdagen, de Boeken behandelen, en de par-
 tyen helpen, die op Attestatien genieten. Zy
 verschynen, ten getale van zeven tevens, en
 maaken, met elkanderen, een getal van agt en
 twintig uit. De beurten om in de Kerken en
 by de huizen te collecteeren, en om de ge-
 collecteerde penningen te tellen, worden,
 insgelyks, naar behooren, verdeeld: ook de
 zesweeksche Commissie, om daadelyke of
 vaste bediening toe te staan, en de vyftien
 Bezoekboekjes, naar welken, vyftien paar
 Broeders, in even zo veele wyken der Stad,
 eens 's jaars, de groote bezoeking doen, in
 welke zy, tot aanhouding, vermeerdering,
 vermindering, of afwyzing van verleenden

KERK-
BESTIER.

onderstand besluiten, en, daar 't de nood vereischt, iet *extra* toestaan. Van alle deeze schikkingen, wordt, jaarlyks, een Boekje gedrukt, en aan de Broederen ter hand gesteld; waarin het dienstwerk, aan elk hunner opgelegd, onderscheidenlyk, aangewezen wordt.

De arbeid der Diakenen zal klaarder begrepen worden, als wy wat byzonderer zullen hebben getoond, op welk eene wyze, de Diaconie haare voornaamste inkomsten bekamt, en met welk eene voorzorg, zy dezelve, ten meesten nutte der behoeftigen, wederom uitreikt.

Orde op
het col-
lecteeren
in de
Kerken.

De Diaconie bezit eenige Huizen en Obligatien, van welken zy huuren en intresten trekt; doch onder haare voornaamste inkomsten, zyn, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, de Collecten in de Kerken en by de huizen. 't Is te vermoeden, dat zy, na haare tweede opregting, in 't jaar 1578, tot het doen deezer Collecten, even als andere Godshuizen, verlos zal gekreegen hebben van Burgemeesteren; hoewel my daarvan geen blyk is voorgekomen. In alle de elf Gereformeerde Kerken, wordt, door Diakenen, onder de preeke, *gecollecteerd*, in zwart lakensche zakjes, waaraan een klein koperen schelletje hangt, en die, aan 't einde van een' langen stok, vastgemaakt zyn. Doch in de Oude en Nieuwe Kerken, collecteeren Diakenen niet, dan des Zondags 's avonds, en in de Gasthuis-Kerke, alleen onder de Voormiddags-preeke. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, collecteeren ze-
ven

ven Diakenen , by beurten , in de eerste KERK-
 twee , en in de andere , drie te gelyk. In BESTIER.
 de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Ka-
 pel , doen zeven andere Diakenen de Col-
 lecte , insgelyks by beurten , in de laatste
 twee , en in de eerste , drie te gelyk.
 Doch de Broeder , die , des Zondags 's a-
 vonds , voor 't eerste Avondmaal , uit de
 Nieuwe Kerke gaat , is ontslaagen van by
 dat Avondmaal dienst te doen. De Broeder ,
 die , 's Woensdags voor 't eerste Avondmaal ,
 in de Nieuwe Kerke ingekomen is , moet ,
 Saturdags 's avonds , en 's Zondags voor- en
 na den middag , in de Nieuwe-zyds-Kapelle ,
 collecteeren , en 's Saturdags 's avonds , 't
 brood tot het Avondmaal snyden : ook by
 de Avondmaalhoudinge dienen ; doch hy is ,
 des Zondags 's avonds , vry. De drie Broe-
 ders , die anderszins niet collecteeren zou-
 den , moeten , ter deezer gelegenheid , des
 Saturdags 's avonds , in de Nieuwe Kerke ,
 collecteeren en brood snyden : aldaar des Zon-
 dags by 't Avondmaal dienen , en ook des a-
 vonds collecteeren. In de Wester Kerke ,
 collecteeren zeven andere Broeders , ins-
 gelyks , drie tevens , en by beurten. Ze-
 ven anderen collecteeren , by beurten , in
 de Zuider- , en in de Ooster-Kerke , twee
 in ieder Kerke. De Broeder , die , by het
 tweede Avondmaal , in de Zuider-Kerke in-
 komt , is ontslaagen van daar by te dienen ;
 wordende den dienst , by het eerste Avond-
 maal , door den Broeder , die op hem ; en
 den dienst by het tweede Avondmaal , door
 den Broeder , die op deezen volgt , waarge-

KERK-
BESTIER.

nomen. De Broeder, die, des Zondags van het eerste Avondmaal, uit de Ooster-Kerke uitgaat, dient, in die zelfde Kerke, by het tweede Avondmaal aldaar. Drie andere Broeders neemen, twee tevens, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waar; doch deeze zelfden moeten ook, in de weekbeurten; in de tweede Voorbereiding, des Saturdays 's avonds, en by het tweede Avondmaal, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren: op welken laatstgemelden tyd, de twee Diakenen, die, anders, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zouden hebben moeten collecteeren, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waarneemen. In de Amstel-Kerke, wordt, door drie andere Broeders, by beurten, twee tevens, gecollecteerd. De laatst ingekomen Broeder neemt, nevens den laatst ingekomen Broeder uit de Wester Kerke, de Donderdags-avonds-Collecte, in de Amstel-Kerke, waar; ten ware aldaar maar één Diaken vereischt wordt: in welk geval, de Broeder uit de Wester-Kerke ontslaagen is. Eindelyk, collecteeren de agt overige Diakenen, by beurten, drie te gelyk, in de Noorder-, en twee te gelyk, in de Eilands-Kerke. Doch de Broeder, die, op het eerste Avondmaal, uit de Eilands-Kerke uitgaat, is verpligt, op het tweede Avondmaal, in dezelfde Kerke, te dienen. Men begint, gemeenlyk, een uur na 't aanvangen van den Predikdienst; doch op Avondmaalstyden, terstond na 't aflezen van den Tekst, te collecteeren. By het trouwen in de Kerken, op ongewoone tyden, wordt ook, door twee Dia-

Diakenen, gecollecteerd. De gecollecteerde Kerk-
 penningen worden, terstond na dat de Kerk BESTIER.
 uitgegaan is, door de Collectanten, gefor-
 teerd, en in lederen zakken geslooten, die
 zy, door eenen Diaconie-Weesjongen, naar
 hunne huizen laten draagen; doch van wel-
 ken de sleutels, in de Kamer der Diakenen,
 blijven. 's Dingsdags na de Collecte, des En op
 nademiddags, worden de geslooten zakken, het tellen
 in de Telkamer, zynde de groote Uitdeel- der pen-
 kamer, en de Boffen, in welken, de Collecte ningen,
 by de huizen geschiedt, om de vier wee- aldaar
 ken, in de Vergadering der Diakenen ge- gecollec-
 bragt; van waar zy, na 't leezen der Notu- teerd.
 len, ook naar de Telkamer gebragt worden.
 De penningen, in de Kerken gecollec-
 teerd, worden, door eenige Broeders, on-
 der de negen Presidenten, geteld. Dit tellen
 geschiedt, door alle de Diakenen, by beur-
 ten. Onder ieder der zeven eerst dienende
 Presidenten, tellen vyf Broeders: en onder de
 twee laatsten, samen zeven. Doch de Broe-
 ders Bosseerders tellen zelven, insgelyks by
 beurten, 't gene zy gecollecteerd hebben. In
 de Telkamer, wordt, behalve de Broeders
 Tellers, niemant dan den Scriba en Secon-
 de-Scriba toegelaaten. De ongangbaare
 specien worden, alle zes weeken, door de
 Broeders-Tellers, verwisseld. De getelde
 penningen, door eenen der Broederen ge-
 boekt zynde, worden, nevens een *Vide* of
 Lyst der specie, door de Tellers getekend,
 in Kistjes, aan 't huis van den President ge-
 bragt, en, terstond na dat hy afgegaan is,

KERK- aan zynen opvolger, verantwoord. De Scri-
BESTIER. ba bekomt Dubbelden van deeze *Viden*, om-
Orde op ze te kunnen boeken.

het bos- De Collecte by de huizen geschiedt, om
feeren, de vier weeken, des Donderdags 's morgens.
of col- Hiertoe zyn vyf en twintig Diakenen aan-
lecteeren gesteld, die, verzeld van twee Diaconie-
met de Weesjongens, om van hunne aankomst,
Bosse by vooraf, aan elke wooning, kennis te gee-
de hui- ven, elk eene Wyk der Stad, welke, ten
zen. deezzen einde, in vyf en twintig Bosfeer-
wyken verdeeld is, rondgaan, en doorkruis-
fen, en met de Bos collecteeren aan de hui-
zen van Gereformeerde Ledemaaten, en van
zulke anderen, die gaarne hunne Liefdegaa-
ven aan de Diaconie willen mededeelen, ten
welken einde, zy, even als de Gereformeer-
de *Ledemaaten*, eene L, aan ééne der posten
hunner wooningen, laten stellen door de
Diaconie-Weesjongens, die, hiertoe, jaar-
lyks, kort na den gewoonlyken verhuistyd
in May, de Stad doorgaan. 't Geboffeerde
geld wordt, onder de Presidenten, 's Dings-
dags daaraan, geteld: en 't beloop der ge-
boffeerde penningen, gewoonlyk, door den
Sub-Scriba, te boek gesteld.

Wyze, op Dus, kortelyk, hebbende aangewezen,
welke de op wat wyze, de Diaconie een voornaam
Diaconie gedeelte haarer inkomsten, in de Kerken en
zorgt by de huizen, collecteert, gaan wy nu over,
voor de om te doen zien, hoedanig de behoeften
onder- der Ledemaaten, door haar, vervuld wor-
steuning den.
der be- Om onderzoek te doen op de behoeften,
hoeftige en dezelfen in orde te vervullen, heeft de
Lede- maaten. Broe-

Broederschap, al voor veele jaaren, *twee-* Kerk-
derlei verdeeling gemaakt van de Stad, eene BESTIER.
 in *vier* deelen, van welken een deel de gant- *Week-*
 sche Oude Zyde vervat; zynde de gantsche *lyksche*
 Nieuwe Zyde, in drie deelen, bekend by *Commis-*
 N°. 1, 2, en 3, onderscheiden: en eene
 in *vyftien* deelen, naar 't getal der vyftien
 Bezoekboekjes, getekend van A. tot P. in-
 geflooten, waarin de behoeftigen, in ieder
 deel of wyk woonagtig, opgeschreeven zyn.
 Van de eerste deezer twee verdeelingen
 wordt gebruik gemaakt, in de waarneeming
 der *Weekelyksche Commissien*, gelyk dezelve
 genoemd worden, in deezer voege: onder
 ieder der negen Presidenten, zyn, tot deeze
 Commissien, vier paar Broeders gesteld, een
 paar voor de Oude Zyde, en een paar voor
 ieder der drie deelen van de Nieuwe Zyde.
 De jongste in de Commissie uit ieder paar
 neemt dezelve Commissie, nog eens zes
 weeken, waar, onder den onmiddelyk vol-
 genden Praeses: en de oudsten in de Commis-
 sie onder Praeses een, dienen, op gelyke
 wyze, als jongsten, onder Praeses negen;
 zo dat ieder paar Diakenen, in deeze Wee-
 kelyksche Commissie, twaalf weeken dient,
 de Broeders, die onder Praeses een en Prae-
 ses negen dienen, uitgenomen, die maar
 tien weeken in de Weekelyksche Commissie
 zyn. Een behoeftige, onderhoud begeeren-
 de, vervoegt zig, van twee eerlyke getui-
 gen, Ledemaaten der Kerke, verzeld, des
 Donderdags, na den middag, met eene At-
 testatie of getuigfschrift wegens zyn Lid-
 maatschap, die door den Kerkenraad ver-

KERK. leend wordt, voor de Kamer der Diakenen,
 BESTIER. alwaar de twee Broeders-Examinateurs der
 Attestatien, ten twee uren, byeenkomen,
 om op de partyen, die zig aangeeven; der-
 zelfver Attestatien en getuigen, naauwkeu-
 rig onderzoek te doen. Zo zy de aangee-
 ving eerlyk en alles in orde bevinden, schryft
 de oudste der twee Broederen de naamen,
 ouderdom en woonplaats der partyen; de
 naamen en ouderdom van derzelver kinde-
 ren, en de naamen der getuigen, op de
 Attestatien: al het welke de jongste Broe-
 der, op het Attestatieboek, aantekent.
 Men zegt, vervolgens, den partyen aan,
 dat zy, den volgenden Vrydag of Saturdag
 't bezoek van twee Broederen te wagten
 hebben. De Broeders-Examinateurs der
 Attestatien wagten, ten zelfden Donderdage,
 ook de gewoonlyke bezendingen uit den
 Kerkenraad af; welken dienen, of om iet
 aan Broederen-Diakenen bekend te maaken,
 of om de eene of de andere party, welker
 Attestatie niet volkomen is, 't zy dezelve,
 niet lang genoeg, Lidmaat geweest, of hier,
 niet lang genoeg, voor Lidmaat erkend zy;
 van wege den Kerkenraad, ter becominge
 van onderstand, gunstiglyk, voor te draa-
 gen: welk laatste geschiedt, door den Pre-
 dikant en Ouderling van de wyk, daar de
 behoeftige party woonagtig is. Van 't gene
 den Broederen, uit naame van den Kerken-
 raad, bekend gemaakt wordt, geeven zy,
 terstond, met een *Vide* of briefje, kennis
 aan den Praefes, die de *Vide* aan den Scriba
 behandelt, door wien dezelve genotuleerd,
 en,

en, ten volgenden Dingsdage, in de volle KERK-
BESTIER. Vergadering, voorgelezen wordt. In deeze zelfde Vergadering, doen de Broeders-Examineurs der Attestatien, mondeling, verslag van de verzoeken om onderstand op onvolledige Attestatien, hun, 's Donderdags te voeren, van wege den Kerkenraad, gedaan. De Vergadering besluit daarop, tot het aanneemen of afwyzen dier Attestatien. In 't eerste geval, wordenze door den jongste Attestatie-Broeder geboekt, en de Predikant en Ouderling, die 't verzoek gedaan hebben, verstrekken, in dit geval, tot getuigen; waarna de Attestatien worden ter hand gesteld aan de Broeders, die in de weckelyksche Commissie zyn, elk paar in zyn Quartier: welke Broeders de party, op den gewoonlyken tyd, gaan bezoeken; de verantwoording van dit bezoek, en hunne *Conclusie* of besluit tot onderstand, op den rug der Attestatie, schryven, en zulks, den volgenden Dingsdag, der Vergaderinge voorlezen. De partyen, die dan worden aangenomen, genieten onderstand om de vier weeken, tot dat hunne Attestatie volledig is; waarna zy, verderen onderstand behoevende, den gewoonlyken weg moeten inslaan. Van ouds, schynt de Diaconie onderstand verleend te hebben aan alle Lidmaaten; doch in 't jaar 1625, werdt, voor 't eerst, vastgesteld, dat iemand ten minste zes maanden Lidmaat geweest moest zyn, eer hy onderstand trekken kon van de Diaconie. Deeze tyd werdt, om den grooten toeyloed der armen, in 't
jaar

KERK-
BESTIER.

jaar 1647, op een; in 't jaar 1651, op twee, en in 't jaar 1701, met kennis van Burgemeesteren, op vier jaaren verlengd. Doch in 't jaar 1759, is, by den Kerkenraad en Diakenen, goedgevonden, te vorderen, dat behoefstigen, die buiten de Vryheid deezer Stad, doch binnen de Vereenigde Provinciën en Generaliteits Landen, Lidmaat geworden waren, bewyzen moesten, ten minste vyf jaaren; en zo zy, buiten deeze Landen, belydenis gedaan hadden, ten minste zes jaaren, Lidmaat geweest te zyn: aan welk besluit, welk, insgelyks, door Burgemeesteren, goedgekeurd is, men zig sedert gehouden heeft. In 't jaar 1653, was, reeds, by Burgemeesteren, verstaan, dat, van twee gehuwden, de langstleevende, geen Lidmaat zynde, midsgaders de Kinderen, welker ouders geen jaar Lidmaat geweest waren, door de Aalmoesseniers, zouden onderhouden worden. Doch wanneer man of vrouw een jaar Lidmaat geweest waren, zou het onderhoud van beide, en van de kinderen, indien de Lidmaat de langstleevende geweest ware, komen ten laste van de Diaconie.

*Daadely-
ke Com-
missie op
Attesta-
tie.*

De Broeders, die in de weekelyke Commissie zyn, doen, ieder paar in zyne wyk, naar de vier wyken, waarin de Stad verdeeld is, onderzoek op de aangegeven' partyen, en belasten dezelve, zo alles wel gevonden wordt, binnen zes weeken, de vereischte bescheiden Burger-cedul, Trouw-cedul, Doop-cedul, Dood-cedul van overleeden man of vrouw; of zo de man vaart, de bescheiden van de reis, Transporten en Maand-

ce.

cedulen, om welken, zonder kosten, te be-^{KERK.}
 komen, hun Vrybriefjes gegeven worden, ^{BESTIER.}
 ter Kamer te bezorgen. Voorts, worden
 zy, tegen den eerstvolgenden Donderdag,
 bescheiden voor de Kamer, alwaar zy, zes
 weeken lang, om de veertien dagen, be-
 deeling genieten, in gevolge der gemelde
daadelyke Commissie op Attestatie, gelyk zy
 genoemd wordt. Midlerwyl, schryven de
 Broeders, die in de Commissie geweest zyn, op
 de Attestatie, en 's Dingsdags daarna, op den
 rand van het Attestatieboek, *Eerlyk werk*
meriteert vaste bediening. De zes weeken ver-
 loopen zynde, schryft de oudste Broeder,
 die dan uit de Commissie gegaan is, *Hoofden*
van Commissie tot vaste Bediening: waarop
 de partyen andermaal bezogt worden, door
 den Broeder, die in de Commissie gebleeven,
 en door den Broeder, die, op nieuws, in
 dezelve gekomen is: en 't gebeurt, nu en
 dan, dat men, in deezen tusschentyd, zo
 veel nadere kennis gekreegen heeft van den
 staat en 't gedrag dier partyen, dat dezel-
 ven, geheellyk, worden afgeweezen. Schoon
 de Diaconie niet gewoon is, na 't eerste
 onderzoek, terstond, vaste bediening toe
 te staan; geschiedt zulks egter, nu en dan,
 omtrent Persoonen, die, in overvloed of
 aanzien geleefd hebbende, buiten hunne
 schuld, tot behoefte vervallen zyn. In zul-
 ke gelegenheden, wordt het getuigenis van
 een Predikant, Ouderling, of Diaken, voor
 eene daadelyke Commissie, aangenomen,
 en het afgaan van een Hoofd van Commis-
 sie tot vaste Bediening toegestaan.

KERK-
BESTIER.
Commissie
tot *Vaste*
Bedie-
ning.

In het doen van de Commissie tot vaste bedieninge, onderzoeken de Broeders alles ten naauwkeurigste, en tekenen zulks aan op de Hoofden der Commissie: waaruit zy eene volledige verantwoording opmaaken, die zy, in de daartoe geschikte Quohieren, in 't net schryven, en, ten volgenden Dingsdage, in de Vergaderinge, voorlezen. De Vergadering keurt het besluit der Broederen in de Commissie goed, of maakt 'er eenige verandering in: waarnaar de bedeeeling geschiedt. Wegens het onderzoek van den staat en omstandigheden der behoeftigen, zullen wy, beneden, in het beschryven van de behandeling der Bezoekboekjes, byzonderer berigt geeven. De vaste Bediening wordt, dierzins, naar de nooden zyn, toegestaan, of des Winters en des Zomers evenveel; of des Winters, volgens de wetten der Diaconie, en des Zomers met vermindering; of, eindelyk, des Winters volgens de wetten, en des Zomers niets. By deeze wetten, wordt, in de veertien dagen, aan man en vrouw, met twee kinderen tot last; of aan partyen van vyf en twintig tot vier en dertig jaaren oud, een' gulden; van zes en dertig tot vyftig jaaren, een gulden tien stuivers; van een en vyftig tot zeventig jaaren, twee guldens; en van een en zeventig jaaren en daarboven, twee guldens tien stuivers toegelegd. Men kan egter ligtelyk bevroeden, dat men zig, in den tegenwoordigen tyd, daar aan niet stiptelyk houden kan. Nogtans, wordt
dee-

deze bediening niet merkelyk verhoogd, Kerk-
 ten ware de partyen, met ongeneeslyke Lig- BESTIER.
 haamskwaalen, bezogt waren, en niets win-
 nen konden: 't welk, by de verantwoor-
 ding, moet worden gemeld. Ook wordt,
 aan huishoudingen, met veele kinderen be-
 last, vyf stuivers in de veertien dagen, voor
 ieder kind boven het bepaalde tweetal, toe-
 gestaan, mids rekenende de kinderen, die
 geld winnen, twee voor een. Getrouwde
 partyen, van welken de man een ambagt
 doet, 't zy timmeren, metselen, turf- of
 koorendraagen; en Vrouwen, Weduwen
 of Dogters, die des Zomers uit werken, of
 uit naaijen gaan, genieten geen' onderstand
 dan des Winters, dat is, van den eersten
 November tot den eersten May. Voor ieder
 volwassene, waaronder kinderen van twaalf
 jaaren en daar boven begreepen zyn, wordt
 een brood in de veertien dagen gegeven;
 aan man of vrouw, met een kind boven de
 agt jaaren, twee brooden; aan twee kinde-
 ren van agt tot twaalf jaaren, een brood,
 en aan perſoonen, die meer dan vyf en zes-
 tig jaaren oud zyn, in de plaats van Rog-
 gen-, Tarwenbrood. Het verkoopen en
 koopen, inruilen of beleenen van het brood,
 is, by eene Keure van den zes en twintigſten
 January des jaars 1695, strengelyk, ver-
 booden (w). De broodloodjes zyn, dikwils,
 in meer dan één opzicht, veranderd, om het
 naarmaaken te voorkomen. Op de tegen-
 woordigen, is, aan de ééne zyde, eene ta-
 fel,

(w) Keurb. R. f. 43 verso.

KERK-
BESTIER.

fel, waarop twee brooden leggen, gemerkt met de letters D I A, het merk der Diaconie, afgebeeld. Om den rand staat GEREFORMEERD DIACONIE - BROOD. De andere zyde draagt het beeld der *Behoeftigheid*. Om den rand leeft men VERGENOEGDEN DANKBAAR. Op deeze Loodjes, kunnen de behoeftigen, terstond, het brood, in de Bakkery der Diaconie, op het Blaauw erf, agter de Nieuwe Kerke, gaan haalen. Aan burgers, op 's Vaders Burger-cedul, wordt geene bediening toegestaan, voor dat die Burger-cedul overgetekend is; waartoe de Broeders in Commissie, en ook de Broeders der Bezoekboekjes een noodpenning van dertig stuivers geeven mogen. Zo de man of vrouw geen Lidmaat is, schoon Gereformeerd, moet zulks, met de Doopcedule, beweezen, of reden gegeven worden, waarom men geene Doopcedule bekomen kan. Zo de vrouw Lutherisch is, geniet zy geen' onderstand, zo zy niet, met een handschrift van den Groot-Boekhouder der Lutherische Diaconie, bewyze, dat zy aldaar niet ondersteund wordt. Doch de man Lutherisch zynde, wordt de huishouding niet ondersteund, al is de vrouw Gereformeerd: alles volgens eene herhaalde orde van Burgemeesteren, en eene overeenkomst tusschen de twee Diaconien van den jaare 1759. De Vergadering staat ook, na voorgaand onderzoek en verantwoording, somtyds, met naame aan vrouwspersonen, agt guldens toe, voor drie maanden huur: ook

ook wel plokjes van twintig guldens, om KERK- en BESTIER. eenige neering te beginnen; of om zig te redden; of om daar mede de Diaconie te bedanken. Doch de behoeftigen kunnen, zulk een plokje genooten hebbende, in een jaar en zes weeken, volgens de wet der Diaconie, geenerlei nieuwen onderstand bekomen.

De gewoonlyke uitdeelingen geschieden, Tyd, des Donderdags voor den middag, in twee plaats en Vertrekken, hiertoe geschikt, in de Nieu- wyze der we Kerke. De behoeftigen vergaderen, voor gewoone dezelve, in het gewezen Kruis-Choor, weeke- welk, door verscheiden' gangen, met hek- lykche ken van elkanderen afgezonderd, en in el- uitdeelin- kanderen loopende, zulks verdeeld is, dat de behoeftigen elkanderen niet verdringen. De partyen, die *consent* hebben, om zig de bediening, door aangestelde Kamerloopsters, te laten t'huisbrengen, worden de eersten geholpen, in beide de Uitdeelkamers. Daarna, worden de andere partyen, na dat zy hunne Bedieningsbriefjes aan eenen der Suppoosten hebben overgegeven, by vyftigen tevens, ingelaaten: de eerste zeshonderd nummers, in de groote, en de overigen, in de kleine Uitdeelkamer. De Praeses, in de eene en de andere Kamer, zig voorzien hebbende van een' vierkante bak, in vakken verdeeld, in welken, drieguldens, daalders, guldens, pakjes van tien en vyf stuivers, en de broodloodjes gelegd zyn; heeft de Bedieningsbriefjes in de ééne hand; roept de partyen, by naame, op, en de *folio*, die zy in 't Groot-Boek hebben, terwyl hy, met de

KERR-
BESTIER.

andere, de bediening grypt, opnoemt, en voor elke party op een houten bordje legt. Ondertusschen, stelt de Groot-Boekhouder, in de groote, en de Seconde-Boekhouder, in de kleine Uitdeeltkamer, dezelve te boek. Een ander Broeder, wien 't zyn Kamerdag is, boekt de bedieningen, in de zogenaamde *klad*, onder elkanderen: waaruit daarna de nette som der Uitdeeling wordt opgemaakt. Alles geschiedt, in zulk eene orde en met zo veel vaardigheid, dat het der beschouwing dubbel waardig is.

Extra.
waarin
het bestaat?

Behalve de vaste Bediening, wordt, nu en dan, aan de meest benoodigden, eenig *extra*, door de Broeders, toegestaan: 't welk egter niet meer dan drie guldens beloopt mag, zonder dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft. Het verzoek om een *extra*, boven de drie guldens, moet, eer het geschiede, in de *Extraboeken*, geschreeven, en deezen, by tyds, op des Scribas Lessenaar, gelegd worden. Voorts, moet het ook, in de Bezoekboekjes en Commissieboeken, aangekend zyn. Binnen de zes weeken, mag geen tweede *extra* toegestaan, of aan de groote Vergadering verzocht worden. Het *Extra* bestaat, of in Noodpenningen, of in Wollen en Linnen-kleeding, Beddengoed, Dekens, Lakens, Koufen, Schoenen, Muilen, Breukbanden, Bybels en Doodkisten. Alle deeze noodwendigheden zyn, zo wel als de brooden, op een prys gesteld, volgens welken, dezelve, door den Groot-Boekhouder, op de rekening van elke party, worden geboekt: op dat men, ten allen tyde, zou kunnen zien, wat

wat elk genooten heeft: 't welk, onder an- KERK-
BESTIER.
deren, van dienst is, wanneer een behoef-
tige, tot beter' staat gekomen, het genoo-
tene aan de Diaconie zou willen vergoeden;
gelyk, nu en dan, gebeurt. De bovenkleed-
ing voor mannen, jongens en kinderen,
die de Diaconie geeft, is ros karfaai: de
geschiktsten krygen gekleurde of zwarte Ser-
gie: de onderkleeding is blaauw karfaai. De
bovenkleeding van vrouwen en meisjes is
zwarte of gekleurde Westersche kroonras,
tot Jakken; en gestreepte Leidsche baai,
tot Schorten. Doch aan de geschiktsten wor-
den Sergie-Jakken en Schorten gegeven. De
gemeene onderkleederen zyn roode Duffel-
sche Onderrokken, en blaauwe of roode
karfaaijen Borstrokken. Het verkoopen en
koopen, inruilen, of beleenen van deeze
kleederen en van het Linnengoed, al het
welke, met de Letters D I A, tusschen twee
sterren, in een' kring, is getekend, is by
eene Keure van den vyf en twintigsten Ja-
nuary des jaars 1752, scherpelyk, verbood-
den (x). De noodpenningen, die *extra* worden Nood.
pennin-
gen.
toegestaan, moeten altoos tien stuivers min-
der zyn, dan de gewoonlyke bediening. Zy
worden, des Donderdags, door den Scriba of
Subscriba, gegeven, na dat zy, 'sDingsdags te
vooren, in 't *Noodpenning-boek*, ingeschreeven
zyn. De Koufen en 't Linnengoed worden ge-
asigneerd op de Zusteren Diaconessen, in 't
Diaconie-Weeshuis. De oude Jakken en
Schor-

(x) Vervolg der Handv. bl. 12.

KERK-
BESTIER.

Schorten, Bedden, nieuwe en oude Dekens, Kraamkinderen-goed, als luijers, dekens en pislappen, en doodkisten met derzelver toebehooren, worden, op de Broederen van de Loots, en halve scheepsuitrustingen voor besteedelingen, of voor kinderen van zulken, die onderstand genieten van de Diaconie, op de Kleêrkamer in 't Diaconie-Weeshuis geasigneerd. Oude Bedlakens worden, 's Donderdags, door den Scriba, uitgereikt, na dat zy, 's Dingsdags te voren, in 't *Oude-Lakenboekje*, ingeschreeven zyn. Voor ongemakken, worden één, en voor eene aanstaande kraam, twee oude Lakens toegestaan. Wollen kleederen, Ryglyven, Schootsvellen en Linnen pakjes worden geasigneerd op den Kleërmaaker; en Schoenen en Muilen op den Schoenmaaker, in 't Diaconie-Weeshuis: Hoeden op den Binnenvader, en Breukbanden op den Chirurzyn, in 't zelfde Huis. Kuipers-, Glazenmaakers-, Metselaars- en Huis- en Scheepstimmermans gereedschap, wordt geasigneerd op den Broeder-Ambagtsboekhouder, en Schoenmakers-gereedschap, op den Schoenmaaker in 't Diaconie-Weeshuis: doch daar wordt geenerlei gereedschap toegestaan, dan na dat het eerst aan de Dingsdagfche Vergadering is voorgesteld. De Bybels, die extra worden toegestaan, zyn Huis-bybels, Zakbybels, of Quarto-Bybels, en worden, onderscheidenlyk, des Donderdags, in de Kamer, op den Scriba geasigneerd. Alle behoefstigen zyn verpligt, hunne bediening,

in

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 541

in persoon, te komen haalen. Doch om KERK-
BESTIER. zeer gewigtige redenen, gelyk ziekte, last van kinderen en diergelyken, wordt, somtyds, *consent* of verlof verleend, dat hun de onderstand, door zekere bedienden der Diaconie, *Kamerloopsters* genaamd, worde t'huisgebragt. Voor 't overige, moeten de Broeders in de Commissie zig schikken naar de orde, omtrent de Bezoekboekjes beraamd, van welke wy, beneden, handelen zullen.

De Broeders in de Commissie besluiten Bestee-
delingen. ook tot inneeming van kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, en van personen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen en Mannen-huis en in 't Corvers-Hof, van al 't welke, wy, in de beschryving dier Godshuizen, byzonderlyk, handelen zullen. Doch hier komt te pas, nog kortelyk stil te staan, op het besteeden van mannen, vrouwen of kinderen, waartoe, by deeze Broeders, insgelyks, beslooten wordt, na dat zy de Attestatien en andere bescheiden in orde bevonden, en van de eerlykheid der partyen het vereischte berigt bekomen hebben. De boedels van zulke partyen, worden, vervolgens, door de Broeders in de Commissie, geïnventariseerd, en 't gene niet tot derzelver lyf behoort gewaardeerd. Zo dezelve meer be draagen dan de schulden, wordenze aanvaard: anders, afgeweezen. De Diaconien in 't gemeenzyn, reeds in 't jaar 1680, door 's Lands Staaten, geötrojeerd geworden, om de boedels, aan dezelve vervallende, te mogen aanvaarden, zonder verder, dan

KERK-
BESTIER.

voor 't beloop derzelven, in de voldoeninge der schulden, gehouden te zyn, mids zy de Boedels, ten overstaan van Schepenen, doen inventarifeeren. Doch Burgemeesteren hebben de Diaconie deezer Stad, daar 't Schepenen niet zou te vergen zyn, dit inventarifeeren by te wonen, bevoegd verklaard, om de inventarifatie te doen, zonder 'er Schepenen over te moeijen. Men onderzoekt, wyders, of de partyen ook erfenissen te wagten hebben, en houdt 'er aantekening van. Vervolgens, worden de mannen, door de Broeders-Diakenen, en de vrouwen, door de Zusters-Diaconessen, besteed. Ten opzichte van de kinderen, die besteed moeten worden, om dat de Moeder dood, en de Vader op de vaart, of afwezig is, moet de Broeder, die de besteeding gedaan heeft, by 't Comptoir, voor welk de Vader vaart, ten behoeve der Diaconie, een' Schuldbrief van twee maanden gaadje in 't jaar tragten te verkrygen, en, in de verantwoording zyner Commissie, aantekenen, of dezelve verleend zy, of zal worden; te gelyk daarvan kennis geevende aan de Broeders, gecommiteerd tot de zaaken van Oost- en Westindie. Zy moeten ook verantwoorden, of deeze Kinderen een of meer Broeders, onder of boven de negentien jaaren, naar Oost- of Westindie hebben, en zulks, insgelyks, aan de gemelde Gecommitteerden opgeeven. Alle de besteedde kinderen worden aan de Broeders van het Weesboek, en die, onder dezelven, op een am-
bagt

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 543

bagt gaan, ook aan de Broeders van het Am-^{KERK-}
 bagtsboek opgegeven. Voorts, worden alle ^{BESTIER.}
 de besteedde partyen in 't generaal Quohier
 gebragt, en door de Broeders van de Be-
 zoekboekjes, onder welken zy behooren, in
 de gemelde Boekjes, overgetekend: waarna
 deeze Broeders, in de groote jaarlyksche be-
 zoeking, ook naar derzelver staat en gedrag
 onderzoek doen: 't welk, ten opzigte van
 de besteedde kinderen, en van zulken, die
 't regt tot de Diaconie behouden, duurt,
 tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt
 hebben.

De Broeders, die, de laatst voorgegaane Orde op
 zes weeken, in Commissie geweest, en uit ^{het schry-}
 dezelve uitgegaan zyn, zyn verpligt, de vol- ^{ven der}
 gende zes weeken, de Hoofden van Commis- ^{Hoofden}
 sie voor 't zelfde Quartier der Stad, waar- ^{van Com-}
 missie. ^{missie.}
 over hunne Commissie zig gestrekt heeft, in
 't Commissieboek te schryven: 't welk, des
 Donderdags voor twaalf uren; doch op de
 Bosseerdagen, voor een uur, geschieden
 moet, zynde wel uitdrukkelyk vastgesteld,
 dat de Subscriba, 's Dingsdags, geene Hoof-
 denboeken afgeeven zal, om dien avond
 hoofden te schryven. Tot vaste bedieninge,
 mogen geene hoofden geschreeven worden,
 dan voor partyen, die, agt dagen te voo-
 ren, voor de derdemaal, op Attestatien ge-
 nooten hebben. Men mag geene hoofden,
 't zy om iemant in de Godshuizen te plaat-
 sen, of te besteeden, of iemant het regt der
 Diaconie toe te staan, of een *plokje van twin-*
tig guldens, gelyk het genoemd wordt, om

KERK-
BESTIER.

daarmede te bedanken, dan na dat de Lidmaats - Attestatien en andere bescheiden in orde bevonden, en de eersten, met een *Vide* of dubbeld van het hoofd, des Donderdags te vooren, aan den Groot-Boekhouder bezorgd zyn. Die een hoofd van Commissie verzoekt, midsgaders, die begeert, dat zyn getuigenis, of dat van eenen anderen Broeder, voor eene daadelyke Commissie, by de groote Vergadering, worde aangenomen, moet het zelf schryven. Doch wanneer de Broeders van de Attestatie-Kamer een hoofd verkrygen, tot een plokje van twintig guldens, moet het, door de Broeders, die in 't Hoofden-schryven zyn, geschreeven worden. Van zulke hoofden krygt de Groot-Boekhouder geen *Vide*: ook niet van de hoofden tot vaste Bedieninge, of tot agt guldens voor drie maanden huur: wordende van deeze allen, alleenlyk, de Attestatien overhandigd. De hoofden tot besteeding, of tot het regt der Diaconie, of tot verhooging van bedieninge alleen, worden in het Commissie - Hoofden - boek, *in blanco*, geschreeven.

Behande-
ling der
Bezoek-
boekjes.

Wy komen nu tot de behandeling der Bezoekboekjes, die *vyftien* in getal, en van A tot P ingeslooten gemerkt zyn. Ieder deezer Boekjes vervat eene wyk, zynde de Stad, ten deezen aanzien, in vyftien wyken verdeeld. De vier Quartieren, in welken de Stad, ten aanzien der weekelyke Commissie, verdeeld is, zyn ook, zo na doenlyk, in de byzondere Bezoekboekjes begreepen.

Het

Het Quartier der Oude Zyde is vervat in de ^{KERK.} Boekjes A. B. en C. Doch het laatste be- ^{BESTIER.} helst ook een gedeelte van 't eerste Quartier der nieuwe zyde, welk, voorts, in de Boekjes D. E. F. en O, begreepen is. Het tweede Quartier der Nieuwe Zyde is vervat in de Boekjes G. H. I. en in een gedeelte van het Boekje K., begrypende het overige gedeelte van dit Boekje, en de Boekjes L. M. N. en P. het derde Quartier der Nieuwe Zyde. Ten dienste der Broederen Diakenen, is een Register gedrukt, vervattende de naamen van alle de Graften, Straaten en Steegen der Stad, naar orde van 't A. B. C., voor welke naamen, de Letters der Boekjes staan, waarin dezelve gevonden worden.

Eens 's jaars, geschiedt 'er, volgens de- ^{Jaarlyk-} ze Boekjes, eene algemeene bezoeking ^{sche be-} van allen, die, door de Diaconie, onder- ^{zoeking.} steund worden; waartoe dertig Broeders, twee tot ieder Boekje, aangesteld zyn. De Boekjes zyn, van buiten, beschreeven, met de Letter, 't jaartal, 't Quartier en de naamen en hoedanigheid der twee Broederen, die, volgens ieder Boekje, de bezoeking doen. De Letter en 't jaartal worden, gemakshalve, ook gesteld onder en boven aan ieder blad, welk ook *gefolieerd* is. Voor in 't boekje, is een Register, naar orde van 't A. B. C., van alle de naamen der behoeftigen, die in het zelve gebragt zyn. Op de linker zyde van ieder blad, staat de woonplaats, de naam, hoedanigheid en bediening der byzondere partyen, en deeze omschry-

KERK-
BESTIER, ving wordt een *Hoofd* genaamd. Op de reg-
ter zyde, wordt eene nadere omfchryving
van den ftaat en omftandigheden der par-
tyen gefteld, met aanwyzing van de bewyzen,
voor 't een en 't ander: 't welk *Verantwoor-*
ding genaamd wordt. In de *Hoofden*, ftelt
men de hoedanigheid der partyen, 't zy We-
duwenaar, Weduwe, Jongman of bedaag-
de Dogter: 't welk met het Groot- of Wees-
boek overeenkomen moet. 't Getal van be-
fteedde Lidmaats-kinderen, en derzelver
naamen en ouderdom, volgens de Doop-
cedulen, worden, onder de naamen der Ou-
deren, die in 't hoofd ftaan, gefteld. By
alle partyen, wordt de Letter en *folium* van
't Groot-boek, en by de nieuwen, ook de
Letter en *folium* van 't Boekje of Commiffie-
boek, waaruit dezelve gekomen zyn, op
den rand der Hoofden, gefteld: voorts, de
bediening en 't brood, met byvoeging, of
zy, voor 's Winters alleen, of met verminde-
ring voor den Zomer, of voor 's Winters en
's Zomers evenveel, toegeftaan zyn. De
verandering der Bedieninge wordt ook, on-
der de voorige, met byvoeging der woor-
den, *nu en voortaan*, aangetekend: gelyk
ook het *consent* of verlof om de bediening
te laaten haalen, en de byzondere en *extra*
onderftand, en onder anderen het toeftaan
van *Bedden* en *Bybels*, met byvoeging van
't jaar, waarin zulks gefchied is. By de Be-
fteedelingen, die tot het Weesboek be-
hooren, wordt het Koftgeld, en de tyd,
wanneer 't ingaat, gemeld, te gelyk met
de

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 547

de Letter en *folium* van 't Weesboek.

KERK-
BESTIER.
Verant-
woor-
dingen.

De *Verantwoordingen*, die, zo wel in de weekelyksche Commissie, als in de Bezoekboekjes geschieden, vervatten niet alleen de hoedanigheid van elke partye, maar ook, zo zy Weduwnaars of Weduwen zyn, waar en wanneer de overleedenen zyn gestorven, of begraven. Van verlaatene mannen of vrouwen, wordt verantwoord, waar en wanneer zy getrouwd; hoe lang zy verlaaten geweest zyn, en of zy iets van den verlaater of verlaatster verneemen, of genieten. Van eene Weduwe en verlaaten Vrouw, wordt ook verantwoord, wat de man gedaan heeft: en van alle partyen, de geboorteplaats, ouderdom, hoe lang zy hier gewoond hebben, of zy burger zyn, en zo ja, wanneer geworden, ook voor alle dingen, hoe lang zy Lidmaat geweest zyn. Zo man en vrouw, van welken de een tot eene andere gezindheid behoort, behoudenis van bediening verzoeken, wordt zulks niet toegestaan, ten zy blyke, wat de huishouding aldaar geniet. Voorts, wordt verantwoord, waar iemant zig mede geneere; wat hy winne, en indien niets, wat hiervan de reden zy. Nog, of hy of Meester of Knecht zy; en zo 't laatste, by wien hy werke; of hy tot een Gilde behoore, 't welk, ten opzigte van knechts, alleen omtrent de Scheepstimmerluiden plaats hebben kan; of hy ook iet van zyn Gilde geniete; en zo neen; waarom niet? De Broeders der Bezoekboekjes zyn verplicht, jaarlyks, in September, eene lyst
aan

KERK-
BESTIER.

aan den Scriba over te geeven van de partyen, die onder een Gilde behooren, waarvan zy verklaaren, niet te kunnen trekken: waarna, by de Overluiden der Gilden, onderzocht wordt, of zulks de waarheid zy? Men laat ook, in de weekelykfche Commissie inzonderheid, door eenen der Suppooften onderzoeken, of de winst van iemand, die voor knecht werkt, naar waarheid zy opgegeven: en zo men het tegendeel bevindt, wordt zyn naam van de Quohieren afgeschreeven. Zo de man, of Vader op de vaart is, wordt verantwoord, waar heenen; voor welk Collegie; met wat Schip en Schipper; in welke hoedanigheid, en op hoe veel gaadje: ook, of 'er Transport gemaakt zy, en hoe groot: van gelyken, of 'er een Maand-cedul gemaakt zy; zo ja, ten wiens behoeve? Zo dezelve verkogt of verzet is, voor hoe veel, en aan wien? Indien 'er geen Maand-cedul gemaakt is, draagen de Broeders zorg, dat 'er, zo dra het Transport volaan is, een gemaakt worde, ten behoeve van de vrouwen of kinderen, zo ver dezelve der Diaconie aangaan. Voorts, wordt verantwoord, of en hoe veele kinderen tot last de partyen hebben; derzelver naamen, ouderdom, bedryf en winst. Doch zo zy op de vaart zyn, behoeft 'er geen Maand-cedul voor gemaakt te worden. Van kinderen onder de vyf jaaren, worden alleenlyk de naamen en ouderdom aangetekend. Van kinderen boven de vyf jaaren, moet verantwoord worden, dat zy op de School der

der Diaconie gaan; of reden gegeven, waar- KERK-
BESTIER
om zulks niet geschiede. Kinderen boven
de twaalf jaaren moeten blyken op een am-
bagt te gaan; of verantwoord worden,
waarom niet. Geene kinderen tot last wor-
den verantwoord, dan die minder dan ne-
gentien jaaren bereikt hebben, ten ware de
ouders reden gaven, waarom zulke kinderen
de kost niet winnen konnen; die nogtans,
zo dra zy vyf en twintig jaaren oud zyn,
moeten afgeschreeven worden. Zo de meis-
jes het Wollen- of Linnen naaijen leeren,
moet blyken, waar, wanneer, door wie,
voor hoe lang, en voor hoe veel, zy besteed
zyn. En zo zy voor langer dan drie jaaren
besteed zyn, wordt daartoe, door de Dia-
conie, geen geld gegeven. Zo zy, door
de Diaconie, zyn besteed, wordt het jaar
en *folium* van 't *Naaijersboek* in de Verant-
woording aangetekend. Omtrent de besteed-
de kinderen in 't gemeen, wordt verant-
woord, wie der Ouderen laatst overleeden,
en of dezelve Burger geweest zy: draagen-
de de Broeders zorg, om de Burger-cedulen
te laten overtekenen, wanneer de jongens
zestien, en de meisjes negentien jaaren oud
zyn. Zo de besteedde Kinderen, voor de
Admiraliteit, of Oost- of Westindische Com-
pagnien vaaren, moet zulks aan de Wees-
boekhouders worden opgegeven. Zo zy een
Ambagt leeren, moet verantwoord worden,
by wien, voor hoe lang, en wat zy winnen.
De Diaconie houdt geene besteedde kinde-
ren, die simpel, blind of kreupel zyn, langer,
dan

KERK.
BESTIER.

dan tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben, waarna zy te wege brengt, dat de naaste vrienden of buuren Burgemeesteren, by Requeste, verzoeken, om haar van zulke kinderen te ontlasten. Zo zy, op 't overlyden der Ouderen, reeds meer dan vyf en twintig jaaren oud zyn, wordenze geheellyk afgewezen. De Diaconie besteedt geene kinderen, by luiden, die onderhoud genieten, of niet Gereformeerd zyn: ook niet meer dan vier op ééne plaats, en niet by hunne bloedvrienden, dan met goedkeuring der groote Vergaderinge. Zo 'er verandering in de besteeding, het werk, of de winst der Besteedelingen komt, moet zulks aan de Wees- en Ambagtsboekhouders opgegeven, en op den kant der Verantwoordinge aantekend worden.

Orde,
naar wel-
ke, in de
groote
bezoek-
king,

De twee Broeders van ieder Bezoekboekje, elk paar in zyne wyk, eens 's jaars, de groote bezoeking doende, verleenen aan bekende partyen, op derzelver verzoek, of verhooging van Bediening, of eenig *extra*, of verlof om zig de Bediening te laten t'huis brengen, of plaats in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- of Oude-Mannen-huis. Doch aan nieuwe partyen, die uit de Commissie- of andere Bezoekboekjes komen, mag geene verhooging van Bediening, noch *extra* worden toegestaan, dan na dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft: 't welk, by de Verantwoording, moet worden aange-tekend. Somtyds, wordt de bediening in de groote Bezoeking ook verminderd, of 't

Con-

Consent ingetrokken: doch doorgaands blijft de bediening gelyk zy was. Zo aan eenige partyen Verhooging, *Consent*, of *extra* toegestaan wordt, moet 'er de reden van gemeld worden: en indien de huishouding, uit verscheiden' perfoonen, of gedeeltelyk uit kinderen, bestaat, moet byzonderlyk worden gemeld, voor welke perfoonen of kinderen, het *extra* gegeven wordt. Men verhoogt geene partyen, dan in de uiterste noodzakelykheid, en staat nooit verhooging en *extra* te gelyk toe. De verhooging in Bediening mag niet boven de tien stuivers, in de veertien dagen, belooopen. Het *extra*, beflaande in kleeding, deksel en eenige andere noodwendigheden, mag niet meer belooopen, dan, voor partyen zonder kinderen, veertien; met twee kinderen, agttien; met vier kinderen, twee en twintig; met zes kinderen, zes en twintig; met agt kinderen en daarboven, dertig guldens. Voor mannen of vrouwen, die geene Lidmaaten, of voor kinderen, die buiten de Gereformeerde Kerke gedoopt zyn, wordt geen *extra*, en ook geene Doctors- of Chirurgynsbriefjes toegestaan. Noodpenningen worden niet gegeven, dan aan zulken, die, door de Broeders, in persoon, bezogt zyn, behalven om 't Burgerfchap te laten overtekenen. Van de verhooging in de Bediening moet, aan den Groot-Boekhouder, terftond na 't afloopen der groote bezoeking, fchryftelyk, kennis gegeven worden. De vermin- dering in Bediening of Huur moet, terftond, op het Bedieningsbriefje veranderd, en insge- lyks

KERK-
BESTIER.
Verhoo-
ging,
Consent
en *extra*,

Vermin-
dering,

KERK-
BESTIER.

of conti-
nuatie
van Be-
dieninge
wordt
toege-
staan
of vastge-
steld.

DIACO-
NESSEN.

lyks aan den Groot-Boekhouder opgegeven worden: gelyk, ten opzigte der partyen, die uit andere Boekjes overgenomen zyn, ook geschieden moet aan de Broeders, uit welker Boekjes die partyen zyn overgenomen. Zo aan de partyen in de groote bezoeking geene verhooging, noch extra, noch consent, noch plaats in de Godshuizen is toegestaan; en zo derzelver Bediening of Brooden ook niet verminderd zyn, wordt, tot slot der verantwoordinge, blootelyk, gemeld, dat zy *continuatie verzoeken*. Zo eenige partyen overleeden, of afgeschreeven, of in de Godshuizen geplaatst zyn, of bedankt hebben, wordt zulks, op de Bedieningsbriefjes, aangetekend, en daarvan aan den Groot-Boekhouder en aan den Groot-Alphabeth-houder kennis gegeven.

De ZUSTERS-DIACONESSEN, die een gedeelte van het dienstwerk der Diaconie, inzonderheid, zo ver het vrouwen, en het huis houdelyke in 't gemeen, betreft, waarneemen, zyn twaalf in getal. Men vindt, dat 'er, by de eerste instelling der Diaconie, in den jaare 1566, reeds eenige oude, deugdzaame Zusters tot Diaconessen, hier ter Stede, verkooren zyn (y). De gewoonlyke Naamlysten der Diaconessen beginnen, nogtans, eerst met het jaar 1582, waaruit men schynt te mogen afneemen, dat, by de herstelling der Diaconie, in den jaare 1578, niet terstond, Diaconessen aangesteld geworden zyn. Zy waren, in

(y) Zie II. Deel, VII. Boek, bl. 186.

in 't jaar 1582, maar drie in getal: doch dit Kerk-
getal is, met het toeneemen der Stad, allengs- ^{BESTIER.}
kens, grooter geworden. Behalve den dienst,
dien zy, in 't Diaconie Oude-Vrouwen-Huis,
en in 't Diaconie Weeshuis, doen, van welken
wy, in de beschryving dier Godshuizen, na-
der zullen handelen; doen agt haarer, twee
aan twee, ook huisbezoek in de vier Quar-
tieren, in welken de Stad, ten dienste der
Broederen Diakenen, die in de weekelyksche
Commissie zyn, verdeeld is, en geeven van 't
gene haar voorkomt, en den Diakenen aan-
gaat, kennis aan de Broederen, in welker
wyk, de partyen woonen, of besteed zyn.
Wy hebben, reeds elders (z), gemeld, dat het
Linnengoed en de Koufen, op Assignation
der Broederen Diakenen, zo die in de Com-
missie zyn, als die de Bezoekboekjes houden,
door de Zusteren Diaconessen, aan de behoef-
tigen worden uitgedeeld.

De Diaconie, die, zo hier als in den Haa- ^{Regtsge-}
ge, dikwils, genoodzaakt is, Regt te zoe- ^{leerden}
ken, op de gewoonlyke wyze, of Requesten ^{en ande-}
in te leveren aan de hooge of mindere Over- ^{ren, die}
heid, of in eenige andere opzigten, raad en ^{der Dia-}
hulp van Regtsgeleerden en anderen noodig ^{conie,}
heeft, wordt, in den Haage, van twee Ad- ^{zonder}
vokaaten en een' Procureur, en hier ter Ste- ^{loon,}
den, ook van twee Advokaaten, twee Procu- ^{ten dien-}
reurs, een' Notaris, en twee Solliciteurs, ^{ste staan.}
zonder loon, gediend. Ook staan haar, op
gelyken voet, de eerste Stads Klerken, en een
der

(z) Zie hier voor, bl. 539.

**KERK-
BESTIER.** der Ordinaris Klerken van Secretarye ten dienste, in 't gene zy ter Secretarye te verrigten heeft. In erkentenis deezer diensten, geeven Diakenen, jaarlyks, eene maaltijd in eene voornaame herberg; waar by, behalve de gemelde perfoonen, ook eenige voornaame Beampren der Admiraliteit, en der Oost- en Westindische Maatschappyen, aan welke de Diaconie diergelyke verpligting heeft, genodigd worden.

**Doctoren
en Chi-
rurgyns
der Dia-
conie.** Voorts, zyn 'er zes Doctoren van de Diaconie, een ten dienste der kranken in het Diaconie Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis; een voor het Diaconie-Weeshuis en Corvers-Hof, en vier voor de vier Quartieren, waarin de Stad, by de Diaconie, verdeeld is. Ook heeft zy vyf Chirurgyns, een' voor haare Godshuizen, en vier voor de vier gemelde Quartieren. Alle deeze Perfoonen worden, door de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, op een jaarlyksch *Honorarium* of eeregeschenk, aangesteld. Van de Meesters Handwerksluiden, tot herstelling en onderhoud van de huizen der Diaconie vereischt, behoeven wy niet in 't byzonder te spreken.

**School-
meesters.** De Diaconie heeft, in haare agt Schoolen, alwaar de Kinderen der behoeftige Ledemaaten, in leezen, schryven, en de beginsels der Gereformeerde Leere, onderweezen worden, agt Schoolmeesters, twee aan de Oude Zyde, en twee, in ieder der drie Quartieren, aan de Nieuwe Zyde. Voorts, heeft zy thans drie Suppoosten, die de Vergaderingen der Diakenen waarneemen, en ten dienste der Broederen verrigten, 't gene, buitens huis, en in
en

en buiten de Vergaderingen, te doen valt; KERK-
BESTIER.
eene Suppooftin, die den Broederen van de
Loots, by 't inventarifeeren en waardeeren der Inboedeltjes, ten dienste staat; en vyf Kamerloopsters. De laaftten, die Kamer-
loopsters; voldoende borg moeten ftellen, bezorgen den partyen, die *consent* of verlof hebben, de Bediening en 't brood, aan dezelve toegeftaan; ten welken einde, haar de Consentbriefjes in handen gefteld worden. Ieder Kamerloopfter bedient drie van de vyftien Bezoekboekjes. De groote Vergadering heeft, op den twaalfden November des jaars 1748, een Reglement voor deeze Kamerloopsters, onder welken groote misbruiken plagten plaats te hebben, vastgefteld, welk, naderhand, dikwils vernieuwd en vermeerderd is, en naar welk zy zig, ftiptelyk, gedraagen moeten. Onder anderen, is haar verbooden, iet, boven 't gene haar toegelegd is, en 't gene, door de Diakenen, van elk bedieninge ingehouden wordt, van de behoeftigen te vorderen, op de verbeurte van vyftig guldens voor de eerfte, en van haar beroep voor de tweede reize. Wanneer 'er eenig Ampt, by de Diaconie, openvalt, wordt daarvan, aan de eerfte Dingsdagfche Vergadering, kennis gegeven. De ampten blyven ten minfte veertien dagen onbegeven, eer 'er, door de groote Vergadering, over geftemd wordt. Zulken, die eenig ampt bekomen, moeten, eer het openviel, Ledemaaten der Kerke geweest zyn.

De Nederduitfche Gereformeerde Diaconie Overeen-
komt
is, reeds in 't jaar 1622, met de Walfche der Dia-

KERK-
BESTIER.
conie
met de
Diacon-
nen van
andere
Gemeen-
ten,
op het
onder-
houden
der we-
derzyd-
sche ar-
men.

Gereformeerde Gemeente, overeengekomen, dat de wederzydsche armen, man en vrouw, van welken de een tot de eene, en de ander tot de andere Gemeente behoorden, zouden onderhouden worden by die Gemeente, van welke de man Lidmaat was; dat de vrouw, na zyn overlyden, zou worden onderhouden, door die Gemeente, by welke zy Lidmaat bleef, en dat de Weezen, na haar afsterven, zouden worden onderhouden, door die Gemeente, by welke de langstleevende Lidmaat geweest was. En diergelyke overeenkomsten zyn ook, met goedkeuringe van Burgemeesteren, in den jaare 1759, getroffen, eerst met de twee Doopsgezinden- of Mennoniten-Gemeenten by den Tooren en 't Lam, en in de Zon op den Singel, en daar na, met de Lutherfche Gemeente.

Zy is erf-
genaame
van de
behoef-
ten, door
haar on-
der-
steund,
die, zon-
der nako-
melingen,
overly-
den.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie deezer Stad is, volgens Octroi van 's Lands Staaten van den vyftienden September des 1735, erfgenaame van alle perfoonen, kinderen en bejaarden, die, t'eenigen tyde, in of buiten haare Godshuizen, onderhouden geweest zynde, zonder kinderen of verdere nakomelingen, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Doch onder derzelver nalatenschap, wordt niet begreepen, 't gene hun, geduurende hun onderhoud, mogt aanbesteden of gemaakt worden: waarvan egter de Diaconie niet alleen de vrugten geniet; maar van 't beloop van welk, zy, eer zy 't uitkeere, in gevolge eener nadere Resolutie van 's Lands Staaten van den zestienden Juny des

des jaars 1751, ook het geheele bedraagen ^{KERK-}
van den verleenden onderftand mag aftrek- ^{BESTIER,}
ken (a).

Wy komen nu, tot het ontvouwen der wy- Wyze
ze, waarop de Ouderlingen en Diakenen, van ver-
midsgaders, de Zusters-Diaconessen, jaar- kiezing
lyks, in 't begin van February, verkooren wor- van Ou-
den. Van de Ouderlingen, Diakenen en Diaco- derlin-
nessen gaan, jaarlyks, allen zulken, die twee gen, Dia-
jaaren gediend hebben, af: 't welk, gemeen- kenen en
lyk, op de helft, of omtrent de helft uitkomt. Diaco-
nessen.
Zeven weeken voor dat de nieuwe Ouderlingen
en Diakenen in dienst treden, is 'er, op Maan-
dag voor den middag, groote Kerkenraad, om
het *Alphabeth* der Ouderlingen en Diakenen
vol te maaken. En dit bestaat, in het leezen
eener Naamlyste, naar orde van 't A. B. C.,
voor beide deeze diensten. Op deeze Naam-
lyst, zyn, vooreerst, alle zulke Perfoonen
gebragt, die, als Ouderlingen en Diakenen,
gediend hebben, en nog, naar 't gewoon ge-
bruik, tot dezelfde diensten, verkieslyk zyn.
De Ouderlingen, die gediend hebben, moe-
ten een; de Diakenen twee jaaren stil geze-
ten hebben, eer zy wederom verkieslyk zyn.
Zy worden allen verkooren, om twee jaaren
agtereen te dienen. By 't eindigen der Leezin-
ge van elke Letter, wordt gevraagd, of de
Leden ook nog iemand op die Letter heb-
ben op te stellen, waartoe elk vryheid heeft.
Na deeze leezing, scheidt de Vergadering.
Vier weeken daarna, doch op Dingsdag,

(a) Vervolg der Handv. bl. 11.

KERK.
BESTIER.

geschiedt 'er eene tweede leezing. Zo iemand, te vooren, in de eene of andere hoedanigheid, gediend hebbende, gaarne verschoond was van nieuwen dienst, draagt hy zorg, dat 'er de Vergadering, by de tweede leezing, kennis van heeft: 't welk geschiedt door den Predikant van zyne wyk, zo dra zyn naam gelezen wordt. Twee dagen na de tweede leezing, op Donderdag, treedt men tot de verkiezing, die met Briefjes geschiedt, waarop ook de stemmen van afwezende Leden gesteld zyn. Gemeenlyk, wordt niemant tot Ouderling verkooren, dan die, driemaal twee jaaren, als Diaken, gediend heeft, ten ware hy Regent van een Godshuis ware. Eerst, wordt de verkiezing der Ouderlingen; daarna die der Diakenen verklaard. Zy worden allen, twee Zondagen agtereen, der Gemeente, in alle de Kerken, voorgesteld, en des Saturdays's Avonds, zynde de Voorbereiding tot het eerste Avondmaal, na eene derde voorstelling, in de Oude en Nieuwe Kerke, plegtiglyk, in den dienst bevestigd. De Ouderlingen treden, des Donderdags daar aan, in hunnen dienst. Doch de Diakenen reeds des Dingsdags, en na dat zy ingezegend zyn. Eene week na de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen, geschiedt de verkiezing van Zusters Diaconessen, die ook twee jaaren moeten stil gezeten hebben, eer zy weder verkieslyk zyn, en welker Alphabeth, van gelyken, vooraf, gelezen en aangevuld wordt: waarop, terstond, de verkiezing volgt.

volgt. De verkooren Ouderlingen en Dia-^{KERK-}kenen krygen, door een' Predikant en een' ^{BESTIER.}Ouderling, uit den Kerkenraad afgevaardigd; doch de verkooren Diaconessen, door een' Predikant en een' Diaken, kennis van derzelver verkiezinge. 's Dingsdags daarna, worden de Diaconessen; en eene week laater, de Diakenen, met eene korte Leerrede, die van een gebed voorgegaan en gevolgd wordt, door twee byzondere Predikanten, in de Vergaderkamer der Broederen Diakenen, plegtiglyk, ingezegend: waarna zy den dienst aanvaarden. De afgaande Broederen en Zusteren worden, by beide deeze plegtige gelegenheden, voor derzelver dienst, bedankt.

Ten dienste der kranke Leden van de Ge-^{KRANK-}reformeerde Kerke, hebben Burgemeesteren, ^{BEZOE-}hier ter Stede, negen ^{KERS.}KRANKBEZOEKERS of ZIEKENTROOSTERS aangesteld, die elk hunne wyk hebben, en, ten behoeve der kranken van die wyk, kunnen gehaald worden. Zy zyn ook verpligt, de misdaadigen, die op den hals zitten, in de gevangenis, te bezoeken, en by de uitvoeringe van het doodvonnis te verzellen. In Pesttyden, heeft de Regeering, somtyds, buitengewoone Krankbezoekers aangesteld (b).

(b) Keurb. M. f. 250.

XIII.

OUDE WAALEN-KERK.

Over-
gang tot
de Be-
schryving
der Wal-
sche en
Engel-
sche Ge-
refor-
meerde
Kerken.

Beschry-
ving der
OUDE
WAALEN
KERKE.

Behalve de elf Kerken der Nederduit-
sche Gereformeerden, zyn, hier ter
Stede, ook twee Kerken van Walsche of
Fransche, en eene Kerk van Engelsche Ge-
reformeerden, midsgaders, eene Engelsche
Episcopaale Kerk, tot welker Beschryving
wy nu overgaan.

De WAALEN-KERK, sedert de opreg-
ting eener tweede, waarvan wy, terstond,
nader spreken zullen, de *Oude-Waalen-Kerk*
genaamd, staat op den Oude-zyds Agter-
burgwal, aan de Oostzyde, tusschen de Hoog-
straat en Spinhuis-steeg, daar zy haaren oud-
sten en voornaamsten ingang heeft, voor
welken een vierkant plein legt, ter weder-
zyde met burgerwooningen bezet. In de
Hoogstraat, naast het Oostindisch Huis ten
westen, heeft zy nog eenen anderen in-
gang, langs eenen langen gang, die met
eene Poort van witten gehouwen steen,
een stuk werks van den beroemden bouw-
konstenaar *Hendrik de Keizer*, en met Stads
wapen versierd, van de Hoogstraat afge-
scheiden is. De ingang der Kerke op den
Agterburgwal heeft drie deuren: eene
grootte van vooren, en twee kleinen, ter
wederzyde. Boven de grootte leest men;

GENESE XXVIII. vers 17.

OUDE
WAALEN
KERK.

*Ce lieu ici est la maison de Dieu, et la porte
des Cieux.*

dat is:

„Deeze plaats is het Huis Gods, en
„de poorte des Hemels.”

Boven de zuiderdeur staat:

PSEAUME V. vers 8.

J'entrerai en ta maison avec reverence.

dat is:

„Ik zal in uw huis gaan, met eerbiedig-
„heid.”

En boven de noorderdeure:

MATTH. XXI. vers 13.

Ma maison est la maison d'Oraison.

dat is:

„Myn huis is het huis des Gebeds.”

Oudtyds, behoorde deeze Kerk tot het Oudheid.
Klooster der Paulus-Broederen, en was,
reeds in 't jaar 1409, gestigt, volgens een
opschrift, boven aan een' balk, omtrent in
't midden der Kerke, luidende:

Cette Eglise a été fondée A°. MCCCCIX.

raccommodée A°. MDCXLVII.

aggrandie A°. MDCLXI.

Nn 5

dat

OUDE
WAALEN
KERK.

dat is: *REINS*

*Deeze Kerk is gestigt 1409; herbouwd,
1647; vergroot, 1661.*

Het Paulus-Broeders Klooster, in 't jaar 1457, door eenige Kloosterlingen, verlaaten (c), en sedert, naar 't schynt, voor een groot gedeelte, ledig gebleeven zynde; werdt, in 't jaar 1541, by de Vroedschap, geraadpleegd, om de Regulieren van Heilo en Oude Naarden derwaards over te brengen, indien 't gevoeglyk geschieden kon(d). Doch dit schynt niet gevolgd te zyn. Immers, in 't jaar 1558, besloot de Vroedschap, het Paulus-Broeders-Klooster, welk toen genoegzaam ledig stondt, voor de Stad, te verkrygen tot een Gasthuis (e). Doch 't liep nog aan, tot na de verandering der Regeeringe des jaars 1578, eer het, gedeeltelyk, tot een' Proveniers-Huis, geschikt werdt. Midlerwyl, hadt de Stad, reeds op verscheiden' tyden, by aankoop, den eigendom verkreegen van een goed gedeelte van den grond van 't Klooster (f), en onder anderen, in 't jaar 1555, den Kloosterboomgaard, groot vyftig en een halve roede, gelegen aan de westzyde van der Stede bushuys, en strekkende, op de halve sloot, tusschen het Paulus-Broeders-Klooster en dat der elf duizend maagden, tot elf guldens de roede gekogt (g). Na de

(c) Zie I. Deel, I. Boek, bl. 86. II. Deel, III. Boek, bl. 252.

(d) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 Nov. 1541.

(e) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 Juny 1558.

(f) Schepenen-brief van 30 Jannary 1532.

(g) Groot-Memor. N. II. f. 56.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 563

de verandering der Regeeringe, begaf zig OUDE
WAALLEN
KERK. een goed getal van Gereformeerden uit de Walsche Nederlanden herwaards, voor welken, *Jean de la Greve*, reeds in 't jaar 1578, hier ter Stede, gepredikt heeft, zonder dat my gebleeken is, in welke Kerke. De Stad gaf hem eene wedde van honderd Daalders in 't jaar, van welke hem het eerste half jaar, in Juny des jaars 1579, op last van Burgemeesteren, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, die ook, in 't eerst, en zelfs tot in 't jaar 1586 toe, de Nederduitsche Predikanten betaalden, voldaan werd (b). Doch in 't jaar 1586, werd, by de Vroedschap, beslooten, den Walschen Gereformeerden de Kappel in de Kalverstraat, tot verrigtinge van den openbaaren Godsdienst, toe te staan (i): hoewel 't my niet waarschynlyk is, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werd. In 't zelfde jaar, werd *Jean Hochede*, Predikant alhier, van wege de Walsche Kerken, nevens eenen Predikant, die Delft en Rotterdam bediende, op de Nationaale Synode in den Haage, afgevaardigd (k). Niet lang Herbou-
wing en
vergroo-
ting. hierna, schynt den Walschen Gereformeerden de Kerk der Paulus-Broederen ingeruimd te zyn, die, in 't jaar 1616, reeds zo veel te klein bevonden werd, dat men besloot, dezelve te vergrooten, door het maaken van eenen doorgang uit *de Boshuisstraat*, nu de Hoogstraat, naar 't gewezen Choor, en door

(b) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, bl. 193, 194, 195, 196.

(i) Resol. Vroedsch. N. 5. 14 April 1586.

(k) Zie W. TE WATER Tweede Eeuwgetyde der Ge-
loofsbelydenisse, bl. 85.

OUDE
WAALEN
KERK.

door het bouwen van eene Galery boven het zelve (l): 't welk, gedeeltelyk, geschied is. Uit het opschrift, boven aangehaald, blykt, dat de Waalen - Kerk ook, in 't jaar 1647, hertimmerd is. Eenige jaaren laater, bevondt men, dat de zuidelyke zydmuur der Kerke begon uit te spatten, en dreigde in te storten, waarom, in 't jaar 1659, tot herstelling derzelve aan deeze zyde, beslooten werdt (m). En toen werdt de Kerk, aan den zuidkant, uitgezet over het S. Joris Hof, waar eenige kleine huisjes afgebroken werden. 't Werk was, in 't jaar 1661, voltrokken. Op het dak der Kerke, in 't midden, werdt, ten dien tyde, ook een klein Koepeltoorentje geplaatst. Doch de Kerk is, sedert, en nog voor weinige jaaren, van binnen, merkelyk verbeterd. Zy heeft eene Galery, aan drie zyden, en een fraai Orgel in 't oosten. Het is, in 't jaar 1680, gemaakt, en voor omtrent dertig jaaren vernieuwd. Voorts, is de Kerk, beneden en op de Galery, voorzien met de vereischte Gestoelten, voor de Magistraat en anderen, en met eenige afgezonderde zitplaatsen, voor mannen en vrouwen. De Waalen-Weeskinderen hebben hunne plaats, op de Galery, agter den Predikstoel. Men heeft 'er, wyders, beneden, een afgezonderd Doophuis, agter en ter wederzyde van den Predikstoel, die aan de noordzyde staat. 't Gewelf der Kerke rust op veertien ronde stee-

(l) Resol. Vroedsch. N. 11. 15 July 1616. f. 176.

(m) Resol. Vroedsch. Lr. B. 27 Nov. 1659. f. 178.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 565

steen en kolommen. In 't midden, hangen drie groote, en ter wederzyde boven de Gality zes kleine koperen Kaarskroonen. De vergaderplaats des Kerkenraads in 't westen is, onlangs, merkelyk verbeterd. 't Vertrek is klein; doch groot genoeg tot de byeenkomsten van den gewoonen en grooten Kerkenraad.

Zie hier de naamen der KERKMEESTEREN deezer Kerke, federt het jaar 1586.

Naamlyst
der KERK-
MEESTEREN.

- 1586. Jan Sybrandsz de Jonge.
- 1588. Jan Petay.
- 1590. Jacob Pietersz Coppit.
- 1592. Egbert Pietersz. Vinck.
- 1597. Wybrant Appelman.
- 1597. Pieter Cornelisz. Verwer.
- 1598. Jan Pietersz. Reaal.
- 1598. Pieter Rooding.
- 1599. Jacob Florisz. Kloeck.
- 1604. Claes Jacobsz. Haringcarspel.
- 1605. Dirck de Vlaming van Outshoorn.
- 1607. Albert Lucasz.
- 1609. Marten Adriaensz Boom.
- 1611. Claes Hendrik Lenartsz.
- 1612. Hendrik Cromhout.
- 1615. Wybrant Warwyk.
- 1616. Jasper Cornelisz. Lodder.
- 1619. Hendrik Barentsz. Bontemantel.
- 1624. Dirk Tholinx.
- 1624. Dirk Corver.
- 1626. Hendrik Lonts.
- 1628. Dr. Gillis Snoek.
- 1634. Claas Corver.
- 1637. Jan van de Poll.

1639.

OUDE
WAALEN
KERK.

1639. Pieter Gerritsz. Hooft.
 1640. Ottho Cornelisz. van der Oever.
 1643. Theunis Claesz. Bruyningh.
 1646. Gerrit Hudde.
 1647. Ysbrant van de Wouwer.
 1648. Dirck de Lange.
 1651. Jan de Raed.
 1651. Anthoni Castelein.
 1652. Adriaen Weveringh.
 1652. Dirck Tulp.
 1655. Johannes Reaal.
 1658. Jan van Dyk.
 1658. Johannes Pollio.
 1660. Jacob van Neck.
 1662. Samuel Sautyn.
 1664. Pieter Schaep.
 1665. Leonhard Ranft.
 1666. Mr. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
 1667. Daniel Hochepped.
 1672. Abraham Alewyn de Jonge.
 1676. Cornelis Valckenier.
 1679. Dr. Abraham van der Voort.
 1679. Jan van Oosterwyk.
 1680. Jan Trip.
 1681. Gysbert Vastrick.
 1688. Nicolaas le Seuter.
 1688. Adrianus Duyvensz.
 1690. Hermannus Hartman.
 1690. Jan Jacob de Famars.
 1699. Mr. Nicolaas Sautyn.
 1702. Abraham Leftevenon.
 1702. Mr. Daniel Hooft.
 1705. Mr. Hendrik Hooft Gerritsz.
 1711. Fredrik Alewyn.
 1711. Jan van der Wiffel.

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 567

1713. M^r. Dirk Alewyn.
 1715. Nicolaas Willem Oetgens van Waveren.
 1715. Jan Wolters Stevensz.
 1716. Hendrik Reaal.
 1719. M^r. Jan van de Poll Jansz.
 1721. Bonaventura Oetgens van Waveren.
 1728. M^r. Hago de Wildt.
 1729. Olivier Schaak.
 1731. M^r. Nicolaas Hendrik van Hoorn.
 1732. Jan Sautyn de Jonge.
 1745. M^r. Pieter Hartfinck.
 1747. M^r. Jacob Boendermaker.
 1753. Cornelis Hartfinck.
 1754. Jean Delafarelle.
 1757. M^r. Cornelis van der Hoop.

NIEUWE
WAALEN
KERK.

XIV.

NIEUWE WAALEN-KERK.

De verdrukking der Gereformeerden in Frankryk, die, in 't jaar 1680, aanving, deedt, al terstond, eenige perſoonen de wyk neemen naar Holland, daar zy, met opene armen, ontvangen werden. In den nazomer des volgenden jaars, kwamen de eerſte zes huisgezinnen te Amſterdam, die met het burgerregt beſchonken werden, en vryheid kreegen, om, drie jaaren agtereen, allerlei handwerken te mogen doen, zonder dat zy de Gilden behoeften te winnen, of eenigen Excyns te betaalen (n). De Re-

Befchry-
ving der
NIEUWE
WAALEN
KERKE.
Gelegen-
heid tot
ſtigten
derzelve.

(n) Reſol. Vroedſch. Lr. O. 23 Sept. 1681. f. 59.

NIEUWE
WAALEN
KERK.

geering ondersteunde de vlugtelingen ook met geld, in het opregten van eenige Fabriquen. Hun getal wies zo sterk aan, na 't herroepen van 't Edict van Nantes, in 't jaar 1685, dat de Kerk te klein werdt, om, nevens de Oude Walsche, ook de nieuwlings aangekomen Fransche Gereformeerden te bevatten. De Vroedschap besloot, derhalve, het Scherm-school op de Prinsengraft, op den hoek van 't Molenpad, welk men rekende veertienhonderd personen te zullen kunnen bevatten, tot eene NIEUWE WAALEN-OF FRANSCH KERKE, bekwaam te maaken (o). En dit besluit werdt, in 't jaar 1686, ter uitvoeringe gebracht. De nieuwe Kerk werdt bediend, door twee Predikanten uit de vlugtelingen, en bleef gescheiden van de oude Kerke, tot in 't jaar 1712; wanneer de twee Kerken werden samengevoegd, en, door dezelfde Predikanten, by beurten, bediend. Het gebouw der nieuwe Kerke is laag; doch voorzien van een hoog dak. Het heeft geen tooren. Een der twee voornaamste ingangen is op de Prinsengraft, alwaar ook 't Kerkmeesters-Vertrek en des Kosters woning is. In 't eerstgemelde, hangt eene Wapenkaart der Kerkmeesteren. Nog een voornaame, en een kleine ingang is 'er, op 't Molenpad. De zorg voor 't onderhoud van ieder der twee Waalen-Kerken staat aan vier KERKMEESTEREN, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. De Kerkmeesteren der

Ou-

(o) Resol. Vroedsch. Lr. R. 22 Decemb. 1685. f. 33.

DE NIEUWE FRANSE KERR

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 569

Oude Waalen-Kerke zyn , te gelyk, Regenten van 't S. Joris Hof. Wy hebben derzelver naamen, hier voor, opgegeven. Zie hier de de Naamlyst van die der Nieuwe Waalen Kerke:

NIEUWE
WAALLEN
KERK.
Naamlyst
der KERK-
MEESTE-
REN.

- 1685. Isaac Brayne.
- 1685. M^r. Jacob Hooft.
- 1685. Nicolaas Calkoen.
- 1685. Cornelis Bors van Waveren.
- 1688. Pieter Pouille.
- 1689. Hendrik ter Smitten.
- 1697. M^r. Jan Baptista Hochepped.
- 1699. Cornelis Calkoen de Jonge.
- 1702. Abraham Alewyn Abrahamsz.
- 1704. Arent van der Waaijen.
- 1707. Hendrik Trip.
- 1708. Dirk Trip.
- 1713. Cornelis Trip.
- 1714. Jan Calkoen Nicolaasz.
- 1723. Jacob Boreel.
- 1729. Hendrik ter Smitten de Jonge.
- 1729. M^r. Abraham Alewyn de Jonge.
- 1737. M^r. Cornelis Hulft.
- 1738. Jan Corver Trip.
- 1739. Jan Leonard Deutz.
- 1739. Pieter Martens.
- 1744. Lodewyk de Bas de Jonge.
- 1746. Harman van de Poll.
- 1750. Ferdinand van Collen de Jonge.
- 1750. Hendrik Balthasar van Aalst.
- 1752. Jan Bernd Bicker.
- 1755. Nicolaas Doekscheer.
- 1757. Pieter Rentrop.
- 1761. Jan Carel van Notten.

VII. STUK.

Oo

De

WALSCHIE
KERKEN.
Kerkbe-
stier der
Walsche
Gerefor-
meerden.

De bestiering der Walsche Gereformeerde Gemeente alhier is toevertrouwd aan drie onderscheiden' Kerkelyke Vergaderingen, de gewoonlyke Kerkenraad [*Consistoire*], bestaande uit alle de Predikanten, die tegenwoordig zes in getal zyn, en de dienende Ouderlingen, zynde zestiën in getal; de dubbele Kerkenraad [*double Consistoire*], uit de gemelde Predikanten en Ouderlingen, en uit de dienende Diakenen, die zeventien in getal zyn, bestaande; en de drieledige Kerkenraad [*triple Consistoire*], die, door de Predikanten, en de afgaande, aanblyvende en aankomende Ouderlingen en Diakenen, wordt uitgemaakt. De dienende Diakenen houden, daarenboven, eene Vergadering op zig zelve[n] [*Consistoire des Diacres*], om te voorzien in de zaaken der behoeftige Ledemaaten, zo ver dezelve[n] hunner zorgge aanbevolen zyn. De wetten, waarnaar de Gemeentelyke zaaken thans bestierd worden, zyn, laatstelyk, door den dubbelen Kerkenraad, in eene bekwaame orde gebragt, en op den zes en twintigsten January des jaars 1756, door alle de Leden van dien Kerkenraad, goedgekeurd.

Consistoire
of ge-
woonly-
ken Ker-
kenraad.

De *gewoonlyke Kerkenraad* komt, eens ter weeke, des Dingsdags-nademiddags, ten half vier uren, by een, in een vertrek der Oude Waalen-Kerke. De Predikant, die, 's Zondags te vooren, des Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, is President, en de Predikant, die, ten zelfden dage, des Nademiddags, in de nieuwe of kleine Kerke, heeft gepredikt, Secretaris of *Scriba* der

Ver-

Vergaderinge. De Predikanten, die 's Woens-^{WALSCHER} dags of Donderdags den dienst moeten waar-^{KERKEN.} neemen, zyn niet verplicht, den Kerkenraad by te woenen. En wanneer de Kerkenraad, buitengewoonlyk, des Zondags, byeenkomt, zit de Predikant voor, die, 's Voordemid- dags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, wordende de post van Scriba dan waargenomen, door den Predikant, die, ten zelfden tyde, in de kleine Kerke, heeft gepredikt. De Scriba houdt niet alleen aantekening van de voornaamste besluiten des Kerkenraads, die, in de eerstvolgende Vergaderinge, herzien worden; maar ook van de naamen der Ledemaaten, die, met *Atestatien*, herwaards komen, of van hier vertrekken.

De *dubbele Kerkenraad* vergadert, gewoon-^{Double} lyk, voor het eerste, en na het tweede A-^{Consistoire} vondmaal, des Dingsdags, op het zelfde uur, als of dubbe-
de gewoonlyke Kerkenraad: de eerste reize, ^{le Ker-} kenraad, om Ledemaaten aan te neemen; en de tweede, om de rekeningen der Diakenen te hooren. De President en Scriba zyn dezelfde Predikanten, die den gewoonlyken Kerkenraad, in deeze hoedanigheid, zouden gediend hebben. Wanneer de dubbele Kerkenraad, buitengewoonlyk, byeenkomt, worden de Leden, door den President, met briefjes, samengeroepen. Zo'er eenige verandering gemaakt wordt, of in 't bestier der Gemeente, of in het opzigt over de behoeftigen, moet zulks, door den dubbelen Kerkenraad, geschieden, die ook de Ouderlingen en Diakenen verkiest; de vier Doctoren, de twee Chirur- gys, en de twee Apothekers der Gemeente,

WALSCHER KERKEN. midsgaders de Binnen-Vader en Binnen-Moeder in 't Waalen-Weeshuis aanstelt.

Triple
Consistoire
of drie-
ledige
Kerken-
raad.

De *drieledige Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, eens 's jaars, op Zondag, ten vier uuren na den middag, na dat de aankomende Ouderlingen en Diakenen in den dienst bevestigd zyn. De Predikant, die de bevestiging gedaan heeft, zit voor in deeze Vergadering. In dezelve, worden, eerst, de Kerkelyke Wetten voorgelezen. Vervolgens, gaat men over, tot het verkiezen van twee Regenten en eene Regentes van 't Waalen-Weeshuis. Daarna, kiezen de Ouderlingen en Diakenen hunne wyken, die veertien in getal zyn, zynde twee Ouderlingen, te weten de Regenten van 't Waalen-Weeshuis, en drie Diakenen, naamlyk, de twee andere Regenten van 't zelfde Weeshuis, en de Diaken-Passantmeester, vry van het opzigt over eene byzondere wyk. De Doop- en Lidmaats-boeken, en de boeken der Geloofsgenooten, die gevangen, of op de galeijen zyn; die der Kerkelyke behoeften; die van de beurs der Schoolieren, en die der beurs van den Heer M o u c h e , als mede die der Waldenzen van Piemont worden onder de Ouderlingen verdeeld. Men verkiest een' Fisikaal, die de boeten, welken de Leden, by verscheiden' gelegenheden, verbeuren, invordert; een Thesaurier, die de penningen ontvangt en uitgeeft, en een' Boekhouder [*Controlleur*], die 'er rekening van houdt. Voorts, doen de Regenten van 't Weeshuis hunne jaarlyksche Rekening aan den driedubbelen Kerkenraad: waarna, de afgaande Ouderlingen en Diakenen

nen bedankt worden. Zo alles, bekwaamlyk, WALSCHKE
in ééne zitting, kan worden afgedaan, scheidt KERKEN,
de Vergadering: anders, komen de Leden,
ten volgenden dage, nog eens, byeen.

De *Beurs van den Heer MOUCHE*, in zyn
leeven Raadsheer in 't Parlement van Parys,
van welke wy zo even spraken, is, al in de
voorgaande eeuw, opgeregt, en heeft zy-
nen oorsprong gehad uit eene geringe som-
me, door den gemelden Heere, geschikt
voor zulken, die 't Evangelie onder de in-
wooners van Noord-America, byzonderlyk
in Nieuw-Nederland, zouden willen prediken.
Doch also zig, hiertoe, weinige of geene
bekwaame voorwerpen opdeden, is de
hoofdsom deezer Beurze sterk aangewassen,
en, eindelyk, volgens eene Resolutie van
haare Hoog-Mogendheden van den negen-
den December des jaars 1716, geschikt, tot
ondersteuning van twee Studenten, die zig tot
den Predikdienst willen bekwaam maaken. En
de Hoofdsom deezer Beurze wordt, in ge-
volge van een besluit der Walsche Sinode,
door de Kerk van Amsterdam, bewaard. Men
heeft nog eene ouder Beurs in de Walsche
Kerken deezer Landen, de *Beurs der Schoolie-
ren* genaamd, die nu ook, tot ondersteuning
twee Studenten, dient (*p*), en, voor de klein-
ste helft, door de Kerk van Amsterdam, en
voor de grootste helft, door de Kerk van Mid-
delburg, bewaard wordt. Alle de Walsche Ge-
meenten hebben, van de oudste tyden af, tot
heden toe, tot deeze Beurs gegeven. Wy

spree-
(*p*) Reglem. du Synode des Eglis. Walonnes Ch. XIV.
p. 39 & suiv.

WALSCHER KERKEN. spreken niet van de Weduwen - Beurs, die door de Predikanten, Leden der Walsche Sinode, gehouden wordt, en tot ondersteuning hunner Weduwen strekt (q).

Consistoire des Dia-cres of Vergadering der Dia-kenen. De *Vergadering der Diakenen* wordt, gewoonlyk, eens ter weeke, des Dingsdags, ten drie uuren, gehouden. De oudste in dienst zit voor: doch een' Predikant, alleen, of van eenen Ouderling verzeld, iet in de Vergadering der Diakenen hebbende voor te draagen; ruimt de Diaken - Preses hem de eerste plaats in. 's Dingsdags na ieder tweede Avondmaal, en dus om de twee maanden, doen de Diakenen rekening aan den dubbelen Kerkenraad, of *leezen* hunne *Balance*, gelyk het genoemd wordt. En deeze Balance, door de Vergadering zynde goedgekeurd, wordt by den voorzittenden Predikant, den Scriba en de twee oudste Ouderlingen ondertekend.

Wyze van't verkiezen der Predikanten. De Predikanten der Walsche Gemeente worden, byna op gelyke wyze, beroepen, als die der Nederduitsche Gereformeerde. De dubbele Kerkenraad vaardigt een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken af, om handopening te verzoeken van Burgemeesteren. Men treedt, na dat 'er, twee of drie Zondagen agter een, openlyk, voor gebeden is, tot de verkiezing, die, door den driedubbelen Kerkenraad, geschiedt, welke dan, uit de Predikanten, en dienende en jongst afgegaane Ouderlingen en Diakenen, bestaat. Men maakt, eerst, eene Nominatie van een ruim getal, by meerderheid

heid van stemmen, waaruit, daarna, de WALSCHER KERKEN.
 werkiezing geschiedt, met briefjes. De Pre-
 sident, van eenen Ouderling en eenen Dia-
 ken verzeld, geeft 'er, terstond, kennis van
 aan Burgemeesteren, en doet verslag van
 zyne boodschap aan den Kerkenraad, die,
 midlerwyl, vergaderd blyft. De President
 maakt den beroepen Predikant zyne verkie-
 zing bekend, hem vraagende, of hy 't be-
 roep aanvaarden zal, indien het door Bur-
 gemeesteren goedgekeurd wordt? En, zo
 hy bewilligt, en Burgemeesteren hunne goed-
 keuring verleen, wordt hem 't beroep,
 andermaal, uit den naam der Vergaderinge,
 opgedraagen. 't Beroep wordt, vervolgens,
 of door de Synode, indien dezelve kort daar-
 na gehouden wordt, of door eene Classis van
 ten minsten vyf of zes der naastgelegene Ge-
 meenten, welke, met verlof van Burgemees-
 teren, beschreeven wordt, bevestigd. Het
 beroep wordt, daarna, drie Zondagen agter
 een, in beide de Kerken, van de Predik-
 stoelen, afgekondigd, en de beroepen Pre-
 dikant, op den derden Zondag, plegtiglyk,
 bevestigd: waarna hy, des avonds, zyne in-
 trede predikt, in de oude Kerke. Voor de
 plegtige bevestiging, biedt de Predikant, die
 deezen dienst verrigten moet, den nieuwen
 Leeraar den regeerenden Burgemeesteren,
 aan derzelver huizen, aan. Doch na de beves-
 tiging, wordt hy den Commissarissen politik,
 en den regeerenden Burgemeesteren, in der-
 zelfver Kamer op 't Stadhuis, aangeboden.

De Walsche Predikanten zyn verpligt, Tyd en
 des Zondags 's morgens inzonderheid, niet orde van
 predi-
 te ken.

WALSCHTE lang te prediken, om dat de Ouderlin-
 KERKEN. gen en Diakenen dan de Catechisatien in
 't Weeshuis moeten bywoonen. Gewoon-
 lyk, wordt 'er, des Zondags, in beide de
 Kerken, tweemaal, des Voor- en Namid-
 dags, en om de veertien dagen, by beurte,
 ook des avonds, gepredikt. Voorts, pre-
 dikt men, des Woensdags 's avonds, in de
 Oude Waalen-Kerke, en des Donderdags
 's avonds, van den Donderdag tusschen de
 twee Avondmaalen in April, tot den Don-
 derdag tusschen de twee Avondmaalen in
 October, in de Westerkerke; en van den
 laatstgemelden tot den eerstgemelden Don-
 derdag, in de kleine of nieuwe Waalen Ker-
 ke. De Voormiddags-Predikationen begin-
 nen ten negen, de Namiddags-Predikationen,
 ten half twee, en de Avond-Predikationen,
 ten vyf uuren. Doch op de Avondmaalstyden,
 die op dezelfde dagen vallen, als in de Ne-
 derduitsche Gereformeerde Kerken, begint
 men de Voormiddags-Predikationen, een half
 uur vroeger, behalven in February, October
 en December, wanneer, in de Walsche Ker-
 ken, ook op de Avondmaalstyden, de
 Voormiddags-Predikationen, ten negen, en de
 Namiddags-Predikationen ten twee uuren,
 aanvangen. De Voorbereidings-Predikationen
 geschieden, des Saturdags-namiddags, ten
 vier uuren, in beide de Kerken. Op de
 Bededagen, wordt driemaal, in de oude
 Kerke, 's voormiddags ten negen, 's na-
 middags ten half twee, en 's avonds ten
 half vyf uuren gepredikt, en tweemaal in de
 kleine Kerke, 's voor- en nademiddags, op
 de

de gemelde uren. Op tweeden Paasch-, WALSCHER
tweeden Pinkster-, tweeden Kerst-, en He- KERKEN.
melvaarts-dag, predikt men tweemaal, in
beide de Kerken, voormiddag ten negen,
en namiddag ten half twee uren; doch
's avonds niet. Als Kerstdag op eenen
Maandag of Donderdag valt, wordt 'er 's
Woensdags; en als dezelve op een' Dings-
dag of Vrydag komt, 's Donderdags, niet
gepredikt. In zes weeken tyds, gaan de Pre-
dikbeurten rond, tusschen de zes Predikan-
ten, en in de zevende week, is elk hun-
ner, beurtelings, vry, behalve wanneer
't Avondmaal is. De Predikanten, van
hunne Ouderlingen verzeld, doen, eens 's
jaars, eene algemeene huisbezoeking, en
tweemaal, op den laatsten Zondag in Juny,
en op den laatsten Zondag in December,
eene vermaaning van den Predikstoel tot
milddaadigheid, ter gelegenheid der twee
gewoone jaarlyksche Collecten, aan de hui-
zen der Ledemaaten.

Wy voegen hierby de Naamlyst der Pre- Naamlyst
dikanten, die, in de oude Kerke voor, en der Wal-
in beide de Kerken, na derzelver samenvoe- sche
ging, tot hier toe, beroepen geweest zyn. Predi-
kanten.

1. Jean de la Greve, is 1603 overleden. 1578.
2. Jean Hochedé (gezezt de la Vigne), beroepen 1585.
van Antwerpen den 16 en bevestigt den 29
September, is 1622. overleden.
3. Jean Taffin, beroepen van Haarlem, in Fe- 1590.
bruary, bev. den 3 May, is 1602. overleden.
4. Simon Goulart, beroepen van Wesel, den 16 1601.
September, bevestigt den 14 October, syn De-
missie bekomen 1615.

WALSCH
KERKEN.

1613. 5. Thomas Maurois, beroepen van Ceulen in January, bevestigt den 11 Augustus, overleden in den jaare 1646.
1616. 6. Fabrice de la Bassécour, beroepen in Aug., bevestigt den 9 May 1617. Emeritus geworden in 1649. overleden den 29 April 1650.
1620. 7. Jean Doucher, beroepen van Vlissingen den 9 Oct., bev. in Nov. 1621, overleden 1629.
1630. 8. Lucas Trelcatius, beroepen uit de Nederduitsche Kerk van Elburg, bevestigt den 5 May, en alhier in de Nederduitsche Kerk beroepen in 1634. overleden in 1638.
1634. 9. Godefroy Hotton, beroepen van Limburg den 25 Juny, bev. den 26 Nov., Emeritus geworden in 1655. en overl. den 26 Juny 1656.
1647. 10. Henry Blancheteste, beroepen van Maastrigt den 14 October 1646. bevestigt den 28 April 1647. overleden den 18 Augustus 1670.
1650. 11. Nicolaas de la Bassécour, beroepen van Vlissingen den 8 Maart, bevestigt den 26 Juny, overleden den 17 May 1677.
1656. 12. Nicolaas Colvius, beroepen van Dordrecht den 28 May, bev. den 20 Aug., Emeritus geworden in April 1711. overl. den 17 Nov. 1717.
1670. 13. Louis de Wolzogue, beroepen van Utrecht den 26 October, bevestigt den 21 December, overl. den 13 November 1690.
1677. 14. Pierre Pierot, beroepen van ter Goes den 1 Augustus, bevestigt den 7 Nov. overl. den 1 July 1688.
1688. 15. Etienne Morin, Predikant tot Caen, beroepen den 8 Augustus, bevestigt den 17 October, Emeritus geworden den 25 July 1699. overl. den 5 May 1704.
16. Pierre Yfarn, beroepen den 8 Augustus; bevestigt den 17 October, Emeritus geworden den 27 October 1712. overleden den 23 May 1714.
17. Abraham Boddens, Amstelodamensis, Proponent zynde, hier beroepen den 8 Augustus, be-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 579

- bevestigt den 24 October, overleden den 12 Nov. 1727. WALSCHIE
KERKEN.
18. Nicolaas Colvius, *Amstelodamensis*, beroepen van Dordrecht den 23 Augustus, bevestigt den 18 October, overleden den 26 November 1730. 1705.
 19. Godefroi Clermont, beroepen van Leyden den 23 Augustus, bevestigt den 25 October. 1713.
 20. Anthoine d'Arbussy, van Utrecht, beroepen den 22 January, bevestigt den 19 Maart, Emeritus geworden den 31 January 1735., overleden den 30 November 1741. 1720.
 21. Jean Brutel de la Riviere, beroepen van Rotterdam den 5 February, bevestigt den 6 April, overleden den 14 Augustus 1742. 1724.
 22. Johannes Boddens, *Amstelodamensis*, beroepen van Rotterdam den 24 October, bevestigt den 7 January 1725., overleden den 18 October 1731. 1727.
 23. Henry Chatelain, beroepen van 's Gravenhage den 9 Dec., bevestigt den 22 Febr. 1728. overleden den 9 May 1743. 1730.
 24. Theodorus François Huet, beroepen van 's Gravenhage den 19 November, bevestigt den 11 Maart 1731., overleden den 27 October 1733. 1731.
 25. Isaac Samuel Chatelain, *Amstelodamensis*, beroepen van Rotterdam den 13 November, bevestigt den 17 February 1732. 1734.
 26. David Renaud Bouillier, beroepen van Londen den 12 January, bevestigt den 13 Juny wederom na Londen vertrokken in April 1749. overleden 1759. 1735.
 27. Daniel Olivier, beroepen van Londen den 8 Maart, bev. den 24 July, overleden den 18 December 1736. 1737.
 28. Jaques Jean Desmazures, *Amstelodamensis*, beroepen van Rotterdam den 15 January, bev. den 7 April. 29. Pier.

- WALSCHKE 29. Pierre Jaques Courtonne, *beroepen van Goes*
KERKEN. *den 25 Sept., bev. den 7 April 1743.*
1742. 30. Jaques George de Chauffepié, *beroepen van*
1743. *Delft den 17 September, bev. den 1 De-*
cember.
1749. 31. Jean Henri François, *gewezen Adjunct-Predi-*
kant te Iperen, tot Extraordinair Predi-
kant alhier verkoren den 29 April 1748. den
9 Mey 1749 tot Ordinair Predikant, beves-
tigt den 27 July.
32. Estienne Lespinasse, *Amstelodamensis, be-*
roepen van Deventer den 13 May, en be-
vestigt den 27 July, overleden den 26 A-
pril 1761.
1761. 33. Jean Scipion Vernede, *Amstelodamensis,*
beroepen van Maastricht den 19 May, bev.
den 16 Augustus.

Wyze
van 't
verkiezen
der Ou-
derlin-
gen en
Diake-
nen.

De verkiezing der Ouderlingen en Dia-
kenen geschiedt, jaarlyks, in January. Zy
dienen twee jaaren. Van de Ouderlingen,
die zestien in getal zyn, gaan 'er, jaarlyks,
agt af: en van de Diakenen, die een getal
van zeventien uitmaaken, het eene jaar, ne-
gen, en het andere jaar, agt. De dubbele
Kerkenraad vergadert, op den eersten Dings-
dag na het tweede Avondmaal in January,
om het getal der afgaande Ouderlingen en
Diakenen te vervullen: ten welken einde,
men twee Lysten opstelt, vervattende de
naamen van zulken, die geoordeeld worden,
in de eene of andere hoedanigheid, te kon-
nen dienen. Des Zondags daarna, geschiedt
de verkiezing uit deeze benoeming. De
Ouderlingen, die een, en de Diakenen, die
twee jaaren buiten dienst geweest zyn, kon-
nen, op nieuws, verkooren worden: doch,

zo de eersten verkiezen, nog een jaar te rusten, behoeven ze 'er, alleenlyk, by tyds, aan den Ouderling hunner Wyk kennis van te geeven. 's Maandags na de verkiezing, worden de voor 't eerst verkooren Ouderlingen en Diakenen in den Kerkenraad ontvangen, en, vervolgens, twee Zondagen agtereen, aan de Gemeente voorgesteld: waarna zy, op den derden Zondag, plegtiglyk, bevestigd worden. Zo eenig Lid van den dubbelen Kerkenraad overlydt, wordt zynen Weduwe of erfgenamen de rouw beklagd, uit naam der Vergaderinge, door een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken. 't Zelfde geschiedt, in geval eene Regentes van 't Weeshuis, of de Huisvrouw van een' Predikant, of van een' der dienende Ouderlingen of Diakenen sterft.

De Ouderlingen zyn, in 't algemeen, verplicht, te waaken over de zeden der Ledemaaten, en van de openbaare ergernissen, die dezelve geven mogten, en die tot hunne kennis komen, aan den Kerkenraad verslag te doen. Twee Ouderlingen en drie Diakenen, ten minste, zyn gehouden, de Predikationen, en een Ouderling en een Diaken, by beurten, ook de Catechisatie in 't Weeshuis by te wonen. Ook deelen de Ouderlingen en Diakenen, een van elke soorte in ieder wyk, om de twee maanden, de Loodjes uit, op welken, de Ledemaaten ten Avondmaal toegelaaten, en welken, door twee Ouderlingen, by de Avondmaalhouding,

WALSCHER
KERKEN.

Dienst
der Ouderlingen
en Diakenen.

WALSCHER ding, wederom ingetrokken worden. By KERKEN. 't aanvaarden deezer Loodjes, zyn de Ledemaaten gewoon, eene gift voor de armen der Gemeente te doen, die door den Diacon ontvangen wordt. Vier weeken voor de onderhouding van 't Avondmaal, doet de Predikant, die, des Zondags 's morgens, in de oude Kerke, gepredikt heeft, na 't eindigen van den dienst, eene korte les over de kleine Catechismus, welke, door twee Ouderlingen, by beurten, moet worden bygewoond. En op de vier daaraan volgende Maandagen, 's namiddags ten drie uren, ondervraagt een Predikant de Aankomelingen, die zig hebben aangediend, om Ledemaaten te worden, in 't openbaar, in dezelfde Kerke, waar by ook twee Ouderlingen tegenwoordig moeten zyn. Doch het ondervraagen der aankomelingen geschiedt ook, dikwils, aan 't huis van eenen Predikant, in 't byzyn van den Ouderling der wyk, zo deeze zulks verkiest. En hier staat men den aankomelingen, somtyds, toe, in 't Nederduitsch, te antwoorden, in geval zy Nederduitsche Leermeesters gehad hebben, of zig, niet bekwaamlyk, in 't Fransch, kunnen uitdrukken. Wyders, wordt, in 't aanneemen, de vereischte toegeevendheid gebruikt, omtrent zulken, die een zwak geheugen hebben, of niet leezen kunnen. Men verklaart, nogtans, aan zulken, die men vermoedt, dat eenigen onderstand zouden kunnen beoogen, dat zy dien niet, dan na verloop van vier; en zo zy uit de Generaliteits-

teits-Landen komen, na verloop van vyf, WALSCHKE KERKEN. of, van afgelegener Plaatsen komende, na verloop van zes jaaren, te verwagten hebben. Zulken, die naar Frankryk vertrekken willen, kunnen geene Attestatie bekomen, dan om byzondere redenen, waarvan de Kerkenraad moet oordeelen. Een Ouderling vermag, iemant, voor eene enkele reis, van 't Avondmaal te weeren, 't welk geschiedt, door 't inhouden der Loodjes, zonder vertooning en overlevering van welken, niemand ten Avondmaal toegelaaten wordt. Doch zo 't, naderhand, noodig zyn mogt, geschiedt zulks, door den Kerkenraad. Zo een Lidmaat het ongeluk gehad heeft van *banquerout* te gaan, wordt hy van 't Avondmaal geweerd, tot dat hy zig, met zyne schuldeischers, verdraagen heeft. Die alles betaald hebben, zyn zelfs verkieslyk tot Ouderlingen en Diakenen. De Walsche Gemeente heeft twee byzondere Kassen, eene der Predikanten en Ouderlingen en eene der Diakenen, die, elk op zig zelve, bestierd en verantwoord worden. Het geld en de papieren deezer Kassen worden bewaard, in twee yzeren kisten, elk met twee byzondere slooten geslooten, waarvan ieder paar sleutels, door twee byzondere Persoonen, bewaard wordt. De Diakenen hebben hunne byzondere Reglementen, waarnaar zy zig, in 't bezorgen der behoeftigen, gedraagen. Zy zyn, laatstelyk, op den dertigsten October des jaars 1744, vernieuwd. Elke Diaken houdt een boekje, waar

WALSCH **KERKEN.** waarin de naamen, ouderdom, beroep en verdere omstandigheden der behoeftigen zyner Wyk, midsgaders, de woonplaatfen van de Krankbezoekers, Doctoren, Chirur-gyns, Apothekers en Aanspreekers aangetekend zyn: welk boekje hy, uit den dienst treedende, aan zynen opvolger ter hand stelt. De Diakenen doen, tweemaal's jaars, eene algemeene huisbezoeking onder de behoeftige Ledemaaten: waarna, tot vermeerdering, vermindering, aan- of inhouding van den verleenden onderftand, beflouten wordt. Niemand bekomt eenigen onderftand van de Diaconie, dan wanneer het hoofd des huisgezins Lidmaat der Walfche Gemeente is. Voor Lidmaats-Kinderen worden alleen gehouden zulken, welker Ouders niet flegts Lidmaaten zyn, of geweest zyn, maar die ook zelven, in de Walfche Gemeente, zyn gedoopt. Een der Diakenen is, byzonderlyk, gesteld, tot het bezorgen der *Paffanten*, of behoeftige reizigers.

Inkom-
ften der
Walfche
Diaconie.

De Walfche Diaconie heeft tweederlei foort van inkomsten. De eerste bestaat uit de *Collecten* of inzamelingen, die, van haare eerste opregting af, in de Oude Waalen-Kerke, en naderhand, in beide de Kerken, gefchied zyn, en die ook, tweemaal's jaars, aan de huizen der Ledemaaten, en om de twee maanden, by zulken, die ten Avondmaal willen komen, gefchieden; als mede uit de boffen in de Gods- en andere huizen, en uit het armengeld, welk, by de Stad en by de Oostindifche Maatschappye, ontvangen wordt: waar by,

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 585

by, van tyd tot tyd, eenige erfeniffen geko- WALSCHER
KERKEN.
men zyn. De andere komt uit den onderftand,
die haar, al voor het midden der voorgaan-
de eeuw, en vooral, na het overkomen
der Fransche vlugtelingen, genoegzaam jaar-
lyks, uit Stads Kaffe, vergund is. In 't jaar
1631, hadt zy verlof verzogt, tot het doen
eener openbaare Collecte by de huizen. Doch
dit verzoek vondt geen' ingang. Men ver-
koor, de behoeftige Gemeente, met eene
fomme gelds, te ondersteunen (r). Toen,
in 't jaar 1680, de Fransche vlugtelingen, in
deez Stad, eene fchuilplaats begonden te
zoeken, vondt de Diaconie zig zo bezwaard,
met de behoeftigen, dat zy, nog voor 't
einde des jaars 1681, met twintigduizend
guldens, van Stads wege, ondersteund werdt
(s). Zelfs werdt haar, federt, veroorlofd,
tweemaal 's jaars, eene Collecte by de hui-
zen te doen, ten behoeve der vlugtelingen,
die, tot aan 't jaar 1688, geduurd heeft (t).
Van dien tyd af, zyn de behoeftige vlu-
gtelingen, door de Walsche Diaconie, onder-
houden, die egter, jaarlyks, door de Stad,
met eene zeer aanzienlyke fomme, onder-
steund werdt, ook na dat de vervolging in
de Palts, die, in 't jaar 1719, aanving, een
groot getal van Fransche Gereformeerden
herwaards gedreeven hadt. De vlugteli-
ngen, die, in 't jaar 1690, onderftand trok-
ken, waren zeventienhonderd en agt in
ge-

(r) Refol. Vroedfch. N. 16. 5 July 1631. f. 202 verso.

(s) Refol. Vroedfch. Lr. O. 6 Decemb 1681. f. 105.

(t) Refol. Vroedfch. Lr. P. 16, 28 Jan. 1683. f. 21, 25.
Lr. R. 9 Nov. 1685. f. 6, Lr. S. 26 Maart 1688. f. 76.

WALSCHKEKERKEN. getal (u). De Stad ondersteunde de Diaconie, met veertigduizend guldens 's jaars; daar, somtyds, nog een buitengewoone onderstand van dertigduizend guldens bygevoegd werdt (v). Om zulk een aanzienlyken onderstand te vinden, werdt, in 't jaar 1707, beslooten, de belasting op de Vleeschbanken te verhoogen, en de nieuwlings aankomende Koffyschenkers ieder vyf honderd guldens te laten betalen (w). De gewoonlyke onderstand bleef, na dien tyd, jaaren agtereen, op veertigduizend guldens jaarlyks bepaald. Doch de Diaconie kwam, desonaangezien, byna jaarlyks, te kort. Alle de agterstallen zyn, eindelyk, in 't jaar 1743, verrekend, en het onderhoud der vlugtelingen, die nog, van tyd tot tyd, hoewel in kleinen getale, herwaards komen, benevens de ondersteuning van Stads wege, in 't volgende jaar, op eenen vasten voet gebragt. Men bevondt toen, dat de Walsche Diaconie aan *vierderlei* perfoonen onderstand verleende: 1. aan *Waaen*, de oude en natuurlyke Leden der Kerke. 2. aan *Fransche vlugtelingen*, die, in en kort na 't jaar 1680, in merkelyken getale, herwaards geweeken waren, en nog nu en dan overkwamen. 3. aan *arme Waldenzen*: en 4. aan zulken, die, op last of met kennis van Burgemeesteren, een jaargeld trokken van de Diaconie, en hierom *gepensioneerden* genaamd werden.

Bur-

(u) Resol. Vroedsch. Lr. T. 31 July 1690. f. 270.

(v) Resol. Vroedsch. Lr. Z. 27 Octob. 1699. f. 352. Lr.

AA. 11 Jan. 1702. f. 243. Lr. BB. 9 Jan. 1703. f. 102.

(w) Resol. Vroedsch. Lr. DD. 12 Maart 1707. f. 12.

Burgemeesteren en Raaden verstonden, dat ^{WALSCHER} de eerste soort van behoeftigen, door de ^{KERKEN.} Diaconie alleen, moest worden onderhouden: en dat daaronder behoorden te worden begreepen allen, die, of zelyven, of welker ouders, hier ter Stede, vier jaaren agtereen, gewoond hadden, zonder onderstand genooten te hebben, en zig, in dien tyd, by de Walsche Gemeente hadden gevoegd. Doch de drie andere soorten van behoeftigen nam de Stad aan, door de Walsche Diaconie, te laten voorzien van onderhoud, op den volgenden voet: de Gepensioneerden, tot het volle jaargeld, waarop zy gesteld werden, en van de behoeftige Fransche vlugtelingen en arme Waldenzen, welke laatsten byna uitgestorven, of tot beteren staat geraakt zyn; de kinderen onder de agttien jaaren, tegens vyftien guldens in 't jaar, en de bejaarden, tegen vyf en zeventig guldens in 't jaar. Alle deeze perfoonen worden, door de Diakenen, op eene Lyst gebragt, die, jaarlyks, in de maand January, aan eenen der eerste Stads Klerken ter Secretarye, moet overhandigd worden: en deeze doet 'er verslag van aan Burgemeesteren. De Fransche vlugtelingen, die, van tyd tot tyd, overkomen, worden ook, onderscheidenlyk, op deeze Lyst gebragt: en zulken, die, of sterven, of wederom vertrekken, of in staat geraaken om zig zelve te geneeren, worden van de Lyst afgeschreeven. Doch zo zulke afgeschreevenen, binnen vier jaaren, wederom behoeftig worden, mogen zy, op nieuws, op

WALSCH
KERKEN.

Walsche
Sinode.

de Lyft worden gesteld. Het beloop van den jaarlykschen onderstand wordt, alle drie maanden, ingaande met den eersten April, door Diakenen, ter Thesaurie Ordinaris ontvangen (x).

De Predikanten en Ouderlingen der Walsche Kerken in deeze Stad zyn Leden van de Walsche Sinode der Vereenigde Nederlanden, die, tweemaal des jaars, in 't laatst van April, of in 't begin van May, en in 't laatst van Augustus, in de meeste Nederlandsche Steden, waar Walsche Gemeenten zyn, en om de vyftien jaaren, ook eens, in deeze Stad gehouden wordt. De Sinode vergadert dan in de groote zaal van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis. Wanneer zy buiten deeze Stad gehouden wordt, wordt een der Predikanten, by beurten, en een der Ouderlingen, ter benoeming van den Kerkenraad, derwaards afgevaardigd. Voor hun vertrek, vervoegen zy zig by de Commissarissen politik, aan ieder van welken zy, by hunne terugkomst, ook een afschrift van 't gene op de Sinode gehandeld is ter hand stellen. In geval de Sinode, hier ter Stede, staat gehouden te worden, wordt daartoe, vooraf, verlof verzogt van Burgemeesteren, en te gelyk eene plaats, daar de Vergadering bekwaamlyk kan worden gehouden. De Afgevaardigden der Walsche Gemeente alhier moeten, vervolgens, zorg draagen, dat deeze plaats, tot het houden der Sinode, gereed gemaakt worde. De Gemeente van deeze Stad is eene van de zes Gemeenten,

(x) Resol. Vroedsch. Lr. MM, 28 May 1743. p. 216.

ten, onder een' van welker Predikanten, de Ar-^{WALSCH}chiven der Sinode, by beurten, bewaard wor-^{KERKEN.}den. Zy draagt ver het meest, te weeten twintig ten honderd, in de kosten van de Sinode.

Wy hebben, hier voor (y), te kennen gegeven, dat de dubbele Kerkenraad der Walsche Gemeente, de Doctoren, Chirurgyens en Apothekers der Gemeente aanstelt. Doch Burgemeesteren stellen, daarenboven, een' Stads Doctor en Chirurgyn ten behoeve der vliegtelingen. De aanstelling van twee Koster, twee Voorlezers, en twee Krankbezoekers geschiedt ook door Burgemeesteren. De Koster moeten zig schikken naar de Instructie, voor de Koster in 't gemeen, door Burgemeesteren vastgesteld, midsgaders, naar eene byzondere, by den Kerkenraad beraamd. De Koster der oude Waalen-Kerke geeft verklaringen van de drie Zondagsche af kondigingen der Huwelyksgeboden, die aldaar, voor den aanvang der Voormiddags-Predikationen, door den Voorleezer, geschieden. De Huwelyken van zulken, die 't begeeren, worden, in dezelfde oude Waalen-Kerke, des Zondags namiddags en des Woensdags 's avonds, en des zomers, in de Wester-Kerke, des Donderdags 's avonds, door eenen Walschen Predikant, ingezegend. En de Koster houdt 'er aantekening van, om 'er, wanneer 't vereischt wordt, verklaring van te geeven. Doch de eigenlyke Attestatien wegens de inzegening der Egtgenooten worden, door den Kerkenraad, uitgegeven. De Voorlee-

zers

(y) Bladz. 571.

ENGEL-
SCHE
PRESBY-
TERIAAN-
SCHE
KERK.

zers en *Krankbezoekers* krygen ook eene In-
structie van den Kerkenraad. Van de Krank-
bezoekers bezoekt een de oude, en een de
nieuwe zyde der Stad.

XV.

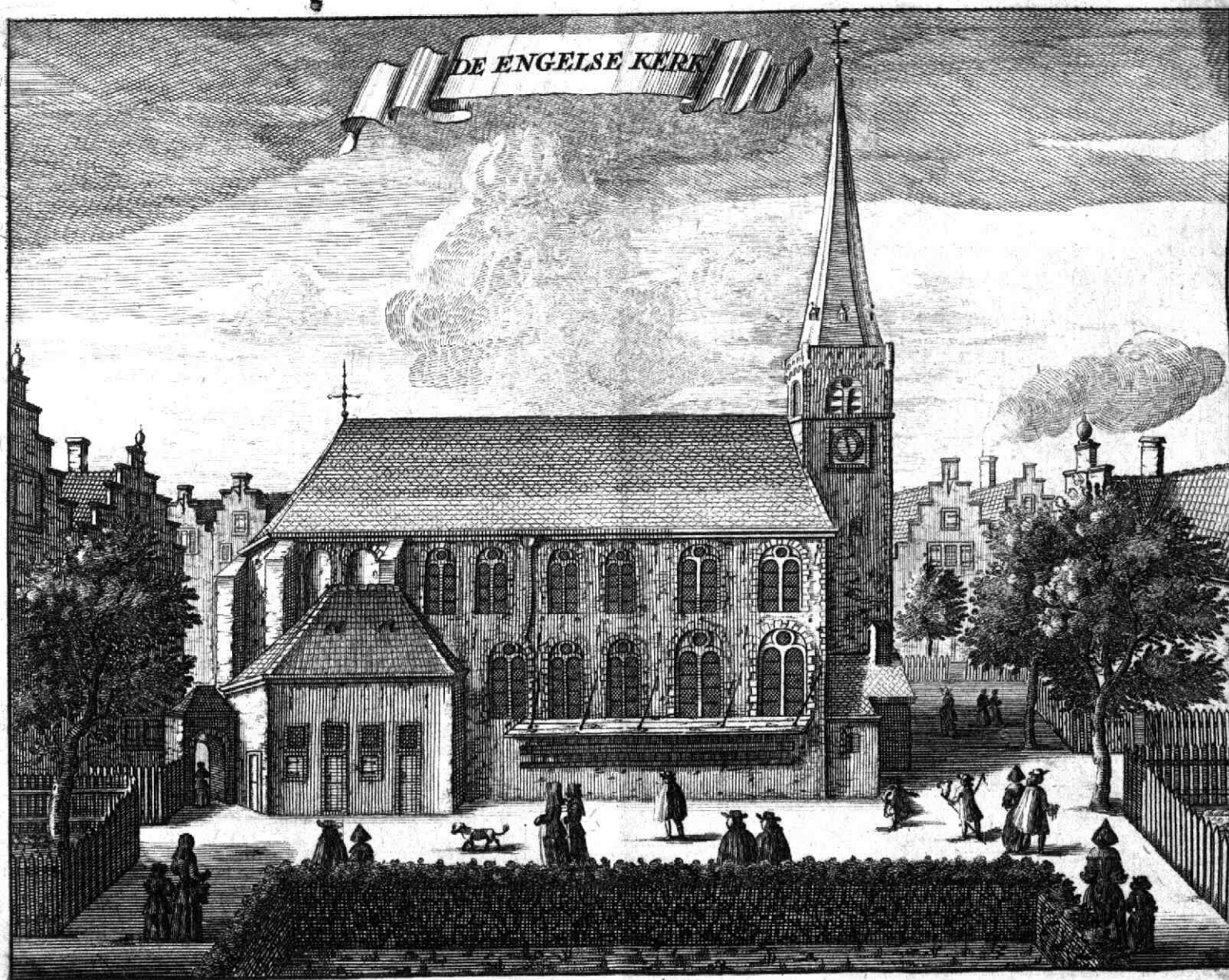
ENGELSCHES PRESBYTE- RIAANSCHES KERK.

Beschry-
ving der
ENGEL-
SCHE
PRESBY-
TERIAAN-
SCHE
KERKE.

Oudheid.

De Engelsche Gereformeerden hebben twee Kerken hier ter Stede. De eerste is die der PRESBYTERIAANEN, zo genaamd, om dat zy geene Bisschoppelyke Regeering erkennen; maar zig, even als de Nederduitsche en Walsche Gereformeerden, houden aan de ordening der *Presbyteri* of *Ouderlingen*, die van gelyken rang zyn, in de Kerke. De andere is die der *Episco-paalen* of Bisschoppelyken. De Engelsche Presbyteriaansche Kerk staat op het Begynhof, en is, ongetwyfeld, een van de oudste Godsdienstige Gestigten deezer Stad, alzo het Begynhof, waartoe zy plagt te behooren, gelyk wy, in de Beschryving van het zelve, toonen zullen, reeds voor het midden der veertiende eeuw, in wezen geweest is. In 't begin der zeventiende eeuw, was het getal der Engelsche Presbyteriaanen, hier ter Stede, in zo verre toegenomen, dat hun de Begynen-Kerk werdt afgestaan, alwaar *John Pagett*, in 't jaar 1607, tot eersten vasten Predikant, beroepen werdt. Hy deedt 'er de eerste Predikatie, op den vyfden February, na dat de Kerk, 's daags te vooren,

in

inde tegenwoordigheid van den Schout, *Willem van der Does*, en van den Nederduitschen Predikant, *Petrus Plancius*, plegtiglyk, ingewyd was. De Kerk werdt, toen, na de herstelling van Koning Karel den II., op den troon van Groot-Britanje, in 't jaar 1660, veele Engelschen herwaards kwamen, in 't jaar 1665, op Stads kosten, en onder 't opzigt van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, vertimmerd, en, zo my berigt wordt, met al wat ten zuiden van de pilaaren staat, byzonderlyk met eene nieuwe Kerkenraads- en Diakens-Kamer, vergroot. De noordzyde der Kerke is, in 't jaar 1727, vernieuwd. En de Gemeente heeft, geduurende deeze vernieuwing, haare Vergaderingen gehouden, in de Gehoorplaats der Doorlugtige Schoole. Tegenwoordig, is de Kerk een klein, doch tamelyk welgeschikt gebouw, met een tooren in 't westen, waarop een hooge spits staat. Men wil, dat de koperen Leezenaar van den Voorlezer, waarin de Letters W. M. R. R., dooreen gevlogten, betekenende *Willem en Maria, Koning en Koningin*, en 't jaartal 1689 te zien zyn, midsgaders, de koperen armblaakers, door deeze Vorstelyke Perfoonaadjen, aan de Kerke zyn vereerd. De zilveren Avondmaalsbekers zyn een geschenk van *Izaak Sinkefon*, die, in 't jaar 1717, Ouderling was. In 't jaar 1743, voerde men, in deeze Gemeente, eene nieuwe beryming van Psalmen en Kerkgezangen in: en in 't jaar 1753, hebben de voornaamste Leden, op hunne kosten, een nieuw Orgel, in de Kerke, geplaatst, en de Psalmboeken,

ENGEL-
SCHE
PRESBY-
TERIAAN-
SCHE
KERK.
Vergroo-
ting.

ENGEL-
SCHE
PRESBY-
TERIAAN-
SCHE
KERK.

met nieuwlings samengesteld Muzyk van *J. Z. Triemer* voorzien, doen herdrukken, en ten voordeele der armen verkoopen. Het Orgel, welk vierduizend tweehonderd vyfen negentig guldens gekost heeft, werdt, op den agttienden December des gemelden jaars, ingewyd, door eene Predikatie over den honderd en vyftigsten Psalm, die, door den oudsten Predikant, *David Longueville*, uitgesproken werdt. Behalve voor en na de gewoonlyke Predikationen, wordt 'er ook, des Vrydags, des Zomers, van Maart tot November, van vier tot vyf, en des Winters, van November tot Maart, van drie tot vier uren des avonds, op dit Orgel, gespeeld. Verscheiden' byzondere Leden hebben, sedert, ook andere geschenken gedaan tot nuttig gebruik der Kerke. Men plagt, hier ter Stede, nog eene andere Engelsche Gemeente te hebben, *Brownisten* of *Bruinisten* genaamd, die, reeds voor 't einde der zestiende eeuw, uit Engeland, waar zy zig, met de Leere en Regeering der Kerke, ten tyde van Koninginne Elizabeth, niet verdraagen konden, herwaards gekomen waren (z); doch altoos maar een klein getal hebben uitgemaakt. Zy hielden, in 't eerst, hunne Vergaderingen op den Groenenburgwal, toen een afgelegen oord van de Stad. Naderhand, vergaderden zy in de Barndesteeg, daar hunne Vergaderplaats, in eenen fellen brand des jaars 1662, verteerd werdt (a). Doch in

(z) Zie II. Deel, XI. Boek, bl. 125. Praestant. & enz. dit. Viror. Epist. p. 65. 85.

(a) COMMELIN, bl. 493.

't jaar 1668, bouwden zy eene andere, in dezelfde Steeg, aan de noordzyde, daar een gang is, die nog de *Bruinisten-gang* heet. De Gemeente nam, sedert, zo sterk af, dat zy, in 't jaar 1708, uit een' Ouderling, een' Diaken, en drie Broeders bestondt, die toen tot de Presbyteriaansche Kerk overgingen, en het Kerkhuis, in de Barndesteeg, aan de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie overgaven, onder beding, dat het nooit tot eenige Godsdienstige Vergadering, buiten de Nederduitsche Gereformeerde Gemeente, zou gebruikt worden; maar dienen ten behoeve der Diaconie (b), die 't, in het jaar 1714, verkogt heeft. Kort na 't overgaan der Gemeente uit de Barndesteeg, werdt beflooten, eenen tweeden Predikant, in de Engelsche Presbyteriaansche Kerke, te be-roepen (c).

De Kerkenraad der Engelsche Presbyteriaansche Gemeente bestaat, thans, uit twee Predikanten, vier Ouderlingen en vier Diakenen. De Predikanten behooren tot de Nederduitsche Classis van Amsterdam. Zy, en de Ouderlingen en Diakenen worden, genoegzaam op gelyke wyze, verkooren, als die der Walsche Gereformeerden. Voorts, zyn 'er, in deeze Gemeente, ook twee Diaconessen. De Kerkmeesters der nieuwe Kerke, onder welker Parochie, het Begyn-hof, van ouds, behoorde, blyven nog Kerkmeesters

(b) Commissieboek der Diaconie *Lr. C. f. 21. Notulboek, f. 18.*

(c) Resol. van den Oud-Raad van Burgem. 30 July 1709, f. 28.

ENGEL-
SCHE
PRESBY-
TERIAAN-
SCHE
KERK.

ters der Engelsche Kerke, van welke wy spreken. En de Gravenmaaker der Nieuwe Kerke is ook Gravenmaaker van deeze. De Engelsche Gemeente plagt eenen *Krank-bezoeker* te hebben, die door de Stad betaald, en door Burgemeesteren aangesteld werdt: doch het afneemen der Gemeente, in getal van Leden, is oorzaak geweest, dat deeze post, sedert veele jaaren, onbegeven gebleeven is. Alle Zondagen wordt, in de Engelsche Kerke, tweemaal, gepredikt, voor- en nademiddag. In de weeke, is'er, sedert veele jaaren, geene Predikatie geweest, behalve zesmaal 's jaars, des Saturdays, ten vier uren, tot voorbereiding voor 't Avondmaal, welk, op de laatste Zondagen in February, April, Juny, Augustus, October en December, gehouden wordt. De wedde der twee Predikanten is, sedert het jaar 1710, ongelyk. De oudste heeft dezelfde wedde, als de Nederduitsche Predikanten. Doch de jongste wordt, op duizend guldens, beroepen. Deeze wedde wordt, nogtans, op vyftien honderd guldens verhoogd, na dat hy twee of drie jaaren gediend heeft, en op zeventien honderd guldens, wanneer hy tweemaal zo lang heeft gediend.

Naamlyst der Predikanten. Zie hier de naamen der Predikanten, die tot hiertoe, in de Engelsche Presbyteriaansche Kerke, beroepen geweest zyn:

1607. 1. John Pagett, eerste Predikant, bevestigt den 29 April.

2. Tho-

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 595

2. Thomas Pots, beroepen van *Vlissingen* den 12 Maart, overleden 1635. ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK. 1617.
3. John Rulitius, beroepen van *Heydelberg*, bevestigd den 27 January, en overgegaan in de *Hoogduytsche Kerk* in December 1639., overleden 1666. 1636.
4. Julius Hering, beroepen van *Sbrewsbury* in Engeland den 6 Dec., overleden 1645. 1637.
5. Thomas Pagett, beroepen van *Blakeley* by *Manchester* in Engeland, den 27 Nov., en overgegaan na *Sbrewsbury* in Engeland den 29 Augustus 1646. 1639.
6. Richard Mayden, beroepen van *Utrecht* den 31 October, en bevestigd den 17 Maart 1647. en *Emeritus* in Maart 1669., overleden den 4 October 1670. 1646.
7. Willem Price, beroepen van *Londen* den 9 Augustus, overleden in July 1666. 1648.
8. Richard Woodward, beroepen van *Westmaas* den 2 September, en bevestigd den 31 Oct. overleden den 23 Augustus 1669. 1660.
9. Alexander Hodge, beroepen van *Delft* den 6 Feb., overleden den 2 Dec. 1689. 1669.
10. Adrianus van Oostrum, beroepen van *Londen* den 15 October, uyt de *Nederduytsche Kerk*, en bevestigd den 25 February 1691. en 1692. alhier van de *Engelsche* in de *Nederduytsche Kerk* beroepen, overleden den 10 January 1716. 1690.
11. Hugo Fitts, *Amstelodamensis*, beroepen van *Vlissingen* den 6 Dec. en bev. de 21 Febr. 1700. *Emeritus* geworden den 31 October 1741., overleden den 11 February 1742. 1699.
12. Daniel Rainey, beroepen van *Londen* den 14 Dec. bevestigd den 22 Maart 1711., en den 2 Augustus 1739. afstand van zynen dienst gedaan. 1710.
13. David Longueville, beroepen van *Exon* den 7 February, en bevestigd den 17 July. 1740.
14. David Thomson, beroepen van *Ait* den 4 No- 1742.

ENGEL-
SCHE

PRESEBY-

TERIAAN-

SCHE

KERK.

1758.

1765.

*November, en bevestigt den 16 December.
en overgegaan na Gargunnoch in Schot-
land den 2 April 1758.*

15. James Blinshall, S. S. Theol. Doct. beroepen
van Islington by Londen den 30 May,
en bevestigt den 23 July. en A°. 1764 over-
gegaan na Dundee in Schotland.
16. William Grierson, beroepen van Dordrecht,
bevestigt den 3 Maart.

De Gemeente bezit, tegenwoordig, een Wees- en Armenhuis op de Looijersgracht, waarvan wy, hierna, breeder berigt geven zullen, en twee huizen nevens het zelve. Tot in 't jaar 1763, behoorden haar ook vyf huizen op het Schaapen-plein, tusschen de Reguliers- en Doele-bruggen, die, in of omtrent het jaar 1624, gebouwd waren, op den grond van het oude Glashuis, welk, in 't jaar 1618, verbrand was (d), en van de woningen, daartoe behoorende. *Jan Furiaansz. Engelsman*, Brander hier ter Stede, en Lid der Engelsche Kerke, in welker Registers, hy, onder den naam van *John Forden* of *Fourdan*, bekend is, hadt deezen grond, voor agtduizend guldens, gekogt van de Stad, en 'er deeze huizen op gezet, welken hy, by uitersten wil, aan de armen der Engelsche Gereformeerde Kerke van Amsterdam, hadt nagelaaten; die dezelven, op den zestienden May des jaars 1763, in 't openbaar, verkogt heeft.

(d) Zie hier voor, III. Deel, 1. Boek, bl. 172.

XVI.

ENGELSCH E EPISCOPAAL E KERK.

Wanneer de ENGELSCH E EPISCOPAAL E GEMEENTE begonnen hebben, hier ter Stede, Godsdienstige Vergaderingen te houden, is my, tot hiertoe, niet klaarlyk gebleeken. By het Verdrag met Koninginne Elizabeth van den jaare 1585, was wel bestemd, dat de Engelsche bezetting, in de Steden van verzekerdheid, Brielle en Vlissingen, Kerken hebben zou, daar zy den Godsdienst, op de Engelsche wyze, dat is, volgens de Episcopaale ordening, vryelyk, zou mogen oefenen (e). Doch't blykt niet, dat de Engelschen deeze vryheid, zo vroeg, ook elders, en vooral in Amsterdam, gezogt en genooten hebben. Maar te Rotterdam, daar zig, lang voor 't midden der volgende eeuwe, eene Maatschappij van Engelsche Koopluiden, *Avanturiers* genaamd, hadt nedergezet, was hun, in den jaare 1635, eene Kerk, tot oefening van hunnen Godsdienst, *volgens de discipline ende ordre van de Kercke van Engelandt*, afgestaan (f). Na de dood van Karel den I., en onder de regeering van Kromwel, weeken verscheiden' voornaame Engelschen herwaards; doch

Beschry-
ving der
ENGEL-
SCHE
EPISCO-
PAALE
KERKE,

(e) Zie BOR XX. Boek, bl. 68 [641]. Vaderl. Hist. VIII. Deel, bl. 94.

(f) Extract uit het Concordaet tusschen de Vroedschap der Stad Rotterdam en de Societeit der Merchants Adventurers, in dato 5 Febr. 1635. MS.

ENGEL-
SCHE
EPISCO-
PAALE
KERK.

't blykt niet, dat zy, te Amsterdam, Godsdienstige Vergaderingen gehouden hebben. Toen Karel de II., in 't jaar 1660, op den troon van Groot-Britanje, hersteld werdt, kwamen ook verscheiden' Engelschen, die zig niet hadden kunnen voegen tot de gemeenschap, welke de Koning, in de Engelsche Kerke, hadt ingevoerd, in deeze Stad. Twee hunner Predikanten verzogten, in de Lente des jaars 1663, vryheid van Godsdiensttoefening aan Burgemeesteren (g). Zy verklaarden, dat zy, in de Leere, niet van de Gereformeerden verschilden; schoonzy, in de Kerkenordening, *niet allenthalve*, met dezelve, *eens* waren. 't Verzoek werdt in de Vroedschap gebragt. Men vondt geraaden, de gedagten der Presbyteriaansche Predikanten, deswege, in te neemen. En op deezer getuigenis, dat de aangekomen Engelschen *geene aanstotelyke Leerpunten* hadden, en vroom van leeven waren, werdt hun vrye Godsdiensttoefening, in een byzonder huis, toegestaan (h). 't Zou, in den eersten opslag, schynen, dat deeze Engelschen Episcopaalen geweest waren, om dat zy verklaarden, in de Kerkenordening, van de Gereformeerde Kerke te verschillen. Doch als men in aanmerkinge neemt, dat de Presbyteriaansche Gemeente alhier gunstig getuigenis gaf van hunne Leere, is 'er reden om te vermoeden, dat zy eerder behoord hebben, tot de kleine Gemeen-

(g) Resol. Vroedsch. Lr. C. 10 Maart 1663. f. 241 verso.

(h) Resol. Vroedsch. Lr. D. 8 Juny 1663, f. 4.

meente der Brownisten of Bruinisten, die hier, op 't einde der vyftiende eeuw, aangekomen, en federt merkelyk verminderd, of geheellyk verdweenen was. Immers, wy hebben, hiervoor (i), verhaald, dat deeze Bruinisten, in 't jaar 1668, een huis in de Barndesteeg gebouwd hebben, tot het houden van Godsdienstige Vergaderingen. Omtrent het einde der Regeeringe van Karel den II., en onder de Regeeringe van Jakob den II., begaven zig wederom veele aanzienlyke Engelschen naar Holland, en naar deeze Stad. Doch my is niet gebleeken, dat zy toen eenige andere Engelsche Godsdienstige Vergadering hebben bygewoond, dan de Presbyteriaansche. Ik vind niet, dat de Episcopalen hier eene Gemeente uitgemaakt, en openbaare Vergaderingen gehouden hebben, voor den jaare 1700. Omtrent dien tyd, of weinige jaaren laater, huurden zy een boven-vertrek van een huis, op den Oudezyds-Agterburgwal, op den zuiderhoek van de Huidenvetters-floot, welk vertrek, te vooren, door de Augustynen, die naderhand in de Spinhuissteeg vergaderden, tot eene Roomsche Kerk, gebruikt geweest was. Zy hebben 'er, tot in 't begin deezes jaars 1765, hunne Godsdienstige Byeenkomsten gehouden; doch, op den agttienden January, verlos van Burgemeesteren gekreegen, om, voor eenigen tyd, in de kleine Geheerzaal der Doorlugtige Schoole, byeen te
ko-

ENGEL-
SCHE
EPISCO-
PAALE
KERK.

(i) *Bladz. 593.*

ENGEL-
SCHE
EPISCO-
PAALE
KERK.

komen (k); gelyk zy, op den vierentwintigsten February, voor 't eerst, gedaan hebben, en, nog tegenwoordig, doen, terwyl zy naar bekwaame gelegenheid, tot het aanleggen eener Vergaderplaats, uitzien. De Engelsche Episcopaale Gemeente is hier, altoos, klein van getal geweest. Zy wordt bediend door eenen Predikant, die, door de Kroon van Groot-Britanje, betaald wordt, en, even als alle de Leeraars der Engelsche Episcopaalen buiten 't Ryk, zyne zending en ordening heeft van den Bisschop van Londen, onder wien hy, in 't Geestelyke, staat. Hy predikt, tegenwoordig, eens ter weeke, na 't volbrengen van den gewoonlyken Engelschen Kerkdienst, des Zondags 's morgens, ten tien uren. De Vergadering wordt, voor een gedeelte, door Engelsch Scheepsvolk, uitgemaakt. Men rekt, dat 'er 't Avondmaal, welk, op Paaschen, Pinksteren en Kersttyd, en, nog twee- of driemaal tusschentyds, gehouden wordt, door tusschen de twintig en veertig Persoonen tevens, wordt ontvangen. 't Vertrek, welk deeze Gemeente, nog onlangs, plagt te gebruiken, was van eene Galery, en van een Altaar, naar de Engelsche wyze, voorzien. In de plaats van het Altaarstuk, welk 'er, toen het, tot eene Roomsche Kerk, verstrekte, gestaan hadt, las men *de tien Geboden* en de *Geloofsbelydenis der Apostelen*, in gulden letters,

II. BOEK. GEREFORMEERDE KERKEN. 601

ters, en in de Engelsche taale. De zorg voor de Gemeentelyke zaaken staat aan den Predikant en aan de voornaamste Leden der Gemeente, als Kerkmeesters. Men onderregt my, dat Burgemeesteren, op den twaalfden December des jaars 1707, aan deeze Gemeente, even als aan anderen, het voorregt verleend hebben, om Huwelyken, die behoorlyk aangetekend, en waarvan drie geboden gegaan zyn, in haare Kerke, te doen inzegenen.

ENGELS
SCHE
EPISCO-
PAALE
KERK.

BYLAAGEN
L. A.

B Y L A A G E N

op het III. DEEL, II. BOEK.

L. A.

*Stigting der BOELINGER - KAPELLE in
de Nieuwe Kerke, door VECHTER DIRCX,
Priester, in 't jaar 1510.*

Wy Jan Lambert zoen en Claes ghaeff sce-
pene in aemsteldamse oirconden en
kennen dat voer ons quame Ruysch Jans zoen
Jan dircx zoen, Frans Claes zoen, Claes Bouyck,
kerkmeefters van onse Lieve vrouwe kerke bin-
nen deese steede, ende geliede, in dien name
by consente van den Rade deser stede, alzo
heer vechter Dircx priester seekere merkelyke
sommen van penningen in aelmisse gegeven heeft,
der voirs. kerken, omme dair meede, als nu ge-
beurt is, te timmeren en fundeeren, ter eeren
Goits ende syn lieve moeder de glorioser maget
marien, een Cappelle aent' oisteynde van der
voirs. kerken, aldernaist de Drappenierders
Cappelle die sy in den name als boven van nu
voirtaen tot ewigen dagen tot costen van voirs.
kerken fullen houden, dack dicht in rake ende
dake, dat daeromme die voirs. heere vechter,
achtervolgende seekere overcomste mit hem
dair af van te voren gemaekt, gehouden en ge-
acht sal werden, als een ewig fundatoer der
voirs. cappelle, ende dat men in derselver cap-
pelle een altaar sal stichten, als nu al gedaen is,
ter eeren Goits, ende synder liever moeder Ma-
rien, ende niet meer, sonder expres consent,
en believingen, van de voirs. heer Vechter en-
de syn nakomelingen, daer op hy of syn nako-
me-

melingen een ofte meer Vicaryen sal mogen BYLAAG-
stichten, ende missen mogen fundeeren, doen- GEN
de bidden voer syn Siele, synder ouden en Lr. A.
vrunden sielen, ende voer alle die geene daer
hy voer begeerende is, tot ewigen dagen, als
hem en syne nakomelingen believen sal.

Ende tot dien binnen de voirs. cappellen heb-
ben vier graven, over hem ende syn nakomelin-
gen tot ewigen dagen, die hy in meeninge is
te bedekken, met twee sarcken, behoudelyk der
kerke hoerder recht, op den voirs. graven, en
dat den voirs. heer vechter, of syn nakomelin-
gen niet sal of sullen mogen toeschutten, maer
open laten, omme een yegelyck, daer inne te
sitten en knielen, omme syn devotie te doen,
soo veele als recht en reeden eyschen sal alle
arch en list uytgesondert. in oirconde desen brief
besegelt mit onzen Zegelen, gegeven upten vier-
den dach van Januario, int Jaer ons heeren duy-
sent vyfhondert, en thien.

Lr. B.

*Opdragt der Kapelle van het Heilige Graf in Lr. B.
de Nieuwe Kerke aan GERRIT CORNE-
LISZON en MARIA CLAAS DOGTER,
Egteluiden, by eenen Schepenen-brief van
den zevenden October des jaars 1538.*

Wy Lambert frederycx zoen ende Jacob
Henricx zoen Schepenen in Aemstelre-
damme, oirconden ende kennen dat voor ons
quamen Jan Ysbrantsz. hoolesloot, Egbert Gar-
brantsz. Jan Willemsz. ende Jan Ryser Jansz.
kerckmeesters ende regenten van onser lieuer
Vrouwen parochy kercke binnen deser Stede
ende gelieden in der voorschr. qualite by weete
ende consent van den Raide deser Stede dat Ghe-
ryt Cornelisz. ende marie Claes dochter zyn

Qq 2

wet-

BYLAA-
GEN
L. B.

wettige huysvrouwe der voorschr. kercke een seeckere somme van penningen omme in hoere timmeraige geemployeert te werden gegeuen ende betaelt hebben, daer voere de voersz. Regenten, by weete ende consente als vooren den zeluen Gheryt Cornelisz. zynder huysvrouwen ende hoerer beyder erffgenamen ende nacomelingen van hoeren bloede geconsenteert ende ouergegeuen hebben, ende gheuen ouer by desen brieue, een eeuwich recht omme te gebruycken de Capelle die men nu ter tyt noempt dat heylige graff gestaen an de zuyt zyde van der voorschr. Kercke in der naevolgende maniere als dat zy luiden in de voorschr. Capelle zullen mogen doen maecken ende vermaecken 't gundt hen gelieuen zall ende d' selue Capelle gebruycken sonder dat yemandt daerinne plaetse, inghanck ofte vuytganck zal mogen hebben dan by hoerluder wille, ende daerinne te moegen een altaer oft meer stellen, daer op missen funderen, dooden in der zelue Capelle begrauen zoo veele daer leggen zullen mogen ende zy luden daer plaetse gunnen willen behouden der voorschr. Kercke hoer recht van den grauen te weeten van een hooft doot drie wilhelmus schilden, van een kindt, dat men an een stock draecht, twee wilhelmus schilden, ende een jonger kindt d'welck onder den arm te kercke gebrocht wert een wilhelmus schildt, ende den graeffmaker zyn arbeytsloon soo dat behoort, sonder eenige andere costen van den grauen te lyden, des sal de voorsch. Kercke den voorschr. Capelle houden dack dicht ende t licht van den zeluer Capelle zoo wel datter nu es, als dat men namaels bequamelicken zouden mogen gecrygen tot gheen tyden mogen betimmeren ende zullen de voorn. Gheryt ende marie ende hoere nacomers den tralie off 't gesicht ter Kercken inne mitter doere van de voorsch. Capelle mogen grooten, zoo zy bequamelicxt mogen, welcke gesicht hen nyet

nyet helet noch bedect zal mogen werden, wel verstaende dat men 't voorsch. heylige graff in der zeluer Capelle sal laeten, ende alle vrydage paesch auondt ende voorts op alle oude gewoontlicke hoochtyden de Capelle voorsch. sal open laten staen tot voordeel ende deuotie van der gemeente ende tot proufyt van voorsch. kerke die d'almoesen als dan comende genieten sal, sonder arch ende list. In oirconde desen brieff besegelt met onsen Segelen, Gegeuen op den zeuenden dach in Octobri in 't jaar ons heeren duyfsent vyffhondert acht ende dertich. Onder stont getekent Franc van Delff, ende was besegelt met twee uythangende segelen van groene wasse.

*Uit een afschrift, den dertienden Septem-
ber 1615, gecollationneerd en geau-
theniseerd, door A. VAN DER LYN, No-
tariste Alkmaar, berustende in 't Comp-
toir van Kerkmeesteren der nieuwe
Kerke.*

LR. C.

*Stigting van twee Kapelryen, in Willem Eg-
gerts Kapelle, in de nieuwe Kerke, by uiter-
sten wille van JAN EGGART, Heer te Pur-
merende, gedagtekend den twee-en-twin-
tigsten Augustus des jaars 1418.*

*In den naeme des Vaders, des Soens ende des
beyligen geests, Amen.*

Jan Eggart, here tho Purmerende, doen cont-
ende te weten allen luyden, dat ick ten lo-
ve ende ere Gods synre gebenedyde moeder ma-
rien; S' Jan Baptist ende Sinte Barbara ende in
Saligheden mynre Sielen, myns vaders, myne

BYLAAG
GEN
L. C.

Ouders ende myne nacomelingen hebbe gesticht, geordonneert, ende gemaect een ewige Capelrie staende in de Capelle getimmerd op de suyd syde aen dat nieuwe fabrycke der parochie kercke van onser vrouwe voorn binnen der Stede Amstelredamme, ende hebbe met voorsien, wel bedagt ende beraden dese Capelle gedoteert ende doteere met derthien ende een halve oude Vrancrixen schilden jaerlyxe renten ter ewelycker pachte staende op een huys ende erve gelegen in der Stede Amstelredamme in de Wyntmolenstraet geheten Copperunfen hunt, gelyck die propre brief van die rente claerlyck inhoudt ende begrypt, behoudelycke dat die priester up dese Capelrie jaerlyx sal verdienen ende hebben vande voorschr. renten twaelf Vrancrixen schilden, ende die anderhalve Vrancrixen schilden sal men besegen tot de autaar ende de Capelle voorschr. jaerlyxe mede tho belichten, ende tot den Ornamenten ende anders gelyck daer tho behorende sal behoeflyck wesen ewelycken duerende. Ende des so is myn wille ende ordonnantie dat de patrone, gever ende presenterer van deser Cappelrie sal wesen de rechte leenfolger ende erfgenaem ewelycke duerende, ende die sullense elck na des anders dood begeven in der manieren en de forme gelyck hierna geschreuen staet. Dat 's te verstaen, so wanneer dat de priester die dese Capellrie besit aflyvig word, ende dood is, waer by dat die Capelrie ledig sy, so sal die gene die de patroon of gever daer af is, wel bedagt ende beraden verkiesen enen goeden eerbaeren armen priester ofte clerck die by den eersten toecomende jaer priester worden wil ende priester word, die enen goeden naeme ende geruchte heeft, dat hy priesterlycke ende deuchdelycke levet, daer die patrone by syn siele ende conscientie selve sal duncken dat se godlyxe, eerlyxe ende beste aen besteet sy, dien sal hy se geven of presenteren puerlyck

lyck om Gods wille, ende in deser gifte of presentatie en sal hy niet aensien beden noch voorbeden, vriend noch mage, liefde noch hate, gifte noch gunste van iemand dan alleen God ende syn eygen consciencie, nochtans moet hyse wel synen vriend ende maag gunnen ende geven voor eenige vreemde, also verre hy onbesprekelyck ende goed van leuen sy, gelyk voorschr. staet. Voorts, so wie dese capelrie hebben sal die false selve verdienen, wanneer hy 's niet van stade is, met drie missen ter weke ende niet min daer op te doen ende te celebreren na goeder consciencien ende na syn vermogen, ende als die misse gedaen is then grave te gaen in der Capelle voorn. ende aldaer te lesen *Miserere mei Deus* ende *de profundis* met een of twee collecten voor alle gelovige sielen die in den yagevier syn ende sonderlinge voor die sielen mynre ouden, myns vaders, myns moeders, voor my en d' myn nacomelingen ende voor die genen dair dese patroonre in die jegenwoordigen tyd wesende voir wil gebeden hebben. ende die gene die dese Capelrie sal hebben, die sal hem verbinden, al sulcke settingen ende ordonnancien als hier voir ende nae staen geschreven tho houden, ende dat die nimmermeer by hun en sullen worden verminderd, vercort, noch gebroken nae syn verstande ende vermogen. Voorts so hebbe ick up de voorschreven autae gesticht ende gedoteert een andere Capelrie die men mede verdienen sal met drie missen ter weke upten selven autae gelyck die propre brief van dier fundatien dat claerlycken inhoudt ende begrypt ende hebben noch tot beyden Cappelryen voorn. gegeven ende geven een huys ende hofstede leggende en staende in de voerstrate by de voorschr. Kercke also myn neve Symon Abbe die Coster van de voorn. Kercke dat nu ter tyd bewoond om door de priesteren die deze twe Capelrien sullen hebben te bewonen ofte verhuren

BYLAA-
GEN
L. C.

BYLAA.
GEN
L. C.

ende die renten ofte nutschap daer af gelyck te hebben ewelycken durende ende waert sake, dat sy daer over twistende ofte schelende worden dat souden sy aen beide syden blyven, ende uytgaen by den patroonre voorschr. ende die soude se dan scheyden als hum redelycken duncken soude by synre conscientie. Voort so is myn uiterste wille ende meyninge dat dese priesteren ende regeerers der voorschr. twe Capelrien elx mit anderen overdragen ende haer meesten ootmoet te doen, also dat op ses dagen in elcke weke elckes dages een misse word gedaen op ten voorschr. autae duerende tot ewege dagen, sieckte ende andere nootsaecke uytgenomen, behoudelyck oock der moederkercken altoos haers rechts. Ende dese voornoemde Capelrien geve ick, ende hebbe gegeven, ende daertoe gepresenteert puerelycken om Gods wille Here Gerred Willems Schrevels soon priester den Eerw. Vader in Gode Here Vrederyck van Blanckenhem Bisschop t'Utrecht mynen genadegen here, ende bidde hem om Gods wille dat hy mynen vytersten wille, meyninge ende begeerte voorn. hier in wil helpen vervullen ende dese voorn. dispositie ende ordonnantie met synen brieve hier deurstekende wil confirmeeren ende vestegen ewelycke te duren ende den voorn. here Gerred in de selve Capellryen met allen heuren rechten, en de toebehoren institueren. In oirconde desen brief besegeld mit mynen Segele hier aen gehangen. Gegeven upten twe en twintichsten dag in Augusto in 't jaer onses heren duyfend vier honderd en achtien.

Uit eene Verzameling van egte Stukken, genaamd Memoriael van de Cappellrije van Joan en Willem Eggert, heren tot Purmerend, berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.

L. D.

Lr. D.

BYLAAGEN

Lr. D.

VIDIMUS van Schepenen van 's Graavenhaage van eenen Brief der WETHOUDERSCHAP van AMSTERDAM, waarby dezelve zig verbindt, om, tegen de Offerhanden in de Kapel der Heilige Stede, aan het Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, een mark zilver 's jaars te betaalen; zynde deezē brief gedagtekend den vierden Maart des jaars 1415.

Wy scepenen in den hage doen condt allen ende eenen yegelicken dient behoort Dat wy gehandelt gesien ende gelesen hebben eenen scepenen brieff vander stede van Aemstelredamme begrypende elf geheele regelen vuyt hangende bezegelt met een groen wassen zegele vander voorsz stede wesende noch heel gans gave sonder eenige correctie van raseringe daer inne gedaen zynde dat wy mercken conden luyden de van woort tot woorde als hier nae volcht.

Wy Schout scepene ende rade der stede Aemstelredamme doen cond ende te wetene allen luden want die Eerbare lude deken en capittel vander cappellen inden hage om goids wille onsgegonnet hebben op te bueren alsulcke offerhande ende aelmissen als inder heylige stede tot Aemstelredamme geoffert ende gebrocht zullen worden en oic mede sulke vruchten en renten als comen zullen vanden lande dat daer toe behoort te hulpe totter timmeringe in der heyliger stede voorsz. ende houdinge des heyligen weges gelycken die brieven die zy ons dair of gegeven hebben inhouden ende begripen zoe hebben wy dat aengesien ende van rechter deuchden ende gunsten wegen ende in beteringe ende in meernissen van hoerre provende den heeren vanden capittel voorn wedergegeven ende geloest geven ende geloven mit desen brieve vander voorsz stede

we-

BYLAA-
GEN
L^r. D.

wegen een marck fyns zulvers ewelic duerende welc marc zulvers of die waerde dair voir men betalen sal alle jaire den heeren voorſi of horen vicieureit tot Aemſtelredamme binnen den kersheyligen dagen commer vry buyten hoeren coſte. Ende waert dat wy des nyet en deden zoe wes coſte of ſcade dat die heeren voorſi daer by leden dien geloven wy hem up te rechten ende te beteren by horen ſympelen woerden zonder enich wederſeggen alle dinge zonder arch en liſte te verſtaen. In oirconde en in ken- niſſe der waerheden zoe hebben wy deſen brie- ve bezegelt mitter voorſi. Stede zegele hier aen ge- hangen Gegeven upten vierden dach in mairte Int jare ons heren duzent vierhondert ende vyfthien.

In oirconde der waerheyt ſoe hebben wy ſcepe- nen voorſi in forme van vidimus deſen brief beze- gelt met ons gemeen zegele hier onder aengehan- gen upten achtentwintichſten dach van Junio int jair ons heeren duyſent vyf hondert ende vyftich.

L^r. E.

BRIEF van 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, waarby de Overmans der S. Olofs Kapelle te Amſterdam verlof krygen om miſſen, ſermoenen en offerbanden te laaten doen, gedag- tekend den negenden Maart des jaars 1512.

L^r. E.

Wy Deken en Capitele van onſer Liever Vrouwe Capelle Collegiate up thof inden Hage, angemerct en ghehoort hebbende die be- gheerte en ſupplicatie van Jacob Jansz van Co- len, Criſtoffel Jansz, Gherit albertz, ende Po- mapietersz, als nu Overmans ende bewaerers van Sinte Oloefs Capelle ſtaende in die prochie van van Sinte Nicolas Kercke binnen der Stede van Aemſterdamme, onſen Capittelen jncorporeert, angaende Miſſen, predication ſermonen offerhan- den ende anders haeren verſoeke; Soo iſt dat wy gheinclineert tot hare begheerte om gods dienſt te vermeerren, ende den Vreemden Coopman,
end

end heur omgheseten, tot gerive ghegont hebben, en gonne mits desen, dat zy Overmans ende bewaeres vander voorsz: Capelle die nu zyn ende hier naemaels sullen wesen, sullen moghen doen singhen upten Kermis dach van der voorsz. Capelle een Misse in de selve Capelle, en des achternoens Vigilien mitsdaechs. Daer nae te doen singhen een Misse van Requiem mits ontfanck van offerande desen voorsz: daghen, Desghelyck dat zy Overmans ende bewaeres van voorsz. Capelle oec sullen moghen doen singhen een Misse in de selve Capelle mit Sermonen en offerande te ontfanghen up elcx deeser nagheschreven dagen, Te weten up Sinte Mauricius dach, up des heylicx Cruisdach Verheffinge, up Sinte Servaesdach, up Sinte Annen dach, up S^{te}. Olauus dach, Te moghen ooc doen singen Alle dingsdaghen alst gheen heylich dach en js, een Misse van Sinte Anne, Ende up des Kers avont, Kersdach, en Palm avont, daer sullen moghen sitten mit horen Busen die zy nu hebben Offerande en Almiffen ontfanghen, Ende dit nae den noene, also jnden daghen toebehoeren allen Kersten meynschen te comen in haer moder der heylighen kerke sonder enige dispensatie ter contrarie gegheven zoude moghen werdē by den pastoer, Maer om dat die Heren en broeders van Jerusalem, diet heyliche graf ons Heeren Jesu Christi ghevisiteert hebben haer statie en feestē houden upten palmdach, zo sullen die voorsz. Capelle bewaerers en hoer nacomelinghen moghen sitten met haer voorsz. busen om Almiffen en Offerande t ontfanghen den voorsz: gheheel palmdach ghedurende, De voorsz: Capelle bewaerers ende hoer nacomelinghen zullen ooc in de voorsz: Capelle moghen doen singen votive Miffen als 't gheen Sonnedach noch heylich dach en js, als zy van den Coopluyden en anderen daer toe versocht werden, ghevende van elck de voorsz: votive singende Misse den pastoer derdhalve stuver, sullen mede alle Vrydaeghe alle heylich dagen avont, en alle heylich da-

BYLAA-
GEN
L. E.

BYLAA-
GEN
L. E.

dagen tsavonts moghen singhen ende doen singhen een Lof, nae dattet Lof in de prochi Kerke vuyt is zullen ooc alle daghe onder die Misse om moghen gaen met een bort om te ontfanghen alfulcke aelmisse en offerande als men hem Luyden gont, desgelycx alle avonts mit een paesboert of dierghelycke te sitten om offeranden en aelmissen te ontfanghen van den gheenen die comen versoecken onser Liever Vrouwen Beelde, oeck moghen doen predicken alle ferieael daghen inden vaeste alle heylich dagen buyten den vasten, behoudelick dat het tot allen hoerluyden tyden Missen en Sermonen zullen voor acht uren smorghens gheeynt wesen, en tot dat zy gheen Singende Missen noch Sermonen doen sullen als men doen sal in de prochie Kercken dyergelyck tuschen zeven en acht uren voorsz: Ende also dit comt en comen sal tot zaecken achterdeel van Recht van der voorsz: prochi Kercke welck recht wy Deecken en Capittelen voorsz: ghehouden zyn by onsen Eede te onderhouden, Om nochrans te believen onsen prochianen die affectie ende iver hebben totten dienst goeds diemen aldaer doen sal binner der voorsz: Capelle, so sullen die voorsz: Capelle bewaerers die nu zyn en naemaels commen zullen voer die Conservatie van trecht van der voorsz: prochie kercke jaerlicx betalen upten belooken paesdach, Ons Deecken en Cappittel voorsz: of onsen ghewaerdighen Boode de somme van drie gouden Koervorsten gulden gemunt voer date des briefs of payment hore werde, Dit Tractaet sal geduren nae date van deesen brieve vyffende twintich jaeren, en te Ende van deese voorsz. xxv jaeren salt expireert wesen, In gethuichenissen der Waerheyt hebben wy Deecken en Capitele voern. deesen onsen brief mit onsen groeten Zeghelen, up vuythangende. ... en bezeghelt Int jaer ons Heeren Dufent vyff hondert ende twaelf den neeghenden dach in Marcio.

